CORPVS SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS

ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE VINDOBONENSIS

VOL. LIX.

S. EVSEBII HIERONYMI

OPERA (SECT. II PARS I):

IN HIEREMIAM PROPHETAM

LIBRI SEX

RECENSVIT

SIGOFREDVS REITER.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY

LIPSIAE
G. FREYTAG (G.M.B.H.)

MDCCCCXIII.

SANCTI

EVSEBII HIERONYMI

IN HIEREMIAM PROPHETAM

LIBRI SEX

RECENSVIT

SIGOFREDVS REITER.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY

LIPSIAE
G. FREYTAG (G.M.B.H.)

MDCCCCXIII.

Typis expressit Rudolphus M. Rohrer, Brunae.

PRINTED IN AUSTRIA

BZ
C817
MEDIAEVAL INSTITUTE
LIBRARY
UNIV. OF NOTRE DAME
V.59
76372

PROLEGOMENA.

I.

(1. Quo tempore Hieronymus commentarios in Hieremiam prophetam scripserit. — 2. Errant, qui Hieronymum plus sex libris superstitibus in Hieremiam edidisse putauerunt. — 3. Unde hic error sumpserit originem.)

1. Hieronymus, postquam duodecim prophetas minores, qui dicuntur, quattuor maiorum iam Danihelem, Isaiam, Hiezechielem explanauit, ad extremum in Hieremiam prophetam 'in uerbis simplicem et facilem, in maiestate sensuum profundissimum' (cf. 368, 7), qui unus ei remanserat explicandus, manum admouit commentariosque suos dedicauit eidem Eusebio Cremonensi, amico suo dilectissimo, quo hortante ante plurimos annos, i. e. anno 398, commentarios in Matthaeum euangelistam scripserat (cf. 3, 4).

Iam in praefationibus in Hiezechielem librorum primi et quarti decimi sanctus pater se, si id opus explanationum ad calcem usque perduxisset et dominus uitae concessisset spatium, transiturum esse promiserat ad Hieremiam commentandum. cum igitur post uaria interualla anno 415[1]) ad 'portum explanationum' Hiezechielis prophetae peruenisset, statim sese accinxit Hieremiae exponendo. sed bello Pelagiano illo subito exorto senex indefessus in aciem descendere coactus, quominus totum se operi suo daret et omne tempus prophetae suo tribueret, impediebatur. absoluto enim in Hieremiam libro primo secundum celeri sermone se dictare ait auertentem parumper aures, ne audiat iudicium sanguinis et interfectorum animas deploret, qui opinione uirtutum cotidie corruant in superbiam et deo se similes arbitrentur; quorum se furori respondisse, ut potuerit, et, si dominus uitam dederit, plenius responsurum

[1]) Cf. Grützmacher, *Hieronymus* I 90 sq.

esse (cf. 74, 4). quibus uerbis quin Hieronymus et epistulam ad Ctesiphontem modo missam (Epist. 133) et dialogum aduersus Pelagianos mox edendum innuat, dubitari non potest. idemque in libri tertii praefatione queritur se, dum haereticorum rabiem declinare cupiat 'sibi canens et suis', non posse optata quiete frui et scripturae sanctae explanationi insistere (cf. 150, 14); multis enim et de toto illuc orbe confluentium turbis et sanctorum fratrum monasteriique curis occupatum commentarios in Hieremiam per interualla se dictare ait (cf. 220, 17). et in eiusdem libri quarti praefatione legimus Hieronymum, ut haeresi Pelagianae responderet, diu tacentem et dolorem silentio deuorantem crebra fratrum expostulatione compulsum esse, sed in proprio, nisi tacuerint haeretici, opere haec plenius exsecuturum esse (cf. 221, 9. 222, 20). cum uero in postremis duobus libris iam nulla fiat mentio dialogi illius aduersus Pelagianos anno 415 uel initio anni 416 editi, librum quintum et sextum in Hieremiam post dialogum illum conscriptum esse ueri est simillimum. et cum Hieronymus in sexti libri praefatione scribat Eusebio, oret dominum, ut eodem labore et spiritus gratia, quo aliorum prophetarum, et praecipue Isaiae, repromissiones interpretatus sit, etiam Hieremiam explanare ualeat (cf. 368, 5), commentationem uero suam ad finem usque perducere illi non contigerit — ex duobus enim et quinquaginta Hieremiae capitibus triginta duo tantummodo explicauerat —, sextum librum paulo ante, quam diem supremum obiit, i. e. paulo ante annum 420, confectum esse probabiliter coniciemus.

2. Reliquum igitur prophetae textum non explanauit sanctus doctor et perperam existimauerunt quidam eum telam sex libris superstitibus incohatam quattuordecim libris pertexuisse, qui temporum deperiissent infortuniis; nusquam enim de tali iactura quicquam traditum est. immo uero illam cum ueterum tum recentiorum scriptorum querelam de libris illis iam diu deperditis ex mera alucinatione ortam esse extra omnem dubitationem posuit Domenicus Vallarsius[1]). legimus enim iam

[1]) Cf. praef. generalis Hieronymi operum cap. 30 (Tom. I ed. Veronensis 1734 p. XIX sq. = Migne 22).

apud Cassiodorum (Inst. diu. 3 = Migne 70, 1114): *quem (Hieremiam) etiam sanctus Hieronymus uiginti libris commentatus esse monstratur, ex quibus sex tantum nos potuimus inuenire; residuos uero adhuc domino iuuante perquirimus.* neque minus tribus fere saeculis post Hrabanus Maurus, Fuldensis abbas et Moguntinus archiepiscopus, qui in prioribus duodecim libris expositionis 'suae' super Hieremiam uiginti libros complectentis *ea, quae ab Hieronymo in expositionem Hieremiae edita sunt, per singula loca disposuit* (lib. XIII praef.) uel potius sex Hieronymi libros ad uerbum operi suo inseruit (Migne 111, 793—1272), dolet se Hieronymi explanationes in hunc prophetam nusquam ad integrum reperire potuisse, *sed tantum primos sex libros, qui pertingunt paene usque ad medietatem uoluminis prophetici, sicut nec uir sollertissimus Cassiodorus Senator inuenire se posse asserit, quem tamen uiginti libros inde scripsisse testatur* (lib. I praef.) ... *deinceps uero quia memorati tractatoris Hieronymi expositionem in praesentem prophetam nusquam repperi, necessarium aestimaui, ut ab aliorum prophetarum expositionibus excerperem, quae ipse de hoc propheta uidetur commemorasse* (lib. XIII praef.). atque eodem fere tempore (anno circiter 847) Lupus, abbas monasterii Ferrariensis (*Ferrières*) ordinis S. Benedicti, ad Altisigum, abbatem monachorum ecclesiae Eboracensis, scribit: *obnixe flagito, ut .. memorati Hieronymi libros explanationum in Ieremiam praeter sex primos, qui apud nos reperiuntur, ceteros, qui sequuntur, .. mihi .. dirigatis .. exscribendos uobisque, quam poterit fieri celerius, remittendos* (Migne 119. Epist. 62 col. 526 p. 104). et paucis annis post (anno fere 855) idem Lupus ad papam Benedictum III haec scribit: *commentarios beati Hieronymi in Ieremiam post sextum librum usque in finem praedicti prophetae per eosdem fratres nobis mitti deposcimus in codice reuerendae ueritatis uestrae Sanctitati, si id obtinuerimus, postquam celeriter exscriptus fuerit, sine dubio remittendos; nam in nostris regionibus nusquam ullus post sextum commentarium potuit inueniri et optamus in uobis recupe-*

rare, quidquid paruitati nostrae deesse sentimus (Epist. 103 col. 579 p. 155 M.).

Pariaque Vallarsio teste (cf. praef. generalis cap. 30) sequioris aeui scriptores habent, quorum non nemo etiam unum aut alterum librum ex his, quos putaret deperditos, inuenisse sibi uisus est. in 'quodam abbatiae S. Laurentii manuscripto' a Vallarsio laudato post sex illos in Hieremiam libros haec adiuncta sunt uerba[1]): *nota, quod gloriosus doctor Hieronymus scripsit uiginti libros super Ieremiam prophetam, quorum sex primi habentur in isto uolumine, tres ultimi apud Regulares Septem Fontium in Brabantia reperiuntur; sed undecim medii non inueniuntur, quod deplorant Cassiodorus, Rabanus et Ioannes Andreas*[2]).

3. Quomodo uero ortus esset Cassiodori aliorumque error de uiginti Hieronymi in Hieremiam commentariorum libris

[1]) Eandem notam in codice Trecensi 617 saec. XII, quo continetur *s. hieronimi presbiteri expositio in ieremiam prophetam*, manu saec. XVIII in primae paginae margine adscriptam esse ex huius bybliothecae catalogo cognosco (*Catal. général des manuscrits des bibliothèques publiques des Départements.* Tome II. Paris 1855). totumque Hieremiam ab Hieronymo explanatum fuisse sibi finxit ille, qui saeculo fere XV hanc subscriptionem in codice Augiensi CCXXX saec. IX subiunxit: *finitur explanatio sup capitulo 32° ieremie beati ieronimi pb̄ri. sequitur capitulũ 33, quod incipit: et factũ ẽ ũbum domni ad ieremiã scđo, cũ adhuc clausus esset in atrio carceris dicens. explanationes sequentium capitulorum require in libris sequentibus explanationum ipsius ieronimi.*

[2]) Iohannes Andreas, iuris consultus Bononiensis celeberrimus (mortuus a. 1348), paullo ante obitum opus quoddam publicauit (a. 1346), quod inscriptum est *Hieronymianus, in quo Hieronymi uitam, facta, dicta atque prodigia ultra huius uitae mortales perscrutatus est.* de commentariis in Hieremiam haec lego in exemplari, quod anno 1482 sine loci indicio typis impressum mihi prae manibus est: *Super Hieremiam .. libros XX. .. undecim intermedii non inueniuntur, quod etiam deplorat Rabanus in principio suarum explanationum super Hieremiam ibi dicens Cassiodorum idem asserere; id etiam repetiit in praefatione libri sui XIII.* ceterum eundem errorem inuenis in Hieronymi Vita quadam, quam edidit Vallarsius (Tom. XI 251 sqq.) e duobus codicibus Ambrosianae bybliothecae: *porro Isaiam commentatus est libris decem et octo, Ieremiam libris uiginti.*

et de quattuordecim librorum iactura, magna cum probabilitatis specie ostendit Vallarsius. iam plurimis annis ante (circiter 379—381), quam Hieronymus operam daret Hieremiae explicando, quattuordecim Origenis in Hieremiam homilias e Graeco sermone in Latinum transtulerat[1]). et his quidem duobus quasi generibus commentariorum in eundem prophetam ex ipso librorum numero in unum coniunctis summa efficitur uiginti librorum. et ueri simile est Vallarsio nobisque in uetustissimo quodam iam ante Cassiodori tempora scripto exemplari sex illis commentariorum libris Hieronymi translationem quattuordecim homiliarum Origenis in Hieremiam fuisse subiunctam atque habitam totidem librorum loco ex eoque ortam falsam illam de uiginti in Hieremiam libris opinionem. optimeque adnotat Vallarsius Hieronymum, cum ex quinquaginta duobus capitibus, quibus tota constat Hieremiae prophetia, duo et triginta capita sex libris absoluisset, reliqua uiginti — si licet eadem uel simili norma aestimare — non quattuordecim libris, sed tribus uel quattuor ad summum expositurum fuisse, praesertim cum 'latissimos explanationis campos angusta commentariorum semita coartare' (cf. 151, 20) sibi proposuisset. adde, quod prorsus incredibile est uiginti ultimorum capitum explanationem, quam, quoniam plerumque historici essent argumenti, Hieronymum contractiore stilo profligaturum fuisse recte obseruatum est[2]). quattuordecim librorum spatium im-

[1]) Hieronymum, quod iam hic adnotare nobis liceat, in his quoque commentariis Origenis in Hieremiam homilias in usum suum conuertisse permultaque ex eis deprompsisse, etsi, ex quo hausisset fonte, taceret (*'Origenes wurde ausgebeutet, in der Regel aber nicht genannt'*), accuratissime demonstrauit E. Klostermann, *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* N. S. I 3: *Die Überlieferung der Ieremiahomilien des Origenes.* Lipsiae 1897 p. 63 sqq. idem in editionis suae Origenis (Lipsiae 1901) adnotationibus locis iam in dissertatione illa adlatis alios addidit, ex quibus Hieronymum in explicando Hieremia Origenis scrinia compilasse apertum est.

[2]) Cf. Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles* XII 332. Schoenemann, *Bibliotheca historico-litteraria patrum Latinorum* I 449.

pleuisse. non interciderunt igitur, sed re uera numquam sunt scripti quattuordecim illi libri in Hieremiam. nec uero Hieronymus opus suum duobus uel tribus libris adiectis compleuisse putandus est, etsi illi, antequam in uolgus ederentur, in direptione illa monasterii, in quod ita saeuiebant caede et incendio Pelagianae sectae satellites, ut senex octogenarius pro fide dimicans uix cum magno uitae periculo effugere posset in locum abditum, deperire facile poterant.

II.

(1. Hieronymus suam Hieremiae translationem, quae hodie appellatur Vulgata, in singulorum capitum fronte profert sibique commentandam proponit. — 2. Nonnullis locis corrigendus est textus Vulgatae hodie receptus ex uersione in his commentariis edita. — 3. Saepenumero intercedit leuis discrepantia inter translationem in his commentariis obuiam et Vulgatam. — 4. Iidem Hieremiae uersus bis terue citati aliam atque aliam induunt speciem.)

1. In commentandis prophetarum libris hanc sequitur rationem Hieronymus, ut Hebraicum textum in Latinum a se iam dudum translatum in capitis fronte ponat Graecaeque, LXX interpretum imprimis, uersionis rationem habeat eis locis potissimum, quibus Hebraica ueritas a Graeco textu plus minusue discedat. in Hieremiana quoque prophetia explicanda se Hieremiae ordinem librariorum errore confusum multaque, quae desint, ex Hebraeis fontibus digessisse ac conpleuisse fatetur, 'ut nouum ex ueteri uerumque pro corrupto atque falsato propheta teneas' (3, 17).

Neque nouam ex Hebraeo Hieronymum condidisse translationem, sed ipsam illam prius a se adornatam in commentariis adhibuisse liquet ex similitudine, quae ipsi est cum ea, quam Vulgatam hodie dicimus quamque eidem Hieronymo deberi constat. at licet in sat multis uersibus illorum triginta duorum Hieremiae capitum, quae exposuit scriptor, nulla intercedat discrepantia inter translationem in his commentariis obuiam et Vulgatam, tamen alios uersus, quorum numerus non est minor, reperies, in quibus, quamquam exigua, tamen aliqua est uarietas exorta ex alio uerborum ordine uel alio loquendi modo uel ex uocum omis-

sione uel adiectione uel ex aliis mutationibus ad stilum et rem grammaticam pertinentibus, de quibus infra dicetur fusius.

2. Iam uero dubium esse nequit, quin nonnullis locis, ubi aliquid deprehendatur discriminis inter hanc translationem et Vulgatam, praeferenda sit ea lectio, quam e ratione critica in his commentariis edimus, lectioni, quae nunc propagatur in Vulgata refragantibus haud raro bonae notae codicibus, quorum lectiones adhuc, id quod summopere dolendum est, nisi ex parcissimis sparsissimisque uirorum scripturae studiosorum adnotationibus non nouimus. quod ne cui ex uano adfirmasse uidear, haec subicere exempla mihi liceat.

Hier. 4, 12 in omnibus codicibus nostris ita legitur: *et nunc ego—sed loquar iudicia mea cum eis* (57, 8); at non sine sententiae quodam damno a Vulgata et omnibus Hieronymi editionibus coniunctio *sed* abest, quam optime quadrare in hunc locum unusquisque, qui Hieronymi exegesin perlegerit, sibi persuadebit. et in Vulgatae quoque libris manu exaratis particulam aduersatiuam legi comperis ex *Romanarum correctionum ad editionem Vulgatam delectu,* cuius auctor est Franciscus Lucas Brugensis (cf. Sabatier, *Bibl. sacrorum Latinae uersiones antiquae* II 721). 'correctores', inquit Lucas, 'iudicarunt omittendam coniunctionem *sed,* quam plerique omnes libri collocant inter *ego* et *loquar*'. — **Hier. 5, 8** ad unum omnes exhibent libri nostri manu scripti: *equi amatores in feminas . . facti sunt* (68, 24. 69, 7); sed in Vulgata nostra uoces *in feminas* frustra quaeris, quas suo loco stare et LXX lectione ἵπποι θηλυμανεῖς ostenditur et, quod iam ante Hieronymum Irenaei uersio Latina IV 41, 3. V 8, 2 eandem fere uersus formam excitat: *equi furentes circa (ad) feminas facti sunt.* neque supprimi 'in multis libris' Vulgatae additamentum illud, sed 'Patres' censuisse superfluere idem nos edocet Lucas. — **Hier. 5, 13** *prophetae fuerunt in uentum* (71, 2. 18). econtra hoc loco in Vulg. ex mera interpolatione adiectum est *locuti*, quod participium 'quaedam mss.' consentanee Hebraeo et Graeco (οἱ προφῆται ἡμῶν ἦσαν εἰς ἄνεμον) omittere animaduertit Lucas. — **Hier. 5, 25** omnes codices biblicos pro secunda persona

uestrae, uestra, uobis Vulgatae hodiernae primam habere, nempe *iniquitates nostrae declinauerunt haec et peccata nostra prohibuerunt bonum a nobis* (76, 12), Martianaeus ait eumque manifestum esse errorem exscriptorum. num in his quoque commentariis ex 'manifesto errore exscriptorum' codices miro consensu primam suppeditant personam? minime quidem, immo uero Martianaeus hac in re haud aliter fallitur egregie atque iam antea Lucas pronomina secundae personae non esse mutanda in personam primam falso censuerat. — **Hier. 5, 28** *causam non iudicauerunt* (77, 21). nomen *uiduae,* quod hodie in Vulgata post uocem *causam* contra nostri textus codices fere omnes legitur, illic adscitum putat librariorum errore Martianaeus; 'hoc enim', inquit, 'manifeste probant quaedam exemplaria sacrorum Bibliorum, ubi recentiori manu superadditum deprehendimus uerbum iam dictum.' idem nomen illud, cuius Hieronymi commentarii non meminere, non repraesentare Augustini Speculum (20 p. 97, 11 Weihrich) adnotauit; sed illic totum comma in omnibus fere codicibus desideratur, nisi quod in uno codice Palatino saec. X—XI a manu correctrice omissa uoce *uiduae* additum est. — **Hier. 9, 17** *haec dicit dominus exercituum* (123, 20). in Vulgata additur *deus Israhel,* quod 'alii libri omittunt' Luca teste neque Graecus offert textus, ubi τάδε λέγει κύριος legimus, nisi quod cod. Marchal. in mg. adiecit τῶν δυνάμεων. — **Hier. 13, 19** unice ueram esse nostrorum codicum, mendosam Vulgatae lectionem *translata est omnis Iuda* luce clarius esse puto. uox *Iuda* enim ubiuis masculini (cf. e. gr. Hier. 36, 6 *audiente uniuerso Iuda.* Mal. 2, 11 *transgressus est Iuda*), nusquam feminini generis esse uidetur; accedit, quod Hieronymus hoc quoque loco ex more suo Vulgatae uersioni alteram interserit: 'siue *translatus est omnis Iuda*' (167, 17. 168, 1). quaenam dissimilitudo inter utramque uersionem?, iure quaerat quispiam. nulla nisi generis grammatici, ita ut *Iuda* eodem loco et femininum et masculinum esset. sed omnia recte se habent, si Vulgatae lectionis uitium manifestum ex commentariorum codicibus corrigis: *translata est omnis Iudaea.* ceterum alio

quoque loco (Hier. 25, 1) illi, quod in Vulgata habetur *Iudaeae*, opponitur septuagintauiralis lectio *Iuda* (300, 2); cf. etiam Hier. 14, 2 *luxit Iudaea* siue *Iudas* (173, 13). — **Hier. 17, 6** *erit enim quasi myrice in deserto* (207, 8). inepte pluralis *myricae* in Vulgata positus esse uidetur post singularem *erit;* nihil enim est, cur unus ille *maledictus homo*, de quo loquitur propheta, conferatur cum pluribus myricis. quare et omnes interpretes recte habent singularem. LXX: καὶ ἔσται ὡς ἡ ἀγριομυρίκη ἡ ἐν τῇ ἐρήμῳ (= *et erit quasi myrice in deserto* 208, 9 et Hieron. in Esai. 31, 1—3 p. 422); Symmachus: *et erit quasi lignum infructuosum in solitudine* (208, 11); neque aliter antiquissimae uersionis Latinae fragm. Wirceb. editum ab Ernesto Ranke (*Par palimpsestorum Wirceburgensium* p. 278): *et erit sicut agrestis, quod est in deserto.* similiter hoc testimonium citat August. c. Faust. XIII 8 p. 387, 3 Zycha *et erit sicut tamarix, quae in deserto est.* econtra suum locum obtinet pluralis Hier. 48, 6 *eritis quasi myricae in deserto.*

Haud scio, an his quoque locis, qui agmen claudant, commentarii genuinum Hieronymi Vulgatae textum suppeditent. **Hier. 2, 11** *si mutauit gens deos* siue *deos suos* (21, 17). duas lectiones proponens Hieronymus *deos suos* praebet ex auctoritate interpretationis septuagintauiralis (θεοὺς αὐτῶν), cum exemplum Hebraicum secutus *suos* omittat. quoniam igitur Hieronymum tantum non ubique in Vulgata sua Hebraicam ueritatem stricte expressisse constat et hoc loco etiam sat leuidensis discrepantia inter Hebraeos et LXX apertis uerbis indicatur, quin Hieronymi manum non assequatur Vulgata hodierna *deos suos* exhibens, dubitari nequit. — **Hier. 10, 22** *ut ponat ciuitates Iuda in solitudinem* (138, 7): τοῦ τάξαι τὰς πόλεις Ἰούδα εἰς ἀφανισμόν et **22, 6** *si non posuero te in solitudinem* (256, 22): ἐὰν μὴ θῶ σε εἰς ἔρημον. utroque loco praepositio *in* abest a Vulgata. etsi uero non est inaudita constructio uerbi *ponere* cum duplici accusatiuo (Hier. 6, 8 *ne forte ponam te desertam terram, inhabitabilem:* μὴ ποιήσω σε ἄβατον γῆν), tamen ex usu sacrae scripturae magis tritum est *ponere alqd in alqd* (Hier. 2, 15 *posuerunt terram eius in solitudinem:* ἔταξαν

τὴν γῆν αὐτοῦ εἰς ἔρημον. 4, 7 *ut ponat terram tuam in solitudinem:* τοῦ θεῖναι τὴν γῆν εἰς ἐρήμωσιν. 25, 9 *ponam eos .. in solitudines sempiternas:* δώσω αὐτοὺς εἰς ἀφανισμὸν .. αἰώνιον. 25, 12 *ponam illam in solitudines sempiternas:* θήσομαι αὐτοὺς εἰς ἀφανισμὸν αἰώνιον. cf. 2, 7. 12, 11. 13, 16. 19, 8). — **Hier. 23, 14** *et in prophetis Hierusalem uidi similitudinem, adulterium et iter mendacii.* in 'quibusdam' Vulgatae codicibus scribi *adulterium* pro genitiuo participii *adulterantium*, quae nunc Vulgatae est lectio, Lucas testatur.

3. Sed praeter hos locos, quibus prophetiae textus, qualis in commentariis obuiam fit, quamquam differt a Vulgata catholica, tamen idem esse uidetur Hieronymi Vulgatae, plurimi sunt uersus, in quibus interpretandis ipse uersionis auctor consulto a textu suo iam dudum constituto discessit. innumera subicere exempla cum mihi procliue sit, pauca dumtaxat seligam.

Ac primum quidem uarietates sunt formae uocum quarundam ueluti: *umbrae uesperae* (*uesperi*) 81, 6. 11. *Iudas* (*Iuda*) 273, 12. *consilium Iudae* (*Iuda*) 234, 9. cf. 249, 22. 328, 12. 16. 342, 14. 15. 349, 2. 360, 6. *super Iudam* (*Iuda*) 127, 19. *nullo* (*nulli*) *usui* 160, 25. 161, 6. *holocausta* (*holocautomata*) 89, 15. *holocaustomata, -um* (*holocautomata, -um*) 102, 8. 11. *desponsionis* (*desponsationis*) 17, 2. *filii Mempheos et Taphnas* (Ταφνάς LXX. *Taphnes*) 25, 5. *huiuscemodi* (*huiusmodi*) 120, 8. 15. *caligosos* (*caliginosos*) 165, 8. *euellero* (*euulsero*) 159, 6. *increpuisti* (*-asti*) 363, 2. 364, 14. actiuum pro uerbo deponenti: *adulterare* (*adulterari*) 96, 13. uerbum simplex pro composito: *migrauerunt* (*transmigrauerunt*) 120, 25. *surgens* (*consurgens*) 143, 3. *perdidi* (*disperdidi*) 186, 7. compositum pro decomposito: *relinquet* (*derelinquet*) 211, 23. cf. 213, 10. 257, 7. compositum pro uerbo simplici: *nec superueniet* (*neque ueniet*) *super nos malum* 70, 26. alibi uariat praepositio in uocibus compositis: *contriuit* (*obtriuit*) 38, 14. *conuertere* (*reuertere*) 42, 7. *admissarii* (*emissarii*) 68, 25.

Plurima se passim offerunt exempla, ubi alius uerborum ordo obseruatur in utraque translatione. et multis quidem locis uoces contra Vulgatam eadem serie sese excipiunt, qua

in septuagintauirali interpretatione. *quia tecum ego sum* (διότι μετὰ σοῦ ἐγώ εἰμι: *q. ego tecum s.*) 15, 17. 16, 13. *quare fecit dominus deus noster nobis haec omnia* (τίνος ἕνεκεν ἐποίησεν κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν ἡμῖν πάντα ταῦτα: *quare fecit nobis d. d. noster h. o.*) 73, 8. *in tempore illo* (ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ: *in illo tempore*) 107, 16. *confusus est omnis artifex* (κατῃσχύνθη πᾶς χρυσοχόος: *c. e. artifex omnis*) 133, 6. *super me cogitauerunt consilia* (ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο λογισμόν: *cogitauerunt super me c.*) 147, 25; eandem uerborum collocationem deprehendis in huius loci citationibus apud Tertullianum, adu. Marc. IV 40. Cyprianum, Test. II 15 p. 80, 20 H. Lactantium, Inst. IV 18, 27 p. 358, 1 Br. *aduersus (in) me cogitauerunt cogitatum (cogitationem)* aliosque a Sabaterio adlatos. *absconde illud ibi* (κατάκρυψον αὐτὸ ἐκεῖ: *absconde ibi illud*) 160, 16; haud aliter posita sunt uerba in fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 270. *quare futurus es quasi colonus* (ἵνα τί ἐγενήθης ὡσεὶ πάροικος: *quare quasi c. futurus es*) 176, 7. 10. *non possum facere uobis* (οὐ δυνήσομαι τοῦ ποιῆσαι ὑμᾶς: *non potero uobis facere*) 223, 10; cf. Hilar. in Psalm. 2, 39 p. 66, 11 Zing. *non possum facere uos.* — *et non uocabitur locus iste amplius* (καὶ οὐ κληθήσεται τῷ τόπῳ τούτῳ ⟨ἔτι add. cod. Sin., Vat. m2 et m3, Marchal.⟩: *et n. u. amplius locus iste*) 233, 18. 21. 236, 24. *auertissem . . eos a . . pessimis cogitationibus suis* (ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν: *a cogitationibus suis pessimis*) 282, 21; idem est uerborum ordo in fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 302 *a malignis cogitationibus eorum* et apud Cyprianum, De unit. eccl. 11 p. 219, 15 H. *a malis cogitationibus eorum.* — aliis uero locis permultis ea uerborum traiectio, quae in his commentariis occurrit, non modo a Vulgata uerum etiam a LXX discordat, nisi forte in Graeca uersione persaepe tota sententia aliter est comparata uel talia sunt uerba, ut de Latinarum uocum collocatione ex Graeco nihil possit concludi. satis habeo eiusmodi locos enumerare: 17, 3. 24, 12. 37, 26. 38, 15. 41, 18. 22. 50, 14. 22. 103, 5. 129, 10. 140, 8. 148, 2. 177, 6. 9. 182, 16. 198, 16. 199, 1. 214, 18. 20. 215, 5. 7. 17. 280, 7. 12. 285, 17. 286, 13. 304, 18. 363, 4. 364, 21. 388, 18. 394, 5. 418, 15. 439, 15 etc.

Frequentissime uarietas inter utramque uersionem eo efficitur, quod in quibusdam uocibus uel enuntiatis numeri grammatici commutantur, ita ut pro plurali in hac uersione substituatur singularis in Vulgata et uice uersa. neque dubium est, quin Hieronymus in praeferendo uno alteroue numero priores interpretes saepius sit secutus. *opus manuum* (*manus*) *artificis:* ἔργον ⟨χειρῶν add. cod. Marchal. in mg.⟩ τέκτονος 129, 4. 12. *seducunt populum meum in mendaciis suis* (*mendacio suo*): ἐν τοῖς ψεύδεσιν αὐτῶν 289, 6; ad uerbum haec consonant cum citatione apud Cypr. Epist. 63, 18 p. 716, 3 H. neque minus in fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 305 pluralis *falsis suis* legitur. *aperientur* — siue *exardescent* — *mala* (*pandetur malum*): ἐκκαυθήσεται τὰ κακά 12, 14. *usquequo uidebo fugientes* (*fugientem*): ἕως πότε ὄψομαι φεύγοντας 60, 23. *posuistis* (*posuisti*) *aras*: ἐτάξατε βωμούς 145, 6. *opera risu digna* (*opus r. dignum*) 133, 9. *super omnem, qui circumcisum habent* (*habet*) *praeputium* 127, 18. *erunt cadauera* (*erit cadauer*) *eorum in escam* 195, 16. *uidi omnis uiri manum super lumbos suos* (*lumbum suum*) 369, 15. — *erit morticinum populi huius in cibum* (*in cibos*): εἰς βρῶσιν 106, 16. *eicient ossa regis* (*regum*) *Iuda* 107, 16. *probas renes et cor* (*corda*) 148, 4. *cognouimus . . iniquitatem* (*iniquitates*) *patrum nostrorum* 182, 7. *ponet* (*ponent*) *unusquisque* 13, 12. *assumat auris uestra* (*assumant aures uestrae*) 124, 25.

Aliud differentiarum genus, idque in summis habitum deliciis, in eo constat, quod in uocum quarundam locum unius uersionis subeunt synonymae in altera. haec collegi exempla: *sine causa* (*frustra*) 34, 20; itidem habet Cypr. ad Demetr. 7 p. 356, 1 H. et August. c. epist. Parm. III 6, 29 p. 138, 7 Petsch. *in foueis* (*fossis*) 37, 7. *polluisti terram . . in malis* (*malitiis*) *tuis* 40, 23. *in circuitu* (*gyro*) 59, 4. *non faciam uos in consumtionem* (*consummationem*) 72, 10. *uir cum uxore* (*muliere*) 85, 1. *in uerbis mendacii, quae* (*in sermonibus m., qui*) 96, 11. *in conspectu meo* (*in oculis meis*) 105, 7. *ab extremis* (ἐξ ἐσχάτου: *ab extremitatibus*) *terrae* 133, 4. 23. *ero uobis in dominum* (*deum*) 140, 26. *homines*

et iumenta (τὰ κτήνη: *bestiae*) 249, 9; *pecora* legitur in fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 288. *uidi stultitiam* (*fatuitatem*) 278, 22. 279, 7. *ecclesia magna* (abest a LXX, ἐκκλησία μεγάλη cod. Marchal. in mg.: *coetus magnus*) 382, 12. 383, 6. 14. *pactum* (*foedus*) 404, 5. — *dedi te . . in murum aeneum* (*aereum*) 15, 12. *dabo mulieres eorum externis* (*exteris*) 111, 11. *ciuitati huic magnae* (*grandi*) 257, 6; concinit haec lectio cum fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 292. *cunctis* (*omnibus*) 191, 12. *uniuersa* (*omnia*) 329, 22. 426, 12. 428, 4. *omnes* (*uniuersos*) 362, 17. *ut comederetis . . bona* (*optima*) *illius:* τοῦ φαγεῖν ὑμᾶς . . τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ 20, 8; *ut manducaretis . . bona eius* citat Lucif. De non conu. c. haeret. 8 p. 16, 12 H. *de manu pessimorum* (*malorum*) 245, 14; *nequissimorum* praebet fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 287. duobus locis Hieronymus pro Hebraica uoce, quam retinuit in his commentariis, in Vulgata substituit id, quod Latine significat: *ut bibas aquam Sior* (Γηών LXX, Σιώρ cod. Marchal. in mg.: *turbidam*) 25, 21. cf. 26, 1. *omnem Asaremoth* (*uniuersam regionem mortis*) 409, 23. cf. 412, 16. — *aperientur mala* (*pandetur malum*) 12, 14. *ne timeas* (*formides*) 14, 21. *dicit* (*ait*) *dominus* 44, 11. 112, 25. 127, 5. *ait* (*dicit*) *dominus* 59, 5. 284, 5. 287, 2. *tabernaculum meum statutum* (*uastatum*) *est* 137, 1; cf. Index uerborum p. 566. *si in terra pacis confisa es* (*cum autem in t. p. securus fueris*) 154, 4. *bibent et inebriabuntur* (*turbabuntur*) 306, 17. *saluum te faciam* (*saluabo te*) 371, 18. *saluum fac* (*salua*) 381, 19. 382, 1. *transtuli uos* (ἀπῴκισα ὑμᾶς: *transmigrare uos feci*) 349, 16. *parientis* (*parturientis*) 369, 16. *expergefactus sum* (ἐξηγέρθην: *quasi de somno suscitatus sum*) 400, 9. 19. 401, 10. *quodsi pugnaueritis contra Chaldeos: et si p. aduersum Ch.* (*si autem dimicaueritis aduersum Ch.*) 415, 7. 21. — *quia a prophetis Hierusalem est egressa pollutio in omnem terram* (ὅτι ἀπὸ τῶν προφητῶν Ἰ. ἐξῆλθεν . . : *a prophetis enim H. egressa est pollutio super omnem terram*) 280, 6; cf. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 300 *quia a pr. H. exiit* etc. *quia aduersum* (*aduersum enim*) 347, 17. *haec enim* (*quia haec*) 356, 9. *quia*

redemit (ὅτι ἐλυτρώσατο: *redemit enim*) 385, 14. 386, 10. *die et* (*ac*) *nocte* 117, 12. *fletum et* (*ac*) *lamentum* 120, 20. *uicinus ac* (*et*) *proximus* 90, 13. *sederuntque* (*et sederunt* = 325, 2) 325. 13. *ponesque* (*et pones*) 332, 12. *et tu* (καὶ σύ: *tu autem*) *fornicata es* 39, 11. *et abiit* (καὶ ἐπορεύθη: *sed abiit*) 42, 11. *et cunctis* (*cunctis quoque*) 310, 12. *surrexeruntque* (*surrexerunt ergo*) 328, 9. *uerumtamen* (πλήν: *igitur*) 330, 6. *gens autem* (*porro gens*) 336, 17. *quid est quod* (τί ὅτι: *quare*) 152, 3. *cur* (*quare* = 363, 2) 364, 14. *nonne* (*numquid non*) 260, 18. *numquid* (*putasne*) 284, 1. 10. — *abiit* . . *subter omne lignum frondosum* (*sub omni ligno frondoso*) 42, 5. *de malo in* (*ad*) *malum egressi sunt* 118, 6. 11. *portae eius* . . *obscuratae sunt super terram* (*in terra*) 173, 13. *a facie gladii, quem ego mittam in* (*inter* = 314, 6) *uos* 313, 19. iam ad rem grammaticam spectat uarius praepositionis usus uel certe omissio praepositionis in his exemplis: *loquar iudicia* . . *super omni malitia* (*omnem malitiam*) 13, 15. *ponet eam* (scil. *lucem*) *in umbra* (*umbram*) *mortis et in caligine* (*caliginem*) 165, 10. *prophetam* ⟨*in*⟩ *gentibus dedi te* 7, 3. 15. 241, 20. *maculata es* ⟨*in*⟩ *iniquitate tua* 28, 14. 29, 5. *polluisti terram* ⟨*in*⟩ *fornicationibus tuis et in malis tuis* 40, 23. *adsuetus* ⟨*in*⟩ *solitudine* 30, 8. *dabo eos* . . *in maledictionem* ⟨*in*⟩ *uniuersis locis* 296, 1.

Aliud quoque uariandi genus ex grammatica ratione fluit, quod pronomina demonstratiua *hic, is, ille, iste, ipse* posterioribus Latinitatis temporibus fere idem sonant neque magis seuerae sunt leges in usu pronominis reflexiui et demonstratiui sic quidem, ut promiscue unum pro altero possit adhiberi. *ciuitates illius* (*eius*) *exustae sunt* 24, 14. *conteram iugum eius* . . *et uincula illius* (*eius*) *disrumpam* 371, 2. 14. *factum est uerbum hoc* (ὁ λόγος οὗτος: *istud* = 332, 8) *ad Hieremiam* 331, 23. *adhuc possidebuntur domus* . . *in terra hac* (ἐν τῇ γῇ ταύτῃ: *ista* = 422, 10) 421, 19. *conteram populum istum et ciuitatem hanc* (συντρίψω τὸν λαὸν τοῦτον καὶ τὴν πόλιν ταύτην: *istam*; cf. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 283 *confringam plebem istam et ciuitatem istam*) 235, 10.

iste (*ipse*) *deus uiuens* 130, 25. *si feceritis iudicium inter uirum et proximum suum* (*eius*) 95, 3. *ut reddas unicuique secundum uias suas et secundum fructum adinuentionum suarum* (*eius*) 423, 4. 425, 13.

Ut iam alias discrepantias ad rem grammaticam pertinentes commemoremus, saepenumero inter se uariant in utraque uersione tempora uel modi uerborum. *omnes, qui deuorant eum, delinquent* (πάντες οἱ ἔσθοντες αὐτὸν πλημμελήσουσιν: *delinquunt*; cf. Lucif. de S. Athan. II 1 p. 146, 11 H. *omnes, qui edunt eum, paenitebunt*) 17, 18. 24. *sicut frigidam facit* (ψύχει: *fecit*; cf. Hieron. in Esai. 14, 15 p. 253 *sicut refrigerat*) *cisterna aquam suam* 82, 5. *fulgura in pluuiam fecit* (ἐποίησεν: *facit*) 133, 4. 134, 4. *parebit* (ὀφθήσεται: *apparuit*; cf. Ambros. de Abr. II 7, 43 p. 598, 8 Sch. *uidebitur*) *ignominia tua* 171, 21. *qui narrant* (*narrauerunt*) *ea et seducunt* (*seduxerunt*) *populum meum* (cf. Cypr. Epist. 63, 18 p. 716, 3 H. *et seducunt p. m.* et fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 305 *qui .. et enarrant ea et inplantant plebem meam*) 289, 6. *patruelis tuus uenit* (ἔρχεται: *ueniet*) *ad te* 416, 3; cf. 101, 13. 118, 19. 20. 208, 21. 328, 19. 330, 7. 356, 20. — *pro eo, quod moechata est* (*esset*) 42, 9. *pro eo, quod fecerunt* (*fecerint*) *stultitiam* 360, 8. *maerebunt caeli eo, quod locutus sim* (*sum*) 63, 1. *quod* (*quia*) *captus sit* (*est*) *grex domini* 167, 2. *scio, quia non sit* (*est*) *hominis uia eius* 139, 1. *scietur propheta, quem miserit* (*misit*) *dominus* 344, 1. *nonne uides, quid isti faciant* (*faciunt*) 100, 9. *quis est .., qui .. annuntiet istud, quare periit* (*perierit*) *terra et exusta est* (*sit*) 122, 5.

Variandi studium in his quoque exemplis mutatae structurae grammaticae causa fuisse uidetur: *quaerite .., an inueniatis uirum, qui faciat* (*uirum facientem*) *iudicium et quaerat* (*quaerentem*) *fidem* 65, 11. 17. *tibi enim conpetit ex propinquitate emtio* (*ut emas*) 416, 5. — *noli accipere* (*non accipies*) *uxorem et non sint* (*erunt*) *tibi filii* 195, 8. *et nolite consurgere* (*neque surgatis*) 313, 19. 314, 1. 4. *nolite seruire* (*non seruietis*) 338, 3.

Saepissime in una uersione deest uocula, quae in altera reperitur. *quia tecum* ⟨*ego*: ἐγώ LXX, sed om. codd. Sin. et Marchal.⟩ *sum* 8, 8. cf. 371, 22. *ecce* ⟨*ego*⟩ *emittam* 347, 15. *ego enim scio cogitationes, quas* ⟨*ego*⟩ *cogito super uos* 354, 10. 23. *orabitis me et* ⟨*ego*⟩ *exaudiam uos* 354, 15. 355, 4. *et* ⟨*tu*⟩ *dicis mihi* 428, 11. *sapientes* ⟨*nos*⟩ *sumus* 110, 23; *nos* omisit etiam Cypr. Test. 1 3 p. 41, 14 H. *quoniam* ⟨*domino*⟩ *deo nostro peccauimus:* διότι ἔναντι τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἡμάρτομεν 50, 12. *quia dominus* ⟨*deus*⟩ *noster abiecit nos:* ὅτι ὁ θεὸς ἀπέριψεν ἡμᾶς 113, 16. *in diebus illis, ait* ⟨*dominus*⟩ 72, 9; cf. Index uerborum s. u. 'subiectum' p. 566. *sensus cordis mei turbati sunt* ⟨*in me*⟩ 59, 25. *in dominum deum* ⟨*tuum*⟩ *praeuaricata es* 44, 15. *quid igitur facietis* (*fiet*) *in nouissimo* ⟨*eius*⟩*:* καὶ τί ποιήσετε εἰς τὰ μετὰ ταῦτα (= August. De doctr. Christ. IV 14, 30 *et quid facietis in futurum*) 78, 22. *confusio comedit . . greges eorum et armenta eorum, filios* ⟨*eorum*⟩ *et filias eorum* 50, 4. *indurauerunt ceruicem* ⟨*suam*⟩ 103, 18. *quodsi* ⟨*hoc*⟩ *non audieritis:* ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσητε 165, 11. *et* ⟨*omne*⟩ *uolatile caeli recessit* 62, 4. *et misi ad uos* ⟨*omnes*⟩ *seruos meos* 103, 16. *non ad uentilandum et* ⟨*ad*⟩ *purgandum* 56, 16. *loquimini ad uiros Iuda et* ⟨*ad*⟩ *habitatores Hierusalem* 140, 10. *prophetae, qui fuerunt ante me et* ⟨*ante*⟩ *te ab initio* 343, 23. *abierunt in uoluntatibus et* ⟨*in*⟩ *prauitate cordis sui mali* 103, 2. *loquar de gente et* ⟨*de*⟩ *regno:* λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλείαν 223, 19. *tribulabo eos* ⟨*ita*⟩, *ut inueniantur* 135, 19. 22. *quomodo* ⟨*ergo*⟩ *conuersa es:* πῶς ἐστράφης (= Ambros. De fide IV 12, 165) 27, 23. 25. *numquid* ⟨*ergo*⟩ *spelunca latronum facta est:* μὴ σπήλαιον λῃστῶν . . 97, 3; *ergo* abest etiam in huius uersus citatione apud Lucif. de S. Athan. II 1 p. 147, 5 H. *secundum numerum* ⟨*quippe*⟩ *ciuitatum tuarum erant di tui* 34, 5. *ista malitia tua, quia amara,* ⟨*quia*⟩ *tetigit cor tuum* 59, 17. *numquid obliuiscetur uirgo ornamenti sui,* ⟨*aut*⟩ *sponsa fasciae* 36, 14. *super me cogitauerunt consilia* ⟨*dicentes*⟩ 147, 25. *quia . . tu propinquus* ⟨*es*⟩*:* ὅτι σὺ πρεσβύτερος 417, 18. *fecisti tibi nomen, sicut* ⟨*est*⟩ *dies haec:* ἐποίησας σεαυτῷ ὄνομα ὡς

ἡ ἡμέρα αὕτη 426, 3. 427, 1. — *ecce ego* (om. Vulg. = 241, 20. 402, 6) *constitui te* 9, 14. *maiores eius* (om. Vulg.: οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς) *miserunt minores suos ad aquam* 173, 16. *ambulant in prauitate cordis sui pessimi* (om. Vulg.: πορεύονται ἐν σκολιότητι καρδίας αὐτῶν τῆς πονηρᾶς Aquila et Theodotion, abest a LXX) 161, 3. *dominus exercituum nomen est* (om. Vulg.) *illi* 133, 12. *et dabo Hierusalem in aceruos harenae et in* (om. Vulg.: καὶ εἰς) *cubilia draconum* 121, 19. *ut aedificem et ut* (om. Vulg.) *plantem* 223, 19. sescenties coniunctio *et* modo praeponitur modo omittitur refragante Vulgatae contextu, e. gr. 15, 13. 24, 14. 53, 9. 68, 13. 75, 16. 81, 23. 95, 10. 107, 10. 173, 19. 356, 11. 14. 16. 381, 19. 24. 385, 22. 399, 2 (cf. 398, 15. 400, 15). 418, 19.

4. Sed iam satis superque ex his exemplis elucet Hieronymum in ea prophetiae Hieremianae uersione, quam in singulorum capitum initio reddidit, in uniuersum quidem suam translationem, quae Vulgata nunc appellatur, secutum esse, sed haudquaquam tam seuere tamque seruiliter ei sese astrinxisse, ut non permultis locis fere in minutiis ab ea recederet, siue priorum interpretum uestigia pressit siue uersionis suae sensu obseruato alio loquendi genere usus est. quid? quod, ut est uariationis cupidissimus eaque quam maxime delectatur, ne eam quidem uersus formam, quam in lemmate profert, stabilem atque prorsus immutabilem iudicat, sed unus idemque uersus bis terue citatus in quibusdam partibus uel particulis aliam atque aliam induit speciem. illudque uariandi aucupium iam illis sacrae scripturae locis animaduertitur, quibus eadem sententia non prorsus eisdem, sed aliquantulum mutatis uerbis saepius recurrit. en uersiculus ille, quo crebro prophetam (Hier. 5, 9. 29. 9, 9) abuti autumat Hieronymus (120, 16), ut, cum singula malorum operum enumerarit, inferat se iuste facere, quod faciat: *et in gente tali non ulciscetur anima mea* (ἢ ἐν ἔθνει τοιούτῳ οὐκ ἐκδικήσει ἡ ψυχή μου) 69, 1. 20. *aut super gen-*

tem huiuscemodi non u. a. m. (ἢ ἐν ἔθνει τῷ [om. τῷ cod. Sin., Alex., Marchal.] τοιούτῳ etc.) 78, 1. 17. *aut in gente huiuscemodi* (*huiusmodi* Vulg.) *n. u. a. m.* (ἢ ἐν λαῷ τῷ [om. τῷ cod. Alex., Marchal.] τοιούτῳ etc.) 120, 8. 15. notatuque digni uidentur hi quoque loci (Hier. 6, 13. 8, 10): *a minore quippe usque ad maiorem omnes auaritiae student* (*student auaritiae* 86, 3) *et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum* 85, 19. 86, 4. *quia a minimo usque ad maximum omnes auaritiae student* (*auaritiam sequuntur* Vulg.), ⟨*et* add. 112, 22⟩ *a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium* 111, 12. 21. 112, 20.

Eodem ordine, quo supra (p. XIV sqq.), haec sese excipiant exempla. Varietates formae: *et non est, qui habitet* (*inhabitet* 25, 3) *in eis* 24, 15. *consurgite* 80, 11. 81, 2: *surgite* 81, 9. *dominus proiecit illos* 93, 6: *d. abiecit eos* 93, 22. *non obsistas: n. resistas* 99, 18. 22. *non uos seducant* (*inducant* 363, 18) *prophetae uestri, qui sunt in medio uestrum* (*uestri* 363, 19).., *quia falsa isti* (*falso ipsi* Vulg. ἄδικα αὐτοί LXX. *falso isti* 363, 20) *prophetant uobis* 353, 4.

Verborum traiectio: *nec sanguinem innocentem effuderitis: neque effuderitis s. i.* 95, 6. 22. *periit fides et ablata est de ore eorum* 104, 3. 18: *p. f. et de ore ablata est* 105, 5. *et abierunt.. post Bahalim, quos* (ὀπίσω τῶν εἰδώλων, ἅ: *quod* Vulg.) *didicerunt: et post Bahalim abierunt, quos d.* 122, 10. 23. *nec male facere possunt* (*possunt facere* Vulg.) *nec bene* 129, 9: *nec bene possunt facere nec male* 130, 2. *de Tharsis affertur* 130, 21: *affertur de Tharsis* 131, 15. *longe proiciam habitatores terrae in hac uice* 135, 18: *in hac uice proiciam longe habitatores terrae* 136, 6. *terram fluentem lacte et melle* 141, 21: *terram lacte et melle manantem* 141, 24. 142, 12. *natus est tibi filius masculus* 245, 26: *natus tibi est puer* 246, 17. *qui non me interfecit a uulua* 246, 4: *qui me non interfecit in uulua* 247, 14.

Numeri grammatici permutantur: *auferte praeputia* (*prae-*

putium 52, 9) *cordium uestrorum* 52, 3. 23. *a uolucre caeli usque ad pecora* (= 121, 15) *migrauerunt* (*transmigrauerunt* Vulg.) *et recesserunt* 120, 24: *a u. c. u. ad pecus recesserunt et abierunt* 121, 8. *portantes holocaustum et uictimas* siue *thymiamata* 217, 9: *p. holocausta et uictimam* siue *thymiama* 219, 2 (φέροντες ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίαν καὶ θυμιάματα [θυμίαμα cod. Alex.]). *catenam*—uel *furcam*—*ligneam* (*catenas ligneas* Vulg.) *contriuisti et facies*—siue *faciam*—*pro eis furcas*—siue *catenas*—*ferreas* 345, 26: *furcas ligneas* (κλοιοὺς ξυλίνους) *contriuisti et facies*—siue *fecisti*—*pro eis catenas ferreas* 346, 18.

Synonyma uices permutant: *solium domini* (*dei* 56, 1) 47, 5. *in oculis* (*in conspectu* 421, 7) *omnium Iudaeorum* 420, 10. *maculata es iniquitate tua coram me* (*in conspectu meo* 29, 6) 28, 14. *habitantes terram: habitatores terrae* 85, 18. 25. *nolite confidere in uerbis mendacibus* (= ἐπὶ λόγοις ψευδέσιν) 94, 26: *in u. mendacii* (sic Vulg.) 95, 11. *sic agglutinaui mihi omnem domum Israhel et omnem domum Iuda . . , ut esset* (*essent* Vulg.) *mihi in populum et in nomen et in laudem* 161, 7: . . *ut esset mihi in populum nominatum et in l.* (= τοῦ γενέσθαι μοι εἰς λαὸν ὀνομαστὸν καὶ εἰς καύχημα) 162, 12. *in abscondito* (*abscondite* 166, 2) *plorabit anima mea* 165, 12. *longum est* 363, 4: *longe est* (μακράν ἐστιν) 364, 21. *attriuisti illos* (*eos* 66, 10 cum Vulg.) 65, 26. — *adamaui alienos et post eos ambulabo: a. a. et illos sequar* 32, 3. 14. *ponam te in filiis* (= 48, 12; *filios* Vulg.) *et tribuam tibi terram desiderabilem: ponam te in filios et dabo* (δώσω) *tibi t. d.* 48, 1. 19. *si bene direxeritis* (*si rectas feceritis* 95, 20) *uias uestras* 95, 2. *conteramus eum de terra uiuentium: eradicemus*—siue *conteramus*—*eum de t. u.* 148, 1. 15: *auferamus eum de t. u.* 229, 16. *reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam* 155, 10: *dimisi domum meam, dereliqui h. m.* 320, 4. *sume* (*accipe* Vulg.) *laguneulam figuli testeam et* (om. Vulg.) *de* (*a* Vulg.) *senioribus populi ac de* (*et a* Vulg.) *senioribus sacerdotum* 230, 26: *tolle laguneulam*—siue *doliolum testeum*—*et de senioribus populi ac sacerdotum* 231,

16. *in manu regis Babylonis dabitur et exuret eam igni* 250, 22: *in m. r. B. tradetur* (= fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 289: παραδοθήσεται) *et exuret eam ignis* 252, 18. *castigasti me et eruditus sum sicut iuuencus* (*quasi iuuenculus* Vulg.) *indomitus* 391, 20: *castigasti me et castigatus sum* (= Ambros. De paenit. II 5, 36) *quasi iuuencus indomitus* 392, 11. 13: *erudisti me et eruditus sum* (= ἐπαίδευσάς με καὶ ἐπαιδεύθην) *quasi iuuencus i.* 394, 8. — *pardus uigilans super ciuitatibus eorum* 67, 9: *pardus in ciuitatibus eorum* 70, 13. *super* (*in* 80, 1) *Bethaccarem leuate signum* 79, 14. *non praecepi eis .. de uerbo holocaustomatum* (*super uerbo holocausti* 102, 20) 102, 10. *ipsi enim cognouerunt uiam domini .. et ecce magis hi simul confregerunt iugum* 66, 19. 67, 7: *forsitan ipsi cognouerunt u. d. et e. m. hi pariter confregerunt i.* 78, 24. *et non* (*nec* 197, 18) *se incident* 196, 22. *si forte audiant* 320, 22. 322, 15: *forsitan audiant* 321, 23. *quoniam* (*quia* 124, 10 cum Vulg.) *uox lamentationis audita est* 124, 1.

Grammatici generis sunt hae uariationes: *numquid, qui cadit, non resurget* (*resurgit* = ἀνίσταται 412, 15) 108, 17. *et omne opus non facietis* 216, 18: *et o. o. ne faciatis* 217, 23. *intellexi autem, quod uerbum domini esset* 418, 13: *sed intellexi uerbum esse domini* 419, 2. 422, 11. *quod non audierint* 356, 20: *quia non audierunt* 358, 10. *pax, pax, cum non esset pax* 111, 17: *p. p., cum nulla sit pax* 112, 8.

Adiectio uocum uel omissio: *ecce ego dedi* 8, 18: *ecce dedi* cum Vulg. 8, 20. *ecce ego constitui* 9, 14: *ecce constitui* cum Vulg. 241, 20. 402, 6. *adsumam uos, unum de ciuitate et duos de cognatione*: *adsumam unum de ciuitate* etc. 46, 3. 13. *iudicio contendam tecum eo, quod dixeris* 37, 25: *i. e. tecum pro eo, q. d.* 38, 6. *uae nobis, quoniam uastati sumus* 57, 16. 22. 58, 4: *uae nobis, uastati sumus* 58, 8. *sanctificate super eam bellum, consurgite* 80, 10: *s. s. e. bellum atque* (quod diductis litteris debebam edere) *consurgite* 81, 16. *audite et auribus percipite, nolite eleuari* 164, 20: *a. et a. percipite et nolite eleuari* (ἀκούσατε καὶ ἐνωτίσασθε

καὶ μὴ ἐπαίρεσθε) 164, 24. 165, 1. 14. — *dabo uos in opprobrium sempiternum et* ⟨*in* add. Vulg.⟩ *ignominiam aeternam* 292, 15: *dabo in opprobrium et ignominiam sempiternam* 293, 3. *cogito facere eis propter malitias* (*malitiam* Vulg.) *studiorum eorum* 321, 1: *c. facere propter malitias st. illorum* 322, 18. *quaeretis me et inuenietis, cum quaesieritis me in toto corde uestro* 354, 15: *quaeretis et inuenietis me, cum quaesieritis in t. c. u.* 355, 7. *propter multitudinem iniquitatis tuae et propter dura peccata tua* 373, 16: *pr. m. i. t. et dura p. t.* 374, 16. 23.

Multo magis inter se discrepant hae eorundem uersuum formae: *Hierusalem et ciuitatibus Iuda et regibus eius et principibus eius, ut darem eos in solitudinem et in stuporem: H. et c. Iudae et r. e. et principibus, ut d. eos in stuporem et in solitudinem* 307, 12. 17. *quia sicut ficus pessimae . . , sic dabo Sedeciam . . et reliquos de Hierusalem, qui remanserunt in urbe hac et qui habitant in terra Aegypti. et dabo eos in uexationem* 295, 22: *et* (= Vulg. et LXX) *sicut f. p. . . , sic dabo Sedeciam . . et eos, qui in Aegyptum transfugerunt et, qui remanserunt in urbe hac, in uexationem* 299, 5.

III.

(1. Cum sua Hieremiae uersione saepissime Hieronymus confert septuagintauiralem Latine redditam, quam hic illic suo periculo corrigit. — 2. In repetendis eisdem uersibus ex LXX translatis quaedam mutare solet. — 3. Versio ex LXX petita saepissime concinit cum testimoniis apud Patres Latinos Hieronymo uetustiores obuiis. — 4. Differentiae inter hodiernum LXX textum et uersionem illam Latinam. — 5. Nonnumquam serie transmutata interpretationem septuagintauiralem Latinam Vulgatae uerba sequuntur. — 6. Aliquando Hieronymus uersionem ex LXX haustam in lemmate praefert Vulgatae. — 7. Quidam loci neque cum Vulgata neque cum LXX concordant — 8. Versionum quaedam 'differentiae'. — 9. Praeter LXX Hieronymus Aquilae, Symmachi, Theodotionis uersiones in usum suum uocauit.)

1. At non solum ex Hebraico prophetarum libros explicare studet Hieronymus, sed etiam ex LXX interpretum uersione,

quam Latine reddit, nisi forte hic illic unum alterumue uerbum, de cuius interpretatione ambiguitas quaedam esse possit, Graeco sermone profert. utrumque autem textum permultis locis maxime inter se discrepare iam primo obtutu edocetur, qui textum ex Hebraico fonte translatum cum Graeco conferat. omnes uero discrepantias, quae intercedant inter Hebraicam ueritatem et septuagintauiralem translationem, ita quidem ut uel singuli uersus uel pauca ab eis praetermissa sint uerba, uictum taedio se adnotare noluisse ait Hieronymus, ne fastidium legenti faceret (cf. 357, 2). *si uoluero*, scribit alibi (269, 19), *per loca notare singula, quanta LXX uel praetermiserint uel mutauerint, longum fiet, praesertim cum possit diligens lector ex utraque editione considerare, quid mutatum, quid additum, quid subtractum sit.*

Quare pro uario inter utramque editionem dissimilitudinis gradu uariam iniit Hieronymus uiam. ubi Hebraica ueritas a Graeco contextu plurimum discordat, duas proponit uersiones, seiunctam unam ab altera; sin minor in utraque editione est diuersitas, breuitati consulens uarias LXX interpretum lectiones alteri, quam ducit ex Hebraeo, translationi intermiscet adhibitis promiscue coniunctionibus *siue, uel, aut, atque, et;* ubi nulla omnino aut leuioris momenti est differentia, satis habet interpretationem suam ex Hebraeo confectam in capitis fronte proferre et nonnumquam diuersitates quasdam notatu dignas breuiter in exegesi ipsa perstringere. aliquando tamen Hieronymus, etsi uersiones illae duae haudquaquam inter se conueniunt, unum tantummodo textum ex Hebraico ductum proponit nulla omnino habita ratione alterius, 'ut non semper eandem rationem aut morem tenuerit uel ita in proposito susceptoue consilio permanserit, quin aliquotiens ab ipso declinare sibi permiserit pro re nata uel euentu diuerso uel locorum nonnullorum difficultate' (Sabatier, *Bibl. sacr. Lat. uers. ant.* II 507).

Iam Sabaterius eam quaestionem haud sane facilem agitauerat, utrum interpretatio Latina ex editione LXX deriuata, quae Hieronymi commentariis uel ex toto uel partim intexta reperiretur, esset uersio quaedam antiqua Latina, quae ante Hieronymum

obtineret seu usurparetur in ecclesia, an postposita uetere nouam ipse parauisset et instruxisset e textu Graeco. et recte quidem Sabaterius ex argumentis quibusdam et indiciis (cf. II 507 sqq.) concludit interpretationem illam Latinam nihil aliud esse plerumque quam uersionem aliquam antiquam ab editione LXX communi seu uulgata (cf. Index nominum s. u. 'editio') ortam, etsi Hieronymus sat multis locis etiam ueteres interpretes Graecos respexerit eosque secutus ad Graecum Hexaplare nonnulla emendauerit uel etiam suo periculo ipse correxerit.

Duo subiciam exempla, quibus Hieronymum in textu ueteris uersionis Latinae ex editione LXX petitae, quippe quae ridicula uel prorsus falsa esset, aliquid immutasse grauissimo ipsius auctoris testimonio demonstratur. Hier. 31 (38), 2 εὗρον θερμὸν ἐν ἐρήμῳ: *inueni calidum in deserto.* at uero *calidum* Hieronymus in eis codicibus, qui septuagintauiralis textus Latinam translationem suppeditabant, non inuenerat, sed ex suo substituerat et emendauerat. audiamus ipsum: *ridicule in hoc loco Latini codices ambiguitate uerbi Graeci pro 'calido' 'lupinos' interpretati sunt; Graecum enim ΘΕΡΜΟΝ* (h. e. θέρμον uel θερμόν) *utrumque significat.... soli LXX posuere calidum* (379, 3). similiterque in Esai. 65, 8 p. 779 adlato testimonio: *quasi calidum in deserto inueni Israhel cum occisis gladio* haec subdit: *pro eo, quod scriptum est* ὡς θερμόν, *hoc est 'quasi calidum', Latinus interpres uerbi ambiguitate deceptus 'lupinum' interpretatus est, in quo et Graecorum plerique errant.* alio quoque loco Hieronymus Latinam LXX interpretum uersionem castigat et corrigit. Hier. 31 (38), 21 στῆσον σεαυτήν, Σειών, quod in Graeco textu hodie legimus et Hieronymus ipse legerat, non transtulit: *statue te ipsam, Sion,* quod in Latinis codicibus inuenerat, sed ex Hebraica ueritate, ubi pluralis exhibetur *sionim,* quod *speculas* uel *speculatores* significat (cf. 53, 18. 80, 13. 381, 13. 396, 12. 15), sic correxit ueterem uersionem Latinam: *statue tibi* (sine dubio ΣΕΑΥΤΗΙ legit pro ΣΕΑΥΤΗΝ) *speculatores* (396, 1. 397, 1). *unde miror,* inquit, *quid sibi*

uoluerit uulgata editio, ut pro 'sionim', hoc est 'speculatoribus', 'Sion' poneret turbaretque lectoris intellegentiam (396, 14).

2. Ceterum in proponendo textu Latino ex LXX hausto scriptorem — haud aliter atque in uersione sua ex Hebraico deriuata (cf. p. XXI sqq.) — nequaquam ad unam eandemque uersus formam tam anxie sese alligasse animaduertimus, ut non quasdam eiusdem uersus uoces in repetendo mutauerit et alias uel similes substituerit, quae ei textum Graecum melius reddere uiderentur. quod paucis illustrare exemplis mihi liceat. Hier. 17, 17 in textu Latino superius posito hanc proponit interpretationem e LXX: *non fias mihi alienus parcens mei in die pessimo* 214, 21; rursum in sequenti explanatione haec quoddammodo pressius e Graeco ita reddit: *ne fias mihi in alienum parcens mihi in die malo* (μὴ γενηθῇς μοι εἰς ἀλλοτρίωσιν φειδόμενός μου ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ) 215, 9. similiter in his quoque prophetae sententiis citandis sibi non constat Hieronymus. Hier. 31 (38), 37 (35) *si eleuatum fuerit caelum sublimius et si humiliatum pauimentum terrae deorsum, et ego non reprobabo genus Israhel, dicit dominus, pro omnibus, quae fecerunt* 408, 7: *si exaltatum fuerit c. s. et humiliatum p. t. d., et ego non reprobabo semen I., d. d., propter omnia, q. f.* (ἐὰν ὑψωθῇ ὁ οὐρανὸς εἰς τὸ μετέωρον.. καὶ ἐὰν ταπεινωθῇ τὸ ἔδαφος τῆς γῆς κάτω, καὶ ἐγὼ οὐκ ἀποδοκιμῶ τὸ γένος Ἰσραήλ, φησὶν κύριος, περὶ πάντων, ὧν ἐποίησαν) 409, 5. leuioris momenti sunt hae mutationes. *in desiderio animae suae spiritu portabatur* 30, 12: *in d. a. suae* ἐπνευματοφορεῖτο siue peruerso (haec uox ad exegesin, non ad translationem pertinere uidetur) *spiritu ducebatur* 31, 17. *omnes, qui quaerunt illam, non laborabunt* (πάντες οἱ ζητοῦντες αὐτὴν οὐ κοπιάσουσιν) 30, 14: *quicumque eam quaesierint, non magnopere laborabunt* 31, 6. *non firmabo faciem meam super* (infra *contra*) *uos:* οὐ στηριῶ τὸ πρόσωπόν μου ἐφ' ὑμᾶς 44, 11. 24. *dirigite* (διορθώσατε) *uias uestras: corrigite u. u.* 94, 14. 18. *usura super usuram et dolus in dolo* (infra *super dolum*): τόκος ἐπὶ τόκῳ καὶ δόλος ἐπὶ δόλῳ 119, 2. 15. *oues meae* (τὰ πρόβατά μου): *pecora mea* 137, 4. 13. *et opera terrae quoniam defe-*

cerunt 173, 22: *et terrae opera defecerunt* (καὶ τὰ ἔργα τῆς γῆς ἐξέλιπεν) 174, 15.

3. Plurimis Hieremiae locis uersionem illam ex editione LXX petitam, quam Hieronymus suae opponit uersioni ex Hebraeo conditae, ad uerbum fere concordare animaduertimus cum testimoniis apud Patres Latinos Hieronymo uetustiores obuiis, ueluti Tertullianum, Cyprianum, Irenaeum Latinum, Hilarium, alios. et ex illo quidem concentu id colligere posse sibi uidetur Sabaterius (II 511) Hieronymum componendo commentarios suos in prophetas non recens dataque opera in Latinum transtulisse editionem Graecam LXX, sed usum fuisse uersione Latina iam dudum recepta in ecclesia, ad summum ab ipso correcta. hi sunt Hieremianae prophetiae loci praecipui, quibus Patres Latini saepe cum Hieronymo conueniunt uel ab ipso leuiter tantum dissident.

LXX. Hier. 2, 11 Ὁ δὲ λαός μου ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐξ ἧς οὐκ ὠφεληθήσονται.

Populus uero meus mutauit gloriam suam, de qua ei nihil proderit. Hieron. in Hier. p. 21, 18.

Populus autem meus mutauit gloriam suam, ex quo nihil proderit eis. Tertull. adu. Iud. 13.

LXX. Hier. 2, 25 Ἀπόστρεψον τὸν πόδα σου ἀπὸ ὁδοῦ τραχείας καὶ τὸν φάρυγγά σου ἀπὸ δίψους. ἡ δὲ εἶπεν· ἀνδριοῦμαι, ὅτι ἠγαπήκει ἀλλοτρίους καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἐπορεύετο.

Conuerte pedem tuum a uia aspera et guttur tuum a siti. quae dixit: uiriliter agam (*agam uiriliter* et [= siue, uel] ..*confortabor* 32, 19, quod fortasse diductis litteris debebam edere, cf. Lucif.), *quoniam dilexit alienos et post eos ambulauit.* Hieron. in Hier. p. 32, 4.

Auerte pedem tuum ab aspera uia et faucem tuam a siti. quae autem dixit: confortabor, quia dilexit exteros et post illos abibat. Lucif. De non conu. c. haeret. 8 p. 16, 20 H.

LXX. Hier. 8, 22 Μὴ ῥητίνη οὐκ ἔστιν ἐν Γαλαὰδ ἢ ἰατρὸς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ; διὰ τί οὐκ ἀνέβη ἴασις θυγατρὸς λαοῦ μου;

Numquid resina non est in Galaad aut medicus non est ibi? quare non ascendit curatio filiae populi mei? Hieron. in Hier. p. 258, 1.

Numquid resina non est in Galaad aut medicus non est ibi? quare non ascendit sanitas filiae populi mei? Ambros. De lapsu uirg. 8, 33.

LXX. Hier. 9, 10 Ἐπὶ τὰ ὄρη λάβετε κοπετὸν καὶ ἐπὶ τὰς τρίβους τῆς ἐρήμου θρῆνον, ὅτι ἐξέλιπον παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους (παραπορευομένους add. cod. Marchal. in mg.). οὐκ ἤκουσαν φωνὴν ὑπάρξεως.

Super montes assumam — siue *assumite* — *fletum et lamentum et super speciosa* — siue *semitas* — *deserti planctum, quoniam incensa sunt* — siue *defecerunt* — *eo, quod non sit uir* — siue *homo* — *pertransiens. et non audierunt uocem possidentis* siue *substantiae.* Hieron. in Hier. p. 120, 19.

Super montes accipite luctum et super semitas desertas planctum, quia defecerunt eo, quod non sint homines non acceperunt uocem substantiae. Ambros. De fide III 14, 119. *super montes accipe* (*accipite* cod. Laudunensis 113 s. IX) *planctum et super semitas deserti luctum, quia defecerunt eo, quod non sint homines. non audierunt uocem substantiae.* Vict. Vit. II 58 p. 47, 25 Petsch.

LXX. Hier. 9, 24 Ἀλλ' ἢ (om. ἢ cod. Marchal.) ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος συνίειν καὶ γινώσκειν (με add. cod. Sin. p. c. et Marchal.), ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ἐν τούτοις τὸ θέλημά μου, λέγει κύριος.

Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire — siue *intellegere* — *et nosse me, quia ego sum dominus, qui facio misericordiam et iudicium et iu-*

Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, intellegere et nosse, quoniam ego sum dominus, qui facio m. et i. et iustitiam super terram, quoniam in his

stitiam in terra. haec enim placent mihi — siue *quia in istis est uoluntas mea* —. *dicit dominus.* Hieron. in Hier. p. 127, 1.

est uoluntas mea, d. d. Cypr. Test. III 9 p. 121, 4 H. eadem refert Iren. IV 17, 3 exceptis his: *scire* pro *nosse* et *in terra* loco *super terram.*

LXX. Hier. 15, 10 Οἴμοι ἐγώ, μῆτερ, ὡς τίνα με ἔτεκες; ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῇ· οὔτε (οὐκ cod. Marchal.) ὠφέλησα οὔτε (οὐδὲ cod. Sin. et Marchal.) ὠφέλησέν με οὐδείς.

Vae mihi, mater, ut quid me genuisti uirum, qui iudicer et discernar omni terrae? Hieron. in Hier. p. 189, 17. *non profui neque* (*nec* 188, 25. 189, 2) *profuit mihi quisquam.* ibid. p. 188, 19.

Heu me ego, mater, quasi quem me peperisti? uirum causam dicentem iudicii in omni terra. non profui neque profuit mihi quisquam. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 274. *Heu me, mater, ut quid me peperisti* (cetera uti supra). Ambros. De exc. fratris Sat. II 34.

LXX. Hier. 15, 17. 18 Οὐκ ἐκάθισα ἐν συνεδρίῳ αὐτῶν παιζόντων, ἀλλὰ εὐλαβούμην ἀπὸ προσώπου χειρός σου· κατὰ μόνας ἐκαθήμην, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην. ἵνα τί οἱ λυποῦντές με κατισχύουσίν μου; ἡ πληγή μου στερεά, πόθεν ἰαθήσομαι; γινομένη ἐγενήθη μοι ὡς ὕδωρ ψευδὲς οὐκ ἔχον πίστιν.

Non sedi in concilio ludentium et gloriatus sum — siue *metuebam* — *a facie manus tuae. solus sedebam, quoniam amaritudine replesti me* (*quia amaritudine repletus sum* 193, 24). *quare factus est dolor meus perpetuus* — siue *quare, qui contristant me, confortantur* — *et plaga mea desperabilis rennuit curari* — siue *plaga mea fortis, unde*

Non sedi in consilio eorum ludentium, sed uerebar a facie manus tuae. singulariter sedebam, quia amaritudine repletus sum. ut quid iniuriantes me conualescent, plaga mea solida est, unde sanabor? facta est mihi sicut aqua mendax non habens fidem. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 275. *Non sedi in concilio eorum ludentium, sed timebam a facie*

curabor —? facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium siue *quasi aqua mendax non habens fidem.* Hieron. in Hier. p. 192, 18.

manus tuae; singulariter sedebam, quoniam amaritudine repletus sum. ut quid, qui me contristant, praeualent in me? plaga mea ualida est, unde sanabor? facta est mihi ut aqua mendax, quae non habet fidem. August. c. Petil. II 102, 235 p. 149, 28 Petsch. *Ut quid, qui contristant me, praeualent? plaga mea ualida est, unde sanabor? facta est mihi ut aqua mendax non habens fidem.* August. Epist. ad cathol. (= De un. eccl.) 23, 64 p. 311, 17. 22 Petsch. *Ut quid, qui contristant me, praeualent? plaga mea solida est, unde sanabor? dum fit, facta est mihi quasi aqua mendax non habens fidem.* Cypr. Epist. 73, 6 p. 782, 22 H.

LXX. Hier. 16, 19 Κύριε, σὺ (om. σὺ cod. Alex. et Marchal.) ἰσχύς μου καὶ βοηθία μου καὶ καταφυγή μου ἐν ἡμέραις (ἡμέρᾳ cod. Sin. et Marchal.) κακῶν· πρὸς σὲ ἔθνη ἥξουσιν ἀπ᾽ ἐσχάτου τῆς γῆς καὶ ἐροῦσιν· ὡς ψευδῆ ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἴδωλα καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ὠφέλημα.

Domine, fortitudo mea et robur meum et refugium meum in die tribulationis — siue *malorum* —. *ad te gentes uenient ab extremis terrae et dicent: quomodo falsa possederunt patres nostri idola et non est in eis utilitas.* Hieron. in Hier. p. 203, 3. 16.

Domine, fortitudo mea et adiutorium meum et refugium meum in die malorum. ad te gentes uenient ab extremo terrae et dicent: quam falsa possederunt patres nostri simulacra et non est in eis utilitas. August. c. Faust. XIII 7 p. 386, 14 Zycha.

LXX. Hier. 17, 11 Ἐφώνησεν πέρδιξ, συνήγαγεν, ἃ οὐκ ἔτεκεν, ποιῶν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως· ἐν ἡμίσει ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτὸν καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων.

Clamauit perdix, congregauit, quae non peperit, facit diuitias suas non cum iudicio; in dimidio dierum eius relinquent eum et in nouissimo suo erit insipiens. Hieron. in Hier. p. 211, 19.

Clamauit perdix, congregauit, quae non peperit, faciens diuitias suas non cum iudicio; in dimidio dierum eius derelinquent eum et in nouissimis suis erit insipiens. August. c. Faust. XIII 12 p. 391, 22. 392, 14 Zycha. cf. Tischendorf, *Anecdota sacra et profana* (Lipsiae 1861) p. 232.

LXX. Hier. 22, 30 Γράψον τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐκκήρυκτον ἄνθρωπον, ὅτι οὐ μὴ αὐξηθῇ ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ⟨ἀνὴρ add. cod. Alex., Marchal.⟩ καθήμενος ἐπὶ θρόνου Δαυείδ, ἄρχων ἔτι ἐν τῷ Ἰούδᾳ.

Scribe uirum istum abdicatum (*abominatum* 268, 13. *abominabilem* 270, 2) *hominem, quia non crescet de semine eius uir, qui sedeat super thronum Dauid, princeps ultra in Iuda.* Hieron. in Hier. p. 270, 15.

Scribe uirum istum abdicatum, quia non exsurget ex semine eius sedens in throno Dauid, princeps adhuc in Iuda. Ambros. in Luc. III 40 p. 128, 13 Sch. *Scribe uirum hunc abdicatum hominem, quoniam non augebit de semine eius sedens super thronum Dauid, princeps in Iuda.* Iren. III 21, 9.

LXX. Hier. 23, 5. 6 Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ ἀναστήσω τῷ Δαυεὶδ ἀνατολὴν δικαίαν καὶ βασιλεύσει βασιλεὺς καὶ συνήσει καὶ ποιήσει κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ (ἐκείναις cod. Alex.) καὶ (om. καὶ cod. Marchal.) σωθήσεται Ἰούδας καὶ Ἰσραὴλ κατασκηνώσει πεποιθὼς καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ (om. αὐτοῦ cod. Sin., Alex.), ὃ καλέσει αὐτὸν κύριος Ἰωσέδεκ ἐν τοῖς προφήταις.

Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et suscitabo Dauid orientem iustum et regnabit rex et intelleget et faciet iudicium et iustitiam in terra. in diebus illis saluabitur Iudas et Israhel habitabit confidenter et hoc est nomen, quod appellabit (*quo uocabit* 273, 13) *eum dominus Iosedec in prophetis.* Hieron. in Hier. p. 273, 8. 274, 17. 275, 17.

Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et resuscitabo Dauid orientem iustum et regnabit rex et intelleget et faciet iudicium et iustitiam super terram. in diebus illius saluus erit Iuda et Istrahel commorabitur confidens et hoc nomen eius, quod uocabit eum dominus Iosedec ipse in prophetis. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 298. *Suscitabo illis Dauid regem orientem iustum et regnabit rex et intelleget et faciet iustitiam et iudicium super terram. in diebus eius saluabitur Iudas et Israhel commorabitur fidens.* Hilar. in Psalm. 131, 1 p. 661, 4 Zing.

LXX. Hier. 23, 23. 24 Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ εἰμι (om. εἰμι cod. Sin.), λέγει κύριος, καὶ οὐχὶ θεὸς πόρρωθεν. εἰ κρυβήσεταί τις (ἄνθρωπος cod. Alex., Marchal.) ἐν κρυφαίοις, καὶ ἐγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; ⟨φησὶν κύριος add. cod. Marchal. in mg.⟩ μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει κύριος.

Deus appropinquans ego, dicit dominus, et non deus de longe. si absconde tur homo in absconditis, et ego non uidebo eum?, dicit dominus; numquid non caelum et terram ego impleo?, dicit dominus. Hieron. in Hier. p. 284, 5.

Deus adpropinquans ego sum, dixit dominus, et non deus a longinquo. numquid, si abscondat se homo in abdito, et ego non uidebo eum? nonne caelum et terram ego adimpleo?, dicit dominus. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 302 sq. *Ego deus adproximans et non deus de longinquo. si absconditus fuerit homo in abscondito, ergo*

ego non uidebo eum? nonne caelum et terram ego impleo?, dicit dominus. Cypr. Test. III 56 p. 156, 18 H.

LXX. Hier. 31 (38), 21—25 Ἀποστράφηθι, παρθένος Ἰσραήλ, ἀποστράφηθι τὰς πόλεις σου πενθοῦσα. ἕως πότε ἀποστρέψεις, θυγάτηρ ἠτιμωμένη; ὅτι ἔκτισεν (ἔκτισέ σε legisse uid. Hieron. in cod. suo) κύριος σωτηρίαν εἰς καταφύτευσιν καινήν, ἐν σωτηρίᾳ (σωτηρίᾳ σου legisse uid.) περιελεύσονται ἄνθρωποι. ὅτι (om. ὅτι cod. Sin., Alex., Marchal.) οὕτως εἶπεν κύριος ⟨τῶν δυνάμεων θεὸς Ἰσραήλ add. cod. Marchal. in mg.⟩· ἔτι ἐροῦσιν τὸν λόγον τοῦτον ἐν γῇ Ἰούδα καὶ ἐν πόλεσιν αὐτοῦ, ὅταν ἀποστρέψω τὴν αἰχμαλωσίαν (ἀποικίαν cod. Marchal.) αὐτοῦ· εὐλογημένος κύριος ἐπὶ δίκαιον ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ⟨οἱ add. cod. Sin. p. c., Alex., Marchal.⟩ ἐνοικοῦντες ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα (ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ cod. Sin., Marchal.; Hieron. ἐν γῇ Ἰουδαίᾳ in suo cod. legisse uid.) καὶ ἐν πάσῃ τῇ γῇ (πάσῃ πόλει cod. Sin., Marchal.) αὐτοῦ ἅμα γεωργῷ καὶ ἀρθήσεται ἐν ποιμνίῳ. ὅτι ἐμέθυσα πᾶσαν ψυχὴν διψῶσαν καὶ πᾶσαν ψυχὴν πεινῶσαν ἐνέπλησα.

Reuertere, uirgo Israhel, reuertere in ciuitates tuas lugens. usquequo conuerteris, filia despecta? quoniam creauit te dominus salutem in plantationem nouam; in salute tua circumibunt homines. sic dixit dominus uirtutum deus Israhel: adhuc dicent sermonem istum in terra Iuda et in urbibus eius, quando reduxero transmigrationem eius: benedictus dominus super iustum montem sanctum eius et, qui habitant in terra Iudaea et in omni ciuitate eius cum agri-

Conuertere, uirgo Israhel, reuertere in ciuitates tuas lugens. usquequo auerteris, filia inhonorata? quoniam creauit dominus salutem in plantationem nouam, in qua salute (ἐν ᾗ σωτηρίᾳ cod. Alex., Marchal.) *circumibunt homines. sic dixit dominus: adhuc dicent uerbum hoc in terra Iuda et in eius ciuitatibus, cum reuocabo captiuitatem eius: benedictus dominus super iustum montem sanctum suum et, qui inhabitant in Iudaea et in omni ciuitate eius simul cum agri-*

cola; et eleuabitur in grege. quia inebriaui omnem animam sitientem et omnem animam esurientem repleui. Hieron. in Hier. p. 396, 3. 398, 17. 400; 6.

cola; et tolletur in grege. quoniam inebriaui omnem animam sitientem et omnem animam esurientem satiaui. August. c. Iul. op. imp. III 84.

LXX. Hier. 31 (38), 37 (35) Ἐὰν ὑψωθῇ ὁ οὐρανὸς εἰς τὸ μετέωρον, φησὶν κύριος, καὶ ἐὰν ταπεινωθῇ τὸ ἔδαφος τῆς γῆς κάτω, καὶ ἐγὼ οὐκ ἀποδοκιμῶ τὸ γένος Ἰσραήλ, φησὶν κύριος, περὶ πάντων, ὧν ἐποίησαν.

Haec dicit dominus: si eleuatum (*exaltatum* 409, 5) *fuerit caelum sublimius et si* (om. *si* 409, 6) *humiliatum pauimentum terrae deorsum, et ego non reprobabo genus* (*semen* 409, 7) *Israhel, dicit dominus, pro omnibus* (*propter omnia* 409, 8), *quae fecerunt.* Hieron. in Hier. p. 408, 7.

Si exaltatum fuerit caelum in sublime, dicit dominus, et si humiliata fuerit terra deorsum, at ego non reprobabo genus Israel, dicit dominus, pro omnibus, quae fecerunt. Cypr. Test. III 20 p. 135, 8 H.

4. Iam si alios quoque locos ex LXX translatos, quos in hoc opere proponit Hieronymus, comparamus cum textu originali, uarii generis differentias inter Graecum et Latinum saepenumero reperiemus exortas uel ex quadam translatoris libertate uel ex eo, quod uariae discrepantesque fuere interpretationis septuagintauiralis recensiones, ex quibus haec illaue uersio Latina fluxit. Hieronymumque ipsum 'plerisque codicibus uulgatae editionis' usum esse ex commentariorum loco quodam (372, 3) apertum fit. et nonnullis quidem locis, qua nitatur recensione interpretatio apud Hieronymum obuia, LXX editionis ope a Swete adornatae constituere possumus et in exemplis supra adscitis constituimus, sed hic illic necessitate subacti satis habebimus indicasse uarietates inter Graecum textum et uersionem Latinam, cum adhuc illa LXX editione critica hoc nomine uere digna, qua uariarum classium codices principales distinguantur lectionesque uariae plenius adferantur, careamus et, nisi

fallor, aliquantum temporis cartituri simus. quo fit, ut quaestio, utrum discrepantiae illae in compluribus eorum exemplorum, quae iam allegamus, codicibus Graecis nitantur an interpretis et arbitrio et culpae sint attribuendae, pro certo diiudicari nequeat.

LXX. Hier. 1, 6 Καὶ εἶπα· ὁ ὤν, δέσποτα κύριε, ἰδοὺ οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγώ εἰμι.

Et dixi: o domine deus, nescio loqui, quia iuuenis sum. Hieron. p. 7, 25.

Qui es, dominator domine, ecce nescio loqui, quia iuuenior sum ego. Ambros. in Psalm. 118 serm. 14, 26. p. 315, 10 Petsch. *Dominator domine, ecce nescio loqui, quia iuuenis sum ego.* ibid. serm. 18, 34. p. 415, 16 P.

LXX. Hier. 1, 17 Μὴ φοβηθῇς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν μηδὲ πτοηθῇς ἐναντίον αὐτῶν, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμὶ τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει κύριος.

Ne timeas a facie eorum, ne forte timere te faciam, quia tecum sum, ut liberem te, dicit dominus. Hieron. p. 14, 21. 23. 15, 8.

Ne timeas a facie eorum nec formides in conspectu eorum. Lucif. De non parc. 13 p. 237, 3. 16 H.

LXX. Hier. 2, 6 ... ἐν γῇ, ἐν ᾗ .. οὐ κατῴκησεν ἄνθρωπος ἐκεῖ (ἐκεῖ υἱὸς ἀνθρώπου cod. Sin., Marchal.)

..per terram, in qua non.. habitauit homo. Hieron. p. 19, 10 sec. Vulg.; sed adnotat: 'pro *homine* LXX *filium hominis* interpretati sunt'.

..in terra, in qua nemo commeauit uir neque commoratus est ibi filius hominis. Lucif. De non conu. c. haeret. 8 p. 16, 10 H.

LXX. Hier. 2, 12 Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα.

Obstupuit caelum super hoc et inhorruit extra modum et uehementer. Hieron. p. 23, 1.

Exhorruit caelum in hoc et obhorruit multo magis uehementer. Cypr. Testim. III 59 p. 161, 19 H. *Expectauit* (sic) *caelum super istud et exhorruit multo uehementius.* August. c. epist. Parm. II 10, 20 p. 66, 3 Petsch.

LXX. Hier. 7, 4 (Μὴ πεποίθατε ἐφ᾽ ἑαυτοῖς) ἐπὶ λόγοις ψευδέσιν, ὅτι τὸ παράπαν οὐκ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς.

(*Nolite confidere*) *in uerbis mendacii* (sic Vulg.; *mendacibus* 94, 26), *quae uobis omnino non proderunt.* Hieron. p. 95, 11.

(*Ne confisi fueritis uobismet*) *in sermonibus mendacibus, quoniam in totum non proderunt uobis.* Iren. IV 17, 2.

LXX. Hier. 17, 9 Βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ πάντα καὶ ἄνθρωπός ἐστιν· καὶ τίς γνώσεται αὐτόν;

Profundum est cor super omnia et homo est; quis cognoscet eum? Hieron. p. 210, 12.

Et homo est; et quis agnoscit eum? August. c. Faust. XIII 11 p. 391, 7. XXII 39 p. 633, 27 Zycha.

LXX. Hier. 31 (38), 15 Οὕτως εἶπεν κύριος· φωνὴ ἐν Ῥαμὰ ἠκούσθη θρήνου καὶ κλαυθμοῦ καὶ ὀδυρμοῦ (θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμός cod. Marchal.)· Ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη (ἀποκλαιομένης cod. Sin., Alex., Marchal.) ⟨ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς καὶ add. cod. Alex., Marchal.; καὶ add. cod. Sin.⟩ οὐκ ἤθελεν παύσασθαι ἐπὶ τοῖς υἱοῖς αὐτῆς (om. ἐπὶ τοῖς υἱοῖς αὐτῆς cod. Alex., Marchal.), ὅτι οὐκ εἰσίν.

Sic dixit dominus: uox in Rama audita est, lamentatio et fletus et luctus Rachel plorantis filios suos et noluit conquiescere, quia non sunt. Hieron. p. 388, 20.

Vox audita est in Rama, fletus et ululatus multus, Rachel plorans filios suos et noluit consolari (παρακληθῆναι cod. Vat. m2 et m3, Alex.), *quia non sunt.* Ambros. in Psalm. 37, 10. eadem habet Ps.-Prosp. De promiss. et praedict. dei III 9, 10, nisi quod uocem *multus* omittit.

His adiungo ea exempla ex LXX translata, ubi uersionis discrepantias nisi cum textu Graeco hodierno non conferemus, cum scriptores ecclesiastici, si quidem, quod raro fit, unus alterue eorum locorum, qui iam sequentur, ab eis allegatur, magis abhorreant a textu Graeco quam Hieronymus.

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
Hier. 2, 23. 24 Ὀψὲ φωνὴ αὐτῆς ὠλόλυξεν, τὰς ὁδοὺς αὐτῆς ἐπλάτυνεν ἐφ' ὕδατα ἐρήμου, ἐν ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο.	*Ad uesperam uox eius ululauit, uias suas dilatauit super aquas solitudinis, in desiderio animae suae spiritu portabatur* 30, 11. 31, 17.
Hier. 2, 31 Μὴ ἔρημος ἐγενόμην τῷ Ἰσραὴλ ἢ γῆ κεχερσωμένη; διὰ τί (sed Hieron. sine dubio διότι legit cum cod. Marchal.) εἶπεν ὁ λαός μου· οὐ κυριευθησόμεθα (δουλευθησόμεθα cod. Alex.) καὶ οὐχ ἥξομεν πρὸς σὲ ἔτι;	*Numquid solitudo factus sum Israheli aut terra plena sentium* (*terra in incultum derelicta* Tertull. adu. Marc. IV 31 p. 528, 4 Kr.), *quia dixit populus meus: non seruiemus nec ueniemus ad te?* 36, 3.
Hier. 3, 1 Ἐὰν ἐξαποστείλῃ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ . . Ex apparatu editionis Sweteanae λέγων uoculae ἐὰν sub asterisco praepositum esse in cod. Marchal. edocemur.	*Vulgo dicitur* — pro quo LXX tantum *dicitur* transtulerunt —: *si dimiserit uir uxorem suam . .* 39, 7. Haud recte Sabaterius (II 648) putauerat Hieronymum testari posuisse LXX *tantum dicitur* pro *uulgo dicitur*. non enim ex LXX uersione depromptum est illud 'tantum' — id quod iam bene animaduerterat Vallarsius —, sed positum uidetur ab Hieronymo, ut doceret LXX pro duobus uerbis *uulgo dicitur* unum tantum, nempe

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
	dicitur, posuisse. certe in hodiernis LXX exemplaribus nihil haberi, quod duabus hisce uocibus *tantum dicitur* aut uni *dicitur* respondeat, et Sabaterius et Vallarsius adnotauerant.
Hier. 3, 19 .. καὶ δώσω σοι .. κληρονομίαν (ὀνομαστὴν add. cod. Marchal. in mg.) θεοῦ παντοκράτορος ἐθνῶν.	.. *et tribuam tibi .. hereditatem nominatam dei omnipotentis gentium* 48, 6.
Hier. 4, 10 Καὶ εἶπα· ὦ δέσποτα κύριε.	*Et dixi: o domine deus* 55, 23; cf. Hier. 1, 6 (p. XXXVII).
Hier. 6, 7. 8 Ἀσέβεια καὶ ταλαιπωρία ἀκουσθήσεται ἐν αὐτῇ ἐπὶ πρόσωπον αὐτῆς διὰ παντός. πόνῳ καὶ μάστιγι (Hieron. in editione sua LXX διὰ παντὸς πόνου καὶ μάστιγος legisse uid.) παιδευθήσῃ, Ἱερουσαλήμ, μὴ ἀποστῇ ἡ ψυχή μου ἀπὸ σοῦ, μὴ ποιήσω σε ἄβατον γῆν, ἥτις οὐ κατοικισθῇ.	*Impietas et miseria audientur* (sic cum L poteram scribere; *audietur* cet.) *in ea contra faciem eius. per omnem dolorem et flagellum erudieris, Hierusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne faciam te inuiam terram, quae non habitetur* 82, 25.
Hier. 6, 9 Ὅτι τάδε λέγει κύριος ⟨τῶν δυνάμεων add. cod. Marchal.⟩· καλαμᾶσθε, καλαμᾶσθε ὡς ἄμπελον τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἰσραήλ· ἐπιστρέψατε (ἐπιστράφητε cod. Marchal. in mg.) ὡς ὁ τρυγῶν ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ.	*Quia haec dicit dominus uirtutum: racemate, racemate quasi in uinea reliquias Israhel; reuertimini quasi uindemiator in cartallum suum* 83, 14.
Hier. 6, 11 Καὶ τὸν θυμόν μου ἔπλησα καὶ ἐπέσχον καὶ οὐ συνετέλεσα αὐτούς.	*Et furorem meum impleui* (*conpleui* 84, 20) *et sustinui et non consumsi eum* 84, 14.

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
Hier. 9, 2 Τίς δῴη μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ σταθμὸν ἔσχατον καὶ καταλείψω τὸν λαόν μου καὶ ἀπελεύσομαι ἀπ' αὐτῶν;	*Quis det mihi in solitudine mansionem nouissimam, ut relinquam populum meum et recedam ab eis?* 117, 21.
Hier. 9, 21 .. ἐκτρίψαι νήπια ἔξωθεν καὶ νεανίσκους ἀπὸ τῶν πλατειῶν ⟨θανάτῳ add. cod. Marchal. in mg.⟩.	*.. disperdere paruulos de foris, iuuenes de plateis morte* 126, 7.
Hier. 10, 17. 18 Συνήγαγεν ἔξωθεν τὴν ὑπόστασίν σου ⟨ἡ add. cod. Alex.⟩ κατοικοῦσα ἐν ἐκλεκτοῖς, ὅτι τάδε λέγει κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ σκελίζω τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ταύτην ἐν θλίψει ⟨καὶ ἐκθλίψω αὐτούς add. cod. Marchal. in mg.⟩, ὅπως εὑρεθῇ ἡ πληγή σου.	*Congregauit de foris substantiam suam, quae habitat in munitione, quia haec dicit dominus: ecce ego supplantabo* (*supplantabo et cadere faciam* 136, 9) *habitatores terrae huius et tribulabo eos, ut inueniantur* 135, 19.
Hier. 10, 19 Οὐαὶ ἐπὶ συντρίμματί σου, ἀλγηρὰ ἡ πληγή σου.	*Vae super contritione tua, pessima plaga tua* 136, 16.
Hier. 12, 9 Μὴ σπήλαιον ὑαίνης ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ἢ σπήλαιον κύκλῳ αὐτῆς ⟨ἐπ' αὐτήν add. cod. Marchal.⟩;	*Numquid spelunca hyaenae hereditas mea mihi an spelunca in circuitu eius super eam?* 156, 6.
Hier. 12, 11 Δι' ἐμὲ ἀφανισμῷ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ.	*Propter me dissipatione dissipata est terra* 157, 17.
Hier. 12, 13 Σπείρατε (ἐσπείρατε cod. Alex.) πυροὺς καὶ ἄκανθαν (ἀκάνθας cod. Sin., Alex., Marchal.) θερίζετε (θε-	*Seminastis triticum et spinas messuistis* 158, 9.

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
ρίσατε cod. (Alex. et) Marchal, in cuius mg. legitur: Ὠρ⟨ιγένης⟩: ἔν τισιν ἀντιγράφοις κεῖται ἐσπείρατε καὶ ἐθερίσατε).	
Hier. 14, 8. 9 Ἵνα τί ἐγενήθης ὡσεὶ πάροικος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὡς αὐτόχθων ἐκκλίνων εἰς κατάλυμα; μὴ ἔσῃ ὥσπερ ἄνθρωπος ὑπνῶν ἢ ὡς ἀνὴρ οὐ δυνάμενος σώζειν;	*Quare factus es sicut aduena in terra et quasi indigena deuertens ad manendum? numquid eris quasi homo dormiens et quasi uir, qui saluare non possit?* 176, 10. 22.
Hier. 14, 10 .. καὶ ὁ θεὸς οὐκ εὐόδωσεν (εὐδόκησεν cod. Sin., Alex., Marchal.) ἐν αὐτοῖς.	*.. et deus non conplacuit sibi in eis* 177, 16.
Hier. 15, 12 Εἰ γνωσθήσεται (γνώσεται cod. Sin.) σίδηρος; καὶ περιβόλαιον χαλκοῦν ἡ ἰσχύς σου. Theodoretum (in Hier. 15, 12. 13) habere ἰσχύν σου et coniungere cum sequenti uersu: ἰσχύν σου καὶ τοὺς θησαυρούς σου εἰς προνομὴν δώσω Sabaterius nos edocet. ex eo, quod uerba ἡ ἰσχύς σου hic neglecta sunt, LXX exemplar ab Hieronymo uel ab eo, qui hanc uersionem confecit, in usum uocatum uerba ita ut Theodoretum exhibuisse et coniunxisse uerisimile est.	*Si cognoscet ferrum et operimentum aeneum?* 190, 21.
Hier. 18, 14 Μὴ ἐκλείψουσιν ἀπὸ πέτρας μαστοὶ ἢ χιὼν ἀπὸ τοῦ Λιβάνου; μὴ ἐκκλινεῖ ὕδωρ βιαίως ἀνέμῳ φερόμενον;	*Numquid deficient de petra ubera aut nix de Libano? aut declinabit aqua uiolenter sublata uento?* 226, 9.

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
Hier. 19, 6 .. καὶ οὐ κληθήσεται τῷ τόπῳ τούτῳ ⟨ἔτι add. cod. Sin., Vat. m2 et m3, Marchal.⟩ διάπτωσις ..	.. *et non uocabitur locus iste amplius ruina* .. 233, 20.
Hier. 19, 13 .. ⟨πάντες οἶκοι βασιλέων Ἰούδα ὡς τόπος τοῦ Τάφεθ⟩. Haec desunt in textu hodierno LXX, sed add. cod. Marchal. in mg.	Hieronymus haec adnotat: 'quod autem in LXX infertur: *omnes domus regum Iuda sicut locus Tofeth*, in Hebraico non habetur' 236, 18.
Hier. 21, 7 .. οὐ φείσομαι ἐπ' αὐτοῖς καὶ οὐ μὴ οἰκτειρήσω αὐτούς.	.. *non parcam neque miserebor* 250, 6.
Hier. 22, 13—17 ⟨ὢ add. cod. Alex., Marchal.⟩ ὁ οἰκοδομῶν οἰκίαν αὐτοῦ οὐ μετὰ δικαιοσύνης καὶ τὰ ὑπερῷα αὐτοῦ οὐκ ἐν κρίματι, παρὰ τῷ πλησίον αὐτοῦ ἐργᾶται δωρεὰν καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ οὐ μὴ ἀποδώσει αὐτῷ. ᾠκοδόμησας σεαυτῷ οἶκον σύμμετρον, ὑπερῷα ῥιπιστά, διεσταλμένα θυρίσιν καὶ ἐξυλωμένα ἐν κέδρῳ καὶ κεχρισμένα ἐν μίλτῳ. μὴ βασιλεύσεις, ὅτι σὺ παροξύνῃ ἐν Ἀχὰζ τῷ πατρί σου; οὐ φάγονται καὶ οὐ πίονται· βέλτιον ⟨ἦν add. cod. Sin., Alex., Marchal.⟩ σε ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ⟨καλήν add. cod. Alex., Marchal.⟩. οὐκ ἔγνωσαν, οὐκ ἔκριναν κρίσιν ταπεινῷ οὐδὲ	*O qui aedificas domum tuam non cum iustitia et cenacula tua non in iudicio! apud eum proximus operatur gratis et mercedem ei non reddet. aedificasti tibi domum paruulam, cenacula perflatilia, distincta fenestris et contignata cedro et lita* (*litaque* 263, 12) *sinopide. numquid regnabis, quia* (*quoniam* 262, 21) *tu contendis contra Achaz, patrem tuum* (*in A., patre tuo* 262, 21)? *non comedent et non bibent* (262, 24. 263, 18); *melius erat tibi facere iudicium et iustitiam bonam. non cognouerunt, non iudicauerunt iudicium humili neque iudi-*

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
κρίσιν πένητος· οὐ τοῦτό ἐστιν τὸ μὴ γνῶναί σε ἐμέ; λέγει κύριος. ἰδοὺ οὐκ εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοί σου οὐδὲ ἡ καρδία σου καλή, ἀλλ' εἰς τὴν πλεονεξίαν σου καὶ εἰς τὸ αἷμα τὸ ἀθῷον τοῦ ἐκχέειν αὐτὸ καὶ εἰς ἀδίκημα καὶ εἰς φόνον τοῦ ποιεῖν ⟨ταῦτα add. cod. Alex.⟩.	*cium pauperis. nonne hoc est ignorare te me?, dicit dominus. ecce non sunt oculi tui recti nec cor tuum bonum, sed ad auaritiam tuam et, ut sanguinem innocentem effundas, et ad iniquitatem et homicidium, ut facias ea* 260, 24. cf. Ranke p. 293 sq.
Hier. 23, 10 ⟨ὅτι μοιχῶν ἐνεπλήσθη ἡ γῆ add. cod. Marchal. in mg.⟩, ὅτι ἀπὸ προσώπου τούτων ἐπένθησεν ἡ γῆ.	*Quia adulteris repleta est terra, quia a facie maledictionis*—siue *iuramenti*—*luxit terra* 277, 6. 'Hoc, quod nos', inquit Hieronymus, 'de Hebraico posuimus: *quia .. terra,* in LXX non habetur, qui *iuramentum* dixere pro *maledictione*'. sed recte dicit Ranke p. 299 LXX neque de *maledictione* neque de *iuramento* quidpiam hoc in commate proferre; at in fragm. Wirceb. ab illo edito legimus: *quia a facie istorum luguit terra.*
Hier. 25 (32), 30. 31 (16. 17) Κύριος ἀφ' ὑψηλοῦ χρηματιεῖ, ἀπὸ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ δώσει φωνὴν αὐτοῦ, λόγον χρηματιεῖ ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ καὶ οἶδε ὥσπερ τρυγῶντες ἀποκριθήσονται. καὶ ἐπὶ ⟨πάντας τοὺς add. cod. Alex.⟩ καθημένους τὴν γῆν ἥκει ὄλεθρος,	*Dominus de excelso responsum dabit* (315, 11), *de loco sancto suo dabit uocem suam, respondebit sermonem in loco suo* (*respondebit super locum suum* 315, 13), *illi autem quasi uindemiantes respondebunt. super omnes habitatores terrae ueniet in-*

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
ἐπὶ μέρος τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ κυρίῳ ἐν τοῖς ἔθνεσιν· κρίνεται αὐτὸς πρὸς πᾶσαν σάρκα, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἐδόθησαν εἰς μάχαιραν.	*teritus, super partem terrae* (315, 16); *iudicium enim ⟨domino⟩ erit in gentibus* (*quia iudicium domino cum gentibus* 315, 17. *quia i. domini c. g.* 316, 4) *et ipse iudicabitur cum omni carne, impii autem tradentur gladio* 316, 14.

Paucis uerbis id quoque significasse satis habemus phrasin illam, quam non semel in commentariis legimus: *hucusque* (uel *hoc omne capitulum*) *in LXX non habetur* (275, 6. 292, 8. 310, 2. 329, 26), non accurate conuenire hodierno LXX editionis textui. nam si ad Hier. 23, 7. 8 Hieronymus adnotat hoc omne capitulum in LXX non haberi (275, 6), id quidem non ita est uerum, quasi omnino non habeatur; legitur enim in capitis illius fine post uersum quadragesimum. idemque relatis eiusdem capitis 23 uersibus 36 b—38 a, nempe ab his Vulgatae uerbis *et peruertitis* usque ad uerba *si autem onus domini dixeritis*, addit: *hucusque in LXX non habetur* (292, 8), quasi uero olim tota ista ab editione LXX afuissent. attamen eorundem nonnulla etiamnum legi in LXX codicibus iam Sabaterius monuerat et e. c. uerba illa καὶ διὰ τί ἐλάλησεν κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν fere respondent Vulgatae commati: *quid respondit tibi dominus et quid locutus est dominus*. ad Hieronymi autem uerba: *hucusque in LXX non habetur* quod attinet, Sabaterio (II 687) adsentior ea non stricte, sed paulo clementius esse accipienda intellegendo de multis, quod dicere uideatur de totis omnibus, quae antecedant. idem cadit in Hier. 26 (33), 22, quem uersum in LXX non haberi ait Hieronymus (329, 26). sed prior huius uersus particula: καὶ ἐξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς ἄνδρας εἰς Αἴγυπτον locum suum habet in LXX codicibus, nisi quod in cod. Marchal. ex Theodotione praefixo

asterisco in margine profertur, quo significatur haec uerba afuisse olim a LXX; altera autem huius uersiculi pars re uera abest a LXX et in uno codice Marchal. in margine sub asteriscis de Theodotionis editione addita est: Ἐλναθάν, υἱὸν Ἀχωβώρ, καὶ ἄνδρας μετ᾽ αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον. cf. etiam 310, 2.

5. Iam supra (p. XXVI) memorauimus Hieronymum eis locis, ubi ambo contextus, scilicet Hebraicus et Graecus, minus uel tenuiter admodum inter se discreparent, uersioni ex Hebraico fonte haustae ita intermiscuisse translationem ad Graecum exemplar concinnatam, ut illa priorem obtineret locum, alterum haec. sed nonnumquam serie transmutata interpretationem septuagintauiralem Latinam Vulgatae uerba sequuntur. eiusmodi exempla inueni haec: *arca pacti* (κιβωτὸς διαθήκης) uel *testamenti* 46, 8; cf. 140, 17. 18. 405, 1. *leuate signum* (ἄρατε σημεῖον) siue *uexillum* 79, 15. *didicit enim* (deest 119, 10) *lingua eorum loqui mendacium* (μεμάθηκεν ἡ γλῶσσα αὐτῶν λαλεῖν ψευδῆ) siue *docuerunt enim linguam suam l. m.* 118, 21; contra solito ordine sese excipiunt uersiones 119, 9. *exspectabitis lucem, et ibi umbra mortis et ponentur in tenebris* (. . καὶ ἐκεῖ σκιὰ θανάτου καὶ τεθήσονται εἰς σκότος) siue iuxta Hebraicum: *et ponet eam in umbra mortis et in caligine* 165, 8. *postquam cognoui* (ὕστερον τοῦ γνῶναί με) siue *ostendisti mihi* 392, 2. *et in ciuitatibus nageb* (καὶ ἐν πόλεσιν τῆς νάγεβ) hoc est *quae ad austrum sunt* 439, 19; solitum ordinem habes 440, 15. quibus adde tres locos, ubi in codicum nostrorum archetypo, cum scriptoris oculi ab una uoce ad alteram eiusdem terminationis aberrauissent, quasdam alterius utrius uersionis particulas excidisse mihi persuasum est, quibus suppletis fultus exemplis modo adlatis non sine quadam probabilitatis specie his locis LXX uersionis uerba Vulgatae praeposuisse mihi uideor: *quia dominus noster abiecit* ⟨siue *silere fecit*⟩ *nos* (ὅτι ὁ θεὸς ἀπέριψεν ἡμᾶς) 113, 16. *uidete, qui* ⟨*ueniunt* (τοὺς ἐρχομένους) siue *qui*⟩ *uenitis* 168, 15. *facies pro eis furcas* ⟨— siue *catenas* —⟩ *ferreas* (κλοιοὺς σιδηροῦς) 346, 1.

Nonnullis locis Hieronymus, postquam in lemmate usitato

ordine dedit uersionis utriusque differentiam in sequenti exegesi ab illo recedit: *posui* (τέθεικα) siue *dedi te hodie* 15, 19; cf. lin. 12. *frustra conflauit argentarius* (ἀργυροκόπος) siue *conflator* 93, 19; cf. lin. 4. *confortabimur* (ἀνδριούμεθα) siue *desperauimus* 225, 19; cf. lin. 6. *scribe uirum istum abominatum* (ἐκκήρυκτον) siue *sterilem* 268, 13; cf. 269, 16. 270, 2. 15. 272, 9. *occurrant mihi* (ἀπαντησάτωσάν μοι) siue *domino exercituum* 341, 1; in lemmate (339, 23) unam modo uersionem, nempe cum Vulgata consentientem, dederat. — quibus adiungere liceat I Reg. 2, 5, ubi Vulgatam praecedit interpretatio LXX: *sterilis peperit septem* (ἑπτά) siue *plurimos* 187, 15.

6. Quodsi pauca exempla protulimus, quibus Hieronymum in capitis initio copulando pro more suo uersionem utramque cum ex Hebraeo tum e LXX hanc priore loco reddere uidimus, non mirabimur eum quibusdam locis uersionem ad LXX editionem exactam ita praetulisse, ut ab excitanda Vulgata omnino se abstinuerit. compares, quaeso, hos locos, quibus Hieronymus seuerius sese applicuit Graeco textui quam Vulgatae, quam uncis inclusam adposui. *et quid tibi et uiae* (*cum uia*) *Assyriorum*: καὶ τί σοι καὶ τῇ ὁδῷ Ἀσσυρίων 25, 22; sed priorem uersus partem consentanee cum Vulgata dedit: *et nunc quid tibi uis in uia Aegypti*, cum in Os. 2, 4. 5 p. 16 Graecum ad uerbum redderet: *quid tibi et uiae Aegypti* etc.: τί σοι καὶ τῇ ὁδῷ Αἰγύπτου. *auditum est* .. *custodes uenire* ..; *et dederunt* (*dare*) *super ciuitates Iuda uocem suam*: καὶ ἔδωκαν ἐπὶ τὰς πόλεις Ἰούδα φωνὴν αὐτῶν 59, 1; sed huius quoque uersus principium non conuenit cum LXX. *tribulatio apprehendit nos, dolores quasi parturientis* (*ut parturientem*): θλῖψις κατέσχεν ἡμᾶς, ὠδῖνες ὡς τικτούσης 91, 13. *et mordebunt uos, ait dominus, insanabiliter cum dolore cordis uestri deficientis*: καὶ δήξονται ὑμᾶς ἀνίατα μετ' ὀδύνης καρδίας ὑμῶν ἀπορουμένης 115, 3; hoc loco cum Vulgata statim copulatur LXX translatio et ne uno quidem uerbo indicatur unum textum (*et* .. *dominus*) altero (*insanabiliter* .. *deficientis*) continuari, quod quidem in sequenti demum capitulo (115, 18)

comperimus. *quoniam amaritudine* (*comminatione*) *replesti me*: ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην 192, 20; pressiusque etiam LXX uerba referuntur in exegesi: *quia amaritudine repletus sum* (193, 24), quae interpretatio congruit cum huius uersus citatione apud August. c. Petil. II 102, 235 p. 149, 30 Petsch. et cum fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 275 (cf. supra p. XXXI sq.). *reddam .. peccata eorum, quibus* (*quia*) *contaminauerunt terram meam*: ἀνταποδώσω .. τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, ἐφ' αἷς ἐβεβήλωσαν τὴν γῆν μου 201, 14; cf. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 277 *reddam .. iniquitatibus eorum in his, quibus uiolauerunt terram meam.* — *cognoscam transmigrationem Iuda .. in bonum. et ponam oculos meos super eos in bonum* (*ad placandum*): καὶ στηριῶ τοὺς ὀφθαλμούς μου ἐπ' αὐτοὺς εἰς ἀγαθά 295, 16; cf. Ambros. Hex. III 14, 59 p. 101, 1 Sch. *et confirmabo oculos meos super illos in bona.* — *ecce dies ueniunt* (*uenient*): ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται 404 3; itidem apud Cypr. Test. I 11 p. 46, 19. III 20 p. 134, 18 H. Lact. Inst. IV 20, 6 p. 365, 6 Br. *secundum pactum, quod pepigi cum patribus uestris* (*eorum*; αὐτῶν LXX, sed cod. Sin. ὑμῶν) *in die, quando* (*qua*) *adprehendi manum eorum*: ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν 404, 6. 406, 3. *et non docebunt* (*docebit*) *ultra unusquisque* (*uir*) *proximum suum et unusquisque* (*uir*) *fratrem suum dicens*: *cognosce dominum, quia omnes scient* (*omnes enim cognoscent*) *me* .., *quia propitiabor* (*propitius ero* 405, 18) *iniquitati eorum et peccati eorum non ero memor* (*recordabor* 405, 19. *memorabor*) *amplius* 404, 16; haec proxime accedunt ad LXX textum: καὶ οὐ διδάξουσιν ἕκαστος τὸν πολίτην (πλησίον cod. Marchal.) αὐτοῦ καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ λέγων· γνῶθι τὸν κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσίν με.., ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι et ad uerbum fere concordant cum testimonio a Cypriano adlato Test. I 11 p. 47, 4. III 20 p. 135, 5 H. *et non docebunt unusquisque fratrem suum* (sic) *dicentes*: *cognosce dominum, quia omnes scient me* .., *quia propitius ero iniquitatibus eorum et peccatorum eorum non ero memor amplius.*

7. Restant quidam loci, quorum uerba uel etiam sensus neque cum Vulgata neque cum LXX consentiunt, ut dubitare uix possimus, quin Hieronymus, quem 'biblia antea translata ab Origene collecta summa cum diligentia summaque assiduitate perquisiuisse' constat (cf. G. Hoberg, *De S. Hieronymi ratione interpretandi*. Bonnae 1886. p. 14), multa, quae idonea ei uisa essent, ex illis mutuatus sit suaeque uersioni, quam in his commentariis explicandam sibi protulit, inseruerit, etsi interpretum Graecorum nomina, quos sequatur, reticeat. eius quidem modi sunt hi loci: *non in foueis inueni eos, sed in omnibus istis* (*quae supra memoraui* Vulg. = lin. 18) 37, 8. 20. *pariter sapientes* (*insipientes*) *et fatui probabuntur* 130, 19; idque ipsum confirmare Hieronymum in consequentibus ita resumendo uerba: *simul sapientes et fatui sunt* (131, 13) recte monet Sabaterius (II 663). *deuorauerunt Iacob et locum eius consumserunt* (*comederunt I. et deuorauerunt eum et consumserunt illum*) 139, 15. *laboraui rogatus* — siue *rogans* (= Vulg.) —, pro quo LXX transtulerunt: *nequaquam ultra dimittam eos* (καὶ οὐκέτι ἀνήσω αὐτούς) 185, 24. 186, 3. *et tu erue* (*tuere*) *me* 191, 26; cf. 8, 7. 194, 12. 251, 19 et Index uerborum s. u. *et glorificabo eos et non attenuabo eos* (*attenuabuntur*) 375, 23. *plantate plantaria et uindemiate! erit enim dies* (*plantabunt plantantes et, donec tempus ueniat, non uindemiabunt, quia erit dies*) 380, 9. 381, 6. — aliis locis particula *siue* Hieronymus non introducit uarietatem quandam septuagintauiralis uersionis sed aliorum interpretum: *per terram sitis et imaginem* siue *umbram mortis* (καὶ σκιᾷ θανάτου add. cod. Marchal. in mg. ex Aquila, Symmacho et Theodotione) 19, 18. *argentum inuolutum* siue *productum* (ἀργύριον ἐλατόν ex Theodotione sub asterisco in cod. Marchal. in mg.) 130, 21. *opus artificum* siue *sapientium* (ἔργα τεχνιτῶν LXX. ἔργα σοφῶν ex Theodotione additum uti supra) 130, 24. *luxit Iudaea* siue *Iudas* (ἐπένθησεν ἡ Ἰουδαία LXX) 173, 13. *infirmata est* — siue *abiecit* aut *uacua facta est* —, *quae peperit septem* siue *plurimos* 187, 1; *uacua facta est* reddit septuagintauirale ἐκενώθη, Symmachum *plurimos* transtulisse

Hieronymus in expositione (187, 9) asserit; cui uero *abiecit* ascribendum sit, ignoramus. *fiant corruentes* siue *inpingentes* 230, 6 et ordine transmutato *fiant inpingentes* siue *corruentes* 230, 19; LXX editio (γενέσθω ἡ ἀσθένεια αὐτῶν) ab utroque textu discordat.

8. Memoratu dignum est Hieronymum nonnumquam uersionum quasdam proferre differentias, quarum quae sit differentia, uix intellegitur; nam prorsus eodem sensu seruato solummodo pro una uoce altera eiusdem significatus substituitur. quare eiusmodi uariationes particula *siue* uel *et* adiunctas re uera ex alia quadam earum, quae tum circumferebantur, LXX translationum originem traxisse Hieronymumque certam quandam uersionem praetulisse neque uero lectiones uariantes aliarum uersionum prorsus neglexisse hisce facile demonstramus exemplis: 'quodque sequitur: *et ingressi sunt saltus* siue *speluncas* (scil. εἰσέδυσαν εἰς τὰ σπήλαια) a LXX additum est' 63, 15. his quoque locis una tantummodo translatio nobis reddita esse uidetur: *uide uias tuas in conualle* siue *ualle* 29, 11 (cf. Index uerborum p. 524 s. u.). *dabo mulieres*—siue *uxores*—*eorum externis* 111, 11. *et non subsistunt* siue *non sunt* 137, 16. 4 (cf. Index p. 567 s. u. *subsistere*). *antequam offendant pedes uestri ad montes caligosos* siue *tenebrosos* 165, 7. siue *nudabo* et *reuelabo posteriora* (ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω) 171, 20. *portae obscuratae* siue *contenebratae sunt* 173, 13. *in tempore tribulationis* et *angustiae* 189, 13. *dabo gratis* siue *absque pretio* 191, 11. *in cornibus altarium* siue *ararum* 204, 19. 205, 22. *deus de propinquo* siue *uicino* 284, 10. *facientes malum in oculis* et (non erat diductis litteris scribendum in textu) *in conspectu meo* 433, 2. 432, 4; cf. 420, 10 et 421, 7.

9. Praeter Septuaginta Hieronymus ueteres quoque ex Hebraeis prognatos interpretes Graecos, quos praesto habebat in Hexaplis, Aquilam puta, Symmachum, Theodotionem, in usum suum uocauit nonnullaque ex eis, quae ei probabantur, in suam uersionem recepit. ita se iuxta Symmachum interpretatum esse ipse confitetur 60, 4. 143, 24. 432, 8 (cf. 110, 8.

395, 18. 396, 13); Aquilam et Symmachum secutus est 11, 14. 23, 20. 44, 20. 126, 8. 140, 17. 168, 12; Aquilae interpretationem ceteris praetulit 63, 25. 115, 9. 163, 8. 225, 20; Aquilae, LXX et Theodotioni sese applicuit 187, 8. aliis locis eisque permultis illarum trium translationum uel singula uerba uel commata a sua uersione discrepantia legentibus proponit notandumque est in citanda Aquilae interpretatione primam secerni editionem a secunda (cf. Index nominum p. 480); semel Symmachi quoque primae secundaeque editionis facit mentionem (432, 7), sed innuere uidetur eiusdem interpretis duas editiones, ubi Symmachum βασανιστήριον *siue* στρεβλωτήριον uertisse dicit (238, 14). quattuor interpretationes Graecas plerisque omnibus locis eo ordine allegat, quo sese exceperunt in Origenis Hexaplis, nempe Aquilam et Symmachum, LXX et Theodotionem (23, 20. 31, 8. 44, 20. 140, 17. 163, 8. 269, 24. 281, 13. 284, 9. 290, 20. 432, 5. 435, 9); rarius sic citat: Aquila, Symmachus, Theodotio, LXX (231, 9. 283, 22) uel LXX et Theodotio, Aquila et Symmachus (126, 6. 240, 1); duobus locis Symmachum, cuius interpretationem Hieronymus ipse adoptauit, primo loco nominat, quam sequuntur LXX et Theodotio, Aquila (60, 5. 110, 8), semel his interpretibus, quorum translationem ipse accepit, Symmachum postponit (187, 8), semel denique hic ordo occurrit: LXX, Aquila, Symmachus, Theodotio (11, 13) uel LXX, Symmachus, Theodotio, Aquila (253, 15). tres interpretes, nempe Aquila, Symmachus, LXX, citantur 93, 9. 110, 12. 136, 8. 219, 20. 225, 19; Aquila, Symmachus, Theodotio 30, 21. 357, 20; Symmachus, LXX, Theodotio 190, 20. 238, 14. 265, 26. duo interpretes, scilicet Aquila et Symmachus, citantur 76, 8; LXX et Theodotio 188, 19.

IV.

(1. De ceteris testimoniis ex Vetere Testamento adlatis praeter Hieremiam. — 2. De Noui Testamenti locis.)

1. Iam si ad alia testimonia in hoc opere ex Vetere Testamento excitata animum aduertimus, Hieronymus in

ceterorum prophetarum uerbis laudandis raro adquieuit in ea uersione, quae comparet in Vulgata, sed aut eas mutationes, de quibus supra (p. XIV sqq.) fusius egimus, sibi concessit aut antiquiorem quandam secutus est translationem cum septuagintauirali textu concinentem. nonnullis locis uersionem antiquam ex LXX deriuatam ita contaminat cum uersione sua uel alius interpretis, ut nouum quiddam euadat; cf. Os. 6, 4. 11, 8. 9. Esai. 8, 14. Thren. 4, 9. cum testimoniis aliunde petitis mixtus uidetur locus ex Am. 5, 13 allegatus hac forma: *in tempore illo, qui intellegit, sedebit et tacebit, quoniam tempus pessimum est* (117, 26), qui neque cum Vulg. (*ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est*) neque cum LXX (διὰ τοῦτο ὁ συνίων ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σιωπήσεται, ὅτι καιρὸς πονηρῶν ἐστιν) ex omni parte congruit. meminisse uidetur Hieronymus duorum locorum aliunde accitorum: Thren. 3, 28 *sedebit solitarius et tacebit* et Mich. 2, 3 *quoniam tempus pessimum est*. neque cum Vulgata neque cum LXX conueniunt alii quoque loci, e. c. Agg. 2, 11 (12). Esai. 51, 17.

Quod ad Psalmorum uersus spectat, Hieronymus partim secundum uersionem suam Latinam ex Hebraeo fonte haustam citat (Ps. 23, 7. 31, 4. 35, 7. 36, 23. 89, 1. 119, 6. 141, 8) partim textus Psalterii S. Germani a Sabaterio editus agnoscitur (Ps. 26, 2. 37, 15. 38, 13. 50, 19. 67, 18. 72, 9), quod Psalterium repraesentat uersionem Latinam antiquam secundum LXX usu receptam ante Hieronymum. ubi testimonia fere concordant cum Vulgata hodierna, id est uersione Latina iuxta LXX secundis curis emendata ab Hieronymo, mutationes siue personarum pronominis (Ps. 22, 5) siue temporum uerbi (Ps. 1, 4. 101, 28. 113, 5. 6. 126, 1) siue uocum idem fere significantium (Ps. 13, 4. 17, 1. 18, 8. 101, 10. 27) obuiam fiunt. memoratu dignus est Ps. 118, 105, qui uersus duobus locis uarie citatur et neutro loco neque cum Vulgata neque cum LXX consentit: *lucerna pedibus meis uerbum tuum, domine* (om. Vulg. et LXX) *et lux* (*lumen* Vulg.) *semitis meis* 305, 5; *lucerna p. m. u. tuum et lux semitis meis ardens* (quod nuspiam legitur) 420, 17.

In ceteris Veteris Testamenti testimoniis citandis Hieronymus raro accuratissime sese adstringit Vulgatae suae uersioni, sed pusillas admouet mutationes addendo (Ex. 3, 14) uel amputando aliquid (Gen. 9, 25) uel pro una uoce alteram synonymam adhibendo (Gen. 2, 23. 15, 18. 35, 18. Ex. 19, 8. Sap. 1, 4. 8, 2) uel transponendo uerba (Gen. 22, 18. 26, 4. Ex. 4, 22. Deut. 32, 15. Hiob 3, 20). nonnulli uersiculi ad uerbum fere redduntur e Graeco, quod antiquae interpretationis indicium esse solet (Gen. 3, 19. Deut. 5, 7. 32, 1. I Reg. 2, 5. 16, 7. III Reg. 18, 21. Prou. 4, 6. 8. 13, 8. 24 [31], 74 [6]. Hiob 1, 1. 3, 3). hic quoque Hieronymus in eodem uersu excitando minime secum ipse consentit (cf. p. XXI sqq.), sed paulum immutare solet. sic locus Ex. 32, 10 quater semperque mutatus occurrit: *dimitte me, ut* (*et* 183, 23. om. 341, 6) *percutiam* (*interficiam* 205, 10) *populum istum* 100, 1; idem uersus in Vulgata hanc induit formam: *dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos et deleam eos* (καὶ νῦν ἔασόν με καὶ θυμωθεὶς ὀργῇ εἰς αὐτοὺς ἐκτρίψω αὐτούς LXX). Prou. 27, 16 *aquilo durus uentus, nomine autem dexter uocatur* (13, 8) Graecum totum exprimit: βορέας σκληρὸς ἄνεμος, ὀνόματι δὲ ἐπιδέξιος καλεῖται; postea (382, 18) uero legimus *uentus durissimus*. nonnumquam particulae quaedam Vulgatae et septuagintauiralis translationis inter se mixtae nouum quendam efficiunt uersum. Hiob 2, 2 ita inter se differunt textus, ut in uno legas: *circuiui terram et perambulaui eam*, in LXX: διαπορευθεὶς τὴν ὑπ' οὐρανὸν καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν σύμπασαν πάρειμι; utramque editionem quasi coniungens harmoniam quandam Hieronymus constituere conatur; quo fit, ut legamus: *circumiui omnem terram et conculcaui eam* (54, 10). Sap. 4, 9 (8) in nostro textu sic legitur: *cani hominis sapientia eius* (8, 9), ut nonnulla ex Vulgatae uerbis (*cani sunt sensus hominis*) et ex LXX (πολιὰ δέ ἐστιν φρόνησις ἀνθρώποις) seruentur. alii loci ita sunt mutati, ut prior pars cum Vulgata aut LXX concinat, posterior cum neutra editione; cf. Prou. 6, 4 *ne dederis somnum oculis tuis* (= Vulg.) *neque dormitationem palpebris tuis* (353, 22); sed Vulgata exhibet: *nec dormitent palpebrae tuae*, LXX: μηδὲ ἐπι-

νυστάξῃς σοῖς βλεφάροις. Hiob 3, 23 *mors uiro requies* (= θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυμα LXX), *cui clusit deus uiam suam* (246, 19); altera huius uersus pars neutri translationi accurate respondet.

2. Noui quoque Testamenti sat multi sunt loci, in quibus citandis minime sibi ipse constat Hieronymus; nam non solum discedit eorum species a Vulgata sed bis terue in his commentariis allegati plus minusue inter se uariant. cuius uarietatis ultro se offerunt haec exempla. Matth. 5, 14 *non potest abscondi ciuitas, quae in monte sita est* 376, 14: *n. p. ciuitas abscondi in monte posita* 440, 11: *n. p. c. a. supra montem p.* Vulg. = οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. Ioh. 19, 15 *crucifige, crucifige eum* 155, 8: *tolle, tolle talem* 229, 12: *tolle, tolle, crucifige eum* Vulg. = ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. Eph. 5, 14 *surge, qui dormis, eleuare, et inluminabit te Christus* (*et*, quod ante *eleuare* cum ceteris codicibus refragante *L* edidi, delendum uidetur) 14, 18: *eleuare, qui dormis, et exsurge a mortuis, et i. te Chr.* 354, 5: *surge, qui dormis, et eleuare a mortuis, et i. te Chr.* 401, 11: *surge, q. d., et exsurge a mortuis* etc. Vulg. = ἔγειρε ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ etc. Augustinus et Ambrosius Sabaterio teste miro consensu semper citant: *surge, qui dormis, et exsurge a mortuis*. Apoc. 8, 13 *uae super omnes habitatores terrae* 12, 23: *uae habitatoribus terrae* 86, 1: *uae habitantibus in terra* Vulg. = οὐαὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς.

Aliis huiuscemodi locis consensus uel cum textu Graeco uel cum uersione apud patres, qui ante Hieronymum scripsere, obuia statuendus est, ex quo efficitur eum etiam uersionis textum a se nondum retractatum usurpasse. Luc. 20, 13 *mittam filium meum, forsitan ipsum reuerebuntur* 67, 3: *m. f. m., forsitan uerebuntur eum* 322, 12, quae uersiculi forma magis textui Graeco (πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν, ἴσως τοῦτον ἐντραπήσονται) accommodata est et citationibus apud Ambros. De fid. V 17, 215 *mittam f. m. dilectissimum, forsitan hunc uerebuntur*. De paenit. II 5, 33 *forsitan ipsum uerebuntur* quam Vulgatae: *m. f. m. dilectum, forsitan, eum hunc uiderint, uerebuntur.* — Ioh. 10, 18 *potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo*

sumendi illam 70, 4: ..*resumendi illam* 155, 20: ..*iterum sumendi illam* 439, 5: *p. h. ponendi eam et p. h. iterum sumendi eam* Vulg. = ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. ex farragine locorum a Sabaterio admirabili diligentia congestorum summam cum nostro textu praebent similitudinem citationes apud Hilarium in Ps. 143, 18 p. 824, 17 Zing. *potestatem habeo animam meam ponendi et potestatem habeo animam meam resumendi*. Ambros. De fid. II 2, 25 *potestatem h. ponendi animam meam et p. h. sumendi eam*. itidem August. De ciu. dei XVI 11, nisi quod *iterum sumendi eam* in fine habet. quare uerba *animam meam*, ut quae ad sacrum textum pertineant, in editione nostra tribus illis locis (70, 5. 155, 20. 439, 5) diductis litteris imprimenda erant. — Ioh. 14, 30 *ecce uenit princeps mundi istius* (*huius* 149, 2) *et inuenit in me nihil* 54, 13: *uenit enim pr. m. huius et in me non habet quidquam* Vulg. = ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων· καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. nostro textui simillimum est ex aliis multis locis a Sabaterio propositis testimonium apud Hilar. in Ps. 138, 47 p. 777, 2 Zing. *ecce uenit princeps huius mundi et non inuenit in me quicquam* et Ambros. in Luc. IV 39 p. 158, 14. De fug. saec. 4, 23 p. 183, 1 Sch. *uenit* (*enim*) *huius mundi princeps et in me inuenit nihil*. — I Cor. 3, 9 *dei aedificatio, dei agricultura estis* 10, 8: *dei agricultura* ⟨*estis* add. Vulg.⟩, *dei aedificatio estis* (= θεοῦ γεώργιον, θεοῦ οἰκοδομή ἐστε) 174, 19. 400, 1. 402, 10.

Haec quoque testimonia differunt a Vulgatae textu uersionemque illam antiquam exprimere uidentur, quippe quae concinant cum citationibus, quas apud ueteres scriptores ecclesiasticos inuenimus. I Cor. 5, 5 *tradidi huiuscemodi satanae in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat* 336, 9. 351, 13. uerbum *tradidi*, pro quo in Vulgata *tradere* (παραδοῦναι) scribitur, sacri textus esse eo demonstratur, quod idem uersus sic citatur apud Ambros. De fuga saec. 2, 8 p. 168, 17 Sch. in Ps. 38, 31. De paenit. I 17, 95; quare in textu meo huius uocis litterae latius erant disponendae. — II Cor. 5, 21 *qui, cum non cognouisset peccatum, pro nobis peccatum factus est* 148, 11.

Hieronymus, ut ambiguitatem tolleret Vulgatae uerbis (*qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit*) hoc loco sine dubio inhaerentem, passiuam uersus formam anteposuisse uidetur, quam Ambrosius quoque c. Aux. 25 praefert: *qui peccatum non cognouit, sed pro nobis peccatum factus est.* de huius uersus ambiguitate Augustinus uerba facit c. Maximin. I 2; cum enim Maximinus apostolum dixisse commemoraret: *quoniam Christus, cum peccator non esset, peccatum pro nobis fecit,* subdit Augustinus: *lege diligentius et, ne forte mendosum incurreris codicem aut Latinus interpres errauerit, Graecum inspice* (scil. τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν), *et inuenies non Christum pro nobis fecisse peccatum, sed a patre deo ipsum Christum factum esse peccatum, id est sacrificium pro peccato.* — ad Graecum compositi sunt hi loci: Phil. 3, 20 *noster autem municipatus* (*nostra a. conuersatio* Vulg.) *in caelo est* 213, 21 = ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖ; ὑπάρχει. idem fere (*n. municipatus in caelis*) reddit Tert. De coron. 13. adu. Marc. V 20 p. 649, 5 Kr. I Ioh. 5, 16. 17 *est peccatum ad mortem; non pro illo dico, ut roget* ⟨*quis* add. Vulg.⟩. *omnis iniquitas peccatum est et est peccatum non* (om. Vulg.) *ad mortem* 178, 15 = ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ. πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστὶν καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον. Iudas 8 *similiter et hi* *s o m n i a n t e s* (om. Vulg.) *carnem quidem maculant* 354, 1 = ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μιαίνουσιν; cf. Lucif. De non conuen. c. haeret. 15 p. 33, 22 H. *similiter itaque et isti somniantes carnem quidem coinquinant.*

Ex pluribus euangelii locis (Matth. 13, 12. 25, 29. Marc. 4, 25. Luc. 8, 18) contaminata est sententia, quam Hieronymus sic citat: *qui enim habet, dabitur ei; qui autem non habet, etiam id, quod habere uidetur, auferetur ab eo* 51, 4. sensum magis quam uerba reddit Ioh. 8, 39: *si pater uester esset Abraham, faceretis opera eius* 298, 7, qui uersus inferius sic exhibetur: *si filii essetis Abraham, faceretis opera patris uestri* 378, 19 (*si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite* Vulg. = εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ

ποιεῖτε) et Ioh. 12, 44 *qui credit in me, credit in patrem* 48, 11 (*q. c. in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me* Vulg. = ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμέ, ἀλλὰ εἰς τὸν πέμψαντά με).

V.

(1. De codicibus in apparatum criticum admissis ex eoque exclusis. — 2. Quonam cognationis uinculo codicum quinque classes, quas constituimus, contineantur. — 3. Catalogus codicum recentiorum.)

1. Iam nobis fusius exponendum est de subsidiis criticis, quibus tamquam fundamento certo huius editionis textus innitatur. hoc quoque Hieronymi opus exegeticum, quod ultimum imperfectumque ex eius calamo manauit, medii aeui temporibus summis in deliciis habitum studiosissimeque lectitatum esse sat magna codicum copia demonstratur, qui in bybliothecis Franco-Galliae, Angliae, Italiae, Germaniae, Austriae, Belgicae, Heluetiae adseruantur. quos omnes examinare neque in animo neque operae pretium fuit. quare omissis exemplaribus recentioribus saec. XII—XV exaratis, ex quibus ad Hieronymi opus recensendum uix quicquam lucelli redundaturum esse mihi persuasum est, de eis libris agam, qui uetustate ac bonitate praestent, ex quibus recentiorum codicum cateruam deriuatam esse constat.

Ac principem quidem locum omnium, quotquot exstant, codicum obtinet antiquitate sua uenerabili codex **Lugudunensis,** *L* quem siglo *L* notamus, numero 397 insignitus in catalogo, quem confecit Delandine[1]), numero 468 in nouo catalogo, quem ediderunt Molinier et Desvernay[2]). et Delandinium quidem in describendis codicibus non certas rationes palaeographicas, sed prorsus suum arbitrium secutum esse[3]) ex eo

[1]) *Manuscrits de la bibliothèque de Lyon ou Notices sur leur ancienneté, leurs auteurs, les objets qu'on y a traités, le caractère de leur écriture, l'indication de ceux à qui ils appartinrent etc.* par Ant.-Fr. Delandine. I (Paris et Lyon 1812) p. 296.

[2]) *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements.* Tome XXX. Paris 1900.

[3]) *L'âge des écritures est, pour ainsi dire, indiqué au hasard,* recte dicit Delisle (cf. adn. sequens).

quoque elucet, quod hunc codicem antiquissimum, ad saeculum VI uel VII referendum, anno fere 800 scriptum perperam reputauit. aetati suae attribuit accurateque descripsit hunc librum Leopoldus Delisle[1]). est membranaceus foliorum 160 litteris semiuncialibus, quae dicuntur, exaratus ab initio usque ad finem ab unius amanuensis manu, qui inde ab exordio libri III usque ad uerba *optata quiete* (150, 16 editionis nostrae) per uiginti priores folii 91ʳ uersus uncialibus litteris usus est. duas huius codicis paginas (fol. 90ᵘ et 91ʳ) heliographice expressas inuenis in tabula nona splendidi illius Societatis Scholae Chartarum Albi[2]), ubi Ludouicus Havet breuem codicis dedit explanationem.

Compositus est codex uiginti quaternionibus, quorum numeri (I—XX) postremis fasciculorum paginis in dextro angulo inferiore inscripti sunt. sed codex pretiosissimus inuolucro orbatus compagibus solutis diu neglectus iacuisse uidetur, ut prima pagina propter attritam ac paene exstinctam scripturam lectu difficillima sit; qua de causa, ubi lectio incerta aut nulla est, hac nota usus sum (*L*). cum deinde conglutinatus tegumentoque ornatus est liber, bibliopegi culpa quaterniones XIIII et XV loca inter se mutauerunt, quae commutatio iam primo obtutu agnoscitur et facile corrigitur, cum in exitu foliorum 112ᵘ et 120ᵘ numeros XV et XIIII adscriptos deprehendas. nunc igitur in codice sese excipiunt uerba sensu cassa: *et uiuo non* (170, 19), quae finem efficiunt folii 104ᵘ, et: *thronum eius in terram allisit* (182, 21), quibus incipit folium 105ʳ, cum, quae in textu post *et uiuo non* sequantur uerba: *iam ego, sed uiuit in me Christus* nunc in folii 113ʳ initio inueniantur.

In singulorum quaternionum ultima et prima pagina, e. gr. in margine superiore folii 8ᵘ et 9ʳ, titulus currit litteris semiuncialibus scriptus: *in hieremiã | proph lib. prim̃s;* f. 48ᵘ et

[1]) *Notices et Extraits des Manuscrits de la bibliothèque Nationale et autres bibliothèques.* XXIX (Paris 1880) p. 385 sq.

[2]) *Album paléographique ou recueil de documents importants .. reproduits .. par la société de l'Ecole des Chartes.* Paris 1887.

49ʳ ... *secund.* etc. aliquot paginarum marginibus notas quasdam aut probationes pennae apposuit quidam scriba characteribus Merouingicis saec. VII uel VIII: *hec dies quam fecet dñs. exultemus et laetemur in ea* (f. 114ᵘ et 115ʳ); *iubelate dō omnes terrae. psalmum dicite nomini eius* (f. 134ᵘ et 135ʳ); *incipet lectio ieremiae prophete* (f. 135ᵘ).

Summopere diu dolendum erat, quod codex Lugudunensis non integros commentarios a primo usque ad sextum librum, sed solummodo tres priores libros quartique dimidiam fere partem continet; desinit enim in uerbis: *non quo ignoret urbem hierusalem* (252, 20). sed fato felicissimo nuper euenit, ut huius codicis pars diuulsa e tenebris bybliothecae hominis priuati, cui nomen est baro Louis-Marie-François Dauphin de Verna, in lucem uocaretur. isque liber Luguduni comparatus in bybliothecam Nationalem Parisiensem translatus est a. 1895, ubi hodie notam fert Nouv. acq. lat. 602[1]). codices Lugudunensem et Parisiensem nunc in duas partes diremptos re uera unum codicem quondam effecisse — quare communi utrumque littera *L* signatum uelim — uel caeco perspicuum est. eadem est forma externa — Parisini altitudo est 250ᵐᵐ, Lugudunensis 265ᵐᵐ, utriusque latitudo est 145ᵐᵐ —, idem uersuum numerus, scilicet tricenorum, ab uno eodemque librario in singulis paginis scriptus, eadem in singulorum quaternionum fine et initio inscriptio in Parisino[2]) atque in Lugudunensi. adde, quod in Parisino quaternionum numerus continuatur.

[1]) cf. *Notes sur quelques manuscrits du Baron Dauphin de Verna*, par L. Delisle (*Bibl. de l'école des chartes* LVI [1895] p. 655 sqq.). breuissime de hac noua bybliothecae Nationalis acquisitione refert Henricus Omont, *Bibl. de l'école des chartes* LVII (1896) p. 172. hunc quidem codicem Parisiensem alteram esse codicis Lugudunensis partem primus rectissime perspexit Delisle: *L'origine de ce manuscrit n'est pas douteuse. Tous les signes matériels que j'y ai relevés, caractère de l'écriture, taille du volume, place des signatures, disposition des titres courants, tous ces signes, je les ai notés.. dans le manuscrit de la bibliothèque de Lyon* (p. 656).

[2]) In margine superiore foliorum 24ᵘ et 25ʳ, 32ᵘ et 33ʳ, 40ᵘ et 41ʳ tituli instar litteris semiuncialibus scriptum est: *in hieremiā prophetā|lib. V.*

codex enim est 87 foliorum uel 11 quaternionum, quorum pagina ultima haud aliter atque in Lugudunensi in parte dextra imi marginis numeris insignita est. primus igitur quaternio notam fert (f. 8ᵘ): XXV, secundus (f. 16ᵘ): XXVI etc. octauus (f. 64ᵘ): XXXII, nonus (f. 72ᵘ): XXXIIII (non XXXIII), decimus (f. 80ᵘ): XXXV; iam sequuntur 7 folia usque ad uerba: *reuersus est populus* (439, 23), in quibus hodie desinit codex, cum duae ultimae membranae uacent scriptura. intercidit igitur praeter alia, de quibus modo dicemus, ultimum codicis folium libri sexti finem et subscriptionem continens, quod, antequam codex tegumento compingeretur, facillime excidio patebat.

Cum Lugudunensis terminetur quaternione XX et Parisiensis initium capiat a quaternione XXV, quattuor fasciculos, quibus continebatur libri quarti pars altera inde a uerbis *esse capiendam* (252, 20), fato iniquo deperditos esse in propatulo est. sed praeterquam quod Parisiensis in fine mutilatus est, maior etiam lacuna hiscit in libro sexto inter quaternionem octauum, cui adpositus est numerus XXXII, et nonum, qui re uera est decimus uel potius XXXIIII, quem numerum recte legis in folii 72ᵘ fine; desiderantur enim uerba inde ab *ut etiam aliis* (393, 11) usque ad *dedisse pactum* (405, 7). notatuque est dignum, cum nullo nec uerbo nec signo indicata sit in codice lacuna illa, a nemine eorum, qui medii aeui temporibus sine dubio eum inter manus suas habuissent, illam iacturam animaduersam esse. totus igitur codex integer, antequam in duas partes discerperetur[1]), constabat ex XXXVI quaternionibus, i. e. 288 foliis; nunc uero, cum exciderint quinque quaterniones (XXI—XXIIII et XXXIII) ultimumque quaternionis XXXVI codicis folium, est 247 foliorum.

Sed haec quidem hactenus. codex, uti aetate, ita uirtute

[1]) Cf. Delisle p. 656: *La reliure du manuscrit de Lyon prouve que la coupure du volume en deux morceaux est antérieure au commencement du XIXᵉ siècle. Les exemples d'anciens manuscrits dont les tronçons se trouvent depuis longtemps partagés entre plusieurs bibliothèques sont très communs.*

sua eximia ceteris praestat et notarius in uniuersum officio suo functus est tanta diligentia tantaque fide, ut permultis locis unius huius codicis ope in hac editione genuina scriptoris uerba restitui potuerint. quamquam uero in optimis textus testibus est numerandus, tamen a mendis quibusdam, imprimis orthographicis, haud immunis est, quae commissa sescenties manus correctrix plerumque sustulit, quam nisi eandem atque librarii ipsius, at quidem coaeuam esse omni pignore contenderim. ut e multitudine soloecismorum per saturam quosdam delibem, hi potissimum in codice deprehenduntur:

ae pro *e*: *aequorum, cottidiae, dicunturquae, haereseos* (97, 11), *haeretici* (195, 22), *hebraicae, paenitus, propriae, quaerimonias.*

e pro *ae*: *adherere, amare, deseuiant, dextere, hyenae, longe, premium, quer(eb)amus, uastate.*

e pro *i*: *absentio, agrecultura, babylones, beniamen, besteis, ciconea, corripet, dedicisti, deluculo, elegere, eruete, forensecus, ierent, imbecelletate, indegeat, insenuent, iteneris, obsedeant, oppremere, praecepiat, quaerete, relegio, septuagenta, serenarum* (pro *sir.*), *sufficet, sustenere, uirede.*

i pro *e*: *acciperat, adstitirunt, aduliscentiam, alligoricus, camili, comidi, confrigisti, dilectetur, dilectum* (pro *delictum*), *dilerus* (pro *delirus*), *discribit, disederabo, disperabile, dispondet* (pro *despondit*), *dulcidinem, duodicem, erubiscire, exardiscunt, ficerint, fierint, ismailitas, midio, miseribitur, pinguidine, pissimis, pistilentia, pollicitur, possidisti, racimum, recepire* (pro *recipere*), *saracinos, sedicia, uirum* (pro *uerum*).

e pro *oe*: *amenissimus* (pro *amenissimos*), *inobedientes.*

e pro (*i*) *y*: *incletum* 168, 22.

i pro *ii*: *fili, sterquilini.*

i pro *oe*: *obidientia, obidiuit.*

i pro *y*: *apocalipsi, elemosinis, hiacintus, hiero(u)solimis, licaonia, misticos, scillam.*

y pro *i*: *biblynas* (pro *byblinas*), *chyrographum, phylistiim.*

ie pro *i*: *abiecerentur, eieciam, eiecient, eiecio.*

o pro *u*: *copolarunt, doctorem, gazophylacio* (pro *-um*), *gesto*, *orbem, robostissimi, studiom.*

u pro *o*: *currupta, domu, parabula, pluraturam.*

u pro *a*: *fuerunt* 43, 18. *munuum* 306, 6. *succendunt* 101, 3. *uere* a. c. pro *aere* 93, 12. *uitandum* 232, 19.

u pro *uu*: *artum, cruciatum, paruli, pollunt, tum* (pro *tuum*).

uu pro *u*: *euuangelium* a. c. passim, e. gr. 46, 23. 51, 17. 53, 14. 54, 16. 57, 2. 76, 21. 296, 9. 410, 18.

u pro *b*: *aceruam, ambulauimus* (88, 2), *dissipauit* (10, 4), *increpauit* (26, 17), *liberauit* (163, 18), *nobis* (pro *non uis* 29, 14), *siue* (pro *sibi* 224, 9).

c pro *ch*: *braccium, caldaei, cauonim* (100, 21), *scinu* (11, 9).

ch pro *c*: *chalatus* (pro *calathus*), *chartallum, chrustis.*

d pro *t*: *ad* (pro *at*), *inquid, quodquot, reliquid.*

t pro *d*: *numquit* passim.

f pro *ph*: *farisei* (44, 7 fort. recte), *filosophi* 298, 15.

g pro *c*: *giuitatem* 15, 20. 22.

h omittitur: *auriendum, erodiona* (110, 10), *olocaustum, ortus* (pro *hortos* 349, 10. 350, 11. 351, 2), *tronum.*

h abundat: *exhodo, habierit, habominationes, habraam, hebraei* (pro *ebrii* 164, 8), *hismaelitas, honera, hori, nihilhominus.*

ll pro *l*: *babyllone, babyllonio* (passim), *mallens* (221, 11), *nollentem, nolli, nollitis, nolluerint, nolluerunt, uellitis, sculptillibus, uidellicet, utillius.*

m omittitur: *faciae* (pro *faciem* 107, 24), *futuru, plenitudinae, quaeadmodum, uentu.*

m falso adponitur: (*pro*) *ambiguitatem,* (*imminente*) *captiuitatem, circumdam, dummodom, iudiciom, plenom.*

m geminatur: *consummat* 57, 5.

m pro *n*: *cedrom* (= *Cedron*), *comsumam, comsummatio* (passim), *forsitam, im*(*maledictionem*), *uolumtariam.*

n pro *m*: *cherubin* 47, 9. *inpetu* 125, 13. *quandiu* 19, 15. *quenquam* 197, 5. *tanquam* 171, 11. *seraphin* 8, 22. 9, 2.

n inseritur: *deserans, occansio.*

n omittitur: *inpeccatia* 413, 5. *iudaizates* 410, 4. *traslatis* 42, 20.
p inseritur: *contempnit* 48, 22.
p omittitur: *scultili* 173, 7.
p pro *b*: *supter* 42, 5.
b pro *p*: *conlabsus* 98, 5. *scribtorum* 4, 14. *scribtum* 8, 21. 11, 9. 97, 6.
p pro *pp*: *suplicium* 302, 15. 305, 20. 313, 10.
q pro *qu*: *qur, relinqent, relinqunt.*
qu pro *c*: *exquoquatur* 120, 3. *quum* 8, 15. 13, 23. 14, 17. 19, 13. 34, 17. 36, 8. 42, 17. 45, 16. 51, 3. 120, 12. 147, 18. 313, 4. quur 15, 18. 16, 10. 73, 12.
c pro *qu*: *locuntur* 190, 12. 204, 2. 214, 22. 338, 4. *relincunt* 175, 3. (*per*)*secuntur* 22, 16. 47, 16. 126, 9. 167, 4. 215, 17. 22. 244, 10.
t pro *ct*: *cunti, plantum.*
t omittitur: *uul* 131, 16 (cf. Rönsch, *Collectanea philol.* p. 18).
x pro *ct*: *resurrexio* 387, 19.

Ad archetypi scribendi genus aliquantulum cognoscendum pertinent haec:

b falso lectum pro *h*: *superbis* (pro *super his* 136, 6), *heth* (pro *beth* 312, 5).
i pro *l*; *l* pro *i*: *iocosque* (pro *lucosque* 105, 20); *lactatis* 222, 3.
nt pro *m*(*n*): *eieciant* (pro *eiciam*) 338, 6. 15. *forsitant* 313, 2. 321, 23.
s pro *r*: *percussionem* 68, 4.

Alia menda inde profecta sunt, quod librarius nonnumquam syllabas aut omisit aut falso addidit, quos errores haud aliter atque generis orthographici siue librarius ipse siue contemporaneus quidam plerumque ita correxit, ut omissas syllabas supra uersum adderet aut abundantes punctis supra positis deleret uel prorsus eraderet. sic legitur: *ca⟨ta⟩racten* 238, 14. *ciuita⟨te⟩s* 24, 14. 122, 1. *commoni⟨ti⟩onem* 421, 2. *erudi⟨re⟩mini* 34, 24. *f⟨ac⟩iant* 47, 15. *formi⟨di⟩ni* 15, 5. *habit⟨ab⟩at* 149, 19. *iact⟨it⟩at* 366, 2. *nomina⟨ta⟩m* 48, 6. *pedi⟨ti⟩bus* 154, 3. 14. *peper⟨er⟩unt* 25, 1. *quo⟨dam⟩modo* 365, 6. *serui⟨ui⟩mus* 24, 6. *solue⟨re⟩ntur* 422,

5. *ui⟨ti⟩a* 22, 16. econtra quibusdam locis syllaba omissa non est adiecta a correctore: *conde⟨mne⟩mur* 336, 12. *ignomi⟨ni⟩am* 68, 19. 169, 18. *negle⟨ge⟩ns* 71, 12. *obtrect⟨at⟩orum* 4, 4. *peruen⟨er⟩it* 56, 17. *stulti⟨ti⟩ae* 327, 16. — abundanter ponitur syllaba: *auers[at]us* 109, 3. *auers[at]ione* 109, 4. *deli[be]rat* 336, 21. *manifes[ta]tum* 194, 14. *neg[oti]ationem* 21, 13. *sal[ut]em* 320, 1. *transcu[cu]rrimus* 229, 20.

Errandi causa fuit librario aliquot locis archetypi scriptura continua, qua effectum est, ut nonnumquam haud facile diiungi possent uoces. sic explicantur huiusmodi errores: *artificiore conpositi* (pro *artificio reconpositi*) 132, 18. *eruditam gentem* (pro *erudiat agentem*) 26, 22. *nobis* (pro *non uis*) 29, 14. *quia si* (pro *quasi*) 125, 22. *superbis* (pro *super his*) 136, 6. *uidi te* (pro *uidete*) 21, 15. — alibi syllabae transponuntur: *displicinam* 34, 20. 66, 1. 11. *incrudelitate* (pro *incredulitate*) 382, 19. *releuatur* (pro *reuelatur*) 245, 11.

Persaepe librarius in scribendo ab una terminatione ad alteram pariter cadentem aberrauit, sed uoces illas aberratione oculorum omissas uel ipse uel corrector iam saepius memoratus inter lineas uel in margine adiecit, uelut 49, 26. 77, 21. 94, 14. 95, 1. 17. 97, 23. 98, 1. 131, 11. 141, 6. 179, 26. 200, 10. 212, 5. 240, 20. 319, 10. 322, 23. 324, 4. 330, 21. 366, 10. 409, 24. 412, 19. 420, 12. 424, 14. hic illic deesse quaedam significatur litteris inter uersus positis *h⟨ic⟩ o⟨misit⟩*, quibus respondent litterae infra positae: *h⟨oc⟩ s⟨upple⟩*. his uero locis lacunae ex homoeoteléuto ortae non sunt expletae: 4, 22. 196, 25. 201, 11. 327, 1. uno quidem loco (33, 11) iam in huius codicis archetypo enuntiatum quoddam eadem de causa primitus excidisse posteaque, cum in margine suppletum fuisset, a codicis *L* scriba in falsum contextus locum deuectum esse mihi certum est (cf. p. LXXVII).

Scripturae compendia in hoc codice obuia usitata sunt illa in antiquissimis codicibus Latinis; occurrunt abbreuiationum duo illa genera a Ludouico Traube[1]) definita: 'suspensionis'

[1]) *Strena Helbigiana* (Lipsiae 1900) p. 310. *Nomina sacra* (Quellen u. Unters. zur lat. Philol. des Mittelalters II). Monachii 1907.

et 'contractionis'. et suspensionis quidem exempla, quae duobus exceptis omnia in uersuum fine inueni, sunt haec:

b. = *bus*: *cadauerib.* 156, 21. *consequentib.* 248, 21. *dirigentib.* 190, 4. *domib.* 217, 22. *equitib.* 154, 9. *hostib.* 169, 2. 16 (in medio uersu 17, 24). *quib.* 50, 7. *sacerdotib.* 388, 4. *trib.* (in medio uersu) 167, 23.

q. = *que*: *secretumque* 193, 26.

n̄ = *noster* etc.: *dn̄o dō n̄* 165, 6. *dn̄m dm̄ n̄* 381, 16. quae suspensio praecedentibus uocibus *dominus deus* nisi in antiquissimis non inuenitur codicibus Traubio teste (*Nom. s.* p. 206 sqq.).

quibus adde *laborauer̄* 224, 25 et *sũ* = *sunt* (non *sum*) 234, 22, cuius scripturae etsi nullum aliud noui exemplum, tamen de uera abbreuiationis ui nulla potest esse dubitatio. ad hoc accedit *m* uel *n* littera tractu super proximam collocato significata, ubi in uersu ultima est:

∼ = *m*: *aduersũ, ammanitarũ, emittã, emptionẽ, ennõ, furorẽ, õ|ni, paenitudinẽ, sellũ, tã|quam.*

∼ = *n*: *aduẽ|tum, animã|tia, annũ|tiauit, babylõ, celebrẽ|tur, condemnẽ|tur, delinquẽ|tem, euã|gelistarum, fundamẽ|ta, incõ|sequens, iohã|nis, loquẽ|tem, mirã|tur, mõ|tanis, mõ|te, mõ|tibus, mũ|da, nomẽ, nõ* (passim), *paenitẽ|tiam, quã|do, quã|to, quõ|dam, secũ|dum, siõ, spõ|te, sũ|t, tamẽ, torrẽ|tem, uenã|di, uiderẽ|tur.* pro *dicẽ|te* correxit m1 *dicen|te* 420, 17

adde, quod littera *u* alibi post *q* scripta hic illic tantum uirgula suprascripta indicatur: *aq|a, iniq̃itatum, loq̃or|, q̃a|dam, q̃are|, q̃i, q̃ia, q̃i|busdam, quicq̃id|, q̃o|, q̃od|, reliq̃it|*. similiter elementorum illae ligaturae us (*allegoricus, unus*), uNT (*adquieuerunt* 297, 4, ubi caue legas *adquieuerint; disperibunt*) non reperiuntur nisi in fine uersuum.

Contractionis exempla in 'nominibus', quae dicuntur, 'sacris' occurrunt: *xp̄s, d̄s, dn̄s, ihs̄, īsrl* (*īrhl* 359, 21. *īrl* 99, 9. *īsrhl* 386, 6[1]), pro quo compendio primitus exarato m1

[1]) Cf. Traube p. 106. 108. iam hic addere liceat in cod. Oxoniensi, de quo infra (p. LXXVI) loquar, per notam sat raram (cf. Traube p. 110) scribi *isr̄h* 341, 20 et in cod. Remensi (cf. p. LXXIX) *iraeh* 271, 18.

siue coaeua plene scripsit *israhel* 175, 18; perscriptum legis *israhelitici* 377, 6). at in plurali numero non comprehensiue scribitur *dī, dīs*[1]) (= *dei, deis*), sed *di, dis*[2]), quibus formis contractis Hieronymum ipsum usum esse ex eo concludimus. item *dominus*[3]), *'quando purum hominem significat, per omnes litteras scribitur'*, ueluti 361, 15, ubi sermo fit de rege Babylonis, *qui in captiuos ut uictor et dominus*[4]) *habebat imperium.* perscribitur *dominicus, -a* (306, 22. 364, 13. 382, 19. 21). porro omnes litteras legis in nominibus *iesu* et *hiesu*, ubi non de *Iesu Christo*, sed de *Iosue* (294, 13) et *Hiesu* pontifice agitur[5]), in uocibus *antichristus* et *christianus*. compendiose scribitur *sp̄s sc̄s*, sed per omnia elementa *spiritus* (= ἀναπνοή 205, 2), *spirituum* (364, 13; at *immundos sp̄s* inueni 337, 6), *spiritalis, spiritaliter, sanctum*[6]) (*s. uirum* 16, 16), *sanctus* (scil. *Dauid* 18, 5), *sanctorum* (185, 1), *sancta* (196, 16), *sanctificant* (219, 14), *sanctuarium* (410, 8).

Neque minus religiose scriba munere suo est functus in transferendis litteris ab extrema uersus parte in alterum, qua in re eum easdem regulas secutum esse uidemus, quas in antiquissimis codicibus Latinis et inscriptionibus obseruatas fuisse aliunde scimus[7]). sic igitur diremit:

au: *cha|uonim* (uox Hebraica).

ed: *re|demit, re|digitur, re|ditum.*

er: *inte|ribunt, pe|ritura, praete|rire, praete|ritus* (sed uno loco *praeter|itis* corr. ex *praete|ritis*), *prode|rit, prode|-*

[1]) Hic illic uirgula primitus scripta postea erasa est.

[2]) Cf. Traube p. 148.

[3]) Cf. Traube p. 193.

[4]) *omi* s. u. ml siue coaeua.

[5]) Cf. Traube p. 153 sq.

[6]) Cf. Traube p. 193 sqq.

[7]) Cf. *T. Liuii ab urbe condita lib. III—VI quae supersunt in codice rescripto Veronensi* descripsit et edidit Th. Mommsen in Actis acad. Berol. 1868 p. 163 sqq. L. Traube, *Bamberger Fragmente der vierten Dekade des Livius* in Actis acad. Bauaricae, cl. hist. XXIV (1906) p. 27. William Gardner Hale, *Syllabification in Roman Speech*, Harvard Studies VII (1896) p. 249—271. Walter Dennison, *Syllabification in Latin Inscriptions*. Class. Philology I (Chicago 1906) p. 47—68.

runt, propte|rea. — semel correxit *erunt* ex *e|runt,* ita ut litteram *e* sequenti uersui attribueret.

ix: *di|xerunt.*

ua: *inpingua|tus* corr. ex *inpingu|atus.*

ue: *adsu|etus* (quadrisyllabum igitur pronuntiauit), *consu|etudo.*

lu: *mi|luo* corr. ex *mil|uo* (per tres igitur syllabas pronuntiauit).

geminatas consonantes exceptis *br, gl, pl, tr* semper distraxit in uersuum confiniis:

br: *he|braico, oppro|brium.*

ct: *reduc|tus.*

gl: *ne|glegentem.*

gn: *cog|noscamus, cog|noui* (frequentius), *lig|norum.*

ns: *tran|sibunt, tran|sierit.*

phn: *ta|phnas* corr. ex *taph|nas.*

pl: *du|plices, du|plici.*

pt: *prop|ter, scrip|tum, scrip|turis.*

sc: *adules|centia, agnos|cat, as|cendamus* (sed *de|scendere* corr. ex *des|cendere*), *dis|cere, nes|cis, nes|ciunt* (sed *cons|scientia* [alt. *s* s. u.]), *obliuis|citur, ob*.*|scena* (*s* s. u.). — *ins|sculptilibus* (alt. *s* s. u.).

sm: *baptis|matis.*

sp: *hos|pitio, pros|pera.* — *con*.*|spectu, con*.*|spergunt, exs|spectans, re*.*|spiciunt* (*s* semper s. u.).

sph: *blas|phemans, blas|phemiam, bla*.*|sphemiam* (*s* s. u.).

ss: *ius|sit.*

st: *angus|tiae, apos|tolus, bes|tias, caeles|ti, chris|tiani, cis|terna, cus|todiam, dedis|ti* (sic *-is|ti, -is|tis* passim), *desis|tant, dis|tulit, euangelis|ta, his|toriam, holocaus|ta, hos|tili, ius|te* (passim), *manifes|tius, mys|terium, nos|ter, potes|-tati, pris|tinam, resis|tere, rus|tica, tes|tamento, uas|tatur, ues|tibus.* — grammaticorum doctrinam olent tales correctiones: *au*.*|steritate, con*.*|stitui, in*.*|star, pro*.*|sternunt* (*s* semper s. u.); *re|stitutio.*

tr: *ma|tres, pe|trae.*

haud aliter librarius, ubi tres consonantes concurrunt, in diuidendis uocabulis morem antiquum obseruauit, sed nonnum-

quam siue ipse siue emendator ille aetate aliquantum inferior grammaticorum praecepta secutus quaedam correxit 'peccans in partem doctiorem'.

bsc: *abs|conditae;* sed *ab**|*sconde, ab**|*sconderam, ob|scurabuntur* (*s* semper s. u.).

scr: *de**|*scribitur* (*s* s. u.).

str: *campes|tribus, demons|tret* (sed *demon**|*strat* [*s* s. u.] etc. passim), *frus|tra, magis|tri, nos|tro* (passim), *ues|tros* (passim). — *au**|*stro, men**|*struis* (*s* s. u.).

quibus adde *nihilo|óminus, thesaurizan|antes* (pr. *an* s. u.).

Assimilationem praepositionum in uocibus compositis quomodo amanuensis, qui librum *L* exarauit, administrauerit, hic in uniuersum complectar, cum in adnotatione critica singulorum librorum huius usus uarietates proferre consulto supersedi.

adb-: *adbreuiare* 76, 15. 195, 20.

adc-: *accingere* constanter.

adf-: *affectus, afficere* constanter. — *adferre* 89, 14; alibi semper *afferre*. — *adfirmare* 91, 18. *aff-* 361, 12. — *adflictio, adfligere* 33, 19. 23. 38, 3. 117, 1 (bis). 140, 4. *affl-* 136, 18 et inde a 144, 17 frequentissime. — *affui* 189, 22. 281, 10 (sic *OTRD*; *L* deest).

adg-: *agglutinare* (pr. *g* ex *d*) 161, 7. 162, 9. — *aggrauare* 140, 3. — *aggredi* 5, 6. 151, 19. 411, 9.

adl-: *allidere* constanter. — *alligare* 373, 9. 386, 15. — *adludere* 11, 8.

adm-: *admissarius* 68, 25. 69, 8. *ammirari, ammonere*; cf. Ind. orthogr. p. 574.

adn-: *annotare* 78, 2. 357, 4. — *adnuntiare* 53, 8. 58, 16. 70, 16. 74, 17. 88, 10. *ann-* inde a 122, 6 constanter.

adp-: *apparere, appellare, appendere, applicare, approbare* constanter. — *adpetere, adpetitus* 17, 10. 69, 15. *appetere* 323, 4. 418, 9. — *adplaudere* 78, 21. 79, 6 (*applacandum* L a. c. 225, 23). — *adprehendere* 109, 4. 7. 169, 9. 404, 7. 405, 6. *appr-* 91, 13 (pr. *p* ex *d*). 136, 22.

24. 324, 8. 16. 352, 1. — *adpropinquare* 18, 5. *appr-* 376, 6 et *OD* 284, 5. 12. 18 (*L* deest).

adq-: *adquiescere* constanter.

adr-: *arripere* constanter. — *adrogantia* 45, 19. 265, 22 (sic *O*; deest *L*). *arr-* 354, 3.

ads-: *adsentiri* 409, 13. — *asserere* constanter. — *assit* 284, 17. — *adsimulare* constanter (cf. Ind. orthogr. p. 574). — *aspicere* 383, 13. — *adspiratio* 231, 11. — *adstabo* (*d* s. u.) 98, 24. *adstiti* 10, 15. 190, 4. — *adsuetus* 30, 8. 23. — *adsumere* 46, 3. 13. 64, 13. 97, 6. 99, 17. 105, 2. *ass-* 120, 19 et omnibus deinceps locis permultis constanter.

adt-: *attendere* constanter duobus locis exceptis (23, 13. 353, 5), ubi pr. *t* corr. ex *d*. — *attenuare* constanter. — *adtrahere* 30, 8. *attr-* 175, 8. 380, 4. 18. — *adtrectare* 36, 6. — *attonsi*, *attriuisti*, *attulisse* constanter.

circum-: *circumire*; cf. Ind. orthogr. p. 574.

comb-: *comburere* 146, 6. 233, 13. 429, 16. 431, 10. *conb-* 146, 16. 232, 14 (*conburendos* debebam edere).

conl: *conlabi*, *conlatio*, *conlocare* constanter. — *colligatio*, *colligere* constanter.

conm: *commentarius*, *commigratio*, *comminari*, *comminatio*, *commixtus*, *commonere*, *commorari*, *commotio*, *commouere*, *commutare* constanter.

comp-: *comparare* 146, 11. 201, 21; alibi *conp-* constanter et frequentissime. — *conpati* 124, 8. — *compellere* 347, 8; alibi *conp-* constanter. — *compendio* 221, 21. — *compensare* 242, 15. — *compes* 177, 22. — *competit* 187, 25. 355, 1. *conp-* 199, 20. 416, 5. 417, 18. 438, 12. — *conpingere* 129, 6. 17. 19. — *conplacere* 177, 16. *conplacitio* 177, 24. — *complere* et *conplere* promiscue, sed multo frequentius *conplere*. — *conponere*, *conportare*, *conprehendere*, *conprobare*, *conputare* constanter. — *computrescere* 160, 24. *conp-* 162, 3. — *corrigere*, *correptio*, *corripere*, *corruere*, *corrumpere* constanter.

disr-: *disrumpere*, *dirrupti*; cf. Ind. orthogr. p. 575.

imb-: *imbecill-* 51, 12. 203, 6. — *imbuere* 162, 2.

inl-: *inlicere* 361, 3. — *inlidere* 221, 14. — *inlotus* 161, 13. — *inluminare* constanter. — *inlusio* 14, 17. — *inluxisset* 239, 13.

inm-: *inmaculata* 420, 22. — *immemor* 423, 18. — *immensus* 75, 24. — *inminere* 5, 19; *imm-* alibi constanter. — *inminuti* 377, 1. — *inmoderata* 74, 14. — *immolare* constanter. — *immoremur* 229, 21. *inm-* 222, 23. — *inmortalitas* 373, 5. — *immunditia, immundus* 156, 20. 22. 236, 21. 337, 6. *inm-* 22, 19. 31, 8. 64, 9. 106, 10. 283, 13 (sic *O*; deest *L*). eadem fere linea scribit *immunda* et *inmunda* 9, 1. 2. — *immunis* 314, 11. 12. *inm-* 18, 9. — *immutare* 226, 23. 322, 19. 328, 4. *inm-* 240, 18. — male *im maledictionem* 307, 20.

inp-: *inpaenitens* 425, 18. — *inpassibilitas* 221, 3. — *inpatientia* 245, 7. — *inpeccantia* 221, 3. 267, 14. 413, 5. — *inpedimentum* 205, 18. — *inpellere, inpendere* constanter. — *imperitia, imperitus* 5, 3. 66, 25. 275, 21. *inp-* 130, 11. — *impetrare* 178, 23. *inp-* 99, 20. — *impietas, impius* constanter. — *impingere* 384, 1 (*impingent* debebam edere). 21. *inp-* 384, 16. 227, 1. 4. 230, 7. 19. 21. — *inpinguare* 77, 20. 78, 6. — *implere* constanter fere uel primitus (e. c. *implebo* 8, 11, licet in eodem uersu praecedat *conplebis*) uel *m* corr. ex *n*; *inplesti* semel 41, 28. — *inponere* 67, 16. 92, 16. 332, 24. — *inportabile* 290, 23. — *inportune* 216, 12. — *inpossibile, inpossibilitas* constanter. — *inpotens* 415, 12. — *inprecari, inprecatio* constanter. — *inprimere* 439, 15. 440, 5 (sic *O*; deest *L*). — *inprouiso* 151, 7. — *impudens, impudentia* 29, 15 (sed *inp-* 29, 20). 38, 10. 66, 14. *inp-* 32, 15. 33, 1. 23. 39, 20. 41, 13. 90, 26. 96, 5. 428, 1. — *inpugnare* 57, 23. — *inpunitus* 279, 22. — *inputare* 18, 23.

inr-: *inrationalis* 62, 15. 340, 20. 399, 15 (sic codd. fere omnes; *L* deest). *irr-* 121, 17. — *inridere* (*n* corr. in *r O*; *L* deest) 291, 10. — *inrigare, inriguus* 29, 17. 105, 17. 385, 19. 435, 13. (*n* corr. in *r*) 387, 6. *irr-* 231, 20. —

irritus, irritare constanter. — *inrogare* 348, 9. — *inruptio* 423, 20.

ob-: *offerre, opponere, opprimere, opprobrium, oppugnare* constanter. — *obtendere* 34, 16. 38, 6. — *optinere, optuli;* cf. Ind. orthogr. p. 575 sq.

sub-: *sufficere, suffocare, suffodere, supplantare, supplicium, supputare* constanter.

Eximia codicis *L* bonitas etiam eo manifestatur, quod scriba linguae Graecae procul dubio peritus uoces Graecas, quas auctor explanationi suae sat saepe inseruit (cf. Ind. uerb. p. 534 sq.), religiosissime ex archetypo descripsit, cum ceterorum codicum librarii, utpote qui Graecam linguam minime callerent, monstra saepenumero informia atque horrenda pingerent, quibus re uera lumen ademptum. leuidensia uero et hic menda comparent in codice. pronuntiatio diphthongi οι, quae aeque sonuit ac uocalis υ (ι), ansam dedit uitiosae scripturae ετοιμολογιαν 149, 21, ετοιμολογιεις 313, 15, ubi praeterea diphthongi αι et ει confunduntur, ετοεμολογιαν 11, 3, ubi scriba ex consuetudine sua (cf. p. LXI) *e* et *i* permutans mendum ex mendo genuit. identidem ex itacismo explicantur lectiones επνευματοφοριτο (-ειτο) 31, 17, περιδιπνα (-δειπνα) 197, 8, μεμασσει (μαι-) 60, 6. μηδιαμα (μει-) 115, 22, ex pronuntiatione καταληγγμα (-λεγμα) 316, 3, συριγγος 89, 23, φαραγγα 106, 2; quibus adde hos oculorum archetypi scripturas falso legentium uel calami errores: θερμοι (θερμον) 379, 5. κατωλογος (κατα-) 69, 2. οχλασει (-ζει) 60, 8. σφενδινισω (σφενδον-) 136, 11. per Graecas litteras iam in archetypo scripta fuisse uidetur uox *hyperbolice* 142, 1 et Hebraicum *cole* 136, 10. in uersuum confiniis librarius duobus locis primitus falso diremit uoces, sed se ipse correxit: ἀποκ|κοινου (alt. κ postea add.) 252, 3. στρεβλω|ωτηριον 238, 15. super uocabula Graeca, quo magis etiam conspicua fierent prae ceteris, eandem lineam traxit librarius, quae ex usu antiquitus sollemni supra ponitur, ubi uoces Hebraicae per litteras Latinas transcribuntur[1]), eadem ui atque nos hodie lineam infra ducere consueuimus.

[1]) Cf. Traube p. 45 sqq.

In margine complurium huius codicis paginarum deprehenditur asteriscus ille ※, cuius Hieronymus ipse in his libris (16, 21. 372, 4; cf. etiam p. XCVIII sq.) mentionem facit. et uno quidem loco se περικοπήν in LXX praetermissam asteriscis praenotauisse ait (357, 2). in hoc igitur codice plerisque omnibus locis, qui in LXX non habentur, sed de Theodotionis editione additi sunt, asteriscos adpositos inuenimus: 17, 15. 201, 12 (cf. 203, 1). 204, 16—19 (cf. lin. 25). 206, 3—11. 249, 24. 25 (cf. 250, 2). 303, 8—10. 306, 4—6. 335, 7 (cf. lin. 10). 337, 21—338, 3 (cf. 338, 18). 339, 24—340, 14. 346, 6. 7. 362, 11—13. 17. 371, 17—372, 3. 375, 23. nonnullis uero locis, ubi quaedam in LXX deesse idem commemorat Hieronymus, asteriscum illum in codice nostro frustra quaeris siue scriptoris culpa siue quod iam in archetypo desiderabatur, uelut 16, 19. 25, 9. 72, 19. 335, 18—22.

Praeter asteriscum librarius quibusdam dictionibus adpinxit huius formae signa 2..2 uel 2..: uel 2..γ̇, quae plerumque occurrunt, ubi translationi ex Hebraico conditae aut in lemmate aut in explanatione per coniunctionem *siue* interseritur uaria LXX editionis interpretatio. ut unum alterumue proferam exemplum, loco biblico: *propterea dabo mulieres siue uxores* (111, 11) ante *siue* et post *uxores* haec signa posuit scriba eademque in principio et in fine huius Hieremiae loci: *a minimo usque ad maximum . . cuncti faciunt mendacium* (112, 20), ita ut notulae illae respondere uideantur signis illis aduncis, quibus nos ex hodierno usu aliorum uerba distinguimus. sed non solum uerba sacrae scripturae sic conspicua fiunt prae ceteris sed etiam dicta uel sententiae quaedam, ueluti: *personarum mutatio . . difficilem intellectum facit; quae si suis locis . . reddantur, plana fient, quae uidebantur obscura* (114, 9). — quae signa si aliunde ego quidem non noui, usu sunt tritissimae lineolae illae supra uocularum primum ultimumue elementum ductae, quibus uerborum ordinem, quem primitus dederat librarius, corrigendum esse significauit. tribus locis transpositionis illa signa adnotaui: *sint guttae* (binae sunt lineolae supra *t* et *e*) 117, 14. *nomen sanctum* (duas uides lineolas supra pr. *n*, unam

supra *s*) 175, 22. *autem duritiam tuam* (duas traxit scriba lineolas supra *a*, unam supra *d*, tres supra *t*) 425, 18.

Iam supra (p. LVII) indicauimus huic codici non solum pro aetate sua uenerabili, qua proxime accederet ad Hieronymi tempora, uerum etiam pro natura atque indole prae ceteris codicibus palmam tribuendam esse. etsi enim sat multis uitiis inquinatus est liber, qualia uel ex neglegentia quadam uel inscientia atque locutione uulgari oriri solent, tamen in rebus quoque orthographicis bonam et antiquam saepissime seruauit rationem, qua auctorem ipsum usum esse ueri est simillimum. neque minus curiosum fuisse amanuensem in exarandis uocibus Graecis paulo ante uidimus. eundem in transcribendis nominibus Hebraicis egregia diligentia officio suo functum esse ex eo cognoscimus, quod ea forma, quam *L* exhibet, saepenumero conuenit cum forma apud LXX obuia uel in Hieronymi 'Libro interpretationis nominum Hebraicorum' et in opusculo 'De situ et nominibus locorum Hebraicorum' tradita. optimum igitur textus testem tantum non ubique se praebet codex Lugudunensis et multis locis huius libri beneficio in hac editione uera restitui potuerunt. quod quidem exemplis demonstrare licet non necessarium uideatur, quoniam unaquaeque fere huius editionis pagina satis luculenta offert testimonia, tamen hic enumerabo eos locos, quibus *L* inuitis aliis codicibus omnibus unice ueram nobis seruasse lectionem certo certius est: 23, 13. 32, 20. 45, 20. 51, 7. 53, 18. 56, 2. 67, 5. 69, 4. 14. 71, 21. 75, 6. 15. 82, 2. 86, 19. 87, 26. 89, 16. 23. 92, 6. 19. 95, 23. 108, 13. 109, 19. 115, 5. 21. 121, 14. 126, 14. 129, 20. 22. 142, 15. 150, 2. 156, 9. 157, 17. 159, 26. 162, 1. 170, 19. 171, 7. 184, 16. 187, 17. 190, 21. 193, 14. 197, 2. 204, 4. 205, 22. 206, 21. 207, 10. 15. 210, 5. 225, 19. 227, 11. 228, 18. 233, 2. 235, 5. 237, 11. 243, 10. 248, 10. 296, 10. 298, 12. 302, 15. 303, 1. 304, 13. 306, 8. 9. 24. 307, 1. 14. 19. 308, 17. 309, 12. 310, 5. 11. 312, 15. 313, 4. 9. 11. 314, 5. 317, 21. 319, 24. 321, 7. 331, 19. 335, 1. 339, 12. 16. 342, 2. 343, 19. 347, 21. 348, 2. 16. 351, 13. 352, 21. 354, 3. 355, 8. 356, 13. 357, 9. 19. 363, 2. 369, 17. 370,

5. 10. 371, 21. 373, 20. 382, 12. 386, 19. 388, 4. 390, 22. 405, 16. 411, 6. 416, 17. 418, 10. 20. 421, 15. 424, 2. 427, 20. 433, 4. 437, 14.

Emendatus est codex ab librario ipso, qui quaedam menda inter scribendum commissa correxit, omissas uoces uel litteras supra uersum addidit uel abundantes litteras punctis supra positis lineisque insuper oblique tractis deleuit uel aliam litteram pro alia suprascripsit. complures uero huiuscemodi correcturae utrum a manu librarii ipsius an ab alio correctore profectae sint, pro certo diiudicari nequit. certe permagnam correctionum illarum partem eodem fere, quo liber scriptus est, tempore, ortam esse constat. neque minorem adhibuit corrector diligentiam in emendando codice quam librarius ipse in scribendo. itaque speciosa codicis praestantia non librario soli sed item correctori debetur. quem quidem, cum persaepe genuina restituisset, ubi medella nequaquam in promptu fuit, alio codice adiutum fuisse in corrigendo mihi persuasissimum est. omniumque maxime correctoris religio eo apparet, quod haud aliter atque librarius uix usquam tradita mutauisse inuenitur coniectura siue felici siue infelici. ac primum quidem eorum locorum dabo indicem, quibus corrector contra ceterorum codicum in falsa lectione consensum solus ueram ac genuinam reddidit: 16, 1. 21, 7. 25, 16. 35, 17. 18. 42, 19. 43, 18. 45, 15 (*Christi apostolus* iam mihi edendum uidetur). 75, 25. 100, 1. 109, 3. 117, 19. 131, 18. 307, 8. 308, 4. 333, 3. 334, 3. 23. 340, 23. 341, 1. 2. 347, 21. 355, 21. 365, 6. 379, 6. 421, 16. sed multo maior est locorum numerus, ubi ea, quae corrector codicis *L* restituit, concinunt cum ceterorum codicum aut unius alteriusue codicis scriptura et ipsa plerumque correcta: 13, 12. 16, 4. 21, 15. 24, 6. 25, 8. 22. 26, 7. 12. 18. 19. 22. 28, 19. 29, 12. 14. 31, 3. 32, 25. 34, 18. 21. 38, 15. 22. 39, 1. 47, 15. 23. 48, 23. 49, 26. 53, 6. 8. 19. 55, 24. 25. 57, 8. 23. 59, 24. 68, 17. 69, 7. 74, 16. 80, 13. 84, 7. 90, 12. 100, 3. 17. 104, 19. 105, 20. 106, 6. 14. 108, 20. 109, 4. 9. 24. 110, 3. 116, 14. 118, 21. 119, 18. 122, 21. 124, 6. 23. 126, 7. 9.

127, 21. 131, 1. 132, 19. 134, 15. 135, 1. 136, 4. 6. 140, 9. 141, 10. 145, 20. 147, 5. 7. 148, 12. 149, 5. 19. 150, 4. 155, 17. 158, 10. 12. 162, 11. 167, 2. 168, 1. 12. 18. 171, 19. 172, 12. 18. 177, 5. 178, 7. 187, 8. 200, 10. 19. 203, 19. 212, 5. 214, 12. 217, 17. 224, 16. 28. 226, 17. 241, 26. 250, 16. 251, 21. 295, 22. 303, 5. 22. 304, 19. 307, 8. 22. 311, 19. 313, 10. 315, 14. 316, 19. 317, 4. 325, 19. 328, 1. 330, 10. 333, 3. 334, 11. 338, 15. 349, 14. 362, 14. 364, 16. 366, 2. 21. 23. 372, 5. 378, 1. 379, 6. 382, 9. 16. 19. 384, 3. 386, 4. 389, 11. 407, 12. 426, 8. 429, 3. 434, 2. 436, 5. 6.

Sed praeter hunc emendatorem librarii aetati fere supparem, qui et radendo et expungendo et suprascribendo et scripturas egregias ex alio codice petitas, nusquam uero sua inuenta inserendo totum librum a prima usque ad ultimam paginam castigauit, alius corrector aetate multo posterior constituendis uerbis operam nauauit partim felici euentu partim infelici, quippe qui nonnumquam inuita Minerua alucinationes suas textui inculcaret. his uero locis illa manus ueram et genuinam restituit lectionem: 15, 1. 5. 13. 26, 7. 92, 15. 110, 24. 123, 15. 146, 14. 306, 18. 325, 4. 353, 18. 408, 18. 412, 19. 424, 14. 427, 2. 434, 12. 18. alibi uero mutationes sunt minus certae aut otiosae uel prorsus falsae, ut scriba oleum et operam perdidisse uideatur: 33, 12. 37, 19. 119, 18. 158, 23. 208, 22. 235, 21. 304, 8. 305, 21. 329, 18. 335, 2. 354, 11. 362, 17. 390, 13. 411, 15. 412, 16. 17. 420, 1. 428, 16. 434, 12. 17. 439, 7.

Non pauca huius codicis ceteroquin bene conseruati folia, imprimis inde a libri sexti initio usque ad finem, lectu sunt difficillima; membranae enim madore ac situ nimis magnam labem contraxerunt et aliquando litterae euanidae ab flauescente membrana aegre discernuntur. accedit, quod atramentum in altera pagina detritum uestigia sua saepenumero reliquit in contraria. tristis igitur talis paginae imago: in membrana per se tenui scriptura attrita et nonnumquam paene exstincta, ut uel oculorum acie intenta nihil fere dinosci possit nisi

ductus quidam calami, et ipsi quidem mixti inter se et confusi ex folio uerso rectoque, ad hoc particulae uel potius disiecta elementorum membra ex pagina contraria madore adfecta in alienum locum transpositorum. quae cum ita sint, de ueris huius libri lectionibus enucleandis saepius desperandum foret, nisi praesto essent nobis alii codices eidem sectae adnumerandi, quorum ope, quid quoque loco lectu difficili scriptum fuisset, elici posset[1]).

Codicis partem priorem Luguduni adseruatam ipse Parisiis, quo erat transmissus rogatu meo, summa, qua est dignus, cura bis terue excussi simul habita ratione eorum locorum, de quibus mihi inspectis aliis codicibus dubitationes subortae erant; partem uero alteram, quae hodie in bybliotheca Parisiensi Nationali est, inde a libro quinto usque ad initium sexti maxima diligentia adhibita in usum meum primum contulit Henricus Lebègue, dein ipse Parisiis totum codicem a capite usque ad calcem ad amussim ita examinaui, ut ne in minutiis quidem me peccasse spondeam et, si quis librum *L* adire uoluerit, uix quicquam, quod neglexerim, eum inuenturum esse confidam.

Iam in scaenam prodeant ei codices, quos artissimo cognationis uinculo cum *L* coniunctos esse constat. ac primum *O* quidem nominandus est codex **Laudianus,** olim Laureshamensis, nobis *O*, qui nunc Oxonii in bybliotheca Bodleiana signum fert Misc. 417. est membranaceus in quarto foliorum 168 saeculo IX—X exaratus[2]). uel in minutissimis rebus hic

[1]) Ne quis me in maius extollere difficultates putet, quae erant superandae in hac codicis parte excutienda, pauca adferre mihi liceat, quae mecum per litteras communicauit H. Lebègue de huius codicis externa specie, priusquam ipse eum uidissem: *A partir du livre VI on trouve des folios très abîmés: l'encre n'a plus laissé qu'un sillon et par malheur sur cette encre aux trois quarts effacée est venue se poser l'encre du folio qui lui fait vis-à-vis. Dans ces folios l'écriture est fort difficile à lire*'.

[2]) In bybliothecae Bodleianae catalogo ab Henrico O. Coxe confecto (Oxonii 1858) col. 306 codex adscribitur saeculo X exeunti, sed Alexander Souter codicem, quem pro me contulit, aliquanto antiquiorem esse attestatur.

codex conspirat cum *L*, ut ex ipso uel ex apographo libri *L* descriptus esse uideatur, eo scilicet tempore, quo quaternionum XIV et XV ordo (cf. p. LVIII) nondum turbatus fuit neque quattuor illi fasciculi in libri quarti altera parte neque ultimum folium interciderunt (cf. p. LX). sed iam hiabat in sexto libro lacuna illa deperdito uno quaternione orta (cf. p. LX), quandoquidem sine ullo omissionis signo is, qui codicem *O* ex *L* descripsit, a uerbis *tunc in tantum profectum uenerit* (393, 11) ad uerba *quod illi fecerunt irritum* (405, 7) transiit[1]). ea est igitur codicis eximia utilitas, ut in illis capitulis, quae in *L* desunt, ipsius quasi uicarius existat. ceterum ubiuis et uirtutibus et uitiis cum fonte uetustissimo atque sincerissimo, ex quo deductus est, conuenit. quantaque scrupulositate scriba ea, quae in archetypo suo inuenisset, excusserit, eo euincitur, quod uel huiusmodi scripturas, ueluti *displicinam* (66, 1), ex *L* deprompsit. adde, quod easdem praebet lacunas atque *L*, e. gr. 4, 22. 196, 25, eandemque falsam enuntiatorum transpositionem 33, 11, quae in uno codice *L* eiusque familiae sociis occurrit (cf. p. LXIV). quid? quod uel enuntiatum illud in *L* primitus scriptum (235, 21), sed postea a lectore quodam male sedulo erasum in *O* desideratur. ceterum aliis quoque locis innumeris librarius non primarias codicis *L* scripturas, sed iam correctas suppeditauit. quid multa? tam similis est unus codex alteri, ut ouum ab ouo citius discernas. quare codicem *O* in maiore illa commentariorum parte, ubi *L* nobis praesto est, me ex apparatu critico exclusisse non est, quod mireris. sed ubiuis *L* deest, id est in libri quarti altera parte (252, 20—293, 22) et sub totius operis finem (439, 23—440, 21), uel ubi scriptura quacumque de causa non satis certa uidebatur, *O* quasi filium in patris sui locum prodire par erat.

[1]) Non est dubitandum, quin Hrabanus Maurus, cum expositionem 'suam' super Hieremiam (cf. p. VII) conscriberet, Hieronymi commentariorum codice nisus sit ex eodem fonte deriuato, ex quo *O* fluxerat. nam apud Hrabanum quoque (Migne 111 col. 1037, 11) lacunam illam deprehendis seseque excipiunt haec sensu cassa: *tunc in tantum profectum uenerit... quod illi fecerunt irritum.* iam ineunte igitur saeculo nono tardissime codex *L* iacturam illam passus erat.

his igitur locis probas lectiones ex *O* contra ceterorum codicum consensum in textum recipere non dubitaui: 256, 3. 258, 11. 260, 9. 265, 18. 275, 15. 18. 276, 22. 287, 8. 289, 1. 291, 9. 13. 292, 23. 440, 11.

Praeter *O* mihi septem alii codices innotuerunt eiusdem prosapiae atque *L*, quos paucis absoluere liceat. codex **Turo-**
T **nensis** 279 saec. IX—X scriptus, quem littera *T* significamus, continet inde a folio 1 usque ad folium 58 fragmenta quaedam ex libris I—IV[1]) commentariorum in Hieremiam. de externa huius codicis forma moneo saepius unum uel plura folia excidisse, alia glutinatoris culpa peruersissimo ordine compacta esse, quod iam recte uidit Collon in nouo huius bybliothecae catalogo[2]), ubi pristinam foliorum seriem restituere studuit. ex nonnullis locis, quos sparsim inspexi, librum Turonensem cum *L* proxime coniunctum esse affinitate cognoui: 154, 1 *non mutetur.* 157, 5 *cupiunt.* 170, 19 *sed uiuit.* 223, 25 *ire ad domum figuli.* 225, 15 *quo.* 240, 21 *commigrationem.* 243, 15 *tradita.* praeterea contuli eam libri quarti partem, quae in *L* frustra quaeritur (252, 20 sqq.). et hic quidem in foliorum serie (fol. 53^{r}—56^{v}), quam alibi confusam esse modo dixi, inde ab *esse capiendam* (252, 20) usque ad *unde et in Malachim* (264, 13) omnia recte se habent. sed ea, quae sequuntur inde a *mortuus scribitur* (264, 13) usque ad *ponere huius*]*cemodi* (267, 20), cum neque in codicis initio neque in media parte neque in fine habeantur, unum folium deperiisse statuendum est. iam quae succedunt in textu inde ab *huius*]*cemodi miscere sermonem* (267, 20), ordine foliorum nunc misere turbato modo in uoluminis caput modo in calcem et uersa uice deiecta sunt; diu enim operoseque perlustrans codicem in his foliis inuenis tandem auctoris expositionem per ordinem sese excipientem: fol. 5. 7. 57. 58. 8. 6, quae uerbis *quae me*]*dullam* plane abrumpitur (287, 13).

[1]) Errauit igitur A. Dorange, qui secundum, tertium et quartum librum in hoc codice contineri ait (*Catalogue descriptif et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de Tours.* Tours 1875. p. 155).

[2]) *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements.* Tome XXXVII. Paris 1900.

Turonensis codicis consanguineus est liber **Remensis** 76 (B. 81), nobis *R*, membranaceus foliorum 176, saeculo X exeunte scriptus. erat olim monasterii S. Remigii Remensis, deinde S. Theoderici. in primae enim paginae fine legebatur olim inscriptio: *liber sancti Remigii Remensis; qui ei abstul⟨erit⟩ anathema sit;* at manus quaedam saec. XIV in rasura nominum *Remigii Remensis* substituit haec: *Theoderici confessoris Christi.* et in ultimae paginae fine scriptum legis: *hic est liber sancti Remigii,* sed nomen erasum est. eademque manus antiqua in singulorum quaternionum pagina ultima et prima scripserat: *liber sancti Remigii,* in cuius nominis locum manus illa recentior *Theoderici* nomen posuit[1]). iam ex aliquot lectionibus, quas mecum rogatu meo communicauit Henricus Lebègue, hunc codicem optima familia prognatum esse intellexi. praeterquam enim quod in exemplis supra laudatis (p. LXXVIII) ubiuis congruit cum *LOT*, eundem cum *LO* consensum his quoque obseruas locis, quos uerbi causa profero: 32, 20 *ecclesiastico.* 45, 15 *Christi apostolus.* 58, 2 *alarum.* 65, 16 *liberet.* 67, 5 *monstretur.* 71, 21 *conuertant.* 85, 11 *sunt pleni.* 86, 19 *potius auxere contemtum.* 99, 3 *dormierunt.* quamobrem hunc quoque codicem, quippe qui numquam fere non faciat cum *LO*, ut fratrem gemellum codicis *O* ab adnotatione critica merito semouisse mihi uideor, nisi quod in libri quarti parte illa, quae in *L* deficit (252, 20 sqq.), simul cum *OT* Remensis quoque exemplaris rationem habui ex ea collatione, quam confecit Lebègue; quo accuratior enim est nostra filiorum codicis *L* et nepotum abnepotumque notitia, eo certius nos de suo eiusque natura iudicare posse liquet. sed si quis Remensis codicis ope lacunam illam expletum iri speret, qua laborant *LO* in libro sexto (393, 11—405, 7). ab ea spe inspecto codice destituetur ex eoque hiatu praeter ceteras scripturas

[1]) *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements.* Tome XXXVIII. Par Henri Loriquet (Tome I). Paris 1904. p. 74.

cum *L* communes codicem *R* ex mutilato apographo codicis *L* manasset, descriptum esse apparet.

Cuius detrimenti resarciendi causa alii mihi quaerendi erant eiusdem stirpis testes, qui ex codice quidem eidem familiae egregiae adnumerando, nondum uero truncato deriuati erant. sed ex hoc numero eiciendus est codex ecclesiae cathedralis
D **Coloniensis** *L* (Darmst. 2045), nobis *D*, membranaceus saec. XI forma maxima foliorum 79[1]), cuius maiorem partem Pragae, quo rogatu meo missus erat, contuli. in hoc quoque codice artissima consanguinitate cum *LOTR* coniuncto, sed sat multis mendis peculiaribus inquinato, qualia per saeculorum cursum in apographa inrepere solent, inprimis partes in *L* deperditas libri IV et VI (cf. p. LX) quaesiui, quarum priorem repperi et contuli neque in textu recensendo neglexi. econtra posteriorem frustra suo loco quaesiui; in folio enim 73[r] eadem sese excipiunt atque in *LOR* (cf. p. LXXVII): *in tantum profectum uenerit* (393, 11) *quod illi fecerunt* (405, 7). at monachus orationem hiscere perspexit idque hoc signo ⁜ supra uersum inter *uenerit* et *quod* posito indicauit idemque omissionis signum praefixit uerbis *ut etiam aliis ignorantibus* (393, 11), quae usque ad uerba *ut manu eū apphendisse factūq; fecisse* (sic; 405, 7) nunc scripta sunt in duobus foliis assutis, nempe fol. 4[r] usque ad 5[u], cuius quinti folii uersi maior pars uacua est relicta. hoc igitur additamento iam in libri primi primis capitulis uerborum conexus interrumpitur (post *qui tribulant me inimici* 18, 7). attamen lectiones in illo supplemento obuias ab apparatu critico consulto arcui; nullius enim sunt pretii, utpote quae non ex optimo sincerissimoque integri codicis *L* fonte fluxerint, sed ex turbatiore codicis V(ercellensis), de quo infra (p. CII) agetur. qui etsi haud sane sit aspernandus in textu recensendo, tamen longe abest a singulari codicis *L* uirtute. et hanc quidem codicis *D* partem ex codicis *V* archetypo dependere — sed *V* saepius neglegentius scriptus est quam

[1]) Cf. *Ecclesiae Metropolitanae Coloniensis codices manuscripti.* Descripserunt Philippus Jaffé et Gulielmus Wattenbach. Berolini 1874. p. 16.

D — hoc lectionum consensu euincitur: 395, 7 *et* om. 396, 5 *desponsata*. 396, 13 *specula*. 396, 19 *et filius honorabilis mihi Ephraim* om. 397, 2 *pronuntient*. 397, 9 *illud—humeros* om. 397, 14 *captiuas*. 399, 19 *scificet*. 400, 10 *fuit* om. 402, 3 *semen . . iuda*. 402, 15 *et* om. 403, 5 *reliqua haec*. 403, 21 *scripturā*. 404, 17 *proximum suum et unusquisque* om. 405, 4 *continentur*. 405, 6 *dicat et dedisse* om. 405, 7 *factumque fecisse* (pro *pactum*). alibi quoque manus correctrix codicis *D* quasdam scripturas ex codice illo cum *V* cognato in margine adnotauit: 257, 12 *ibi*] *ī al. sibi*. 267, 6 *linguamque suam*] *ī al lingua⟨que⟩ sua;* et profecto utraque correctura unice cum *V* conspirat.

Leuiter in transitu attingam alium codicem, quem familiae *L* adsignandum esse cum ex lectionibus quibusdam huic codici solummodo peculiaribus tum ex lacuna in libro sexto dehiscente (cf. p. LX) apparet, dico Guelferbytanum numero 4135 (51 Wiss.) insignitum, membranaceum saec. X, qui olim fuit coenobii Weissenburgensis in Alsatia[1]). locos aliquot selectos rogatus a me examinauit in codice, quem ut fratrem gemellum codicum *OTRD* ex adnotatione critica exclusi, Ricardus Buerger. tituli instar codex in fronte folii primi haec habet: *explanatio beati hieronimi pb̄r in libro hieremię prophę*. librorum quarti et sexti (*finit*) subscriptiones, quae in *L* desunt, ad amussim consentiunt cum *O*.

In duobus denique eiusdem gentis atque *LOTRD* codicibus, ad quos describendos iam transgredior, liber sextus exstat integer, in Luguduneusi quodam et in Marciano. codex **Lugudunensis 448** (377 et 398), nobis *Z*, est membranaceus in quarto, saeculo IX exaratus, 178 foliorum, ex quibus 150 complectuntur commentarios in Hieremiam[2]) in principio mu- *Z*

[1]) *Die Handschriften der herzogl. Bibl. zu Wolfenbüttel, beschrieben von Otto von Heinemann. 3. Abteilung: Die Weissenburger Handschriften*. Wolfenbüttel 1903. p. 290.

[2]) In uetere catalogo, quem confecit Delandine (cf. p. LVII[1]) codex notam fert 398, in nouo insignitus est, ut in textu indicauimus. in fol. 150r *incipit prefatio esidori in genes̄*. in fol. 151r manus saec. X haec

tilos. incipiunt enim nunc a uerbis: *temporum quibus obliuiscuntur* (sic) *deum* (37, 1); sed pleniorem olim fuisse codicem testis est manifestus quaternionum numerus II, quem fert folium 9^{v}, quod continet textum inde ab *iniuste sustinere* (34, 15) usque ad *maior est numerus* (36, 24). praeterea folium 8^{v}, in quo notam quaternionis III legis, falso nunc loco assutum esse ex eo quoque apparet, quod desinit in *consterna* (55, 7) et terminatione *buntur* folium 11 incipit. neque minus fol. 10. quod continet uerba: *hunc sensum et alius propheta* (18, 16) usque ad *polluit atque uiolauit* (20, 15) loco suo motum est: procul dubio enim fuit olim pars primi quaternionis, cuius reliqua septem folia haud aliter deperierunt atque septem folia quaternionis III. foliorum uero sequentium — fol. 11—18 efficiunt quaternionem IIII etc. — series usque ad finem recte se habet, nisi quod quaternionis XV primum folium excidisse uidetur; folium 97^{v} enim terminatur uerbis: *sed in prophetis quoque hieru* (*slm* add. m2 = 279, 16) foliumque 98^{r} incipit ab *ut ponat pro eo cor carneū* (288, 4). librarium in transcribendo codice neglegentissime se gessisse cum calami erroribus, interpolationibus, omissionibus, quibus textum foedauit, tum ex consuetudine sua decurtandi textum biblicum in lemmate maxime conspicuum est. unum huius rationis sufficiat exemplum. in capite 3, u. 6—10 prophetae uerba in hunc modum mutilauit: *et dixit dominus ad me in diebus Iosiae regis: numquid uidisti, quae fecerit auersatrix Israhel et reliqua usque in toto corde suo, sed in mendacio, ait dominus* (42, 3—16). sed codex, licet adeo degenerauerit a maioribus suis, tamen uel in tanta sorde generis sui signa prae se fert multisque locis concordat cum *LO*, ueluti *xp̄i apostolus* 45, 15. *primum* 369, 17. *ponant* 370, 5. *huic* 370,

adscripsit: *hunc librum dedit hartmannus ep̄s sc̄e marię. uiuat dō. amen.* pauloque inferius manus saec. XII: *ysidorus sup pentateucū et sup regū ad litterā.* iam sequuntur Isidori quaestiones usque ad uerba: *xp̄s relictis parentibus secundum* (sic) *id est populo isrł* (Migne 83, 207—258). hoc Isidori fragmentum saec. X exeunte scriptum cum Hieronymi opere conglutinatum est.

10. *de* om. 370, 23. alt. *et* 372, 6. *dilexit* 380, 18. *ecclesia—huc* non om. 382, 12. *hic* 388, 4. *obsetrix* 389, 11. *teneant* 391, 12. quae cum ita sint, codicem, qui ab apographo quodam haud dubie satis mendoso eiusdem archetypi, ex quo *L* descriptus est, originem duxit, loco illo libri VI in codice *L* lacunoso (393, 11—405, 7) ex supellectile critica non plane remotum esse uolui. praeterea delectum quendam lectionum ex eo protuli sub libri IV finem, ubi praeter *L* etiam *T* requiritur (288, 4 *ut ponat pro eo* etc.).

Codex **Marcianus** 607, nobis *F*, ex monasterio S. Marci inlatus in bybliothecam Laurentianam Florentinam, est membranaceus in folio saec. XI Hieronymique commentarios habet inde a fol. 49 usque ad fol. 115[1]). prologus cum desit, ad ipsam statim ducimur expositionem: *uerba hieremie quinto* (5, 8. 15). hoc enim uel alio modo abbreuiator ubiuis excerpsit in singulorum capitulorum fronte locos prolixiores sacrae scripturae, ut tantum prima et ultima uerba uel initium scriberet. sed non solum in uerbis biblicis, uerum etiam in Hieronymi explanatione ipsa prorsus arbitrarie modo unum modo plura enuntiata totaque capitula, ueluti singulorum librorum prologos, suppressit, ut ne dimidiam quidem huius operis partem nobis suppeditarit. scribaeque incuria ac neglegentia praeter innumeras omissiones et transpositiones, quas commisit, aliis quoque mendis scripturae, quibus scatet hic codex, arguitur. at hic quoque codex, cum haud aliter atque *Z* ex apographo quodam eiusdem familiae, ex qua *L* eiusque cognati orti sunt, eoque nondum truncato transcriptus sit, pretium quoddam habet, *F*

[1]) Cum catalogus codicum illorum adhuc nondum publici iuris sit factus, hic adnotare liceat nos de uariis opusculis, quae in hoc codice locum obtineant, edoceri hoc summario a manu recentiore in fronte uoluminis scripto: *In hoc codice cōtinētur hi libri | Origenis alexandrini in genesin homelie XV | Expositio hieronymi sup hieremiā si uera ē | Expositio sup lamentationib; hieremię | hieronymi cōmentaria in danielem prophetā | hieronymi cōmentaria in ezechiel prophetā | libri VI et aliquid deest ī fine sexti libri | Cōuētus S. Marci de Flo. ordīs p̄dicti hūc librū hūit a Cosma Iohis de Medicis.* priorisque possessoris nomen itidem legitur in fol. 48[u]: *Liber Cosme Iohannis de Medicis de Florentia.*

licet ut abnepos in longa nepotum serie proaui sui naturam mirum quantum immutauerit. in libri sexti parte illa lacunosa genuinas lectiones plus uno loco nobis seruauit cum *Z*, ueluti 393, 18. 394, 17. 395, 3. 397, 16. 398, 1. 399, 8. 14. 20. 402, 11. 21. 403, 22. 405, 3. praeterea in libri quarti ea parte, quae in *L* deperdita est (cf. p. LX), aliquotiens in apparatu critico huius codicis mentionem feci. alibi uero ingentem uariarum lectionum copiam, quam in conferendo toto codice Florentiae congessi, in scriniis meis sepeliui.

Iam agmen huius gentis testium claudat codex, qui olim fuit bybliothecae monasterii S. Vedasti Atrebatensis 314 saec. X[1]. in ultimo huius codicis mutili folio 55 legimus quaternionis X notam, qua indicatur complura etiam folia intermedia intercidisse. primus et secundus quaternio, qui perierunt, suppleti sunt sex foliis a manu saec. fere XI conscriptis; nam fol. 7—13 — unum folium deest — formant quaternionem III. quaternio IX totus deficit et in ceteris quaternionibus excepto VIII et X singula uel bina folia euulsa sunt. codex sic orditur: *incipit expositio sc̄i hieronimi presbiteri in libro hieremiae prophetae* et abrumpitur in uerbis: *nec ullam eius speret misericor]diam* 250, 12. toto codice inde a septimo folio collato cognoui eum neglegentissime scriptum manumque correctricem passum familiae *L* accensendum esse. cum *L* enim eiusque sociis conspirat u. c. his locis: 64, 18 *deus*. 69, 14 *eis*. 71, 21 *conuertant* (*i* s. *ant*). 75, 6 *exsul***abat*. 77, 23 *et*. 95, 23 *quosque*. 103, 21 *dī uerba*. 108, 13 *paterent*. 114, 8 *nobis tempus*. 139, 17 *et* om. 142, 15 *data*. 144, 16 *deos*. 151, 12 *de*. 157, 5 *cupiunt*. 157, 17 *propter me*. 170, 19 *sed*. 171, 7 *me*. 177, 24 *in illo est*. 187, 17 *ei*. 233, 2 *iuxta*. 237, 11 *quo— dn̄s*. maximis autem uinculis propinquitatis coniunctum esse codicem Atrebatensem cum codice Lugudunensi *Z* permultis interpolationibus corruptelisque amborum communibus comprobatur, ueluti 53, 17 *leuate* [*signum in sion leuate*]. 63,

[1]) Cf. *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements*. Tome IV (Paris 1872) p. 130.

21 *supra* [*iam*] *diximus*. 65, 2 *pariationis* (sic a. c.) *experta inter partus moritura*. 66, 12 *flagella* [*nequaquam*] *emendatur*. 74, 18 *audi populus stulte* [*audi popule*] *qui*. 92, 19 *cum multo* [*affectu hoc*] *ds̄*. 93, 22 *argentum siue aurum sed argentum*. 96, 21 *cor* [*pollutum*] *sed*. 102, 16 *et publice arguit*. 102, 20 *uerbo holocaustomatarum* (sic Atr. a. c.) *manifeste: u. holocaustomarū* (*t* s. *r*; *et uictimarum* om. Z) *m*. 104, 11 *est generatio quae*. 107, 1 *in loco ubi prius religio dęmonū erat ibi sepulchra*. 245, 19 *pessimorum eius uitam gloriatur*. par nobile fratrum ex optima familia oriundorum, sed degenerum! sed iam horum exemplorum parcissimo delectu, quorum numerum, ne legentibus taedium afferam, augere supersedeo, satis superque mihi uideor demonstrasse me non sine graui causa ex horum librorum altero paucissimas lectiones proposuisse in supellectile critica, ex altero, licet eius sordibus chartas meas oppleuerim, neutiquam.

Sed iam ei prodeant codices, quos non ex familia *L* dependere, sed sui iuris esse constat. aetate quidem proxime accedit ad *L* codicis **Aurelianensis** nunc numero 192, olim 169 insigniti *B*
fragmentum, nobis *B*. codex olim fuit antiquissimi monasterii sancti Benedicti Floriacensis supra Ligerim (*Saint-Bénoît-sur-Loire*) et pretiosissimis fragmentis refertus est, de quibus accurate egit S. Brandt[1]). illud fragmentum, quod ad Hiero-

[1]) *Sitzungsber. d. Wiener Akad.* phil.-hist. Kl. 110 (1886) p. 167 sqq. et in Lactantii editione (CSEL 27 p. XII sq.). cf. etiam Hauler in *Wiener Stud.* 1886 p. 315 sqq. et *Rev. de philol.* 10 (1886) p. 113 sqq., Ziwsa in Optati editione (CSEL 26 p. XVII sq.), Schenkl in Ambrosii editione (CSEL 32, 1 p. XXXIII sq.). Ch. Cuissard in describendo codice (*Catal. général* etc. *Départements*. Tome XII. Paris 1889. p. 91 sqq.) hoc fragmentum esse commentariorum in Hieremiam disiectum membrum neque in textu neque in indice agnouit; praeterea et in initio et in fine singula fragmenti uerba falso legit. scripturae imaginem dedit Aemilius Chatelain, *Uncialis scriptura codicum Latinorum nouis exemplis illustrata*. Pars I. II. Paris 1901—2, ubi in tabula XXVII codicis fol. 27[u], i. e. huius fragmenti ultimum, lucis ope depictum est inde a uerbis *desolamini uehementer* (22, 22) usque ad *maledictus chanaam seruus erit fratribus suis* (24, 10).

nymi commentarios in Hieremiam pertinet, septem folia (21—27) membranacea — 292^{mm} longa, 199^{mm} lata — complectitur, quae ordiuntur a prologo et terminantur uerbis *seruus erit fratribus suis* (24, 10). ex scriptura sua semiunciali codex attribuendus est saec. VII. nonnulla in scribendo commissa uel etiam omissa emendauit notarius ipse, pauca correxit manus posterior (3, 7. 4, 1. 2. 20. 5, 16. 13, 9. 15, 1. 17, 7. 18, 17. 21, 17. 22). orthographici generis errores communes cum codicibus illius aeui hos commemoro. nihil frequentius est quam diphthongi *ae* et uocalis *e* permutatio in stirpibus potissimum (*aeditione*, *interpraetes*, *praesbyteris*, *repraehendendos*, *quererent*), rarius in terminationibus (*propriae* 7, 19. *amare* 12, 6. *uere* 20, 16). interdum *i* pro *e* scriptum est (*comederitis*), *i* pro *ii* (*fili*), *u* pro *o* (*rubigine*, *theudotio*). ex itacismo (cf. p. LXXI) orta est scriptura *etoemologian* (11, 3), quod nomen linea supra posita Latinis elementis exaratum est. quod ad consonantes spectat, litteram *b* pro *p* inuenis (*scribtus*, *subrebserit*) neque raro litterae *b* et *u* permutatae sunt (*brebiter*, *liuerabi*. *admirauilis*, *lauia*, *uaculum*, *uerua*). solita forma est *adque*, quam iam antiquitus uel docti praetulerunt, *aput*; uitiosum est *inquid*, *mundauid* (= *mundabit*). *h* perperam inductum est (*his*, *hissa* 11, 12). nonnumquam in terminatione *m* abundat (*crucem*); *n* pro *m* habet *inbribus*, alibi tam *m* quam *n* lineola supra uocalem praecedentem significatur (*adulescētiae*, *sponsaliorū*). sollemnes in codice formae sunt *loquuturus*, *quur*, *sequuta*, quas iam antiqua aetate in usu fuisse constat. suspensiue scribitur plerumque in uersus fine *b.* = *bus*: *amplexib.*, *peccantib.*, *praesentib.*, *pultib.*, *quib.*, *sensib.*, ligantur *nt*, *ur*, *us*. modum expungendi litteram superfluam in uoce *superbiam̃* (24, 4) notat Chatelain l. l., alibi per litteram abundantem lineola obliqua ducitur uel punctum supra ponitur.

Fragmentum breuius est, quam ut de codice ipso, cuius primum quaternionem olim effecit, certum ferri queat iudicium. eadem de causa difficile est diiudicatu, cui codicum classi sit adnumerandus codex ille nunc deperditus. et proxime quidem

accedere uidetur ad codicem *M*, de quo iam locuturi sumus (cf. 3, 12. 4, 2. 13. 5, 8. 7, 27. 8, 1. 12. 14. 10, 18. 11, 3. 13, 7. 18. 14, 14. 15, 1. 18. 16, 21. 17, 3. 24, 4), licet peculiares quasdam lectiones uitiosas exhibeat, e. c. 3, 6. 5, 3. duobus locis (4, 20. 9, 24) ceteris libris refragantibus consentit cum *A*, quem cum *M* quodammodo cognatum esse infra uidebimus (cf. p. CXI). certe in rebus orthographicis, ut est uenerabili aetate, nonnulla habet communia cum *L* et antiquam saepenumero seruauit scribendi rationem, ueluti *prode esse* 22, 14. ipse codicem Aurelianensem non uidi, sed septem folia illa ad editionem nostram pertinentia bis contulit officiosissime Henricus Lebègue.

Secundae codicum classis antiquissimus est post *B*, quem non sine probabilitatis specie eidem classi adscripserim, codex **Parisinus** bybliothecae Nationalis Lat. **1820,** quem littera *M* signamus, Miciacensis olim S. Maximini monasterii. legimus enim possessoris nomen in aliquot paginarum margine (fol. 20^{u} et 21^{r}, 33^{u} et 34^{r}, 49^{u} et 50^{r}, 64^{u} et 65^{r} etc.) in quadrati formam litteris maiusculis scriptum: *hic est|liber|sc̄i maximini|micia|censis|monasterii*[1]). est membranaceus foliorum 221 characteribus cursiuis et semiuncialibus, Merouingicis, qui dicuntur, saeculo VIII ineunte[2]) non ab uno eodemque librario exaratus. codex correctoris manum expertus est, quem 'Petrum abbatem' fuisse ueri est simile. in fronte enim fol. 1^{r} habes haec: *lib̄ sc̄i maximni* (sic) *relectus a petro abbate,* qui regnante Ludouico Pio a. 839 aut 840 Miciacense monasterium mode- *M*

[1]) In imo margine fol. 2^{r} modo haec inueniuntur: *liber sc̄i maxini* (sic) *miciacens̄;* in fol. 8^{u} — quaternio subsequens amissus postea suppletus est — solummodo: *hic est|sc̄i maximini micia.* in fol. 57^{u} et 58^{r} *lib̄ sc̄i max̄ miciāc̄.*

[2]) In uetere *Catalogo codicum manuscriptorum bybl. regiae.* Pars III. Tom III. Parisiis 1744. p. 198 hic codex minus recte 'saeculo, ut uidetur, nono' attribuitur. 'codicem Regium manu scriptum num. 3990, alias 569, complectentem commentarios Hieronymi in Ieremiam et ab abbate Petro relectum' commemorat Martianaeus in editionis suae adnotatione ad Prologum, quem codicem Miciacensem esse apertum est.

rabatur[1]). eundem Petrum praeter correcturas, quibus textum attrectauit, complura folia olim deperdita resarcienda curasse recte opinatur Delisle. ternionem enim illum (nunc fol. 9—13), qui succedit primo quaternioni, ab alia manu scriptum posteaque insertum esse — fol. 13ᵘ totum fere uacuum relictum quattuor tantummodo uersus continet — et atramenti colore et litterarum ductu agnoscitur; eandem manum mihi uideor uidere in fol. 109 et in ultimo codicis folio 221. attamen codex non integer aetatem tulit tribusque lacunis amplioribus foliorum iactura effectis laborat: alterius enim ternionis (fol. 9—13) folium paenultimum excidit, ita ut desiderentur haec: *auertere, non quo* (31, 5) usque ad *quem in pace* (34, 1). praeterea mancus est liber II sub finem, cum fol. 78ᵘ terminetur uerbis *annum uisitationis eorum* (149, 16) foliumque 79 exordium libri III praebeat; denique post fol. 181 una membrana deficit, in qua scripta erant uerba *et reuerti uos faciam* (356, 6) usque ad *fame* (358, 6). codex compositus est ex quaternionibus, ternionibus, uno binione, qui numerum fert XXI (fol. 147—150), unoque folio (213), quod per se numerandum est. praeter Petrum abbatem (*m2*) liber alium quoque correctorem (*m3*) nactus esse uidetur; sed manus correctrices haud sane certo ubiuis dinoscuntur. certe correctores illi importuni multis locis scripturam genuinam corruperunt uel leuiter corruptam grauius etiam pessumdederunt optimeque cadit in eos, quod Hieronymus ipse in epistula ad Lucinium de imperitia notariorum librariorumque incuria monet, 'qui scribunt, non quod inueniunt, sed quod intellegunt et, dum alienos errores emen-

[1]) Cf. *Gallia Christiana* VIII 1529 B. Petri nomen occurrere in duobus actis annorum 840 et 859 L. Delisle testatur, *Le Cabinet des manuscrits* II 408 (cf. etiam III 384 sq.). eiusdem Petri abbatis Letaldus, monachus Miciacensis, in prologo libri sui miraculorum S. Maximini a. fere 945 scripti mentionem inicit: *Quoniam nobiles et industrios patres in hoc eodem floruisse loco cognoui, Haymonem uidelicet... Petrum etiam, cuius eruditio et studium hodieque claret. nam.. diuersarum historiarum libros huic loco contulit et proprio labore correctos et distinctos.. super altare S. Stephani protomartyris posuit* (Migne 137, 797).

dare nituntur, ostendunt suos' (Epist. 71, 5). iamque in Prologo, ubi Hieronymus ψευδεπίγραφον Epistulam Hieremiae uocat (3, 16), unus illorum temere ausus est suo Marte uocem Graecam tollere et in margine adnotauit *pͯermisim'*. in singulorum capitulorum initiis corrector *h̄b* (= *Hebraicum*) adscripsit uerbaque biblica signis illis aduncis („) distinxit. subinde sententiae quaedam generalis argumenti ex enuntiatorum serie excerptae adnotamentorum instar in margine occurrunt, ueluti: *nulla heresis nisi propt̄ uentrem & gulā construi⟨tur⟩* 45, 11. *ēuertentes ad se filios uocat* 49, 14. *pras* (lege *pars*) *salutis est sua nosse peccata* 50, 16. *om̄a uitia de corde procedunt* 53, 7. *nisi c̄ū⟨ti⟩m̄ ad d⟨n̄m⟩ n̄ possum' agere poenitentiā* (quae uncis inclusi, cultro compactoris resecta sunt) 55, 1. *sub malis ducibus ꝑdit² populus* 55, 19. *qualis sit dī poenitentia* 63, 8. *⟨pro⟩pt̄ uitia cor⟨r⟩igenda in⟨f⟩ert² supplicia* 66, 9. *n̄ sacrificiū sed anim' offerentis dō placet* 106, 9. *irā dī omnē sustinere creaturam* 121, 10. *n̄ ēē sequendū errorē parentū* 123, 2. *postuland⟨um⟩ ut in hoc sa⟨eculo⟩ peccata plectan-t⟨ur⟩* 215, 10. *quomodo littere int̄ se misceantur* 311, 19. *ne nos sponte offeramus periculis* 331, 7[1]).

Cuius libri quae sit externa species, ex imaginibus nonnullarum paginarum multo commodius quam longa uerborum enarratione perspicitur. scripturae specimen dedit Delisle in decima sexta illarum tabularum (*Planches*), quas operi suo iam supra (p. LXXXVIII[1]) laudato adiecit (cf. III 226), ubi depicta sunt folii 36r uerba *in assyriis epulabat* usque ad *quod non praeteribit* (75, 6—12). adi praeterea splendidissimum rarissimumque opus palaeographicum comitis de Bastard[2]), cuius

[1]) Manum posteriorem prodit additamentum, quod in margine 377, 1 inueni: *multiplicentur et n̄ minuentur*.

[2]) *Peintures et ornements des manuscrits, classés dans un ordre chronologique..., depuis le IVe siècle de l'ère chrétienne jusqu'à la fin du XVIe* par le Comte Auguste de Bastard d'Estang. Paris 1832—69. eiusdem codicis facit mentionem L. Delisle, *Les collections de Bastard d'Estang à la bibliothèque Nationale. Catalogue analytique.* Nogent-le-Rotrou 1885. p. 237.

tabula XXXII primum praebet imaginem quaternionis VIII folii ultimi (56[u]), quod continet uerba: *omnia complebuntur — sepelientur* (107, 15—23), tum partis folii 115[u]: *explicit liber tertius* etc. usque ad *narrante pro]pheta* (220, 10—12), deinde folii 35[r] inde a uerbis *in terra iudaea* (73, 15), denique inscriptionis, qua possessoris nomen indicatur (cf. p. LXXXVII).

Ex eodem fonte uel potius ex eodem exemplari, ex quo M, *C* originem traxit codex abbatiae **Cluniacensis** 41, nunc Parisinus bybliothecae Nationalis nouarum acquisitionum Latinarum num. 1457[1]), nobis *C.* est membranaceus foliorum 191 saec. X nitidissime ac diligentissime scriptus; paene immunis enim est correcturis et rasuris[2]). compositus est fere totus ex quaternionibus, nisi quod fol. 169—178 quinionem et fol. 187 usque ad finem (fol. 191[r]) ternionem efficiunt. codex uel in minutissimis rebus similis est Miciacensi neque tamen ex eo descriptus est, quoniam in illo complura interciderunt, quae in *C* integra deprehenduntur. sicut igitur certum est Cluniacensem librum non proficisci ex *M*, ita non minus constat tam hunc quam illum pendere ab archetypo communi. etiam alia de causa haud exiguae utilitatis est hic liber; nam cum in *M*, quae uitiosa uiderentur correctori, saepissime erasa sint, ut, quid subfuerit, nonnumquam uel summa oculorum acie dispici nequeat, Cluniacensis codicis ope, quid radendo in *M* deletum sit, in tanta librorum similitudine certissime colligi potest. equidem collato codice *M* quasi examinandi gratia, num accurate eum excusserim, *C* quoque totum contuli et, ubi diuersitas lectionum intercedere uidebatur, iterum *M* inspexi. sed codice *C*, ut eiusdem parentis fratre gemello atque *M*, instrumentum criticum onerare nolui, nisi ubi lacunae illae in *M* supra (p. LXXXVIII) indicatae comparent.

Artissimo cognationis uinculo cohaeret cum *M* alius quoque

[1]) Cf. L. Delisle, *Inventaire des manuscrits de la bibl. Nat. Fonds de Cluni.* Paris 1884. p. 102 sq.

[2]) 'Pulcherrimi et optimi exemplaris ms. abbatiae Cluniacensis', quod sine dubio nihil aliud est nisi codex *C*, saepius mentionem facit Martianaeus, u. c. in adnotatione ad Prologum.

codex **Parisinus** bybliothecae Nationalis Lat. num. **12153** signatus, nobis *G*, qui olim fuit monasterii S. Germani a Pratis[1]). est membranaceus, bipartitis foliis 306 exaratus, cuius pars prior saec. IX exaratus (fol. 1—226) explanationes in Hieremiam suppeditat[2]). iam cum ueloci oculo codicis subscriptiones perlustrarem, huius codicis cum *MC* similitudinem cognoui, quam textus uerborum consensu extra omnem dubitationem positam esse inueni. quare totum codicem conferre superfluum duxi satisque habui eos locos peragrare, qui in *M* desiderantur (cf. p. LXXXVIII), eorumque uarias lectiones apparatui critico inserere. *G*

Praeter hos duos codices cognoui alios duos eidem familiae *M* attribuendos, Ashburnhamensem unum, alterum Bruxellensem. horum priorem olim fundi Barensis (*Barrois*) numero 56 signatum diu multumque a me quaesitum tandem aliquando repperi in possessione bibliopolae Londinensis, cui nomen est Bernardo Quaritch. breuissimam huius codicis, quem ipse non uiderat, descriptionem ex catalogo paucis exemplaribus iussu prioris possessoris, comitis de Ashburnham, impresso repetiit Carolus Zangemeister in relatione sua de bybliothecis Angliae[3]), ubi codicem saec. VIII scriptum esse legimus. sed Georgius F. Warner Londinensis mecum communicauit codicem saec. IX—X probabiliter assignandum esse[4]). est membranaceus

[1]) Manus quaedam saec. fere XV adnotauit in fol. 227r: *iste liber est de sĉo germano de pratis.*

[2]) Delisle, qui hunc codicem strictim attingit (*Inventaire des manuscrits lat. conservés à la bibl. Nat.* p. 39), non uidit inde a fol. 227a usque ad fol. 234u fragmentum saec. XI scriptum occurrere, quod attinet ad Bedae Hexaemeron (Migne 91, 10—22). iam sequitur Hieronymi commentariorum in Isaiam pars fere quarta usque ad uerba: *et omnes filiae id ē uillae et urbes puin*]*ciae* (cap. 17, u. 2 p. 189) saec. XI. scholium quoddam adscriptum (saec. XI—XII) margini fol. 75a, cuius pars nunc abscisa est, agit de Lernaeo angue, de Scylla, de sirenibus, de Ulixe (cf. lib. III praef.). ex 'antiquo' quodam codice sancti Germani a Pratis lectiones aliquotiens afferri a Martianaeo uideo.

[3]) Cf. *Sitzungsber. d. Wiener Akad.* phil.-hist. Kl. 84 (1877) p. 570.

[4]) *About 870—80* legimus in catalogo, quem Quaritch edidit, ex cuius descriptione pauca hic adfero: *Varying number of lines to the*

foliorum 91 exscribendique opus duo librarii partiti sunt. Bernardus Quaritch summa liberalitate atque humanitate, pro qua ei hoc quoque loco iustas debitasque ago grates, ut hic codex in meae editionis usum examinaretur, concessit; quod quo commodius fieri posset, eum in Musei Britannici bybliothecam asportandum curauit, ubi conferendi munus suscepit D. T. B. Wood. sed totum codicem excutere non necessarium esse uidebatur, ut quem ad eundem fontem redire, a quo *MCG* manassent, libri primi et secundi lectionibus perspici posset. cum uero ne has quidem in adnotationem criticam admiserim — mendosarum enim lectionum numerum augere uix operae pretium erat —, hic afferam aliquot exempla, quibus me recte iudicasse de huius codicis cum illis necessitudine apparebit. his igitur locis maxime conspicuis mire consentit Ashburnhamensis cum *M* (a. c.) eiusque sociis contra ceteros libros: 9, 11 *pulchre*. 18, 11 *uenerunt*. 39, 11 *siue terra illa* om. 41, 7 *ut alios ab errore prohiberent* om. 45, 3 *umbroso atque* om. 45, 5 *ecclesiastico summos* (*uiros* om.). 60, 19 *cesse*. 61, 11 *sui* om. 62, 10 *delicto*. 65, 19 *et* ante *tamen* add. 67, 12 *auersationes*. 67, 24 *uidebitur*. 68, 14 *auersationes*. 70, 9 *praeuaricatione enim* om. 75, 3 *illis* om. 77, 17 *ita* om. 79, 4 *faciendum*. 92, 15 *idiae*. 96, 3 *habire*. 97, 19 *ut* et *alio* om. 106, 20 *hoc est uallis hennom siue filiorum Ennom* om. 114, 4 *instercoris*. 114, 5 *deum et ut tales biberemus* om. 120, 9 *qui corda* om. 127, 1 *et* (pro *siue*). 132, 2 *insecus*. 133, 7 *sculti*.

Codex Bruxellensis 1007 (9512—14) est membranaceus foliorum 122, saeculo X exaratus[1]). memoratu digna est Prologi inscriptio et subscriptio, qualem alias non repperi: *prologus sc̄i iheronimi prb̄i in libro iheremię prophetę ad eusebium. — explicit prologus. incipit explanatio sc̄i iheronimi in libro iheremię prophetę*. codicem, quem ipse non uidi, ali-

page (*37, 36, 33, 30*) *in two different hands of Caroline writing. Written probably in the Rhineland somewhere in the region of Cologne* ...'

[1]) Cf. J. van den Gheyn, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*. Tome deuxième. Bruxelles 1902. p. 79.

quot locis ex toto opere depromptis benignissime inspexit Henricus Brewer. neque quicquam habet dubitationis, quin eidem librorum sectae atque Miciacensis, Cluniacensis, Sangermanensis, Ashburnhamensis sit adnumerandus. en habes lectionum cum solis codicibus *MC* congruentium, sed ab aliis libris abhorrentium delectum: 144, 3 *fortuitu.* 146, 14 *saluatorem.* 256, 4 *quam tuae uoluntatis* om. 275, 17 *ubi* om. 275, 17 *adscriptum.* 313, 9 *meracissimo nouissimum enim etiam ipsum bibiturum* om. 314, 5 *adherere facit.* 314, 5 *id est* om. 319, 7 *in populo* om. 321, 10 *postea et postea priora ante.* 429, 5 *quomodo idem propheta, quem uerum nuntiare credebant* om. 429, 15 *Chaldaei* om. 430, 6 *propheticus* (*que* om.). 430, 9 *aut inpossibile* om. 437, 11 *toto* om.

Tertia codicum classis repraesentatur codice **Valentianensi,** qui olim fuit coenobii S. Amandi Elnonensis et in nouo catalogo[1]) notam fert 59, in uetere 52. — B. 5. 36[2]), nobis *A.* est membranaceus, compositus ex duobus et uiginti quaternionibus signatis A—Y, quibus succedunt sex folia usque ad fol. 182[u], quo terminatur codex. in primo folio uerso haec scripta sunt litteris maiusculis: *in hoc codice sunt explanationum in hieremia hieronimi libri VI a primo usque in sexto*[3]). iamque sequuntur haec: *hieronymus ad paulinum de studio scripturarum. hieremias uirgam nuceam et ollam succensam a facie aquilonis et* p a u u m *spoliatum suis coloribus*[4]). *A*

[1]) *Catalogue général* etc. *Départements.* Tome XXV (Paris 1894).

[2]) J. Mangeart, *Catalogue descriptif et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de Valenciennes.* Paris et Valenciennes 1860. p. 50 sqq.

[3]) Librarius, cuius nomen postea cognoscemus, hic et in singulorum librorum subscriptionibus notis quibusdam secretioribus usus saepenumero in uno eodemque uerbo elementis Latinis Graeca, runica mereque a se ipso ficta ac commenticia admiscuit, ueluti PRD-CW et CHX+W sic scripsit (falso igitur legit Mangeart *sextum*). praeterea litterarum contignationibus subinde contortis, ornamentis aliisque lusibus tardas describendi horas taedii sane plenas ac molestas fallere studuit.

[4]) Cf. Hieron. Epist. 53, 8 p. 460, 12 Hilb. *Esaiam, Hieremiam, Ezechiel, Danihel quis possit uel intellegere uel exponere? quorum .. secundus uirgam nuceam et ollam succensam a facie aquilonis et* p a r d u m

in codicis fine (fol. 181ʳ) legimus subscriptionem uariis illis characteribus, de quibus modo uerba fecimus, compositam nulloque non nomine memoratu dignam. prima uox, qua significatur procul dubio nomen abbatissae, quae codicem 'faciendum' curauit, per monogramma haud sane facile enucleandum scripta est, quod comparet itidem fol. 150ᵛ, et Mangeart, qui ceteroquin accurate codicem descripsit foliique ultimi effigiem reddidit, illud aenigma soluere non potuit. sed paulo post Delisle [1]), qua fuit oculorum ingeniique acie, sub illo monogrammate *Theotildis* nomen latere recte mihi uidisse uidetur [2]). in ultimis duobus uersibus uerba quaedam deprehendis tota ex consonantibus constantia; cryptographice enim notarius ex usu ualde trito pro singulis uocalibus consonantes in alphabeti serie subsequentes substituit [3]): *b* pro *a*, *f* pro *e*, *k* pro *i*, *p* pro *o*, *x* pro *u*. ad ultimum denique nomen suum patefecit, ita quidem ut litteras primum uero, deinde conuerso ordine collocaret. en habes subscriptionem illam: *Theotildis abbatissa fieri ordinauit. Agambertus fecit. deo gratias semper domine amen* [4]). *Kalendas Iulias* (sic: *iul*) *scribere inchoaui, pridie*

(codd. uariant inter *pardum* et *pauum*) *spoliatum suis coloribus et quadruplex diuersis metris nectit alphabetum* (scil. Lamentationes); quam sententiam is, qui huius codicis archetypum scripsit uel scribendum curauit, ipsius commentariis in Hieremiam non inepte quasi signum praeponere sibi uisus est.

[1]) Cf. censuram, quam egit de hoc catalogo in *Journal des Savants* 1860 p. 380 (= *Le Cabinet des manuscrits* I 314).

[2]) Quo magis mirandum est, quod is, qui nouum catalogum bybliothecae Valentianensis confecit, Delislii expositionis prorsus imperitus monogramma illud indissolubile (*indéchiffrable*) esse denuo autumans sic hariolatur: *j'y trouve les lettres H, L, T, T, D, I, L, O.* sed uel Wattenbachium Delislii de hoc codice obseruationes fefellerant planeque ridicule ex *Theotildi abbatissa* fecit *Theodericum abbatem* (*der Abtname ist ein Monogramm*; cf. *Das Schriftwesen im Mittelalter*³. Lipsiae 1896. p. 290. idem in edit. II [1875] p. 240).

[3]) De hoc cryptographiae genere egit Wattenbach, *Anleitung zur lat. Paläogr.*⁴ p. 12 sqq. Paoli-Lohmeyer, *Grundriß zu Vorlesungen über lat. Paläogr.*³ I 73 sq. cf. praeterea Gardthausen, *Griech. Paläogr.*² II 303.

[4]) Feliciter euenit, ut optimus ille Agambertus legentis intellegentiae

Nonas Agustas (sic: *priđ* NON aG) *consummaui anno VI imperii domni* (sic) *Caroli* (sic: *carol*), *serenissimi atque gloriosissimi imperatoris*[1]) *Caesaris Augusti*[2]). *qui legis, ora pro scriptore, ut mereas habere deum protectorem. Agambertus scripsit. sutrebmaga*[3]). comperimus igitur Agambertum operosum illud opus exscribendi codicem formae quartae maioris foliorum 181, quorum singula tricenos uel binos et tricenos uersus complectuntur, sat breui tempore triginta quinque dierum perfecisse. neque negandum est eum indefesso labore ac studio in hoc codice describendo desudasse, quippe qui per dies singulos quina uel etiam sena folia — denarum minimum horarum opus — absolueret. quod factum est anno 806, quoniam Carolo Magno die natali Iesu Christi anni 800 a papa Leone III diadema imperatoris Romani impositum est.

In singulorum librorum fine excepto libro sexto Agambertus adscripsit *emendaui*. in codice ipso duas manus correctrices dilucide distingui posse puto, a quibus ita retractatus est, ut uix unus uersus legatur, quin uestigia alterius utrius manus uel etiam utriusque prae se ferat. altera scribae fere aequalis

consulens supra aenigmaticos characteres, quibus inde a *fieri* usque ad *amen* usus est, elementa usu trita scriberet.

[1]) Primitus dederat *serenissimo atque gloriosissimo imperatore.*

[2]) Delisle, qui anteriorum uersuum compendia perscripsit: *Iulii* et *Augusti*, illa compendiose scripta CS auG falso legit: *consulis, augusti.* idem errauit paucis uerbis post legens *merear*, pro quo *mereas* librum suppeditare contendo. uerba inde a *qui* sic exarata sunt: *qxk lfgks prb prp scrkptprf xt mfrfbs hbbfrf dm̄ prptfctprfm.* similiter subscriptio quaedam sine uocalibus occurrit in alio codice Amandino Latino saec. IX, hodie bybl. Nat. 974: *Kpsfph dkbcpnxs scrkpskt ft scrkbfrf ixsskt* = *Joseph diaconus scripsit et scribere iussit* (cf. Delisle l. l. I 316). aliud exemplum ex cod. Franco-Gallico bybl. Nat. (Ancien fonds 571) saec. XIII profert Mangeart.

[3]) Mangeart, monstruosum illud *sutrebmaga* quid sibi uelit, se ignorare ingenue confitetur. Delisle hoc quoque aenigma soluit: nihil aliud enim est atque anagramma nominis *Agambertus*, cuius manu alius codex scriptus adhuc non innotuit; cf. John W. Bradley, *A Dictionary of Miniaturists, Illuminators, Calligraphers and Copyists* etc. I (London 1887) p. 11 sq. et *Notices et Extraits des mss. de la bibl. Nat. IV* (1807) p. 189 sq.

(*m2*) permultis locis menda corrigere conata noua, ut adsolet, commisit scriptorisque uerba, cum pessime interpolati codicis cuiusdam auxilio uteretur, non modo non restituit, uerum magis etiam corrupit, altera (*m3*) saeculi fere XII plerumque primarias lectiones restituit ex alio codice; illius igitur correcturae uel potius deprauationes utpote ex pessimae notae codice haustae reiciendae sunt, cum huius lectiones ex sinceriore fonte repetitae dignae sint, quae spectentur. quodque iam dudum coniectura collegeram de manus secundae lectionibus, mirum in modum confirmatum est, cum plurimas lectiones in codice *A* a m2 suprascriptas in codice Bruxellensi 1008 (II 1021) saec XI[1]) primitus exaratas inuenirem. iam ex paucorum exemplorum delectu tibi persuadebis manum illam secundam correcturas deprompsisse ex codice quodam, ex quo Bruxellensis quoque dependeret. his igitur locis consentit m2 A cum hoc libro: 107, 2 *ubi prius religio demonum erat ibi*. 172, 12 *femina uel posteriora*. 255, 21 *contristare id est* (corrige in adn.: *m2 A*). 256, 5 *ciuitas haec*. 260, 9 *ad populum*. 266, 24 *sic dicitur* (si *om.*). 267, 2 *auellitur sic si*. 293, 13 *domo*. 306, 21 *furoris* add. 306, 22 *aerati*. 314, 5 *manifestius est autem haec*. 321, 3 *prior est superiore*. 325, 25 *prophetam* add. 327, 1 *quo se a domino missum esse diceret*. 330, 18 *causationem* (corrige in adn.: *Ap.c.m2*). 335, 17 *multae*. 348, 15 *mentientes* (*l tur* s. *tes*) 348, 16 *iusti*. 405, 17 *notitiamque* (*l tiaq*: s. u.) .. *possessionem* (*l est* s. *nem*; corrige in adn. *Ap.c.m2*). 405, 21 *intelligi* (*l enda* s. u.). 405, 22 *si quis* (*l cui* s. u.). 411, 8 *aperuit quem*.

Iam aliquot exemplis illustrare mihi liceat, quo pacto duae illae manus, quarum una supra librarii uerba eius, qui codicem exarauit, suas correcturas ex codice quodam petitas

[1]) Ex hoc codice, prius Cheltenhamensi 23026, qui anno 1888 in bybliothecam regiam Bruxellensem peruenit (cf. J. van den Gheyn, *Catalogue* etc. II 79), locorum delectorum scripturas mecum officiosissime communicauit H. Brewer. totum codicem excutere operae pretium non esse existimaui. eundem codicem saec. XII assignat H. Schenkl, *Sitzungsber. d. Wiener Ak.* phil.-hist. Kl. 127 (1892) n. IX p. 68.

scripsit, altera supra has correcturas nouas intulit, maculas ex sua opinione textui inspersas abluere studuerint. 73, 1 *abactionem*, quod exhibuerat Agambertus, mutauit m2 in *ablationem*; m3 primariam lectionem restituens *ł abactionem* recte suprascripsit. 65, 16 *liberauit* m1, *liberauerit* m2, *liberet* m3 (recte). 99, 5 *cū comminatus* m1, *cū comminatus est* m2, *comminatur est* m3 (recte). 118, 19 *supplantatione supplantat* m1, *supplantatis supplantabit* m2, *ł-tione -tat* m3 (recte). 136, 4 *sine* m1, *siue* m2, *in* m3 (recte). 138, 16 *aut* m1, *&* m2, *ac* m3 (recte). 153, 23 *qui in tantam consurgere blasphemiam* m1, *q. i. t. uoluer̄ c. bl.* m2, *q. i. t. consurrexere bl.* m3 (recte). 153, 25 *illud significat permanere iram dei, quia animus peccantium non* m1, *tādiu significat p. i. dei, quādiu a. p. monuerit* (sic corrigendum in adn. crit. pro *mouerit*) m2 = Bruxell. 1008, *ł non mutetur* s. *monuerit* m3 (recte). 200, 21 *LXX ante captiuos* m1, *LXX annis captiuus* m2, *laxante captiuos* m3 (recte). 241, 26 *contritio* m1, *contritionē* m2, *ł contrario* m3 (recte). 244, 20 *cupiant* m1 (recte), *cupiunt* m2, *cupiebant* m3. 249, 17 *tantum* m1 et m3 (recte), *tanta* m2. 261, 23 *habentes* m1, *habens* m2, *habente* m3 (recte). 267, 12 *soliditate erit a te et insania* m1, *pro soliditate insaniae* m2, *solita temeritate et insania* m3 (recte). 302, 2 *oms* m1 et m3 (recte), *omem* m2. 309, 8 *quarum* m1 et m3, *quorum* m2 (recte). 338, 10 *qui* m1 et m3 (recte), *quę* m2. 370, 23 *putauit* m1, *putant* m2 (recte), *putauerunt* m3. 390, 22 *exultant* m1, *exulant* m2 (recte), *exules erant* m3. 398, 24 *habitent urbe iuda* m1, *h. in urbe i.* m2, *habitentur urbes iudę* m3. 399, 12 *qui dicetur* m1, *quid dicetur* m2 (recte), *qui dicit* m3. 405, 21 *intellegenti de* m1, *intelligi* m2, *intellegenda* m3 (recte). 411, 9 *re sacrae* m1, *pandere* m2, *reserare* m3 (recte). 422, 2 *longo post tempora* m1, *longa p. tempora* m2, *longo p. tempore* m3 (recte).

Praeter has correcturas, quas passus est codex duorum illorum amanuensium sedulitate, in margine quoque appictae

sunt nonnumquam uariae lectiones, quae nullius fere pretii, sed ex libro aliquo desumptae utri correctorum accensendae sint, haud facile discernas. quas cum ex instrumento critico plerumque excluserim, hic proponam: 18, 20 *& iacob* add. s. u. m3 et in margine adscripsit: *al lib̄. uerū quia nom̄ iacob et isrl ponitur.* 217, 11 *manna*] *melius manaa legendum est q manna* (cf. 219, 8). 367, 12 *al lib̄: ut cū illi nosq; credamus xp̄m dī filium repromissum ea q̄ sī futura sub xp̄o a nob̄ expleta ab illis explenda dicantur.* 399, 13 *mons, qui iustitiae et sanctitudinis mereatur nomen accipere*] *al lib̄: mons iustitiae et sc̄itatis mereamur accipere,* quod sensu cassum est. cf. 390, 12 adn. crit.

Nota *R̄* siue *r̄*, quae in codice bis exstat, 'retracta' uel 'require' uel 'requiratur' uel 'requirendum' significat, scilicet uel quid illud sit, de quo in textu agatur, uel quomodo textus possit ex alio codice emendari[1]); cf. 332, 11. 396, 10 et infra p. CIII[1]. semel inueni eandem notam scriptam *req̄* 234, 11, qua fortasse indicaretur uerba *et in manu quaerentium animas eorum* in alio libro (cf. adnot.) desiderari.

Hic illic interpretamenta quaedam in margine occurrunt, quae sat uilem produnt eruditionem: 62, 12 *ypbaton* (sed in textu suo legit uel legere debebat sciolus ille ὑπερβολή) *est transcensio quaedam uerborum ordinem turbans.* 80, 18 *metafora est de propria similitudine ad non propriam similitudinem.* 142, 1 *yperbolen* (sic) *est dictio fidem exidens* (leg. *excedens*). 196, 7 *amazonas* (sic) *feminae in ethiopia bellatrices et libidinum sectatrices.* 275, 21 *inscitia ignorantia.* 330, 8 *ead̄ dix̄* (scil. Urias) *q̄ i⟨eremias⟩ proph̄a.* quater Vergilii uersus in textu obuii in margine quoque sic signantur: *uergilius* 172, 8. (*e* corr. in *i*) 57, 9. 130, 5. *et hic uergilianum* 226, 11. — 17, 15 uerbis *in deserto, in terra, quae non seminatur* praefixum est asterisci (※) signum, ad quod pertinet hoc adnotamentum marginale: *ubiqūq; hoc signū in stellae similitudinem inueneris quod apud grumaticos* (sic) *asteriscus*

[1]) cf. Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*[3] p. 336[1]. *Anleitung zur lat. Paläogr.*[4] p. 93 sq.

※ *dicitur de hebreis uoluminibus additum est*[1]). idque signum, quod, nisi egregie fallor, uno excepto *L* antiquissimo (cf. p. LXXII) in aliis codicibus, quotquot peruestigaui, nusquam exstat, indicare mihi uidetur codicem *A* ex exemplari deriuatum esse, quod perantiquam rationem, qualis inde ab Origenis temporibus in usu fuisset eis locis biblicis, qui in LXX non haberentur, sed de Theodotionis editione additi fuissent, fideliter seruaret. in hoc igitur codice asterisci signum praefixum inueni his quoque locis: 335, 7. 18. 339, 24—340, 14. 346, 6. 347, 17. 356, 3. 24. 362, 11. 372, 3. 373, 14 (cf. 374, 13).

Quinque mihi innotuerunt codices proxima cognatione coniuncti cum codice Valentianensi: Parisinus, Sangallensis, Vercellensis, Augiensis, Monacensis. quorum nullum in adnotatione critica respexi, quamquam Vercellensem et Monacensem a primo usque ad ultimum uersum excussi. in quattuor prioribus iam primo obtutu lineamenta quaedam uni familiae *A* communia deprehendis, quibus, unde sint nati, facile concluditur. ad amussim enim consentiunt in ea inscriptione, a qua orditur codex *A* (cf. p. XCIII): *in hoc codice* (*codici* Paris.) *sunt explanationum in hieremia* (*-ā* Sangall., Aug.) *hieronimi libri ·VI· a primo usque in sexto* (*ū* s. *o* m2 Sangall. *in finem sexti* Aug.). iamque sequuntur eadem uerba deprompta ex epistula 53 *ad Paulinum* (*paulinī* Par. *paulinam* Vercell.) *de studio scripturarum* (*scārum* add. Sangall.): *hieremias uirgā nuceā et ollā succensam a facie aquilonis et pauum spoliatum suis coloribus* (*uidit* add. m2 Par., Sangall.). in Monacensi modo haec leguntur: *incipit in hieremiā cōmentariorū liber primus.* sed singulorum librorum subscriptiones cum in Monacensi tum in quattuor reliquis codicibus mirifice congruunt[2]). eaedemque sunt lectiones eis ipsis locis, ubi *A* discrepat a

[1]) Haec ad uerbum fere interpres ille repetiuit ex Hieronymo ipso, apud quem in praef. in librum Psalmorum iuxta LXX interpretes (Migne 29, 119) legimus: *ubi stellae ※ similitudinem perspexerit, de Hebraeis uoluminibus additum nouerit;* cf. praef. in librum Hiob ex Graeco (Migne 29, 62). Epist. 112, 19.

[2]) In codice Augiensi libri primi finis nullam fert subscriptionem, sed duodecim fere uersuum spatium subscriptioni uacuum est relictum.

ceteris codicibus. carptim igitur breuiterque eos absoluere in hac praefatione satis habeo.

Codex Parisinus Lat. 17371 bybliothecae Nationalis est membranaceus, saec. VIII—IX binis columnis scriptus Hieronymique commentarios continet fol. 1—153[1]), quem olim coenobii S. Dionysii fuisse manus quaedam recentior adnotauit (fol. 1): *iste lib̄ est b̄i dyon̄.* simulacrum folii 18ᵘ, in quo est subscriptio libri primi et initium libri secundi, pro exemplo scripturae capitalis, quae dicitur, et minusculae aeui Caroli Magni dedit Delisle[2]). in commentariorum fine (fol. 153ʳ) legimus subscriptionem, qua codicem Fardulfi abbatis iussu, qui mortuus creditur anno 806[3]), exaratum fuisse edocemur: *Quisquis caeleste desiderat regnum, cuncta subplantat uitia mundi; iugum enim Christi inponat sibi et eius onus tollat suaue. tunc sacros lectitet codices et ibi fructus carpat suaues. hoc codicem explanatione* (leg. *codice explanationem*) *in Hieremiae* (leg. *Hieremiam*) *domnus et pater Fardulfus abba transcribere rogauit ad opus inclyti martyris Dyonisii, Belgicae lucis. legite perpetim, fratres, quin immo mementote pro ipso.*

Codex bybliothecae coenobii S. Galli in Heluetia 116[4]) est membranaceus 410 paginarum saec. IX ab uno eodemque antiquario a principio usque ad calcem nitidissime non tam scriptus quam pictus. singulorum foliorum externa species nullis neque rasuris neque correcturis neque cuicuimodi additamentis deformatur. quaterniones singulis alphabeti litteris

[1]) De eis, quae complectuntur fol. 154—202, cf. Delisle, *Inventaire des manuscrits conservés sous les numéros 8823—18613.* Paris 1863—71.

[2]) *Le Cabinet des manuscrits (Planches)* tab. XXI 2 et I 202. III 240. de eodem codice sermo fit in libro, quem conscripsit idem Delisle, *Les collections de Bastard d'Estang* (cf. supra p. LXXXIX[2]) p. 268 sq.

[3]) Cf. *Gallia Christiana* VII 350 E.

[4]) Cf. Halm, *Verzeichnis der älteren Hss. lat. Kirchenväter in den Bibl. der Schweiz* (Sitzungsber. d. Wiener Ak. phil.-hist. Kl. 50 [1865] p. 144), qui praecedere epistulam ad Paulinum de studio scripturarum sanctarum ait et in parenthesi addit: *ob bekannt?* qua adnotatione, ne quis in errorem inducatur, uerendum est (cf. p. XCIII). eundem codicem describit [G. Scherrer], *Verzeichnis der Hss. der Stiftsbibl. von St. Gallen.* Halle 1875. p. 42.

insigniti sunt (A—Z, i. e. 23 quaterniones = 368 paginae); inde a p. 383, quae iterum littera A notata est, nullum signum comparet. codex tam similis est Vercellensi, de quo iam locuturi sumus, quam est aqua aquae; nam uel in minutissimis illis rebus, ubi a Valentianensi discrepat, cum Vercellensi consentit.

Uno uerbo in transcursu attingo codicem Augiensem CCXXX, qui nunc Caroliruhae in bybliotheca Palatina grandueali Badensi adseruatur, quem codicem membranaceum foliorum 184 saec. IX ineunte exaratum accuratissime descripsit A. Holder[1]). de eis, quae manus quaedam saec. XV post libri VI subscriptionem in codicis fine subiunxit, iam in primo horum Prolegomenon capitulo (cf. p. VIII[1]) pauca uerba fecimus.

Codex Vercellensis archiuii capitularis S. Eusebii CLIV. 50 est membranaceus foliorum 199 saec. X scriptus. obiter commemorat hunc librum et alium Vercellensem, de quo paulo infra agam, Neigebauer[2]), fusius de eo dixit Reifferscheid[3]), quem fugit post fol. 45 duo ultima sexti quaternionis folia nunc deperisse inde a uerbis *nulla posse ratione purgari* (93, 13) usque ad *uae uobis diuitibus* (97, 19). cuius codicis lectiones, quem prius, quam Valentianensis aliorumque huius sectae notitiam haberem, totum contuleram, cum in hoc conferendo semper ante oculos mihi essent, non erat uerendum, ne quid in legendo praeterirem neglegentia. itaque Vercellensis codicis auxilio Valentianensem accuratius a me excussum esse pro certo possum adfirmare idque eo confidentius, quod postea in Monacensi, ad quem iam transeo, per totius operis ambitum easdem fere lectionum grauiorum discrepantias repperi.

Codex Monacensis Latinus 14425[4]), membranaceus foliorum 159, saec. XI diligenter accurateque scriptus pertinebat,

[1]) *Die Hss. der großherzogl. badischen Hof- und Landesbibl. in Karlsruhe. Die Reichenauer Hss.* I [1906] p. 527 sqq.

[2]) *Serapeum* XVIII (1857) p. 187.

[3]) *Bibl. patrum Latinorum Italica* (Sitzungsber. der Wiener Ak. 68 [1871] p. 561 sq.). codicis foliorum numerum esse 209 per errorem ait.

[4]) Cf. *Catalogus codd. mss. bybl. regiae Monacensis* IV pars II p. 170.

priusquam in bybliothecam regiam Monacensem translatus est, ad claram bybliothecam monasterii S. Emmerami Ratisbonensis, sicut manus saeculi fere XIII in codicis fine adnotauit: *iste lib̄ ptinꝫ ad sc̄m Emmer̄*. notatu digna est haec subscriptio libri primi: *amice, qui legis, retro digitis teneas, ne subito litteras deleas, quia, qui nescit scribere, nullum se putat habere laborem. orate pro scriptore, si dm̄ habeatis in omnibus protectorem.* eademque subscriptio superaddita post *protectorem* uoce MaCChω, qua haud scio an nomen suum memoriae mandauerit is, qui codicem transcripsit, in fine legitur.

Singularem mentionem postulat codex bybliothecae capitu-
V laris **Vercellensis** CIX. 55, quippe qui nulli earum familiarum, quae sunt discernendae, accenseri possit. est membranaceus formae quartae maioris et continet 355 folia binis columnis saec. X scripta[1]); nobis *V* audit. priorem maioremque codicis partem (fol. 1—261^{r}) Hieronymi commentarii in Isaiam complectuntur; commentarii in Hieremiam ordiuntur inde a fol. 261^{u}. a correctoris manu hic liber fere intactus remansit, sed dolendum est, quod omnia fere folia situ et umiditate tantum detrimentum ceperunt, ut margine superiore mutilato ac corroso singulorum uersuum litterae, syllabae, uoces perierint uel etiam toti uersus prorsus euanuerint. quare, ubi de scriptura dubitatio exsistit, id nonnumquam indicaui post codicis notam posito interrogandi signo (*V?*). dignum est, quod commemoretur me, quotquot peragrauerim codices, nullum repperisse eodem stirpe oriundum, nisi quod defectus ille, quo laborant codices fere omnes sectae *L*, resartus est in *D* ex libro codicis Vercellensis consanguineo (cf. p. LXXX). cui ut sui generis exemplari merito et optimo iure locum concessisse nobis uidemur in suppellectile critica nostra, praesertim cum his locis primitus seruauerit genuinam scripturam: 5, 2. 7, 14. 18. 19, 23. 21, 13. 25, 2. 26, 19. 29, 14. 48, 23. 59, 8. 78, 18. 99, 6. 131, 14. 136, 6. 141, 10. 253, 13. 343, 6. 373, 15. 384, 3. 397, 14.

Contra complures mihi occurrerunt codicis cuiusdam socii.

[1]) Cf. Reifferscheid l. l. p. 565.

quem quintae codicum classis antiquissimum testem in medium profero. dico codicem **Parisinum** bybliothecae Nationalis Latinum numero **9528** insignitum, nobis *P*. est membranaceus formae maximae foliorum 200, binis columnis exaratus saec. IX. liber cuiuscumque modi sordibus scripturae foedatus insignis est primum eo, quod abundat uerborum collocationibus diuersis a ceteris libris, deinde quod ab interpolamentis non est inmunis ita sine dubio coortis, ut notae quaedam archetypi in margine positae ab indocto exscriptore in textum introducerentur. et uerborum quidem traiectionum prorsus arbitrariarum exempla producere necessarium non est, ut quae sescenties obuiam fiant. interpretamentorum uero illorum haec proponere libet: *alio enim propheta loquente didicisti* [*salomonis dictum*]: *cani hominis sapientia eius* 8, 8. *non ambulabimus per uiam* [*contra iudeos*] *euangelii proprie hoc propheta dicente de perfidia Iudaeorum* 88, 1. *quorum reprobauit templum, consequenter reprobat et sacrificia* [*cur dš sacrificia imperauerit* (fort. uoluit *improbauerit*)] *et oblique arguit eos, quod non ueneratione sui, sed epularum desiderio immolent uictimas* 102, 15. ineptissime uel inter media Hieremiae uerba inrepsit tale additamentum, quod paulo superius (cf. lin. 1) in margine adpictum erat: *quia oculi mei super omnes uias eorum* [*a neronis tempr usq; ad maximini maxima persecutionis* (fort. uoluit *maximae persecutiones*)]. *non sunt absconditae a facie mea* 201, 12. *iuxta illud:* [*terentii* s. u.] *lacrimo gaudio* 384, 6. *caput obscurissimum.. a LXX* [*dubitans d&ranslatione septuaginta*[1]] — *siue quis alius hunc prophetam interpretatus est* — *aut ignoratum aut omissum* 396, 9.

Ab huius codicis parte stant alii codices, quos a nobis inspectos, quoniam nihil noui ex eis accrescere intelleximus, omnes abiciendos et ex apparatu critico remouendos duximus. frater eius gemellus uocandus est codex Parisinus bybliothecae Nationalis Lat. 1821, prius Colbertinus. est membra-

[1]) Idem interpretamentum in margine adscripsit m3 *A*. textui insertum est [*dubutat* (sic) *de tr. s.*] in cod. Monac. rursusque alio loco in Vercell. (cf. p. CI): *a LXX siue quis alius hunc* [*dubitat d&ranslatione*] *pr*. etc.

naceus foliorum 159 saeculo X exaratus[1]) et pertinebat olim ad coenobium S. Germani Autissiodorense; in imo enim margine sinistro fol. 3ᵃ per marginem superiorem huius folii et sequentis usque ad imum dextrum fol. 4ʳ litteris maiusculis scripta leguntur haec: *hic est liber sancti germani autissiodorensis monasterii. quem si quis quolibet modo subtraxerit uel furatus fuerit, anatema* (sic) *sit et cū iuda proditore, nisi reddiderit, hoc in sclo siue in futuro perpetualibus flammis cruciandus tradatur. fiat amen.* codex complectitur Hieronymi commentarios in Hieremiam (fol. 1—115ʳ) et in Danihelem (fol. 116ʳ—159ʳ).

Ex eadem stirpe procreatus est codex bybliothecae monasterii S. Petri Salisburgensis, qui notam fert a. X. 23. est membranaceus formae quartae paginarum 235, saec. X scriptus. post paginam sextam duo interciderunt folia primi quaternionis, cuius signum (I) exhibet p. 12; desiderantur enim omnia inde a *Babylonio regi fuisse subiectas* (13, 19) usque ad *uerae circumcisionis accipientes scientiam* (20, 16). cetera integra sunt. codex, quocum commentariorum librum primum comparaui totum et ex aliis libris permultos locos, tam seruiliter libri *P* uestigia pressit, ut in secundi libri inscriptione uel illud *in* post *incp̄t* mendose positum recurrat, licet linea inducta deletum sit, et in librorum quinti et sexti inscriptionibus *unde supra* eodem loco legatur atque in *P.* ad ultimum denique monachus, qui exscribendi officium expleuit, nomen suum professus est hunc in modum: *andreae fortunatiani iuliprete* (sic) *queso lector memineris.*

Ad idem genus sunt referenda excerpta quaedam ex omnibus libris sex, quae exstant in codice bybliothecae Palatinae Vindobonensi Lat. 1003 [Salisb. 175] saec. IX. inde a fol. 144ʳ *incipit de explanatione hieronimi in hieremiae prophiā. hieremias & ezechiel imminente captiuitate israhelitici populi prophauer̄, sed alī eorum in īra iuda, id est hieremias, alter in babylone, id est ezechiel. hieremias cum ed̄*

[1]) Cf. *Catalogus codicum mss. bybl. regiae.* Pars III. Tom III (Parisiis 1744) p. 198.

adhuc puer, prophetare coepit anno XII (sic) *iosiae, filii amon, regis iudae* (5, 18—22). cetera desunt usque ad *conputantur* (6, 6). ut aliud proferam exemplum, ea, quae legimus 7, 10 *me segregauit* etc., in hoc codice sic transformata sunt, ut reapse Hieronymum in Hieronymo quaeras: *eum segregauit de utero matris, ut apls ait, et uocauit per gratiam suā, ut per eum reuelaret filium suū in gentibus. iohannes quoq; scīficatur in utero et spm̄ scm̄ accipit et mouebatur* etc. textum igitur habes ex mero arbitrio modo decurtatum modo interpolamentis inquinatum modo aliis uitiis perturbatum. quare nihili faciendus est liber ad recensendum Hieronymi opus, praesertim cum hae lectiones codicis cognationem cum *P* demonstrent: *didicisti* [*salomonis dictum*] *cani* (cf. p. CIII) 8, 9. *peccatum tuum* 8, 25. *forcipe carbone* 9, 3. *exstructa in ea* (sic) *sermo dī* 9, 23. *super uerba mea, ut faciam illa* 11, 1. excerpta desinunt (fol. 211[a]) in uerbis: *primo ergo pacem meremur dī et post pacem nobis gratia nascitur donantis arbitrio* (417, 4).

In alio quoque codice inueniuntur fragmenta huius operis, quae tamen breuiora sunt, quam ut, ex cuius classis codice manauerint, certo diiudicari possit. in libro enim Parisino bybl. Nationalis Lat. 152 e uariis fragmentis a Baluzio conflato inde a fol. 26[r] usque ad fol. 30[r] duae sunt particulae ad saeculum IX—X referendae, quarum altera complectitur libri primi initium (*uerba Hieremiae — tunc exprobret eis* 5, 8—14, 6), altera totius explanationis finem (*pecunia ut faceremus — dedit dona hominibus* 440, 2—21). quaedam in priore fragmento communia sunt cum unica familia *P*, ueluti defectus uerborum *consummationem — usque ad* 5, 13. 14, sed peculiaria quoque habet menda, u. c. *fructum parit dulcissimum* 12, 5. *commouebo* (pro *conuocabo*) 13, 11. quibus apparatum criticum onerare nolui.

Neque quicquam bonae frugis inueni in Parisino bybl. Nat. Lat. 15679, qui itidem discerpta quaedam frusta Hieronymi commentariorum saec. IX—X scripta suppeditat. p. 129 *incipit expositio hieronimi in hieremia. et factum est uerbum*

dn̄i ad me dicens (7, 1). p. 132 *explicit liber primus, incipit secundus*. p. 136 *explicit liber secundus, incipit tertius*. p. 139 *explicit liber III, incipit liber IIII*. p. 142 *quartus* (leg. *quintus*) *commentariorum in hieremiā lib̄* (294, 1). p. 144 terminatur uerbis: *dedit dona hominibus* (440, 21).

Iam longum hoc codicum agmen claudat codex **Sesso-**
S **rianus,** qui olim fuit Nonantolani asceterii, deinde S. Crucis in Hierusalem de Urbe, nunc uero adseruatur Romae in bybliotheca Victoris Emanuelis numerumque obtinet XLIV, nobis *S*. est membranaceus foliorum 144, binis columnis saec. X—XI exaratus, cuius prior pars (fol. 1—115ᵃ) *explanationem sc̄i hieronimi pbr̄i sup̄ hieremia* continet. in commentariorum fine post subscriptionis uerba: *explicit liber hieremie quem exponit sc̄s hieronimus PBR* haec leguntur: *in hoc uolumine adquisito tempore domni rodulfi abbatis primi per petrum monachum ardengum continentur libri VI sc̄i hieronimi super ieremiam.* Rodulfus primus in numero abbatum Nonantolanorum fuit uicesimus sextus ab a. 1002 usque ad a. 1035[1]). Reifferscheidium[2]), cui hic liber indignus uidetur, qui accuratius describatur, sano hac in re iudicio usum esse totius libri edoctus sum comparatione, quam Romae feceram, priusquam meliorum Franco-Gallicorum codicum haberem notitiam. quodam tamen modo in errorem inductus sum Vallarsii nimis bono de hoc codice iudicio, qui exegisse se autumat (p. 833) 'hosce explanationum in Hieremiam libros ad duorum praecipue mss. fidem, unius Vaticani num. 520 praenotati[3]) atque alterius emendatissimi Cisterciensis siue bybliothecae S. Crucis in Ierusalem de Urbe', et alibi (p. 928) 'antiquissimos' libros commemorans hos quoque duos nominat, 'quibus continenter utimur'. sed non magis est liber Sessorianus emendatissimus quam antiquissimus, quantaque facilitate antea uiri eruditi huiuscemodi laudes libris manu scriptis suis concesserint, hoc

[1]) Cf. Girolamo Tiraboschi, *Storia dell' Augusta Badia di S. Silvestro di Nonantola* I (Mutinae 1784) p. 186. 485.

[2]) *Sitzungsberichte d. Wiener Ak.* 50 (1865) p. 737.

[3]) Ex errore scriptum uidetur 250, sed p. 837 uerus legitur numerus (cf. p. CXIII).

quoque exemplo ostenditur. attamen laudandus est Vallarsius, quod, etsi hunc codicem nimiis laudibus extulit, scripturarum eius delectum parcissimum in infimam paginarum regionem relegauit neque textum eius sordibus maculauit. egomet ne hoc quidem loculo eum dignum iudicaui, nisi quod in libri sexti ea parte (393, 11—405, 7), in qua destituti sumus primi ordinis codicibus fere omnibus, hunc quoque codicem in auxilium uocaui.

Ceterum liber Sessorianus nulli eorum generum, quae supra constituimus, certis argumentis adiungi potest, immo potius e generum contaminatione originem traxisse uidetur, quae quidem nostrae aetatis editionibus, uidelicet pessimis uitiosissimisque, quodammodo similis est. uerumtamen archetypum, ex quo *S* manauit, bonae notae codice prognatum fuisse ex nonnullis uestigiis, in quibus *S* cum bonae familiae libris consentit, conici potest. nunc uero textum eius interpolatione latius latiusque grassante pessime deprauatum, rariora et exquisitiora, quae librarius non assequeretur, ineptissime immutata, uerba quaedam explicandi causa in margine uel inter lineas scripta in textum ipsum introducta esse, multas denique corruptelas e peruersa uerborum distinctione enatas esse innumeris euincere possum exemplis, quorum, ne longa expositione lectoribus legendi fastidium moueam, pauca hic sufficiant. *conabor notariorum manu scribere*] *coronabor notatorium manus s.* 3, 11. *non quo ante conceptionem, ut heresis suspicatur, fuerit Hieremias*] .. *ut heresi suspicantur, fuerit h. notandus* 7, 4. *ne uideatur percutere per potentiam, quasi cum paribus ratione contendit*] *nemini u. p. p. p. si c. patribus r. c.* 21, 6. *dereliquit dominum* .., *et illo maxime tempore, quo ipsum ductorem sequi debuit*] *dereliquerunt d* ... *et i. m. t. quo ipsorum ductor est* 25, 19. *praeuaricatio, postquam satiauerit praeuaricantem et instar coturnicum usque ad nausiam uenerit, erudiat agentem paenitentiam*] .. *praeuaricantem et star cumtureū* (sic) *u. ad nausiam erudiat gentiū p.* 26, 21. periodus istaec *et ne putemus* usque *prophetas eorum* post *recedentem* (33, 15) subditur hac forma: *in tantū ut ne putem' eū de plebe hoc dicere* etc. 33, 5. *non*

in foueis inuenies, *sed in omnibus istis* [*quae supra commemoraui* ad Vulgatae normam interpolatum] 37, 7. *dum alterum maiusque peccatum sit non lugere, quod fecerint*] .. *peccatum nolunt lugere q. fecerunt* 38, 5. *sub figura duarum sororum*] *s. f. duorum suorum* 42, 25. *qui in heresi profecerant uel tantum luxuria tenebantur, oppressit nostra confusio*] .. *uel tenti l. tenebantur* c̄*fusione operti s*ī 50, 9. *retinet se et tristibus iungit tristia*] *recte in eis iungit tr.* 57, 11. *ne celaret dolorem silentio*] *non celare dolore in s.* 60, 14. κατάλογος [*enumeracio*] *peccatorum* 69, 2. *causam* [*uiduae* = m2 A et cod. Atrebat. (cf. p. LXXXIV) sec. Vulg.] *non iudicauerunt* 77, 21. *ut aliud totam urbem, aliud arcem urbis sonet. Sion enim arx, id est specula, interpretatur*] .. *urbem alii arcem occupent urbis syon enim speculatio interpretatur* 80, 12. *centumque Sabeo ture calent arae*] *centum quas habeo thure c. a.* 89, 18. *qui* (*in* om.) *nostra esse dicunt positum* [*contra pelagianā heresē*] *uoluntate* 110, 1. *caelum autem hic pro aere, qui supra est*] .. *hic propinquū qui supra est aerem* 110, 21. *ut imperet deus prophetae loqui*] *ut impleret ds̄ p. eloquia* 126, 9. *si enim patuerit, decipere non poterit*] *si enim uoluerit d. n. potuerit* 131, 18. *meam nitaris mutare sententiam*] *me annitaris sententiam* 145, 21. *discendi sermonem*] *sciendi uerbum* 173, 26. *redimere nos aures dei*] *redimi nos auditores dei* 178, 20. *qui auctores*] *quia ueteres* 181, 15. *si non*] *syon* (*sion* cod. Atreb.) 189, 11. *ubi est ergo* [*notandum contra pelagianos*] *absque gratia dei liberi arbitrii potestas* 225, 24. *animaduertenda*] *enī auertenda* 241, 7. *animaduertendum*] *enī aduertendum* 344, 16. *pro habitatrice*] *prophetabit atrice* 253, 14. *instar petrae*] *inī p̃trę* 253, 22. *iubet*] *prohibet* 255, 13. *quorum mos est diuersas interpretum sententias ponere*] *q. moysen* (!) *diuersas inī̃ptatū s. p.* 267, 19. *daemonibus*] *de om̄ib;* 279, 3. *alfa o, beta psi*] *alfa ab & aps* 311, 20. *praecipies eis*] *principes ei'* 332, 17. *prophetas suo tantum arbitrio loqui*] *prophetam uocandū arbitrio l.* 345, 17. *quid ad*] *quia* 346, 10. *tantaque formido, ut fugata pace*] *itaque f. ut stigat a pace* 369, 21. *poenae, sed eruditioni*] *pones*

eruditionis 372, 16. *non, inquit*] *nū quid* 384, 16. *conditi umore*] *conditiū orę* 422, 4.

Sed iam manum de tabula! nam uerendum est, ne plus molestiae taediique quam utilitatis allaturi simus, si plura congesserimus. certe iam ex harum corruptelarum saepius sane iocularium elencho, quibus accedunt aliquot lacunae huic codici peculiares (*nunc cito—uobis* 339, 8—14. *domino—dicit dominus* 339, 24—340, 19 etc.), intelleges editionem nostram mole quidem grauiorem, minime uero locupletiorem futuram fuisse, si huic codici ex Vallarsii sententia 'emendatissimo', ex nostra autem deprauatissimo, apparatui critico per totius operis ambitum inseruissemus.

2. Iam cum absoluerimus codicum descriptionem, quorum quinque classes constituimus, quonam cognationis uinculo singulae classes contineantur, paucis nobis exponendum est. ac primum quidem omnes codices nostros ex uno eodemque fonte deriuatos esse cum lacunis tum corruptelis quibusdam, quae omnium testium communes sunt, intellegimus, licet uitia primitus commissa multifariam sanata sint a manu emendatrice. exempla aliquot afferam: 7, 3. 18, 9. 19, 4. 21, 7. 25, 16. 30, 18. 31, 3. 32, 25. 35, 11. 17. 18. 37, 6. 38, 5. 15. 22. 39, 1. 42, 12. 14. 18. 19. 43, 18. 47, 13. 50, 1. 53, 19. 55, 25. 56, 14. 15. 58, 9. 60, 13. 61, 2. 70, 22. 74, 16. 18. 75, 25. 79, 8. 80, 13. 82, 21. 84, 1. 7. 86, 12. 90, 12. 91, 14. 95, 2. 98, 15. 17. 99, 5. 100, 14. 106, 6. 108, 1. 18. 23. 109, 3. 9. 110, 24. 111, 5. 113, 2. 114, 19. 116, 25. 117, 19. 119, 15. 18. 123, 15. 132, 19. 133, 10. 134, 15. 136, 4. 146, 18. 147, 7. 148, 12. 149, 5. 189, 19. 193, 3. 194, 15. 201, 11. 203, 19. 210, 24. 217, 17. 223, 21. 235, 1. 241, 26. 242, 23. 281, 4. 292, 13. 296, 18. 301, 6. 8. 303, 5. 307, 8. 24. 308, 4. 12. 310, 20. 312, 5. 320, 13. 325, 1. 4. 326, 13. 327, 1. 328, 19. 332, 23. 333, 3. 334, 3. 23. 336, 21. 340, 23. 341, 1. 2. 355, 21. 358, 9. 365, 6. 366, 20. 368, 14. 372, 5. 378, 2. 379, 6. 7. 11. 382, 12. 394, 11. 397, 11. 400, 16. 19. 434, 2. 439, 22.

Quamquam uero compluriens menda iam archetypo adhaesisse

in propatulo est, tamen alios esse locos satis multos, quibus ex uno codice *L* eiusque cognatis unice ueram lectionem lucramur, iam supra (cf. p. LXXIII sqq.) fusius demonstrauimus. huic igitur rarae fidei raraeque uirtutis codici editionem meam superstruxi, ut nisi summa necessitate coactus ab eius auctoritate numquam recederem. ex bonitate codicis *L* tot locis comprobata contra ceterorum codicum *MAVP* consensum efficitur, ut, ubicumque suapte natura pari praestantia sint discrepantes scripturae ex utroque fonte haustae, nobis haud cunctanter sequendus sit *L*. his igitur locis, quibus tam lectio libri *L* quam aliarum familiarum secum concordantium recte per se stare potest, illi optimo iure palmam dedisse nobis uidemur: 12, 22. 13, 23. 16, 9. 17, 2. 18, 7. 30, 8. 40, 1. 44, 22. 50, 14. 51, 1. 16. 25. 52, 24. 53, 18. 56, 16. 79, 24. 85, 11. 89, 16. 93, 14. 96, 12. 101, 6. 103, 21. 114, 8. 123, 7. 128, 22. 139, 17. 155, 8. 157, 5. 171, 11. 174, 10. 176, 26. 177, 1. 24. 188, 15. 223, 25. 225, 15. 301, 20. 303, 1. 323, 17. 342, 10. 23. 357, 4. 358, 15. 365, 20. 367, 11. 372, 6. 382, 16. 427, 5. 434, 12. 435, 15. sed in eis partibus, ubi *L* deficit (252, 20—293, 22. 439, 23—440, 21), codices eiusdem prosapiae, inprimis *O*, secundo loco *TRD* in auxilium uocauimus; ubi uero non solum codice *L*, sed etiam uicariis eius *TRD* destituti sumus (393, 11—405, 7), consulendi nobis erant duo codices ex eadem familia oriundi *ZF*, ceteroquin a proaui sui uirtute degenerati. in illa etiam parte locum dedi codici *S* alibi neglecto, quem contaminatorum codicum numero accensendum esse extra omnem dubitationis aleam positum est.

Ceteri uero codices deteriores in quattuor familias discedunt satisque habui inter tot codices eos potissimum adhibere, qui aliorum tamquam antistites uocari possunt. horum autem librorum nullus ita praeferendus est, ut recensio eo niti possit; et si eorum unica fide et auctoritate nobis constituendus esset textus, eclectica ratione nobis utendum fuisset. ex his uero codicibus necessitudine quadam coniuncti sunt *(B)MA* et *VP*. etsi enim utrique non pauca habent singularia, tamen in plu-

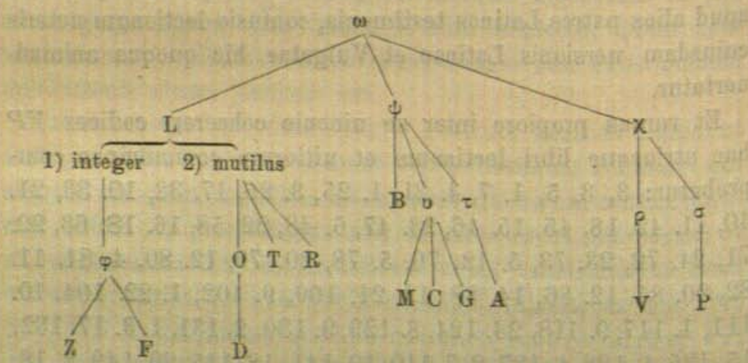
rimis et grauissimis inter se consentiunt. sic communis lectio occurrit in *MA* hisce locis: 4, 13. 8, 1. 13, 7. 24, 4. 15. 25, 1. 2. 43, 6. 48, 1. 64, 7. 66, 6. 77, 8. 78, 3. 6. 94, 6. 98, 2. 6. 103, 20. 106, 7. 110, 21. 23. 112, 9. 14. 131, 18. 135, 19. 139, 6. 144, 8. 145, 5. 7. 12. 146, 14. 148, 4. 7. 150, 11. 152, 3. 170, 12. 17. 179, 8. 185, 16. 186, 24. 197, 14. 198, 4. 202, 8. 18. 203, 24. 207, 22. 213, 11. 216, 21. 220, 2. 221, 21. 226, 25. 237, 10. 238, 15. 240, 16. 247, 11. 248, 2. 250, 25. 252, 19. 261, 23. 262, 6. 264, 10. 267, 9. 271, 15. 275, 18. 280, 9. 282, 11. 286, 16. 17. 288, 5. 289, 17. 21. 24. 291, 23. 292, 13. 22. 293, 7. 10. 299, 4. 11. 19. 310, 11. 311, 3. 313, 12. 20. 318, 10. 322, 1. 329, 26. 330, 10. 18. 334, 14. 337, 14. 338, 12. 17. 339, 23. 341, 6. 342, 13. 349, 14. 358, 3. 360, 9. 361, 14. 19. 21. 362, 1. 363, 2. 370, 4. 23. 371, 22. 373, 10. 374, 10. 11. 383, 12. 385, 19. 387, 8. 388, 11. 389, 18. 20. 391, 1. 16. 396, 5. 398, 4. 18. 24. 399, 4. 400, 4. 9. 404, 14. 406, 8. 407, 10. 411, 20. 412, 1. 413, 2. 414, 14. 15. 17. 20. 415, 18. 417, 4. 419, 7. 425, 15. 426, 4. 431, 11. 433, 11. 439, 13. ex his quidem locis ei, quos diductis numeris significaui, ad sacram scripturam, nempe Hieremiae prophetiam, pertinent et ipsi illi correctores, quorum industria male sedula nullibi magis grassata est quam in codicibus *MA*, nonnumquam operam dederunt, ut textum biblicum ad Vulgatae normam accommodarent; quo factum est, ut eadem, quae inrupit sacra apud alios patres Latinos testimonia, confusio lectionum ueteris cuiusdam uersionis Latinae et Vulgatae, hic quoque animaduertatur.

Et rursus propiore inter se uinculo cohaerere codices *VP* hac utriusque libri lectionum et uitiorum communione comprobatur: 3, 3. 5, 1. 7, 4. 21, 1. 25, 3. 26, 17. 32, 10. 33, 21. 40, 11. 42, 18. 45, 15. 46, 23. 47, 6. 48, 22. 58, 16. 18. 63, 22. 71, 24. 72, 23. 73, 5. 12. 76, 5. 78, 20. 79, 12. 80, 4. 81, 11. 82, 20. 85, 12. 86, 14. 88, 12. 21. 100, 9. 102, 1. 22. 104, 10. 111, 1. 117, 9. 118, 23. 124, 8. 129, 9. 130, 2. 131, 1. 3. 17. 132, 15. 135, 4. 136, 4. 137, 2. 7. 140, 19. 141, 12. 145, 20. 149, 2. 18.

152, 7. 11. 164, 12. 19. 170, 14. 177, 16. 20. 179, 19. 25. 182, 12. 183, 11. 21. 185, 20. 192, 17. 197, 2. 198, 4. 203, 1. 206, 18. 208, 16. 209, 23. 221, 5. 229, 15. 16. 233, 13. 234, 12. 235, 6. 236, 5. 238, 5. 11. 240, 22. 243, 6. 244, 1. 26. 245, 10. 253, 5. 254, 10. 263, 12. 287, 14. 289, 21. 297, 12. 305, 19. 310, 20. 328, 1. 339, 20. 340, 13. 341, 12. 346, 9. 347, 15. 351, 19. 353, 12. 356, 16. 359, 3. 360, 8. 362, 6. 363, 11. 366, 9. 368, 14. 370, 5. 17. 379, 17. 380, 22. 395, 9. 396, 16. 17. 399, 17. 409, 13. 422, 8. 433, 9. 22. 437, 16.

Quamquam uero codices *MA* et rursus *VP* multis locis consentiunt, tamen utrorumque lectiones in apparatum criticum recipiendae nobis erant, quia utrique permultis locis suas habent proprietates et corruptelas; utrumque igitur par testium ubiuis est audiendum, neuter de foro pellendus. et consensus et dissensus ita mihi uidetur explicandus, quod codices *MA* ab eodem auo descendunt, qui duplices edidit filios, ex quorum uno codex *M*, ex altero *A* originem duxit. idemque in commune illud uetustum archetypum cadit, ex quo *VP* deriuandi sunt.

Ad postremum denique ut, quibus ex fontibus, per quos tamquam riuulos memoria omnis scripturae propagata sit, uno oculorum obtutu cognoscatur, stemmatis artificio utar, in quo deperditos libros Graecis litteris, Latinis superstites notaui. hac igitur figura illustrentur, quae de librorum stirpe ac cognatione disseruimus, quos in editione adornanda adhibuimus:

3. Atque in his quidem codicibus acquiescendum esse putauimus, non solum quia antiquissimi sunt, sed etiam quia ceteros, qui in bybliothecis delitescant, ad textum constituendum uix quicquam subsidii praebituros esse nobis persuasissimum est. sed catalogos perscrutantibus hi codices recentiores nobis innotuerunt:

saec. XI codex Aurelianensis 444 (374).
codex Gaddianus, nunc bybl. Laurent. plut. LXXXIX cod. XV, complectitur in fol. 156^{a} fragmentum inde a *stultum est orare* usque ad *quod impetrare non possit* (178, 13—23).
codex Vaticanus Lat. 520.

saec. XII codex Atrebatensis 215.
codex Bononiensis Gallicus 39.
codex Bruxellensis (olim Gemblacensis) 1009 (5474—77).
codex Cantabrigiensis coll. Sidney-Sussex Δ.IV.15.
coll. Trin. 168 (B. 5. 22.—228).
codex Carolopolitanus 209.
codex Diuionensis 130 (97).
codex Duacensis 237.
codex Gratianopolitanus 260.
codex Herefordensis bybl. cathedr. P. 4. 6.
codex Oxoniensis coll. Reginensis CCCVI.
duo codices Parisini Latini bybl. Nat. 1822. 17369.
codex Rotomagensis 444 (A 321).
codex cathedr. Sarisberiensis 24.
tres codices Trecenses 52. 56. 617.
codex Turonensis 277.
codex Vindocinensis 33.

saec. XIII codex Cantabrigiensis coll. Sidney-Sussex Δ. V. 9.
coll. Trin. 131 (B. 4. 17.—512).
duo codices Laurentiani, olim coenobii S. Crucis, plut. XV dexter, cod. IV.
Vallisumbrosae 573 (329).

saec. XIII codex Monacensis Lat. 18028.
tres codices Parisini Latini bybl. Nat. 1808. 1823. 15637.
codex Taurinensis Pas. Lat. XLIV (D. III. 24).
codex Trecensis 886.
saec. XIV codex Bodleianus 258 (2240).
codex Vindobonensis bybl. Palat. 920.
saec. XV codex Bruxellensis 1006 (235—37).
codex Cantabrigiensis coll. Pembroke 184 (C. M. A. 1968.—S. 2580).
duo codices Laurentiani plut. XVIII cod. XIX. plut. XIX cod. V.
codex Laurentianus Fesulanus XXXI.
codex Oxoniensis coll. Mertonensis LII.
duo codices Treuerici 114. 115.
tres codices Vaticani Lat. 324. 351. 357.
codex Vaticanus Urbinas Lat. 50.
codex Vindobonensis bybl. Palat. 4133.

VI.

(1. De editionibus. — 2. De huius editionis ratione.)

1. Restat, ut de editionibus[1]), quas in adornanda editione mea adhibui, pauca dicam. et editio quidem horum commentariorum princeps prodiit *apud inclytam Germaniae Basileam MDXVI*, cuius editionis *Quintus Tomus operum diui Hieronymi commentarios in prophetas, quos maiores uocant, continet.* commentarii in Hieremiam leguntur fol. 122—165. in prooemio, quod Bruno et Basilius Amorbachii editioni ipsi praemisere, longe plurimum momenti attulisse Erasmum Roterodamum confirmant *iudicio exactissimo et in diuinando, cum res postularet, mira quadam sollertia;* ingentem sibi fuisse 'ueterum uoluminum uix legibilium copiam omnibus fere Germaniae bybliothecis exemplaria suggerentibus'.

[1]) De Hieronymi editionibus agit accurate Schoenemann, *Bybl. historico-litteraria patrum Lat.* I 458 sqq.

neque sane contentos collatione Latinorum codicum, tametsi 'uetustissimorum', Hebraea quoque se consuluisse uolumina, sicubi haesissent, uelut in Hebraicis nominibus, in locis Hebraicis, in dictionibus deprauatis; sed et locos citationum magna se cura adnotasse autumant. quamquam uero, quorum codicum fundamento illa editio nitatur, non exploratum est, tamen in eam quoque cadit, quod aliunde scimus, antiquissimas editiones ex codicibus, inprimis recentioris aeui, prout in manus editorum incidissent, expressas esse. certe iam ex illa editione non solum satis multae scripturae, per se quidem tolerabiles, nullius uero codicis auctoritate fultae, sed etiam uitia manifesta, interpolationes, uerborum traiectiones prorsus arbitrariae per omnes insequentes editiones propagatae sunt. his igitur locis, quos uerbi causa affero, lectiones in apparatu critico siglo *v* insignitas iam in editione principe reperis: 7, 3. 9, 2. 18, 20. 29, 17. 33, 7. 8. 54, 20. 21. 60, 18. 62, 16. 80, 13. 89, 21. 111, 5. 131, 15. 134, 10. 139, 8. 150, 13. 157, 19. 172, 4. 212, 13. eis uero locis, ubi codicum lectio aperte corrupta iam in illius editionis textu correcta legitur, emendationi Erasmi nomen ut auctoris apposui: 61, 2. 114, 19. 119, 15. 142, 1. 312, 5. 397, 11.

Praeterea mihi praesto fuit Mariani Victorii editio ea quidem, quae Parisiis 1643 in lucem emissa est. opus nostrum legitur in tomo IV p. 230—306; subiunctae sunt annotationes quaedam p. 548—555. semperque ante oculos habui editionem a Iohanne Martianaeo, presbytero congregationis S. Mauri, confectam; explanationes in Hieremiam inueniuntur in tomo III p. 526—698, qui prodiit Parisiis 1704. codices *MCG* a Martianaeo in usum uocatos esse supra (p. LXXXVII². XC². XCI²) memorauimus. ceterum se editiones suas ad fidem 'uetustissimorum exemplarium' condidisse et Amorbachii et Victorius et Martianaeus asserunt. quam facile uero anterioris aeui uiri eruditi summae antiquitatis laudem suis libris manu scriptis attribuissent, prius iam (p. CVI) uidimus. neque minus duas editiones Dominici Vallarsii consului, dico Veronensem a. 1735 publici iuris factam et alteram *ab ipso Veronensi editore posterioribus curis auctam et recognitam* (Venetiis 1768 apud

Guilelmum Zerletti). nostrum opus partem occupat tomi IV p. 833—1096 (in ed. altera IV 2 p. 833—1092). sed in conferendo Venetianam editionem cum Veronensi inueni inscriptionem tantum nouatam, textum uero unum eundemque esse, si plures mendas a typographis in editione altera additas excipias, cuius externa species paupercula mirum quantum differt a splendidissima illa editione priore[1]). Mignei editio (PL XXIV a. 1845 et 1865) *iuxta secundam ab ipsis Veronensibus iteratis curis recensitam typis repetita* nisi pusillis rebus forte potius quam consilio admissis a Vallarsiana non recedit.

2. In nostra denique editione adornanda legentium commodo ita consuluimus, ut primum Vallarsii paginarum numeros, qui crassis typis Mignei textui interserti sunt, adnotaremus quidem, sed ad paginae album reiceremus, deinde capitulorum et paragraphorum signa, quibus priores editiones carebant, adscriberemus.

In rebus orthographicis codicis *L* scripturas retinui, praecipue autem in assimilandis praepositionum consonantibus finalibus uel non assimilandis satius duxi inaequabilitatem inconstantiamque optimi libri, quae unius notarii ipsius uix fuerit, imitari quam secundum certam quasi normam corrigere et mutare; uerendum enim erat, ne usus satis incertus ipsiusque Hieronymi temporibus fluctuans arbitraria ratione incertior fieret. in aliis quoque orthographiae uarietatibus, dummodo tolerabiles uiderentur, indulgens libro Lugudunensi, inter quem et uiuum scriptorem unum uel summum duo saecula interiecta sunt, quamuis inconstanti admisi duplices eorundem uocabulorum formas, ueluti *caerimonia: cere(i)monia, p(a)enuria, pe(i)nna, praes(a)epe, Chald(a)ea* etc. neque magis anxie quaesiui constantiae et aequabilitatis speciem, quam ipse forsitan Hieronymus minoris fecerit, in scribendis propriis nominibus Hebraicis, sed hic quoque codicem *L* secutus ducem edidi: *Chelchias* et *Helchias, Ezechias* et *Hiezecias, Gotholia*

[1]) Cf. G. Leiblinger, *Domenico Vallarsis Hieronymus-Ausgaben. Eine bibliographische Studie* (Mitteilungen des österr. Vereins f. Bibliothekswesen XI [1907] p. 145 sqq. XII [1908] p. 34 sqq. 167 sqq. 247 sqq.).

et *Otholia, Hiezechiel* et *Hiezecihel, Silo* et *Silom, Thecua* et *Thecue* etc. — in distinctionis signis ponendis quam maxime inseruiens lectoris intellegentiae haudquaquam fui parcus memor Gatakeri illius dicti uerissimi: 'Da codicem probe interpunctum, commentarii iusti uicem habebit'.

In indicibus componendis ne cui prolixior fuisse uidear, ualde mihi uerendum est. at uero nimia diligentia peccare malui quam quid ullo nomine memoratu dignum omittere. praeterea me longiorem esse posse uel potius debere ratus sum, quandoquidem nullum aliud adhuc prodiit in hac collectione Hieronymi opus indicibus instructum, in quo mihi quicquam, siue ad res spectaret notabiles siue ad grammaticam et lexicographiam, anteceptum foret. ceterum et hic et alibi 'mihi dulces ignoscent, si quid peccaro stultus, amici'.

Longum laboriosumque iter emensus non possum non gratissimum testificari animum Augusto Engelbrecht, uiro doctissimo atque humanissimo, qui mea negotia tamquam sua curans in hac editione conficienda me praesenti auxilio consilioque suo ante omnes adiuuit neque umquam opera ac labore suo mihi defuit. nam praeterquam quod ex accuratissima sua scriptorum ecclesiasticorum scientia in uerbis constituendis me subleuauit et quaedam ipse sanissimo acerrimoque iudicio emendauit et multos scripturae sacrae locos felicissime indagauit, plagularum totius huius uoluminis corrigendarum operosum laborem ac molestum impigre strenueque mecum partitus est. — hoc quoque loco grates ago debitas collegae meo S. Ehrenfeld, cuius consilio peritissimo usus sum, ubi dubius haerebam in transcribendis uocibus Hebraicis. insigni denique me beneficio deuinxit adstrinxitque sibi Henricus Lebègue, qui, quotienscumque eum consului de codicibus Parisinis aliisque rebus huc spectantibus, comitate et facilitate sua mihi adfuit.

Dabam Pragae mense Aprili a. MDCCCCXIII.

Sigofredus Reiter.

ADDENDA ET CORRIGENDA[1].

IN TEXTU:

p. *12, 6. 7 scribe* 'litterarum—dulces'. quidam 'uirgam uigilantem' atque 'nuceam'.

p. *15, 20 uox* quasi *diductis litteris scribenda.*

p. *19, 7 scribe* **2, 6.**

p. *26, 8 uerba* a torrente—Eufraten *diductis litteris scribenda.*

p. *31, 18. 19 uoces* peruerso *et* amoris *non erant diductis litteris scribendae.*

p. *32, 19 uox* confortabor *diductis litteris scribenda (cf. p. XXIX).*

p. *34, 21 uerba* non recepistis *cursiuis litteris diductis scribenda.*

p. *37, 20 uerba* in omnibus istis, sub quercu, terebintho *diductis litteris scribenda.*

p. *40, 13. 14 uerba* et uide, ubi non *et* prostrata sis *diductis litteris scribenda.*

p. *43, 12 scribe* 'Iuda' *et* 'confessionis'.

p. *45, 12 uerba* mulierculas oneratas peccatis *diductis litteris scribenda (cf. 287, 20).*

p. *47, 13. 14 scribe* 'Hierusalem' *et* 'uisio pacis'.

p. *53, 11. 12 scribe* 'Iudas', 'Hierusalem', 'confessio', 'pax'.

p. *53, 17—21 uerba* leuate signum; confortamini, nolite stare; malum enim ego adduco—magnam *cursiuis litteris diductis scribenda.*

p. *54, 8 scribendum diductis litteris et distinguendum:* et praedo—siue uastator—gentium se leuauit.

p. *72, 14 scribendum* etham *pro* ethan *(cf. Ind. uerb. p. 537 s. u.).*

p. *75, 4 scribendum* Babylone *pro* Babylonem *(cf. Ind. uerb. p. 540).*

p. *81, 17 uox* atque *diductis litteris scribenda (cf. p. XXIV).*

p. *135, 11. 12 scribe* 'directus in deo' *et* 'sensu cernit deum'.

p. *141, 24 uerba* terram lacte et melle manantem *diductis litteris scribenda (cf. 142, 12).*

p. *142, 12 lege* lacte *pro* laete.

[1]) Pusillos typothetae errores, quos beneuolus lector ipse corriget, consulto praetermisi. ceterum longe plurima eorum, quae iam sequuntur, sunt Addenda, pauciora Corrigenda.

p. 142, 15 uerba uere, domine *diductis litteris imprimenda* (*cf. Ind. nom. s. u.* amen *p. 479*).
p. 155, 20 uerba animam meam *diductis litteris scribenda* (*cf. 70, 5 et p. LV*).
p. 155, 22 uerba populus Iudaeorum *inter commata pone.*
p. 157, 18 post me *comma ponendum.*
p. 174, 1 scribe 'se iactans' et 'confessionem'.
p. 181, 25 uerba exspectauimus pacem et tempus curationis *diductis litteris scribenda.*
p. 187, 16 uerba occidit ei sol *diductis litteris scribenda.*
p. 189, 13 uocula et (= siue) *neque cursiuis neque diductis litteris scribenda* (*cf. Ind. uerb. s. u.* et *p. 530*).
p. 191, 4 post est *semicolon, non colon ponendum.*
p. 200, 21 ante rege *et post* Persarum *comma ponendum.*
p. 213, 25 uerba quia reliquerunt fontem uitae, dominum *diductis litteris imprimenda.*
p. 217, 20 scribe 'quietis'.
p. 218, 15. 20. 21 scribe 'confitetur', 'filius', 'uirtutis', 'dexterae'.
p. 256, 20 legendum dicit *pro* dici.
p. 279, 5 scribe 'Israhel' *et* 'cernebat deum'.
p. 321, 18. 19 domini *pro* domin' *et* 'noli' *pro* 'nolii *corrigendum.*
p. 336, 9 uerbum tradidi *diductis litteris scribendum; cf. 351, 13 et p. LV.*
p. 343, 10 scribe 'fieri'; *cf. Ind. nom. s. u.* amen *p. 479.*
p. 351, 13 uerbum tradidi *diductis litteris scribendum; cf. 336, 9 et p. LV.*
p. 365, 15 scribe Nehellamiten.
p. 370, 20 post subauditur *colon ponendum.*
p. 374, 17 interpunge: qui scribebant a principio, additum putauerunt (*cf. 270, 18*).
p. 381, 14 scribe 'speculatio'.
p. 391, 19 numeri in margine sic legendi: **31 (38), 18. 19.**
p. 429, 14 et *pro* aut *legendum.*
p. 433, 2 uocula et *non erat diductis litteris imprimenda* (*cf. p. L*).
p. 439, 5 uerba animam meam *diductis litteris imprimenda; cf. p. 70, 5 et p. LV.*

IN TESTIMONIIS ADDE:

p. 5, 1 apologian] scil. Hieron. Epist. 49 Hilb. (48 Vall.) *20* cf. Hier. 1, 6. 7.
p. 6, 1 cf. IV Reg. 22, 1. 23, 36. II Par. 34, 1. 36, 5. *2* cf. IV Reg. 24, 18. II Par. 36, 11. *4* cf. IV Reg. 23, 31. 24, 8. II Par. 36, 2. 9. *12* Hier. 1, 1. *15* cf. Hieron. De sit. et nom. p. 94, 1. *19* Hier. 1, 3. *22* cf. Ezech. 1, 1.

p. 7, *4 heresis*] scil. Pelagii. *18 quidam*] scil. Origenistae.
p. *9, 17 ante* *Hier. 1, 10 *adde* Hier. 1, 10.
p. *10, 9 multi*] scil. Origenistae; cf. p. 307, 7. *10* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 9. 54, 18. 62, 6.
p. *11, 2 ante* *Hier. 1, 11 *adde* Hier. 1, 11.
p. *12, 7* Hier. 1, 11. *Hier. 1, 11. *14* *Hier. 1, 14.
p. *14, 4* cf. Hier. 1, 13.
p. *15, 12* *Hier. 1, 18. *18. 19* Hier. 1, 18. *19, 20* *Hier. 1, 18 (*sic scribendum pro* 18 *Hier. 1, 18).
p. *16, 4. 13 adde stellulam.* *14* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4. *20* *Hier. 2, 1. 2. *23 sic lege pro 22 et ante* *Hier. 2, 2 *adde* Hier. 2, 2.
p. *17, 4* *Hier. 2, 2. *ante 16* (*sic*) *Hier. 2, 2 *adde 15* Hier. 2, 2. *24 praefige stellulam.*
p. *19, 5 adde* Ps. 134, 18. *12 ante* *Hier. 2, 6 *adde* Hier. 2, 6. *20* *Hier. 2, 6.
p. *20, 5 noua—heresis*] scil. Pelagiani ex Origenistis; cf. p. 373, 2. *12* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 26, 7. 18. 41, 11.
p. *21, 10. 11* Hier. 2, 9. *18. 19* *Hier. 2, 11. *22* cf. Hieron. De sit. et nom. p. 113, 14.
p. *22, 2* cf. Hieron. De sit. et nom. p. 111, 17.
p. *23, 1* *Hier. 2, 12.
p. *25, 9 ante* *Hier. 2, 17 *adde* Hier. 2, 17.
p. *26, 1* *Hier. 2, 18. Hier. 2, 18; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 30, 13. 55, 13. *3. 6 Geon = Nilus*] cf. Hieron. De sit. et nom. p. 124, 11. *8 scribe* * (*pro* cf.) Gen. 15, 18. *9 adde* Ps. 35, 10. *16* *Hier. 2, 19.
p. *27, 7. 9* *Hier. 2, 20. *24* *Hier. 2, 21.
p. *28, 1 ante* *Hier. 2, 21 *adde* Hier. 2, 21. *2* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 33, 24. 50, 24. *lege* Esai. *pro* Is. *15* Hier. 2, 22.
p. *29, 11* (*sic*). *12* *Hier. 2, 23.
p. *30, 4* *Hier. 2, 23. *11* *Hier. 2, 23. 24. *20* Hier. 2, 23.
p. *32, 4* *Hier. 2, 25.
p. *34, 19* cf. lin. 9. 10.
p. *35, 7* Hier. 2, 30.
p. *37, 5. 8* (*sic*). *12* *Hier. 2, 34. *14* Hier. 2, 34. *18. 20* (*sic*) *Hier. 2, 34.
p. *38, 9 noua—heresis*] scil. Pelagiani ex Origenistis; cf. p. 20, 5.
p. *40, 8 ante* *Hier. 3, 2 *adde* Hier. 3, 2. *13* Hier. 3, 2.
p. *43, 12* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4.
p. *44, 3 noua—heresis*] scil. Pelagiani ex Origenistis; cf. p. 38, 9. *19* Hier. 3, 12.

p. 45, 12 dele cf.
p. 47, 13 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 50, 9. 62, 5. 69, 16. 74, 17. 75, 23. 76, 18.
p. 48, 5 Hier. 3, 19.
p. 53, 6 ubi—peccatum] Pelagianos notat; cf. p. 139, 3. 225, 24. *11. 12* cf. Hieron. Nom. Hebr. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4. — p. 50, 9. 62, 5. 69, 16. 74, 17. 75, 23. 76, 18. *18 in specula*] scil. *in Sion*, quod in Vulg. hoc loco legitur; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 39, 25. 43, 12. 50, 25. 75, 2. 78, 15. 81, 17.
p. 54, 8 Hier. 4, 7. *Hier. 4, 7.
p. 55, 7. 20 cf. Hier. 4, 7. *16* cf. Ps. 30, 23 etc.
p. 56, 17 cf. Hier. 4, 10.
p. 58, 24 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 5, 7. 12, 22. — p. 81, 12.
p. 59, 22 adde cf. *ante* Ps. 24, 8.
p. 60, 5 dele stellulam.
p. 63, 25 Hier. 4, 30.
p. 69, 9 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 58, 6. *22* cf. Num. 16, 3 etc.
p. 72, 11 cf. Hier. 5, 13. *14* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 41, 28.
p. 74, 6 qui] scil. Pelagiani. *12 responsuri sumus*] scil. in dialogo adu. Pelagianos.
p. 76, 11 Hier. 5, 24. *20* cf. Hier. 5, 24.
p. 77, 3 cf. Hier. 5, 24. *5 noua heresis*] scil. Pelagianorum.
p. 79, 18 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 119, 9.
p. 80, 2. 3. 13 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14. — p. 40, 9. 51, 27. — p. 48, 11 et p. 5, 2. 12, 19. — p. 39, 25. 43, 12. 50, 25. 75, 2. 78, 15. 81, 17.
p. 82, 7 cf. Hier. 6, 6.
p. 87, 1 cf. Hier. 6, 15.
p. 89, 19 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 26, 9.
p. 92, 15 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 39, 4.
p. 93, 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 8, 25.
p. 98, 2. 99, 6 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 152, 1.
p. 100, 5 scribe cf. Num. 16, 46—48. *22* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 53, 27.
p. 102, 15 cf. Hier. 7, 14.
p. 105, 14. 21 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 16, 17. 25, 9. — p. 7, 11.
p. 106, 2. 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 61, 21. De sit. et nom. p. 128, 9.
p. 110, 1 qui] scil. Pelagiani. *9 asida*] cf. Origen. Lexic. Nom. Hebr. s. u. ἀσιδα (XXIII 1209 M).
p. 115, 11 speculatores] scil. *safonim*; cf. Ind. uerb. p. 538 s. u. *safon.*
p. 124, 10 dele stellulam.
p. 127, 12 qui] scil. Pelagiani; cf. p. 139, 3.

p. 128, 16 cf. Matth. 7, 13.
p. 131, 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 55, 7.
p. 135, 11 *Israhel*] cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 13, 21. 63, 22. 74, 15. 76, 20. Quaest. Hebr. in Gen. p. 52, 9 sqq. *15* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 36, 20. 50, 25. 72, 17. 75, 1.
p. 139, 3 *noui praedicatores*] scil. Pelagiani; cf. p. 127, 12. *13. 16* *corrige* *Hier. 10, 25.
p. 140, 17. 18 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 31, 25.
p. 141, 24 *Hier. 11, 5.
p. 142, 15 *amen*] i. e. *uere*; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 60, 14. 80, 10 et Index nom. p. 479 s. u.
p. 147, 19 *adde* Rom. 3, 4.
p. 148, 20 cf. Prou. 24, 12. Act. 15, 8.
p. 149, 20 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 94, 1. *21* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 24, 28. 53, 7.
p. 168, 4 *delirat*] scil. Origenes.
p. 173, 26 *Iudaea*] cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4.
p. 177, 3. 4. 7 (*sic*) *Hier. 14, 9.
p. 181, 25 Hier. 14, 19.
p. 187, 6 *sic scribe*: cf. Hieron. Quaest. Hebr. in Gen. p. 32, 30. 42, 30. 60, 18 Lagarde. *16* Hier. 15, 9.
p. 191, 4 cf. Prou. 27, 16.
p. 194, 14 *Hier. 15, 21.
p. 195, 24 cf. I Cor. 7, 6.
p. 205, 7 *stellula ante* Ps. *delenda.* *15* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 33, 21.
p. 206, 23 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 16, 17. 25, 9.
p. 208, 10 cf. Hier. Nom. Hebr. p. 16, 6. 23, 28. 53, 15.
p. 210, 15 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 5, 17. 64, 14. *19* cf. Tertull. adu. Iud. 14. De carne Christi 15. adu. Marc. III 7. Cypr. Test. II 10. Lact. Diu. inst. IV 13, 10.
p. 217, 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 15, 2. 75, 29. 78, 14. 81, 17.
p. 218, 15 *qui confitetur*] scil. *Iuda* (p. 217, 5); cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4. *16* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 10, 31. 78, 14. *20* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14. Quaest. Hebr. in Gen. p. 55, 15. *21* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 55, 16. De sit. et nom. p. 154, 11.
p. 219, 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 13.
p. 224, 4 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 44, 11.
p. 225, 24 *ubi—uoluntatis*] Pelagianos notat; cf. p. 53, 6. 139, 3.
p. 229, 19 *sic lege pro* 9. *22* *quorundam*] scil. Origenistarum.
p. 232, 1 *lege*: cf. p. 16, 22. 44, 18. *17* cf. p. 229, 21. *quidam*] scil. Origenistae.
p. 236, 24 *lege*: cf. Hier. 7, 32.

p. 238, 13 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 54, 14.
p. 239, 7. 10. 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 57, 20. — p. 3, 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14. — p. 54, 15. *9* * Hier. 20, 2.
p. 240, 10. 11 adde stellulam.
p. 252, 11 lege: cf. Iac. 2, 6.
p. 253, 18 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 14, 29. 30, 20. 55, 13. 63, 27. 71, 27. De sit. et nom. p. 154. 22.
p. 256, 14 pro loco laudato II Reg. 17, 10 *substituendum*: Hieron. Nom. Hebr. p. 35, 11. 61, 9. 68, 13. 77, 29. 79, 5.
p. 257, 12 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 4. 13, 17. Quaest. Hebr. in Gen. p. 50, 29.
p. 264, 16 Hier. 22, 19.
p. 269, 4 quispiam] scil. Origenes; cf. p. 268, 6. *12* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 35, 29. 54, 18. 62, 3.
p. 273, 14 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 40, 3. 63, 9. *19* sec. Vulg. *dele post* Matth. 23, 2 *et adde post* Iudd. 5, 13.
p. 274, 6. 17 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 49, 30. — p. 52, 23. *19* cf. Origen. Lexic. Nom. Hebr. s. u. Ἀδωναΐ (XXIII 1207 M). Hieron. Nom. Hebr. p. 40, 3. 63, 9.
p. 277, 4 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 9. 54, 18. 62, 6.
p. 279, 5 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 13, 21. 63, 22. 74, 15. 76, 8. 20. Quaest. Hebr. in Gen. p. 52, 9.
p. 280, 8 qui] scil. Pelagiani; cf. p. 151, 10. 13.
p. 284, 5 adde stellulam.
p. 287, 15 heretici] scil. Origenistae et Pelagiani; cf. p. 221, 2. 225, 24.
p. 290, 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 8, 20.
p. 293, 16. 18 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 2, 28. 3, 3. 60, 8. 72, 13. 73, 23. 76, 2. 14. 77, 25. 81, 9. — p. 10, 22. 28. 40, 7. 72, 25. 73, 7. 75, 1. 78, 14. Quaest. Hebr. in Gen. p. 26, 29. — p. 27, 18. 26. — Nom. Hebr. p. 66, 9. 14. 75, 15. — p. 54, 14.
p. 304, 20 cf. Ps. 21, 17.
p. 307, 3 prauus interpres] scil. Origenes.
p. 308, 6 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 158, 26. Quaest. Hebr. in Gen. p. 18, 11. *17* cf. Hieron. De sit. et nom. p. 90, 30. 91, 14.
p. 309, 2. 3. 15 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 130, 33. — p. 149, 10. — p. 123, 1.
p. 310, 9 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 84, 29.
p. 319, 17 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 14, 29. 21, 1. 30, 12.
p. 320, 1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 10, 31. 78, 14.
p. 323, 13 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 152, 1. *17* cf. Hieron. Quaest. Hebr. in Gen. p. 33, 18.
p. 333, 9 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 18. 25, 6. 48, 11. 63, 13. 72, 20. 80, 15.

p. 334, 11 adde cf.
p. 340, 3 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 42, 21. 46, 19.
p. 341, 4 cf. Hier. 15, 1. *23* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 23.
p. 342, 1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 23.
p. 343, 11 cf. p. 142, 10. 16.
p. 347, 21 lege *Hier. 28 (35), 15.
p. 352, 19 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 18. 25, 6. 48, 11. 63, 13. 72, 20. 80, 15.
p. 360, 23 cf. II Tim. 3, 6.
p. 381, 23 lege Esai. *pro* Is.
p. 389, 14 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 23. 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14.
p. 394, 22 cf. Gen. 2, 8. 10. 15. cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 5, 15. Quaest. Hebr. in Gen. p. 4, 31. 5, 14. De sit. et nom. p. 116, 32.
p. 405, 2 Hebraicae ueritatis] scil. *berith*; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 31, 25 et supra p. 46, 8. 140, 17. 18.
p. 413, 1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 4, 6. 48, 13. 57, 5. Epist. 39, 3. 108, 1. Tract. in Ps. p. 228, 26 Morin (Anecd. Maredsol. III 2).
p. 428, 1 eorum] scil. Pelagianorum.

IN APPARATU CRITICO:

p. 21, 17 deos] suos *add. Vulg.* θεοὺς αὐτῶν *LXX*.
p. 25, 5 taphnes *Ap.c. cum Vulg.*
p. 34, 2 dii *codd.* (*corr. L*)
p. 35 18 *praefige* gladio, *dele ante* demonstratur.
p. 37, 7 innocentum *Vulg.*
p. 44, 1 Iudae *Vulg.*
p. 46, 8 pacti (*scil.* διαθήκης) *LXX* testamenti *Vulg.*; *cf. p. 140, 17. 18. 405, 2.*
p. 54, 16 quibus.
p. 56, 14 erroris *Sabatier, Bibl. sacr. Lat. uers. ant. II 651. Field, Origenis Hexapl.*
p. 72, 14 ethan *v; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 18, 12* (*dele*: etham *codd.*).
p. 73, 4 babylone *LMAP* -em *Vv.*
p. 112, 25 dicit] ait *Vulg.*
p. 134, 18 rhua *LMA.*
p. 154, 1 monuerit (*ex* non) *Am2.*
p. 161, 24 lino *Klostermann* (*in Origenis editione p. 84*) *cum Victorio.*
p. 162, 25 quod] quia *Vulg.*
p. 184, 20 ėt in *L.*
p. 199, 16 gaudiant.
p. 207, 8 ṁyricae *Vulg.*

p. 213, 14 dño.
p. 214, 11 pinnis *P,LAa.c.* pannis *Klostermann, Texte u. Unters. N. S. I 3 p. 69.*
p. 241, 10 saltim *VP,Aa.c.m2.*
p. 245 adde 26 *ante* filius.
p. 263, 20 dñm.
p. 269, 1 proiẹcte.
p. 283, 16 frequenter *DFMAVv.* *17* fragrent.. *Vv.*
p. 352, 7 reliquas *Mp.c.m3 et Klostermann, Texte etc. p. 70.*
p. 364, 13 daemoniaco *v* (*sic*).
p. 369, 16 suṽ.
p. 403, 18 dicantur *Vv,ASp.c.m2.*
p. 416, 20. 22 domini] dei *Klostermann, Texte etc. p. 71.*
p. 429, 14 et (= siue, uel) *cum omnibus codd. legendum; cf. 171, 20. 189, 13 et Ind. uerb. p. 530 s. u.* siue *v.*

IN INDICIBUS:

p. 446 Psalmi *126, 1 *dele* cf.
p. 447 Micheas 6, *3. 4 . . . . 18, 17 (*non* 7).
p. 452 Hieremias 9, 19 *dele stellulam ante* 10.
p. 465 Luc. 1, *32. 33 *dele* cf.
p. 489 flagellat etc.: *adde* cf. 139, 23.
p. 498 Nehellamiten 365, 11. 15 (*dele* 365, 15 *post* 363, 13).
p. 521 conculcare: *adde* cf. 54, 11.
p. 523 *constructio ad sensum: adde* cf. 133, 24. 134, 1 et p. 498 *s. u.* nubes.
p. 527 dies *fem.*: *adde* 55, 5. 102, 10. 19. 317, 8. 433, 11.
p. 532 forsitan = fortasse: *adde* 78, 24.
p. 535 *lege* μαιμάσσει.
p. 539 igne: *adde* 361, 5.
p. 542 ininhabitabilis: *cf. August. c. Faust. XIII 8 p. 387, 5 Zycha* et habitabit inter iniquos in terra deserta, in terra salsa, quae non inhabitabitur (= in terra salsuginis et ininhabitabili).
p. 551 '*numeri permutati*'] *adde: cf. W. A. Baehrens, Philol. Suppl. XII (1912) p. 483 sqq.*
p. 552 operari: *adde* cf. 163, 18 (ago *Vulg.*).
p. 557 pro eo, quod: 38, 7 (*cf.* 37, 25 eo, quod). pro omnibus 408, 10 (= propter omnia 408, ...

p. LXXX l. 2 manasset, *delendum est.*

p. 334, 11 adde cf.
p. 340, 3 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 42, 21. 46, 19.
p. 341, 4 cf. Hier. 15, 1. *23* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 23.
p. 342, 1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 23.
p. 343, 11 cf. p. 142, 10. 16.
p. 347, 21 lege *Hier. 28 (35), 15.
p. 352, 19 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 18. 25, 6. 48, 11. 63, 13. 72, 20. 80, 15.
p. 360, 23 cf. II Tim. 3, 6.
p. 381, 23 lege Esai. *pro* Is.
p. 389, 14 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 23. 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14.
p. 394, 22 cf. Gen. 2, 8. 10. 15. cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 5, 15. Quaest. Hebr. in Gen. p. 4, 31. 5, 14. De sit. et nom. p. 116, 32.
p. 405, 2 Hebraicae ueritatis] scil. *berith*; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 31, 25 et supra p. 46, 8. 140, 17. 18.
p. 413, 1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 4, 6. 48, 13. 57, 5. Epist. 39, 3. 108, 1. Tract. in Ps. p. 228, 26 Morin (Anecd. Maredsol. III 2).
p. 428, 1 eorum] scil. Pelagianorum.

IN APPARATU CRITICO:

p. 21, 17 deos] suos *add. Vulg.* θεοὺς αὐτῶν *LXX.*
p. 25, 5 taphnes *Ap.c. cum Vulg.*
p. 34, 2 dii *codd.* (*corr. L*)
p. 35 18 *praefige* gladio, *dele ante* demonstratur.
p. 37, 7 innocentum *Vulg.*
p. 44, 1 Iudae *Vulg.*
p. 46, 8 pacti (*scil.* διαθήκης) *LXX* testamenti *Vulg.*; *cf. p. 140, 17. 18. 405, 2.*
p. 54, 16 quibus.
p. 56, 14 erroris *Sabatier, Bibl. sacr. Lat. uers. ant. II 651. Field. Origenis Hexapl.*
p. 72, 14 ethan *v; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 18, 12* (*dele:* etham *codd.*).
p. 73, 4 babylone *LMAP* -em *Vv.*
p. 112, 25 dicit] aït *Vulg.*
p. 134, 18 rhua *LMA.*
p. 154, 1 monuerit (*ex* non) *Am2.*
p. 161, 24 lino *Klostermann* (*in Origenis editione p. 84*) *cum Victorio.*

p. 213, 14 dño.

p. 214, 11 pinnis *P,LAa.c.* pannis *Klostermann, Texte u. Unters. N. S. I 3 p. 69.*

p. 241, 10 saltim *VP,Aa.c.m2.*

p. 245 adde 26 *ante* filius.

p. 263, 20 dñm.

p. 269, 1 proięcte.

p. 283, 16 frequenter *DFMAVv.* 17 frag*rent.. *Vv.*

p. 352, 7 reliquas *Mp.c.m3 et Klostermann, Texte etc. p. 70.*

p. 364, 13 daemoniaco *v (sic).*

p. 369, 16 suv̄.

p. 403, 18 dicantur *Vv,ASp.c.m2.*

p. 416, 20. 22 domini] dei *Klostermann, Texte etc. p. 71.*

p. 429, 14 et (= siue, uel) *cum omnibus codd. legendum; cf. 171, 20. 189, 13 et Ind. uerb. p. 530 s. u.* siue *v.*

IN INDICIBUS:

p. 446 Psalmi *126, 1 *dele* cf.

p. 447 Micheas 6, *3. 4 .... 18, 17 (*non* 7).

p. 452 Hieremias 9, 19 *dele stellulam ante* 10.

p. 465 Luc. 1, *32. 33 *dele* cf.

p. 489 flagellat etc.: *adde* cf. 139, 23.

p. 498 Nehellamiten 365, 11. 15 (*dele* 365, 15 *post* 363, 13).

p. 521 conculcare: *adde* cf. 54, 11.

p. 523 constructio ad sensum: adde cf. 133, 24. 134, 1 et p. 498 *s. u.* nubes.

p. 527 dies *fem.*: *adde* 55, 5. 102, 10. 19. 317, 8. 433, 11.

p. 532 forsitan = fortasse: *adde* 78, 24.

p. 535 lege μαιμάσσει.

p. 539 igne: *adde* 361, 5.

p. 542 ininhabitabilis: *cf. August. c. Faust. XIII 8 p. 387, 5 Zycha* et habitabit inter iniquos in terra deserta, in terra salsa, quae non inhabitabitur (= in terra salsuginis et ininhabitabili).

p. 551 'numeri permutati'] *adde: cf. W. A. Baehrens, Philol. Suppl. XII (1912) p. 483 sqq.*

p. 552 operari: *adde* cf. 163, 18 (ago *Vulg.*).

p. 557 pro eo, quod: 38, 7 (*cf.* 37, 25 eo, quod). pro omnibus 408, 10 (= propter omnia 409, 8).

p. 558 proprius (= *pron. possess.*): 'redemtio animae uiri propriae diuitiae' (diuitiae suae *Vulg.*) 90, 8.

p. 565 sicuti: *adde* 30, 23.

p. 569 transire.. circumiui 54, 10 (*non* 6).

S. EVSEBII HIERONYMI

IN HIEREMIAM PROPHETAM

LIBRI SEX.

CONSPECTVS SIGLORVM.

L = Codex Lugudunensis 468 (397) eiusque olim pars, codex Parisinus nouv. acq. lat. 602 saec. VI—VII.

B = Codicis Aurelianensis 192 (169) fragmentum saec. VII (continet Prologum et libri I cap. 1 et 2 u. 14 usque ad uerba *fratribus suis*).

M = Codex Parisinus lat. 1820 saec. VIII.

A = Codex Valentianensis 59 (52) scriptus anno 806.

V = Codex Vercellensis CIX. 55 saec. X.

P = Codex Parisinus lat. 9528 saec. IX.

Ad explendas lacunas, quibus *L* in altera parte libri IV. et sub commentariorum finem laborat, et ad recuperandam lectionem codicis *L* in prima eius pagina hic illic euanidam adhibiti sunt hi codices cum *L* cognati:

O = Codex Oxoniensis Laud. Misc. 417 saec. IX—X.

T = Codex Turonensis 279 saec. IX—X.

R = Codex Remensis 76 (B. 81) saec. X.

Z = Codex Lugudunensis 448 (377 et 398) saec. IX.

D = Codex Coloniensis 50 saec. XI.

F = Codex Laurentianus S. Marci 607 saec. XI.

Pauca, quae desiderantur in *M*, suppeditant libri cum *M* cognati:

C = Codex Parisinus nouv. acq. lat. 1457 saec. X.

G = Codex Parisinus lat. 12153 saec. IX.

Denique in libri VI. parte, quae in *LOTRD* deest, praeter libros cum *L* cognatos *ZF* in auxilium uocatur:

S = Codex Sessorianus bybl. Victoris Eman. Rom. 1473, 44 saec. X—XI.

e = Lectio editionum priorum (imprimis Vallarsianae) uulgata, codicibus si non omnibus, at certe nostris non confirmata.

a.c.,*p.c.* = *ante correctionem*, *post correctionem* ipsius manus primae.

a.r.,*p.r.* = *ante rasuram*, *post rasuram*.

PROLOGUS.

p. 833—834 Post explanationes duodecim prophetarum, Isaiae, Dani- 1
helis et Hiezechiel ad extremum in Hieremiam manum mittimus
tibi, frater Eusebi, eiusdem commentariolos dedicantes, ut
euangelicum uirum Mattheo euangelistae copules, quem ante
annos plurimos strictis sensibus te hortante disserui. et quia
uolumen longissimum est et in plerisque manifesta historia
texitur, illud prudentiam tuam ammoneo, ne quaeras in hoc
latam explanationem, super his maxime, quae iam et in pro-
phetis aliis dicta sunt et per se patent intellegentiae. sicque
conabor notariorum manu scribere, ut nihil desit in sensibus,
cum multum desit in uerbis. stamina tibi atque subtegmina 2
et licia praeparabo, tu pulcherrimam uestem ipse conficito, ut
non solum nos audire, sed et alios docere possis. libellum
autem Baruch, qui uulgo editioni Septuaginta copulatur nec
habetur apud Hebraeos, et ψευδεπίγραφον epistulam Hieremiae
nequaquam censui disserendam, sed magis Hieremiae ordinem

5. 15 cf. Hieron. praef. in transl. Hierem.

1 commentū sc̄i hieronimi in ieremiam pp̄ham (sc̄i *s. u.*) *m2 L* prologus ieronimi in iheremia *m2 A* heronimi commentum in hieremiā *V* incip̄ explanatio sc̄i hieronimi in hieremiam prophetam *P* (*litteris utuntur maiusculis VP; nulla inscriptio in BM*) 2 explanationem *V,Mp.c.* isaiae (i *pr. in ras.*) *A* esaie *VP* danihelis (*L*)*ORBA* danielis *P* danihel *V* daniel *M* 3 hiezechiel (*L*) hiezechihel *R* ezechiel *BOMV* ezechielis *AP* in *VP*, *om. L et cod. Ashburnh. 56, BMAa.c.* hieremia *M* manu *cod. Ashburnh. 56* 4 eusebiį *A* eosdem (*sic*) *tr. ante* frater *V* commentarios *M* 5 mattheo *LBA* matheo *cet.* quem******nos plurimis (i *alt. ex* o) *P* 6 strictis] scribtus *B* ortante *P,Aa.c.* 7 im *V* storia *Ba.c. m2* hystoria *V* 12 subtemina *BM,A* (g *s. u. add., sed eras.*), *Pp.r.* suptemina *V* 13 ut] & *P* 16 habet *P* aput *B* hebreos *AP*, (he *in ras.*; br *s. u.*) falsae inscriptionis *add. V* ΨΕΓΔΟΕΠΙΓΡΑΦΟΝ *C, eras. M, magis corruptum in AVP*

librariorum errore confusum multaque, quae desunt, ex Hebraeis
fontibus digerere ac conplere, ut nouum ex ueteri uerumque
pro corrupto atque falsato prophetam teneas, paruipendens
obtrectatorum rabiem, qui non solum uerba, sed syllabas
quoque nostrorum uerborum calumniantur in eo se scire ali-
3 quid arbitrantes, si de alienis operibus detrahant. ut nuper
p.835—836 indoctus calumniator erupit, qui com|mentarios meos in epi-
stulam Pauli ad Ephesios reprehendendos putat nec intellegit
nimia stertens uaecordia leges commentariorum, in quibus
multae diuersorum ponuntur opiniones uel tacitis uel expressis
auctorum nominibus, ut lectoris arbitrium sit, quid potissimum
eligere debeat, decernere, quamquam et in primo eiusdem
operis libro praefatus sim me uel propria uel aliena dicturum
et ipsos commentarios tam ueterum scriptorum esse quam
4 nostros. quod non uidens praecursor eius Grunnius olim nisus
est carpere, cui duobus respondi libris. quae iste quasi sua
profert, et alio iam calumniante purgata sunt, ut praeteream
contra Iouinianum uolumina, in quibus dolet uirginitatem
nuptiis et nuptias digamiae et digamiam polygamiae esse
praelatam. nec recordatur stolidissimus et Scottorum pultibus
praegrauatus nos in ipso dixisse opere: non damno diga-
mos, immo nec trigamos et, si fieri potest, octo-
gamos; plus aliquid inferam, etiam scortatorem
recipio paenitentem; quidquid aequaliter licet,
5 aequali lance pensandum est. legat eiusdem operis

7 *calumniator*] scil. Pelagius 13 cf. in Eph. lib. 1 praef. fin. 15 *Grunnius*] scil. Rufinus, cf. in Hierem. IV praef. et Index 21 adu. Iouin. I 15 fin.

1 que *L,ABp.c., om. cet.* 2 ac *LV* ad *M* adq: (q: *s. u. m2*) *B* atque *P*, (*ex* ad) *A* complerem *V* 4 obtrectorum *LP* 6 de *eras. AP* 7 comentarios *P* 9 nimiā *P* ștergens *P* uecordia *V* uecordiā *P* 12 elegere *La.c.* 13 profatus *BMAa.c.* sum *Aa.c.* 15 praecussor *V* trunnius *P* 16 capere *P* libris] ubi *add. Martianaeus v* iste] quidem *add. P* 17 praeterea *P* 18 iouianū *V* louinianum *P* 19 nuptis *La.c.* *alt.* nubtiis (a *s.* i *alt.*) *P* *alt.* et *om. v* poligamiae *VP* 20 et *om. BA* cottorum *Ba.c. m2* scortorum *Vp.c.* 21 operare *Pa.r.* 22 et—octogamos *om. L*

apologian, quam ante annos plurimos aduersum magistrum eius gaudens Roma suscepit, et tunc animaduertet alienis se uocibus blasphemare et in tantum esse imperitum, ut ne maledicta quidem habeat propria, sed inimicorum etiam olim sepultorum contra nos utatur rabie. sed iam propositum opus aggrediendum est.

LIBER PRIMUS.

1, 1–3 I. *Uerba Hieremiae, filii Helchiae, de sacerdotibus,*
p. 835 *qui fuerunt in Anathoth, in terra Beniamin. quod*
factum est uerbum domini ad eum in diebus Iosiae,
filii Amon, regis Iuda, in tertio decimo anno regni
eius. et factum est in diebus Ioiacim, filii Iosiae, re-
gis Iuda, usque ad consummationem undecimi anni
Sedeciae, filii Iosiae, regis Iuda, usque ad transmi-
grationem Hierusalem in mense quinto. Ceteri prophetae, 2
ut Isaias, Osee, Iohel, fuerunt ante captiuitatem decem tribuum
Israhel siue duarum tribuum Iudae et Beniamin; alii post
p. 836 captiuita|tem, ut Danihel, Aggeus et Zacharias; Hieremias uero
et Hiezechiel inminente captiuitate uaticinium texuerunt, sed
alter eorum in terra Iuda, alter in Babylone. Hieremias cum 3
esset adhuc puer, prophetare coepit anno tertio decimo Iosiae,
filii Amon, regis Iudae, prophetauitque in imperio eius annis

1 apollogian (ol *postea add. in mg.*) *A* apologiam *VP* aduersū *L* -us *cet.* 2 animaduertet *V* animaaduertit *Ba.c.* animaduertit *L,P* (*addito* id), *MAa.c.* 3 blasphemari *Bp.c.* 6 est] explicit praefatio incipit tractatus *add. litteris maiusculis V* explicit *add. m2 P* (*sequitur duorum uersuum ras.*); *in cet. neque subscriptio neque inscriptio* 8 fili *BM* 9 anathod *P* 11 fili *B,Mp.r.,Pa.c.* ammon *P* (= *22*) 12 ioiacim (*alt.* i *p. c.*) *L* ioacim *B* ioachim *cet.* fili *M,La.c.* 13 comsummationem *L* consummationem—usque ad *om. P* 14 sedechiae (*sic semper*) *AV* fili *B* 15 proprophetae *L* 16 esaias *V,APa.c.* oseae *A* ioel *M* tribum *Ba.c m2* 18 aggaeus *B* zaccharias *B* uero] autem *v* 19 iezechiel (i *pr. s. u.*) *A* captiuitatem *L* 20 babylone• *L* babilone *V* 22 fili *B,Pa.c.* iuda·e· *L*

decem et nouem et postea sub Ioiacim filio eius annis undecim et sub Sedecia, qui ultimus fuit regum Iuda, annis undecim usque ad quintum mensem, quando a Babyloniis capta est Hierusalem. Ioachaz uero et Iechoniae terni menses — quo-
p. 837 rum alter in Aegyptum, al|ter cum matre ductus est in Baby-
4 lonem — in supradictis annis conputantur. ac per hoc ab exordio prophetiae suae usque ad captiuitatem Hierusalem, in qua et ipse captus est, prophetauit annis quadraginta et uno praeter illud tempus, quando ductus est in Aegyptum. ibique prophetauit in Taphnis, ut hoc ipso uolumine continetur. pro 'uerbis Hieremiae' Septuaginta posuerunt: uerbum dei quod factum est ad Hieremiam, hoc uidelicet sensu, quod 'uerba Hieremiae' uerbum sit domini. fuit autem de genere sacerdotum, qui habitabant contra septentrionem Hierusalem in tertio miliario
5 et uiculo Anathoth. simulque admirabilis clementia domini, quod iam captiuitate uicina et Babylonio exercitu uallante Hierusalem nihilominus populum ad paenitentiam prouocat malens saluare conuersos quam perdere delinquentes. pro 'transmigratione', quod omnes alii uoce consona transtulerunt, LXX posuere 'captiuitatem'. post exordium autem uaticinationis Hieremiae, tricesimo quinto prophetiae eius anno, Hiezechiel in Babylone his, qui cum eo capti fuerant, exorsus est prophetare.

5 cf. IV Reg. 23, 34. 24, 15. II Par. 36, 4. 10. Hier. 24, 1 10 cf. Hier. 43 (50), 8 11 *Hier. 1, 1 20 *Hier. 1, 3

1 *pr.* et *s. u. L* ioiacim *scripsi* (*cf. Index nominum*) ioacim *LB* ioachim *cet.* filios (ṽ *s.* os) *B* 2 sedicia *L* sedeciam *M* sedechia· *P* 3 babylloniis *La.c.* 4 iechoniae *V* hiechoniae (h *alt. s. u.*) *LP* hieconiae *M*, (e *tert. s. u.*) *B*, (h *eras.*) *A*; *cf. Index nom.* 5 babyllonem *L* 6 ac *om.* v hac *P* ab] habet *P* exordium *Pp.c.* 8 prophetauit] autem *add. P* XLI *BV*, (ta uno *s. u.*) *A* 14 septemtr. *VP* 15 anathoh *L* anathot *P* ammirabilis *V* admirabiles *La.c.* 16 captiuitatem uicinam *La.r.* babilonio *P* uallente *P* 17 nihilo|ôminus *L* 21 tricensimo *BM,LAPa.r.* prophetiae eius *del. P* iezechiel (i *pr. s. u.*) *A* ezechiel *VP* 22 babyllone *La.r.* babilone *P*

1, 4. 5 II. *Et factum est uerbum domini ad me dicens: priusquam te formarem in utero, noui te; et antequam exires de uulua, sanctificaui te, ⟨prophetam gentibus dedi te⟩.* Non quo ante conceptionem, ut heresis suspicatur, fuerit Hieremias, sed quo praescierit eum futurum dominus, cui necdum facta iam facta sunt, secundum illud quod apostolus loquitur: qui uocauit ea quae non erant quasi ea quae essent. quod autem sanctificatur in utero, 2
iuxta illud apostoli debemus accipere: postquam autem placuit ei, qui me segregauit de utero matris meae et uocauit per gratiam suam, ut reuelaret filium suum in me, ut euangelizarem eum in gentibus. Iohannes quoque Baptista sanctificatur in utero et spiritum sanctum accipit et mouetur in uulua et per os matris loquitur. quod autem dixit: prophetam gentibus dedi te, illud uult 3
intellegi, quod in ipso postea propheta lecturi sumus, quod non solum Hierusalem, sed et multis in circuitu gentibus prophetarit. quidam hunc locum super saluatore intellegunt, qui proprie propheta gentium fuit et per apostolos uocauit omnes nationes. iste enim uere priusquam in utero uirginali formaretur et antequam exiret de uulua matris, sanctificatus in utero est
p. 838 et notus | patri, quippe qui semper in patre et in quo semper pater.

1, 6 III. *Et dixi: ah, ah, ah, domine deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum.* LXX: *et dixi, o domine deus, nescio loqui, quia iuuenis sum.* Detestatur officium, quod pro aetate non potest sustinere, eadem uerecundia, qua

7 *Rom. 4, 17 9 *Gal. 1, 15—16 13 cf. Luc. 1, 41—42 15 *Hier. 1, 5 17 cf. Hier. 1, 10. 25 (32), 15 (1) 22 cf. Ioh. 10, 38. 14, 10—11 25 *Hier. 1, 6

3 proph. -te *add. v cum Vulg., om. codd.* (et *ante* proph. *et* in *ante* gentibus, *quamquam Vulgatae lectio est. omisi, cf. lin. 15 et Ind. loc.*) 4 quod *VP* haeresis *B* 5 quod *P,Ma.r.* praesciret *v* 10 placui *Bp.r.* 13 iohannis *LPa.c.* sanct. spir. *v* 14 accepit *MP,LBAa.c.* 15 proph.] in *add. v* 17 prophetaret *AVP* 18 saluatorem *AP,LBMa.r.* 19 propriae *AP,LBMa.r.* 24 a a a *V* 27 qua] quae *BMa.r.*

et Moses tenuis et gracilis uocis esse se dicit. sed ille quasi magnae robustaeque aetatis corripitur, huic pueritiae datur uenia, quae uerecundia et pudore decoratur.

1, 7. 8 IV. *Et dixit dominus ad me: noli dicere: puer sum,*
quoniam ad omnia, quae mittam te, ibis et uniuersa,
quaecumque mandauero tibi, loqueris. ne timeas a
facie eorum, quia tecum sum, ut eruam te, dicit domi-
nus. 'Ne aetatem', inquit, 'consideres — alio enim propheta lo-
quente didicisti: cani hominis sapientia eius —, tuae sit
tantum uoluntatis, ut pergas; me habebis comitem, quo cuncta
2 adiuuante conplebis: aperi os tuum, et implebo illud. nec
consideres multitudinem eorum, ad quos et contra quos locu-
turus es, sed me qui tecum sum, ut eruam te, dicit domi-
nus'. liberat autem dominus, non quo propheta persecutionibus
et angustiis careat, quippe cum legamus eum multa perpessum,
sed ut patiens omnia superet nec cedat angustiae.

1, 9 V. *Et misit dominus manum suam et tetigit os*
meum et dixit dominus ad me: ecce ego dedi uerba
mea in ore tuo. Notandum quod hic manus mittatur dei,
quae tangat os prophetae, et dicatur ei: ecce dedi uerba
mea in ore tuo, in Isaia autem scriptum sit: et missus
est unus ad me de seraphim et in manu habebat
carbonem, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit
os meum et dixit: ecce tetigit iste labia tua et
2 auferet iniquitates et peccata tua mundabit. ibi
enim, quia solidae et perfectae aetatis erat et ipse simpliciter

1 cf. Ex. 4, 10. 6, 12 9 *Sap. 4, 9 11 *Ps. 80, 11 13 Hier. 1, 8 20 Hier. 1, 9 21 *Esai. 6, 6—7

1 *pr.* et *om. BMA* moyses *AVP* 2 pueritia *La.c.* 6 quaequumque *L* 7 quia] ego *add. v, post* tecum *add. Vulg.* 9 dedicisti *La.c.* didicistis *Aa.r.* salomonis dictum *add. P* hominis] sunt *add. v* 12 loquuturus *BM* 14 persequutionibus *BM* 15 careat *ante* et *tr. v* quum *L* 18 meus *Ba.c.* ego *om. v cum Vulg.* 21 esaia *VP,Aa.c.* 22 ad me unus *v* seraphin *BMP,La.c.* 24 dixit] ecce tetigit os meum et dixit *add., sed exp. M* 25 iniquitates] tuas *add. Pv,Ap.c.m2* peccatum tuum *P* mundabid (b *ex* u) *B*

confitetur, quod inmunda labia habeat et habitet in medio
populi inmunda labia habentis, mittitur unus de seraphim,
qui non manu, sed forcipe et carbone tangat os eius et ini-
quitates auferat et mundet peccata. hic autem ipsius dei manus
mittitur, per quam cuncta operatus est, et quae in alio loco
bracchium dicitur, non ut peccata auferat, quae per pueritiam
multa non fecerat, sed ut loquendi gratiam tribuat. porro Hieze- 3
chiel librum deuorat et intus et foris scriptum, tam sacramenta
diuina quam simplicem historiam continentem. Hieremiae os
p. 839 tan|gitur et domini uerba tribuuntur, ut confidentiam accipiat
praedicandi. pulchreque iuxta litteram manus mittitur, ut
humanorum artuum uidens similitudinem tactum manus non
reformidet.

1, 10 VI. *Ecce ego constitui te hodie super gentes et
super regna, ut euellas et destruas et disperdas et
dissipes et aedifices et plantes.* Hoc, quod nos de Hebraico
addidimus 'dissipes' siue 'deponas', in LXX non habetur. et
considerandum quod quattuor tristibus duo laeta succedant.
neque enim poterant aedificari bona, nisi destructa essent
mala, nec plantari optima, nisi eradicarentur pessima. omnis 2
enim plantatio, quam non plantauit caelestis pater,
eradicabitur, et aedificatio, quae super petram non habet
fundamentum, sed in harena exstructa est, sermone dei suffo-
ditur atque destruitur. illam autem, quam consumet Iesus

1 cf. Esai. 6, 5 5 cf. Hier. 27 (34), 5 (4). 32 (39), 17 7 cf. Ezech. 2, 8. 10 17 *Hier. 1, 10 20 *Matth. 15, 13 22 cf. Matth. 7, 25—26 etc. 24 cf. II Thess. 2, 8

2 inmunda] polluta *v* habentes *La.c.* seraphin *BAP,LMa.c.* 3 *pr.* et *om. P* eius *om. V* 4 huic *Mp.c.* 6 bracchium *B* braccium *La.c.* brachium *cet.* ut *eras. B*, ut (*s. u.*) ei *A* 7 multam *Pa.r.* hiezechiel *BMP* hiezecihel *L* iezechiel *V*, (i *pr. postea add.*) *A* 11 & pulchre (& *s. u.*) *M* manu *Ma.c.* 12 artum *La.c.* 13 formidet *V* 14 ego *abest a Vulg.* constitue *Ma.c.* 16 hebraèico *M*, (b *s. u.*) *L* hebreico *B* 17 habeñtur *L* 18 quot *Aa.c.* 19 aedificari poterant *v* distructa *P* 20 eradicantur *Pa.c.* 22 super] supra *v* petram] terram *V* 23 arena *P* exstructa *P,Lp.c.* extr. *cet.* sermo *Pa.c.m2* 24 adque *B* (*semper*) illa *V* consummet *V* Iesus] dš *BA*

spiritu oris sui et destruet aduentu praesentiae suae, omnem
scilicet sacrilegam peruersamque doctrinam, disperdet in per-
3 petuum. porro ea quae eleuantur contra scientiam dei et in
sua confidunt sapientia, quae apud deum stultitia est, dissi-
pabit atque deponet, ut aedificentur pro his humilia, et in
locum superiorum, quae destructa sunt et euulsa, exstruantur
atque plantentur, quae ecclesiasticae conueniunt ueritati, et
impleatur illud quod dicit apostolus: dei aedificatio, dei
4 agricultura estis. multi hunc locum super persona Christi
intellegunt. 'Hieremias' enim interpretatur 'excelsus domini',
qui destruxit regna diaboli, quae sibi in excelso montis osten-
derat, aduersarias perdidit potestates delens chirographum
errorum in cruce. de quibus et in psalmo post historiae ueri-
tatem τροπικῶς loquitur: quare fremuerunt gentes et
populi meditati sunt inania? adstiterunt reges
5 terrae et principes conuenerunt in unum. pro his
euulsis, destructis, perditis et in inferiora detractis aedificatur
atque plantatur ecclesia dei. super Hieremiae autem persona
nulla dubitatio est; legimus enim in consequentibus, quod in
manu accipiat calicem meri plenum et propinare iubeatur
cunctis in circuitu nationibus.

1,11.12 VII. *Et factum est uerbum domini ad me dicens:
quid tu uides, Hieremia? et dixi: uirgam uigilantem*
p. 840 *ego uideo. et dixit do|minus ad me: bene uidisti, quia*

3 cf. II Cor. 10, 5 4 cf. I Cor. 3, 19 8 *I Cor. 3, 9 11 cf. Matth. 4, 8 12 cf. Col. 2, 14 14 Ps. 2, 1—2 19 cf. Hier. 25 (32), 15 (1)

1 destruit *La.c.* 3 eã *M* eleua-tur *M* 4 confidit *Mp.c.* dissipauit *LPa.c.* 6 loco *Ap.c.* extruantur *BMV* exhibeantur (h *s. u.*; e *ex* u) *A* 7 quae *et* conueniunt *s. u. m2 P* 8 impletur *P* 9 agrecultura *La.c.* supra (*corr. Cm2*) personam (*corr. L*) *codd., sed cf. lin. 18 et p. 7, 18* 11 excelso *post* ostenderat *tr. v* 12 perdiderit *v* chyrographum *La.c.* cir. *P* cyr. *AV* 13 crucem *V,LBa.c.* istoriae (i *pr. s. u.*) *P* hystoriae *V* 14 *uox Graeca paulum deprauata in MA, VP* (tropice *s. u.*) 15 adstitirunt *L* astiterunt *V* 17 destructis] et *add. v* 18 adque *BM* (*saepius*) personã *M* 19 legemus *La.c.* in *s. u. L* 20 acipiat *P* calice *Ma.c.m2* 23 hieremias *M*

uigilabo ego super uerbo meo, ut faciam illud. Pro 'uirga uigilante' LXX 'baculum nuceum' transtulerunt. laborandum igitur nobis est, ut breuiter Hebraeam ἐτυμολογίαν Latinus lector intellegat. 'saced' 'nux' dicitur, 'uigilia' autem 2
uel 'uigil' siue 'uigilare' appellatur 'soced'. unde et in posterioribus pardus uigilans hoc nomine ponitur. ab eo igitur quod dicitur 'nux', propter uerbi similitudinem ad 'uigilis' intellegentiam nomen adlusit. quod quidem et in Danihel iuxta Theodotionem scriptum est, ut ab arboribus schinu et prinu, ilice uidelicet et lentisco, scissio atque serratio adulteris presbyteris decernatur. alioquin et in principio Geneseos a 'uiro', qui dicitur 'is', appellatur mulier 'issa', quasi quaedam uirago, eo quod de uiro sumta sit. pro 'baculo nuceo' 3
'uirgam uigilantem' Aquila et Symmachus, Theodotio uero 'amygdalinam' transtulerunt. uigilat autem uirga cuncta populi peccata considerans, ut percutiat et corripiat delinquentes. unde et apostolus scribit peccantibus: quid uultis? in uirga ueniam ad uos, an in caritate et spiritu mansuetudinis? ista est uirga uel baculus, de qua et Dauid loquitur: uirga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. pulchreque posuit 'consolata sunt'; ad hoc enim

2 *Hier. 1, 11 6 cf. Hier. 5, 6 9 cf. *Dan. 13, 54. 58. 61 13 *Gen. 2, 23 14 *Hier. 1, 11 17 I Cor. 4, 21 20 Ps. 22, 4

1 uerb• meo• (o *ex* u *uel* a) *M* uerba mea *VP*, *Ba.c.* nerbum meum *v* illa *P* 3 nobis est igitur *P* hebream *BAV* ETOEmOLOGIan *LB*, *Ma.c.* eτhimoLoGiam (*ex* eτoemoLoGian) *A* HΘXIϽ-ϹOΛΓIa *V* aethimologiam *P* etymologiam *v* 4 intelligat *La.c.* saced (a *s. u.*) *L* seced *M*, (e *pr. ex* o) *BA* soced *V* roced *P* 5 seced *BMAp.c.* roced *P* et *om.* *V* 7 nux] uox *A* 9 theud. *B*, *Ma.c.* ab *om.* *V*, (pro *s. u. add. m2*) *P* scinu *B*, *La.c.* scinum *P* scino (o *ex* u) *A* cinu *V* scinu & *exp.* *M* σχίνου et πρίνου *v* πρίνου et σχίνου *Migne* 10 separatio *Pp.c.m2* 11 presbiteris *MA* pbris *V* prespiteris *P* alioqui *Lp.c.* 12 quid dicitur *P* his *BV*, (h *exp.*) *LMA*, *om.* *P* mulier appellatur *v* hissa *BV*, (h *exp.*) *cet.* 13 sumta (*sic semper fere Lp.c.*) *scripsi* sumpta *codd.* uaculo *B* (*semper*) 14 simmachus *VP* 15 amigdalinam *MV* amigdalina *P* cuncti *La.c.* peccata populi *P* 18 uirgam *L* caritatem *L* 19 et *om.* *v*

4 dominus corripit, ut emendet. et quomodo nux siue amygdalum
amarissimam habet corticem et testa durissima cingitur, ut
detractis austerioribus et duris fructus dulcissimus repperiatur,
sic omnis correptio et labor continentiae amara quidem uidetur
ad praesens, sed fructus parit dulcissimos. unde et uetus illa
sententia est: litterarum radices amarae, fructus dulces. quidam uirgam uigilantem atque nuceam intellegunt dominum,
de quo dicit Isaias: exiet uirga de radice Iessae. unde
et uirga Aaron, quae putabatur emortua, in resurrectione domini
floruisse narratur.

1,13.14 VIII. *Et factum est uerbum domini secundo ad me
dicens: quid tu uides? et dixi: ollam succensam ego
uideo et faciem eius a facie aquilonis. et dixit dominus ad me: ab aquilone aperientur* — siue *exarde-*
2 *scent — mala super omnes habitatores terrae.* Quibus-
dam gradibus peccantibus tormenta tribuuntur, ut paulatim
p. 841 ueniant ad salu|tem: qui noluerint percutiente uirga emendari,
mittuntur in ollam aeream atque succensam, de qua plenius
scribit Hiezechiel, quae a facie aquilonis accenditur, Babylonium regem significans et urbem Hierusalem. pulchreque infertur: ab aquilone exardescent mala super omnes habitatores terrae — uel terrae Iudaeae uel certe uniuersae terrae —, de quibus et in Apocalypsi scriptum est: uae super omnes

1 cf. Iud. 8, 27 6 cf. Cic. frg. inc. J 18 (IV 3 p. 408 Müller). Diom. gramm. I 310, 2 (Otto, Sprichwörter p. 195) 8 *Esai. 11, 1 9 cf. Num. 17, 8 19 cf. Ezech. 24, 3—5 21 *Hier. 1, 14 23 *Apoc. 8, 13

1 dš *P* amagd. *La.c.* amigd. *VP* 3 fructibus *P* reperiatur *Ap.r.* 5 (= 6) fructos *Pa.c.* 6 amare *B,La.c.* dulcis *V* 8 esaias *VP,Aa.c.* uirga] uera *add. M* iessae *B,Lp.c.* iesse *cet.* 9 ahar-on *L* 13 *alt.* faciem *Ma.r.* 14 pandetur—malum *Vulg.* exardiscent *Ma.c.* (*hic et lin. 21*) 16 peccantibus *om. P* distribuuntur (dis *add. m2*; ł distiguntur *s. u. m2*) *P* 17 qui] ut qui *V* 18 mittitur *La.c.* mittantur *V* aeneam *v* quo *Pa.c.* 19 hiezechiel *V*, (i *pr. s. u.*) *L* ezecihel *B* iezechiel (i *pr. postea add.*) *A* ezechiel *MP* babilonium *V* 22 iudaeae *L* iudae *cet.* 23 et *om. v* ap-ocalypsi (y *ex* i) *L* apocalipsi *V* apocalipsi- *P*

habitatores terrae. sancti enim non sunt habitatores terrae, 3
sed aduenae atque peregrini, quorum unus dicit: aduena ego sum super terram et peregrinus sicut omnes patres mei, et alius: parui sunt et pessimi dies mei, quibus ego peregrinor in terra. unde et Petrus catholicam epistulam scribit aduenis atque peregrinis Ponti, Galatiae et Cappadociae. et iuxta mysticos intellectus Salomon loquitur: aquilo durus uentus, nomine autem dexter uocatur, ab his uidelicet, qui eius obriguere frigore et calorem fidei perdiderunt.

1,15.16 IX. *Quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait dominus, et uenient et ponet unusquisque solium suum in introitu portarum Hierusalem et super omnes muros eius in circuitu et super uniuersas urbes Iudae. et loquar iudicia mea cum eis super omni malitia eorum, qui dereliquerunt me et libauerunt dis alienis et adorauerunt opus manuum suarum.* Nulli dubium multas gentes et singularum 2
gentium reges Babylonio regi fuisse subiectas; qui obsessa Hierusalem posuerunt in circuitu, et maxime in exitibus portarum, thronum suum atque tentoria, ne quis eorum qui clausi erant posset erumpere, et non solum Hierusalem, sed omnes urbes Iudaeae simili obsidione uallatas. 'cumque', ait, 'capta fuerit ciuitas, tunc loquar ad eos recta mea fuisse iudicia et recepisse singulos quod merebantur, non pro ceteris uitiis, qui-

2 *Ps. 38, 13 4 *Gen. 47, 9 6 cf. I Petr. 1, 1 8 *Prou. 27, 16

1 sancti—terrae *om. V* 7 *pr.* et] atque *P* cappadotiae *MA* mysticos *A*, (o *ex* u) *BM* misticos *VP,La.c.* salamon *LA* 9 qui eius *s. u. L* obrigure *Ba.c.m2* 11 ego *om. v* conuocabo (o *tert. s. u.*) *L* 12 ueniunt *La.c.* ponet *A* ponent *MVP,LBa.c.,v cum Vulg.* 15 Iuda *Vulg.* 16 omnem malitiam *Vulg.* 17 dis *B,Lp.r.* diis *cet.* 18 manum *B,LMa.c.* 19 babyllonio *La.r.* subiectos *Ap.c.,v, sed cf. Index s. u. 'congruentia nominum'* quo *P* 22 possit *P* sed] et *add. v* urbes hierusalem *L* 23 iudaeae *L* iudae *cet.* quumque *L* 24 mea *post* iudicia *tr. v* recipisse *P* 25 quae *v*

bus subiacet humana condicio, sed maxime pro idololatria,
per quam deserentes me adorauerunt opera manuum suarum'.
3 quidam hunc locum in bonam partem accipiunt, quod uidelicet
hi, qui in olla aenea excocti fuerint per cruciatus atque pur-
gati, postea principes sint Hierusalem et, postquam misertus
fuerit eorum dominus, tunc exprobret eis, quia se deserto
simulacra uenerati sunt. sed haec uiolenta et praua interpre-
tatio est; ne calumniam faciat tractator indoctus.

1, 17 a X. *Tu ergo accinge lumbos tuos et surge et loquere*
p. 842 *ad eos omnia, quae ego praecipio tibi.* | Et Iob praecipitur,
ut accingat lumbos suos, et apostolis, ut accinctis lumbis,
quos Helias et Iohannes Baptista zonis mortificauere pelliciis,
lucernas teneant in manibus suis, praedicationis uidelicet euan-
2 gelicae. quicumque igitur locuturus est sermones dei, debet
accingere lumbos suos sciens, quod diaboli omnis uirtus in
lumbis sit et iustus dicat in psalmis: lumbi mei impleti
sunt inlusionibus. cumque accinxerit lumbos, audiat illud
quod scriptum est: surge, qui dormis, et eleuare, et in-
luminabit te Christus, ut semper uigilans et de somno
consurgens loquatur, quae sibi praeceperit deus.

1, 17 b XI. *Ne timeas a facie eorum; nec enim timere te*
faciam uultum eorum, siue ut Septuaginta et ceteri habent
interpretes: *ne forte timere te faciam.* Et est sensus iuxta
translationem nostram: 'noli timere a facie eorum; me enim

10 cf. Hiob 38, 3. 40, 2 11 cf. Luc. 12, 35 12 cf. IV Reg. 1, 8. Matth. 3, 4 16 Ps. 37, 8 18 *Eph. 5, 14 23 *Hier. 1, 17

1 conditio *M,Aa.c.* idolatria *codd.* (*corr. L*) 2 quam] (ł e *s.* a) *A* qua *P,Ba.c.*, (a *ex* e) *V* odorauerunt *La.c.* 4 cruciatos *P* adque *exp. M* ante *Martianaeus v* 6 fuerit eorum *L* eor. fuer. *cet. v* exprobet *MP,La.c.* se (*s. u.*) *AP* deserto] dō *add. A* 8 nec *Ap c.* doctus *M* 9 ergo] uero *P* 10 iob] il*li *add. A* 12 iohannis *P,La.c.* mortificauerunt *P* 13 euuangelicae *Mp.c.* 14 loquuturus *BM* sermones locuturus est *v* 17 quumque *L* 18 *pr.* et *om. L* in(l)luminauit *BAa.c.* 20 praeciperit *La.c.* 21 formides *Vulg.*

adiutore eos timere non poteris'; iuxta Septuaginta: 'noli timere
a facie eorum, habeto meae confidentiam iussionis; si enim
non optuleris quod habes, ut timere desinas, derelinquam te
et tradam timori et quodammodo uidebor timere te facere,
dum relinquo formidini'. hoc autem significat, quod semper 2
amara sit ueritas nec timenda hominum multitudo, qui increpiti
correptionem non sustinent, sed insidias tendunt ei a quo
corripiuntur. quodque iuxta Septuaginta sequitur: quia tecum
sum, ut liberem te, dicit dominus, in Hebraico non
habetur. et est sensus: 'eruam te, non in eo ut tibi nullus
insidietur, sed in eo ut patiens insidias non delinquas'.

1,18.19 XII. *Ego quippe dedi te hodie* — siue *ecce posui te in
hac die* — *in ciuitatem munitam, in columnam ferream
et in murum aeneum super omnem terram: regibus
Iudae, principibus eius et sacerdotibus et populo
terrae. et bellabunt aduersum te et non praeualebunt,
quia tecum ego sum, ait dominus, ut liberem te.*
Describit sermo diuinus, cur propheta timere non debeat. ego, 2
inquit, posui siue dedi te hodie — hoc est in praesenti uita,
donec uocatur hodie — quasi ciuitatem firmissimam, non
ut unam domum nec turrem aut aliqua moenia, sed omnem
ciuitatem, quae sita super montem latere non potest, de qua
scriptum est: gloriosa dicta sunt de te, ciuitas dei,
et: ego ciuitas firma, ciuitas quae oppugnatur. et 3

6 cf. Ter. Andr. 68 (Otto, Sprichwörter p. 368). Gal. 4, 16 8 *Hier. 1, 17 18 *Hier. 1, 18 21 cf. Matth. 5, 14 23 Ps. 86, 3 24 *Esai. 27, 3

1 noli timere] nolite *LBMa.c.m2* (noli metuere *Bp.c.m2*) 4 quodadmodo *Pa.c.* 5 formini *La.c.m2* 6 amara] amanda *BAp.c. v* timendo *P* multitudini *Mp.c.m2* multitudinem *P* increpati *MVP,BAp.c.* 10 sensum *Ma.c.* 13 ciuitate *La.c.m2* munitam] et *add. v cum Vulg.* 14 aereum *Vulg.* omnem *om. P* 15 iuda *v cum Vulg.* sacerdotibus] eius *add. m2 P* et] omni *add. s. u. m2 A* 17 ego tecum *Vulg.* 18 quur *LBM (passim)* 20 (= 22) giuitatem *La.c.* no *La.c.* 21 turrim *MAPp.c.,v* 24 *pr.* et *om. P* ego] ergo *P* quae] non *add. s. u. AP* expugnatur *Ap.c.m2*

in columnam, inquit, ferream, de qua scribit apostolus:
p. 843 columna et firmamentum uerita|tis. unde Petrus et
Iohannes, qui putabantur columnae ecclesiae, dextras dederunt
Paulo et Barnabae communionis. nec hoc sufficit, sed in
murum, ait, aeneum, qui nulla uiolatur robigine nec caesus
4 imbribus deperit, sed uetustate fit fortior. eris autem talis
contra reges et principes et populum, non cuiuslibet loci, sed
terrae, qui terrena sapiunt et caelestia non nouerunt, qui
habent imaginem choici et non caelestis, hi, inquit, bellabunt aduersum te et non praeualebunt. cur, quaeso?
quae est tanta fortitudinis causa, ut nec reges nec principes
nec sacerdotes nec populi aduersum unum praeualeant? sequitur:
5 quia tecum ego sum, ait dominus, ut liberem te. si
quando reges Iuda, qui interpretatur 'confessio', et principes
eius et sacerdotes et populi, episcopi uidelicet et presbyteri
et diaconi, et uulgus uile atque ignobile contra sanctum uirum
consurgere uoluerint, habeat fidei firmitatem et timere desistat,
quia domino auxiliante superabit.

2,1.2a XIII. *Et factum est uerbum domini ad me dicens: uade et clama in auribus Hierusalem dicens.* Hoc in LXX non habetur, sed sub asteriscis de Theodotionis editione additum est, qui uerbum Hebraicum 'carath', pro quo nos diximus 'clama' siue 'praedica', interpretatus est 'lege'. et lectionem enim et clamorem et praedicationem pro sui ambiguitate significat. aures autem Hierusalem pro auribus habitatorum eius debemus accipere.

1 Hier. 1, 18 2 I Tim. 3, 15 3 cf. Gal. 2, 9 4 Hier. 1, 18 8 cf. Phil. 3, 19 9 cf. I Cor. 15, 49 Hier. 1, 19 13 Hier. 1, 19 22 *Hier. 2, 2

1 in *s. u. L, om. cet.* ferream inquid *P* 2 columnam *L* 3 iohannis *La.c.* 4 barnebae *M* in *s. u. L* 5 rubigine *BMAVPv* 6 inbribus *B* uetuste *P* erit *P* tales *La.c.* 8 terrae] iis *add. v* 9 choici] ł terreni *s. u. A* c*oyci (h *eras.*) *P* χοϊκοῦ *v* hi *L* ipsi *cet.* 11 tantae *Pv* 12 aduersum *L* -us *cet.* praeualent *V* 13 ego *om. V* ait dominus *om. P* 15 *tert.* et *om. L* praesbyteri *B* praesbiteri *M* 17 habeant *Ma.r.* 18 superauit *BMa.c.* 21 theud. *BM* 22 caraht *L* 24 ambiguitatem *L* 26 ei *V*

2, 2b XIV. *Haec dicit dominus: recordatus sum tui mise-*
rans adulescentiam tuam et caritatem desponsionis
tuae, quando secuta me es in deserto, in terra, quae
non seminatur. LXX: *haec dicit dominus: recordatus*
sum misericordiae adulescentiae tuae et dilectionis
perfectionis tuae. Plenius hoc in Hiezechiele dicitur, quando
sibi Hierusalem in matrimonio dominus copulat et sub persona
uxoris suis iungit amplexibus siue, ut ardentiorem monstret
affectum, puellam eam et adulescentulam et desponsatam uocat;
quo enim necdum potiti sumus, magis, ut potiamur, adpetimus.
'quando', inquit, 'secuta me es in solitudine et instar sponsa- 2
liorum et dotis legis tibi ornamenta et uerborum distribui
monilia'. totumque hoc non ad meritum eius refert, sed ad
suam misericordiam, per quam et caritas consecuta est. hoc
p. 344 quoque, quod posuimus: in | deserto, in terra, quae non
seminatur, in LXX non habetur.

2, 3 XV. *Sanctus Israhel domino, primitiae frugum*
eius; omnes, qui deuorant eum, delinquent; mala ue-
nient super eos, dicit dominus. Quando Israhel dicit pri-
mitias frugum domini, ostendit populum de gentibus congre-
gatum esse post primitias iuxta illud, quod in alio loco scri-
ptum est: memor esto congregationis tuae, quam pos-
sedisti ab initio. primitiae autem debentur sacerdotibus
et non hostibus. quod sequitur: omnes, qui deuorant 2

6 cf. Ezech. 16, 8—13 12 cf. Ezech. 16, 11 15 *Hier. 2, 2
22 Ps. 73, 2 23 cf. Num. 5, 9 etc. 24 Hier. 2, 3

2 (= *lin. 5 et 9 etc.*) adulescentiam (e *pr. ex* i) *L*, (t *ex* c) *M* adolesc. *V*, (o *ex* u) *BA* adolisc. *P* desponsionis (e *ex* i) *L* desponsationis (disp. *P*) *cet.*, *v cum Vulg.* 3 sequuta *M,Ba.c.* es me *Vulg.* 6 profectionis *V* hiezechiel *B,La.c.* iezechiel *AV* ezechiel *Mv* ezeciele *ex* ezeciel *P* 7 matrimoniū̃ *Bp.c.m2* 8 sui *La.c.* 9 disponsatam *La.c.* 11 sequuta *B* (*passim*) es me *v* et *eras. A* ad (*in ras.*) *V* sponsa aliorum *Pa.r.* 12 dotis legis] dotaliciorum (aliciorum *in ras.*) *P* 13 munilia *V,BMp.c.* 14 caritatem *v* 18 (= 24) omnis *La.c.* delinquunt *MAp.c.*, *Vulg.* 20 frugum—primitias (*lin. 21*) *in mg. add. P* populum] pp̄ *et s. u.* ea *P* congregandum *Mp.c.m2* congregatorum *Ap.c.* 22 possidisti *La.c.* 23 autem] semper *add. v* 24 quodq; *Ap.c.*

eum, delinquent; mala uenient super eos, dicit dominus, hunc habet sensum: quomodo, qui primitias deuorant nequaquam de genere sacerdotali, sceleris rei sunt, sic, qui contaminant Israhel, malis subicientur iuxta illud, quod in uicesimo sexto psalmo sanctus loquitur: dum adpropinquant super me nocentes, ut edant carnes meas, qui tribulant me, et inimici mei ipsi infirmati sunt et ceciderunt. neque enim ex eo, quod dei exsequuntur sententiam, inmunes erunt a supplicio, malaque uenient super eos; oportet enim uenire scandala, uerum uae ei, per quem ueniunt scandala!

2, 4. 5 XVI. *Audite uerbum domini, domus Iacob et omnes*
cognationes domus Israhel. haec dicit dominus: quid
inuenerunt patres uestri in me iniquitatis, quia elongauerunt a me et ambulauerunt post uanitatem et
uani facti sunt? Hunc sensum et alius propheta testatur:
populus meus, quid feci tibi et quid molestus fui
tibi? responde mihi; quia eduxi te de terra Aegypti
2 et de domo seruientium liberaui te. utrumque autem
nomen — et Israhel — ponitur, non secundum duas et decem tribus, sed iuxta omnem populum, cum et ipse Iacob postea appellatus sit Israhel. offensam autem ducit a patribus, non quo peccata patrum filiis inputentur, sed quo et filii habentes patrum similitudinem et suo et parentum scelere puniantur. saepe legimus, quod propter sanctos patres filiorum

5 *Ps. 26, 2   10 *Matth. 18, 7   17 Mich. 6, *3. 4   21 cf. Gen. 32, 28   23 cf. Ex. 20, 5 etc.

1 delinquunt *Ap.c.*   ueniunt *La.c.*   2 habet (t *in ras.*) *L* habent *P.* (n *exp.*) *cet.*   3 sacerdotalis *V*   4 subitiantur (e *s.* a) *P*   5 uicensimo *LBM* uige.simo (g *ex* c; n *eras.*) *A*   XXVI *V*   spsalmo *P*   sanctus] Dauid *add. Erasmus v* (dauid sc̄s *S*)   6 me *om. V*   carnis *La.c.* meas (*ex* suas) *V*   7 et *L,* (*exp.*) *B, om. cet., v cum Vulg.*   8 execuntur *V* exequuntur *A* exsequitur *Pa.c.*   9 inmunis *La.c.*   ueniunt *codd.* (*corr. LAP*), *v*   10 opportet *M*   11 uenerunt *M*   14 qui *BP,LMAa.c.* quid (o *s.* i) *V*   17 popule *Bp.c.m2*   18 te *om. V*   20 nomen] & iacob *add. s. u. m3 A* Iacob *add. Erasmus v*   *pr.* & *exp. M*   Israhel] & iacob *add. s. u. m2 P*   22 dicit *V*

misereatur deus. dereliquerunt autem patres populi peccatoris 3
deum — et non breuiter, sed longo tempore — et pro deo secuti
sunt uanitatem, idola uidelicet, quae nihil prosunt cultoribus
suis, et ipsis similes facti sunt secundum illud, quod scriptum
est: similes illis fiant, qui faciunt ea, et omnes, qui
confidunt in eis.

2 6 XVII. *Et non dixerunt: ubi est dominus, qui ascendere nos fecit de terra Aegypti, qui transduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem et inuiam,*
p. 845 *per terram sitis et* | *imaginem mortis, per terram, in qua non ambulauit uir neque habitauit homo?* Pro
'homine' LXX 'filium hominis' interpretati sunt et pro 'imagine
mortis' de Theodotione additum est 'umbra mortis'. quod cum 2
iuxta historiam manifestum sit, illud considerandum secundum ἀναγωγήν, quod, quamdiu in isto saeculo sumus et de Aegypto educimur, paulatim ascendimus et primum deserta transimus et terram inhabitabilem, quam sanctus inhabitare non debet, et inuiam, ut difficultatem monstret itineris; per terram sitis, ubi semper maiora cupimus nec praesentibus contenti sumus, et imaginem siue umbram mortis — semper enim in periculo consistimus et ubique diabolus tendit laqueos suos —, per terram, in qua non ambulauit uir, qui perfectae in Christo aetatis est — omnes enim resurgemus in uirum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi —; neque umquam in ea habitat, qui homo dei est siue

5 Ps. 113 (115), 16 (8) 12 *Hier. 2, 6 13 *Hier. 2, 6 18. 20. 22 Hier. 2, 6 23 Eph. 4, 13

1 derelinquerunt *V* peccatores *Lp.c.,Ba.c.* 4 ipsi *codd.* (*corr. LA*) 5 similis *La.c.* omnis *La.c.* 11 habitabit *v* 12 homine· *P* imaginem *V* 13 quum *L* 14 hystoriam *V* istoriam *P* considerandum] est *add. v* 15 aNaTШΓHN *L*, *magis corruptum in cet.* anagogen (*s. u. BVP*) *v* quandiu *L* isto (i *s. u. m2*) *B* 16 educimus *Va.c.* 18 iteneris *La.c.* 19 cont··enti *L* 20 umbra *P,La c.* 21 tendet *P,LMa.c.* 23 perfecte *V,La c.* aetatis in Christo *v* resurgimus *P,LMAa.c.* 24 mensura *La c.,Mp.r.* 25 siue] uel *v*

3 filius hominis, sed semper ad maiora festinat. ex quo perspi-
cuum est non esse in uia perfectionem, sed in fine uiae et
in mansione, quae sanctis in caelestibus praeparatur et quibus
dicitur: qui statis in domo domini, in atriis domus
dei nostri. frustra igitur noua ex ueteri heresis suspicatur
hic perfectam esse uictoriam, ubi pugna est atque certamen et
incertus exitus futurorum.

2, 7 XVIII. *Et induxi uos in terram Carmeli, ut comede-
retis fructum eius et bona illius, et ingressi conta-
minastis terram meam et hereditatem meam posuistis
in abominationem.* 'Pro labore durissimi itineris dedi uobis
omnium rerum abundantiam'; hoc quippe significat 'Carmelus',
qui Hebraice appellatur 'Chermel' et in lingua nostra sonat
2 'cognitionem circumcisionis'. quomodo autem ille populus terram
sanctam et omnium rerum fertilem idololatria polluit atque
uiolauit, sic nos uerae circumcisionis accipientes scientiam
comedimus fructum eius et, si neglegentia subrepserit, conta-
minamus terram dei et hereditatem illius abominabilem faci-
mus.

2, 8 XIX. *Sacerdotes non dixerunt: ubi est dominus? et
tenentes legem nescierunt me, et pastores praeuari-
cati sunt in me, et prophetae prophetauerunt in
p. 846 Bahal et idola se|cuti sunt.* Post tanta beneficia uerterunt
in contemtum priuilegia dignitatis, ut sacerdotes dominum
non quaererent, ut doctores legis ignorarent eum, qui alios
docere debebant, et pastores per neglegentiam praeuaricatores
fierent et prophetae, qui in populis disputant, non deo loquantur,

4 Ps. 133, 1

2 perfectionem in uia *v* uitae *P* 3 praeparentur *Pa.c.* 5 & uetus *s.* ex ueteri *m2 P* haeresis *B* suspicatur *ex* suscipiat *m2 M* 8 induxit *Va.r.* comederitis *LBa.c* cōmederetis *V* 9 optima *Vulg.* 11 in *om. M* abominationem *L* abhom. *AP* 12 omnē *V* habundantiam *MP* 15 fertilitatem *V* idolatria *MAV,La.c.* idolatrię (a *s.* ę *m2*) *P* 16 uere *BMVP,La.c.m2* 17 comedemus *MAP,LBa.c.* fructus *v* negligentia *Ap.c.* neglegentiam *Pa.r.* 18 illius *ex* dī *V* abhominabilem *P,Ap.c.* 21 legem] meam *add. v* nesciunt *V* 23 secuta *Va.c.* uenerunt *M* 24 contemptum *codd.* (p *exp. L*) 25 quererent *B* 27 loquantur dō *P*

sed idolo, et sua figmenta uenerentur. his autem uerbis utendum est aduersum nostri ordinis magistros, qui deuorant populum dei uelut cibum panis et per mala opera non inuocant dominum.

2, 9 XX. *Propterea adhuc iudicio contendam uobiscum, ait dominus, et cum filiis uestris disceptabo.* Ne uideatur percutere per potentiam, quasi cum paribus ratione contendit iuxta illud, quod Dauid canit et usurpat apostolus: ut iustificeris in sermonibus tuis et uincas, cum iudicaris. quodque posuit 'adhuc', saepe se fecisse testatur, et quod intulit 'cum filiis uestris', similem ostendit etiam in filiis malorum pertinaciam. occulte autem significat, quod antiquam in deum negationem etiam filii eorum in aduentu domini sint secuti.

2,10.11 XXI. *Transite ad insulas Chettim et uidete et in Cedar mittite et considerate uehementer et uidete, si factum est huiuscemodi: si mutauit gens deos* — siue *deos suos* —; *et certe ipsi non sunt di. populus uero meus mutauit gloriam suam in idolum* siue, *de qua ei nihil proderit.* Conparationem facit eius rei, quae inconparabilis est, et uerum deum confert mendacibus. 'ite', inquit, 2 'ad insulas Chettim', quas uel Italiae uel occidentalium partium debemus accipere ab eo, quod terrae Iudaeae Cyprus

2 cf. Ps. 13, 4. 52, 5 8 Ps. 50, 6. Rom. 3, 4 13 cf. Hiob 31, 28

1 idola *VP* uererentur (re *pr. s. u. m2*) *P* utendum est uerbis *P* 2 aduersum *L* -us *cet.* 3 populum] plebem *v* cybum *A* 4 dnm̄ *V* (*postea add.*) *A*, *om. cet.* 7 percuttere *M* patribus *codd.* (t *eras. L*) rationē *M* 8 dauit *M* 9 dum *P* 12 filius *La.c.* 13 negotiationem *BAP,LMa.r.* filii eorum] filiorum *M* 15 chetim *M* chethim (*ex* chetum) *A* cethim *V* cephtī *P* uidi te *La.c.* 17 est *s. u. m2 B* siue deos *om. V* 18 deas suas *P,Aa.c.* di *B,Lp.r.* dii *cet.* uere *M* meus uero *P* 19 quo *Ap.c.,v* 20 facti *P* 22 chetim *M* chethim *Ap.c.* cethim *V* ceptim *P* qua *Ba.c.m2* quā *M* occidentaliae *P* 23 indeae *LBAV* indę *P* cripus (ł ciprus *s. u. m2*) *P*

insula, in qua urbs hoc uocabulo nuncupatur, uicina sit, de
qua et Zeno, princeps Stoicorum, fuit; Cedar autem regio est
solitudinis et Ismahelitarum, quos nunc Saracenos uocant,
contra quam huius ipsius prophetae in extremis partibus
texitur uaticinium et cuius meminit Dauid dicens: habitaui
cum habitantibus Cedar; multum peregrinata est
3 anima mea. et est sensus: 'uel ad occidentem pergite uel
in solitudinem mittite et uidete, si qua gens hoc fecerit, quod
uos fecistis. nulla enim earum spreuit deos suos nec ligneos
et lapideos aureorum conparatione mutauit, sed antiquum erro-
p. 847 rem secuta tenuit, quod a maioribus | acceperat; et certe hoc,
cum nullus eorum deus sit, sed simulacra hominum ficta
manu. populus uero meus mutauit mendacio ueritatem et
idolum mihi praetulit, quod eis necessitatis tempore prode esse
4 non poterit'. possumus hoc dicere et contra eos, qui maiore
studio sequuntur uitia quam uirtutes, quos monet apostolus
dicens: humanum loquor propter infirmitatem carnis uestrae. sicut exhibuistis membra uestra seruientia inmunditiae et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra uestra seruientia iustitiae in sanctificationem.

2, 12. 13 XXII. *Obstupescite, caeli, super hoc et, portae eius, desolamini uehementer, dicit dominus; duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt, fontem aquae uiuae, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quae con-*

1 cf. Ioseph. Ant. Iud. 1, 128 4 cf. Hier. 49 (30), 28 (6) 5 Ps. 119, 5—*6 17 *Rom. 6, 19

1 insola *Pa.c.* sit (*s. u.*) *M*, *om.* (ē *s. u. m2*) *P* 2 (= 6) caedar *P* 3 ḥismael. *L* hismahel. *VP* sarac•enos *L* sarrac. *MAV* 5 ratiocinium *Aa.c.* 6 peregrina *Pa.c.* 7 ḥoccidentem *P* 9 uos *om. v* eorū *V* deos suos *om. P* 11 acciperat *La.c.* hoc *eras. P* 12 facta *V* 13 uere *Ma.c.* mendatium *Pa.c.* 14 prodē esse *LB* prodesse *cet.* 15 dicere *post* eos *tr. v* maiori *codd.* (*corr. L*) 16 secuntur *MVP,LAa.c.* uia *La.c.* 18 sicut] enim *add. P*, (*s. u. m2*) *A* 18 (= 20) exibuistis *MP* seruire *P,Ap.c.m2* 20 seruire *P* 21 iustificationem *M* 24 dereliṇquerunt *P* 25 et *om. v* sibi ịḅi *P* cisternas *iterauit v cum Vulg.*

tinere non ualent aquas. LXX: *obstupuit caelum super*
hoc et inhorruit extra modum et uehementer, cetera
similiter. Caelum, cui dictum est: attende, caelum, et lo-
quar et: audi, caelum, et auribus percipe terra, ui-
dens dei praecepta calcata inhorrescit et stuporem dissimulare
non potest. omnis enim creatura congemescit et condolet super
peccatis hominum. duo autem populus dei fecit aduersa: pri- 2
mum, ut relinquerent deum, qui est fons uitae et praeceptum
dedit dicens: ego dominus deus tuus, qui eduxi te de
terra Aegypti; secundum, quod in eodem loco scriptum
est: non sint tibi di in conspectu meo; pro quo se-
cutus est daemonas, quos dissipatas cisternas uocat eo, quod
dei mandata seruare non ualeant. et hoc attendendum, quod 3
fons perpetuus est et uitales habet aquas, cisternae autem et
lacus uel de torrentibus uel ex aquis turbidis terrae conplentur
et pluuiis. portas autem caelorum illas uocat, de quibus et
in uicesimo tertio psalmo scriptum est: leuate, portae,
capita uestra, et introibit rex gloriae; pro quo LXX
transtulerunt: leuate portas, principes, uestras, de
quibus plenius suo dicetur loco. quodque Aquila et Symma- 4
chus 'caelos', LXX uero et Theodotio 'caelum' interpretati
sunt, nullum moueat. Hebraicum enim 'samaim' communis est

3 *Deut. 32, 1 4 *Esai. 1, 2 8 cf. Ps. 35, 10 9 Deut. 5, 6 etc.
11 *Deut. 5, 7 etc. 17. 19 *Ps. 23, 7 21 *Hier. 2, 12

1 obstipuit *BMVP,Aa.c.* 2 inorruit *V* *alt.* et *om. M* uehementer] et *add. v* 5 stupore *V* 6 omnes *Ba.c.* congemiscit *La.c.,AVp.c.* 8 relinqueret *v* 10 locum *Pa.c.* 11 dii *MAVP,La.ri.* 12 es *P* daemones *v* quas *M* 13 dei] diu *BAP, Va.c.m2* diuina (ina *s. u.*) *M* 14 habeat *P* 15 lacos *Pa.c.* *pr.* uel *om. V* terrae *L,Mp.c.* terra *cet. v* 17 uicensimo *B,La.r.* uicesimmo *M* uigesimo (g *ex* c) *A* XXIII· *V* uicesimo ps. tertio *P* leuatae *B* 18 intrabit (b *ex* u) *P* pro quo *MV,* (quo *s. u.*) *LB* proc *Aa.c.m2* porro *P* 20 dicitur *LPa.c.* quod *V* simmachus *M* simachus *VP* 21 theodotion *V* 22 sāmaim *M* sasamaim *V*

numeri, et tam 'caeli' quam 'caelum' eodem appellantur no-
mine, ut Thebae, Athenae, Salonae.
2, 14a XXIII. *Numquid seruus est Israhel aut uernaculus?*
Puto ex hoc loco in superbiam elatos saluatori dixisse Iu-
daeos: semen Abraham sumus et nemini umquam
p. 848 seruiuimus; | quomodo tu dicis: liberi eritis? ne-
scientes, quod omnis, qui facit peccatum, seruus peccati sit et
seruiat unusquisque illi, a quo uincitur. nati ergo de amico
dei Abraham uitio suo facti sunt quasi filii Cham, cui dictum
est: maledictus Chanaam, seruus erit fratribus
suis.
2, 14 b. 15 XXIV. *Quare ergo est factus in praedam? super
eum rugierunt leones et dederunt uocem suam, posue-
runt terram eius in solitudinem, et ciuitates illius
exustae sunt, et non est, qui habitet in eis.* Interrogat
2 sermo diuinus, ut ipse respondeat. leones autem uocat prin-
cipes Babylonis, qui terram eius posuerunt in solitudinem et
ciuitates illius incendio deleuerunt. uel certe iuxta ἀναγωγήν
leones intellegamus aduersarias potestates aut hereticorum
principes, qui terram ecclesiae desolantes omnes illius urbes
heretico incendio uastauerunt et illo igne, de quo scriptum
est: omnes adulterantes, quasi clibanus corda eo-
3 rum. illi enim uere dant uocem suam et in hoc eodem pro-
pheta sub perdicis persona clamant et congregant, quae non

5 *Ioh. 8, 33 7 cf. Ioh. 8, 34 8 cf. Iud. 8, 22 10 *Gen. 9, 25
22 *Os. 7, 4. 6 24 cf. Hier. 17, 11

2 thebe *M* athenae] et *add. v* 4 in *om. B,MAa.c.* superbiam̃ *B* superbia *P,Aa.c.m2* iudeos *M* 5 habraam *L* abraam *V* abrahe *M* Abraae *v* seruiuimus umquam *v cum Vulg.* 6 seruimus *La.c.* nescientes (cientes *extra u. m. rec.*) *B* 7 et] ut *P* 8 illi] ei *v* 9 abraã *V* fact* (a *eras.*) *M* fili *La.c.* 10 chanam *LV,BPa.c.* cham *M* seruis *Ma.c.m2* *in uerbis* fratribus suis *desinit B* 12 factus est *v cum Vulg.* 14 et *om. Vulg.* ciuitas *La.c.* eius *Vulg.* 15 exutae *Aa.c.* inhabitet *MA* 16 ipsi *P* 17 babylones *La.c.* babilonis *P* solitudinẽ *M* 18 ciuitatis *La.c.* certe *om. V* aNaΓШHN *V*, *magis corruptum in MAP* anagogen (*s. u. AP*) *v* 20 omnis *La.c.* 22 aulterantes *M* 24 sub (b *s. u.*) *MP* persona· *P* et *om. v*

pepererunt, faciuntque diuitias non cum iudicio. propterea autem urbes illius uastatae et deletae sunt, quia non habent habitatorem deum dicente scriptura: et non est, qui inhabitet in eis.

2,16.17 XXV. *Filii quoque Mempheos et Taphnas constuprauerunt te usque ad uerticem. numquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti dominum deum tuum eo tempore, quo ducebat te per uiam?* Hoc, quod nos diximus: eo tempore, quo ducebat te per uiam, in LXX non habetur. duas autem urbes maximas Aegypti, Memphin et Taphnas, nominat earumque dicit filios constuprasse Israhel usque ad uerticem illo sensu, quo Isaias posuit: a planta pedis usque ad uerticem non est in eo sanitas. tanta autem fuit libido Aegyptiorum, qui sunt magnis 2 carnibus, ut nulli parcerent membro, sed omnia constuprarent. iuxta litteram refer ad idola Aegyptiorum, iuxta intellegentiam spiritalem ad magistros peruersi dogmatis, qui ecclesiae puritatem sua polluunt turpitudine. haec autem idcirco euenient ei, quia dereliquit dominum deum suum, et illo maxime tempore, quo ipsum ductorem sequi debuit.

2, 18 XXVI. *Et nunc quid tibi uis in uia Aegypti, ut bibas aquam Sior? et quid tibi et uiae Assyriorum,*

3 *Hier. 2, 15 9 *Hier. 2, 17 12 Esai. 1, 6 14 cf. Ezech. 16, 26 17 cf. Hiob 13, 4

1 peperunt *LMAa.c.* ***erunt (per *eras.*) *P* faciuntque—iudicio *in mg. add. V* diuitiis *Ma.c.m2* diuitis *Aa.c.* diuites *P* 2 uastate *La.c.* sunt *add.m2MA,v* delete *La.c.* sunt *om. MAP,La.c.,v* 3 dicentes *La.r.* habitet *VPv* 5 tapnas *La.c.* taphnis *Mp.c.m2* taphnes *Ap.c.* taphneos *Pp.c.,v* thapnas *V* construprauerunt (r *alt. s. u.*) *M,Aa.r.* 7 tibi *om. M* 8 quoḍ *MV* ducebant *LAa.r.* 9 quod *V,Ma.c.* 10 menphin *M* memphi *P* 11 tapnas (i *s.* a *alt. m2*) *M* thapnas *V* tap*nas (h *s.* *) *P* Taphnim *v* 12 ad *om. M* esaias *MVP* 13 pedes *P,La.c.* 14 autem] enim *v* aegyptorum *La.c.* egyptiorum *M* 15 membroṣ& (& *postea add.*) *M* 16 refert *codd.* (*corr. L*) refertur *v* 17 spiritualem *Ap.c.,v* quia *P* 18 pollunt *La.c.* pulluunt *Ap.c.m2* (*saepius*) turpidine *P* eueniunt *v* 20 doctorem *M,LAa.c.* 21 num *P* 22 seor *M* (*hic et p. 26, 1*) sion *Va.c.* turbidam *Vulg.* *alt.* et *om. M* cum *Vulg.* uia *La.c., Vulg.* in uia *Mp.c.m2* asyriorum *P*

ut bibas aquam fluminis? Pro 'Sior' nos 'turbidam' inter-
p. 849 pretati sumus, quod uerbum Hebraicum significat, pro | quo
2 communis editio habet 'Geon'. quia ergo supra filios Memphis
et Taphnas posuerat, qui constuprauerunt Israhel usque ad
uerticem, nunc manifestius ipsam Aegyptum nominat. nullique
dubium, quin Nilus aquas turbidas habeat et quod fluuium
Assyriorum Eufraten significet dicente scriptura, quod repro-
missionis terra sit a torrente Aegypti usque ad flumen ma-
3 gnum Eufraten. qui autem Christum reliquerint, fontem uitae,
et hereticorum sibi foderint lacus, qui aquas doctrinarum con-
tinere non possunt, necesse est, ut leonibus subiaceant, qui
redigant terram eorum in solitudinem et uniuersas ecclesias
destruant, et usque ad uerticem polluantur et bibant aquas
turbidas et fluenta Assyrii fluminis et aquilonis, unde exarde-
scunt mala super terram.

2, 19 XXVII. *Arguet te malitia tua* — siue *erudiet te prae-
uaricatio tua — et auersio tua increpabit te. scito et
uide, quia malum et amarum est reliquisse te domi-
num deum tuum et non esse timorem mei apud te,
dicit dominus deus exercituum.* Notandum, quod et ma-
litia siue praeuaricatio, postquam satiauerit praeuaricantem
et instar coturnicum usque ad nausiam uenerit, erudiat agen-
tem paenitentiam; cui imperatur, ut uideat, quid reliquerit,

3 *Hier. 2, 18 cf. Hier. 2, 16 7 cf. Hebr. 11, 9 8 cf. Gen. 15, 18 9 cf. Hier. 2, 12—18 14 cf. Hier. 1, 14 22 cf. Num. 11, 20. 31

1 inpੰtati *P* 4 taphnis *Mv* taphnes *Ap.c.* thapnas *V* 5 aegiptum *M* 6 quin (n *s. u.*) *M* 7 assiriorum *M* (*saepius*) Euphratem *v* (= 9) significent *P,La.r.* re|repromissionis (pro *s. u. m2*) *L* remissionis *P,MAa.c.m2* 8 fluuium *v* 9 relinquerint *Ma.r.* (*saepius*) reliquerunt *P* 10 foderunt *Ma.c.* foderent (v *s.* e *alt.*) *P* qui aquas] quos *Pp.c.* doctrinarum] scismata *add. s. u. P* 12 redeant *La.c.* 13 polluant *Pp.r.* 14 adsyrii *Pa.c.* exardiscunt *La.c.* 16 arguent *Pa.r.* 17 aduersio *V,Pa.c.* increpauit *M,La.c.* increpaui *Pa.c.* 18 te *om. LVa.c., post* tuum *tr. P* 19 deum *om. MP,LAa.c.* mei] eius *MP,Ap.c.m2* 20 deus *om. P* et *om. v* 21 saturauerit *v* 22 cuturnicum *Ma.c.* conturnicum *Va.r.* nausium *Ma.c.* nauseam *v* eruditam gentem *La.c.* 23 relinquerit *P* dereliquerit *M*

quid secutus sit et quomodo spernens bona et dulcia mala
et amara elegerit. hoc autem totum factum est, quia reliquit 2
dominum deum suum et timor illius non est apud eum. principium enim sapientiae timor domini, quem quia non habuit, malo et amaritudini traditur.

2, 20 XXVIII. *A saeculo confregisti iugum meum* — siue *tuum* —, *rupisti uincula mea* — siue *tua* — *et dixisti: non seruiam. in omni enim colle sublimi et sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix* siue *ibi diffundebaris in fornicatione.* Quasi ad meretricem loquitur Israhel, quod coniugalia foedera ruperit et dixerit: non seruiam — subauditur 'domino' uel 'marito' —, sed in omni colle sublimi et sub omni ligno frondoso prostrata fuerit idololatriae;
amoena enim semper et excelsa loca idolis dedicantur. potest 2
hoc et ad eum dici, qui ab initio Christianus et sacris ex parte litteris eruditus postea desiderio saecularis litteraturae, quae significatur in collibus, et in amoena eloquentiae, quae in frondosis monstratur arboribus, prosternat se daemonibus, qui sub occasione eruditionis et sublimis scientiae polluunt cre-
p. 850 dentium animas et | diuaricare faciunt pedes suos omni transeunti.

2, 21 XXIX. *Ego autem plantaui te uineam electam, omne semen uerum; quomodo conuersa es mihi in prauum uinea aliena?* LXX: *Ego autem plantaui te uineam frugiferam, omnem ueram; quomodo conuersa es in*

3 cf. Ps. 35, 2. Rom. 3, 18 Prou. 9, 10 etc. 11 Hier. 2, 20
20 cf. Ezech. 16, 25

1 et quid *v* spernes *Aa.c.* 2 dereliquit *v* 4 dĩ *V* 5 mala (is *s.* ạ *alt.*) *M* 6 confrigisti *La.c.* 8 collo *P* sublime *Pa.c.* 9 prosternabaris *M* prosternaberis *V* ibi *om. P* 10 fornicationẽ *AV* 12 sed *om. M & s.* ṣẹḍ *m2 A* 13 idolatriae *MAVP* 14 amoenae *La.r.* exelsa *M* post *P,LAa.c.* 15 dicit *P* quiá ét *L* ex parte sacris *v* 16 saeculiris *M* 17 *alt.* in *om. AVv* amoenae *P,LMAa.r.,v* amoene *V* eloquentia *Ap.r.* quae *om. V* 18 prosternit *Ap.c.* 19 occansione *LPa.r.* 22 uineam] meam *add. V* omnem *Va.r.* 23 quomodo] ergo *add. Vulg.* 24 *alt.* uinea *V* 25 omnem ueram *om. V*

amaritudinem uitis aliena? Pro uinea 'electa' siue 'fru-
gifera' in Hebraeo 'sorec' habet, quae in Isaiae cantico poni-
tur. est autem genus uitis optimae, quo surculo et Israhel
dominus plantasse se dicit et miratur, quomodo semen uerum
electaque uinea conuersa sit in amaritudinem et ideo facta
2 sit uinea aliena. nullusque securus sit, si et plantatio domini
et semen uerum et uinea sorec in tantum suo uitio commu-
tatur, ut per amaritudinem recedat a domino et fiat uitis
aliena. et in hoc consideranda clementia creatoris, quod, qui
in euangelio dixit: e g o s u m u i t i s u e r a, discipulis quoque
suis dederit et credenti in se populo, ut uitis electa uel uera
sit, si uoluerit in eo, quod plantata est, permanere.

2, 22 XXX. *Si laueris te nitro et multiplicaueris tibi
herbam borith, maculata es iniquitate tua coram me,
dicit dominus deus.* Pro 'herba borith', quam nos, ut in
Hebraico posita est, uertimus, LXX transtulerunt πόαν, ut
significarent herbam fullonum, quae iuxta ritum prouinciae
Palestinae in uirentibus et umectis nascitur locis et ad lauan-
das sordes eandem uim habet, quam et nitrum; 'nitrum' autem
nostrum et 'herba fullonis' paenitentia est. ecclesiasticus quoque
sermo, qui arguit et increpat et corripit delinquentem, mor-
2 dacioris nitri habet similitudinem. qui uero leui peccatorum

1 *Hier. 2, 21 2 cf. Is. 5, 2 10 Ioh. 15, 1 16 *Hier. 2, 22

1 uite *Pa.c.* alienae *Ap.c.m2* frugiferam *Pa.r.* frugifera siue electa *v* 2 hebreo *MA* sorech *LP* habetur *v* esaiae *MV* 3 uitis genus *P* 4 dominus] se *add. V* se *om. MP,Aa.c.* 5 maritudine *M* 6 nulusque *M* securis *P* 7 sorech *M,Pp.c.,v* conmutatus *M* 8 et] ut *V* uitas *Ma.c.* 9 creatoris] dñi *P* saluatoris *v* 10 euuangelio *M,La.r.* dicit *M* uita *Pa.c.* 11 credendi *Ma.c.* credentis *Pa.r.* 13 et *om. v* 14 es] in *add. MP,* (*s. u.*) *A,v cum Vulg.* 15 ut (*s. u.*) *LP* 16 ebrahico *M* Hebraeo *v* positum *P* noan *M* (poan *s. u. AP*) 18 palastinae *V* uirectibus *V* humectis *MP* 19 eadem *La.c.* 20 fullonis] ē *add. m2 A* significat *add. m2 P* poenitentia *La.c.* paenitentiam *P* est *om. AP* 21 quia *M* corripit] compellit (ell *s. u.*) *M* delinquentes *v* 22 leuiori *Mp.c.*

sorde maculatus est, leuioribus purgatur monitis. porro peccata grauia, quae ad mortem trahunt, nec nitro nec herba borith dilui possunt, sed grauioribus tormentis indigent. unius cuiusque enim opus, quale sit, ignis probabit et in igne reuelabitur. pulchreque addidit: maculata es iniquitate tua in conspectu meo, quod, etiamsi hominibus munda uidearis, mihi munda non sis, qui noui conscientias singulorum. unde et in alio loco dicitur: non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens.

2, 23 a XXXI. *Quomodo dicis: non sum polluta, post Bahalim non abii? uide uias tuas in conualle* siue *ualle*,
quae Hebraice dicitur 'ge' et a LXX interpretatur πολυάνδριον,
p. 851 quod sermone nostro dici potest 'sepulchrum mul|titudinis'.
'Frustra', inquit, 'non uis confiteri scelera tua et iactas munditiam, quae idololatriae polluta es sordibus, et impudenter negas te coluisse idolum Bahalim. respice conualle filiorum Ennom, quod Siloae fontibus inrigatur, et ibi cernes delubrum
2, 23 b Bahal, quem relicto deo uenerata es'. quodque additur: *scito,* 2
quid feceris, clausos oculos aperit denegantis, ut cernat, quod erubescit aspicere. iuxta tropologiam inpudentiam frontis eorum, qui nolunt sua uitia confiteri, operibus arguamus.

3 *I Cor. 3, 13 5 *Hier. 2, 22 8 Ps. 142, 2 12 *Hier. 2, 23 16 cf. Hier. 32 (39), 35

1 maculatus] pollutus *P* 2 grauia] peccata *add. M* nigro *La.c.* 4 enim *om. V* probauit *LPa.c.* 5 pulcreque *MPa.c.* es] es• *L* in *add. MAPv* iniquita *M* 7 munda (*pr.*)—sis] ụṇḍạ ṇọṇ ṣị sunt (ñ sint illi tam̄ nuda *s. u. m2*) *M* nouit *Mp.c.m2* 9 tuo] meo *V* 10 baalim *LV* 11 habii *MV* ambulaui *Vulg.* 12 hebraicáe *L* hibraice *M* habraice *P* ge et a] ge&a (gehenna *s. u.*) *P* ge *om. M* et *exp. A* a *om. LMa.c.* interpretes•• *M* interpretantur *Pp.c.* ΠΟay- (poliandrion *s. u.*) *M* ΠΟΛu- *V* ΠΟayaNCIpICON (poliandrison *s. u.*) *P* (= *p. 30, 4*) 14 non uis] nobis *M,LAa.c.*, (n *ex* u) *P* confiteris *MP,LAa.r.* iactaris (ri *ex* n) *P* 15 idolatriae *MAVP* 16 negasse *Va.c.* baalim *VP* conuallem *codd.* (m *s. u. L*), *v* 17 ennon *MAPv* quod] quae *Erasmus v* siloam (m *s. u.*) *M* siloe *v* cernis *LP,Aa.c.* 18 baal *VP* est *Ma.r.* 19 quod *P* denegantes *La.c.* 21 argu•it *M* arguantur (v *s.* a *alt.*) *P*

huiuscemodi enim homines non ambulant in arta et in angusta uia, quae ducit ad uitam, sed in lata et spatiosa, per quam ingrediuntur plurimi, quae ducit ad mortem. unde et significanter πολυάνδριον nominata est siue iuxta historiam, quod ibi interfecta et perdita sit idololatriae malo populi multitudo.

2, 23 c. 24 XXXII. *Cursor leuis explicans uias suas, onager adsuetus solitudine, in desiderio animae suae adtraxit uentum amoris sui; nullus auertet eam. omnes, qui quaerunt eam, non deficient; in menstruis eius inuenient eam.* LXX: *ad uesperam uox eius ululauit, uias suas dilatauit super aquas solitudinis, in desiderio animae suae spiritu portabatur, tradita est. quis conuertet eam? omnes, qui quaerunt illam, non laborabunt; in humilitate illius repperient eam.* Multum in hoc loco Septuaginta editio ab Hebraica ueritate dis-
2 cordat; tamen utraque habet sensum suum. quia supra dixit: non sum polluta, et quasi ad mulierem, quae turpiter se gesserat, loquebatur, describit fornicationem eius. 'quomodo', inquit, 'caprea leuis' — quam nos genere communi 'cursorem' diximus significantiusque Aquila, Symmachus et Theodotio uertere δρομὰς κούφη — 'explicat uias suas et uelox fertur ad pabula, et sicuti onager adsuetus in solitudine trahit in desiderio animae suae uentum uel spiritum amoris sui' — uno

1 cf. Matth. 7, 13. 14   18 Hier. 2, 23   21 *Hier. 2, 23

1 arcta *v*   *alt.* in *om. P*   2 et *s. u. M*   3 ingrediantur *Pa.c.*   4 hystoriam *V*   5 idololatria (a *alt. in ras.*) *M* idolatriae *La.c., cet.*   malo] & pdita *s.* malo *M* mala (a *ex* o) *P*   7 uias *s. u. M*   honager *P*   8 adsuetus] in *add. Vulg.*   solitudini *MAVPv*   9 auertit *La.c.*   11 ullulauit *P*   13 spiritui quo (i quo *s. u.*) *A*   14 conuertit *P*   15 laborabunt] et *add. v*   repperiant *Ma.c.* reperient *Ap.r.*   eam] illam *v*   16 ebraica *M*   18 sum *cod. Salisburg. a. X 23* solum *cet.* (*corr. cod. Vercell. CLIV 50*)   et] sed *Aa.c.*   se *L, om. MVP,Aa.c.*   20 caprae *LAa.c.*, (e *eras.*) *M* capra *V* capreae *P*   21 aquilam *Pa.r.*   & simmachus *V* simmachus *P*   teodotio *M* theodotion *V*   22 DP'ɯ)-(aC *V*   KOYΦN *MP* KOYΦHN *V*

enim apud Hebraeos nomine 'ruha' et 'uentus' appellatur et
'spiritus' —, 'sic et Israhel siue Hierusalem toto impetu ad
desiderium libidinis ferebatur et omni idolorum amore ferue-
bat, nullusque est, qui eam suis possit monitis ab hoc im-
petu auertere, non quo inpossibilitas hoc fecerit prophetarum,
sed malitia peruersa cupientis'. quicumque eam, ait, quae- 3
sierint, non magnopere laborabunt; in menstruis
et in inmunditia eius inuenient eam, pro quo Aquila
p. 852 νεομηνίαν, hoc est 'Kalendas', Symmachus 'mensem', LXX | et
Theodotio 'humilitatem' interpretati sunt. porro iuxta Septua-
ginta hic sensus est: meretrix Hierusalem iuxta illam mulie-
rem, quae in Prouerbiis describitur, ad uesperam ululabat uoce
sua et amatores ad libidinem prouocabat, aperiebat uias tur-
pitudinis suae et diuaricabat pedes omni transeunti. erat
autem locus amoenitatem habens aquarum fluentium, qui de-
lectabilior fit, quando in circuitu solitudo est, ut nullus uideat
fornicantem. in desiderio, inquit, animae suae ἐπνευ- 4
ματοφορεῖτο siue peruerso spiritu ducebatur siue
trahebat amoris refrigerium uel certe canebat turpi-
tudinis suae carmina. tradita est, inquit, uitiis suis et libi-
dini, nullus eam conuertere poterit. omnes, qui uoluerint eam
inuenire, in turpitudinis humilitate repperient, ut numquam
possit uoluptatis amore satiari.

6 *Hier. 2, 24 9 *Hier. 2, 24 11 cf. Prou. 5, 3—6. 7, 10—21 14 cf. Ezech. 16, 25 17 *Hier. 2, 24 20 *Hier. 2, 24

1 hebreos *MAV* ruha *M* rhum *LVP*, (a *s.* m) *A* rua *v* 3 referebatur *V* idolo *MVP,LAa.c.* 4 monitis possit *v* 5 auertere *usque ad* in pace (*p. 34, 1*) *desunt in M* hoc inpossibilitas *P* 6 peruerse *P* cupientes *Pa.c.* ait eam *v* 7 magnoopere *LAGa.c.* 8 inmunditiam *La.r.* inmunditiis *G* quo *s. u L* 9 NeoMHNIΛM *C* NHOϽ-CHNIaN *A* NHWϽ-CHNIH *V* NeoΛCeNIaN (neomeniā *s. u.*) *P* calendas *L* 10 theodotion *V* 11 illud *P* muliebrem *P,LGa.r.* 12 discribitur *P* ululaba.t *L* ul|ulabat *P* 14 deuaricabat *CGa.c.* 17 -pITO *L* EIINEOϽ-CHTOΦOPITO *C* eIINeΥMHTOΦOPITO *A* HIINHUϽ-CHΘWΦOPIΘW *V* EIINeCIMNTOΦpiTO *P* 20 suis *om. G* 21 omnis *Pa.c.* *alt.* eam *s. u. L* 22 in turpitudinis inuenire in (e *s.* iș; *tert.* in *postea add.*) *P* humilitatem *C* reperient *Ap.r.*

2,25 XXXIII. *Prohibe pedem tuum a nuditate et guttur tuum a siti. et dixisti: desperaui, nequaquam faciam; adamaui quippe alienos et post eos ambulabo.* LXX: *conuerte pedem tuum a uia aspera et guttur tuum a siti. quae dixit: uiriliter agam, quoniam dilexit alienos et post eos ambulauit.* Pascha facturi calciamenta
2 habere iubentur in pedibus. et apostolus calciatos praedicat
pedes eorum, qui euangelio praeparantur, ne, dum per saeculi
huius solitudinem gradiuntur, uenenatis pateant animantibus,
quae debent euangelico pede calcari et conteri. guttur prohi-
bemus a siti, quando saluatoris praecepta suscipimus dicentis:
qui sitit, ueniat ad me et bibat. quae desperatione me-
liorum negauit se facturam, quod dominus imperauit, causam-
que exposuit dicens: adamaui alienos et illos sequar,
3 inpudenti confessione putans se crimina deuitare. porro iuxta
Septuaginta uia peccatorum aspera est, quae a domino con-
uertitur in uiam planam. quicumque hereticos sequitur, ho-
rum uersuum notetur elogio, quod dixerit: desperaui — siue
in malo proposito agam uiriliter — et in meo confortabor
errore. necesse autem est, ut, qui alienam ecclesiastico doctri-
nam sequitur, alienos diligat et eorum sequatur uestigia,
uel daemonas uel hereticorum principes, qui a deo alieni
sunt.

2,26 XXXIV. *Quomodo confunditur fur, quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israhel, ipsi et reges eorum, principes et sacerdotes et prophetae eorum.*

6 cf. Ex. 12, 11 7 cf. Eph. 6, 15 12 *Ioh. 7, 37 14 *Hier. 2, 25 18 Hier. 2, 25 19 *Hier. 2, 25

1 nuditatem *L* 2 tuum *om. G* disperaui *P* 5 dilexi *V,Gp.r.,v* 6 ambulabo *Gp.c.* ambulabit *V* ambulaui *v* pasca *CP* 7 iubebantur *P* iubentur habere *v* 8 eu|*angelio (u *eras.*) *L* 10 qui *V* euuangelico *C* calciari *V,Pa.r.* et] aū contegi et ū *V* contueri *Ga.r.* prohibemur *C* 11 suscipimus] implemus *v* 12 disperatione *CP,LAa.c.* (*passim*) malorum *v* 13 facturum *v* 14 admanui *Va.c.* 17 hereticus *P* 18 uersum *La.c.* 19 p̄posito *C* 20 ecclesiasticam *C,Ga c.* et non ecclesiasticam *A* ecclesiasticus *V,Pp.c.* ab ecclesiastica *v* 22 daemones *v* 25 et *om. CVP,LGAa.c.*

p. 853 Quamuis sit inpudens et procax uultus furantium, tamen eru-
bescit, cum in furto fuerit deprehensus. et Israhel ergo dicens
2, 27 a *ligno: pater meus es tu, et lapidi: tu me genuisti,*
ut eos uocaret parentes, quos ipse fabricatus est, confunditur,
cum in sua idololatria fuerit deprehensus. et ne putemus eum 2
hoc de plebe dicere, reges ponit et principes et sacerdotes et
prophetas eorum. utamur hoc testimonio, si quando principes
nostri et hi, qui in ecclesia putantur duces, in peccatis turpibus
fuerint deprehensi.

2, 27 b XXXV. *Uerterunt ad me tergum et non faciem.*
Qui proiciunt sermones dei retrorsum, ipsi uertunt contra eum
tergum suum et non faciem. quando magister enim praecipit,
oboedientis indicium est, si demisso contra audiat capite; sin
autem uertat tergum, signum est contemnentis, ut in alio loco
scriptum est: et uerterunt ad me scapulam recedentem. 'in tantum,' inquit deus, 'mea contemsere praecepta, ut
ne audire quidem uoluerint, sed tumorem animi gestu corporis
indicarint'.

2, 27 c XXXVI. *Et in tempore adflictionis suae dicent:*
surge et libera nos. Qui per beneficia non senserunt, per
tormenta sentiant deum.

2, 28 a XXXVII. *Ubi sunt di tui, quos fecisti tibi? surgant*
et liberent te in tempore adflictionis tuae. Inpudens
postulatio tempore necessitatis et angustiae ab eo quaerere

11 cf. Ps. 49, 17 15 *Zach. 7, 11

1 in(m)prudens *APa.r.* procans *Aa.c.m2* erubiscit *La.c.* 4 confundetur *CGAVP* 5 idolatria *CGAVP* eum *post* plebe *tr. v* 6 ponet *LPa.c., om. V* 7 eorum *ante* et *tert. tr. C* si quando] contra *v* 8 nostros *v* hi] contra hos *v* duces] quum *add. v* 10 *post* uerterunt *6 fere litt. eras. L* 11 qui—faciem *post* recedentem (*lin. 15*) *tr. L* 12 suum *om. v* enim magister *LAp.c.m2.v* 13 obidientis *La.c.* dimisso *CGAV.La.c.* si *P* 14 contemnentes *La.c.* 16 contempsere *CGAVP* ut] & *C* 18 indicarent *LP* 21 sentiunt *VP* sentient *v* 22 (= *p. 34, 2*) dii *codd.* (*corr. L*)

auxilium, quem in pace contemserint. legendumque increpantis affectu: 'liberent te di tui, quos fecisti tibi, ut, cum deus creator sit hominum, homo fecerit deum, probet necessitas, quid possint, quos securus ante coluisti.'

2, 28 b XXXVIII. *Secundum numerum ciuitatum tuarum erant di tui, Iuda.* Uel eosdem uel singulos atque diuersos singulae ciuitates colebant deos, ut nec in impietate uiderentur habere consensum, sed pugnans contra se superstitio diuersum sequeretur errorem. quodque sequitur: et iuxta numerum uiarum Hierusalem immolabant Bahal, a Septuaginta additum est.

2, 29 XXXIX. *Quid uultis mecum iudicio contendere? omnes dereliquistis me, dicit dominus.* Prona est ad excusationem sui humana peruersitas, ut, quicquid merito sustinent, iniuste sustinere uideantur et propriam culpam referant ad iudicium dei. 'frustra', igitur ait, 'obtenditis querimonias et iniquum causamini iudicem, cum impietatis uestrae sit, quod
p. 854 patimini.' | quodque sequitur: et omnes inique egistis in me, similiter et a Septuaginta additum est.

2, 30 a XL. *Sine causa percussi filios uestros; disciplinam non receperunt,* pro quo posuere Septuaginta: non recepistis. Sensusque est in Hebraico: 'ipsi, qui percussi sunt, disciplinam recipere noluerunt,' in LXX uero: 'ideo percussi filios uestros, ut illorum nece uos erudiremini. et ne

9 *Hier. 2, 28 18 *Hier. 2, 29 21 *Hier. 2, 30

1 contemserint (*sic semper fere Lp.c. uel primitus; cf. p. 33, 16*) *scripsi* contempserint *codd.; rursus incipit M* increpentis *Ma.c.* 2 afflctu *Ma.c.* liberent te *om. V* fecistibi *V* 3 sit creator *P* 4 possit *P* 5 numerum] quippe *add. Vulg.* 6 di *La.c.* dii *cet.; cf. p. 13, 17. 21, 18. 23, 11. 33, 22 etc.* adque *M* 7 ciuitatis *La.c.* in *om. v* 8 sensum *M* 9 quoque *MPa.c.* 10 uiarum *om. M* baal *VP* (*semper*) 12 omnes] qui *add. M* 13 curationem *Ma.c.* 15 sustenere *La.c.* repherant *Ma.c.* 16 quaerimonias *VP,LMa.c.* 17 iniquam causam in iudicem *v* quum *L* 18 quod *La.c.* 19 similiter et *om. v* 20 sine causa] frustra *Vulg.* percusit *Ma.c.* displicinam *L* 21 posuerunt *M,La.c.* 22 percusi *M* 23 recepere *LMa.c.* non receperunt *Va.c.* percusi• *M* 24 nece (ce *s. u.*) *L* erudimini *La.c.* eruderemini (i *pr. ex* e) *M* erudiamini (a *s. u.*) *P*

forsitan diceretis: peccantes corripere noluisti, plagis discite filiorum uestrorum, quod austeriore uos cupierim curare medicamine.'

2, 30 b XLI. *Deuorauit gladius uester prophetas uestros.* 'Non meos, sed uestros prophetas, nequaquam meus, sed uester gladius deuorauit, quem sustinuistis peccatis uestris'. porro Septuaginta non habent 'uester', sed simpliciter interpretati sunt: d e u o r a u i t g l a d i u s p r o p h e t a s u e s t r o s, 'ut ostendatur uel hostilis gladius uel gladius meus, per quem uestra peccata confodi.'

2, 30 c. 31 a (30 c) XLII. *Quasi leo uastator generatio uestra.* LXX: *quasi leo uastator, et non timuistis.* 'Gladius', inquit, 'qui deuorauit prophetas uestros' — hau dubium, quin Bahal et idolorum ariolos significet —, 'instar leonis uniuersa uastauit, et tamen uestra generatio, quae paucorum interfectione debuerat emendari, omnis perseuerauit in scelere'. iuxta Se- 2
ptuaginta uero hic sensus est: 'sic gladius domini, qui aduersariorum gladium demonstrauit, deuorauit atque lacerauit pseudoprophetas uestros quasi leo, qui auidissimus repertam praedam lacerat, et tamen nec prophetarum uestrorum supplicio potuistis ad meliora conuerti.'

2, 31 b (31) XLIII. *Uidete uerbum domini: numquid solitudo factus sum Israheli aut terra serotina? quare ergo*

8 *Hier. 2, 30 12 *Hier. 2, 30

1 forsitant *M* forte *v* noluistis *P* 2 quo *V* austeriori *codd.* (*corr. L*), *v* austerioribus cupierim uos (uos *postea add.*) *P* medicamina (ib; *s.* a) *P* 6 sustinuistis] pro *add. Av* 7 ũr (*s. u.*) *ante* non *tr. M* abent (ur *s.* t *eras.*) *M* 9 ostilis *M* 10 peccata uestra *v* 11 uastatur *MVP.LAa.c.* 13 hau (*sic semper fere ante* dubium *Lp.c.* *uel primitus*) *scripsi* haut *LV*, (d *s.* t) *M* haud *AP* qui in *P,Ma.r.* 14 & (r *s.* e) *M* significet] & *add. P,Ma.c.* 15 interfectioni *Pp.c.* 16 omnes *La.c.* 17 sic *L,Mp.c.m2* si *cet.* qui in *codd.* (in *exp. L*) gladio *codd.* (*corr. L*) 18 demonstratur *MAp.c.* 19 •seudoprophetas (p *eras.*) *M* auidissime *M* reppertam *MA* 20 supplicio *s. u. L* 23 israheli (i *alt. s. u.*) *M* isrł *P*

dixit populus meus: recessimus, non ueniemus ultra ad te? LXX: *audite uerbum domini: haec dicit dominus: numquid solitudo factus sum Israheli aut terra plena sentium, quia dixit populus meus: non seruiemus nec ueniemus ad te?* Et Moses uidebat uocem dei, et Iohannes apostolus uerbum dei uidisse et adtrectasse se dicit.
2 miratur autem, quomodo populus Israhel deum habuerit quasi solitudinem, cum idola quasi celebritatem urbium sit secutus. terra serotina est, quae imbres non recipit doctrinarum nec euangelii disciplinam, plenaque sentium, quia exculta non fuerat. populus ergo quondam dei in eo sceleratior, quod
p. 855 recessit a domino et non uult ultra re|uerti ad deum suum. grandis offensa nolle placare, quem offenderis.

2, 32 XLIV. *Numquid obliuiscetur uirgo ornamenti sui, sponsa fasciae pectoralis suae? populus uero meus oblitus est mei diebus innumeris.* Per haec discimus sponsum esse Christum uirginis ecclesiae, quae non habet maculam neque rugam. si autem ipse est sponsus, ipsius uerba sunt, de quo loquitur et Iohannes Baptista: q u i h a b e t
2 s p o n s a m, s p o n s u s e s t. ornamentum ergo suum perdit, qui recedit a domino, et amittit intellegentiam doctrinarum, quae significatur in pectore. unde et Iohannes euangelista recumbit super pectus domini, et sacerdotibus inter cetera separatur pectusculum uictimarum. quanto autem maior est numerus

2 *Hier. 2, 31 5 cf. Ex. cap. 20 et 33 6 cf. I Ioh. 1, 1 17 cf. Eph. 5, 27 19 Ioh. 3, 29 22 cf. Ioh. 13, 23 23 cf. Num. 6, 20 etc.

1 ultra *s. u. m2 M* 2 LXX—ad te (*lin.* 5) *om. V* 3 isrł *A* 4 dicit *v* 5 moyses *AVP* dī (i *in ras.*) *L* 6 (= 19 *et* 22) iohannis *LPa.c.* se *om. P,MAa.c.* 7 populus] m̄s *add. P* 8 quum *L* sequutus *M* 9 inbres *P* 10 eu|uangelii *L* plenamque *L* 11 ergo] igitur *v* eo] est *add. M* (*s. u.*), *v* 12 deum] dominum *v* 14 obliuiscitur *P,La.c.Mp.c.* sui] aut *add. A* (*s. u.*), *Vulg.* et *add. v* 15 uero *om. v* 17 Christum esse sponsum *v* eccłam *P* 19 et *om. v* 20 sponsam] sponsa *La.c.* 21 mittit *Ma.c.* 22 euuangelista *L* recubuit *P*

temporum, quibus obliuiscimur deum, tanto maior poena peccati, quod nec longitudine saeculorum potuerit edomari.

2, 33. 34 XLV. *Quid niteris bonam ostendere uiam tuam ad quaerendam dilectionem? quae insuper et malitias tuas docuisti uias tuas, et in alis* — siue *in manibus* — *tuis inuentus est sanguis animarum pauperum et innocentium. non in foueis inueni eos, sed in omnibus istis* siue *sub omni quercu*. 'Frustra', inquit, 'te cupis 2
uerborum arte defendere et quasi bona ostendere opera tua, ut merearis dilectionem, quae insuper etiam alios docuisti uias tuas et exemplo fuisti omnibus malorum operum. et in alis quippe — siue in manibus — tuis inuentus est sanguis innocentium, quos idolis immolasti siue quorum animas perdidisti sacrificiorum similitudine'. 'pauperes' de Hebraico 3
posuimus, qui in LXX non habentur. 'hos autem,' inquit, 'pauperes et innocentes non inueni in foueis interfectos' — quod solet plerumque accidere latronum insidiis —, 'sed in omnibus, quae supra memoraui, siue sub quercu' — quae Hebraice dicitur 'ella,' quae quidem et 'ista' significat, ut sit sensus: 'in omnibus istis siue sub quercu atque terebintho' —, 'sub cuius umbra et frondibus quasi in amoenis locis idololatriae sceleribus fruebaris'.

2, 35. 36 a XLVI. *Et dixisti: absque peccato et innocens ego sum, et propterea auertatur furor tuus a me. ecce ego iudicio contendam tecum eo, quod dixeris: non peccaui. quam uilis es facta nimis* — siue *quoniam*

5. 12 *Hier. 2, 34 11 Hier. 2, 34 15 *Hier. 2, 34 17 Hier. 2, 34 18 *Hier. 2, 34 26 *Hier. 2, 36

1 domini *v* 2 saeculo *La.c.* 3 bonam *post* tuam *tr. v* 4 querendam *VP* malitia• tua• (s *s.* • *bis*) *A* 5 aliis *P,MAa.r.* 6 tuis (*s. u.*) *L, ante* siue *tr. Vv,MA* (*s. u.*), *om. P* 7 *pr.* in *s. u. L* fossis siue *add. v* fossis *Vulg.* inuenies *Aa.r.* 8 istis] uiis *Mp.c.* quae supra memoraui *Vulg.* 11 exemplum *v* aliis *Ma.r.* 14 perdedisti *P* 15 habetur *P,Ma.c.* hoc *V* autem] est *add. V* 17 accedere *P* 18 sub *s. u. L* 19 quod (od *s. u. m2*) *L* significant *Ap.c.* 20 te•rebintho *M* terebinto *VP* 21 idolatriae *codd.* (*corr. L*) 25 indiciom *L* eo] ego *V* 26 facta es *Mp.c., Vulg.* quoniam] quomodo *v*

p. 856 *contemsisti nimis* — | *iterans uias tuas!* His utendum est aduersum eos, qui nolunt sua peccata cognoscere, sed in tempore adflictionis et angustiae dicunt se iniuste sustinere, quae sustinent, magisque prouocant iram dei, dum alterum maiusque peccatum sit non lugere, quod fecerint, sed uanas
2 excusationes obtendere peccatorum. iudicio, inquit, contendam tecum pro eo, quod dixeris: non peccaui, quasi maius quippiam sit hoc peccato aliud habere in conscientia, aliud sermone proferre. audiat noua ex ueteri heresis iram dei esse uel maximam nolle peccatum humiliter confiteri, sed impudentem iactare iustitiam.

XLVII. *Et ab Aegypto confunderis, sicut confusa*
(36 b) *es ab Assur; nam et ab ista egredieris, et manus tuae erunt super caput tuum, quoniam contriuit dominus confidentiam* — siue *spem* — *tuam, et nihil in ea habebis prosperum.* Ut Aegyptiorum impetum declinarent, confugiebant ad Assyrios, quorum cassum fuit praesidium; uictos enim eos ab Aegyptiis legimus. rursum ut iram Assyrii fugerent, Aegyptiorum adiutorio nitebantur, quos ab Assyriis su-
2 peratos narrat historia. increpantur ergo, quod omissa spe in deum hominum nitantur auxilio, quod omne contritum est et ita subuersum, ut nihil in eo utilitatis ualeant repperire. unde ait: et ab ista egredieris, hoc est ab Aegypto,

6 *Hier. 2, 35 15 *Hier. 2, 36 16 cf. II Par. 28, 21 19 cf. IV Reg. cap. 24 23 Hier. 2, 37 (36)

1 contempsisti *AVP,La.c.* 2 aduersus *MAV.Pa.c.,v* 3 se iniuste se *Ma.r.* 5 maiusque] magis *P* sit (*s. u.*) *LA*, *ante* peccatum *tr. s. u. M, om. VP* non] suum *add. s. u. m2 P* lugere] uolunt *add. s. u. m2 P* uanas] maluit *add. extra u. M* 8 quidpiam *P* peccatum *v* 9 aliud] in *add. v* uetere *L* (*sed alibi semper* ueteri; *cf. p. 4, 2. 20, 5. 44, 3. 51, 21 etc.*) 10 confiteri humiliter *v* inpudenter *Ap.c.,v* 12 ab *s. u. L* aegipto *M* confusus *MAa.c.* 13 ass•r (s *pr. s. u.*) *M* assyr *V,Aa.c.* asur *P* 14 obtriuit *Vulg.* 15 in ea *post* prosperum *tr. Vulg.* eam *M* habuit *codd.* (*corr. LA*) 16 aegiptiorum *M* declinar& *P* 17 assirios *M* 18 aegiptiis *M* assirii *VM* 19 utebantur *v* assiriis *V* 21 dominum *v* hominem *Pa.c.* utantur *v* 22 uersum *MVP,LAa.c.* utilitates *La.c.* ualeat *P* reperire *Ap.r.*

sicut egressa es ab Assyriis, et manus tuae erunt super caput tuum, lugebisque te frustra ab Aegyptiis exspectasse praesidium. recordemur historiae, quando ab Amnon, fratre sceleratissimo, corrupta et uiolata Thamar supra sparsum caput cinere manus posuerit et ita reuersa sit in domum suam.

3, 1 a XLVIII. *Uulgo dicitur* — pro quo LXX tantum *dicitur* transtulerunt —: *si dimiserit uir uxorem suam et recedens ab eo duxerit uirum alterum, numquid reuertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit mulier illa* — siue *terra illa* —? *et tu fornicata es cum amatoribus multis* siue *pastoribus*. Uerbum enim 'rehim', quod quattuor litteris scribitur 'res, ain, ioth, mem', et 'amatores' et 'pastores' utrumque significat et, si legamus 'rehim', 'amatores' sonat, si 'rohim', 'pastores'.

3, 1 b p. 857 XLIX. *Tamen reuertere ad me, dicit dominus* | siue *et reuertebaris ad me, dicit dominus.* In Hebraeo etiam post fornicationem suscipit paenitentem et hortatur, ut reuertatur ad se; in Septuaginta uero non prouocat ad paenitentiam, sed arguit inpudentiam meretricis, quod post adulterium reuerti audeat ad maritum. quodque ait: et contaminata 2
erit mulier illa, pro quo in Hebraico 'terram' legimus, relinquit exemplum et manifestius de terra loquitur Israhel, quae adulterae mulieri conparatur. utamur hoc testimonio

1 Hier. 2, 37 (36) 3 cf. II Reg. 13, 14. 19 7. 11. 12 *Hier. 3, 1 16 *Hier. 3, 1 21 Hier. 3, 1 22 *Hier. 3, 1

1 egressus *MVP,LAa.c.* est *M,LAa.c.* 2 expectasse *MAVP* 3 annon *Aa.c.* 4 currupta *L* uiola *L* thamor *Pa.c.* Thamar *ante* et *tr. v* asparsum (e *s.* a *alt.*) *P* 5 caput sparsum *Ap.c.,v* 7 pro *s. u. L* 8 uir *om. P* 9 ea *Mp.c.* uirū *s. u. P* 10 eum *V* poluta *V* 11 siue t. illa *om. M* et tu] tu autem *Vulg.* 12 est *P* 13 reḥim (a *s.* e) *A* raechym *P* reim *v* iat *P* iod *v* 15 reḥim *A* rechym *P* reim *v* sonat] significat *v* roḥim *A* roim *v* 16 dominus] et ego suscipiam te *add. Vulg.* siue—dominus *om. V* et *om. v* 17 reuertaris (*ex* reuertearis) *M* hebreo *MA* 18 suscepit *LMa.c.* ortatur *P,Aa.c.* 20 inprudentiam *P* meretrices *La.c.* 21 audebat *P* 22 ebraico *P* legimus terram *v* 23 reliquid *La.c.* 24 qui *V*

aduersum eos, qui fidem domini relinquentes et hereticorum erroribus praepediti post multas fornicationes et deceptionem animarum simulant se reuerti ad pristinam ueritatem, non ut deponant uenena pectoris, sed ut ceteris insinuent.

3, 2a L. *Leua oculos tuos in directum et uide, ubi non prostrata sis; in uiis sedebas exspectans eos quasi latro in solitudine* siue *quasi cornix deserta.* Pro 'latrone' et 'cornice' in Hebraeo 'arabe' scriptum est, quod potest et 'Arabas' significare, quae gens latrociniis dedita usque hodie incursat terminos Palestinae et descendentibus de Hierusalem Hierichum obsidet uias, cuius rei et dominus in
2 euangelio recordatur. 'eleua igitur oculos tuos, o Hierusalem, et huc illucque circumspice et uide, ubi non fornicatione prostrata sis. quomodo enim solent latrones ad uesperam et in desertis locis uiatoribus insidias tendere, sic tu iuxta fornicariam Prouerbiorum sedebas in uiis ad uesperam, ut concubitu tuo animas interficeres fornicantium; propter
3 quod uniuersa terra polluta est in fornicationibus tuis'. significanterque iuxta ἀναγωγὴν his, qui hereticos errores deserere se promittunt, praecipitur, ut leuent oculos in directum. nisi enim recta uidere coeperint, prauitatem pristinam damnare non possunt.

3, 2b. 3a LI. *Et polluisti* — siue *interfecisti* — *terram fornicationibus tuis et in malis tuis. quamobrem*

7 *Hier. 3, 2 8 *Hier. 3, 2 11 cf. Luc. 10, 30 16 cf. Prou. 5, 2—6. 7, 5—23 18 cf. Hier. 3, 2 23 *Hier. 3, 2

1 aduersus *MAVPv* 2 deceptiones *v* 3 simulantes *V* 4 insenuent *La.c.* 5 (= 20) derectum *La.c.* 6 prostata *LMa.c.* expectans *MAVP* 7 et] siue *v* 8 hebreo *MA*, (h *s. u.*) *P* arabę *V* araue *P* *post* est *tr. v* 9 latroniciis *V* 10 odie *P* 11 hiericho *VP,Ap.c.* in Iericho *v* obsedet *La.c.* 12 euuangelio *La.c.Pp.c.* o *om. MAP* hierusalem *om. P* 13 huc *s. u. L* 14 latronis *La.c.* latrones solent *v* 16 fornicarium *Ap.c.* 17 concubito *P,Ma.c.* 19 aNaΓWΓMN *M* aNaTWΓMN *A* anaTW *V* aNaTWΓeN *P* anagogen *v* 20 se *om. V* repromittunt *V* 21 ceperint *V* 23 terram] in *add. A* (*s. u.*), *Vulg.* 24 malitiis *Vulg.*

prohibitae sunt stillae pluuiarum et serotinus imber non fuit siue *et habuisti pastores multos in offensionem tui.* Interfecta est terra siue polluta propter interfectionem eorum, qui idololatriae fornicatione perierunt: unde ablata est omnium rerum benedictio, ut paterentur siccitatem sermonis dei. siue habuit pastores, per quos offenderet
p. 858 deum, ut, qui magistri esse debuerant, ut alios ab | errore prohiberent, auctores impietatis exstiterint.

3, 3 b LII. *Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.* LXX: *facies meretricis facta est tibi, sine rubore facta es ad omnes.* Quia supra dixerat: non peccaui et magis peccauerat sua scelera denegando, idcirco nunc arguit quasi mulierem procacem et nimiae inpudentiae, ut non ad unum et alterum procaci uultu feratur, sed nullum erubescat. utamur hoc sermone aduersum hereticorum conciliabulum, qui in suis erroribus gloriantur.

3, 4. 5 a LIII. *Ergo saltim amodo uoca me: pater meus, dux uirginitatis meae es tu; numquid irasceris in perpetuum aut perseuerabis in finem?* Erubescant heretici, qui nolunt ad meliora conuerti nec regredi ad patrem creatorem suum, et audiant: saltim amodo uoca me: pater meus, dux uirginitatis meae es tu. ipse despondit ani- 2
mam uestram amplexibus suis et docet, quomodo orare debeat et agere paenitentiam. quanto autem ille clementior, qui salutis post fornicationem ostendit uiam, tanto miserior meretrix, quae non uult post uulnera recipere sanitatem.

3, 5 b LIV. *Ecce locuta es et fecisti mala et potuisti.* 'Pro uerbis paenitentiae uerbis superbiae blasphemasti et inplesti

2 *Hier. 3, 3 10 *Hier. 3, 3 11 Hier. 2, 35 21 *Hier. 3, 4

1 stellae *Va.c.* 4 interfectione *La.c.* idolatriae *MVP,La.c.* fornicationem *Pa.r.* 5 benedictio rerum *v* 6 sermones *Pp.c.* 7 *alt.* ut—prohiberent *om. M* 8 impietates *Pp.c.* extiterint *A,La.c.* existerent *V* extiterunt *P* 9 (= 10) meretrices *La.c.* 10 erubiscire *La.c.* 11 robore *Pa.c.* 13 arguet *La.c* pudentiae *Pa.c.* 14 ut] & *P* et] ad *add. V,* (*s. u.*) *A* 16 conciliabolum *V* 17 saltem *Ap.c.* 18 es tu] aestu *V* tu es *Vulg.* 22 despondit *LAp.c.* dispondet *La.c.* dispondit *cet.* 27 loquuta *M* posuisti *P,Ma.c.m2*

malam cogitationem tuam et ostendisti contra uirum fortitudinem tuam, ut possis facere, quod sermone tractasti.'

3, 6–10 LV. *Et dixit dominus ad me in diebus Iosiae regis: numquid uidisti, quae fecerit auersatrix Israhel? abiit sibimet super omnem montem excelsum et subter omne lignum frondosum et fornicata est ibi. et dixi, cum fecisset haec omnia: ad me conuertere, et non*
2 *est reuersa. et uidit praeuaricatrix soror eius Iuda, quia pro eo, quod moechata est auersatrix Israhel, dimisissem eam et dedissem ei libellum repudii; et non timuit praeuaricatrix Iuda, soror eius, et abiit et fornicata est etiam ipsa et facilitate fornicationis suae contaminauit terram et moechata est cum lapide et ligno. et in omnibus his non est reuersa ad me praeuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo,*
3 *sed in mendacio, ait dominus.* Aliorum tormenta aliorum remedia sunt, cumque punitur homicida, recipit quidem ipse, quod fecit, sed alii deterrentur a scelere. decem igitur tribu-
p. 859 bus, quae ap|pellabantur Israhel, captis ab Assyriis Mediamque translatis duae tribus, Iuda et Beniamin, quae debuerant similia formidare et tota ad deum mente conuerti, uicerunt decem tribuum scelera et in tantum idola sunt secutae, ut in templo dei statuam Bahal ponerent, quae in Hiezechiele uocatur idolum ad zelum et aemulationem domini conlocatum.
4 loquitur autem sub figura duarum sororum, quia de una sunt

19 cf. IV Reg. 17, 6. 23 23 cf. Ezech. 8, 3

1 malam *post* tuam *tr. v* 2 posses *V,Ap.c.* 4 (= 9) aduersatrix *V* 5 sibim&h *P* omnem *om. L* supter *Lp.c.* sub *Vulg.* 6 omnem *P* omni *Vulg.* ligno frondoso *Vulg.* 7 reuertere *Vulg.* 8 conuersa *P* 9 mechata *V* (*passim*) esset *Mp.c., Vulg.* 10 *alt.* et] ut *Va.c.* 11 et] sed *v cum Vulg.* 12 facilitate (facili *in ras.*) *L* difficultate *MVP,Aa.c.m2* 14 in *om. A* omnibus his *L* (*in ras.*) abominabilis *MAa.c.m2* abhominabilis *V* abominabilib; *P* 17 quumque *L* 18 ab *VP* tribus *MVP,LAa.c.* 19 appellantur *MAP,La.c.* appellatur *V* 20 traslatis *L* indę *P* 21 similiter *P* conuerti mente *V* 22 ut] & *P* 23 hiezechiele (e *quart. ex* o) *L* ezecihelo *M* iezechielo (i *pr. s. u.;* e *s.* o) *A* hezechiel *V* ezechielo *P* 24 ad *om. M* **zeli** *M*

Abraham et Isaac et Iacob stirpe generatae, et priorem auer-
satricem, sequentem praeuaricatricem uocat. illa enim deum
penitus auersata est statim adoratis in Dan et Bethel uitulis
aureis, ista autem, apud quam erat templum et ueri dei re-
ligio, imitatione germanae paulatim recessit a domino et id-
circo praeuaricatrix dicitur. secundum ἀναγωγήν autem de 5
hereticis prophetia est, qui, falsi nominis scientiam dum se
arbitrantur heretica subtilitate sectari, ascendunt montem su-
perbiae et carnis huius uoluptatibus deliniti sub omni ligno
frondoso et amoeno exponunt fornicationem suam. qui cum
tradantur diabolo in interitum carnis, frequenter euenit, ut
domus Iuda, id est confessionis et uerae fidei, nequaquam
terreatur exemplo, sed multo maiora committat et facilitate
fornicationis suae contaminet terram ecclesiae et moechetur
cum lapide et cum ligno ea sequens dogmata, quae aduer-
saria deo sunt. sin autem ecclesiasticus uir corrigere uoluerit 6
errantem et putridas resecare carnes et ad paenitentiam retra-
here eos, qui secuti fuerant falsitatem, ac nihilominus illi
sub specie ecclesiasticae ueritatis antiquum sequantur errorem,
dici potest de eis: in omnibus his non est reuersa ad
me praeuaricatrix Iuda in toto corde suo, sed in
mendacio. fit autem haec prophetia Iosiae temporibus, regis
iusti, sub quo et Hieremias exorsus est prophetare.

3, 11 LVI. *Et dixit dominus ad me: iustificauit animam suam auersatrix Israhel conparatione praeuaricatri-*

3 cf. III Reg. 12, 28. 29 8 cf. Deut. 1, 43 11 cf. I Cor. 5, 5 20 Hier. 3, 10 23 cf. Hier. 1, 2

1 *pr.* et *om. v* aduersatricem *V (= lin. 3 et 25)* 4 uiri *P* relegio *P,Aa.c.* 6 aNaTWTMN *MA* aNafWfMN *Pa.c.* anagogen *v* 7 prophea *La.c.* scientia *M,La.c* 8 suptilitate *Lp.c.* monte *La.c.* 10 amoena *P* 11 in *s. u. A* interitum (in *s. u.*) *M* interitu *P* 12 uere *MVP* 13 multum *V* 14 et *om. v* moecetur *Pa.c.* 15 *alt.* cum *om. v* 16 si *La.c.* corripere *V* 18 sequuti *M (passim)* fuerunt *L* fuerint *v* ac *s. u. L, om. cet.* nihilhominus *P,La.r.* 20 eis] his *v* 21 praeuaricatrix] soror eius *add. v cum Vulg.* 22 prophetiam *Ma.r.* prophetiça in *V* prophetiae *Pa.c.* 23 iusti] iuda *P,Aa.c.* et *eras. A, om. v*

cis Iuda. 'Iustior,' inquit, 'est Israhel conparatione Iudae, quia illa statim in principio periit, haec illius cruciatibus potuit emendari'. attendat noua ex ueteri heresis, quod Israhel conparatione peioris iustificata dicatur. nec mirum hoc de unius gentis sororibus, cum Sodoma quoque conlatione Hierusalem iustitiae nomen accipiat dicente domino per Hiezechiel: 'iustificata est Sodoma ex te', et publicanus Pharisaei conparatione fit iustus.

3, 12. 13 LVII. *Uade et clama* — siue *lege* — *sermones istos*
p. 860 *contra aquilonem et dices: reuertere, auersatrix Israhel, dicit dominus, et non auertam* — siue *firmabo* — *faciem meam a uobis* — siue *super uos* —, *quia sanctus* — siue *misericors* — *ego sum, dicit dominus, et non irascar in perpetuum. uerumtamen scito iniquitatem tuam, quia in dominum deum praeuaricata es* — siue *impie egisti* — *et dispersisti* — siue *effudisti* — *uias tuas alienis sub omni ligno frondoso*
2 *et uocem meam non audisti, ait dominus.* Uerbum Hebraicum 'carath' et 'uoca' siue 'clama' et 'lege' intellegitur, unde Aquila et Symmachus 'clamita', LXX et Theodotio 'lege' interpretati sunt. ad aquilonem autem et contra Babylonem atque Assyrios sermo dirigitur, ad decem et ad duas tribus, et earum reuersio praedicatur. 'e t n o n a u e r t a m', inquit, 'f a c i e m m e a m a u o b i s siue n o n f i r m a b o f a c i e m m e a m c o n t r a u o s, ut nequaquam uos austeritate iudicis, sed
3 uultu misericordiae suscipiam. sanctus enim et misericors

6 cf. Ezech. 16, 52 7 cf. Luc. 18, 14 9. 11. 12. 13 *Hier. 3, 12 16 *Hier. 3, 13 20 *Hier. 3, 12 23 Hier. 3, 12 24 *Hier. 3, 12

1 iude (*pr.*) *V* 2 illius] illis *V* 3 heresis] iusti *add., sed exp. V* 4 peioris] maioris *V* Iudae *v* 5 conparatione (*ex* conlatione) *M* 6 hiezechiel *MV* hiezecihel (hi *s. u.*) *L* iezechiel (i *pr. s. u.*) *V* ezechiel *P* 7 farisei *L* farisaei *P* 11 ait *Vulg.* 15 dñi] tuum *add. M* (*s. u. m2*), *v cum Vulg.* 19 siue] et *v* intelligitur *Ap.c.* significat *v* 20 simmachus *P* clamitaṭ *P* clam& *Aa.c.* theodotion *V* theodocio *P* 21 babilonem *V* 22 adsyrios *Pa.c.* *alt.* ad *om. MAVPv* 23 faciem meam inquit *v* 24 siue (ue *s. u.*) *L* 25 au-|steritatem (s *s. u.*) *L* iudicii *v*

sum, ut non recorder ultra iniquitatis uestrae nec meminerim,
quod a domino recessistis et pro illo uos idola delectarint
et fornicatae sitis sub omni ligno umbroso atque frondoso'.
quod quidem et ad hereticos uel in ecclesia neglegentes dici
conuenit, qui cotidie per ecclesiasticos uiros ad paenitentiam
prouocantur et quibus proprie aptari potest: 'et uocem
meam non audistis.' omnis autem hereticus habitat in aqui- 4
lone et calorem fidei perdidit nec audire potest illud apo-
stoli: spiritu feruentes et, quia se uoluptatibus tradidit,
recessit a domino et dispersit uias suas alienis dogmatibus
et uoluptatem secutus est. nulla enim heresis nisi propter
gulam uentremque construitur, ut seducat mulierculas oneratas
peccatis semper discentes et numquam ad scientiam
ueritatis peruenientes, de quibus uere dicitur: qui deuorant
populum meum uelut escam panis, et quos Christus
notat deuorantes domos uiduarum. 'cumque,' inquit, 'miser- 5
tus tui fuero, ne iustum esse te putes, sed semper memento
iniquitatis tuae et scito, quia in dominum fornicatus sis, et
superbiae colla demitte, ut, qui offendisti per adrogantiam,
places deum per humilitatem'. illi autem, quod supra diximus: et non firmabo faciem meam super uos,
illud propheticum conuenit: auerte faciem tuam a peccatis meis et omnes iniquitates meas dele.

1 cf. Esai. 64, 9 3 cf. Hier. 2, 20. 3, 6 6 cf. Hier. 3, 13 9 Rom. 12, 11 12 cf. II Tim. 3, 6 13 II Tim. 3, 7 14 *Ps. 13, 4 16 cf. Marc. 12, 40. Luc. 20, 47. Matth. 23, 14 21 *Hier. 3, 12 22 Ps. 50, 11

1 recordes *Va.c.* 2 recesistis *V* et *s. u. L* delectarent *A,Pa.c.* 3 umbroso atque *om. M* 4 et *om. v* uel] et *v* neglegentis *LMa.c.* negligentes *Ap.c.* 5 conuenit] potest *v* cottidie *V* ecclesiasticoșụmmọș (s uiros *s. u.*) *M* 7 hereticos *Aa.c.* 12 golam *Aa.c.* gujlam *P* honeratas *V* 14 uero (*sic*) *eras. M* deuorat *P* 15 aescam *La.r.* quod *VP* xp̄i *OZ*, (i *ex* s *corr. uid.*) *L* apostolus *add. OZ*, (*s. u.*) *L* 16 deuorantis *Mp.c.* domus *AP* quumque *L* 17 tui *s. u. P* es *La.c.* ṣẹḍ *M* semper *post* tuae *tr. v* 19 demitte *P* dimitte *cet.* quae *P* offendisti] dominum *add. v* adrogantia *La.c.* 20 placeas *Pv* deum *om. v* illud *MAVP* 22 illi *Ap.r.* illi illud *V* prophetico *V,MAp.c.*

3,14–16 LVIII. *Conuertimini, filii reuertentes* — siue *uagi*
p. 861 et *recedentes* —, *dicit dominus, quia* | *ego uir uester*
— siue *dominabor uestri* —, *et adsumam uos, unum*
de ciuitate et duos de cognatione, et introducam uos
in Sion et dabo uobis pastores iuxta cor meum, et
pascent uos scientia et doctrina. cumque multiplicati
fueritis et creueritis in terra in diebus illis, ait domi-
nus, non dicent ultra: arca pacti — uel *testamenti* —
domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur
2 *illius, nec uisitabitur nec fiet ultra.* Iudaei impletum hoc
putant post reuersionem ex Babylone sub Cyro, rege Persa-
rum, et Zorobabel, filio Salathiel, etiamsi non omnes reuersi
sint; hoc significari: adsumam unum de ciuitate et
duos de cognatione. sed melius in aduentu Christi, quando
reliquiae saluae factae sunt dicente et exponente apostolo:
nisi dominus sabaoth nobis reliquisset semen,
quasi Sodoma essemus et similes Gomorrae fuis-
semus, tunc introducti sunt in Sion, de qua scriptum est:
gloriosa dicta sunt de te, ciuitas dei, et dati sunt
pastores iuxta cor eius, apostoli et apostolici uiri, et pauerunt
credentium multitudinem non in Iudaicis caerimoniis, sed in
scientia Christi atque doctrina et in toto orbe praedicatione
3 euangelii seminata. nequaquam in arca domini, quae custos
fuit legis Mosaicae, habebunt fiduciam, sed ipsi erunt templum

1. 2. 3. *Hier. 3, 14 8 *Hier. 3, 16 10 cf. II (I) Esr. 1, 1. 5. 2, 2. 17 (7), 7 13 *Hier. 3, 14 15 cf. Rom. 11, 5 16 *Rom. 9, 29. cf. Esai. 1, 9 19 Ps. 86, 3

1 conuertimini] ad me *add. v* 3 dominator *v* 4 ciuitatem *L* *post* uos *13 fere litt. eras. L* 5 iusta *V* 7 terra *V* terram *cet.* 8 arca *s. u. P* uel] nec *MP* 9 ascendit *L,MPa.c.* nec (*alt.*) *v* 11 potant *Ma.c.* babilone *VP* ciro *P* 12 salathihel *A* salachiel *V* 13 sunt *La.c.,v* & *add. s. u. m3 M* assumat *v* uos *add. s. u. m3 M* 14 cognationem *La r.* 15 requiae *Ma.c.* saluae *om. L,MAa.c.* erunt *Mp.c.* 16 reliquisset nobis *v* relinquisset *P* 19 de te dicta sunt *P* 20 parunt *v* 21 *pr.* in *om. P* Indaicis in *v* caeremoniis *Mp.c.* 22 in in *M* 23 euuangelii *La.r.* semina *La.c.* in *s. u. V* arcam *A* archa *VP* 24 moysaicae *P,Ap.c.*

dei nec iuxta errantes Nazareos abolitis sacrificiis inseruient, sed spiritalem cultum sectabuntur. alii uero hoc in fine temporum intellegunt, quando subintrante plenitudine gentium omnis Israhel saluus fiet.

3, 17 LIX. *In tempore illo uocabunt Hierusalem solium domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine domini in Hierusalem et non ambulabunt post prauitatem cordis sui pessimi.* Nequaquam dominus sedebit super arcam testamenti et cherubim, cui prius ab illo populo dicebatur: q u i s e d e s s u p e r c h e r u b i m, m a n i f e s t a r e, sed omnes perfecta mente credentes erunt thronus dei.
uel certe melius totum de ecclesia intellegendum, quando 2
congregantur omnes gentes in nomine domini in Hierusalem, in qua est uisio pacis, et nequaquam ambulant post prauitatem cordis sui pessimi, ut faciant, quae desiderant, nec suos sequuntur errores, sed dicunt cum propheta: a d h a e s i t a n i m a m e a p o s t t e, s u s c e p i t m e d e x t e r a t u a.

3, 18 LX. *In diebus illis ibit domus Iuda ad domum Israhel, et uenient simul de terra aquilonis ad ter-*
p. 862 *ram, quam dedi patribus uestris.* Hoc | proprie in Christi conpletur aduentu, quando de duodecim simul tribubus euangelio crediderunt relinquentes terram aquilonis durissimi frigoris et a diaboli imperio recedentes tunc receperunt terram repromissionis, quam pollicitus fuerat patribus eorum, Abraham, Isaac et Iacob. edidi nuper paruum libellum de terra repromissionis.

3 cf. Rom. 11, 25. 26 10 Ps. 79, 2 14 cf. Ezech. 13, 16 16 *Ps. 62, 9 22 cf. *Prou. 27, 16 23 cf. Hebr. 11, 9 24 cf. Num. 32, 11 etc. 25 cf. Hier. Epist. 129

1 nazaraeos *P* 2 spiritualem *Ap.c.* (*semper*) uero] uerbo *V* in *s. u. P* finem̃ *L* 3 intelligunt *Ap.c.* (*semper*) plenitudo *Pa.c.* 6 eum *VP* 9 cherubim *A,Lp.c.* cherubin *MV*, (h *s. u.*) *P* 10 sede-s *A* sedit *Pa.c.* caerubin *P* (*cet. ut lin. 9*) 11 trhonus *V* 13 *alt.* in *om. LAVP,Ma.c.* 14 post *om. V* 15 fiant *La.c.* 16 secuntur *LAa.c.* sequantur *V* prophetam *La.r.* 17 suscipit *La.c.* me suscepit *v* 19 ueniens *Pa.c.* aquilonis] ad terram aquilonis *add, sed eras. P* 23 a (*s. u.*) *LMA* inperio *P* tunc *M* reciperunt *L* 25 issaac *M* libellum paruum *v*

3, 19 LXI. *Ego autem dixi: quomodo* siue *ponam te in filiis et tribuam tibi terram desiderabilem, hereditatem praeclaram exercituum gentium! et dixi: patrem uocabis me et post me ingredi non cessabis.* Pro 'hereditate praeclara exercituum gentium', quam Septuaginta transtulerunt: hereditatem nominatam dei omnipotentis gentium, Theodotion significantius transtulit: hereditatem inclytam fortitudinis robustissimi gentium Christum significans, qui ductor et dominus est
2 uniuersarum gentium suo nomini passionique credentium. ipse dixit ad Israhel: patrem uocabis me, et: qui credit in me, credit in patrem. ipse pollicitus est: 'ponam te in filiis, in numero scilicet filiorum meorum, qui mihi de gentium populo crediderunt et quibus dedi terram desiderabilem'. quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem, ut filii dei fiant.

3, 20 LXII. *Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contemsit me domus Israhel, dicit dominus.* Christi uox est iuxta populum Iudaeorum, cui dixerat: ponam te in filios et dabo tibi terram desiderabilem, et patrem uocabis me et post me ingredi non ces-
2 sabis. 'quomodo,' inquit, 'mulier contemnit non uirum, sed amatorem, si semel commixta fuerit cernens illum suae libidini seruientem et in se mutatam legem esse naturae, per quam uiro quondam subiecta fuerat dicente domino: et ad

1 *Hier. 3, 19 6 *Hier. 3, 19 8 *Hier. 3, 19 11 Hier. 3, 19 *Ioh. 12, 44 12 *Hier. 3, 19 15 *Ioh. 1, 12 19 *Hier. 3, 19 25 *Gen. 3, 16

1 siue *eras. MA, om. v* 2 filios *Mp.c.,v cum Vulg.* 5 septuaginta *s. u. L* 6 nominam *La.c.* 7 theodotio *Ap.r.,v* 8 inclitam *P* robostissimi (o *pr. ex* u) *L* 9 doctor *La.c.* 13 filiis (i *tert. in ras.*) *L* filios *cet. v* 15 quodquot *La.c.* quotquod *Ma.c.* 18 contempsit *MVP,La.c.* 20 *an* filiis? *cf. lin. 2 et 13* 22 contempnit *A,La.c.* contempsit *VP* 23 commixti *M,Ap.c.* fuerint *MAp.c.* cernis *LAPa.c.* cernes *Ma.c.* illam *Aa.c.* eum *v* 24 esse legem *v* 25 uirum *La.c.*

te conuersio eius, sic domus Israhel, hoc est populus Iudaeorum, contemsit dominum saluatorem in perniciem suam.

3, 21. 22 a LXIII. *Uox in uiis* — siue *in labiis* — *audita est, ploratus et ululatus filiorum Israhel, quoniam iniquam fecerunt uiam suam, obliti sunt domini dei sui. conuertimini, filii reuertentes, et sanabo auersiones* — siue *contritiones* — *uestras*, pro quo Symmachus transtulit *conuersiones*. Libenter deus suscipit paenitentes et occurrit filio inopia et squalore confecto statimque induit pristinis uestibus et reddit gloriam reuertenti ita dum-
taxat, ut reuertatur in ploratu et ululatu. suo enim uitio fecit 2
p. 863 ini|quam uiam suam et oblitus est domini dei et patris sui, ad quos prophetalis sermo nunc loquitur: conuertimini, filii reuertentes. 'quos idcirco filios uoco, quia intellectis peccatis uestris in ploratu atque ululatu reuertimini ad parentem. cumque uos', ait, 'reuersi fueritis ad dominum, sanabit omnes contritiones uestras siue auersiones, quibus a domino
recesseratis, uel certe conuersiones'. quamuis enim propria 3
uoluntate ad dominum reuertamur, tamen, nisi ille nos traxerit et cupiditatem nostram suo roborauerit praesidio, salui esse non poterimus. intellegamus hoc et de Iudaeorum populo ad dominum reuertente et de hereticis, qui dominum reliquerunt.

3, 22 b. 23 LXIV. *Ecce nos uenimus ad te; tu enim es dominus deus noster. uere mendaces erant colles et multitudo* — siue *fortitudo* — *montium, uere in domino deo nostro salus Israhel.* Dicat hoc paenitens et omnem superbiam derelinquens et multitudinem siue altitudinem

4 *Hier. 3, 21 8 *Hier. 3, 22 9 °Hier. 3, 22 11 cf. Luc. 15, 22 14 Hier. 3. 22 20 cf. Ioh. 6, 44 26 *Hier. 3, 23

1 hoc] id *v* 2 contempsit *VP,La.c.* pernicem *La.c.* 6 dñi• *M* 7 sui• *L* aduersiones *P* 8 qua *P* 9 suscepit *Pa.c.* 12 fecit uitio *Pa.c.* 13 dī•• *L* et patris *s. u. m2 A* 14 prophetali *v* sermo nunc] sermone *v* 17 reuersi (re *in ras.*) *L* sanauit *MPa.c.* 18 aduersiones *Aa.r.* 23 reuertentem *L* relinquerunt *P* dereliquerunt *v* 26 siue fortitudo *s. u. L* 28 siue•• *L* siue altitudinem *in mg.* *V*

montium et collium, per quam superbiebat contra deum, et
humilitate prostratus loquatur: uere in domino deo no-
stro salus Israhel.
3, 24 LXV. *Confusio comedit laborem patrum nostrorum
ab adulescentia nostra, greges eorum et armenta eo-
rum, filios et filias eorum.* Omnes hereticorum labores,
de quibus scriptum est: defecerunt scrutantes scruti-
nio, ab adulescentia eorum, quos deceperant, filios et filias
eorum, qui in heresi profecerant uel tantum luxuria tenebantur,
oppressit nostra confusio. unde inferunt:
3, 25 LXVI. *Dormiemus in confusione nostra et operiet
nos ignominia nostra, quoniam deo nostro peccaui-
mus nos et patres nostri ab adulescentia nostra us-
que ad hanc diem et non audiuimus uocem domini dei
nostri.* Hoc loquatur Israhel, qui suum dominum non audiuit,
hoc omnis hereticus, qui agit paenitentiam; et tamen pars salutis
est sua confiteri et nosse peccata. 'dic,' inquit, 'tu prius ini-
2 quitates tuas, ut iustificeris'. uere enim Israhel dimisit
Christum dominum deum suum et in eo peccauit non solum
illo tempore, quando est uisus in carne, sed et ante aduentum
illius. unde dicunt: 'nos et patres nostri ab adulescentia
nostra usque ad hanc diem et non audiuimus uocem
dei nostri, qui nostris patribus loquebatur: si crederetis
Mosi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit'.
4, 1a LXVII. *Si reuerteris, Israhel, ait dominus, ad me,
p. 864 conuertere,* pro quo Septuaginta transtule|runt: *si conuer-*

2 Hier. 3, 23 7 Ps. 63, 7 16 cf. Ps.-Cic. Epist. ad Oct. 7. Ambr. Inst. uirg. 4, 27. Ps.-Sen. Mor. 94 (Otto, Sprichwörter p. 89) 17 *Esai. 43, 26 21 *Hier. 3, 25 23 *Ioh. 5, 46 26 *Hier. 4, 1

1 *pr.* et *om.* *LVP,MAa.c.* ac *O* 2 dō isl *V,LMAa.r.* 6 filios] eorum *add. Vulg.* filias et filios *P* labores] eorum *add. V* 9 luxoria *Aa.c.* luxuriae *V* luxoriae (v *s.* o) *P* tenebuntur *Ap.c.m2* 10 oppressi *P,Ap.r.* nr̄a (sua *s. u. m2*) *A* confusione *APp.c.m2* 12 quoniam] domino *add. Vulg.* 13 adolescentia *Ap.c.* adolisc. *P* (*sic semper fere AP*) 14 ad *L* in *cet. v* diem hanc *Vulg.* (= *lin. 22*) 19 eum *v* 20 illum *Va.c.* eo *v* uisus est *v* et *om. V* 21 et] ad *Pa.c.* 23 crederitis *Pa.c.* 24 moysi *AVP* crederitis *MPa.c.* et *s. u. M*

sus fuerit Israhel, dicit dominus, ad me, conuertetur. Et est sensus: 'si ad me fuerit reuersus, reuertetur de captiuitate', siue aliter: 'cum optulerit, quod habet'. qui enim habet, dabitur ei; qui autem non habet, etiam id, quod habere uidetur, auferetur ab eo. porro iuxta 2
Hebraicum hic sensus est: 'si reuerteris ad me, Israhel, et semel salutem desideras et peccasse te dicis et uocem domini tui non audisse, plene conuertere; crede, quem negasti, et tunc erit plena conuersio'.

4, 1b LXVIII. *Si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoueberis.* Quando ergo mouemur et dicimus: mei autem paene moti sunt pedes, non imbecillitate naturae hoc patimur, sed quia ponimus offendicula et idola nostra contra dominum.

4, 2 LXIX. *Et iurabis: uiuit dominus in ueritate et in iudicio et in iustitia, et benedicent eum gentes ipsumque laudabunt.* Et quomodo euangelium iurare nos prohibet? sed hic 'iurabis' pro confessione dicitur et ad condemnationem idolorum, per quae iurabat Israhel. denique auferuntur offendicula et iurat per dominum. quodque dicitur: uiuit 2
dominus, in testamento ueteri iusiurandum est ad condemnationem mortuorum, per quos iurat omnis idololatria. simulque animaduertendum, quod iusiurandum hos habeat comites: ueritatem, iudicium atque iustitiam; si ista defuerint, nequaquam erit iuramentum, sed periurium. 'cumque,' ait, 'et hoc fecerit Israhel et per apostolos magister fuerit gentium, tunc benedicent siue benedicentur in eo omnes gentes et ipsum laudabunt, quod salus processerit ex Israhel'.

3 *Matth. 13, 12. 25, 29. *Marc. 4, 25. *Luc. 8, 18. 19, 26 12 Ps. 72, 2 17 cf. Matth. 5, 34—36 20 Hier. 4, 2 26 cf. I Tim. 2, 7. II Tim. 1, 11

1 dicit *L* ait *cet. v* conuertitur *P* 2 reuersus fuerit *V* 5 uideátur *LM* uidetur habere *v* 6 et *eras. A* 7 desiderans *MAVPv* *pr.* et *om. v* domini] dei *add. v* 8 conuertere] et *add. v* 11 ergo *om. v* 12 poene' *P* imbecelletate *L* 14 dm̄ *P* 15 uiuet *La.c.* 16 in *om. MAVP* 17 euuangelium *La.c.* prophibet *V* 18 (= 21) condemnatione *La.c.* 19 offeruntur *Pa.c.* 21 testamenti *P* 22 omnes *La.c.* idolatria *La.c.* idolatra *MVP, Ap.r.* idololatra *v* 23 anim∗adu. *A* 25 et *om. MAVPv* 28 ex *s. u. P*

4, 3. 4 LXX. *Haec enim dicit dominus uiro Iuda et Hie-
rusalem: nouate uobis nouale et nolite serere
super spinas; circumcidimini domino et auferte
praeputia cordium uestrorum, uiri Iuda et habi-
tatores Hierusalem, ne forte egrediatur ut ignis
indignatio mea et succendatur et non sit, qui ex-
tinguat propter malitiam cogitationum* — siue
2 *adinuentionum — uestrarum.* Pro eo, quod nos dixi-
mus: circumcidimini domino et auferte praeputium
cordium uestrorum, Symmachus posuit: purificamini
domino et auferte malitias cordium uestrorum
circumcisionem emundationem et praeputia uitium intellegens.
hoc autem praecipitur uiris Iuda et Hierusalem, qui ueram
sectantur fidem et habitant in ecclesia, ut non seminent super
spinas, quas euangelicus sermo significat, quae suffocent se-
p. 865 mentem | dei, sed prius nouale faciant et omnes suffodiant
uepres sentesque auferant, ut munda semina munda arua
3 suscipiant. hoc est, quod in alio loco dicitur: ne miseritis
margaritas uestras ante porcos et ne detis san-
ctum canibus. quomodo enim potest dei audire sermonem
et concipere semina et fructum facere, cuius animus aerumnis
mundi plenus est? quodque sequitur: circumcidimini do-
mino et auferte praeputia cordium uestrorum,
nulli alii praecipitur nisi uiro Iuda et habitatori Hierusalem,
ut deserant occidentem litteram et sequantur spiritum uiuifi-
4 cantem. 'si enim hoc', inquit, 'non feceritis, egredietur ut ignis

8 *Hier. 4, 4 9 *Hier. 4, 4 10 *Hier. 4, 4 14 cf. Matth. 13, 22. Marc. 4, 18 15 cf. Matth. 13, 7. Marc. 4, 7. Luc. 8, 7 18 *Matth. 7, 6 22 Hier. 4, 4 25 cf. II Cor. 3, 6

2 uoçab *P* 5 ne—hierusalem (*lin. 24*) *in mg. P* 6 suscendatur *V* 9 praeputia *Vulg.* 10 uestrarum *P* simmachus *VP* 12 circumcisionem (m *s. u.*) *L* et *add. M* emendationem *La.c.* 14 sectur *Ma.c.* seminant *P* 15 quos *P* euuangelicus *La r.* 16 noualem *A* soffodiant *P* 19 margaretas *Aa.c.* 21 concepere *La.c.* animus] mundi *add., sed eras. L* 22 plen.s (u *s. ras.*) *L* consequitur *P* 24 habitatoribus *codd.* (bus *exp. L*), *v* 26 egreditur *M*

indignatio mea et succendetur et non erit, qui extinguat'. ideo autem monet et ante praedicit, ne facere conpellatur, quod et in Nineuitis probamus, quibus praedicta sententia est, ut imminentem furorem paenitentia declinarent. omnia autem haec mala euenient propter malitiam cogitationum siue adinuentionum nostrarum. ubi sunt, qui in cogitationibus dicunt non esse peccatum, cum omnia uitia iuxta euangelicam ueritatem de corde procedant?

4, 5 LXXI. *Adnuntiate in Iuda et in Hierusalem au-
*ditum facite; loquimini, canite tuba in terra, cla-
*mate fortiter, dicite: congregamini et ingrediamur
ciuitates munitas. Hoc audiat Iudas, hoc Hierusalem, in
qua confessio fidei est et in qua Christi pax habitat et cui
per Isaiam dictum est: in montem excelsum ascende,
qui euangelizas Sion, eleua uocem tuam, qui euan-
gelizas Hierusalem; clamet fortiter et ita praecipiat: 'in- 2
grediamur ciuitates munitas — hereticorum bella consur-
4, 6 gunt: Christi munimenta nos teneant —; leuate crucis signum
in specula et sublimitate ecclesiae; confortamini, qui timetis,
nolite stare, sed ad Christi auxilium currite; malum enim',
inquit, 'ego adduco ab aquilone et contritionem ma-
gnam, uerum Nabuchodonosor, qui idcirco in mundo isto a me
esse permittitur, ut uestra fortitudo et uictoria conprobetur'.

3 cf. Ion. 3, 4—10 7 cf. Matth. 15, 19 13 *Esai. 40, 9 15 Hier. 4, 5

1 succenditur *LPa.c.* suscendetur *V* erat *Pa.c.* 2 mouet *V* 3 nineuitis (ne *s. u.*) *L* niniuitis *MAp.c.*, (i *alt. et tert. ex* e) *P* nineuetis *V* predicata *V* iminentem *V* 4 paenitentiam *L* male *Pa.c.* uenient *AVPv* 5 uestrarum *APp.c.,v* 6 in *s. u. L* 7 procedunt *P* 8 *pr. et alt.* in *s. u. L* *alt.* in *om. v* 9 loquimini] et *add. Vulg.* cantate *V* tubam *P* terram *P* 10 fortiter] et *add. VP,Ap.c.,v cum Vulg.* 11 ciuitas *Va.c.* Iuda *v* 12 *pr.* qua] quo *AP* pax Christi *v* 13 esaiam *VP* ascende] tu *add. v cum Vulg.* 14 euuangelizas *L* (*bis*) sion—euangelizas *om.* (hd *s. u.*) *V*, *in mg. add. P* 15 clama *V* praecepiat *La.c.* 17 monimenta *V* teneat *Ma.c.* signum] in Sion *add. Vulg.* 18 et *om. MVPv,Aa.c.* sublimitatis *Mp.c.* 19 malum enim] quia malum *Vulg.* enim *om. MVPv,LAa.c.* 20 ab] ad *P* 21 uirum *La.c.* uerus *Mp.c.* nabucod. *La.c.* nabughod. (g *ex* c; h *s. u.*) *A* nabogod. (vcho *s.* ogo) *P* (*sic semper fere LAP*) qui *eras. M* in *om. P* 22 comprobatur *Aa.c.*

4, 7 LXXII. *Ascendit leo de cubili suo et praedo gentium se leuauit; egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem; ciuitates tuae uastabuntur remanentes absque habitatore.* Iste est, ut diximus, uerus Nabuchodonosor, de quo et Petrus loquitur: aduersarius noster diabolus quasi leo rugiens cir-
p. 866 2 cumit. ascendit autem uel de abyssis, | in quos religandus est et, ne mittatur, exorat, et praedo siue uastator gentium se leuauit, de quo dictum est: omnium inimicorum suorum dominabitur, et qui gloriatur in conspectu domini: circumiui omnem terram et conculcaui eam. quis est enim, quem diaboli uenena non tangant nisi ille solus, qui potest dicere: ecce uenit princeps mundi istius et
3 inuenit in me nihil? iste crebro ponit omnem terram ecclesiae in solitudinem, ut egressi de ecclesia pugnent contra ecclesiam, de quibus loquitur et Iohannes euangelista: ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis; si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. ciuitates uastantur terrae Iudaeae et hereticorum florent conciliabula; si quis ergo fautor est auctorum peruersorum dogmatum, de hoc dici potest: ascendit leo de cubili suo et praedo gentium se leuauit, et reliqua.

4, 8 LXXIII. *Super hoc accingite uos ciliciis, plangite et ululate, quia non est auersa ira furoris domini a nobis* siue, ut LXX transtulerunt, *a nobis.* Aliter leonem et saeuissimam bestiam uitare non possumus.

4 cf. p. 53, 21 6 *I Petr. 5, 8 9 Ps. 9 (10), 26 (5) 10 *Hiob 2, 2 13 *Ioh. 14, 30 16 *I Ioh. 2, 19 20 cf. Hiob 13, 4 21 Hier. 4, 7 25 *Hier. 4, 8

2 leuabit *M* 3 solitudine *P* uastabuntur] & *add. P* 5 et] beatus *add. v* petrus] apostolus *add. v* 6 diabulus *P* circum.it *A* circuit *VP.Mp.r.* quaerens quem deuoret *add. v cum Vulg.* 7 habissis *V* quo *V.Mp.r.* quibus *Ap.c.m2* quas *v* relegandus *La.c.* 8 *pr.* et] ubi *add. s. u. M* 9 eleuauit *Va.r.,v* 10 circuiui *V* circumibi *Pa.c.* 12 solos *Ma.c.* 15 pugnet *Pp.r.* 16 quibus] loquibus *add., sed eras. M* et *om. v* euuangelista *P,La.c.* 18 permansissent *Pv* 19 iudeae *M* iudae *P* 20 fauctor *P* et *add. v* est] et *add. s. u. M* auctorum *M* auctor est *v* 21 *pr.* de *om. v* 22 leuabit *P* 26 aliter] et *add. v* possimus *MAa.c.*

nisi agamus paenitentiam et ad dominum conuertamur non solum mente, sed et opere. quamdiu enim ille uastat ecclesiam et terram Iuda, Hierusalem quoque populatur, dei ira perspicua est.

4, 9 LXXIV. *Et erit in die illa, dicit dominus: peribit
cor regis et cor principum et obstupescent sacer-
dotes et prophetae consternabuntur.* Uastante prae-
done ecclesiam domini et ira contra nos domini permanente
omne auxilium inutile erit. peribit cor regis, cuius debet
esse cor in manu dei, et cor principum, qui puta-
bantur esse sapientes; stultam enim fecit deus sapientiam
mundi, quia per illam non cognouerunt deum. ipsi quoque 2
sacerdotes, qui legem domini docere deberent et subie-
ctos sibi populos a leonis furore defendere, quodam stupore
infatuati uertentur in amentiam — sic enim Septuaginta
transtulerunt pro 'stupore' 'excessum mentis' exprimentes
— et prophetae consternabuntur siue, ut Aquila
transtulit uerbum Hebraicum 'iethmau', amentes erunt.
quis enim non insaniat, non perdat cor, quando principes et
reges et sacerdotes et prophetas quondam suos sub leone
conspexerit?

4, 10 LXXV. *Et dixi: heu, heu, heu, domine deus* — pro
quo LXX transtulerunt: *o domine deus* —, *ergone dece-
pisti populum istum et Hierusalem dicens: pax*
p. 867 *erit uobis? et ecce | peruenit gladius usque ad
animam.* Quia supra dixerat: in tempore illo uocabunt 2

9. 10 Hier. 4, 9 10 cf. Prou. 21, 1 11 cf. I Cor. 1, 20. 21 15 *Hier. 4, 9 17 Hier. 4, 9 18 *Hier. 4, 9 23 *Hier. 4, 10 26 *Hier. 3, 17

2 mente (te *s. u.*) *L* 3 terra *Mp. r.* iuda] et *add. Mv* hierusalem *om. V* 5 (= 8) periuit *Ma.c.* 6 (= *p. 56, 4*) obstupiscent *La.c.* 8 permanentem *P* 10 cor debet esse *v* 12 illum *V* dñm *V* 13 dicere *Pa.c.* debuerant *v* 14 stupore· *L* 15 amentia *P* 16 trastulerunt *M* stuporem *P* et *add. L* excessu *L* exp̄mentes *Pa.c.* 18 iethmaum *L* iethmautma *M* sethmautm (iethmaum *s. u.*) *A* ietmωutm (m *alt. infra u.*) *P* dementes (de *s. u. m2*) *M* 22 eu *V* (*ter*) 24 istum *A* tuum *VP,LMa.c.* 25 et *om. VP,LMAa.c.* 26 illo tempore *v*

Hierusalem solium dei et congregabuntur ad eam
omnes gentes in nomine domini in Hierusalem, et
nunc dicit: peribit cor regis et cor principum et
obstupescent sacerdotes et prophetae consterna-
buntur, turbatur propheta et in se deum putat esse menti-
tum nec intellegit illud multa post tempora repromissum,
hoc autem uicino futurum tempore, iuxta quod et apostolus
loquitur: numquid reppulit deus populum suum?
3 absit. peruenit autem usque ad animam gladius, quando
nihil uitale in anima reseruatur. simulque et hoc ostendit,
quod nisi gladius praecesserit, qui desecet et purget animae
uitia, pax et promissio non sequatur.

4,11.12a LXXVI. *In tempore illo dicetur populo huic et
Hierusalem: uentus urens* — siue ⟨*er*⟩*roris* — *in
uiis, quae sunt in deserto, uiae filiae populi mei
non ad uentilandum et purgandum. spiritus ple-
nus ex his ueniet mihi.* Quando peruenerit gladius usque
ad animam et fuerit area consummata, tunc uentus urens
ueniet de deserto, qui non eam purget et uentilet, ut paleis
huc illucque dispersis frumentum in horrea recondatur, sed
spiritus plenus nequaquam populo, sed mihi ueniet, ut meum
2 triticum dissipetur. 'uentus' et 'spiritus' eodem apud Hebraeos
appellantur nomine 'ruha' et pro locorum qualitate uel 'uen-
tum' uel 'spiritum' debemus accipere. alii hunc locum sic
edisserunt, ut, postquam purgata fuerit area, reliquiae saluae

3 Hier. 4, 9 8 *Rom. 11, 1 14 *Hier. 4, 11 25 cf. Rom. 9, 27. 11, 5

1 domini *Vulg.* eñ *P* 2 nomine *L* monte (-em *P*) *cet. v* 6 multo *Mp.c.* tempore *Mp.c.* 7 uicinum *La.c.* 11 desicet *Pa.c.* defecet *v* 13 dicitur *Pa.c.* 14 erroris, *Field, Origenis Herapl. II 581*[19] *et Knabenbauer, Comm. in Ier. proph. p. 82 (cf. LXX:* πνεῦμα πλανήσεως) roris *codd.* (i *in ras. L*), *v* 15 **uiae (e *s. u.*) *LM* deuia *cet.* filii *v* 16 et] ad *add. MAVP cum Vulg.* non ad *add. v* 17 uenit *Ma.c.* uenient *V* peruenit *LP* perueniet *M* 19 quę *P* ut] *s. u. A* & *Pa.c.* 20 orrea *Pa.c.* recondantur *Aa.r.* 22 hebreos *MAV* habraeos *P* 23 rhua *LAVP* (*cf. p. 31, 1*) rua *v* uentu *La.c.* 24 spū *La.c.* 25 harea *V*

fiant, unde et scriptum sit: spiritus plenitudinis ueniet mihi dicente euangelista: 'omnes ex plenitudine eius accepimus et spiritus sancti gratiam sortiemur'. uentum autem urentem iuxta historiam accipe Nabuchodonosor, qui uniuersa consumat, iuxta tropologiam aduersariam potestatem, quae ueniens de deserto et de solitudine, ubi nullum hospitium dei est, ecclesiam eius conetur euertere.

4, 12 b LXXVII. *Et nunc ego — sed loquar iudicia mea cum eis.* Ἀποσιώπησις iuxta illud Uergilianum: quos ego — sed motos praestat conponere fluctus. dicturus itaque prospera retinet se et tristibus iungit tristia; haec enim sunt iudicia, quae cum populo quondam suo loquitur deus, ut sciant se iuste sustinere, quae sustinent.

4, 13 LXXVIII. *Ecce quasi nubes ascendet et quasi tempestas currus eius; uelociores aquilis equi illius. uae nobis, quoniam uastati sumus!* Uentura cernit praesentia et Babylonium describit exercitum, cuius
p. 868 curruum rotarumque strepitus tempestati saeuissimae | conparatur et equorum uelocitas aquilis iungitur. quod cum pro- 2
pheta dixisset et quasi uenientes hostes digito demonstrasset, populus ingemescit et nequaquam futura, sed facta iam sentit dicens: uae nobis, quoniam uastati sumus! hoc idem refer ad ecclesiam, quod cotidie ueri Nabuchodonosor nos in-

1 *Hier. 4, 12 2 *Ioh. 1, 16 8 Uerg. Aen. I 135 22 Hier. 4, 13

1 fient *Ma.c.* unde] qđ *add. s. u. M* et *om. P* sit] ē *Mp.c.* 2 euuangelista *L* 3 sortiamur *Ap.c.* 4 istoriam *P* quia *MAV* 5 consummat *LMAa.c.* 6 solitudine· *L* ospitium *Ma.c.* 7 est] & *add. P* conatur *Ap.c.* 8 sed *om. v cum Vulg.* indica *LAa.c.* me *LMAa.c.* 9 ΠΘCIaΠΠUC (tesiatius *s. u. m2*) *M* ΠΘCIAΠHUC (posianeos *s. u.*) *A* ΠOCIaΠHUC (apesiopesis *s. u. m2*) *V* ΠΘCIΛΠHUC *P* est *add. v* uirgilianum *VP,Ap.c.* 10 motus *V,MAa.c.* fluctos *Pa.c.* 11 retenet *P* tristiam *L* tristitiam *MP,Aa.c.* tristitia *V* 14 ascendent *MV,LAa.r.* 15 aequi *V,La.c.* 17 babylonium *L* babylonum *Aa.c.* babilonium *P* (*passim*) discribit (i *tert. ex* e) *P* 18 currus *M* curuum *V* conparantur *L* 20 et *om. M* 21 ingemiscit *MP.La.c.Ap.c.* futuram *L* 23 refer *A* refert (t *in ras. L*) *cet.* refertur *v* (*cf. p. 25, 16. 63, 22*) cottidie *V,La.r.* uiri *La.c.* inpugnent *V* et *add. LMAa.r.*

pugnet exercitus et currus Pharaonis omnisque eius equitatus aquilarum impetum superet. quod si intellegat uir ecclesiasticus credens illi sententiae: 'cum conuersus ingemueris, tunc saluus eris', dicet: uae nobis, quoniam uastati sumus!

4, 14 LXXIX. *Laua a malitia cor tuum, Hierusalem, ut salua fias; usquequo morabuntur in te cogitationes noxiae?* Dicenti populo: uae nobis, uastati sumus! respondet propheta, immo per prophetam deus: laua a malitia cor tuum, Hierusalem, illa aqua, de qua et Isaias loquitur: lauamini, mundi estote, aqua baptismi salutaris,
2 aqua paenitentiae. ad metropolim autem loquitur Iudaeorum,
ut per urbem intellegantur populi: 'usquequo iniquis cogitationibus subiaces, quae procedunt de corde tuo?' cor autem in scripturis sanctis pro anima et sensu debemus accipere.

4, 15 LXXX. *Uox enim adnuntiantis a Dan et notum facientis idolum* — uel *dolorem* — *de monte Ephraim.* Iuxta situm terrae Iudaeae diuinus sermo nunc loquitur. Dan enim tribus iuxta montem Libanum et urbem, quae nunc dicitur Paneas, aquilonem respicit, unde uenturus est
2 Nabuchodonosor. idolum autem uel Bel uel dolorem uel iniquitatem de monte Ephraim uenire describit. post tribum quippe Dan succedit terra Ephraim, per quam uenitur Hierusalem. 'Dan' interpretatur 'iudicium', 'Ephraim' 'ubertas'. ueniet igitur iudicium domini in terram domino delinquentem cum omni ubertate supplicii.

3 cf. Esai. 45, 22 4 Hier. 4, 13 8 *Hier. 4, 13 9 Hier. 4, 14 11 Esai. 1, 16 14 cf. Matth. 15, 19 17 *Hier. 4, 15 20 cf. Hier. 4, 6

1 omnesque *La.c.* 2 aquilarum] alarum (ala *in ras.*) *L* si *om. M* 3 cedens *Ma.c.* 4 dicit *P,La.c.* 6 laua (a *pr. in ras.*) *L* 8 dicente *Ap.c.* nobis] q̄m *postea add. A,v cum Vulg.* 9 respondet *Erasmus v* respondit (Rpd̄ *A*) *codd.* 10 esaias *VP* 11 stote *M* baptissimi *P* 12 aqua paenitentiae *ante pr.* aqua *tr. P* 13 orbem *LMa.c.* 15 sensu et anima *v* 16 adnuntiantes *La.c.* adan *VP* 17 facientes *La.c.* 18 iudeae *M* iudae *VP* 20 panear *V* 21 *pr.* uel *om. v* 22 tribụum *P* 23 terra- *L* ephraim *om. P* per—iudicium *in mg. P* 25 terra *AV* dñō *eras. M* delinquente *V* delinquentem domino *v*

4, 16. 17 LXXXI. *Dicite gentibus: ecce auditum est in Hierusalem custodes uenire de terra longinqua; et dederunt super ciuitates Iuda uocem suam; quasi custodes agrorum facti sunt super eam in circuitu, quia me ad iracundiam prouocauit, ait dominus.*
Uult omnes in circuitu nationes dei nosse sententiam et flagellata Hierusalem cunctos recipere disciplinam. 'celebri,' inquit, 2
'in Hierusalem sermone narratur aduersarios uenire de terra
longinqua et fremitum contra eam surgere ululantis exercitus,
qui tam diligenter obsideant ciuitatem et claudant urbem munitionibus, ut non tam aduersarios putes esse quam agrorum uinearumque custodes. hoc autem totum factum est non hostium uiribus,
p. 869 sed culpa Hierusalem, quia deum ad iracundiam | prouocauit'. si
enim in porcos non habent potestatem aduersariae fortitudines, quanto magis in homines et homines quondam ciuitatis dei!

4, 18 LXXXII. *Uiae tuae et cogitationes tuae fecerunt haec tibi; ista malitia tua, quia amara, tetigit cor tuum.* Facit apostropham ad urbem Hierusalem, quod uiae illius et cogitationes, quibus et opere et sermone peccauit, fecerint ei uenire omnia, quae uenerunt, malitiamque illius, quae per se amara sit, tetigisse cor illius et animae interna penetrasse. quicquid ergo nobis accidit, nostro accidit uitio, qui dulcem deum in amaritudinem uertimus et cogimus saeuire nolentem.

4, 19. 20 LXXXIII. *Uentrem meum, uentrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt. non tacebo, quo-*

14 cf. Matth. 8, 31. 32. Marc. 5, 12. 13. Luc. 8, 32. 33 22 Ps. 24, 8. I Petr. 2, 3 23 cf. Os. 14, 1. Am. 6, 13

2 custos *P* 3 dare *Vulg.* 4 circuitu] gyro *Vulg.* 5 ait] dicit *Vulg.* 6 flagellatam *P* 7 cunctos] custos *V* recepere *La.c.* 8 aduersarius *LMAPa.c.* 9 exsurgere *P* ululantes *LMa.c.* 10 obsedeant *La.c.* claudeant *P* 13 qui *P* 14 porcus *LMa.c.* 15 ciuitates *P* 16 cogitationis *Pa.c.* 17 qui *VP* amara] quia *add. s. u. m2 M eum Vulg.* 18 fecit *V* apostrofam (f *ex* p) *V* apostropam *P* 20 fecerunt *v* ei] enim *V* euenerunt *v* malitiaque *Mp.r.* 21 sit] & *add. P* tetigisset *P* penetrasset *P* 22 accedit (*pr.*) *APa.c.*, (*alt.*) *La.c.* 23 dominum *v* seruire *V*, (r *pr. s. u.*) *M* nollentem *La.c.* 24 doleo meum *La.c.* 25 sunt] in me *add. v cum Vulg.*

niam uocem bucinae audiuit anima mea, clamo-
rem proelii. contritio super contritionem uocata
est et uastata est omnis terra; repente uastata
sunt tabernacula mea, subito pelles meae. Ubi nos
iuxta Symmachum posuimus 'turbati sunt' et in Hebraico
scriptum est 'homae', LXX et Theodotio posuerunt μαιμάσσει,
quod uerbum usque in praesentiarum, quid significet, ignoro.
Aquila autem posuit ὀχλάζει, quod et ipsum 'tumultum' sonat.
2 hoc de uerbo dictum sit, super quo scio apud plerosque
magnum esse certamen. uox autem prophetae et per prophe-
tam dei loquentis inducitur, quod doleat super contritione
populi sui et instar hominis uiscera eius interna lacerentur,
quomodo et saluator super Lazari morte doluit et planxit
Hierusalem, ne celaret dolorem silentio; omnisque clangor
bucinae et fremitus proeliorum illius turbat affectum, dum
mala cumulantur malis et uniuersa duarum tribuum terra
3 uastatur. 'dum non putabam,' inquit, 'tabernacula quondam et
pelles meae Babylonio furente populata sunt et in praedam
hostium mea quondam cessere hospitia'. loquitur autem hoc
idem deus, quando seditionis turbas atque discordias cernit
in ecclesia et in conuenticulis suis clamare perdicem et dei
requiem in bella conuerti. unde sequitur:
4, 21 LXXXIV. *Usquequo uidebo fugientes, audiam*

5 *Hier. 4, 19 6 *Hier. 4, 19 8 *Hier. 4, 19 13 cf. Ioh. 11, 33—35 cf. Luc. 19, 41 21 cf. *Hier. 17, 11

1 uocem *s. u. m2 M* animaṁ meaṁ *L* 3 omnes *LMa.c.* 4 mea *om. P* 5 simachum *M* Hebraeo *v* 6 homa *v* thedotio *M* theodotion *V* μαιμάσσει *Erasmus v* MEMΛCCEI *L* MIMΛCCeL *M* λΛTMΛCCel (latmaccel *s. u.*) *A* Maccel *V* NMaccel *P* 8 aquilaṁ *L* ὀχλάζει *Erasmus v* OXλaCEI* (C *eras. uid.*) *L* OXλacer *M*, (oclaser *s. u.*) *A* OXaccer *V* OXΛШCep *P* 10 *pr.* phophetae *L* 11 contritionem *VP,LMa.r.* 13 super *om. P* mortem *AVP,LMa.r.* 14 nec *LAP,Va.r.* celare *MAP* omnesque *La.c.* omnis *P* glangorq; *P* 15 proeliorum] in *add. P* affectu *P* 16 cumulantur (cumulan *s. u.*) *M* comul. *P,Aa.c.* cummul. *V* tribum *Ma.c.* 18 baby.lonio *L* (*passim*) exercitu *add. v* praeda *VP,La.c.* 19 cesse *Ma.c.* 20 idem hoc *P* seditiones *La.c.* 21 perdicem] ut *add. P* 22 conuertit *V* 23 fugientem *Vulg.*

uocem bucinae? Uel fugientes regem Babylonium uel fugientes me et a meo seruitio recedentes.

4, 22 LXXXV. *Quia stultus populus meus me non cognouit. filii insipientes sunt et uaecordes; sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nescie-*
p. 870 *runt.* Causa contritionis, ua|stitatis, fugae, bucinae, quia
stultus factus est populus non natura, sed studio uoluntatis.
ipsaque stultitia hinc probatur, quod non cognouerint deum;
et pro filiis sapientibus stulti filii facti sunt et uaecordes.
quae enim maior potest esse stultitia quam cognoscente boue 2
possessorem suum et asino praesepe domini sui Israhel dominum non cognoscere et praesentem contemnere, quem semper uidere cupiebat? quodque infertur: *sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nescierunt,* hic sapientia pro malitia accipienda est, iuxta quod et filii saeculi huius sapientiores sunt filiis lucis et uilicus iniquitatis quaedam sapienter fecisse narratur et serpens in paradiso pru-
dentior cunctis bestiis legitur. illa est ergo uera sapientia, 3
quae dei timori iungitur; alioquin, ubi insidiae sunt et tergiuersatio, non sapientia, sed uersutia et calliditas appellanda est. pro eo, quod nos diximus: *quia stultus populus meus me non cognouit,* LXX transtulerunt: *quia principes populi mei me non cognouerunt,* ut magistrorum sit magis culpa quam populi dei scientiam non habentis.

10 cf. Esai. 1, 3 13 Hier. 4, 22 15 cf. Luc. 16, 8 17 cf. Gen. 3, 1 18 cf. Hiob 28, 28. Eccli. 19, 18 etc. 21 Hier. 4, 22 22 *Hier. 4, 22

1 uoce• (m *s. ras.*) *L* *pr.* fugientis *P* *alt.* fugientes (s *s. u.*) *L* 2 me *Erasmus v* siue *codd.* et *eras. A* 3 populi *P* non c. me *P* 6 contritionis] & *add. s. u. M* uastatis (s *alt. s. u.*) *P* fugie *P* & *add. s. u. M* que et *add. v* bucinae] ő *add. s. u. M* 7 studio] arbitrio *P* uolūptatis *P* 8 hic *P* quia *v* cognouerunt *v* 9 sapientibus st. filii *in mg. V* 11 sui *om. M* 12 praesentem] non *add., sed exp. V* contempnere *VP.Mp.c.m2* 13 infert *P* sunt *s. u. L* 14 hic (l e *s.* i) *A* 15 malatia *La.c.* 16 uillicus *APp.c.* 17 narretur *Pa.c.* paradisso *L* prudentior] sapientior *P* 18 besteis *La.c.* 19 timore *P,Aa.c.* alioqui *Lp.c.* 23 cognouerunt] & *add. P* 24 populo *Pa.c.* scientiam (m *s. u.*) *L* habentes *La.c.*

4, 23—26 LXXXVI. *Aspexi terram, et ecce uacua erat et nihili, et caelos, et non erat lux in eis. uidi montes, et ecce mouebantur et omnes colles conturbati sunt. intuitus sum, et non erat homo et uolatile caeli recessit. aspexi, et ecce Carmelus desertus et omnes urbes eius destructae sunt a facie domini et a facie irae furoris eius.* Propheta cernit in spiritu, quae uentura sunt, ut audiens populus terreatur et
2 acta paenitentia nequaquam sustineat, quae formidat. uacua terra est habitatore deleto, caeli non habent lumen terroris magnitudine populo non uidente, ipsi montes et colles intuta habent latibula et per ὑπερβολὴν moueri uidentur atque turbari. intuitus est et huc illucque circumspexit et ne auis quidem potuit inueniri; iram enim dei et muta sentiunt ele-
3 menta et inrationalia pertimescunt animantia. hoc uerum esse nunc totus orbis ostendit, ut caesa hominum multudine uolatilia quoque, quae solent habitatores sequi, abierint et perierint. ipse quoque Carmelus, qui mari imminet magno, oleis consitus et arbustis uineisque condensus ad tantam ueniet solitudinem, ut heremi habeat uastitatem; omnes quoque urbes
4 desertae fient. et uniuersorum malorum haec causa est, quod
p. 871 uitio populi delinquentis ira domini concitata sit. quid|quid iuxta historiam de Hierusalem diximus et Iudaea, referamus ad ecclesiam dei, cum offenderit deum et uel uitiis fuerit uel persecutione uastata, ut, ubi quondam erat uirtutum chorus atque laetitia, ibi peccatorum et maerorum multitudo uersetur.

4, 27. 28 LXXXVII. *Haec enim dicit dominus: deserta erit omnis terra, sed tamen consummationem non fa-*

2 nihil *P* 3 ecce] ẽc *P* 4 *alt.* et] omne *add. M* (*s. u. m2*), *v cum Vulg.* 5 ecce *s. u. L* ẽc *Pa.c.* 6 distructae *Pa.c.* 9 susteneat *La.c.* 10 derelicto (re *s. u.*) *M* 12 YΠepBOΛHN (yperbolen *s. u.*) *P* YΠCB- *V* 13 aues *P,Ap.c.* 14 inuenire *Ma.c.Ap.c.* 15 inrationabilia *VP* uerbum *V* 16 orbis (i *in ras.*) *L*, (o *ex* u) *M* ostendit] demonstrat *v* cessa *V* multitudinem̃ *L* 17 quo•que *M* 21 fient (e *in ras.*) *L* 23 istoriam *P* de *om. P* iudea *La.c.* iudeam *P* 25 ut] et *v* 26 adque *Ma.c.* merorum *VP,La.c.Ap.c.m2* magrorũ *Aa.c.* 27 erit *om. v*

ciam; lugebit terra et maerebunt caeli desuper
eo, quod locutus sim, cogitaui et non paenituit
me nec auersus sum ab eo. Mixta irae misericordia dei
omnis terra deseritur, sed non fit consummatio, ut sint, qui
intellegant clementiam eius. caelum quoque triste uidebitur 2
desuper et ipsa terra lugebit eo, quod domini sententia ad
finem usque peruenerit nec paenituerit eum super his, quae
cogitauerit et locutus sit. paenitentia autem dei dicitur, quando
aufertur praedicta sententia et ira saeuiens ad finem usque
non peruenit. minatus est per Ionam et inpendentem gladium
lacrimarum et gemituum multitudo superauit.

4, 29 LXXXVIII. *A uoce equitis et mittentis sagittam*
— siue *intendentis arcum* — *fugit omnis ciuitas*
— siue *regio* —; *ingressi sunt ardua et ascende-*
runt rupes — quodque sequitur: *et ingressi sunt*
saltus siue *speluncas* a LXX additum est —, *uniuer-*
sae urbes derelictae sunt et non habitat in eis
homo. Describit autem sermo diuinus Babylonii furentis exer- 2
citum, quod a tremore eius cunctus populus dereliquerit ciui-
tatem et ardua quaeque conscenderit et tamen iram domini
non potuerit declinare. quidquid autem, ut supra diximus, in
historia intellegitur contra Hierusalem, refer ad ecclesiam,
cum offenderit deum et tradita fuerit aduersariis uel persecutionis
tempore uel certe uitiis atque peccatis.

4, 30 a LXXXIX. *Tu autem uastata quid facies?* Pro 'ua-
stata', quod Hebraice dicitur 'sadud', quod solus interpretatus

10 cf. Ion. 1, 2. 3, 2. 10 13. 14. 15. 16 *Hier. 4, 29 21 cf. p. 62, 22

1 merebunt *MAV* merebuntur *P* 2 sum *P cum Vulg.* 4 non *s. u. P* consumatio *P* 5 clementiam (m *alt. s. u.*) *L* quoque] quippe *P* 8 cogitauerat *Mp.c.m2* dei *om. V* 9 finem (m *s. u.*) *L* 11 gemitum *Pa.c.* mul••tudo *M* 12 & (e *s.* &) *P* mittentes *Ma.c.* 13 intendentes *Ma.c.* 15 rupes] sup *V* quoque *MAa.c.* requiritur *Aa.c.* 16 speluncam *Pa.c.* a *om. V* est *s. u. L* uniuersae—homo *om. v* 18 discribit *Pa.c.* furentes *MAa.c.* 19 a] de *V* ciuitatem (m *s. u.*) *L* 20 ira *V* 21 poterit *P* 22 istoria *P* & *ad l. s. u. M* refert *VP* refertur *v* 23 (= *p. 64, 2*) offenderet *La.c.*

est Aquila, alii transtulerunt 'miseram' atque 'miserabilem' culpa sui, quae clementem offenderit deum. denique sequitur:

4, 30 b XC. *Cum uestieris te coccino et ornata fueris monili aureo et pinxeris stibio oculos tuos, frustra conponeris; contemserunt te amatores tui, animam tuam quaerent.* Sub figura mulieris adulterae loquitur: 'cum semel offenderis deum et quasi uirum tuum reliqueris creatorem, frustra ornamenta perquiris; contemserunt te daemones amatores tui et nequaquam stupri inmunditiam, sed
p. 872 2 animae tuae quaerent in|teritum'. hoc idem intellegendum spiritaliter contra eos, qui coniugales affectus et uerae fidei pudicitiam perdiderunt. 'si te,' inquit, 'uestieris coccino — sanguinis Christi adsumseris fidem —, si monili ornaueris aureo — meditationem habueris sensus et intellegentiae spiritalis — et pinxeris oculos tuos stibio — habueris studium mysteriorum et dei secreta noscendi —, frustra conponeris. haec enim etiam tuis amatoribus praepararas et idcirco lectus angustus utrumque capere non potest nec recipit ornamenta deus, quibus amatoribus tuis ante placuisti'

4, 31 XCI. *Uocem enim quasi parturientis audiui, angustias* — siue *gemitus* — *ut puerperae; uox filiae Sion intermorientis expandentisque manus suas: uae mihi, quia defecit anima mea propter interfectos!* Ad similitudinem mulieris puerperae, id est quae primos parit fetus, describit urbem Hierusalem heiulantem

1 *Hier. 4, 30 17 cf. Luc. 17, 34 20 *Hier. 4, 31

3 coccineo *P* et] cum *Vulg.* 4 munili *V,Mp.c.* pinxeris (s *s. u.*) *L* stiuio *Ma.c.* 5 conponeres *La.c.* contempserunt *AVP,La.c.* 7 offenderit *MAa.c.* 8 relinqueris *P* perquires *V,Ap.c.* contempserunt *codd.* (*corr. L*) 9 demones *V* nequam *Ma.c.m2* 10 (= 14) spualiter *Ap.c.m2* 11 coniugalis *P* uere *VP* 12 coccinum *La.c.* si *add. s. u. M* id est *add. v* 13 adsumpseris *codd.* (*corr. L*) munili *Mp.c.* aureo] & *add. s. u. M* id est *add. v* 14 *pr.* et *s. u. M* 15 stibio] id est *add. v* habuerisq: *Mp.c.* studiom *La.c.* stodium *Ma.c.* studia (a *ex* o) *V* misteriorum *MP* 17 praeparas *V* lectos *Ma.c.* laetus *Va.c.* letus *Pa.c.* 18 recipet *La.c.* recipies *Mp.c.m2* dI *MVP,Aa.c.* quibus] quia *Mp.c.* tuis *om. V* 21 filiię *V* intermorientes *MAV,LPa.c.* expandentesque *M,LAa.c.* 22 deficit *V* 24 primus *L* fetos *Pa.c.* describet *La.c.* discribit *Pa.c.* describitur *Aa.r.* hijeiulantem *P*

atque clamantem. quomodo enim mulier pariens et necdum 2
dolorem parturitionis experta intermoritur — angustias sustinet,
uix potest respirare sparsisque manibus conlabitur —, sic et filia
Sion, cum suos uiderit liberos interfectos, in haec uerba pro-
rumpit et dicit: uae mihi, quia defecit anima mea
propter interfectos! duo autem exempla in uno capitulo
conparata sunt: parturientis filios et lugentis, ut, quidquid
mulier patitur in fetu uel mortibus filiorum, Hierusalem pati-
atur in populis.

5,1.2 XCII. *Circumite uias Hierusalem et aspicite et
considerate et quaerite in plateis eius, an inue-
niatis uirum, qui faciat iudicium et quaerat
fidem, et propitius ero eius. quodsi etiam: uiuit
dominus, dixerint, et hoc falso iurabunt.* Grandis amor
iustitiae, ut nequaquam iuxta interrogationem Abrahae et re-
sponsionem dei pro decem uiris iustis deus liberet ciuitatem,
sed si unum inuenerit iam iamque peritura Hierusalem, qui
faciat iudicium et quaerat fidem — siue, ut Symmachus
transtulit, ueritatem —, tamen deus misereatur Hierusalem.
et quia poterat fieri, ut aliqui inuenirentur in populo, qui 2
simularent cultum dei et iurarent per dominum, hoc praeuenit,
quod nequaquam deus uanis sermonibus, sed ueritate fidei
delectetur, et dicit: 'non eos diligo, quia iurant per me et
iurant in mendacio, sed quorum corda labiaque consentiunt'.

5, 3 XCIII. *Domine, oculi tui respiciunt fidem. per|-*
p. 873 *cussisti eos et non doluerunt; attriuisti illos et*

5 Hier. 4, 31 15 cf. Gen. 18, 32 17 *Hier. 5, 1 19 *Hier. 5, 1 24 cf. Esai. 29, 13. Matth. 15, 8. Marc. 7, 6

2 intermoritur] pene moritur et *v* angustiis *AP,LMa.c.* sustinens *Mp.c.,v* & *add. A* 3 spansisque (n *in ras.*) *M* 4 prorumpet *AV,Pp.c.,v* 5 dicet *AV,Pp.c.,v* mea *om. V,LMAa.c.* 7 parturientes *La.c.* lugientis *P* 10 circuite *V,MPp.c.* 12 qui faciat] facientem *Vulg.* quaerat] quaerentem *Vulg.* 13 eis *P* ei *v cum Vulg.* 14 falsa *Pa.c.* 16 liberet *Mp.c.,Am3,* (et *in ras.*) *L* liberabit *V,Ma.c.* lib(u)erauit *Am1,P* liberauerit *Am2,v* 17 iam *om. P* periturae *Mp.c.* periturā *P* 18 simmachus *MV* 19 ueritatem] & *add. M* 21 dominum] deum *v* 22 dš *s. u. L* 23 dilectetur *La.c.* dicet *VP,MAa.c.Lp.c.* qui *Ap.r.,v* 26 illos] eos *Vulg.*

rennuerunt accipere disciplinam; indurauerunt facies suas super petram et noluerunt reuerti. Post uerba domini, quibus imperauerat dicens: circumite uias Hierusalem et cetera, propheta loquitur ad dominum: domine, oculi tui respiciunt fidem, quae Hebraice dicitur 'emuna', non opera Iudaeorum, in quibus iuxta legis caerimonias exultabant, sed fidem Christianorum, per quam
2 gratia salui facti sumus. hoc autem capitulo discimus idcirco inferri supplicia, ut uitia corrigantur. denique ait: percussisti eos et non doluerunt; attriuisti eos et rennuerunt accipere disciplinam. per omnia enim tormenta atque flagella emendatur Hierusalem; et super haec uniuersa ne uerecundiam quidem suorum habuere uitiorum, sed instar petrae indurantes frontis impudentiam noluerunt ad meliora conuerti.

5,4.5a XCIV. *Ego autem dixi: forsitan pauperes sunt et stulti* — siue *non potuerunt* — *ignorantes uiam domini, iudicium dei sui. ibo igitur ad optimates et loquar eis; ipsi enim cognouerunt uiam domini, iudicium dei sui.* Pauperes hic et optimates non inopia dicit et diuitiis, sed populum principibus conparat. et est sensus: 'cernens infidelis populi pertinaciam et, quod indurata facie noluerit recipere disciplinam, hoc mecum ratione tractabam: forsitan uulgus ignobile non potest dei nosse doctrinam et idcirco excusabile est, quia propter imperitiam dei non
2 ualet scire mandata. pergam igitur ad sacerdotes et ad eos,

3 Hier. 5, 1   5 Hier. 5, 3   6 cf. Ps. 91, 5   7 cf. Eph. 2, 8   9 Hier. 5, 3   11 cf. *Hier. 6, 7. 8   17 *Hier. 5, 4   25 cf. Leu. 4, 13

1 renuerunt *LVa.c.Ap.r.*   displicinam *L* (= *lin. 11*)   2 supra *Vulg.*   petra *P,La.c.*   5 hebraicae *L* hebreice *Aa.c.*   6 remuna *MA* remona *P*   leges *La.c.*   7 cerimonias *VP*   exultabant (an *s. u.*) *A* -bunt *P,LMVa.c.*   8 gratiam *P*   autem *s. u. L*   capitolo *Ma.c.*   10 renuerunt *La.c.AVp.r.*   11 recipere *V*   enim] aũ *A*, *om. V*   13 nec *Ap.c.*   habere *Pa.c.*   14 indurantis *VP,La.c.*   inpudentia *Vp.c.*   17 siue *s. u. A*   20 optimas *Va.c.*   21 dicet *P*   22 infideles *La.c.*   23 noluerint *V*   24 dei non potest *v*   25 dī *post* ualet *tr. P*   26 *alt.* ad *om. v*

qui praesunt populo, et loquar eis; ipsi enim uoluntatem domini cognouerunt et sciunt iudicium dei sui'. hoc autem dicit sermone dubitantis iuxta illud euangelicum: mittam filium meum, forsitan ipsum reuerebuntur, ut ex ambiguitate sententiae et suspensione uerborum liberum hominis monstretur arbitrium.

5, 5b. 6 XCV. *Et ecce magis hi simul confregerunt iugum, ruperunt uincula. idcirco percussit eos leo de silua, lupus ad uesperam uastauit eos, pardus uigilans super ciuitates eorum. omnis, qui egressus fuerit ex eis, capietur, quia multiplicatae sunt praeuaricationes eorum, confortatae sunt auersiones eorum.* 'Quos magistros putabam, inuenti sunt peiores esse discipulis, et quanto in diuitibus maior auctoritas, tanto maior
insolentia peccatorum'. confregerunt enim iugum legis di- 2
cente apostolo: nunc ergo quid temptatis deum inpo-
p. 874 nere iugum super cer|uicem discipulorum, quod
neque patres nostri neque nos portare potuimus? sed per gratiam domini Iesu credimus saluari, quemadmodum et illi, ruperuntque uincula praeceptorum dei et non Pharisaeorum, de quibus in secundo psalmo dicitur: disrumpamus uincula eorum et proiciamus
a nobis iugum ipsorum. quia igitur ista fecerint, per- 3
cussit eos leo de silua, regnum uidelicet Babylonium; lupus ad uesperam uastauit eos Medos Persasque signi-

3 *Luc. 20, 13 16 *Act. 15, 10—11 22 Ps. 2, 3 23. 25 Hier. 5, 6

2 cognouerunt *ante* uoluntatem *tr. P* hoc—dubitantis *om. V* 5 monstraret *P* monstraretur *MAVv* 7 et *s. u. M* ēc *Pa.c.* hii *P* 11 praeuaricationes] iniquitates *P* 12 auersionis *La.c.* auersationes *Ma.r.* 13 peioris *La.c.* 14 quando *P* 15 enim] ergo *P* 16 qui *Ma.c.m2* temtatis *Lp.c.* dñm *P* 19 saluaṭọri *V* 20 quaeadmodum *La.c.* rumperuntque *Pa.r.* uinculam (v *s.* ạ) *P* 21 phariseorum *MV,La.c.* farisaeorum *P* 22 diṣrumpamus *VP* 23 ista igitur *P* fecerunt *A,Pp.c.,v* 24 uidellicet *La.c.* uidebitur *Ma.c* babyll. *L* babil. *MP* 25 persosque *Pa.c.*

ficans, pro quo in uisione Danihelis 'ursa' ponitur, cuius in
ore tres erant ordines; pardus uigilans super ciuitates
eorum Alexandri impetum praefigurans et uelocem de occi-
dente usque ad Indiam percursionem. pardum autem uocat ob
uarietatem et, quia plurimis sibi subditis gentibus contra Medos
dimicauit et Persas. et quattuor, inquit, erant capita in
4 bestia et potestas data est ei. et quia non de futuro
uaticinatur, sed de praeterito uel iam iamque uenturis texit
historiam, idcirco autem de Romano tacet imperio, de quo
forsitan dicitur: omnis, qui egressus fuerit ex eis, ca-
pietur. causasque reddit, cur ista perpessi sint: quia mul-
tiplicatae sunt praeuaricationes eorum et perseuera-
uerunt in transgressionibus. unde dicitur: et confortatae
5 sunt auersiones eorum. illud, quod in principio posuimus
uerbum Hebraicum 'sacad' sonare 'uigiliam', in praesenti loco
ostenditur; ubi enim nos diximus 'pardus uigilans', in Hebraico
scriptum est 'nemer sacad'. iuxta tropologiam: qui magni
putantur in ecclesia, quia confringunt iugum et rumpunt uin-
cula, idcirco traduntur in ignominiam passionum, ut faciant,
quae non conueniunt.

5, 7—9 XCVI. *Super quo propitius tibi esse potero? filii tui dereliquerunt me et iurant in his, qui non sunt di. saturaui eos et moechati sunt et in domo meretricis luxuriabantur. equi amatores in feminas et admissarii facti sunt mihi; unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. numquid super*

1 cf. Dan. 7, 5 2 Hier. 5, 6 6 *Dan. 7, 6 10. 11 Hier. 5, 6 13 *Hier. 5, 6 14 cf. p. 11, 4 16 Hier. 5, 6 19 cf. Rom. 1. 26

1 danielis *M* 3 occidentem *LM* 4 percussionem *VP,LMa.c.* 8 uelut *v* texat *Ma.c.* 9 aū *eras. A, om. v* tacet *ante* de *pr. tr. P* 10 forsitā *M* fuerit egressus *P* 11 reddidit *V* sunt *P,LVa.c.* 14 sunt *s. u. Mm2* auersationes *M* posuimus in principio *v* 15 (= 17) soced *v* 16 hebraicum *La.c.* 17 quia *La.c.,* (i *s. u.*) *M* qua *V,Aa.c.* quam *P* 18 ecclesia] & *add. s. u. M* confring...unt *L* 19 ignomiam *L* ignominia *M* 23 dii *AVP,La.r.Mp.c.m2* 24 equi] et qui *MAPa.r.* in feminas *om. Vulg.* 25 emissarii *APp.c.,v cum Vulg.* mihi *om. Vulg.* 26 hinniebant *MAPa.r.* inniebant *V*

his non uisitabo? dicit dominus, et in gente tali
non ulciscetur anima mea? Κατάλογος peccatorum Hie-
rusalem, dum dicit se ignorare deus, qua possit eius occasione
misereri. 'filii', inquit, 'tui dereliquerunt me: nequaquam 2
mei, sed tui, quia iurant in his, qui non sunt di. saturaui
eos et moechati sunt'. audiant hoc, qui acceptis a domino
diuitiis incubantes luxuriae seruiunt. equi amatores in
p. 875 femi|nas facti sunt. pro 'admissariis' in Hebraico scriptum
est 'mosechim', quod omnes uoce consona ἕλκοντες transtule-
runt, id est 'trahentes', ut ostendatur magnitudo genitalium
iuxta illud Hiezechielis: quasi asinorum carnes carnes
eorum. hoc est, quod in alio loco scriptum est: adsimu- 3
lati sunt iumentis insipientibus et similes facti
sunt eis. simulque tantam ostendit insaniam libidinis, ut
non adpetitum uoluptatis, sed χρεμετισμόν, id est 'hinnitum'
uocet et seruet equorum furentium ad libidinem μεταφοράν.
'cum haec', inquit, 'feceris, numquid non uisitatione condigna
es?' et nota, quod hic 'uisitatio' pro poena ponatur atque sup-
pliciis iuxta illud, quod scriptum est: uisitabo in uirga
iniquitates eorum. et in gente tali non ulciscetur 4
anima mea? postquam peccatis obligata est, nequaquam
uocatur populus dei, sed gens, a qua recessit anima dei se-

4. 5 Hier. 5, 7 7 *Hier. 5, 8 8. 9 *Hier. 5, 8 11 *Ezech. 23, 20 12 *Ps. 48, 13. 21 19 Ps. 88, 33 20 Hier. 5, 9

2 KaTωλΟΓΟC (ω *ex* a) *L* KaTaΛOrOC (catalogos *s. u.*) *A* KaTaToTeC *P* *euanuit* *V* describitur *add. s. u. m2 M* peccatorem *V* 3 occansione *Pa.c.* 4 miserere *LMPa.c.* tibi *add. VP, exp. MA* nequaquam] filii *add. v* 5 quia] qui *v* dii *AVP,Mp.c.* saturauit *P* 7 equi] et qui *La.r.Mp.c.m2* qui *P* 8 amissariis *V* emiss. *APp.c.,v* 9 est *om. P* mosechin *Aa.c.* mosecim *P* eaKONTeC (eacontes *s. u.*) *A* CaKenteC *V* eaKeNTeC *P* transtulerunt *post* trahentes *tr. v* 11 iezechielis (i *pr. s. u.*) *A* hizechihelis *V* ezehihelis *P* eorum carnes *v* 12 ad(s)similati *MAVP* 14 eis *om. MAVP* illis *v* 15 non] solum *add. v* XpeaλeTiCMON (crealetismon *s. u.*) *A* XpeMeΘ:C⊃-CON *V* XpeMeuCMON *P* est *om. V* innitum *V* 16 et *eras. M* seruet *om. M* áequorum *L* ЭKHΘaΦωpaN *V* metaphoram *v* 17 fecer**is *L* numquit *Lp.c.* ñ *s. u. P* uisitationis *Pa.c.* 20 ulciscitur *LPa.c.* 21 posquam *M*

cundum illud, quod scriptum est: numenias uestras et sabbata et dies festos odit anima mea. quod autem in Ueteri Testamento dicitur pro affectu, in Nouo scriptum est pro ueritate saluatore dicente: potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo sumendi illam.

5,10.11 XCVII. *Ascendite muros eius* — siue *propugnacula* — *et dissipate, consummationem autem nolite facere! auferte propagines eius* — siue *sustentacula* —, *quia non sunt domini! praeuaricatione enim praeuaricata est in me domus Israhel et*
2 *domus Iuda, ait dominus.* Imperat gentibus, de quibus supra dixerat: percussit eos leo de silua, lupus uastauit eos et pardus in ciuitatibus eorum, ut ascendant muros Hierusalem siue propugnacula et dissipent eam, consummationem autem non faciant, ut saluentur reliquiae et sit, qui adnuntiet in gentibus gloriam dei; seueritatique miscet
3 clementiam. quodque intulit: auferte propagines eius siue sustentacula, omnia tolli auxilia iubet, quae suo uitio perdidit eo, quod praeuaricata sit in deum domus Israhel et domus Iuda decem tribus et duas significans. audiat hoc ecclesia, quod cito muri et propugnacula dissipentur eorum, qui non habent spem in domino et praeuaricentur in eum, sed tamen non fiat consummatio propter clementiam iudicis et non propter merita delinquentium.

5,12.13 XCVIII. *Negauerunt dominum et dixerunt: non*
p. 876 *est ipse* — siue *non sunt haec* — *nec superue|niet*

1 *Esai. 1, 14 4 *Ioh. 10, 18 6. 8 *Hier. 5, 10 12 *Hier. 5, 6 15 cf. Iudd. 5, 13. Rom. 9, 27. 11, 5 16 cf. Ps. 95, 3. Esai. 66, 19 17 Hier. 5, 10 18 *Hier. 5, 10 26 *Hier. 5, 12

1 nomenias *La.c.* neom. *VP,MAp.c.,v* 2 odiuit *Pp.c.* 3 affecto *M* 5 hebeo *L* iterum *add. Pv cum Vulg.* illam] eam *P cum Vulg.* 6 seu *V* 9 praeuaricatione enim *s. u. Mm3* 11 ait] dicit *v* imper (ratur *s.* r) *P* 12 dixerat supra *P* 14 ea *P* 16 adnuntie*t *L, post* gentibus *tr. P* seueritateque *MPa.c.* miscit *Ma.c.* et *add. V* 17 quoque *P* intullit *M* 20 hęc *V* 21 caeto *Ma.c.* 22 quę *P* hab& *P* praeuaricantur *MAp.c.* *alt.* in *om. MVP,LAa.c.* 23 fi& *P* consummatio *L* consumatio *P* 26 neque *Vulg.* superueniet *A* ueniet *Vulg.*

super nos malum; gladium et famem non uidebimus. prophetae fuerunt in uentum et responsum — siue *sermo* — *non fuit in eis. haec ergo euenient illis.* Quia negauerunt dominum — siue mentiti sunt 2
domino — et dixerunt: 'non est ipse, cuius iudicio fient omnia, sed fortuito haec omnia acciderunt neque euenient, quae nobis prophetarum uoces minantur, nec uidebimus gladium nec famem sustinebimus obsidionis et, quidquid locuti sunt prophetae, in uentum locuti sunt et irrita omnia transierunt nec habuerunt responsum, hoc est oraculum, siue sermo dei non fuit in eis', ideo sustinebunt, quae sequens sermo describit. audiat hoc ecclesia neglegens et prouidentiam dei refutans, quod et gladium et famem sustineat, nisi uentura crediderit, quae dicuntur.

5, 14 XCIX. *Haec dicit dominus deus exercituum: quia locuti estis uerbum istud, ecce ego do uerba mea in ore tuo in ignem et populum istum in ligna et deuorabit eos.* 'Dixistis: prophetae fuerunt in uentum nec uentura sunt, quae minantur; propterea, o propheta, do uerba mea in ore tuo, quae ignis habeant potestatem et populum istum in ligna conuertant, ut sermone tuo et prophetia increduli concrementur.' sic deus ignis consumens dicitur, ut consumat in nobis, si super fundamentum Christi aedificauerimus faenum, ligna, stipulam.

5, 15—18 C. *Ecce ego adducam super uos gentem de lon-*

3 *Hier. 5, 13 4 Hier. 5, 12 *Hier. 5, 12 5 Hier. 5, 12 10 *Hier. 5, 13 18 *Hier. 5, 13 20. 21 Hier. 5, 14 22 cf. Deut. 4, 24 23 cf. I Cor. 3, 12

1 uidimus *P* 2 fuerunt] uiderunt *V* locuti *add. s. u. P* uentum] locuti *add.* (*s. u. m2*) *A,v cum Vulg.* 3 uenient (n *alt. s. u. m2*) *A* 5 fiant (u *s.* a) *M* fiunt *v* 6 fortuitu *AVPv* eueniant *Ma.c.* 9 transsierunt *M* 11 discribit *P* 12 hoc *om. P* heccła *P* neglens *L* negligens *Ap.c.* 13 gladio *P* *alt.* et *om. V* fame *P* sustineant *V,La.r.* crediderint *La.r.* 16 dedi *P* 18 deuorauit *MAa.c.* uorabit *Vulg.* fuerunt] locuti *add. v* uentum] locuti *add. s. u. Am2* 21 conuerti *MAVP* conuertam *v* 22 propheta *P* 24 fenum *VP* ligna foenum *v* stipula *VP* 25 adducam *om. P*

ginquo, domus Israhel, ait dominus, gentem robu-
stam, gentem antiquam, gentem, cuius ignorabis
linguam, nec intelleges, quid loquatur. pharetra
eius quasi sepulchrum patens; uniuersi fortes. et
comedet segetes tuas et panem tuum, deuorabit
filios tuos et filias tuas, comedet gregem tuum et
armenta tua, comedet uineam tuam et ficum tuam
et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes
fiduciam, gladio. uerumtamen in diebus illis, ait,
2 *non faciam uos in consumtionem.* 'Nequaquam multo
post tempore nec, ut falso creditis, prophetae uobis loquentur
in uentum, sed iam nunc adducam super uos gentem
Babyloniorum, quae ueniet de longinquo, gentem robustam'
— pro quo in Hebraeo scriptum est 'ethan' —, 'gentem antiquam'
— cuius quondam dominatus est Nebrod gigans —, 'cuius
ignorabis linguam siue' — ut in Hebraeo scriptum est — 'nec
p. 877 intelleges, quid loquatur; est enim malorum | solacium, si
illos hostes habeas, quos possis rogare et qui tuas intellegant
3 preces'. quodque sequitur: pharetra eius quasi sepul-
chrum patens et in LXX editione non dicitur, Babyloniam
significat armaturam. nec dubium, quin regnum Assyriorum,
Babyloniorum, Medorum atque Persarum sagittandi peritissi-
mum sit. simulque describit uastitatem terrae Iudaeae inter-

12. 13. 14. 15. 16 Hier. 5, 15 15 cf. Gen. 10, 9 19 Hier. 5, 16
20 *Hier. 5, 16

1 ait] dicit *v* 3 intellegis *LPAa.c.* faratra (e *s.* a *alt.*) *P* 5 deorauit *LMPa.c.* 6 comedit *La.c.* 8 fiduciam habes *v* 9 uerumtamen] & *add. MVP* in *om. Ma.c.* & *Aa.c.m2* ait] dñs (*in mg.*) *add. M,v cum Vulg.* 10 consumptionem *M,La.c.* consummationem *cet. v cum Vulg.* 11 credetis *La.c.* loquuntur *Ap.c.* 12 iam *om. V* 13 babyll. *La.r.* (*passim*) babil. *M* 14 ethan *v* etham *codd.* 15 nobod *La.c.* nemroth (m *ex* b; th *postea add.*) *A* nembroth *P*, (n *ex* m; th *s. u. m2*) *V* Nemrod *v* gigas *APp.r.* 16 siue ut] sicut *Uictorius* 16 intellege••s *L* intellegis *MAPa.c.* 17 solatium *A,Pa.c.* 18 habeas hostes *v* 19 quoque *MAa.c.* faretra *P* 20 editionem *P* 21 quiin *Aa.r.* reggum *Ma.c.* regum *Aa.c.* assiriorum *V* asyr. *P* 22 babil. *MV* 23 discribit *P* indeae *M* iudę *VP*

fectionemque multorum, abactionem pecorum, subuersionem urbium atque murorum, quod gladio hostili cuncta capiantur et tamen in tantis malis non eos perdat usque ad internecionem, sed reliquias saluas faciat uel eorum, qui in Babylonem ducti sunt dimissique ad culturam agrorum terrae Iudaeae, uel eorum, qui post persecutionis ardorem uel fuga uel confessione fidem domini seruauerunt.

5, 19 CI. *Quodsi dixeritis: quare fecit dominus deus noster nobis haec omnia? dices ad eos: sicut dere-*
p. 878 *liquistis me et seruistis deo alie|no* — uel *dis alienis* — *in terra uestra, sic seruietis alienis in terra non uestra.* Grandis stultitia nescire, cur passi sint, cum tanta peccauerint, breuisque ad ambigentes responsio: sicut seruistis deo alieno — id est Bahal — uel dis alienis cunctarum gentium in terra Iudaea, sic seruietis dis alienis in terra non uestra, hau dubium quin Babyloniis atque Chaldaeae. ‘si enim uos peregrina religio delectat, quid 2
necesse est longinquum errorem suscipere? habitate cum talibus, immo seruite his, quorum deos colitis.’ potest hoc et super hereticis accipi, de quibus scriptum est: ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis; si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum, quod proiciat de ecclesia hereticos dominus, qui multo tempore sub nomine eius mendaciorum suorum simulacra uenerati sunt, ut foris

4 cf. Iudd. 5, 13. Rom. 9, 27. 11, 5 10 *Hier. 5, 19 14 Hier. 5, 19 *Hier. 5, 19 15 *Hier. 5, 19 20 *I Ioh. 2, 19

1 abla.tionem *MAp.c.m2* abactione *P* peccorum *V* 2 capiuntur *P* 3 internic(t)ionem *V,LPa.c.* 4 babylone *LMAP* 5 dimissisque *L* culturam agrorum] agriculturam *v* iudae *VP* 6 persequutionis *Aa.c.* persecutiones *M* confessionem *P* 9 nobis *ante* dominus *tr. Vulg.* dicis *P* 10 (= 14. 15) diis *MVP,La.r.Ap.c.* alienis *s. u. L* 12 qur *La.c.* quur *M* sint *s. u. L* sunt *VP* 14 seruiuistis *v* 15 cunctarum] multarum *P* in terra *om. P* iudea *V* 16 haut *A,La.c.* haud *MV* aut *Pa.c.* quiin *Ma.r.* babyloniis *P,Am1* babyllonis *La.c.* babiloniis *M* babylonis *V,Am3,v* 17 chaldeae (h *s. u.*) *L* chaldeis (is *ex* ae) *M* caldeae (is *s.* ae) *A* 18 longincum *M* longinquo *Aa.c.* suscepere *La.c.* 20 accepi *La.c.* 23 dn̄s *ante* de *tr. P*

colant, quod intus prius uenerabantur, et paleae separentur a tritico.

LIBER SECUNDUS.

p. 877—878 I. | Secundum, frater Eusebi, in Hieremiam librum celeri sermone dictamus auertentes parumper aures, ne audiamus iudicium sanguinis et interfectorum animas deploremus, qui opinione uirtutum cotidie corruunt in superbiam et deo se similes arbitrantur, ut aequalitatem, quam impia Arrianorum heresis in filio negat, cunctis hominibus tribuant et ponant in caelum os suum et nihil futurae sanctorum beatitudini am-
2 plius derelinquant. quorum furori respondimus, ut potuimus, et, si dominus uitam dederit, plenius responsuri sumus. nunc coepta carpenda est uia et dictandi commentarioli nec nimia longitudine extendentes opus nec inmoderata breuitate auferentes intellegentiam, quorum alterum onerat sensus legentium, alterum praecidit studiosorum desiderium.

5, 20. 21 II. | *Adnuntiate hoc domui Iacob et auditum*
p. 877 *facite in Iuda dicentes: audi, popule stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos non uidetis et aures et non auditis!* Multis modis peccantes retrahit
p. 878 | ad salutem et stultum uocat populum, qui sapientiae reliquit

1 cf. Matth. 3, 12. Luc. 3, 17 7 cf. Esai. 14, 14 9 cf. Ps. 72, 9 11 cf. Epist. 133

1 et] ut *v* 2 tritico] *add. litteris maximam partem maiusculis:* in hieremiam propheta̅ expl· liber primus· inc̄ liber secundus *L* explicat in hieremiam propheta̅ commentarioru̅ lib̄ ·I· dō gratias· incipit commentarioru̅ lib̄ ·II· *M* expłic in hieremiam propha̅ lib ·I· incipit cōmentariorum lib̄ ·II· dHW gratias amen emendaui (*in* gratias amen *runis utitur*) *A* explicit liber ·I· incipit liber ·II· in hyeremia *V* expłic in hierem̄ prophet̄ commentariorum lib̄ ·I· incip· in commentariorum lib̄ secundus *P* 4 hieremia *M* hyeremia *V* 5 nec *Aa.c.* 7 cottidiae *La.c.*, *om. V* 11 derelinquat *V* respondimus *post* potuimus *tr. P* 15 honerat *P* 16 praecedit *MVP,LAa.c.* praepedit *v* 18 stulte *om. LVP,MAa.c.m2* 20 trahit *La.c.* & *add. P* 21 relinquid *P*

auctorem, conparatque eos simulacris, de quibus scriptum est:
oculos habent et non uident; aures habent et non
p. 879 audiunt. similes illis fiant, qui|faciunt ea, et
omnes, qui confidunt in eis. proprie autem ad Iudam 2
loquitur et ad domum Iacob — Israhel enim multo iam tempore in Assyriis exsulabat — simulque dat intellegentiam, quod etiam absque praecepto naturali sensu debeamus intellegere, quae recta sunt.

5,22—24 III. *Me ergo non timebitis, ait dominus, et a facie mea non dolebitis* — siue *timebitis —? qui posui harenam terminum mari, praeceptum sempiternum, quod non praeteribit. et commouebuntur et non poterunt* — siue *turbabitur et non poterit* — *et intumescent* — siue *sonabunt* — *fluctus eius et
non transibunt illud. populo autem huic factum* 2
est cor incredulum et exasperans et recesserunt et abierunt et non dixerunt in corde suo: metuamus dominum deum nostrum, qui dat nobis pluuiam temporaneam et serotinam in tempore suo, plenitudinem annuae messis custodientem nobis!
Narrat beneficia, ut ingratos arguat. 'me', inquit, 'non time- 3
bitis, qui tanta uobis praestiti? non dilectionem desidero perfectorum, sed timorem incipientium, qui posui harenam terminum mari, qui tam potens elementum et immensos gurgitum moles meo praecepto litoribus refrenaui iuxta illud, quod scriptum est: praeceptum posuit et non praeter-

2 *Ps. 113, 13 (5). 14 (6). 16 (8). 134, 16—18 10. 13. 14. *Hier. 5, 22 21. 23 Hier. 5, 22 26 Ps. 148, 6

2 ḫaures *V* 3 illis *om. M* 5 enim] autem *V* multum *La.c.* 6 in assyriis *ante* multo *tr. P* in] eū *s.* iṇ *A* assiriis *V* exsolabat (s *s. u.*; o *ex* u) *L* epulabat *MV*, (x *s.* p) *AP* 7 sensum *P* 10 arenam *VP* 12 commouebitur *La.c.* 15 illud *s. u. A* populi *V,Aa.c.* autem (*s. u.*) *L*, *om. cet. v* 16 est *postea add. A* *alt.* et *eras. A*, *om. v cum Vulg.* 18 nobis dat *P* 22 dilectionem ḍịḷẹc̣tịọṇẹm ḍẹ desidero (*alt.* de *s. u.*) *L* 23 arenam *AVP* 24 immensas *v* 25 praecepto] et *add. codd.* (*exp. L*)

ibit. audiunt me et sentiunt, quae sensum non habent au-
diendi; et populus quondam meus suo uitio stultus effectus
4 non solum contemnit, sed et dulcem exasperat deum. recesse-
runt', ait, 'a me et mihi terga uerterunt et concito abierunt
gradu nec tacita eos retraxit conscientia, ut dicerent in cor-
dibus suis: metuamus eum, qui dat nobis pluuiam
temporaneam et serotinam! per quae omnia ostendi
bona plenitudinem annuae messis', pro quo Aquilae
prima editio et Symmachus 'ebdomadas' interpretati sunt; in
Hebraeo enim scriptum est 'sabaoth', quod pro ambiguitate
uerbi et 'septimanas' significat et 'plenitudinem'.

5, 25 IV. *Iniquitates nostrae declinauerunt haec et
peccata nostra prohibuerunt bonum a nobis.* Ergo
si quando et mare transcendit terminos suos et pluuia re-
p. 880 trahitur, nequa|quam adbreuiata est manus domini, ut ista
non faciat, sed peccata nostra haec ad nos uenientia declina-
2 runt, ut ad alios pergerent, qui non peccauerunt. 'et prohibue-
runt', inquit, 'iam ueniens ad nos bonum iuxta illud, quod
secundum litteram scriptum est: mandabo nubibus, ne
pluant super eam imbrem'. possumus autem imbrem
temporaneum et serotinum legem accipere et euangelium et
diuersas uocationes a prima hora usque ad undecimam, in
quibus operariis uineae unum uitae aeternae praemium polli-
cetur.

5, 26. 27 a V. *Quia inuenti sunt in populo meo impii insi-
diantes quasi aucupes, laqueos ponentes et pedi-*

3 cf. Ps. 24, 8. I Petr. 2, 3 6. 8 Hier. 5, 24 9 *Hier. 5, 24
15 cf. Esai. 50, 2. 59. 1 19 *Esai. 5, 6 22 cf. Matth. 20, 1—14

1 qui (i *ex* e) *M* 2 quendam *Aa.c.* effectus] & *add. P* 3 contemnet *La.c.* 4 gradu abierunt *P* 5 tacite *VP* os *Pa.c.* 7 quem *P* ostendit *v* 8 bonam *Av* plenitudinae *La.c.* mensis *V* aquilaet (t *s. u., sed eras.*) *M* 9 simmachus *MV* ebdomas *LMAa.c.m2* 10 sabaot *V* 12 uestrae *v cum Vulg.* 13 uestra *et* uobis *v cum Vulg.* 14 retrahetur *La.c.* 15 adpreuiata (bb *s.* dp) *P* 16 faciant *Pa.r.* declinauerunt *AP* 20 plua••nt (a *in ras.*) *L* 21 euuangelium *L* 22 a] ad *V* 23 aeternae uitae *v*

*eas ad capiendos uiros! sicut decipula plena aui-
bus, sic domus eorum plenae dolo.* Ut declinaret ab
eis imber temporaneus et serotinus et bona omnia non ueni-
rent, causae subiciuntur, quia inuenti sunt in populo eius
'impii'. non dixit 'iniquos' et 'peccatores', ut noua uult heresis, sed 2
'impios'. impietas aperte negat deum; iniquitas atque peccatum,
si confiteatur errorem, facile ad misericordiam flectit deum.
quodque nos diximus: insidiantes quasi aucupes et in
LXX non habetur, Aquila et Symmachus transtulerunt uerbum
'iasir' quasi rete aucupis, quod etiam, qui bonus inter eos
uidetur et rectus, instar aucupis tendat insidias, dum inuicem
se uenantur ad mortem et aliorum damnis atque dispendiis
suas conplent domos, ut impleatur philosophorum illa sen-
tentia: omnis diues aut iniquus aut heres iniqui.
atque utinam ab his tantum fiant, qui uidentur foris esse et 3
quos dominus iudicat, et non in nostris conuenticulis impleantur,
quos possidet radix omnium malorum auaritia, ita ut uenientium
ad nos non ora contemplemur, sed manus!

5, 27b–29 VI. *Ideo magnificati sunt et ditati. incrassati
sunt et inpinguati et praeterierunt sermones
meos pessime. causam non iudicauerunt, cau-
sam* — siue *iudicium* — *pupilli non direxerunt
et iudicium pauperum* — siue *uiduae* — *non*
p. 881 *iudicauerunt. numquid super his non uisi|tabo?*

8 Hier. 5, 26 9 *Hier. 5, 26 10 *Hier. 5, 26 14 cf. Hier. Epist. 120, 1. Tract. in Psalm. I p. 86, 18 Morin. Plat. Leg. V 12 p. 743 C. Menand. fr. 294 Kock. Monost. 52 Mein. (cf. Otto, Sprichwörter p. 119) 17 cf. I Tim. 6, 10 (cf. Otto, Sprichwörter p. 51) 22. 23 *Hier. 5, 28

2 plena *P,La.c.Mp.c.* ut] cur *v* 3 uenirent] & *add. P* 5 ut] et *Va.c.* 7 ad *om. P* 8 quoque *MAa.c.* 9 simmachus *V* uerbum *om. v* 10 iarir *V* recte *V* aucupes *MP* 11 acupis *M* tendit *Mp.c.* 13 domus *AV,Ma.c.* phylosoforum *P* 15 uident *P* 17 ita *om. M* 18 hora *MV* contemplamur *P* 19 magnificate *P* ingrassati *P* (*passim*) 21 *pr.* causam] uiduae *add.* (*s. u. m2*) *A cum Vulg.* iudicauerunt] & *add. P* *alt.* causam—iudicauerunt *in mg. L* 22 siue] sibi *Aa.c.* populi *P* dixerunt *MAP* 23 et *L,Ap.c., om. cet. v*

dicit dominus, aut super gentem huiuscemodi non
2 *ulciscetur anima mea?* Si uoluero annotare per singula,
quae in Septuaginta editione praetermissa sunt, longum fiet.
'qui tendunt,' ait, 'insidias et aliorum nuditate laetantur, ideo
magnificati sunt et ditati.' quia superiora fecerunt, in-
crassati sunt et inpinguati iuxta illud, quod scriptum
est: incrassatus est et inpinguatus et recalcitrauit
dilectus, et praeterierunt sermones meos, quia diui-
tiarum conscientia illud dixerunt de euangelio: anima, habes
multa bona posita in annos plurimos; requiesce,
3 comede, bibe, epulare! praeterierunt autem in malum sui
cunctosque homines despicientes non posuerunt dei iudicium
ante oculos suos. pupillum et pauperes contemserunt, pro
quo Septuaginta dixerunt 'uiduas', quod in Hebraico non ha-
betur; 'hebionim' quippe proprie 'pauperes', non 'uiduas' sonat.
quod autem sequitur: numquid super his non uisitabo?
dicit dominus, aut super gentem huiuscemodi non
ulciscetur anima mea? iam supra dissertum est.

5.30.31 VII. *Stupor et mirabilia facta sunt in terra: prophetae prophetabant mendacium* — siue *iniqua* — *et sacerdotes adplaudebant manibus suis et populus meus dilexit talia! quid igitur facietis in nouissimo* — siue *post haec* —? Supra dixerat: ibo ad optimates et loquar eis; forsitan ipsi cognoue-

4 Hier. 5, 27 5 Hier. 5, 28 7 *Deut. 32, 15 8 Hier. 5, 28 9 Luc. 12, 19 14 *Hier. 5, 28 16 Hier. 5, 29 18 cf. p. 69, 17 sqq. 20. 23 *Hier. 5, 31 23 *Hier. 5, 5

2 ulciscitur *La.c.* noluero *Pa.c.* 3 sint *M,Aa.c.* 4 ait] aut *V* nuditatem *La.r.* 5 magnifi| *P* 6 et *om. M,Aa.c.m2* inpinguati] sunt *add. V* 7 est *post* inpinguatus *tr. v* recalcitauit (t *pr. s. u.*) *L* 9 euuangelio *La.r.* 10 plurimos] multos *v* 11 bibe] & *add. P* 12 dispicientes *M,La.c.* 13 pauperem *V* contempserunt *La.r., cet.* 15 hebionem *M* ebionim *v* 18 ulciscitur *Pa.c.* diseruimus (*ex* desertū) *M* dissertum *P* est *om. MP,LAa.c.* 20 prophetabunt *P,Va.c.* 21 *pr.* et *om. P* plaudebant *La.c.* 22 igitur] ergo *v* 22 facietis] fiet *Vulg.* 23 nouissimo] eius *add. Vulg.* 24 forsitam *M*

runt uiam domini. et ecce magis hi pariter confre-
gerunt iugum, ruperunt uincula; nunc describit, qui
sint optimates, prophetae uidelicet et sacerdotes, quorum alii
futura praedicunt, alii facienda ex lege decernunt. 'et ecce,' 2
inquit, 'illis mendacium prophetantibus sacerdotes manibus
adplauserunt.' et ut ostendatur nec populus esse sine culpa,
qui a talibus abducatur, scriptum est: et populus meus
dilexit talia, quondam meus, sed postquam dilexit, meus
esse desiuit. quid igitur facient, cum nouissimum iudicii
tempus aduenerit siue captiuitatis necessitas? unde stupor et
mirabilia sunt, quod nec in principibus nec in populo inuentus
sit, qui recta sentiret.

6, 1 VIII. *Confortamini, filii Beniamin, in medio
Hierusalem et in Thecua clangite bucina et super
Bethaccarem leuate signum* — siue *uexillum* —, *quia
malum uisum est* — siue *apparuit* — *ab aquilone
et contritio magna!* Hierusalem in tribu Beniamin sitam
nullus ignorat. Thecuam quoque uiculum esse in monte situm
p. 882 et duodecim milibus | ab Hierosolymis separatum cotidie oculis
cernimus. inter hos alius uicus est, qui lingua Syra et He-
braica Bethacarma nominatur, et ipse in monte positus. quod
ergo dicit, hoc est: 'quia ab aquilone iam iamque uenturus est 2
Nabuchodonosor et imminet uicina captiuitas, o habitatores
Hierusalem, arma corripite et in Thecue bucina concrepate

7 Hier. 5, 31 15. 16 *Hier. 6, 1

1 (=4) ēc *Pa.c.* hi magis *v* hii *P* confrigerunt *La c.* -fring- *Pa.c.* 2 discribit *P,La.c.* optimatis *La c.* 4 faciendam *L* faciendum *M*, *post* ex lege *tr. v* et *om. V, eras. M* 7 qui a] quia et *V* aducatur *P* et *om. A* 8 set (s *s. u.*) *L* et *cet.* *alt.* dilexit] talia *add. v* 12 sit] ē *VP* sentirent *M* 14 bucinam *P* superẹ *P* 15 bethaccaren *Mp.r.* (=*p. 80, 1. 3*) bethacarem *P* (=*p. 80, 1*) Bethacherem *v* uexillum] signum (*scil.* σημεῖον) *LXX* 16 aquilonem *P* 17 sitam ē *Va.r.* 18 thecuan *A* uiṇculum *P* 19 duodicē *L* hierosolimis *P,La.c.*, (v *s.* o *pr. m2*) *A* hierusolymis *M* ierosolimis *V* cottidiae *La.c.* 20 alios *LMa.c.* 21 bethaccarim *Lp.c.* bethacar *A* bethacearma *V* bethacarama *P* Bethacharma *v* ipsi *Ma.c.* 22 iamque *om. L, sed cf. p. 65, 17. 68, 8* 23 nabucod. *MP,La.c.* nabughod. (g *ex* c; h *s. u.*) *A* nabochod. *V* 24 arripite *Mp.c.* thecua *MAVPv* concremate *MPa.c.*

et in Bethaccarem leuate uexillum', ait, 'ut contra hostes ualeatis resistere!' Beniamin interpretatur 'filius dexterae', Thecua 'tuba', Bethaccarem 'uilla uineae'. haec omnia referamus ad ecclesiam, ut, si deliquerit et persecutionis impetus fuerit, se praeparet ad resistendum.

6,2–4a IX. *Speciosae et delicatae adsimulaui filiam*
Sion. ad eam uenient pastores et greges eorum,
fixerunt — siue *figent* — *in ea tentoria in cir-*
cuitu; pascet unusquisque eos, qui sub manu sua
sunt. sanctificate — siue *parate* — *super eam bel-*
2 *lum, consurgite et ascendamus in meridie!* Descri-
bitur pulchritudo Hierusalem, quae est ipsa Sion, ut aliud
totam urbem, aliud arcem urbis sonet. Sion enim 'arx', id est
specula, interpretatur et speciosae mulieri conparatur; et quo-
modo ad illam amatores, sic ad istam pastores conuenire di-
cuntur. satisque eleganter in Hebraeo uerbum, quod quattuor
litteris scribitur 'res, ain, iod, mem', si legatur 'reim', 'ama-
tores', si 'roim', 'pastores' significat, ut uel iuxta μεταφορὰν
pulchrae mulieris amatores uel iuxta euersionem urbis pa-
stores intellegantur, quorum alii scortum polluere festinant,
3 alii obsidere et subuertere ciuitatem. in pastoribus et gregi-
bus eorum principes sentiamus et exercitum Chaldaeorum.
figent autem tentoria sua in circuitu in obsidione urbis
et pascet unusquisque eos, qui sub manu sua
sunt, suas uidelicet turmas et numeros. qui principes siue

1 *Hier. 6, 1 8 *Hier. 6, 3 10 *Hier. 6, 4 24 Hier. 6, 3

3 bethare *P* 4 delinquerit *VP* inpetus *M* 5 praepararent *P* 6 spet(c)iose *VP* delicate *V* deligte (c *s.* g) *P* adsimilaui *MAVP* 7 sion] et *add. v* ueniant *P* 8 fient *Pa.c.* temptoria (p *s. u.*; o *ex* u) *M* 9 pascent *V,Ma.r.* 10 eum *Pa.c.* 12 pulcritudo *V* 13 sonet] sion & *MVP,La.r.Aa.c.m3* insinuet esse *v* aRx *M* ar̄ *VP,Aa.c.* aix id est *om. v* 14 speciosa *P* 16 in hebraeo eleganter *P* 17 ioth *P* *an* rehim ? (*cf. p. 39, 15*) 18 roin *P an* rohim ? (*cf. p. 39, 15*) ut *om. VP* Ͻ-CHΘΔΦꞶpaN *A* Ͻ-CHT*ΦꞶpan *V* meTΔΦOPΛN *P* metaphoram *v* 19 pulchre *V,La.c.* 20 pulluere *Ap.c.* 22 exercitus *v* chaldeorum *A,La.c.* 23 temptoria (p *s. u.*) *M* in circuitu *post* urbis *tr. v* 24 unusq: *P* 25 nuinerus *P*

pastores dicent gregibus suis: 'sanctificate super Hierusalem bellum; domini enim imperium est. consurgite et ascendamus in meridie, non per noctem et insidias, sed plena luce pugnemus; nullus enim nobis potest resistere'.

6,4b.5 X. *Uae nobis, quia declinauit dies, quia longiores factae sunt* — siue *defecerunt* — *umbrae uesperae. surgite et ascendamus in nocte et dissipemus domos* — siue *fundamenta* — *eius!* Illi dicunt: 'surgite et ascendamus in meridie et clara luce pugnemus'; isti respondent: uae nobis, quia longiores factae sunt umbrae uesperae, secundum illud Uergilianum:

p. 883 |et iam summa procul uillarum culmina fumant
maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

et est sensus: 'si per diem haec patimur, quid patiemur in 2
nocte?' rursumque, qui supra dixerant: 'sanctificate super eam bellum atque consurgite', nunc ipsi se prouocant ad bellandum dicentes: 'surgite et ascendamus in nocte, ut sciant aduersarii non temporis uictoriam esse, sed uirium, et dissipemus domos, quae frustra murorum firmitate uallantur'.

6, 6a XI. *Quia haec dicit dominus exercituum: caedite lignum* — siue *ligna* — *eius, effundite* — siue *conportate* — *circa Hierusalem aggerem!* 'Idcirco', inquiunt, 'de uictoria securi sumus, quia praeceptum domini est imperantis Chaldaeis: ligna succidite et futuris munitionibus aggerem con-

1. 2 Hier. 6, 4 6 *Hier. 6, 4 8 *Hier. 6, 5 9. 10 *Hier. 6, 4 12 Verg. Ecl. I 82. 83 16 Hier. 6, 4 18. 20 Hier. 6, 5 23 *Hier. 6, 6

1 super *om. P* 2 est *om. P* 3 meridiem *v* 6 uesperi *Mp.c.,v cum Vulg.* uespere *AVP* 7 noctem *M,La.c.* 8 domus *LAP,Ma.c.; sed cf. p. 45, 16. 77, 13. 81, 20 etc.* eius *add. v* eius] illius *v* 11 uesperi *Mp.c.* uespere *VPv* uirgilianum *VP,MAp.c.* 16 sanctificare *MP* 17 consurgere *P* 18 bellumdum *Pa.c.* 20 domus *A,Ma.c.* firmitatem *L* 22 cedite *P* 23 ligna] lingua *Pa.c.* eius] et *add. v cum Vulg.* fundite *Vulg.* 25 inperantis *P* 26 chaldeis *A,La.c.* succindite *V* monitionibus *Pa.c.*

portate!' per quae ostenditur, antequam ueniat, non statim urbem
coronae esse capiendam, sed longa obsidione, ut postea legimus.
6,6b.7a XII. *Haec est ciuitas uisitationis* — siue *mendax* —,
omnis calumnia — uel *oppressio* — *in medio*
eius. sicut frigidam facit cisterna — uel *lacus* —
aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam.
Praecipit dominus, ut arbores succidantur, ut fundantur per
circuitum aggeres, quia tempus uisitationis eius aduenerit, ut
recipiat pro peccatis suis, quorum maximum est συκοφαντία,
2 ut innocentem opprimat per calumniam. quomodo ergo cisterna
uel lacus frigidam facit aquam suam, sic in medio Hierusalem
malitia, quae in ea est, omnem calorem perdidit uitae. et hoc
notandum, quod sancti spiritu feruentes appellentur, mala
autem frigida sint: unde et illud scriptum est, quod in nouissimis diebus, quando multiplicata fuerit iniquitas, refrigescet
caritas multorum. quod puto et illud sonare: adsimulatus
3 sum descendentibus in lacum. hoc autem Latinus lector
intellegat, ut semel dixisse sufficiat, 'lacum' non 'stagnum'
sonare iuxta Graecos, sed 'cisternam', quae sermone Syro et
Hebraico 'gubba' appellatur. in praesenti autem loco pro 'lacu',
quem omnes similiter transtulerunt, in Hebraico 'bor' dicitur.
6,7b.8 XIII. *Iniquitas et uastitas audietur in ea, coram*
me semper infirmitas et plaga. erudire, Hierusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne forte ponam te desertam terram inhabitabilem! LXX: *im-*

2 cf. Hier. 32 (39), 2. 24 3. 4 *Hier. 6, 6 5 *Hier. 6, 7
10 cf. Dan. 13, 53 13 Rom. 12, 11 15 cf. Ps. 118, 69. Matth. 24, 12
16 *Ps. 27, 1 25 *Hier. 6, 7. 8

1 ueniat] corona *add. v* 2 coronae (a *in ras.*) *L* coronam *P* corona *cet.*, *om. v*
3 est ēst *L* est *om. V* 4 uel] siue *v* 5 fecit *Vulg.* laquus *V* 6 facit malitiam suam *P* 7 praecipit *scripsi* praecepit *codd. v* succidantur] et *add. v*
9 CITO- *M* CyKΩΦANΘyΛ (sirophantia *s. u*) *A* CYpOΦaNeia *V* CYRO-ΦANTIΛ *P* 12 malitiae *M*, *La.c.* 13 sancto *v* spiritu] accensi *add. v*
appellantur *V*, *La.c.Mp.c.* malum *P* 15 refrigiscet *La.c.* refrigescit *Aa.c.*
16 assimilatus *V*, *Mp.c.* 17 dicentibus *La.c.* discendentibus *P* 19 siro *P*
20 (=21) ebraico *M* gab *L* (*an* gob *uel* geb?) CaBBa *V* gabba *P*
lacu. *V* 21 bor *v* hor *codd.*

pietas et miseria audietur in ea contra faciem
p. 884 *eius. per om|nem dolorem et flagellum erudieris, Hierusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne faciam te inuiam terram, quae non habitetur.* Per 2
haec discimus, quod flagellet dominus omnem filium, quem recipit; et idcirco plagis atque tormentis eruditur Hierusalem, ut corrigatur et non recedat anima dei ab ea et redigatur in solitudinem. si quando igitur crebris angustiis subiacemus, recordemur in consolationem nostri istius uersiculi: per omnem dolorem et flagellum erudieris, Hierusalem.

6, 9 XIV. *Haec dicit dominus exercituum: usque ad racemum colligent quasi in uinea reliquias Israhel; conuerte manum tuam quasi uindemiator ad cartallum!* LXX: *quia haec dicit dominus uirtutum: racemate, racemate quasi in uinea reliquias Israhel; reuertimini quasi uindemiator in cartallum*
suum! Alii in bonam partem, alii in malam haec dicta susci- 2
piunt. in bonam partem: 'cum uastata fuerit Hierusalem, reliquiae saluae fiant'. in malam sic: 'ne unus quidem racemus et paruus botrus remaneat in uinea, omnia colligantur; et quodcumque inueneris, instar uindemiatoris in cartallum conice, ut, quomodo ille racemos ad torcular, sic tu captiuos pertrahas in Babylonem'.

6, 10 XV. *Cui loquar et quem contestabor, ut audiat? ecce incircumcisae aures eorum* — siue *uestrae* —

5 cf. Hebr. 12, 6 9 *Hier. 6, 7. 8 14 *Hier. 6, 9 18 cf. Iudd. 5, 13. Rom. 9, 27. 11, 5 25 *Hier. 6, 10

1 audientur *L* ἀκουσθήσεται *LXX* 5 quod] quia *v* flagellat *v* dš *P* 6 recepit *Pa.c.* erudiretur *V* erudietur *P* 8 subiacemus] & *add. P* 9 consolatione *VP* 12 racimum *La.c.* (*passim*) irłm *V* 13 uindimiator *La.c.* (*passim*) uindemiatur *Va.c.* 14 chartallum *MV* 15 racimate *Pa.c.* (*bis*) uineam *P* 16 reuertemini *v* uindemiatur *M* chartallum *MAV,La.c.* (= *lin. 21*) 19 saluae *s. u. m2 M* fient *Ap.c.* nec *P* 20 colligentur *v* 21 coice *M,LAa.c.* proice *V* colligite (llig *s. u.*) *P* collige *v* 22 quo *MV.LAa.c.* ra*emos (o *ex* u) *L* racemus *MVP,Aa.c.* torcolar *Aa.c.* captiuus *VP,Aa.c.* pertraharis *P* 23 babyll. *La.r.* (*passim*) babil. *P* 25 incircumcisa *P*

et audire non possunt! ⟨ecce uerbum domini factum est eis in opprobrium et non suscipient illud!⟩ Non possunt audire, quia aures circumcidere noluerunt; nec tamen uacat inpossibilitas supplicio, quae de con-
2 temtu et infidelitate descendit. si quis ergo dei uerba non suscipit nec habet praeceptorum eius intellegentiam, incircumcisis auribus est. simulque notandum, quod circumcisio in scripturis tribus generibus appellatur: in praeputio, in corde et in auribus; unde dicit et dominus: q u i h a b e t a u r e s a u d i e n d i, a u d i a t. uoluntate ergo nostra uerbum dei non suscipimus; et idcirco fit nobis in opprobrium, ut, quod datum fuerat ad salutem, nostro uitio uertatur in poenam.

6, 11 a XVI. *Idcirco furore domini plenus sum, laboraui sustinens.* LXX: *et furorem meum impleui et sustinui, et non consumsi eum.* Iuxta Hebraicum ex persona prophetae dicitur, quod uenientem iram dei ante prospiciat et plenus sit furoris domini et iracundiae et ultra sustinere non possit nec pro peccatoribus audeat dominum deprecari.
2 iuxta LXX autem nouus sensus ponitur, quod ipse loquatur
p. 885 dominus et dicat: f u r o r e m m e u m | c o n p l e u i feriendo populum peccatorem, et tamen retinuerit illum et non totum effuderit, ut reliquiae saluae fiant. quod mihi uidetur sibi esse contrarium; si enim conpleuit furorem suum, quomodo sustinuit, ne conpleret?

6, 11 b. 12 a XVII. *Effunde* — siue *effudit* — *super paruulum*

8 cf. Deut. 10, 16. 30, 6. Hier. 4, 4. Rom. 2, 29 9 Matth. 11, 15 14 *Hier. 6, 11 20 *Hier. 6, 11 22 cf. Iudd. 5, 13. Rom. 9, 27. 11, 5 25 *Hier. 6, 11

1 non—audire (*lin. 3*) *in mg. M* ecce—illud *ex Vulg. suppleuit Erasmus, om. codd. v* 4 uaccat *V* inpossibilitas *s. u. L* contemptu *codd.* (*corr. L*) 5 discendit *P,La.c.* 6 suscepit *Ma.c.* 7 quod] quae *v* incircumcisio *MVP,LAa.c.* tribus generibus in scripturis *v* 9 et *om. Pv* dominus *om. P* 10 suscepimus *MP,LAa.c.* 11 fuerat] nobis *add. v* 14 sustenui *La.c.* 15 consumpsi *MA,La.c.,* (con *add. m2*) *P* sumpsi *V* 18 audiat *P* 19 loquar *V* loquatur *om. v* 20 et—meum *om. v* 23 sustenuit *La.c.* 24 nec *V* 25 effudit] effundit *MAV,La.c.,v* paruolum *MPa.c.*

*foris et super concilium iuuenum simul; uir
enim cum uxore capietur, senex cum pleno die-
rum. et transibunt domus eorum ad alteros, agri
et uxores pariter.* Uel propheta praecipit in spiritu uenienti
Chaldaeo, ut effundat furorem domini super paruulos et inno-
xiae quoque non parcat aetati, uel certe narrat, quid factum
sit super concilium iuuenum simul, qui ad repugnandum arma
corripuerant. uir enim cum uxore capietur, dulcissima 2
inter se nomina pariter sentient captiuitatem, senex cum
pleno dierum. ergo senectus non est aetas ultima, sed eo-
rum, qui sunt 'pleni dierum', quos nostro sermone appellamus
'depositos' siue 'decrepitos'. sequitur: et transibunt domus
eorum ad alteros captiuitatis malo, agri et uxores si-
mul, ut et coniux ad hostes transeat et possessio. quidquid
iuxta litteram intellegimus super Hierusalem, iuxta intelle-
gentiam spiritalem referamus ad ecclesiam, si offenderit
deum.

6,12b–14 XVIII. *Quia extendam manum meam super habi-
tantes terram, dicit dominus. a minore quippe
usque ad maiorem omnes auaritiae student et a
propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt do-
lum. et curabant contritionem filiae populi mei
cum ignominia dicentes: pax, pax! et non erat
pax.* Quod in Hebraico dicitur: extendam manum meam 2
super peccatores siue habitatores terrae, apud LXX
semper 'eleuabo' scribitur, qui uterque percutientis est habitus
iuxta illud, quod scriptum est: et adhuc manus domini
extenta siue excelsa. habitatores autem terrae semper in

8 *Hier. 6, 11 9 Hier. 6, 11 12 Hier. 6, 12 13 *Hier. 6, 12
24. 25. 26 *Hier. 6, 12 27. 28 *Esai. 5, 25

1 foris] furoris (ĕ *s.* iş *m2*) *A* consilium *M cum Vulg.* 2 muliere *Vulg.* *alt.* cum] con *M* plenoiñ *L* 3 domos *VP,La.c.* 5 chaldeo *A* 7 consilium *MV* 9 sentiunt *P* 10 ergo ụị *M* 11 pleni sunt *MAVPc* 12 domos *VP* 14 *pr.* et *om. v* coniunx *Ap.c.m2* 16 spiritualem *Ap.c.m2* offenderet *La.c.* 20 auaritia *V* et *om. AV* 21 ad *om. P* 22 curabunt *v* 23 dicentis *Pa.c.* 25 habitatores] auctores *P* 27 et *om. V*

uitio sunt; unde et in Apocalypsi frequentius dicitur: uae
3 habitatoribus terrae! a minore usque ad maiorem omnes student auaritiae secundum illud apostolicum: radix omnium malorum auaritia. et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum, alii in prophetando mendacium, alii peruerse interpretando legem dei; dicit enim et in alio loco propheta: quaerite legem a sa-
4 cerdotibus. 'et cum', inquit, 'tanta facerent, prospera quaeque meo populo nuntiabant et quasi curare cupiebant uulnus et ignominiam filiae meae dicentes: pax, pax, cum pax omnino
p. 886 non esset'. hoc | proprie de sacerdotibus et doctoribus intellegendum, qui diuitibus et eis, quos uident in honore maximo constitutos, repromittunt prospera et clementem praedicant deum magis illos supplicio et iracundiae praeparantes.

6, 15a XIX. *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt? quin potius confusione non sunt confusi et erubescere nescierunt.* Pressius hoc legendum est iuxta Hebraicum. 'et cum,' inquit, 'tanta fecerint, numquid confusi sunt? numquid erubuerunt in sceleribus suis? quin potius auxere contemtum et erubescere nescierunt' — 'nescierunt' autem hic posuit pro 'noluerunt' — 'siue nimio contemtu et uitio inoliti mali ne intellegere quidem potuerunt'.

6, 15b XX. *Quamobrem cadent inter ruentes, in tempore uisitationis suae corruent, dicit dominus.*

1 *Apoc. 8, 13 2 *Hier. 6, 13 4 *I Tim. 6, 10 Hier. 6, 13 7 *Agg. 2, 11 (12) 10 Hier. 6, 14 19 cf. II Par. 28, 22 20 Hier. 6, 15

1 apocalipsi *V* dicuntur *Pa.r.* 4 malorum] est *add. v* 5 in *eras. A* 6 prophetandum *La.c.* 6 interpretando peruerse *P* 11 et dė *L* intellegendum] est *add. v* 12 eos *codd.* (*corr. m2 A*) maxime *V* 14 iracundia *VP* prouocantes *V* praeparantes alii prouocantes *P* 15 qui *MV* abhom. *APp.c.* 17 nescierunt] nescierunt autem hic posuit pro noluerunt *add., sed exp. L* 18 et *s. u. M* cum *in mg. M* 19 potius] peccatum *add. MAVPv* 20 contemptum *P* contemptu *V,La.c.,* (*ex* contentu) *A,v* contenptui (p *postea add.*) *M* *pr.* nescierunt *s. u. m2 A* hic autem posuit nescierunt *P* 21 contemptu *codd.* (*corr. L*) 22 nec *Ma.c.* 23 cadentes *P* 24 corruunt *P*

'Quoniam', ait, 'erubescere nescierunt et non solum opus, sed ne scientiam quidem habuere et sensum paenitentiae, propterea cadent, qui prius stabant inter eos; qui uitiis suis corruent et, cum uisitationis et poenae eorum tempus aduenerit, cunctis ruentibus sociabuntur'. grandis autem impietas non solum non cauere, sed nec intellegere uelle peccata et nullam habere distantiam bonorum malorumque operum.

6,16–19 a XXI. *Haec dicit dominus: state super uias et ui-*
dete et interrogate de semitis antiquis, quae sit
uia bona, et ambulate in ea! et inuenietis refri-
gerium — siue *purificationem* — *animabus uestris.*
et dixerunt: non ambulabimus — siue *non ibi-*
mus —. *et constitui super uos speculatores; audite*
uocem tubae! et dixerunt: non audiemus. ideo au- 2
dite — siue *audierunt* — *gentes et cognosce, con-*
gregatio — siue *qui pascitis greges* aut iuxta Sym-
machum: *et cognoscite testimonium, quod in eis*
est —, *quanta ego faciam eis! audi terra!* Euangelica
parabola, si fuerit intellecta, huius loci praebebit intellegentiam;
in qua negotiator bonus omnes uendere dicitur margaritas, ut
de pretio earum unam emat pretiosissimam margaritam, quod
scilicet per patriarchas et prophetas ueniamus ad eum, qui
dicit: ego sum uia. standum est igitur in prophetis et dili- 3
gentissime contemplandum et interrogandum de semitis anti-
quis siue sempiternis — quae multorum sanctorum sunt tritae
uestigiis, quae significantius Graece appellantur τρίβοι —,
quae sit uia bona in euangelio, et ambulandum in ea; quae
uia cum inuenta fuerit, praebet refrigerium siue purificationem

6 cf. Ezech. 22, 26. Eccle. 6, 5 11. 12 *Hier. 6, 16 15. 16. 17 *Hier. 6, 18 20 cf. Matth. 13, 46 23 Ioh. 14, 6 26 *Hier. 6, 16 27 cf. Matth. 7, 14

1 nec *Mp.c.* 2 habuerunt *v* 3 corruunt *Mp.c.* 4 paenae *M* paene *V* 7 malitiarumque *P* 12 ambulauimus *MAPa.c.* 13 speculatores] & dixi *add. s. u. m2 A* 14 audiemur *V* 15 cognoscite *P* 18 quantam *Pa.r.* euûangelica *L* (*passim*) euangelicam *P* 19 parabula *V,La.c.* parabolam (o *ex* u) *P* fuerint *P* praebit (e *s.* i) intellectum *P* 26 τριbo *MP* TPIBO *A* ΘpιBO *V*

p. 887 animabus credentium. at illi e | contrario responderunt: non
ambulabimus per uiam euangelii proprie hoc propheta
4 dicente de perfidia Iudaeorum. statimque infert: 'et constitui
super uos speculatores' — hau dubium, quin apostolorum
indicetur chorus iuxta Hiezechiel: fili hominis, specula-
torem te dedi domui Israhel —, 'et praecepi, ut audiretis
uocem tubae uel mandata euangelii uel doctrinam apostolorum
iuxta illud Isaiae: in montem excelsum ascende, qui
euangelizas Sion; exalta sicut tuba uocem tuam,
5 qui adnuntias Hierusalem'. qui dixerunt: non audie-
mus et inuitati ad cenam noluerunt uenire; propterea dicitur:
audite, gentes! quod secuti sunt et apostoli, quando lo-
quuntur in Lycaonia: uobis quidem oportebat primum
loqui uerbum dei; sed quoniam repellitis illud et
indignos uos iudicatis aeterna uita, ecce conuer-
6 timur ad gentes. et cognosce, congregatio, nequaquam
Iudaica, sed omnium nationum siue, qui pascitis greges,
episcopi et presbyteri et omnis ordo ecclesiasticus, uel co-
gnoscite testimonium, quod in eis est; testimonium
enim dei fidele, sapientiam praestans paruulis. qui-
bus loquitur et dominus: noli timere, grex paruule, et:
7 ecce ego et pueri mei, quos mihi dedit deus. 'cogno-
scite ergo, quanta faciam populo non credenti.' quodque infertur:

1 Hier. 6, 16 3 Hier. 6, 17 5 *Ezech. 3, 17 8 *Esai. 40, 9 10 Hier. 6, 17 11 cf. Matth. 22, 3. Luc. 14, 16—20 12 Hier. 6, 18 13 *Act. 13, 46 16 Hier. 6, 18 17. 18 *Hier. 6, 18 19 *Ps. 18, 8 21 *Luc. 12, 32 22 *Esai. 8, 18

1 ad *LMa c.* 2 ambulauimus *P,LMAa.c.* uiam] contra iudęos *add. P* 4 haud *MAV* haut (h *s. u.*) *P* 5 indicetur (e *ex* i) *L,* (a *s.* ę) *M* iuxta] illud *add. s. u. m2 A* hiezechielis *MV,La.r.* iezechielis *AP* Ezechielem *v* filii *LMAa.r.* 6 praecipi *LMa.c.* audięris (e *s.* i *alt.*) *P* 8 esaiae *MV,Pa.c.* 11 caenam *A* 12 locuntur *VP* 13 licaonia *La.c.* lyconia *V* lichaonia *P* 14 quoniam] quia *v* reppellitis *A* repellistis *V,Ma.r.* reppullistis *P* illos *V* 15 aeternae uitae *VP,Ap.c.,v* 17 iudaicam *P* 20 di *om. V* paruolis *M* 21 nolite *VP* temere *Ma.c.* 22 ecce] &c̄ *P* (*passim*) 23 infert *P*

audi, terra, totus orbis ad audiendum uocatur, sicut et in principio Isaiae legimus: audi, caelum, et auribus percipe, terra, quae scilicet dominus facturus sit populo Iudaeorum.

6, 19 b XXII. *Ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum* — siue *auersionis* — *eius, quia uerba mea non audierunt et legem meam proiecerunt.* 'Mala' appellat supplicia poenasque patientium non super gentes, quae uocantur ad euangelii ueritatem, sed super populum, qui respondit: non audiemus. et recepturus est fructum cogitationum siue auersionis suae dicente Dauid: labores manuum tuarum manducabis. causaque perspicua, quia uerba domini non audierint et legem eius abiecerint.

6, 20 XXIII. *Ut quid mihi tus de Saba adfertis et calamum suaue olentem de terra longinqua? holocausta uestra non sunt accepta et uictimae uestrae non placuerunt mihi.* Quod tura de Saba ueniant, nemo dubitat; unde et illud Uergilianum est: centumque Sabaeo ture
calent arae. 'calamum' autem, quod Hebraice dicitur 'cane', 2
p. 888 pro quo LXX et Theodotio | 'cinnamum' transtulerunt, de terra uenire longinqua propheticus sermo demonstrat, ut intellegamus Indiam, de qua per Mare Rubrum plura ueniunt aromata. hoc genus pigmenti medici κασσίαν σύριγγος appellant. et est sen-

1 Hier. 6, 19 2 *Esai. 1, 2 6 *Hier. 6, 19 10 Hier. 6, 17 11 *Ps. 127, 2 18 Uerg. Aen. I 416. 417 19 Hier. 6, 20 20 *Hier. 6, 20

2 esaiae *V,Aa.c.* 3 terram *P* 6 aduersiones *Ma.c.* auersiones *Va.c.* 9 quid *V* 11 aduersionis *M* manum *M,Pa.c.* 13 audier *P* abiecerunt *P,Aa.c.* 14 thus *Ap.c.* (*passim*) sabaa *V* 15 suaui *Pa.c.* holocautomata *Vulg.* 16 *pr.* uestra (*s. u.*) *L* autem *cet.* mihi *ante* uestrae *tr. MAVP, ante* non *tr. v* 17 sabaa *V,LMa.c.* 18 uirgilianum *VP,Ap.c.* est (*s. u.*) *L, om. cet. v* sabeo *LM* subeo *V* 19 calent arae] caleñre *Pa.c.* 20 quo] & *add. P* theodotion *V* cynamum *P* cinamomum (mo *s. u. m2*) *A* cinnamomum *V* (κιννάμωμον *LXX*) 21 longinquam *P* demonstrat] testatur *v* 23 KaCTiaN (kastian *s. u.*) *MA* KaCΘan *V* KACTAN *P* CYpINΓOC *L* τYpONτue *VP*, (tirontue *s. u.*) *MA* (alius liber cassian sirintos *in mg. m2 A*) σύριγγα *Drusius* (*Obseruationum libri XII. Antuerpiae 1584 p. 93 sq.*)

sus: 'frustra mihi in unguenta conficienda, quae lege praecepta
sunt, suauissimi odoris pigmenta confertis et holocausta succen-
ditis, qui meam in lege non facitis uoluntatem', iuxta quod
supra dictum est: uerba mea non audierunt et legem
3 meam proiecerunt. hoc autem proprie conuenit his, qui
de rapinis et nudatione miserorum offerunt sacrificia et ele-
mosynis ex iniquitate se putant redimere peccata dicente
scriptura: redemtio animae uiri propriae diuitiae,
quae non de iniquitate, sed de labore et iustitia congregantur.
6, 21 XXIV. *Propterea haec dicit dominus: ecce ego dabo*
in populum istum ruinas et ruent in eis — siue *in-*
firmitatem et infirmabuntur in ea — *patres et filii*
simul, uicinus ac proximus et peribunt. Impleta uide-
mus omnia, quae dominus illi populo comminatus est; cotidie
enim ruunt in blasphemiis suis nihilque in se habent forte,
2 sed omnis apud eos infirmitas est. filii patrum sequuntur
blasphemias et cotidie recipiunt illam inprecationem: sanguis
eius super nos et super filios nostros; et non solum
ipsi, sed et uicini et proximi eorum, omnes, qui legem et
prophetas sequuntur iuxta occidentem litteram et non iuxta
spiritum uiuificantem, et omnes pariter peribunt, quia pariter
peccauerunt.
6, 22. 23 XXV. *Haec dicit dominus: ecce populus uenit de*
terra aquilonis et gens magna consurget a finibus
terrae. sagittam et scutum — siue *zibynnam* — *arri-*
piet; crudelis est — uel *inpudens* — *et non misere-*

1 cf. Ex. 25, 6. 30, 25. 35, 8 4 Hier. 6, 19 6 cf. Mal. 1, 13 cf. Dan. 4, 24 8 *Prou. 13, 8 11 *Hier. 6, 21 17 Matth. 27, 25 20 cf. II Cor. 3, 6 25. 26 *Hier. 6, 23

1 in *om. V* unguenta *A* 2 conficitis *V* 5 hoc—conuenit *in mg. P* propria *P* 6 elemosinis *AV,La.c.* aelimosinis *P* eleemosynis *v* 7 sese *V* redemere *La.c.* posse *add. v* 8 redemptio *codd.* (*corr. L*) 9 & *s. u. eras. A* iustitiae *A* 11 in infirmitate (in *alt. s. u.*; i *quart. ex* a) *M* infirmitate *P* 12 patres *om. VP,LMAa.c.* 13 uicinos *Aa c.m2* ac] et *Vulg.* proximos *Aa.c.m2* et *om. Vulg.* uideamus *LAa.r.* 14 cottidie *V* 16 (=20) secuntur *MVP* 19 eorum] et *add. v* 21 sp̄m *L* quia] omnes *add. v* 24 et *s. u. M* 25 zebynnam *Mv* zibinnam *AVP* (ζιβύνην *LXX*)

bitur; uox eius quasi mare sonabit et super equos ascendent praeparati quasi uir ad proelium aduersum te, filia Sion. Proprie hoc de Babyloniis prophetatur, qui uenturi sunt contra populum Hierusalem, et omnis armaturae ordo describitur et impetus proeliantium, ut uocis terrore concussi agant paenitentiam et clementissimum placent deum. denique dat occasionem rogandi, dum dicit: aduer- 2
sum te, filia Sion. possumus hoc testimonio abuti persecutionis tempore, quando omnis aduersum nos diaboli rabies concitatur nullaque misericordia est et quasi uehementissimi maris fluctus ita opprimunt resistentes.

6, 24 XXVI. *Audiuimus famam eius, dissolutae sunt
p. 889 ma|nus nostrae; tribulatio apprehendit nos, dolores quasi parturientis.* Respondet populus, cui propheta, immo per prophetam dominus Babylonios comminatus est, quod, antequam ueniant, timore superati sint nec possint eleuare manus et angustia eos conprehenderit quasi dolor parturientem; quo dolore nihil adfirmant grauius, quae senserunt.

6, 25 XXVII. *Nolite exire ad agros et in uia ne ambuletis, quoniam gladius inimici, pauor in circuitu!* Docet euangelium non esse exeundum in agrum nec de tectorum altitudine descendendum, sed audiendum illud: in monte saluum te fac, ad quem in Isaia et Michea iubemur currere atque conscendere. praecipitur autem iuxta litteram, ne

7 Hier. 6, 23 21 cf. Matth. 24, 17. 18 22 Gen. 19, 17 23 cf. Esai. 2, 3 Mich. 4, 2

1 sonauit *P,Ma.c.* et *om. V* 2 ascendant *Ma.c.* 4 omnes *L,Ma.c.* 5 discribitur *P* 7 occansionem *MLPa.r.* 8 persequutionis *Aa.c.* 9 temporis *Pa.c.* omnes *LMAa.c.* aduersus *MAv* 10 concitata *P* 13 ure (n *s.* u) & *P* nos *s.u.m2M* 14 quasi] ut *Vulg.* parturientem *Ap.c.,v cum Vulg.* respondet *scripsi* respondit *codd. v* 15 babilonios *V* Babyloniis *v* est] qui *add. P* quia *v* 16 sunt *P* elleuare *V* 17 angustiae *Pp.c.* comprachendat (at *in ras.*) *M* conprehenderint *P* 21 non *om. P* exuendum *V* 22 discendendum *P,La.c.* 23 te *s. u. P* esaia *V,Aa.c.*

foras exeant, ne deserant muros, sed ut tueantur se firmis
munitionibus.
6, 26 XXVIII. *Filia populi mei, accingere cilicio et conspergere cinere; luctum unigeniti* — siue *dilecti* — *fac tibi, planctum amarum* — siue *miserabilem* —, *quia repente ueniet uastator* — siue *miseria* — *super nos* — siue *super uos* —*!* Quia supra dixerat: nolite exire ad agros et in uia ne ambuletis, quoniam gladius inimici, pauor in circuitu, et fugam quoque prohibuerat, docet, quid facere debeant, ut conuertantur scilicet ad paenitentiam et hanc firmissimam et securam habeant armaturam.
2 ubi nos diximus: luctum unigeniti fac tibi, pro 'unigenito' in Hebraico scribitur 'iaid', quod magis 'solitarium' quam 'unigenitum' sonat. si enim esset 'dilectus' siue 'amabilis', ut LXX transtulerunt, 'ididia' poneretur, quod et Salomoni deus nomen inposuit. nihil autem dolentius quam unum uel solum
3 perdere filium. illudque, quod nos interpretati sumus: quia repente ueniet uastator siue miseria super nos, LXX super uos posuerunt, cum multo deus misericordius dixerit, ut, quidquid super suum uenturum est populum, super se quoque uenire testetur. 'uastatorem' autem proprie uel Nabuchodonosor uel diabolum significat.
6,27–30 XXIX. *Probatorem dedi te in populo meo robustum et scies et probabis uiam eorum. omnes isti principes declinantes* — siue *inoboedientes* —, *ambulantes frau-*

4. 5. 6. 7 *Hier. 6, 26 7 Hier. 6, 25 12 Hier. 6, 26 13. 14 *Hier. 6, 26 15 cf. II Reg. 12, 25 17 Hier. 6, 26 18. 19 *Hier. 6, 26 25 *Hier. 6, 28

1 nec *v* ut *om. v* firmissimis *v* 2 monitionibus *Ma.c.* 5 plantum *L,Va.c.* miserabile *V* 6 uenit *MAVP* 8 uiā *M* uinea *P* 10 quid] quae *P* 12 dicimus *P* 13 scripitur *M* iaid *v* aid *codd.* solitario *Ma.c.* 14 delectus *LMa.c.* 15 idia *AV,LPa.c.m2* idiaę *M* idid *v* salamoni *LM* 17 filiorum *AVP,Ma.c.* -que] quoque *v* summus *Ma.r.* 19 multos deos *P* misericordis *La.c.* miserabilius *MVP,Aa.c.m3* 20 uenturus *Ma.c.* 21 uastator *V* naboch. (h *s. u.*) *A* nabugod. *Pa.c.* 23 robusto *La.c.* 24 sciens *V* 25 inobedientes *La.c.* fraudolenter *Aa.c.*

dulenter — siue *peruerse* —, *aes et ferrum; uniuersi*
corrupti sunt. defecit sufflatorium in igne — quem
p. 890 significantius Graeci φυσητῆρα appellant —, *consum|tum*
est plumbum, frustra conflauit conflator — siue
argentarius —; *malitiae enim eorum non sunt con-*
sumtae. argentum reprobum uocate eos, quia dominus
proiecit illos! Datur propheta populo incredulo probator 2
'robustus', quod Hebraice dicitur 'mabsar', quod uel 'munitum'
iuxta Aquilam uel 'clausum' atque 'circumdatum' iuxta Sym-
machum et LXX sonat instar urbis firmissimae, ut nullas
populi pertimescat insidias, 'ut, cum probaueris', ait, 'et scieris
uiam populi delinquentis, tunc intellegas argentum aere com-
mixtum nulla posse ratione purgari'. quomodo enim plumbum
miscetur metallis, quae adultera sunt atque uiolata, ut materia
separetur aliena, et, si forsitan purgata non fuerit, plumbum
omne consumitur et in nihilum redigitur, ita omne eloquium
doctrinarum et sermo propheticus perit in his, qui audire
contemnunt. dicamus et super his, qui sicut aspides surdae 3
obturant aures suas, ne audiant uoces incantantium. frustra
enim conflauit argentarius siue conflator; malitiae
enim eorum non sunt consumtae. unde nequaquam
'argentum', sed 'argentum reprobum' sunt uocati, quia do-
minus abiecit eos. principes autem sunt a domino rece-
dentes siue inoboedientes, qui peruerse ambulant et fraudu-
lenter.

7, 1. 2 (2) XXX. *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam a do-*

1 *Hier. 6, 28 3. 5 *Hier. 6, 29 8 Hier. 6, 27 8. 9. 10 *Hier. 6, 27 18 cf. Ps. 57, 5. 6 19 *Hier. 6, 29 20 Hier. 6, 29 22 Hier. 6, 30 *Hier. 6, 30

2 ignem *M* quod *APp.c.* 3 ΦVCHTNpuạ *M* ΦYCHΘNpu *A*, (-pV) *V* ΦVOHTNpu *P* apellant *M* consumptum *codd.* (p *exp. L*) (= *lin. 5 et 21*) 6 uocat *V* 10 ut] et *L* nullius *P* 11 populi] hostis *P* pertimiscat *Ma.c.* pertimescunt *P* ut] et *v* 12 uere *A,La.c.* 13 ratione posse *v* 14 adulterata *MAVPv* 16 omne *s. u. P* consumetur *Ap.c.* redigetur *AVP,Ma.c.* 17 periit *P* 18 aspide *V,Ma.c.* sordae *Ma.c.* 19 opdurantis *Ma.c.* obdurant *V* audeant *M* 20 enim *eras. A* malitia *P* 23 eiecit *P* 24 inobidientes *La.c.* (= *p. 94, 22*)

mino dicens: sta in porta domus domini et praedica
— uel *lege* — *ibi uerbum istud et dic: audite uerbum*
domini, omnis Iuda, qui ingredimini per portas has,
ut adoretis dominum! Hoc in editione LXX non habetur,
2 sed de Theodotione ex Hebraico additum est. imperatur autem
prophetae, ut stet in porta domini, per quam ad orandum
dominum ingreditur populi multitudo, ut per hanc occasionem
possint audire, quae dominus praecipit. per quod intellegimus
duritiam populi Iudaeorum, quod quasi mendaces atque uae-
sanos habuerint prophetas, dum per occasionem et celebritatem
loci audire coguntur uerba domini et non propter hoc, quod
uerba sint domini.

7, 3 XXXI. *Haec dicit dominus exercituum, deus Israhel:*
bonas facite — siue *dirigite* — *uias uestras et studia*
uestra — siue *adinuentiones uestras* — *et habitabo*
uobiscum in loco isto siue *habitare uos faciam in loco*
p. 891 *isto.* | Clementissimus medicus omni uulneratos cupit sanare
medicamine. quando autem dicit: bonas facite siue corri-
gite uias uestras, ostendit eas esse peruersas et nihil in
2 se habere boni. et quia naturale est, ut unusquisque genitale
diligat solum et nihil dulcius habeat patria, pollicetur praemia
oboedientibus. 'habitabo,' inquit, 'uobiscum, ut securos de
habitatione uos faciam, siue uos ipsos' — iuxta Symma-
chum — 'firma habitatione fundabo', qui ait: et confirmabo
uos in loco isto.

7, 4—7 XXXII. *Nolite confidere in uerbis mendacibus dicen-*

2 *Hier. 7, 2 4. 5 *Hier. 7, 1. 2 14. 15. 16 *Hier. 7, 3
18 Hier. 7, 3 *Hier. 7, 3 22 Hier. 7, 3 24 *Hier. 7, 3

3 omnis] domus *P* per *et* has *om. P* 5 hebraicum *LMa.c.* impe-
reat *P* 6 stat *Pa.c.* sit *V* ad (*s. u. m2*) *MA* adorandum *MAv;*
an rectius? cf. lin. 4 7 occansionem *M,LPa.r.* 8 praecepit *P,Mp.c.*
9 quod] quia *v* uesanos *VP* 10 haberint *P* occansionem *Ma.r.*
hoccas. *P* 11 cogunt *v* non *om. V* 14 derigite *Ma.c.* studia—et
s. u. L 16 habitare uos] habitatores *V* 17 omnes *V,Mp.c.* 19 eas
om. P 21 pollicentur *Mp.c.* pollicitur *P* 22 securus *V* 23 habita-
tionibus *P* 24 qui ait *eras. M* 26 fidere *V* mendacii *Vulg.*

tes: templum domini, templum domini, templum domini est! quoniam, si bene direxeritis — siue *direxeritis* — *uias uestras et studia uestra, si feceritis iudicium inter uirum et proximum suum, aduenae et pupillo et uiduae non feceritis calumniam* — siue *non oppresseritis* eos — *nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc et post deos alienos non ambulaueritis in malum uobismet ipsis, habitabo uobiscum* — siue *habitare uos faciam* — *in loco isto, in terra, quam dedi patribus uestris a saeculo usque in saeculum.*
Hoc, quod LXX in huius capituli addidere principio: in uerbis 2
mendacii, quae uobis omnino non proderunt, in Hebraico non habetur. praecipit autem et tunc populo Iudaeorum et hodie nobis, qui uidemur in ecclesia constituti, ne fiduciam habeamus in aedificiorum splendore auratisque laquearibus et uestitis parietibus marmorum crustis et dicamus: templum domini, templum domini, templum domini est. illud enim templum domini est, in quo habitat uera fides,
sancta conuersatio omniumque uirtutum chorus. denique infert: 3
'si rectas feceritis uias uestras et cogitatio uestra non abierit post errorem et secuti fueritis iustitiam et malum non effeceritis neque effuderitis sanguinem innocentem simplices quosque scandalizantes et post deos alienos non ambulaueritis peruersa adorantes dogmata, quae de uestro corde simulastis in malum uobismet ipsis, uel habi-

2 *Hier. 7, 5   5 *Hier. 7, 6   9 *Hier. 7, 7   11 *Hier. 7, 4   17 Hier. 7, 4   20 *Hier. 7, 5   22 *Hier. 7, 6   23 cf. Matth. 18, 6 etc. Hier. 7, 6   24 cf. Hiob 13, 4   25 Hier. 7, 6. 7

1 *tert.* templum dñi *s. u. L, om. V*   2 *pr.* direxeritis *Uictorius cum Vulg.* dixeritis *codd. v*   *alt.* dixeritis *P,Ma.c.*   4 suum] eius *Vulg.*   *alt.* et *om. P*   popillo *Ma.c.*   6 effuṇderitis *P*   9 isto loco *v*   10 seculo *Mp.r.* & *add. MV cum Vulg.*   11 quod *om. P*   huius] unius *P*   12 quae] quos *P*   13 praecepit *AVP,La.c.Mp.c.*   14 uidemus *V*   16 chrustis *AP,La.r.Mp.c.*   17 *pr.* plum dñi tem *s. u. L*   18 habita *MVa.c.*   21 habierit *V,La.c.*   sequnti *Aa.c.*   iustitia *V*   22 ẹffeceritis *MP* feceritis *v*   effunderitis *M*   23 quoque *MAVP* non *add.* (*s. u. m2*) *M,v*   scandalizaueritis *Mp.c.m2*

tabo uobiscum in loco isto, quem uocatis templum dei, et in terra, quam dedi patribus uestris, apostolis uidelicet et apostolicis uiris, uel certe firma statione habitare
4 uos faciam a principio usque ad finem.' potest hoc et illis uirginibus conuenire, quae iactant pudicitiam et inpudenti uultu praeferunt castitatem, cum aliud habeat conscientia, et nesciunt
p. 892 illam definitionem apostoli uirginalem, ut | *sit sancta corpore et spiritu.* quid enim prode est corporis pudicitia animo constuprato, si ceteras uirtutes, quas propheticus sermo descripsit, non habuerit?

7, 8—10 XXXIII. *Ecce uos confiditis uobis in uerbis mendacii* — uel *mendacibus* —, *quae non proderunt uobis: furari, occidere, adulterare, iurare mendaciter, libare Bahalim et ire post deos alienos, quos ignoratis. et uenistis et stetistis coram me in domo hac, in qua inuocatum est nomen meum, et dixistis: liberati sumus* — siue *desiuimus* — *eo, quod fecerimus omnes*
2 *abominationes istas.* Frustra eos in templo habere fiduciam sequentia peccata demonstrant. quid enim prode est audacter ingredi limen domus dei, erecta stare ceruice et non solum cor sed et manus habere pollutas furto, homicidio, adulterio, periurio, sacrilegio et cultu eorum deorum, quos nescias? haec spiritaliter accidere in ecclesia nemo dubitat, quando praesentis temporis considerantes felicitatem sua peccata non reputant et latere arbitrantur deum, quia non statim uindicta consequitur: quin potius in tantam prorumpunt amentiam, ut liberatos

2 Hier. 7, 7 3 *Hier. 7, 7 7 I Cor. 7, 34 12 *Hier. 7, 8 17 *Hier. 7, 10

1 dni *P* 2 uidellicet *L* scilicet *v* 3 certe] in *add. P* habere *M* 4 potem *Va.c.* 5 inputenti *Ma.c.* inpudendi *Pa.c.* uulto *Ma.c.* 6 praeferant *Pa.c.* habeant *P* 7 diffinitionem *P* 8 prodė est *LA et cod. Monac. 14425* prodest *cet.* (= *lin. 19*); *cf. p. 22, 14* pudititia *Ma.c.* constuprata *P* 9 discripserit *P* 11 uerbis] sermonibus *Vulg.* mendaciis *P* 12 uel *in ras L* siue *cet. v* qui *LMV, Aa.c., Vulg.* 13 furari] fornicari *P* adulterari *Pp.c. cum Vulg.* libera *Pa.c.* 15 stitis *La.c.* 17 faceremus *Ma.c.* 18 liabomin. *L* abomnin. *M* abhomin. *Ap.c.* 20 recta *P* 23 spiritualiter *Ap.c.* accedere *Pa.c.* ecclesiam *P* dubitet *P*

se putent, quia post mala opera etiam a cultu domini recesserunt.

7, 11 XXXIV. *Numquid spelunca latronum facta est domus ista* — siue *mea* —, *in qua inuocatum est nomen meum, in oculis uestris? ego, ego sum, ego uidi, dicit dominus.* De hoc loco in euangelio adsumtum puto: scriptum est: domus patris mei domus orationis uocabitur; uos autem fecistis eam speluncam latronum siue, ut in alio euangelio scriptum est, domum negotiationis.
ecclesia dei uertitur in speluncam latronum, quando furta, 2
homicidia, adulteria, periuria, sacrilegium, hereseos adinuentio
et omnia in ea scelera uersantur, quando auaritiae facibus
principes inardescunt et regum quondam opes uile aut certe
non uile palliolum possidet. unde infert: 'ego, ego sum, ego 3
uidi, dicit dominus; mei oculi contemplati sunt, quod uos putatis occultum, tenebrae thesaurorum meam non fugiunt conscientiam'. qui, cum diues esset, pro nobis pauper factus est, nunc in nostris diuitiis erubescit et dicit: uae uobis diuitibus, qui habetis consolationem uestram!

7, 12 XXXV. *Ite ad locum meum in Silo, ubi habitauit nomen meum a principio, et uidete, quae fecerim ei propter malitiam populi mei Israhel!* Ex praeteritis docet praesentia et dicentibus: templum domini, templum

1 cf. Ios. 22, 16. Iud. 5, 17. 19 4 *Hier. 7, 11 6 *Matth. 21, 13. cf. Marc. 11, 17. Luc. 19, 46 9 Ioh. 2, 16 14 Hier. 7, 11 17 cf. II Cor. 8, 9 18 *Luc. 6, 24 23 Hier. 7, 4

1 malam operam *P* 3 numquid] ergo *add. Vulg.* 4 uocatum *V* 5 (= 14) *pr.* ego] sum *add. P* 6 (= 9) euangelio *L* ad(s)sumptum (p *exp. L*) *codd.* ēē *s. u. add., sed eras. M* puto] ubi *in mg. add. M* quod *add. s. u. m2 A* 7 esse *Ma.c.* 8 illam *v* 9 ut *s. u. m2 M* in alio *in mg. m3 M* euangelio alio *P* 11 sacrilegia periuria *v* háereseos *L* adinuentio] habentur *add. s. u. M* 12 in ea *s. u. LA* faucibus *Ma.r.* 13 opus *V* 14 unde] & *add. P* 15 oculi mei *v* 16 thensaurorum *MAa.r.* 17 pauper pro nobis *v* effectus *P* 18 dicet *Ma.c.* 19 quia *V* 20 habitabit *M* 23 *alt.* templum *s. u. L*

p. 893 domini, templum domini et pretiosae do|mus fulgore gaudentibus Silo, ubi primum fuit tabernaculum dei, recordatur historiae, de qua in psalmo scriptum est: et reppulit tabernaculum Silo, ut, quomodo ille locus in ruinas cineresque conlapsus est, ita et templum corruat, cum similium habitatio fuerit peccatorum. sicut igitur Silo templi exemplum est, ita templum nobis, quando tempus aduenerit illius testimonii: putas, ueniens filius hominis inueniet fidem super terram?

7, 13—15 XXXVI. *Et nunc, quia fecistis omnia opera haec, dicit dominus, et locutus sum ad uos mane consurgens et loquens et non audistis et uocaui uos et non respondistis, faciam domui huic, in qua inuocatum est nomen meum et in qua uos habetis fiduciam, et loco, quem dedi uobis et patribus uestris, sicut feci Silo, et proiciam uos a facie mea, sicut proieci omnes*
2 *fratres uestros, uniuersum semen Ephraim.* Hoc, quod posuimus: mane consurgens et loquens, in LXX non habetur. mane autem consurgit deus, non quod aliquod ei tempus absque diluculo sit, sed quo post noctis quietem uiribus corporis instauratis anima hominum uegetior sit et nequaquam uoluptatibus occupata cibique desiderio audire et
3 facere ualeat, quae dicuntur. unde et illud in psalmo legimus: mane exaudies uocem meam, mane adstabo tibi et uidebo; et in Isaia: de nocte — siue diluculo — consurget spiritus meus ad te, deus, quoniam lux prae-

2 cf. Ios. 18, 1. I Reg. 4, 3 3 Ps. 77, 60 7 *Luc. 18, 8 18 Hier. 7, 13 *Hier. 7, 13 24 Ps. 5, 4 (4. 5) 25 *Esai. 26, 9

1 dñi templum dñi *s. u. L* *alt.* domini] est *add. v* 2 (= 6) selo *MAa.c.* recordatur] in *add. P* 3 historia *Pp.c.* repulit *Ma.c.* 4 selo *Pa.c.* 6 templo *Ap.c.* 7 putans *V* 8 ueniens] ueni& *P* 10 opera *s. u. m2 A* 12 uocaui uos] uocab(u)imus *MP(A)a.c.m2* 14 *pr.* et *om. P* habetis uos *La.c.* 15 locum *codd.* (*corr. A*) 16 selo *Ma.c.* proiecit *L* 17 ephraim *cod. Atrebatensis 314 a.c.m2* effraim *O p.c.m2* (*cf. p. 99, 8*) israhel *cet.* quod] nos *s. u. add. m3 A* 19 quo *v* 20 (= 25) deluculo *La.c.* quod *P,Ap.c.m2* 21 uegetatior *Ap.c.* 24 *pr* mane] et *add. V* 25 esaia *MVP,Aa.c.* consurgit *La.c.* ὀρθρίζει *LXX*

cepta tua super terram. unde et filios lucis Paulus apo-
stolus appellat et non noctis neque tenebrarum nec dormientes,
sicut et ceteri dormierunt, qui dei mandata non sentiunt. quia
igitur deus uocauit eos de nocte consurgens, ut et ipsos de
tenebris liberaret, comminatur eis similia se esse facturum
templo in Hierosolymis, quae fecit loco Silo, ubi primum fuit
tabernaculum, ut peccata similia pari sententia feriantur. et 4
quomodo proiecit dominus semen Ephraim, id est decem tribus,
quae uocabantur Israhel et habebant principes, propter Hiero-
boam, filium Nabat de tribu Ephraim, quae eadem appellabatur
tribus Ioseph, sic etiam Hierusalem et tribum Iuda cum Ben-
iamin se abiecturum esse testatur. abiecit igitur Silo, abiec-
turus et templum; abiecit decem tribus, abiecturus et duas.
quidquid illi populo dicitur, intellegamus et nobis, si similia
fecerimus.

7, 16 XXXVII. *Tu ergo noli orare pro populo hoc nec*
adsumas pro eis laudem et orationem — siue *nec*
p. 894 *roges, ut misericordiam consequantur,* — | *et non ob-*
sistas mihi, quia non exaudiam te. Ne uideatur rogans
propheta non inpetrare, quod postulat, praecipit deus, ne pro
populo peccatore et nullam agente paenitentiam deprecetur.
quod autem dicit: et non resistas mihi, illud ostendit,
quod sanctorum preces irae dei possint resistere. unde et 2

1 cf. Eph. 5, 8 6 cf. Ios. 18, 1. I Reg. 4, 3 8 cf. III Reg. 14, 15. 16 17 *Hier. 7, 16 22 *Hier. 7, 16

1 apłos paulus *P* 2 dormientis *P* 3 dormiunt *MAVPv* 4 ut] ipsos ut *add. V* ipsos] eos *v* 5 comminatur *L,m3A* cum comminatus *cet.* est *add. m2 A* ei *codd.* (*corr. LA*) 6 hierosolimis *MV,La.c.* hierusolimis *P* locum *LP,MAa.c.* loco in (*cf. p. 97, 20*) *Engelbrecht* selo *MAa.c.* 8 efraim *MV* effraim *P* 10 nabath *AVv* nabaht *P* efraim *M* effraim *P* 11 et *om. V* 12 abiectarum *Ap.c.* se *add. s. u. A* abiecit] abiectus *V* legitur *La.c.* silo] et *add. VP,LMa.c.* 13 et] est *V* 14 et] in *add. s. u. A* de *add. v* si *s. u. L* 16 nolli *La.r.* ne *P* 18 consequatur *v* 20 impetrarit *Ma.c.* praecepit *MP,Aa.c.* neç *V* 21 pulo *P* agentem *MP,La.c.* 23 quia *v* dei irae *v* possent *Ma.c.* possunt *P,Ap.c.*

dominus loquitur ad Mosen: dimitte me, ut percutiam populum istum, et faciam te in gentem magnam; et in Psalmis scribitur: et stetit Finees et placauit et cessauit quassatio et reputatum est ei ad iustitiam. Aaron quoque arrepto turibulo inter ignem arsurumque populum medius stetit et dei ira cessauit. ac ne putemus crudelitatem dei, qui ne rogari quidem se permittat, reddit causas, cur non exaudiat, dicens:

7,17–19 XXXVIII. *Nonne uides, quid isti faciant in ciuitatibus Iuda et in plateis Hierusalem? filii colligunt ligna et patres succendunt ignem et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas* — siue *chauonas* — *reginae* — siue *militiae* — *caeli et libent dis alienis et me ad iracundiam prouocent. ⟨numquid me ad iracundiam prouocant? dicit dominus,⟩ nonne*
2 *semet ipsos in confusionem uultus sui?* 'Uis,' inquit,
'audire, propheta, cur tibi dixerim: noli orare pro populo hoc? haec faciunt, quae sequuntur: et intus et foris et in plateis et in exitibus Hierusalem filii ligna conportant et patres succendunt ignem et mulieres conspergunt adipem cum farina, ut faciant chauonim' — quas nos 'placentas' interpretati sumus siue 'praeparationes', ut omne genus ostendat sacrificii reginae caeli, quam lunam debemus accipere, uel certe militiae caeli, ut omnes

1 *Ex. 32, 10 3 *Ps. 105, 30. 31 5 Num. 16, 46—48 12. 13 *Hier. 7, 18 17 Hier. 7, 16 20. 22 Hier. 7, 18 21 *Hier. 7, 18 22 *Hier. 7, 18

1 moysen *AVP* demitte *Ma.c.* me *s. u. L, om. cet.* 2 gente *V* 3 psalmoş *V* scribitur] legitur *v* Phinees *v* *alt.* et] set *Ma.r.* placuit *LMa.c.* 4 ei *s. u. M* 5 aar*on (a *alt. s. u.*) *L* aaaaron (a *pr. et tert. s. u.*) *M* arepto *Aa.c.* 6 irę *Pa.c.* 7 quiņ *A* 9 uidens *Aa.r.* faciunt *VP cum Vulg.* 11 patris—mulieris *Ma.c.* conspargunt *Ap.c.* 12 chabonas *P* 13 diis *MVP,La.r.Ap.c.* (=*p. 101, 1*) 14 numquid—dominus *ex Vulg. suppleuit* (*cf. p. 101, 17*) *Erasmus v, om. codd.; an* dicit dominus *omittendum?* 15 nonne] et *add. s. u. MA* 16 confusione *VP,La.c.* uultis *L* 17 cum *VP,LMAa.c.* 18 secuntur *VP* 21 farinam *LMP* cauonim *La.c.* chauonas *Ap.c.m2* chauonium *Va.c.* chaboni *P* 22 parationes *Ma.c.*

stellas intellegamus, — 'et post haec libent dis alienis, non quo sint, sed quo sub nominibus eorum daemonibus tura succendant et me ad iracundiam prouocent ista facientes.
nec intellegunt miseri, quod ista contentio non me laedat, quem 3
numquam ira commutat, sed semet ipsos in confusionem uultus sui et in ignominiam sempiternam.' quidquid igitur facimus, non deum laedimus, qui laedi numquam potest, sed nobis interitum praeparamus thesaurizantes iram in die irae. ideo autem diuersa officia filiorum patrumque et matrum posuit uel uxorum, ut nulla aetas sit, quae ab impietate dissenserit.

7, 20 XXXIX. *Ideo haec dicit dominus deus: ecce furor meus et indignatio mea conflata est* — siue *stillauit* — *super locum istum, super uiros et super iumenta et super lignum regionis et super fruges terrae et succendetur et non extinguetur.* Qui supra dixerat:
p. 895 num|quid me ad iracundiam prouocant? quomodo nunc dicit: ecce furor meus et indignatio mea stil-
lauit super locum istum? et est sensus: 'ego quidem 2
naturaliter non irascor, sed illi ita agunt, ut me ad iracundiam prouocent et meam uidear mutare naturam. sentiant igitur iratum, quod, quantum in se est, facere conantur.' pulchreque non ait: 'effusus est' furor meus super locum istum, sed: stillauit, ut moderatam poenam significet. sin autem in stilla furoris tanta duritia est, quid fiet, si omnis imber fuerit

1. 3 Hier. 7, 18 5 Hier. 7, 19 8 cf. Rom. 2, 5 13 *Hier. 7, 20 17 Hier. 7, 19 18 *Hier. 7, 20 23 Hier. 7, 20 24 *Hier. 7, 20

1 haec *iterauit V* libant *P* 2 *pr.* quod *P,Ap.c.* *alt.* quod *Ap.c.* thura *Ap.c.* 3 succendunt *L,Ma.c.* 4 nec] ñęç *A* quod] quia *e* 5 confusione *codd.* (*corr. m2A*) 6 cultus *M* in *om. MAVP* ignominia sempiterna *V* 8 praeparemus *Pa.c.* thensaurizantes *MAa.r.* 10 uxorem *V,Pa.c.* 13 conflatur *Vulg.* 16 succenditur *LPa.c.* extinguitur *La.c.Ap.c.* quia *Ap.c.* 17 prouocat *V* 21 uideor *MAa.c.* sentiunt *P* 22 iram *P* conatur *P,La.c.* 24 istillauit *M* significent *Aa.r.* si *Ap.r..e* in *om. P* 25 stillam̄ *L*

3 effusus? sed et 'conflatio' sic intellegi potest, ut, quod diu facere noluit, peccatorum multitudine facere conpellatur. cum autem deus iratus fuerit, et homines et ea, quae hominum sunt, similem interitum sentient. 'et succendetur', inquit — hau dubium quin furor domini —, 'et non extinguetur, quia non agit populus, per quae possit extingui.'

7, 21–23 XL. *Haec dicit dominus exercituum, deus Israhel: holocaustomata uestra addite uictimis uestris et comedite carnes, quia non sum locutus cum patribus uestris et non praecepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de uerbo holocaustomatum et uictimarum, sed hoc uerbum praecepi eis dicens: audite uocem meam et ero uobis deus et uos eritis mihi populus et ambulate in omni uia, quam mandaui uobis, ut bene sit uobis.* Quorum reprobauit templum, consequenter reprobat et sacrificia et oblique arguit eos, quod non uene-
2 ratione sui, sed epularum desiderio immolent uictimas. quod autem ait: non sum locutus cum patribus uestris et non praecepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, super uerbo holocausti et uictimarum, manifeste intellegitur, quod primum decalogum dederit in tabulis lapideis scriptum digito dei et post offensam idololatriae caputque uituli postea iusserit sibi magis fieri quam daemonibus auferens puram religionem mandatorum dei et concedens sanguinem uictimarum carniumque desiderium.

4. 5 Hier. 7, 20 18 *Hier. 7, 22 22 cf. Ex. 31, 18. Deut. 9, 10 23 cf. Ex. 32, 8

1 conflati *VP* conflari *Aa.c.* conflata indignatio *v* quid *V* 2 multitudinem̄ *L* 4 succenditur *La.c.* succedetur *V* 5 haut *L* aut *P* haud *cet.* extinguitur *La.c.* 6 ait *V* 7 deus Israhel *om. V* 8 holocautomata *Vulg.* uestra *om. VP,MAa.c.m2* 9 commedite *V,Aa.r.* carnis *Ma.c.* 10 praecepit *Ma.c.* 11 egypti *V* holocautomatum *A cum Vulg.* 12 uerbo *MVP,Aa.c.* praecipi *P* 16 sacrificia] cur ds̄ sacrificia imperauerit *add. P* 19 eduxit *V,Ma.r.* 20 super uerbo] superḅọ *P* holocaustis *Pp.c.* uictimis *Pp.c.* 22 offensa *La.c.* idolatria *La.c.* idololatria *M* idolatriae (e *s. u. m2*) *A* idolatriam *VP* 24 offerens *P* rel•egionem *M* releg. *P* concidens *P*

7,24.25a XLI. *Et non audierunt nec inclinauerunt aurem
suam, sed abierunt in uoluntatibus — siue *desideri-
*is — et prauitate cordis sui mali factique sunt retror-
*sum et non inante a die, qua egressi sunt patres
eorum de terra Aegypti, usque ad hunc diem. 'Me di- 2
cente: audite uocem meam et ero uobis deus et reli-
qua, non audierunt nec inclinauerunt aurem suam,
p. 896 sed sui cordis fecere desideria et contra apostoli sententiam, |
qui praeteritorum obliuiscebatur et in priora se extendebat,
fecere contraria, ut praeterita cuperent et futura contemnerent.'
quodque dicit: a die, qua egressi sunt patres eorum 3
de terra Aegypti, usque ad diem hanc, omne tempus
in medio dicit eos per offensam domini transegisse. unde et
necessaria fuit euangelii gratia, quae illos non suo merito, sed
domini misericordia conseruauit.

7,25b.26 XLII. *Et misi ad uos seruos meos, prophetas, per
*diem consurgens diluculo et mittens; et non audie-
*runt me nec inclinauerunt aurem suam, sed indura-
*uerunt ceruicem et peius operati sunt quam patres
eorum. Iusta ergo ira domini, quae conflata est et stillauit
super populum contemtorem duraeque ceruicis et dei uerba
audire nolentem. quomodo autem deus uel de nocte uel dilu-
culo et in die mittat prophetas, supra diximus.

7,27.28 (28) XLIII. *Et loqueris ad eos omnia uerba haec et non*

2 *Hier. 7, 24 6 Hier. 7, 23 7 Hier. 7, 24 9 cf. Phil. 3, 13 11 Hier. 7, 25 20 cf. Hier. 7, 20 21 cf. Ex. 32, 9. 33, 3. 5. 34, 9. Deut. 9, 6. 13. Bar. 2, 30 23 cf. p. 98, 19 sqq.

2 habierunt *Ma.r.* uolumtatibus *Mp.c.m2* 3 et] in *add. Vulg.* 4 in te *Ma.c.* ante *v* 5 hanc *Ap.c.,v* diem hanc *Vulg.* 8. 10 facere *P* 11 egressa *P* 12 ad diem] adiem *V* 14 euuangelii *L* 16 uos] omnes *add. MA s. u. m2, v cum Vulg.* per diem (de nocte *s. u.*) *A* 17 (= 22) deluculo *La.c.* 19 ceruicem] suam *add. v cum Vulg.* 20 iuxta *MAa.c.* ista *V* ē *add. s. u. M* irā *Ma.r.* confieta *Pa.c.* et *om. M* stillauitq; *Mp.c.* 21 contemptorem *MVP,La.c.* ceruices *LMPa.c.* uerba dī *MAVPv* 22 nollentem *La.r.* nolentis *Mp.c.* dilucolo (i *ex* e) *M*

audient te et uocabis eos et non respondebunt tibi. et dices ad eos: haec est gens, quae non audiuit uocem domini dei sui nec recepit disciplinam; periit fides et ablata est de ore eorum. 'Ne dubites', inquit, 'eos indurasse ceruicem et peiora patribus suis operatos, ecce do locum paenitentiae nec ideo loquor, ut fiant, sed quia futura
2 sunt, idcirco praedico. saltim nunc loquere eis uerbis meis et tamen non audient te et uocabis eos et non respondebunt tibi; tantae enim erunt superbiae, ut, cum uocaueris eos ad audiendum, nullus respondere dignetur. et dices ad eos: haec est gens, quae non audiuit uocem domini dei sui nec recepit disciplinam'. pulchre, ut ante iam dixi, nequaquam populum suum, sed gentem
3 uocat. quod licet et in tempore prophetarum ex parte sit factum et in umbra praecesserit et in imagine, tamen plenius completur in Christo, quando noluerunt recipere disciplinam et uocem sui domini contemserunt. unde eleganter infertur: periit fides, quae proprie Christianorum est, et ablata est de ore eorum omnis uidelicet filii dei fideique confessio.

7, 29 XLIV. *Tonde capillum tuum et proice et sume in directum* — siue *super labia* — *planctum, quia proiecit dominus et reliquit generationem furoris sui.* Et Iob audita filiorum et filiarum morte capillos legimus totondisse et apud ueteres haec erat omnium consuetudo lugentium tondere caesariem; at nunc e contrario comam de-

5 cf. Hier. 7, 26 8 Hier. 7, 27 10 Hier. 7, 28 12 cf. p. 69, 21 sq. 15 cf. Hebr. 10, 1 18 Hier. 7, 28 22 *Hier. 7, 29 24 cf. Hiob 1, 20

2 audium *Pa.c.* 3 peri& (e *pr. ex* a) *P* 4 dubitas *V* 7 saltum *Ma.c.* saltem *Ap.c.,v* 8 audient te] audiente *Aa.c.* 10 uocaberis *VPa.c.* 11 dicis *Pa.c.* 12 recipit *Aa.c.* 16 recepire *La.c.* 17 contempserunt *MVP,La.c.Ap.c.* inferitur *Pa.r.* 18 peri& *P* perit *Aa.c.* 19 omnes *La.c.* uidellicet *L* filium *V* fidei *La.c.* 22 derectum *La.c.* 24 mortem *LVa.c.* 26 ceşsariem *V* ad *M,LAPa.c.* dimittere *codd.* (i *pr. ex* e *M*) cunctis *add. P*

p. 897 mittere luctus indicium est. o|mnis autem planctus et lamen- 2
tatio prophetalis idcirco adsumitur, quia proiecit domi-
nus et reliquit generationem furoris sui; hau
dubium, quin populum significet Iudaeorum. et proprie hoc
ad Christi tempora referendum, quando periit fides et
de ore ablata est populi dominum blasphemantis.

7,30,31 XLV. *Quia fecerunt filii Iuda malum in conspectu
meo, dicit dominus; posuerunt offendicula sua in
domo, in qua inuocatum est nomen meum, ut pollue-
rent eam, et aedificauerunt excelsa* — siue *aram* —
*Tofeth, quae est in ualle filii Ennom, ut incenderent
filios suos et filias suas igne; quae non praecepi nec
cogitaui in corde meo.* Quod in templo dei filii Iuda sta- 2
tuam Bahal posuerint, in Hiezechielis principio discimus. 'ex-
celsa' autem, quae Hebraice appellantur 'bamath', siue 'aram'
Tofeth, quae est in ualle filiorum Ennom, illum locum signi-
ficat, qui Siloae fontibus inrigatur et est amoenus atque ne-
morosus hodieque hortorum praebet delicias. hic autem gen-
tilitatis error omnes prouincias occupauit, ut ad capita fontium
lucosque amoenissimos uictimas immolarent et omnis prauae
superstitionis religio seruaretur. 'Tofeth' lingua Hebraea inter- 3
pretatur 'latitudo' scriptumque fertur in libro Iosue, filii Nun,

2 Hier. 7, 29 5 *Hier. 7, 28 10 *Hier. 7, 31 14 cf. Ezech. cap. 8 Hier. 7, 31 15 *Hier. 7, 31 22 cf. Ios. 15, 8. 18, 16

1 omnes *Ma.c.* autem] enim *P* 3 requid *P* haui *L* aut *Pa.c.* haud *cet.* 5 refferendum *A* peri& *P* perit *v* 6 ablata est de ore *v* 7 conspectu meo] oculis meis *Vulg.* 9 domu *M,La.c.* domum *Pa.c.* 10 excelsam *P* aro *V* 11 (= 21) thofeth *MAV,La.r.* thofet *P* Topheth *v* (*sic semper v*) enom *P* 12 igni *V cum Vulg.* praecipi *M* 13 cogitabo *Ma.c.* dñi *P* 14 posueř bahal *P* iezechielis (i *pr. s. u.*) *A* ezechielis *MVP* dicimus *La.c.* 15 bamoth *v* 16 thofeth *MA,La.r.* tofet *V* thofet *P* en•non *A* locom *Va.c.* 17 siloae (*sic alibi semper L*) *scripsi* siloe *codd. v; cf. p. 29, 17* inrigantur (r *s.* n *pr.*) *A* 18 ortorum *P* dilicias *LPa.c.* 19 montium *MVP,Aa.c.,v* 20 iocosque *La.c.* locosque *MVa.c.Ap.c.* locusque *P* amenissimus *La.c.* amoenissimas *P* omnes *LPa.c.* 21 relegio *LPa.c.* hebrea *La.c.* 22 iosuae *P*

de hoc loco, qui est in ualle filiorum Ennom et Hebraice dicitur 'gehennom'; 'ge' quippe *φάραγγα*, hoc est 'uallem', et 'hennom' uel hominis nomen uel 'gratiam' sonat. traduntque Hebraei ex hoc loco appellatam 'gehennam', quod scilicet omnis populus Iudaeorum ibi perierit offendens deum, in quo loco etiam filios suos in igne idolis consecrarint siue holocaustum optulerint, quae non praeceperit eis nec ulla legis iusserit
4 sanctione. quodsi Iepthae optulit filiam suam uirginem deo, non sacrificium placet, sed animus offerentis; neque enim, si canis aut asinus aut inmundum quodlibet animal primum occurrisset patri a caede hostium reuertenti, deo illud offerre debuerat.

7, 32. 33 XLVI. *Ideo ecce dies uenient, dicit dominus, et non dicetur amplius Tofeth et uallis filii Ennom, sed uallis interfectionis et sepelient in Tofeth eo, quod non sit locus. et erit morticinum populi huius in cibum uolucribus caeli et bestiis terrae et non erit, qui abigat.* Tempus obsidionis significat, quod ab anno nono
p. 898 regis Sedeciae usque ad annum undecimum perpessi sunt, et | quod nequaquam uocetur uallis ipsa 'gehennom', hoc est 'uallis hennom', siue 'filiorum Ennom', sed ob interfectionem pluri-

6 cf. IV Reg. 17, 17 8 cf. Iudd. 11, 31. 34. 39 18 cf. IV Reg. 25, 1. 2

1 ennon *Ap.c.* 2 gehennon *P,Ap.c.* geennom *v* ge] grece *P* ΦapaNΓa *L* ΦapaNTa *M*, (pharanta *s. u.*) *A* ΦapaNΘa *V* ΦaRaNΔ *P* 3 et *om. P* ennom *MP,La.c.,v* ennon *V,Ap.c.* ominis *P* adduntque (d *alt. s. u. m2*) *A* 4 hebrei *La.c.* quod] quia *v* 5 iudeorum *M* 6 in *om. v* igne] etiam *add. VP,LMAa.c.* consecrarent *P* 7 obtuler̃ (le *s. u.*) *P* quae (ł qđ *s. u*) *A* praeceperint *MAa.r.* praeciperint *P* 8 sanctionem *P* iepthae (h *s. u.*) *L* iephtae *M*, (a *eras.*) *A* iephte *Vv* gepte (i *s.* g) *P* 9 offerentes *LMa.c.* 10 *alt.* aut] & *P* 11 ostium *A* 13 ueniet *La.c.* 14 dicitur *La.c.* toreh *La.c.* thofeth *A* thof& *P* fili *M* ennon *A* 15 interfectiones *M* sepelientur *v* thofeth *MAVP* et *add. P* 17 cibos *Vulg.* ublucribus *La.c.* 18 ambigat *V* 19 sedechiae *AVP* Sedechiae regis *v* 20 geennom *La.c.* geennon *M* gehennon *A*, (n *tert. ex* m) *P* hoc—Ennom *om. M* 21 hennom] ennom *AVP,La.c.,v* ennon *V* enom *P*

morum 'uallis occisionis'. tanta autem caedes erit, ut in loco 2
prius religionis sepulchra sint innumerabilia et, quos sepelire non potuerint, lacerentur ab auibus et a bestiis deuorentur nullusque sit, qui abigat similia metuens et humandi uictus officiis. manifesta transcurrimus, ut, sicubi locus fuerit, in obscuris moremur. ipsius enim libri magnitudo fastidium potest facere legentibus; quanto magis, si a nobis latius disseratur!

7, 34 XLVII. *Et quiescere faciam de urbibus Iuda et de plateis Hierusalem uocem gaudii et uocem laetitiae et uocem sponsi et uocem sponsae; in desolationem enim erit terra.* Cum locus idololatriae uersus fuerit in sepulchra, ut, ubi deum offenderant, ibi eorum inhumata iaceant cadauera, de urbe quondam Hierusalem et de ceteris urbibus, quae sub illius dicione erant, auferetur omnis laetitia et maerore gemituque et desolatione omnia complebuntur.

8, 1–3 XLVIII. *In tempore illo, ait dominus, eicient ossa regis Iuda et ossa principum eius et ossa sacerdotum et ossa prophetarum et ossa eorum, qui habitauerunt in Hierusalem, de sepulchris suis. et expandent ea ad solem et lunam et omnem militiam caeli, quae dilexerunt et quibus seruierunt et post quae ambulauerunt et quae quaesierunt et adorauerunt. non colligentur et non sepelientur; in sterquilinium super faciem terrae erunt. et eligent magis mortem quam uitam omnes, qui residui fuerint de cognatione hac pessima in uniuersis locis, quae derelicta sunt,*

1 loco] ubi *add. s. u. m2 A* 2 religionis] demonū erat ibi *s. u̧ı̧s m2 A* sepulcra *AP* quod *P* 3 deuorarentur *P,MAa.r.* 4 habigat *P* me*tu*ens (tu *in ras.*) *M* 5 manifeste *P* 7 legentis *P* quanto—disseratur *om. V* si* *A* 8 orbibus *Ma.c.* 9 et *om. v* 10 *pr.* et *eras. A, om. Vulg.* 11 terrę *P* idolatriae *AVP* 12 offenderat *Pa.c.* 13 quidem *P* 14 auferitur *La.c.* 16 illo tempore *Vulg.* eiëcient *L* 17 reges *Ma.c.* et *add., sed eras. V* 17 regum *Vulg.* 19 in *om. MPv cum Vulg.* 20 *alt.* et] ad *add. v* malitiam *Pa.c.* 23 sepellientur *Ma.r.* sterquilinum *L; sed cf. p. 108, 13 etc.* 24 faciae *La.c.* et *s. u. L* 25 omnis *La.c.*

2 *ad quae eieci eos, dicit dominus exercituum.* Omnia,
quae prophetalis sermo describit, nostro tempore cernimus
accidisse, non uni Hierusalem, quae ista perpessa est a Chal-
daeis atque Romanis, sed uniuerso orbi, ita ut lacrimae arue-
rint et ossibus mortuorum uniuersa completa sint. et quia
solebant iuxta antiquum morem aurum et quaedam ornamenta
uel mulierum uel uirorum in sepulchris condere, haec quoque
3 frangebat et effodiebat auaritia, ut caelo et luci proderent. et
ideo primum regum Iuda et principum eius, sacerdotum quo-
que et prophetarum et uniuersi populi, qui fuerant in Hieru-
salem, ossa de tumulis proferebantur patentia soli et lunae
p. 899 et omni stellarum aspectui, ut, quibus ser|uierant derelicto
deo, eorum paterent aspectibus et consumta in sterquilinium
et cineres soluerentur, si quis autem de multitudine potuisset
effugere, ad quaecumque loca uenisset, mortem praeferret uitae
et remedium infelicis animae putaret interitum.

8, 4 XLIX. *Et dices ad eos: haec dicit dominus: num-
quid, qui cadit, non resurget? et qui auersus est, non
reuertetur* — siue *non auertet* —? Post tanta mala ad
paenitentiam prouocat eos, qui potuerint remanere, siue prius-
quam ueniant, quae minatus est, hortatur ad conuersionem et
2 dat locum paenitentiae. quod autem iuxta Hebraicum scriptum
est: et qui auersus est, non auertet, illud significat, quod,
qui a deo auersatus est, si uoluerit ad meliora conuerti, possit

19 *Hier. 8, 4 23 *Hier. 8, 4

1 at quae *M,Pa.c.* atq. *V,Aa.c.m2* eiecit *VP,LMAa.c.* exercitū *V* 3 chaldeis *A,La.c.* 4 ite *Pa.c.* 5 uniuersa completa sint ossibus mortuorum *v* 6 aurum *s. u. L* 8 *pr.* et *s. u. L* luce *M* proderentur *v* 10 fuerat *Ap.r.* 11 patientia *P* soli *om. M* 12 omnium *v* stillarum *La.c.* 13 parerent *MAVP* consumpta *AV,La.c.* consummata *P* 14 cineris *LMAa.c.* 15 ad] atq; *M,Aa.c.* praeferre *V* 16 re-medium *L* putaret** *L* 17 dices] dicis *Pa.c.* 18 cadet *MVP,LAa.c.,v* surget *V* 19 reuertitur *P,La.c.* auertit *P,La.c.* auertetur *v* (= 23) po**st *V* malitia *P* 20 potuerunt *La.c.* 21 ueniat *Pa.c.* ortatur *A,Pa.c.* confessionem *P* 23 quod *om. LAVP,Ma.c.* 24 uersatus *M* conuertere *V* possit—conuertere *om. V*

et dei furorem ad meliora conuertere et uenienti obsistere et plagas precibus euitare.

8, 5 L. *Quare ergo auersus est populus iste in Hierusalem auersione contentiosa, adprehenderunt mendacium et noluerunt reuerti?* 'Quanto ego', inquit, 'magis ad paenitentiam prouocaui, tanto illi plus recesserunt a me non tam peccandi studio quam me superandi. adprehenderunt enim fortiter mendacium uel idola uel praua quaeque ueritati iustitiaeque contraria et noluerunt reuerti' — non dixit 'non potuerunt' —, 'sed omni studio iniqua sectati sunt'.

8, 6 LI. *Attendi et auscultaui; nemo, quod bonum est, loquitur, nullus est, qui agat paenitentiam super peccato suo dicens: quid feci? omnes conuersi sunt ad cursum suum quasi equus impetu uadens ad proelium.* Reuocati ad paenitentiam audire contemnunt nec sufficit eis contra dominum deliquisse et locutos esse blasphemiam, sed omnes instar equorum et feruido cursu ad proelium ruentium non recogitant super peccato suo nec dicunt: quid feci? per quae intellegimus uel de omni genere humano ista dici, 2
quod pronum sit ad uitia, uel de tempore saluatoris, quando omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt; non fuit, qui faceret bonum, non fuit usque ad unum. unde et ipse mystice clamitat: saluum me fac, domine, quoniam defecit sanctus! sin autem haec ita se habent,

7. 8. 9 Hier. 8, 5 19 Hier. 8, 6 21 cf. Gen. 6, 5. 8, 21 22 *Ps. 13, 3 24 Ps. 11, 2

3 auersatus *MAVP,La.c.* 4 auersatione *L* adpreenderunt *P* 5 ergo *P* inquit magis ego *v* 6 plures *v* 7 quem *Pa.c.* 9 contraria] sunt *add. VP,LMAa.c.* 10 dixi *La.c.* iniqua] in qua *MVa.c.* 12 ascultaui *La.c.* obscultaui *Pa.c.* 15 impetum *La.r.*, *om. P* 16 suffecit *M* 17 locutus *LAa.c.* loquutus *M* blasphemia *P* 18 omnis *LMa.c.* 19 peccata sua *MAVP* 21 quod] quia *v* 23 *pr.* fuit] erat *V* qui—fuit *om. V* 24 mytice *La.c.* mistice *V*, *om. P*

ubi sunt, qui in nostra esse dicunt positum uoluntate omni carere peccato? nemo, inquit, quod bonum est loquitur, quia etiam pro otioso uerbo reddituri sumus rationem in die iudicii.

8, 7 LII. | *Miluus in caelo cognouit tempus suum, turtur*
p. 900 *et hirundo et ciconia custodierunt tempus aduentus sui; populus autem meus non cognouit iudicium domini.* Pro 'miluo', quem interpretatus est Symmachus, LXX et Theodotio ipsum uerbum Hebraicum posuere 'asida', Aquila 'herodiona'. rursumque pro 'hirundine' Symmachus 'cicadam' transtulit, quae Hebraice dicitur 'sis'. pro eo autem, quod nos posuimus 'ciconiam', et Aquila et Symmachus ita, ut in Hebraeo scriptum est, 'agur' transtulerunt, pro quo LXX 'agri
2 passeres' interpretati sunt. unus autem atque idem sensus est, qui et in Isaiae principio ponitur: agnouit bos possesorem suum et asinus praesaepe domini sui, Israhel autem me non cognouit et populus meus non intellexit; quod etiam paruae aues sua norint tempora et sciant, quando ad calida festinantes loca rigorem hiemis debeant declinare et rursum ueris principio ad solitas uenire regiones. 'caelum' autem hic pro 'aere', qui supra est, debemus accipere.

8, 8 LIII. *Quomodo dicitis: sapientes sumus et lex domini nobiscum est? uere mendacium operatus est*

2 Hier. 8, 6 3 cf. Matth. 12, 36 8. 10. 12 Hier. 8, 7 8. 9. 10. 12. 13 *Hier. 8, 7 15 *Esai. 1, 3

1 qui] & *add. P* dicunt positum esse *v* uoluntatem *MAPa.r.* 3 qui *La.c.* 6 irundo *V* ciconea *LMAa.c.* 8 (= 10. 12) simmachus *P* 9 hebraeicum *M* acisa *P* 10 erodiona *AV,LMa.c.* erodiano (*pr.* o *ex* u; ṽ *s.* ano *m2*) *P* herodium *v* rursum *v* hyrundine *M* irundine *V* arundine *P* 12 ciconeam *L,MAa.c.* *pr.* et *eras. MA* *alt.* & *s. u. P* hebreo *A* 15 esaiae *VP,Aa.c.* bos (b *ex* u; u *s.* o) *M* 16 praesepe *V,La.c.*, (iũ *s.* ẹ *tert.*) *A* praesip.e *M* praesepem *P* 19 ad *om. P* callida *P* 20 hyemis *M* rursus *MAVPv* 21 qui supra est aere(-ē) qui supra est *A*(*M*) (*pr.* qui supra est *exp. A; alt. eras. M*) qui supra est aere *V* 23 sapientes] nos *add.* (*s. u.*) *MA cum Vulg.* 24 uere—scribarum *in mg. add. m. saec. fere IX L, om. cet.*

stilus mendax scribarum. Ad scribas loquitur et Pharisaeos, qui legis iactant notitiam et scribentes scribunt iniquitatem. quodque ait:

8, 9a LIV. *Confusi sunt sapientes, perterriti et capti sunt,* non quo sapientes sint, qui ista faciunt, sed sapientes uocat, ut suo iudicio condemnentur et e contrario sapientia eorum conuincatur stultitia dicente Paulo: qui doces alium,
8, 9b te ipsum non doces? et quia *uerbum domini proiecerunt,* ideo *nulla sapientia est in eis.* frustra igitur iactant legis scientiam, qui doctrinam operibus destruunt.

8, 10. 11 (10) LV. *Propterea dabo mulieres* — siue *uxores* — *eorum externis, agros eorum heredibus, quia a minimo usque ad maximum omnes auaritiae student, a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium* — siue *iniquitatem* —. *et sanabant contritionem filiae populi mei ad ignominiam dicentes: pax, pax, cum non esset pax.* Receperunt mercedem ope- 2
rum suorum, ut, qui uerbum domini proiecerunt, ipsi abicerentur ab eo. 'uxores', inquit, 'eorum et possessiones tradam hostibus. et ne mea crudelis putetur esse sententia,
p. 901 causas auditor agnoscat: a minimo usque ad maxi|mum omnes auaritiae student — radix est enim omnium malorum auaritia —, a propheta usque ad sacerdotem. qui alios peccantes prohibere deberent, primi sceleribus subiacent et cuncti uel iniqua faciunt, dum aliena diripiunt, uel certe mendacium, ut non sit ueritas in ore eorum. et post

7 *Rom. 2, 21 11 *Hier. 8, 10 15 *Hier. 8, 11 17 cf. Matth. 6, 2. 5. 16 18 cf. Hier. 8, 9 21. 23 *Hier. 6, 13. 8, 10 22 *I Tim. 6, 10

1 et] ad *add. VP* 5 sunt] uerbum enim domini proiecerunt et sapientia nulla est in eis *ex Vulg. add. Erasmus v* quod *Ap.c.m2* sunt *codd.* (*corr. M*) 6 suo] sub *v* e *om. A,Ma.c.* 7 Paulo] apostolo *add. v* 9 sapientia nulla *Vulg.* 12 exteris *Vulg.* 13 ad *om. M* auaritia *P* auaritiam *Vulg.* student] sequuntur *Vulg.* 15 sanabunt *P cum Vulg.* 16 filia *APa.c.* 17 pax *ter posuit V* 18 abiecerentur *L* 21 agnoscat] quia *add. s. u. m3 A* 22 enim *om. A*

ista quasi boni medici aliena uulnera uerbis sanare cupiebant,
3 qui ipsi erant omnium flagitiorum confossi uulneribus'. haec cotidie in nostro quoque populo cernimus dicente apostolo: qui praedicas non furandum, furaris et reliqua. qui cum peccatores et diuites uiderint, sanare cupiunt contritionem filiae populi dei, hoc est ecclesiae, in ignominiam uel eorum, qui decipiuntur, uel eorum, qui alios decipiunt, ut dicant omni facinore coopertis: pax, pax, cum nulla sit pax, et bellum eis immineat peccatorum.

8, 12 a LVI. *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt? quin immo confusione non sunt confusi et erubescere nescierunt.* Ἐρωτηματικῶς hoc est legendum, ut sit sensus: 'erubuerunt in sceleribus suis, intellexerunt abominationes quas operati sunt?' 'nequaquam, sed in tantam proruperunt amentiam, ut nec confusione cuperent emendare uitia nec spe ueniae sua scelera confiteri'.

8, 12 b LVII. *Idcirco cadent inter corruentes; in tempore uisitationis suae corruent, dicit dominus.* Haec sunt praemia eorum, qui erubescere nescierunt, ut, quorum dignitas erat excelsior populis, ruinis populi miscerentur. a minimo enim usque ad maximum omnes auaritiae student et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium; uisitationis autem tempus propinqua captiuitas est.

8, 13 LVIII. *Congregans congregabo eos, dicit dominus: non est uua in uitibus et non sunt ficus in ficulnea:*

4 Rom. 2, 21 8 *Hier. 8, 11 20 *Hier. 6, 13. 8, 10

1 uerbo *P* 3 dicente] beato Paulo *add. v* 4 predicaňs *V* 5 cumq; *A* uiderent *La.c.* 6 filia *P* ecclesia *P* in *om. P* 7 *pr.* qui—eorum *s. u. P* ut *om. V* omnibus *P* 9 immineant *MAa.r.* 10 qui *MPLa.c.* 12 EpatHMaCTIKω *M* epaTHMaCTIKωC (erathemasticos *s. u.*) *A* HpaΘHϿ-GaCΘiKωC *V* epaTHMaCTIKaC *P* est *om. MAVP* 13 suis] et *add. v* abhominationes (h *s. u.*) *A* 14 eruperunt *MA* erubueř *P*(*V?*) erupere *v* 15 confusionem *Ma.r.* spē *P* 17 ruentes *V* 19 et *Aa.c.m2* 22 prophetam̓ *L* 23 autem *om. M* 26 una *post* uitibus *tr. P* (= *p. 113, 8*)

folium defluxit et dedi eis, quae praetergressa sunt.
Quod sit tempus uisitationis, in quo corruent delinquentes,
manifestius docet dicens: 'congregans congregabo eos' —
hau dubium quin in Hierusalem —, 'ut obsideantur a Chaldaeis
longo tempore et famis sustineant mala. cum', inquit, 'tempora
praetereant et aestati succedat autumnus et hieme arborum
cadant folia, uidebitis cuncta de longe et ex his non capietis
cibum. non est enim uua in uitibus uobis, qui fructus 2
uitium non sumitis, et non sunt ficus in ficulnea ob-
p. 902 sesso populo, qui suarum | arborum poma cernit ab hostibus
diripi. folia', inquit, 'defluent aestate autumnoque transactis.
dedi enim eis, quae praeterire cernerent et maiore dolore amitte-
rent rerum omnium abundantiam, quam eis tangere non licebat'.

8,14.15 LIX. *Quare sedemus? conuenite et ingrediamur ci-
uitatem munitam* — siue *ciuitates munitas* — *et si-
leamus ibi* — siue *proiciamur ibi* —, *quia dominus
noster abiecit* ⟨— siue *silere fecit* —⟩ *nos et potum dedit
nobis aquam fellis; peccauimus enim domino. exspe-
ctauimus pacem et non erat bonum, tempus medelae
et ecce formido.* Uox populi respondentis inducitur et sua 2
uitia confitentis et cohortantis se mutuo, ut ciuitates ingre-
diantur muratas siue unam ciuitatem Hierusalem; iam enim

2 cf. Hier. 6, 15. 8, 12   3 Hier. 8, 13   4 cf. Hier. 21, 9
8. 9 Hier. 8, 13   15. 16. 17 *Hier. 8, 14

2 si *MVP,LAa.c.*   4 haud *AV*, (*ex* haut) *L* haut (d *s.* t) *M*, (h *s. u.*) *P*; *cf. p. 35, 13. 73, 16. 88, 4. 102, 5. 105, 3 etc.*   chaldeis *LMA*
6 estati (e *s. u.*) *M* statis (s *alt. s. u.*) *A* statim *P*   7 ca·lent *P*   longo *V*
8 cibos *v*   fructum *P*   9 sumetis *MV,Aa.c.*   11 deripi *P* deuorari *v*
state *P*   transactib; *P*   12 praeterite *P*   maiori *codd.* (*corr. L; cf. p. 22, 15. 35, 2. 125, 2 etc.*) *v*   dolori *VP,LMAa.c.*   13 habund. *VP*
14 ingrediamur] intremus *MVP,Aa.c.m3*   15 munitates *MAa.c.*   16 *pr.* sibi *M*   dominus] deus *add. Vulg.*   17 noster *om. V* nōn *MP* nr̄ *ex* n̄ *m2 A*   abiecit nos] silere nos fecit *Victorius v*   siue silere fecit *ex Vulg. suppleui* (*cf. p. 114, 2*)   silere fecit] abiecit (*scil.* ἀπέρριψεν) *LXX* (*cf. p. 79, 15. 118, 21 etc.*)   nos fecit *Vulg.*   18 expectauimus *MVP,La.c.*
enim *add. M*   19 medellae *MV,LAPa.c.*   20 ind.citur (u *s. ras.*) *L*
22 munitas *v*   iam] & *add., sed eras M*

ceterae captae fuerant. 'et sileamus', inquit, 'ibi, quia dominus noster silere nos fecit — non enim habemus fiduciam deprecandi —, siue abiciamur ibi siue proiciamur instar stercoris. ipse potauit nos aquas fellis, quia dulcem
3 in amaritudinem conuertimus deum. et ut tales biberemus aquas, causa perspicua est: peccauimus enim domino et exspectauimus pacem, qui nihil boni operis feceramus putabamusque nobis tempus adesse medicinae, cum formidine atque terrore omnia conplerentur'. personarum mutatio, et maxime in prophetis, difficilem intellectum facit; quae si suis locis et causis temporibusque reddantur, plana fient, quae uidebantur obscura.

8, 16 LX. *A Dan auditus est fremitus equorum eius, a uoce hinnituum pugnatorum* — siue *equitatus* — *eius commota est omnis terra; et uenerunt et deuorauerunt* — siue *et uenient et deuorabunt* — *terram et pleni-*
2 *tudinem eius, urbem et habitatores eius.* Non igitur, ut supra LXX transtulerunt, dixit populus: ingrediamur ciuitates munitas, sed: ciuitatem munitam, ut significet Hierusalem. denique et nunc infert: urbem et habitatores eius. describitur autem a Dan per Phoenicem ueniens cum exercitu Nabuchodonosor, in quo loco Iordanes fluuius oritur, et quae LXX futura, Hebraicum pro ueritate rei iam facta commemorat.

1. 3. 4 *Hier. 8, 14 4 cf. Ps. 24, 8. I Petr. 2, 3 5 cf. Os. 14. 1. Am. 6. 12 (13) 6 Hier. 8, 14. 15 14. 16 *Hier. 8, 16 18 *Hier. 8, 14 19 Hier. 8, 14 20 Hier. 8, 16

2 habeamus *P* 4 **stercoris *M* potabit *Ma.c.* aquam *P* aqua *MAVv* dulces (l *s. u.*; s *ex* m) *M* 5 deum—biberemus *om. M* 6 expectauimus *MVP* 7 putamusque *VP* 8 tempus nobis *MAVP* 9 omnia—maxi *in mg. m. coaeua* (enim *post* personarum *add.*; et *om.*); *eadem uerba nulla uaria lectione in mg. inferiore add. alia m. M* 11 qui *Pa.c.* uideantur *P* 14 innituum *M* eius siue equitatus *v* 19 sed *Erasmus v* siue *codd.* 21 discribitur *P* (*passim*) 22 exercitum̃ *L* nabucod. *M* nabughod. (*ex* nabucod.) *A* nabogod. (ch *s.* g) *P* iordanis *codd.* (*corr. L*) fluuius Iordanis *v* 23 rei] se *P* factam *P*

8, 17 (17. 18) LXI. *Quia ecce ego mittam uobis serpentes regulos* — siue *pessimos* aut, ut Septuaginta transtulerunt, *mortiferos* —, *quibus non est incantatio; et mordebunt uos, ait dominus, insanabiliter cum dolore cordis*
p. 903 *uestri deficientis.* Qui sint illi, qui ueniunt a | Dan et 2
quorum auditus est fremitus et qui terram omnem ad solitudinem redegerunt, sub alia figura idem prophetalis sermo demonstrat 'serpentes' eos appellans 'pessimos' siue 'mortiferos' et, ut Aquila transtulit, 'regulos', qui appellantur Hebraice 'sapphonim'; pro quo, quid sibi uoluerit secunda eius editio, ut 'speculatores' diceret, non intellego, nisi forte ob uerbi similitudinem. quibus non est, ait, incantatio. frustra 3
enim ad deum preces fundunt aduersum serpentem antiquum, colubrum tortuosum, qui dei praecepta contemserint. utamur hoc loco aduersum eos, qui saluatoris eloquia contemnentes traduntur aduersariis potestatibus.

8, 18 LXII. *Dolor meus super dolorem, in me cor meum maerens.* Pro quo, ut supra diximus, LXX superiori sententiae, quae dicta sunt, copularunt, ut ponerent: et mordebunt uos, ait dominus, insanabiliter cum dolore cordis uestri deficientis. in Hebraico autem non tam 'dolor' est, qui Graece dicitur ὀδύνη, quam μειδίαμα, quod nos interpretari possumus 'rictum' oris dolore contracti et habentem risus

2 *Hier. 8, 17 4 *Hier. 8, 18 5 cf. Hier. 8. 16 6 cf. Gen. 47, 19 etc. 8. 9. 11 *Hier. 8, 17 12 Hier. 8, 17 13 cf. Apoc. 12, 9. 20, 2 14 cf. Esai. 27, 1 19 *Hier. 8, 17. 18

1 ecce] &c̄ *Pa.c.* 2 pessimus *La.c.* 4 insanabiliter—deficientis *om. Vulg.* 5 deficientes *La.c.* deficietis *cet. v* ἀπορουμένης *LXX* (*cf. lin. 21*) sunt *Ma.c.,v* 6 omnem terram *V* 7 redigerunt *La.c.Mp.c.* redierunt *P* 8 siue *om.,* & *add. s. u. M* 9 aliqua *Pa.c.* 10 saphonim *La.c.* sapponim *Aa.c.* sapphonin *M* saphphonim *v* uoluerint *V* 13 (=15) aduersus *MAVPv* 14 colobrum *MAa.c.* tortuorsum *V* contemserint (*sic semper fere Lp.c. uel primitus*) *scripsi* contempserint *codd.* 15 eloquio *MV,LAa.c.* eloquium *P* 18 merens *VP,Aa.c.m2* 19 copolarunt *L* ponent *Lp.r.* et *om. V* 21 deficietis *MAVPv* aum *A* dolor est] dolorem *P* 22 odiNH *V* odyNh *P* μειδίαμα *Erasmus v* MHdiaMa *LMVP* MHdiaλλλ (medialla *s. u.*) *A* 23 dolorem *P* et *s. u. L*

similitudinem. ἐμφατικῶς autem haec ex persona dei legenda sunt plangentis euersionem Hierusalem et eius miserias non ferentis.

8, 19a LXIII. *Ecce uox clamoris filiae populi mei de terra longinqua!* Fletum describit et ululatum urbis Hierusalem ingressis hostibus.

8, 19b LXIV. *Numquid dominus non est in Sion aut rex eius non est in ea?* Siue dominus ipse est rex aut certe dominus ad patrem, rex refertur ad filium iuxta illud, quod sub nomine Salomonis scribitur: deus, iudicium tuum regi da et iustitiam tuam filio regis. ut autem uox clamoris sit in Hierusalem et clamor ipse ueniat de terra longinqua, causa manifesta est, quod dominus non sit in ea et rex illius recesserit ab illa.

8, 19c LXV. *Quare ergo me ad iracundiam concitauerunt in sculptilibus suis et in uanitatibus alienis?* 'Recessit autem', inquit, 'ab eis dominus, quia me, qui dominus et rex eorum eram, idolorum cultu ad iracundiam prouocarunt'.

8, 20 LXVI. *Transiit messis, finita est aestas; et nos saluati non sumus.* Rursum populus loquitur, qui in Hierusalem diuturna obsidione conclusus est, quod mutata sint tempora et anni circulus euolutus sit et omnis eorum spes irrita fuerit atque transierit.

8, 21 LXVII. *Super contritione filiae populi mei contri-*
p. 904 *tus|sum et contristatus, stupor obtinuit me.* Respondet

10 Ps. 71, 1 (2)

1 eϽ-CΦaπKWC *V* -KWaC *P* (emphaticos *s. u. A*) haec *om. L* ex *om. P* diligaenda *P* 2 plangentes *La.c.* 7 in *om. v* 9 adfertur *P* 10 salamonis *L* 11 ut] cur *v* 13 lonquinqua *M* 14 recessit *La.c.* 15 (= 18) iracundia *La.c.* 16 sculptillibus *La.c.* 17 autem *om. M* dominus *om. P* quia me qui *postea add. P* qui] quia *Va.r.* 18 eorum] illorum *v* prouocauerunt *V,La.c.,v* 19 transit *P,Va.c.* 21 quia *v* 22 omis (is *s. u. m2*) *A* 24 contritionem *P* filiae *s. u. L* 25 contristatur *V* respondet *scripsi* respondit *codd. v* (*cf. p. 58, 9. 82, 7. 91, 14*)

deus, quod in adflictione Hierusalem ipse uideatur adflictus, et in humanam similitudinem stupore conteritur.

8, 22 LXVIII. *Numquid resina non est in Galaad aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix filiae populi mei?* Non solum in praesenti loco, sed et multis aliis testimoniis scripturarum inuenimus resinam Galaad pro paenitentia poni atque medicamine mirarique nunc deum, quare uulnera Hierusalem nequaquam curata sint et necdum cicatrices obduxerint cutem eo, quod non sint prophetae nec sacerdotes, quorum debeant curari medicamine.

9, 1 LXIX. *Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum? et plorabo die et nocte interfectos filiae populi mei.* 'Si totus', inquit, 'uertar in fletum et nequaquam guttae sint lacrimarum, sed abundantia fluminis, tamen interfectos filiae populi mei digne flere non potero. tanta enim sunt mala, ut omnem dolorem sui uincant magnitudine'. hoc autem tam ex prophetae quam ex domini persona intellegi potest.

9, 2a LXX. *Quis dabit me in solitudine diuersorium uiatorum? et derelinquam populum meum et recedam ab eis.* LXX: *quis det mihi in solitudine mansionem nouissimam, ut relinquam populum meum et recedam ab eis?* 'Melius', inquit, 'est habitare in extrema solitudine quam inter tanta hominum scelera commorari'. unde et saluator in euangelio loquebatur: usquequo sustinebo uos? et in alio loco scriptum est: in tempore illo, qui intel-

6 cf. Hier. 46 (26), 11. 51 (28), 8 21 *Hier. 9, 2 25 *Matth. 17, 16. cf. Marc. 9, 18. Luc. 9, 41 26 *Am. 5, 13. cf. Thren. 3, 28. Mich. 2, 3

1 afflict••tione *A* adflictionem *P* 2 humana similitudine *V* conteritus *V* conteratur *v* 4 tibi *M,La.r.* non—cica *s. u. L* 6 et] in *add. v* 7 mirarīq.o (o *s.* q) *V* 9 obduxerunt *P,Va.c.* 12 *alt.* et] ac *v cum Vulg.* 13 fletum] luctum *V* 14 sint guttae *La.c.* habundantia *VP* 16 magnitudinem *La.c.* 17 propheta *M* 19 in diuersorio *MAVP,La.c.* 21 solitudinem *V* 23 est inquit *P* 25 euuangelio *La.c.* (*passim*) 26 intelleget *Ap.c.*

legit, sedebit et tacebit, quoniam tempus pessimum est.

9,2b.3 LXXI. *Quia omnes adulteri sunt, coetus praeuaricatorum, et extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii et non ueritatis; confortati sunt in terra, quia de malo in malum egressi sunt et me non cognouerunt, dicit dominus.* De malo in malum transeunt peccatores, quando idolum mutant idolo et de peccatis ad peccata transcendunt uel certe de obsidionis malo transeunt
2 ad captiuitatem. et de sanctis quidem dicitur: ibunt de uirtute in uirtutem, de peccatoribus uero: de malo in malum egressi sunt. causaque omnium miseriarum, quod non cognouerint dominum coetusque sit praeuaricantium et armantium linguam suam instar extenti arcus in blasphemiam; confortatique sunt in terra, ut mereantur audire: terra es et in terram ibis.

9, 4—6 LXXII. |*Unusquisque se a proximo suo custodiat et*
p. 905 *in omni fratre suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantatione supplantat et omnis amicus fraudulenter incedit et uir fratrem suum deridebit et ueritatem non loquentur; didicit enim lingua eorum loqui mendacium* — siue *docuerunt enim linguam suam loqui mendacium* —. *ut inique agerent, laborauerunt* — siue *inique egerunt et non inter-*

10 Ps. 83, 8 11* Hier. 9, 3 15 Hier. 9, 3 *Gen. 3, 19
21. 24 *Hier. 9, 5

4 et *om. P* 6 in] ad *Vulg.* 7 in] ad *MAP* 8 mutanti dolo *P* de *om. M* 9 de *om.*, ab *s. u. M* 10 captiuitate *P* 12 miserorum *M* quia *v* 13 cognorunt *P* cognouerunt *v* 16 est *La.c.* terra *La.c.* 18 abeat *P* 19 frater] eius *add. V* supplantatione *Ap.c.m3* supplantatis *Ap.c.m2* supplantans *Vulg.* supplantat *Ap.c m3* supplantabit *Ap.c.m2,v cum Vulg.* 20 incedet *V,Ap.c.,v cum Vulg.* 21 loquitur *La.c.* dicit *V,Ma.c.* docuerunt *v* linguam *v* eorum] suam *v* 22 loqui *om. P* mendatium (da *s. u.*) *P* docuerunt—suam] didicit lingua eorum (*scil.* μεμάθηκεν ἡ γλῶσσα αὐτῶν) *LXX* docuerunt] didicit *v* lingua *v* 23 suam] eorum *v* iniqua *VP* 24 iniqua *P*

miserunt, ut conuerterentur —. habitatio tua in
medio doli; in dolo — siue *usura super usuram et*
dolus in dolo; — rennuerunt — siue *noluerunt — scire*
me, dicit dominus. Hoc loco utendum est in tempore per- 2
secutionis et angustiae, quando aut rara aut nulla fides, quando
nec fratri nec proximo credendum est et inimici eius
domestici eius, quando iuxta euangelium tradet pater
filium et filius patrem et diuiduntur duo in tres et tres
in duo. quodque infert: docuerunt linguam suam
loqui mendacium siue didicit lingua eorum loqui
mendacium, ostendit consuetudinem mentiendi quodam-
modo in naturam uerti studioseque eos agere, ut agant
iniqua. quodque sequitur: habitatio tua in medio doli, 3
in dolo, proprie ad prophetam sermo dirigitur, quod habitet
in medio populi mentientis — siue, ut LXX transtulerunt: usura
super usuram et dolus super dolum — et quod co-
tidie augeant scelera et nequaquam eos prioris facti paeniteat,
sed nouis praeterita cumulent, haec facientes omni agant
studio, ut nesciant dominum, qui haec non facienda praecepit.
9, 7 LXXIII. *Propterea haec dicit dominus exercituum:*
ecce ego conflabo — siue *igne examinabo — et pro-*
babo eos; quid enim aliud faciam a facie filiae po-
puli mei? siue *quia faciam a facie malitiae filiae*
populi mei. Quotiescumque angustiis subiacemus, mala reci-

2. 3 *Hier. 9, 6 6 *Mich. 7, 6. *Matth. 10, 36 7 cf. Matth. 10, 21. Luc. 12, 53 8 cf. Luc. 12, 52 9 Hier. 9, 5 10 *Hier. 9, 5 13 Hier. 9, 6 15 *Hier. 9, 6 21. 23 *Hier. 9, 7

2 doli] siue *add. s. u. LA* *alt.* usura *P* 3 dolore *P* 5 fides] est *add. v* 6 eius] hominis *v* 8 diuidentur *Ap.c.,v* 9 duo] & *add. P* quoque *MAa.c.* 10 dič *V* 12 natura *P* ageret *P* 14 dirigetur *MAa.c.* 15 usura *Erasmus v* usuram *codd.* 16 *pr.* dolum *V,Mp.c.* quod *s. u. M* cottidie *V* 17 augeat *Pa.c.* 18 comulent *P* haec] aut̄ *add. s. u. Lm2* omnia *MAP,LVa.c.* agunt *Lp.c.m2,v* 19 quia *P* 22 facie• *L* filii *P* 23 quid *Ap.c.m2,v* facie] faciem *Ma.c.* militiae *P* filii *P* 24 quotienscumque *MVP,La.c.Ap.c.m2* subiciemus *P* recepimus *LMAa.c.*

pimus a deo et examinamur persecutionibus, ut, quicquid in nobis adulterinae materiae est, tribulationum et miseriarum excoquatur ardoribus: argentum enim domini igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum.

9, 8. 9 LXXIV. *Sagitta uulnerans lingua eorum, dolum*
locuta est; in ore suo pacem cum amico suo loqui-
tur et occulte ponit ei insidias. numquid super his
non uisitabo, dicit dominus, aut in gente huiusce-
2 *modi non ulciscetur anima mea?* Omnis hereticus, qui
corda uulnerat audientium et nescientium scriptum: omni
custodia serua cor tuum, sagittam possidet uulnerantem
et in dolo loquitur, cumque ore suo pacem proximo repro-
p. 906 mittat, occulte tendit insi|dias. sequentibus autem uersiculis,
in quibus dicit: numquid super his non uisitabo, di-
cit dominus, aut in gente huiuscemodi non ulci-
scetur anima mea? crebro in hoc propheta abutitur, ut,
cum singula malorum operum enumerarit, inferat se iuste facere,
quod faciat.

9, 10 LXXV. *Super montes assumam* — siue *assumite* —
fletum et lamentum et super speciosa — siue *se*
mitas — deserti planctum, quoniam incensa sunt —
siue *defecerunt — eo, quod non sit uir* — siue
homo — pertransiens. et non audierunt uocem pos-
sidentis — siue *substantiae* —; *a uolucre caeli usque*
2 *ad pecora migrauerunt et recesserunt.* Superueniente

3 Ps. 11, 7 10 Prou. 4, 23 14 *Hier. 9, 9 16 cf. Hier. 5, 9. 29 19. 20. 22. 23. 24 *Hier. 9, 10

1 examinantur *V* 2 materia *V* 3 exquoquatur *AP,La.c.* exuratur *v* in igne *V* 7 oculte *V* 8 gentem *P* huiusmodi *Vulg.* 9 (= 15) ulciscitur *La.c.* ereticus *P* qui corda *om. M* 10 nescientem *P* cor *add. s. u. M* scriptum *s. u. L* ẽ *add. s. u. m2,* enĩ *add. s. u. m3 M* 11 tuum cor *P* possedit *P* 12 quumque *La.c.* 13 autem *om. P* 15 gentẽ *V* 17 enumerari *V* enumeraret *P* inferat se] in se inferat *V* 18 facit *v* 20 *pr.* et] ac *Vulg.* 23 possidentes *LAa.c.* 25 transmigrauerunt *Mp.c.m2 cum Vulg.*

Babylonio et cuncta uastante solitudo prouinciae prophetatur, quod planctus in montibus, fletus sit in deserto siue in semitis solitudinis, quod uniuersa defecerint atque succensa sint et nullus sit, qui per terram gradiatur caesis omnibus, nihilque remanserit, quod spirare possit et uiuere. unde pro 'possidente' LXX transtulerunt 'substantiae', quae Hebraice dicitur 'macne'; et 'substantia' hic non pro οὐσία, hoc est 'essentia', accipitur, sed pro 'opibus' atque 'diuitiis'. quodque infert: a uolucre 3
caeli usque ad pecus recesserunt et abierunt, hoc ostendit, quod saepe diximus, iram dei uniuersa sentire et non solum aues aeris, sed et pisces aquae deficere. iuxta tropologiam fletus assumitur super montes et lamentatio super speciosa deserti, quando principes peccant ecclesiae et nihil in ea inuenitur substantiae dei nec auditur uox domini ecclesiam possidentis per sanctos et apostolicos uiros et a uolucre caeli usque ad pecora, ab his uidelicet, qui possunt in sublime ascendere, usque ad irrationales et simpliciores quosque, recesserint a conciliabulo dei.

9, 11 LXXVI. *Et dabo Hierusalem in aceruos harenae* — siue *in transmigrationem* — *et in cubilia draconum et ciuitates Iuda dabo in desolationem eo, quod non sit habitator.* Cum ecclesiastici uiri et doctores quique defecerint, tunc datur Hierusalem in transmigrationem siue in aceruos harenae, ut hereticus in ea sermo praeualeat et effi-

5 Hier. 9, 10 6 *Hier. 9, 10 8 *Hier. 9, 10 10 cf. p. 62, 14 15 Hier. 9, 10 20 *Hier. 9, 11

1 babyllonio *La.c.* exercitu *add. Mv* 4 cesis *V* cessis *P* 5 sperare *P,La.c.* possit...... *LA* (possit *bis posuit P*) pro] & *P* 6 macnae *VP* magne *LA* 7 ΥCιa *MV*, (usia *s. u.*) *A* dycιa *P* 9 secesserunt *V* 11 aues] habes *Ma.c.* aues aeris] auersari *P* aquae] atq. *V* 14 uox] xpi *add. MAVP* 16 peccora *P* uidellicet *La.c.* 17 suplime *P* inrationabiles *Pa.r.* quosque] qui *add. v* 18 recesserunt *Ap.c.m2* 19 dabo] oms sic mdat *add. V* arenae *MVP* 20 *alt.* in *om. Vulg.* 21 ciuitatis *Aa.c.* Iudae *v* desolationem (solitudinem *s. u.*) *A* 22 quoque *P,Aa.c.* 23 defecerit *Va.c.* defecerunt *P* dabitur *Ap.c.m2* 24 aceruo *V* arenae *P* efficiantur *Pa.r.*

ciatur cubile draconum et ciuitates illius redigantur in solitudinem nec sit in ea diuini sermonis habitatio et ille, qui dicit: inhabitabo et inambulabo in eis et ero deus eorum.

9,12–14 LXXVII. *Quis est uir sapiens, qui intellegat hoc et
ad quem uerbum oris domini fiat et annuntiet istud:
quare periit terra et exusta est quasi desertum eo,
p. 907 *quod non sit, qui pertrans|eat? et dixit dominus: quia*
dereliquerunt legem meam, quam dedi eis, et non au-
dierunt uocem meam et non ambulauerunt in ea et
abierunt post prauitatem cordis sui et post Bahalim,
2 *quos didicerunt a patribus suis.* Interrogat propheta,
si quem sapientium in Hierusalem ualeat repperire et eorum,
ad quos fiat sermo dei et qui possint annuntiare domini
uoluntatem et causas reddere, cur Iudaea redacta sit in soli-
tudinem et omnibus interfectis nullus remanserit, qui per eam
transeat. et inducit dominum respondentem causasque reddentem,
quia dereliquerint legem eius, quam dederat eis, nec audierint
uocem illius nec fecerint, quae praecepta sint, sed abierint
3 post prauitatem cordis sui. ergo non in nostra uoluntate, sed
in domino confidendum est; prauum enim cor in hominibus et de corde nostro exeunt pessimae cogitationes. et post Bahalim, inquit, abierunt, quos didicerunt a patribus suis. Bahal idolum Sidoniorum et est

3 *II Cor. 6, 16   21 cf. Hier. 17, 9   22 *Matth. 15, 19
23 *Hier. 9, 14

1 ciuitas *La.c.* solitudine *P* 2 diuinis *P* 3 inambula *Ma.c.m2*
6 ut *Ap.c.m2,v cum Vulg.* 7 quae *La.c.* perit *MV* perierit *Ap.c.m2 cum Vulg.* pariat (a *alt. in ras.*) *P* et *om. V* sit *Ap.r. cum Vulg.*
9 derelinquerunt *MAa.r.* 12 quod *Aa.c.m2 cum Vulg.* 13 reperire *Ap.r.* 15 iudea *La.c. m2* sit] ē *P* 18 derelinquerint *V* audier̄ *P*
19 eius *v* sunt *P* habierint *V,La.c.* abierunt *P* 20 cordi *La.c.* non *om. P* uoluptate *Pp.c.* 21 confitendum *v* omnibus *AVP,La.c.,v* ominibus *M* 22 pessime *La.c.* 24 bahal·· *L* sydoniorum *A* est *add. v*

numeri singularis, Bahalim uero pluralis numeri. ergo nec parentum nec maiorum error sequendus est, sed auctoritas scripturarum et dei docentis imperium.

9, 15. 16 LXXVIII. *Idcirco haec dicit dominus exercituum deus Israhel: ecce ego cibabo eos, populum istum, absinthio* — siue *angustiis* — *et potum dabo eis aquam fellis et dispergam eos in gentibus, quas non nouerunt ipsi et patres eorum, et mittam post eos gladium, donec consumantur.* Potest et de uicino tempore prophetari, quando capti sunt a Chaldaeis, et proprie de hoc tempore, quando dispersi sunt in gentibus, quas non nouerant ipsi et patres eorum, et in toto orbe diuisi cibatique sunt absin-
thio siue necessitatibus et angustiis. et acceperunt potum 2
aquam fellis, quod aut malorum significat magnitudinem et sempiternum captiuitatis iugum, aut certe per ignorantiam legis dei pro Christo Antichristum suscepturi sunt. mittitur autem gladius post eos, ut usque ad interitum consumantur, uel certe gladius, qui eos diuidat et non patiatur in malum habere consensum, ut dispereant in eo, quod mali sunt.

9, 17–19a LXXIX. *Haec dicit dominus exercituum: contemplamini* — siue *intellegite* — *et uocate lamentatrices et ueniant et ad eas, quae sapientes sunt, mittite et properent* — siue *loquantur* —, *festinent et assumant super nos* — siue *super uos* — *lamentum et deducant*
p. 908 |*oculi nostri* — siue *uestri* — *lacrimas et palpebrae*

6 *Hier. 9, 15   21. 23 *Hier. 9, 17   24. 25 *Hier. 9, 18

1 *pr.* numeris *P*   plurales *La.c.*   *alt.* numeri] ē *add. s. u. m3 M* 2 malorum *MVP, Aa.c.* 3 ducentis *Aa.c.* 5 eos *om. P, Ap.r. cum Vulg.* absentio *La.c.* absenthio *P* (= *lin. 12*) 7 dispargam *M, Aa.c.* nouerant *MAVP* 9 consummantur *V, Aa.r.* potens *P* de] di *P* 10 chaldeis *La.c.* 11 nouerunt *MP* 14 aquam *om. M* aūt *P* 15 per *om. MVP, LAa.c.m2* 16 dei] & *add. s. u. M* nā *add. s. u. m2 A* antexp̄m *LMAa.c.* 17 consūmantur *V* 19 dispereat *Aa.c.m2* 20 exercituum] deus Israel *add. Vulg.* 21 intelligite *Lp.c.* 22 *alt.* et *om. P* 24 et *eras. A, om. Vulg.* 25 siue uestri *om. M* palphebrae *P*

nostrae — siue *uestrae* — *defluant aquis, quoniam uox lamentationis audita est de Sion* siue *in Sion.*
2 Propter futuram captiuitatem et euersionem Hierusalem lamentatrices uocari iubet, quae solent in luctu uoce flebili et lacertos manibus uerberantes ad lacrimas populum prouocare; hic enim mos usque hodie permanet in Iudaea, ut mulieres sparsis crinibus nudatisque pectoribus, uoce modulata omnes ad fletum concitent. se autem iungit deus conpatientis affectu siue propheta, ut, quicquid populus sustinet, ipsum sustinere et sentire se dicat. quod autem infert: quia uox lamentationis audita est de Sion, statim sequitur, quae ista sit uox.

9, 19 b LXXX. *Quomodo uastati sumus et confusi uehementer? quia dereliquimus terram, quoniam deiecta sunt* — siue *abiecimus* — *tabernacula nostra.* Uox ista est lamentantium Sion: quomodo uastati sumus et con-
2 fusi uehementer? statimque sibi ipsi respondent et causas uastationis exponunt dicentes: quia dereliquimus terram nostro uitio atque peccato et deiecta sunt tabernacula nostra, quae quasi praetereuntes quondam possidebant. dicant hoc et in persecutione quondam credentium turbae, quoniam idcirco uastatae sint atque confusae, quia dereliquerint terram domini et deseruerint tabernacula sua.

9, 20. 21 LXXXI. *Audite ergo, mulieres, uerbum domini et assumat auris uestra sermonem oris eius et docete filias uestras lamentum et unaquaeque proximam suam planctum, quia ascendit mors per fenestras*

1 *Hier. 9, 18 2 *Hier. 9, 19 10 *Hier. 9, 19 15 *Hier. 9, 19 16. 18. 19 Hier. 9, 19

1 siue uestrae *om. M* quia *Vulg.* 5 lacertus *La.c.* 6 hinc *P* et *La.c.* & ut *MP,Aa.r.* 7 modolata *Ma.c.* 8 con(m)patientes *VPa.c.* 9 ipsum *eras. A* 15 abicimus *MP* 17 ipsi sibi *P* causas] suae *add. v* 18 uastationes *La.c.* 19 deleta (*ex* delicta) *M* 20 possidebant—quondam *om. P* 21 persequutionem *M* 22 sunt *v* dereliquer̄ *P* 23 desererint *La.c.* deseruerunt *Aa.c.* desuerint *P* 24 ergo *om. V* 25 assumant *Vulg.* aures *P,La.c., Vulg.* uestrae *Vulg.*

nostras, ingressa est domos nostras disperdere paruulos de foris, iuuenes de plateis! In superiore capitulo dixerat: uocate lamentatrices et ueniant et ad eas, quae sapientes sunt, mittite et properent; nunc quasi praesentibus loquitur in condemnationem sacerdotum atque doctorum et uirorum omnium, ut illis cessantibus a doctrina istae audiant uerbum domini et assumant sermones oris eius doceantque filias et proximas suas planctum causasque lacrimarum, quia ascendit, inquit, mors per fenestras
nostras, ingressa est domos nostras. quod quamquam 2
et spiritaliter possit intellegi eo, quod per omnes sensus ad animae interitum mors introeat peccatorum, tamen et de Babyloniorum impetu intellegi potest, quod tanta sit fortitudo
p. 909 et uelocitas proeliandi, ut non ex|spectent reserare fores, sed
per fenestras et tecta conscendant, ut domos uastent Hierusalem. pereunt autem paruuli, qui foris sunt et egrediuntur de Hierusalem, et iuuenes, ad quos scribit et Iohannes, qui non ingrediuntur per artam et angustam uiam, quae ducit ad uitam, sed ambulant per plateas, de quibus scriptum est: quam lata et spatiosa uia, quae ducit ad mortem!

9, 22 LXXXII. *Loquere: haec dicit dominus: et cadet morticinum hominis* — siue *cadauera hominum* — *quasi stercus super faciem regionis* — siue *campi* — *et*

3 Hier. 9, 17 9 Hier. 9, 21 17 cf. I Ioh. 2, 13 18 cf. Matth. 7, 14 19 *Matth. 7, 13 22. 23 *Hier. 9, 22

1 (= 10) domus *P,La.c.Ap.c., Vulg.; cf. p. 81, 8* 2 fores *P* superiori *La.c.Ap.c.,v* (*cf. p. 113, 12*) autem *add. VP* 3 ueniat *La.c.* ad *om. P,La.c.* 4 nunc] non *P* 5 condemnatione *La.c.* 7 doctrinā *P* iste *V* isti *P* sumant *P* sermonis *La.c.* sermonem *P* 9 inquit *om. v* 11 spiritualiter *Ap.c.m2* sensos *Pa.c.* 13 babil. *P* inpetu *La.c.* impetū *M* 14 p̄liandi *V* expectent *MVP* reserari *Ap.c.* sed] et *add. v* 15 ut] & *M* domus *MP,La.c.Ap.c.; cf. lin. 1 (=p. 126, 12)* 17 iuuenes *tr. ante* de; *pr.* et *om. P* iohannis *P,La.c.* 18 egrediuntur *M* ducitur *Ma.r.* 20 latam *Ma.r.* uia *postea add. P* 21 cadit *La.c.* morticinium *v* (*= p. 126, 13*) 22 quasi] quia si *L* 23 campi et] capi& *P*

quasi faenum post tergum metentis et non est, qui colligat. Uerbum Hebraicum, quod tribus litteris scribitur 'daleth, beth, res' — uocales enim in medio non habet —, pro consequentia et legentis arbitrio si legatur 'dabar', 'sermonem' significat, si 'deber', 'mortem', si 'dabber', 'loquere'. unde et Septuaginta et Theodotio iunxere illud praeterito capitulo, ut dicerent: disperdere paruulos de foris, iuuenes de
2 plateis morte. Aquila uero et Symmachus transtulerunt λάλησον, 'loquere', ut imperet deus prophetae loqui, quae sequuntur: haec dicit dominus et reliqua. et est sensus: cum ascenderit mors per fenestras nostras et ingressa fuerit domos Hierusalem et paruuli iuuenesque de foris perierint et plateis, tunc erit morticinum eorum siue cadauera mortuorum quasi in sterquilinium super faciem terrae et quasi stipula, quae post tergum metentium dimittitur et ut inutilis non colligitur. per quae ostendere uult tantam in Hierusalem et circa urbem caedem futuram, ut nullus sit, qui sepeliat corruentes.

9, 23. 24 LXXXIII. *Haec dicit dominus: non glorietur sapiens in sapientia sua et non glorietur fortis in fortitudine sua et non glorietur diues in diuitiis suis,*

7 *Hier. 9, 21. 22 (21) 9 *Hier. 9, 22 10 Hier. 9, 22 14 Hier. 8, 2. 16, 4

1 fenum *VP* postergum *MP,AVa.c.* metentes *La.c.* 3 deleth *P,Ap.c.* daled *V* non *eras. A* 4 legat *P* dΛeBar *V* 5 dabber] abber *V* dabuer *P* daber *v* 6 teodotio (o *pr. ex* u) *A* theodotion *VP* iunxeret (un *s.* ę *alt.*) *M* iunxerunt *v* 7 disperderent *V,LMAa.r.* disperdent *v* paruolos *Aa.c.* iuuenes& *M* 9 λeaHCON (*in mg.* leanson) *M* ΛaaecωN (Λa *et* c *s. u.*; laleson *s. u.*) *A* ΛeaNCON *V* aeaNCON *P* id est *add. v* conloquere (l *s.* n) *A* impleret *MP,La.r.* iuberet *s.* impleret *A* prophetam *V* profeta eloqui *M* secuntur *P,La.c.* sequntur *V* 11 ascenderet *La.c.* 12 iuuenes qui *P* et] de *add. s. u. m2 A* in *v* 14 in *L, om. cet. v* stipulam *L* 15 postergum *MP,Aa.c.* demittitur *P* ut & *V* inutiles *La.c.* 16 collegitur *MP* tantam *post* hierusalem *tr. P* 17 nullis *P* 20 fortitudinem suam *L* 21 diues] diuis *Pa.c.*

sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire — siue *intel-*
legere — et nosse me, quia ego sum dominus, qui facio
misericordiam et iudicium et iustitiam in terra! haec
enim placent mihi — siue *quia in istis est uoluntas*
mea —, dicit dominus. Omnis hominum aufertur superbia, 2
dum et sapientia et fortitudo et opes eorum reputantur in
nihilum et ista est sola gloriatio, ut sciat et intellegat, quod
ipse sit dominus, qui facit misericordiam et iudicium et iusti-
tiam super terram, quod omnia dei prouidentia et iustitia
gubernentur et, quae nobis uidentur non habere rationem,
p. 910 iustitiae plena sint atque ra|tionis. haec enim sola placent 3
deo et in his uoluntas illius est. ubi sunt ergo, qui dicunt
proprio hominem regi arbitrio et sic datam liberi arbitrii pote-
statem, ut dei misericordia tolleretur atque iustitia? unde et
apostolus assumens hoc testimonium ponit exemplum: qui
gloriatur, in domino glorietur.

9,25.26 LXXXIV. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et uisitabo*
super omnem, qui circumcisum habent praeputium,
super Aegyptum et super Iudam et super Edom et
super filios Ammon et super Moab et super omnes,
qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto, quia
omnes gentes habent praeputium, omnis autem domus
Israhel incircumcisi sunt corde. Multarum ex parte 2
quadam gentium et maxime, quae Iudaeae Palestinaeque con-
fines sunt, usque hodie populi circumciduntur et praecipue
Aegyptii et Idumaei, Ammanitae et Moabitae et omnis regio

1. 4 *Hier. 9, 24   9 cf. Sap. 14, 3   10 cf. Eccle. 8, 17   15 I Cor. 1, 31. II Cor. 10, 17

1 siue] & *M* 2 qui] quia *P* 4 plac& *P* 5 ait *Vulg.* 6 dum *om. M pr.* et] ad *P, om. v* *alt.* et *om. v* 7 nihilo *ex* illo *P* sciant *V,Ap.c.* intellegant *V,Ap.c.* 8 dñs sit *P* 9 et iustitia *in mg. M* 10 uideantur *M* 13 homine *P* hominem proprio *v* regi] posse *add. v* et *s. u. M* 14 tollere.tur (e *pr. s. u.*) *L* tollatur *v* et *om. M* 18 omnes *M* habet *Ap.r.,v cum Vulg.* 19 Iuda *Vulg.* 21 sunt *om. MP,LAa.c.* 23 quadam parte *v* 24 maximae *M* quae *eras. M* iudeae *MA,Pp.r.* palestinae *Ma.c.* 26 idumei *P,La.c.* Ammonitae *v* (= *p. 128, 12*)

Saracenorum, quae habitat in solitudine et de quibus dicitur:
super omnes, qui attonsi sunt in comam, habitantes
3 in deserto. non igitur debet gloriari Iuda, qui mixtus est
cum gentibus supra scriptis, eo, quod praeputium non habeat,
sed ex lege dei circumcisus sit, cum et alii haec faciant, qui
legis mandata non seruant et ignorant deum Israhel. nec
prode est circumcisio, quae in signum data est, nisi praecepta
domini conpleantur; sicut et comae, quae gentem significant,
4 non robora corporum et fortitudinem pugnatorum. quodque
sequitur: omnes gentes habent praeputium, omnis
autem domus Israhel incircumcisi sunt corde, hunc
habet sensum: cum praeter Aegyptios, Idumaeos, Ammanitas
et Moabitas, Ismaelitas in solitudine commorantes, quorum
plerumque pars circumcisa est, omnes aliae nationes in toto orbe
incircumcisae sint carne, omnis domus Israhel incircumcisa est
corde, non carne, quae incircumcisio ducit ad mortem; illa
enim carnis, haec spiritus est.

10, 1–3 a LXXXV. *Audite uerbum, quod locutus est dominus
super uos, domus Israhel! haec dicit dominus: iuxta
uias gentium nolite discere et a signis caeli nolite
metuere, quae timent gentes, quia leges populorum
2 uanae sunt!* Proprie aduersum eos loquitur, qui uenerantur
caelestia et, quae in signa sunt posita annorum, temporum,
mensuum et dierum, ab his aestimant regi humanum genus
p. 911 et ex causis caelestium terrena moderari. | quodque ait: leges

2 Hier. 9, 26 6 cf. Rom. 2, 25 10 Hier. 9, 26 25 *Hier. 10, 3

1 saracinorum *P* qui *P,Ap.c.* habitant *P,MAp.c.* 3 gloriari debet *v* iudas *Mp.c.* myxtus *A* 5 cum *om. P* 7 prodė est *L* prodest *cet.* praecepta] mandata *v* 8 significat *P* 9 roborant corpora *Victorius* 11 domos *Pa.c.* incircumci *M* 12 aegiptios *M* idumeos *LMA* 13 ismailitas *La.c.* hismahelitas *AP* ismahelitas *V* solitudinem *MAP,La.c.* 14 pleraque *Ap.c.* est] & *add. M* alienationes *V* 22 aduersus *MAVPv* 23 et] ea (a *s. u. m3*) *M* signum *P* 24 mensium *MAVp.c.,v* existiment *P* genus *postea add. P* 25 legis *P*

siue legitima populorum uana sunt, omnem humanam sapientiam futilem esse demonstrat et nullam in se habere utilitatem.

10, 3b—5 LXXXVI. *Quia lignum de saltu praecidit opus manuum artificis in ascia; argento et auro decorauit illud, clauis et malleis conpegit, ut non dissoluatur* — siue *non moueatur* —. *in similitudinem palmae fabricata sunt et non loquentur; portata tollentur, quia incedere non ualent. nolite ergo timere ea, quia nec male facere possunt nec bene.* Descriptio idolorum, quae 2
uenerantur gentes. lignum, inquit, de saltu praecidit — materia ergo idolorum uilis et corruptibilis — opus manuum artificis — cum artifex mortalis sit, mortalia ergo et illa, quae fabricatur —; argento et auro decorauit illud, ut fulgore utriusque materiae decipiat simplices. qui quidem error ad nos usque transiuit, ut religionem in diuitiis arbitremur.
clauis et malleis conpegit, ut non dissoluatur siue 3
ut non moueatur. quanta idolorum potentia, quae stare per se nequeunt, nisi clauis et malleis conpingantur? in similitudinem palmae fabricata habent pulchritudinem metallorum et picturae arte decorata sunt, sed utilitatem non
possident, quae praebeant aliquos fructus artifici. et non lo- 4
quentur — nihil enim in se uitale habent, de quibus scriptum est: os habent et non loquentur; aures habent et non audient —; portata tollentur. fortior ille, qui portat,

1 *Hier. 10, 3 7 *Hier. 10, 5 11 Hier. 10, 3 12 *Hier. 10, 3 14. 17 Hier. 10, 4 18 *Hier. 10, 4 19. 22 Hier. 10, 5 24 Ps. 113, 13. 14 (5. 6) 25 Hier. 10, 5

1 uanae *v cum Vulg.* 2 futile *La.c.* fu.tilem *M* fictilē *Ap.c.m2* inutilem *V* facile *P* 3 humilitatem *P* 4 (= 11) praecedit *P* 5 manum *La.c.* manus *Vulg.* artifices *La.c.* 7 fabricatae *MP* 8 portaṭạ *P* 9 incendere *P,Aa.r.* quia] quae *VP* (= *p. 130, 2*) 10 possunt facere *Vulg.* discriptio *P,La.c.Mp.c.* 12 ergo *om. P* et] atque *v* 14 fabricantur *P,Mp.c.* fulgure *P* 15 qui quidem] quicquid *V* ad nos usque] usq; ad nosquẹ *P* 16 ụṭ ut *M* relegionem *MP,La.c.* 19 similitudine *V* 20 fabricatae *MAVP* pulcritudinem *M* 21 artae *VP,LAa.c.* 22 qua *v* praebeat *MAVP* fructos *P* 25 portato *P*

quam illa, quae portantur; immo in illo sensus est, in hoc
5 figura sine sensu. nolite ergo timere ea, quia nec bene
possunt facere nec male. solent enim plerique gentilium
daemones colere, ne noceant, et alios exorare, ut praestent
beneficia; unde et illud Uergilianum est:
nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
quidquid de idolis diximus, ad omnia dogmata, quae sunt con-
6 traria ueritati, referri potest. et ipsi enim ingentia pollicentur
et simulacrum uani cultus de suo corde confingunt; iactant
grandia et ad decipiendos simplices quosque quasi aureis sensibus et eloquiis argenti splendore fulgentibus inperitorum obstringunt aciem et a suis inuentoribus sublimantur, in quibus nulla est utilitas et quorum cultura proprie gentium est et eorum, qui ignorant deum.

10, 6—10 (9) LXXXVII. *Non est similis tui, domine; magnus tu
et magnum nomen tuum in fortitudine. quis non*
p. 912 *timebit te, o rex gentium? tuum | est enim decus;
inter cunctos sapientes gentium et in uniuersis regnis
eorum nullus est similis tui. pariter sapientes et
fatui probabuntur; doctrina uanitatis eorum lignum*
2 *est; argentum inuolutum* — siue *productum* — *de
Tharsis affertur et aurum de Ophaz, opus artificis et manus aerarii; hyacinthus et purpura indumentum eorum; opus artificum* — siue *sapientium* — *uniuersa haec. dominus autem deus uerus est; iste deus uiuens et rex sempiternus. ab indignatione eius commouebitur terra et non sustinebunt gentes com-*

2 *Hier. 10, 5 6 Uerg. Aen. III 120 21. 24 *Hier. 10, 9

3 facere possunt *v* 5 uirgilianum *VP,La.c.Ap.c.* uergillianum *M* 6 nigrum *V* zephiris *V*, (i *pr. ex* e) *M* zepheris *AP* 9 confringunt *P* 10 grandia *in mg. M* sinplices *V* aurib; *P* 11 eloquis *P* 15 magnus] es *add. Vulg.* 16 qui *V* 17 enim est *V* 19 insipientes *Vulg.* fatui et sapientes *v* 21 d&arsis *P* 22 ofaz *MAVP* 23 hiacintus *La.c.* hyachynthus *M* hyachyntus *A* hiacinctus *V* lacinctus *P* 25 ipse *MAp.c. cum Vulg.* 26 ei *V* 27 sustenebunt *La.c.*

minationem eius. Haec in LXX non habentur, sed de Theo- 3
dotionis editione in plerisque addita sunt et, cum iuxta litteram
uideantur perspicua, iuxta ἀναγωγήν magnam habent difficulta-
tem. nullus enim similis est deo uero eorum deorum, qui
heretica arte finguntur. omnes timebunt eum, qui rex gentium
est; principium enim sapientiae timor domini et de
eo proficimus ad caritatem. tuum est, inquit, decus; in 4
ueritate decor, in mendacio turpitudo. quamuis heretici iuxta
sapientiam mundi, quae destruitur, sibi sapientes esse uideantur,
tamen in omnibus regnis, quibus lacerant ecclesiam, nullus
est similis tui dicente sermone diuino: perdam sapien-
tiam sapientium et prudentiam prudentium repro-
babo. simul sapientes et fatui sunt; doctrina eorum pro quali- 5
tate ingenii uel uilis est et ligno conparatur uel similis argento
propter eloquii uenustatem; affertur de Tharsis — uel
Indiae regio est, ut uult Iosephus, uel certe omne pelagus
Tharsis appellatur et caeli habet similitudinem — et tamen
inuoluta est uerborum artificio; si enim patuerit, decipere non
poterit. et aurum de Ophaz. septem nominibus apud He- 6
braeos appellatur aurum, quorum unum 'ophaz' dicitur, quod

1 *Hier. 10, 6—10 6 Prou. 9, 10 etc. 7 cf. Eccli. 25, 16 sec. Vulg. Hier. 10, 7 9 cf. I Cor. 13, 8 10 Hier. 10, 7 11 I Cor. 1, 19 15 *Hier. 10, 9 16 cf. Ioseph. Ant. Iud. I 127. IX 208. Bell. Iud. VII 238 (sed ubique de Tarso, Ciliciae urbe, loquitur) 19 Hier. 10, 9

1 hoc *V* habetur *V* sed] et *add. P,LMAa.c.* de *om. VP* 2 im *V* 3 NatatMN *VP*, (*in mg.* anagogen) *M* NatatMH (anagogen *s. u.*) *A* anagogen *v* magnū *V* 5 timebant *P* quia *v* 7 caritatem] ueram *add. v* 9 destruetur *v* 11 entiam sapi *s. u. L* 13 doctrinę *P* eorum] quorum *P* 14 ingens *MVP,Aa.c.* uiles *La.c.* ligno *V*, (o *in ras.*) *L*, (o *ex* a) *A* lignis *MP* 15 uetustatem *Aa.c.* affertur] argentum *add. s. u. m3 A* affertur de *eras. M* tarsis *La.c.*, *bis posuit Erasmus v* 16 regio Indiae *v* ut uult Iosephus] *per memoriae lapsum Hieronymus hoc loco et in Dan. 10, 6 falsa de Iosepho tradit; cf. Index s. u.* Tharsis uul *L* uult *om. v* iosepphus *Lp.c.* ioseppus *P* 17 habent *VP* 18 artificio] siue producta *add. v* potuerit *P,La.c.*(*V?*), (ñ inuoluitur *s.* potuerit) *MAm3* uoluerit *v* 20 hunum *P* quos *Pa.c.m2*

nos dicere possumus 'obryzum', ut splendeat in superficie idolorum, quod intrinsecus lignum est uilisque materiae. hyacintho operiuntur et purpura, ut superficie sui oculos decipiant, dum caelorum sibi colorem et regna caelestia pollicentur; et tamen opera sapientum sunt uniuersa haec, qui in saeculo
7 sapientes putantur, ceterum apud deum stulti sunt. dominus autem deus noster deus uerus est — illa ergo uniuersa mendacia — et ipse deus uiuens — igitur illa mortua, quae finguntur, — et rex sempiternus — hereticorum umbrae ad tempus praeualent, sed longo tempore
p. 913 corrumpuntur —; ab indignatione | eius commouebitur terra — hi, qui terrena habent opera et terrena simulacra confingunt, — et non sustinebunt gentes, nequaquam populus domini, sed gentium multitudo, quae dei comminationem ferre non praeualent.

10, 11 LXXXVIII. *Sic ergo dicetis eis: di, qui caelos et terram non fecerunt, pereant de terra et de his, quae sub caelo sunt!* Falsis dis et, qui artificio reconpositi sunt, ista dicenda sunt — illi enim nec caelos fecere nec terram —, quae⟨que⟩ cooperatores Christi, qui dei uocantur et domini, per doctrinam ecclesiasticam magna ex parte fabricantur.

10, 12-16 LXXXIX. *Dominus, qui facit* — siue *fecit* — *terram*

5 cf. I Cor. 3, 18. 19 6. 8. 9. 11. 13 Hier. 10, 10 20 cf. I Cor. 3, 9 22 *Hier. 10, 12

1 nos *om. M* possimus *P* obrizym *A*, (u *s.* y) *M* obrizum *V* obrizem *P* 2 insecus *Ma.c.m2* uilesque *Ap.c.* hyacinto *A* hiacintho *V* iacincto *P* 4 polliceatur *v* 5 sapientium *P,Ap.c.,v* saeculū *V* 6 ceteri *Va.c.* 7 illi *V* 8 uniuersi *Va.c.* 9 et] iste *A in ras.*, ille *add. v* 12 hii *P* 14 populos *V,Ma.c.* 15 praeualet *VP* 16 dicitis *P,La c.* di *Lp.r.* dī *La.r.* dii *cet.* cęlo *V* caelum *P* terra *V* 17 qui *MP,La.c.* 18 diis *codd.* (*corr. L*) artificiore conpositi *L* artificiose con(m)positi *MAVv* 19 ista] enim *add. VP,LMAa.c.* facere *MPAa.c.* fecerunt *v* 20 quaeque *scripsi* quae *codd.* qua (*scil.* terra) *Engelbrecht, qui* cooperatores Christi *per ironiam de falsis diis dictum putat et comma non post* domini, *sed post* ecclesiasticam *ponit collato I Cor. 8, 5;* qui *v* coperatores *LMa.c.* operatores *V* sunt *add. v* qui *om. v* dī *La.r., cod. Monacensis 14425* di *Lp.r.* dii *cet. v* 21 fabricantur] fabricant domum *v* 22 dominus *om. v cum Vulg.* siue] qui *add. v* *alt.* facit *Va.c.m2*

*in fortitudine sua, praeparat orbem in sapientia sua
et prudentia sua extendit caelos. ad uocem suam dat
multitudinem aquarum in caelo et eleuat* — siue *edu-
cit* — *nebulas ab extremis terrae, fulgura in pluuiam
fecit et educit uentum* — siue *uentos* — *de thesauris
suis. stultus factus est omnis homo a scientia, con-* 2
*fusus est omnis artifex in sculptili, quoniam falsum
est, quod conflauit, et non est spiritus in eis. uana
sunt et opera risu digna; in tempore uisitationis
suae peribunt. non est similis* ⟨*his*⟩ *pars Iacob: qui
enim formauit omnia, ipse est et Israhel uirga here-
ditatis eius; dominus exercituum nomen est illi.* Qui 3
facit terram in fortitudine sua, deus pater est. facit
autem in fortitudine sua, domino saluatore; Christus enim
dei uirtus et dei sapientia. qui ipse est et prudentia, in quo
extendit caelum. ipse enim dixit et facta sunt; ipse
mandauit et creata sunt, loquens ad filium: faciamus
hominem ad imaginem et similitudinem nostram!
ad uocem suam dat multitudinem aquarum in caelo. 4
omnis enim doctrina domini de caelestibus fluit dicente Dauid:
pluuiam uoluntariam segregabis, deus, hereditati
tuae et infirmata est; tu uero perfecisti eam. et
eleuat — siue educit — nebulas ab extremis terrae.
nebulae siue nubes, quibus mandauit dominus, ne pluerent
super Israhel imbrem, educuntur ab extremitatibus terrae,

3. 5 *Hier. 10, 13 12. 13 Hier. 10, 12 14 cf. I Cor. 1, 24 16 Ps. 32, 9 17 Gen. 1, 26 19 Hier. 10, 13 21 Ps. 67, 10 22. 23 *Hier. 10, 13 24 cf. Esai. 5, 6

1 fortitudinem suam *L* urbem *P* 2 et] in *add. v* 3 ducit *Aa.c.* 4 nebulam *V* extremitatibus *Vulg.* fulgora *V,MAa.c.* pluuia *La.c.* (= *p. 134, 4*) 5 facit *Ap.c. cum Vulg.* uentus *P* 6 scientia] sua *add. v* 7 artifex omnis *Vulg.* scultili *La.c.* sculpti *Ma.c.* 9 opus *v cum Vulg.* opera risui *V,Mp.c.* operarii sui *P,Ma.c.* dignum *v cum Vulg.* 10 his *add. Hrabanus, om. codd., ante* similis *tr. Ap.c.m2,v cum Vulg.* (*cf. p. 135, 6*) pars] in *add. P* 11 firmauit *P* 12 est *om. Vulg.* illi] ei *P* 13 pater—dño *s. u. L* 14 sua] in *add. s. u. M* 15 quia *P* *alt.* et *om. V* qua *Ap.c.* 16 exendit *V* 18 inmaginem *V* 21 uolumtariam *La.c.* 23 nebulā *M* 24 deus *v*

quorum una nebula loquebatur: puto enim, nos deus
apostolos ostendit nouissimos tamquam morti
destinatos, quia spectaculum facti sumus huic
5 mundo et angelis et hominibus. fulgura in pluuiam
fecit. cum enim imber de caelo uenerit doctrinarum et arentia
hominum corda satiarit, tunc coruscationes inuenies et clara
fulgura sapientiae. et educit uentos de thesauris suis,
p. 914 in qui|bus sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae
absconditi. stultus factus est omnis homo a scien-
tia. licet ille Paulus, licet Petrus, licet Moses et Abraham sint,
ad conparationem dei cuncta eorum sapientia in nihilum depu-
tabitur; unde et fatuum dei sapientius est hominibus.
6 confusus est omnis artifex in sculptili, qui de suo
corde simulacra confinxit, falsumque est, quod conflauit.
si autem stultus est omnis homo a scientia, stultum est
omne falsumque, quod fecit. et non est spiritus in eis.
notandum, quod et in isto capitulo 'uentus' et 'spiritus' uno
nomine apud Hebraeos appellatur 'ruha'; spiritum autem san-
ctificationis uocat, qui in hereticorum mentibus non potest
7 inueniri. uana sunt et opus risu dignum. quis enim non
rideat, cum hereticorum simulacra perspexerit? aut enim rustica
sunt, quae dicuntur, et lignum est; aut pulchro sermone con-

1 *I Cor. 4, 9 4. 7 *Hier. 10, 13 8 Col. 2, 3 9 Hier. 10, 14 12 *I Cor. 1, 25 13 *Hier. 10. 14 14. 16 Hier. 10, 14 17 cf. Hier. 2, 24. 4, 12 18 cf. Rom. 1, 4 20 Hier. 10. 15

1 quorum *ad apostolos referendum, cf. Hieron. hom. Orig. in Hier. V p. 796—798,* quarum *Ap.c.,v* 2 ascendit *V* 3 qui expectaculum *P* 4 fulgora *MVP,Aa.c.m2* 5 arentium *V* 6 satiar& *P* corfuscationes *M* 7 fulgora *MP,Aa.c.m2* thensauris *Aa.r.* 8 in—thesauri *s. u. L* thensauri *Aa.r.* thesauris *V* 10 moyses *MAVP* habraham *L* sint] sapientes *add. s. u. m. rec. cod. Vercellensis CLIV 50* sapientes sint *Erasmus v* 11 in *om. V* ad *P* 13 sculptilis *P* 14 confixit *V,Ma.c.* 15 sin *v* a *om. VP,LMAa.c.* 16 falsum *Ap.r.* 17 notandum] non tantum *P* et *om. V* 18 apud Hebraeos nomine *v* appellantur *La.r.,v* PVHa *F* rhua *MAP* rua *Vv* ·rū·a *P* (*cf. p. 31, l. 56, 23*) 19 quia *M* heretiquorum (h *s. u.*) *V* 20 risui *P,Mp.c.* 22 pulcro *M*

posita, et repperitur argentum; aut certe de proprio simulata sensu, et frustra auri imaginem pollicentur. in tempore uisitationis suae peribunt. ad tempus ualet heresis, ut electi quique manifesti fiant et probati sint; cum autem uisitatio dei uenerit et oculus eius stulta respexerit, omnia con-
ticescunt. non est his similis pars Iacob, eorum, qui 8
supplantauere Iudaeos et cotidie destruunt hereticos. pars autem sanctorum deus est, de quo propheta dicit: pars mea dominus. qui enim formauit omnia, ipse est, qui fecit omnia atque plasmauit tam in animo quam in corpore, et Israhel uirga hereditatis eius est. omnis, qui directus in deo est uel sensu cernit deum, sceptrum est hereditatis eius, cuius nomen 'dominus omnipotens' est siue 'uirtutum'; hoc enim sonat 'dominus exercituum', quod in Hebraico scriptum est 'dominus sabaoth'.

10, 17. 18 XCX. *Congrega de terra confusionem tuam, quae habitas in obsidione, quia haec dicit dominus: ecce ego longe proiciam habitatores terrae in hac uice et tribulabo eos, ut inueniantur.* LXX: *congregauit de foris substantiam suam, quae habitat in munitione, quia haec dicit dominus: ecce ego supplantabo habitatores terrae huius et tribulabo eos, ut inueniantur.*
Praecipitur Hierusalem, ut, quicquid habet foris substantiae, 2
in urbem munitissimam congreget et longae obsidioni paret

2 Hier. 10, 15 4 cf. I Cor. 11, 19 6 Hier. 10, 16 8 Thren. 3, 24 9. 11. 14 Hier. 10, 16 13 cf. Ps. 23, 10 etc. 15 *Hier. 10, 16 19 *Hier. 10, 17. 18

1 et] aut *MV,LAa.c., om. P* reperitur *Ap.r.* de *s. u. M* 3 suae *ex* siue *L* ualet] ·baal· & *P* 4 prouocati *P* sunt *V,Pa.c.* 5 oculos *MAPa.c.* perspexerit *v* conticiscunt *La.c.* conticiscent *Ma.c.* 6 similis his *v* 7 cottidie *V* distruunt *La.c.* 11 est *om. v* derectus *La.c.* erectus *Mp.c.* 12 sensum *LMa.r.* dñm *A* dñs *P* 15 hebraicum *La.c.* ebraico *V* sabaoht *M* 19 et *om. V* eos] ita *add. (s. u. m2) MA cum Vulg.* ut] ñ *add. Mp.c.m2* 20 suam] σου *LXX* quae habitat *in mg. M* habitant *V* 22 eos] ita *add. s. u. m2 A* 24 longe *MAV,La.c.* obsidio *Ma.c.* obsidionis *P*

alimenta; se enim nequaquam ut prius de futuro et longo
p. 915 tempore comminari, | sed iam de uicina captiuitate, quae iam
iamque uentura sit. 'congrega', inquit, 'et de foris et de terra,
3 hoc est ex agris, substantiam tuam in confusionem. quidquid enim habes, confusione dignum est; quae licet praepares, haec super his domini dicta cognosce: ecce ego in hac uice, in isto tempore, proiciam siue instar fundae iaciam longe habitatores terrae huius'. pro quo Septuaginta interpretati sunt: supplantabo et cadere faciam, pro quo uerbo Hebraico, id est 'cole', Aquila et Symmachus interpretati sunt σφενδονίσω et est sensus: 'instar fundae cum omni impetu abiciam et sic eos obsideri faciam sicque tribulabo et coangustabo, ut omnes in urbe repperiantur et effugere nequeant malum'.

10, 19 a XCI. *Uae mihi super contritione mea, pessima plaga mea!* LXX: *uae super contritione tua, pessima plaga tua!* Iuxta Hebraicum ipsa Hierusalem loquitur, quod uehementer afflicta sit et plagam sustineat insanabilem; iuxta LXX uero propheta loquitur ad Hierusalem et plangit eam super contritione et plaga sui.

10, 19 b XCII. *Ego autem dixi: plane haec infirmitas mea est* — siue *uulnus meum* — *et portabo illam* siue *apprehendit me.* Ipsa loquitur Hierusalem: 'quicquid patior, mea culpa patior; intellego uulnus meum, quod apprehendit me, siue iram domini sustinebo, quoniam peccaui ei'.

6. 7. 8 *Hier. 10, 18 9. 10. 11 *Hier. 10, 18 16 *Hier. 10, 19 22 *Hier. 10, 19 25 *Mich. 7, 9

1 enim] dič *add. M* ut prius *om. V* 2 comminari] dicit *add. V* uicino *Pa.c.* 4 in *Lp.c.,Ap.c.m3* sine *VP,La.c.,Am1* siue *M,Ap.c.m2,v* confusione *VP* 5 ẹṭ quae *V* 6 superbis *P,La.c.,* (b *ex* u) *M* sub uerbis *Ap.c.* 7 iaciam] &iam *P* 10 ḥẹḅṛạịc̣ọ (ł greco *s. u.*) *A* id est *om. v* KWλH *LMV,* (kole *s. u*) *A* KaNa *P* colea *fort. rectius v* 11 CΦENdINICW (W *ex* a) *L* CΦeNdιNιca (sfendinia *in mg.*) *M,* (sphendinisa *s. u.*) *A* CΦHNΔINICΔ *V* CΦeNaINIKa *P* σφενδονήσω *v* 12 obsidere *P* 15 contritionem *LMa.c.* meam *La.c.* 17 hebraico *P* 20 contritionem *P* 22 sine *V,AMa,c.* 25 dī *P* ei *om. M*

10, 20 XCIII. *Tabernaculum meum statutum est, omnes
funiculi mei dirrupti sunt* — siue *omnes pelles meae
conscissae sunt* —, *filii mei exierunt a me* — siue
oues meae — *et non sunt; non est, qui extendat ultra
tentorium meum* — siue *non est locus ultra taberna-
culo meo* — *et qui erigat pelles meas.* Subuersionem urbis 2
suae tam facilem plangit Hierusalem, ut nequaquam muros et
omnia moenia funditus eruta, sed tabernaculi atque tentorii
ablationem putes. ‘tabernaculum’, inquit, ‘hoc est habitatio mea,
repente sublata est. omnes funiculi mei dirrupti sunt
— seruat tabernaculi μεταφοράν — siue omnes pelles
meae conscissae sunt. filii mei exierunt a me siue 3
pecora mea’, quod a LXX additum non stat iuxta historiam;
in longa enim obsidione quomodo oues et pecora auferri
poterant de Hierusalem, quae, etiamsi fuissent, fames con-
sumserat? ‘et non’, inquit, ‘subsistunt siue non sunt’;
neque enim translati sunt in Chaldaeam, sed magna pars
eorum interfecta penitusque deleta est. ‘non est, qui exten-
p. 916 dat ultra ten|torium meum, non est, qui me instauret
et murorum meorum iaciat fundamenta, qui ad solum usque
prostrati sunt’.

10, 21 XCIV. *Quia stulte egerunt pastores et dominum
non quaesierunt, propterea non intellexerunt et
omnis grex eorum dispersus est.* Per translationem pa-

2. 4. 5 *Hier. 10, 20 10 Hier. 10, 20 11 *Hier. 10, 20 12 Hier. 10, 20 13 *Hier. 10, 20 16 Hier. 10, 20 *Hier. 10, 20 18 Hier. 10, 20

1 statutum *idem quod* ab(sub)latum, *cf. lin. 9: 10 et Index s. u.*; uastatum *MAp.c.,v cum Vulg.* 2 disrupti *VP* 3 conscisae *V* 4 sunt] subsistunt *Vulg.* est qui *s. u. A* 6 qui *om. Vulg.* 7 facile *VP* murus *P* 8 omnia *om. v* 9 oblationem *P* 10 dirupti *MV* disrupti *P,Ap.c.* 11 ΜΗΘΑΦΩpΑΝ (metaforam *s. u.*) *A* Ↄ-CNΘaΦΩpan *V* ΜΕΤΑΩpΑΝ *P* metaphoram *v* 12 conscise *V* siue] et *add. MVP,LAa.c.* 13 (= 14) peccora *P* historia *P,La.c.* 14 aufferri *M* 15 potuerant *P* famis *P* consumpserat (p *exp. L*) *codd.* 17 chaldeam *AVP,La.c.* neque enim in chaldeam (chaldea *P*) *add. P,LMAa.c.* 18 penitus delata *V* 19 stauret *P* 20 iaceat *P,La.c.* quia *Mp.c.* 23 et *om. P*

storum atque ouium principum culpa et dispersio populi describitur. quia enim principes stulte egerunt nec quaesierunt dominum, quem toto debuerant corde perquirere, idcirco et mala uenientia non uiderunt siue non intellexerunt dominum et omnis multitudo Hierusalem huc illucque dispersa est.

10, 22 XCV. *Uox auditionis ecce uenit et commotio magna*
de terra aquilonis, ut ponat ciuitates Iuda in solitu-
dinem et habitaculum draconum — siue *cubile stru-*
thionum et, ut Symmachus interpretatus est, *sirenarum* —,
2 pro quo in Hebraico 'thannim' positum est. Uerba prophetae:
'ecce', inquit, 'sonitus et fremitus Babylonii uenientis auditur
magnaque commotio siue terrae motus de terra aquilonis, ut
omnes urbes Iudaeae habitatoribus interfectis redigat in soli-
tudinem et faciat pro hominibus dracones habitare et cuncta
uenenata animantia siue struthiones', quod et ipsum animal
solitudinis familiare est et in desertis nascitur ac nutritur;
aut certe sirenas, monstra quaedam et daemonum phantasmata,
3 possumus intellegere. haec omnia, quae et praeteritus et prae-
sens sermo descripsit, ad persecutionis ecclesiae referamus
tempora, quando tabernacula domini subuertuntur et omnis
habitatio ecclesiae redigitur in solitudinem. et ut ista uni-
uersa eueniant, culpa pastorum est, qui stulte egerunt et
dominum non quaesierunt nec intellexerunt eum; et
idcirco grex omnis dispersus est.

2 cf. Deut. 4, 29. II Par. 15, 12. 22, 9. 31, 21. Ps. 118, 2. 10. Hier. 29 (36), 13 8. 9. 10 *Hier. 10, 22 20 cf. Hier. 10, 20 22 Hier. 10, 21 23 cf. Hier. 10, 21

1 principum] incipiunt *P* 2 discribitur *P* stulta *V* 3 et *om. P* 5 omnes *La.c.* 7 ponas *Pp.c.* in *om. Vulg.* solitudine *P* 8 strutionum *MAP,La.c.* strucionum *V* 10 tannim *V* positus *Pa.c.* 11 uenientes *La.c.* 12 ut] & *P* 13 iudae *MAP* redigatur *M* 15 animantia uenenata *v* strutiones *AP,La.c.* structiones *MV* 16 ac *L,Ap.c.m3* aut *MVP,Am1* & *Ap.c.m2* 17 sireenas *Mp.c.* fantasmata *VP* 18 possimus *P* praeterita *P* 19 describit *P* persecutiones *LMAa.c.* 20 tabernaculum *P* 21 redi&tur *P* solitudine *P* 22 ueniant *v* 23 et *eras. M* 24 omnes *La.c.*

10, 23 XCVI. *Scio, domine, quia non sit hominis uia eius, nec uiri est, ut ambulet et dirigat gressus suos.* Erubescant noui praedicatores, qui aiunt unumquemque suo arbitrio regi, cum et hic propheta dicat: non est hominis uia eius, et Dauid in lyrico canat carmine: a domino gressus hominis dirigentur et uiam eius uolet nimis. siue hic sensus est: ‘quod a Babyloniis sustinemus, non est eorum formidinis, sed nostri meriti et indignationis tuae’.

10, 24. 25 XCVII. *Corripe me, domine; uerumtamen in iudicio*
p. 917 *et non in furore tuo, ne forte ad nihi|lum redigas*
me! effunde indignationem tuam super gentes, quae
non cognouerunt te, et super prouincias — siue *gene-*
rationes —, *quae nomen tuum non inuocauerunt, quia*
deuorauerunt Iacob et locum eius consumserunt et
decus eius — uel *pascua* — *dissipauerunt* siue *ad*
solitudinem redegerunt. Hunc locum in Psalmo legimus: 2
domine, ne in furore tuo arguas me neque in ira
tua corripias me! et est sensus: ‘meremur quidem omnia,
quae sustinemus, et multo meremur maiora quam patimur,
uerumtamen hoc obsecro, ut quasi pater me corripias, non quasi
aduersarius, ut me emendes quasi filium et non punias quasi
inimicum; castigas enim omnem filium, quem recipis, et per
omnem dolorem ac flagellum emendas Hierusalem. hostes 3
autem, qui non nouerunt te, et prouinciae siue regiones, quae

4 Hier. 10, 23 5 *Ps. 36, 23 13. 16 *Hier. 24, 25 18 Ps. 6, 2. 37, 2 23 cf. Hebr. 12, 6 cf. *Hier. 6, 7. 8

1 sit] est *v cum Vulg.* 2 diriget *AP* gressos *P* suos] & *add. P* 5 lirico *P* canit *V* 6 dirigetur *M,Aa.c.* 7 ••byloniis *L* babilonis *V* sustenemus *La.c.* sustinuimus *P* 8 fortitudinis *Lp.c.m2, Erasmus v* 13 siue ėt *L* 15 deuorauerunt] comederunt *Vulg.* locum eius consumserunt] deuorauerunt eum et consumserunt illum *Vulg.* consumserunt (*sic semper fere Lp.c.; cf. p. 84, 15. 137, 15*) *scripsi* -ps- *codd.* 17 redigerunt *MP,LAa.c.* locum] et *add. MAVPv* 18 ne] neq. *V* arguas] corripias *V* nec *V* 19 corripias] arguas *V* 20 sustenemus *La.c.* 22 ut] et *V* emendeṇs *V* 23 per *s. u. L* per• (e *s. u.*) *M* 24 hac *P*

non inuocauerunt nomen tuum, nequaquam tuum debent sentire iudicium, sed indignationem. tradidisti enim nos, ut emendaremur. illi autem aggrauauerunt iugum suum; seni non pepercerunt et paruulos adflixerunt, comederunt nos et penitus deuorarunt et in tantam solitudinem redegerunt Hierusalem, ut et publicarum et priuatarum aedium omnia dissiparent et populum tuum interficerent'.

11,1–3a XCVIII. *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam a domino dicens: audite uerba pacti* — siue *testamenti* — *huius et loquimini ad uiros Iuda et habitatores Hierusalem et dices ad eos: haec dicit dominus deus Israhel.* Non quidem est positum in titulo, sub quo tempore uel sub quo rege et quoto anno eius haec prophetia facta sit; sed intellegimus uel priori prophetiae et tempori haec esse iungenda uel certe post aliquod temporis interuallum prioris prophetiae hunc domini ad prophetam factum esse sermonem.
2 notandum est autem, quod uerbum 'berith' Aquila et Symmachus semper 'pactum', LXX et Theodotio 'testamentum' interpretati sint. proprie autem nunc ad Hierusalem et ad uiros tribus Iudae sermo dirigitur.

11,3b–4 XCIX. *Maledictus uir, qui non audierit uerba pacti huius, quod praecepi patribus uestris in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea, dicens: audite uocem meam et facite omnia, quae praecipio uobis, et eritis mihi in populum et ego*
2 *ero uobis in dominum.* Non propter generis priuilegia,

3 cf. III Reg. 12, 10. 14. II Par. 10, 10. Esai. 47, 6 9 *Hier. 11, 2 17. 18 *Hier. 11, 2 18 Hier. 11, 2

3 adgrauer̄ *P* senis *P,Ma.r.* senes *Aa.c.* 5 deuorauerunt *AVP,La.c.,v* tantum *P* redigerunt *Aa.c.Mp.c.,* (g *s. u.*) *P* 7 tum *La.c.* 8 a domino *ante* ad *tr. Vulg.* 9 audi *La.c.* 10 *alt.* et] ad *add. Vulg.* 11 et—eos *om. P* 12 sub *s. u. M* 13 sit] ē *P* 17 uerith *P* simmachus *P* 18 theodotion *V* 19 sunt *VPc* *alt.* ad *s. u. M* 22 praecipit (t *s. u.*) *M* praecipi *P,Aa.c.* praecepit *V* 23 quę *Pa.c.* aegipti *M* (= *p. 141, 15*) 24 et facite] faciteq. *V* 26 ero *s. u. P* dm̄ *Ap.c.* deum *Vulg.*

p. 918 non propter circumcisionis iniuriam et | otium sabbati, sed propter oboedientiam et deus efficitur populi Israhel et Israhel populus eius. et hic quidem quasi ad seruos loquitur, ut placeant deo; in euangelio uero dominus ad discipulos: uos, inquit, amici mei estis, si feceritis, quae ego praecipio uobis. iam non dico uos seruos, quia seruus nescit, quid faciat dominus eius. uos autem dixi amicos, quia omnia, quaecumque audiui a patre meo, nota feci uobis. cumque amici fuerint, de amicis 3
transeunt in filios; quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri. unde amicis et filiis praecipit: estote perfecti, sicut pater uester perfectus est, similitudinem imperans, non aequalitatem. et ibi oboedientia mandatorum est, hic similitudo dei. quodque ait: in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea, dat nobis intellegentiam, quod caminus et fornax ferrea atque succensa tribulationis et poenae significet magnitudinem, non aliquem poenae locum ferri materia praeparatum.

11, 5a C. *Ut suscitem iuramentum, quod iuraui patribus uestris, daturum me eis terram fluentem lacte et melle, sicut est dies haec.* Patres uidentur accipere, quando accipiunt filii, et Abrahae repromissio conpletur in posteris. terram autem lacte et melle manantem 2

4 Ioh. 15, 14. *15 10 Ioh. 1, 12 12 *Matth. 5, 48 14 cf. Gen. 5, 1. 9, 6 15 Hier. 11, 4 16 cf. Mal. 4, 1 23 cf. Gen. 13, 15. 16. 17, 4—9

1 otium] totius *P* 2 obidientiam *La.c.* (= *lin. 14*) *pr.* israhel *om. M alt.* et *s. u. M* 4 euuangelio *L* dn̄s *s. u. A* dic̄ (*ex* dn̄s *corr.*) *add. A* disipulos *V* uos *om. V* 6 dicam *Pv* quia *om. L* seruus *s. u. L* 8 audi *Ma.c.* 9 notam *Ma.r.* amici] mei *add. v* 10 quodquod *MP,Aa.c.* enim] autē *Aa.c.* dedit] enim *add. M,LAPa.r.* 11 unde] & *add. P* 12 praecepit *VP* sicut] et *add. VPv* 16 camminus *V* et *om. P* 17 pene *P* 18 paene *V* locum poenae *v* 22 lac *MV* mel *V* 23 promissio *v* 24 manante *V*

hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundantia, ut est illud:

mella fluant illis, ferat et rubus asper amomum,

et iterum:

et passim riuis currentia uina repressit;

aut certe tropologice terram lacte et melle manantem Christi ecclesiam sentiamus, in qua paruuli atque lactantes educamur per fidem, ut possimus solidum cibum capere.

11, 5b CI. *Et respondi et dixi: amen, domine*, pro quo LXX: *fiat, domine* — hoc enim 'amen' significat — transtulerunt. Dixerat dominus: iuraui patribus uestris daturum me eis terram laete et melle manantem, sicut rebus ipsis hodie conprobatur. propheta diligens populum suum occupat uocem domini et cupit uera esse et in perpetuum permanere, quae data sunt. unde ait: 'uere, domine, implesti, quod pollicitus es, siue fiat, domine, hoc est: semper maneat, quod dedisti!'

11, 6 CII. *Et dixit dominus ad me: uociferare* — uel *lege — omnia uerba haec in ciuitatibus Iuda et foris*
p. 919 *Hierusalem dicens: audite uerba pa|cti huius et facite illa!* Clementissimus deus frequenter uentura praedicit, ut tandem durus ad credendum animus molliatur. praedicit autem tam in urbe Hierusalem quam foris in agro, ut, quorum commune discrimen est, eadem paenitudo sit.

3 Uerg. Ecl. III 89 5 Uerg. Georg. I 132 8 cf. Hebr. 5, 12. 14 10 *Hier. 11, 5 11 *Hier. 11, 5 16 *Hier. 11, 5 19 *Hier. 11, 6 21 cf. II Par. 30, 9 etc.

1 hyperbolice *Erasmus v* ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΗ *L* ΥΠερΒΟΛΙΚΑΙ (hyperbolica *in mg.*) *M*, (yperbolicae *s. u.*) *A*, *magis corruptum in VP* abundantiam *L* habundantia *V* 3 fluent *M* illi *Uerg. codd.* robus *M,Va.c.* aspera momum *P* 5 et *om. P* 7 paruoli *P* lactentes *Aa.c.,v* 8 accipere *P* 12 terram] et *add., sed exp. LMA* lactem *Aa r.* sicut ůt *L* 15 dicta *MAVP* 16 quę *P* 19 et] in *add. MP*, (*s. u. m3*) *A* fores *Ap.c.* foribus *Mp.c. m. rec.* 20 uerbū (ū *ex* i) *M* 21 uentura] futura *v* 22 ad] ac *V* praedicit autem] pręedica•• *P* 24 plenitudo (l *in ras.*) *M*

11, 7. 8 (8) CIII. *Quia contestans contestatus sum patres uestros in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, usque ad diem hanc; mane surgens contestatus sum et dixi: audite uocem meam! et non audierunt nec inclinauerunt aurem suam, sed abierunt unusquisque in prauitate cordis sui mali; et induxi super eos omnia uerba pacti huius, quod praecepi, ut facerent.* Hucusque in LXX non habetur, quodque se- 2
quitur: *et non fecerunt,* ab eis positum est et cum superioris capituli fine sociatum, in quo scriptum est: audite uerba pacti huius et facite illa! et non fecerunt. quid sit autem de mane consurgere et dei uerba per prophetas eis frequenter ingerere et educere eos de Aegypto et saepius ammonere et dicere: audite uocem meam, et illos abisse post prauitatem cordis sui et postea eis reddere, quae merentur accipere, ante iam diximus.

11, 9. 10 CIV. *Et dixit dominus ad me: inuenta est coniuratio in uiris Iuda et in habitatoribus Hierusalem. reuersi sunt ad iniquitates patrum suorum priores, qui noluerunt audire uerba mea; et hi ergo abierunt post deos alienos, ut seruirent eis. irritum fecerunt domus Israhel et domus Iuda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.* Pro 'coniuratione', quam nos iuxta Symmachum interpretati 2
sumus, Aquila et LXX et Theodotio σύνδεσμον transtulerunt, quam nos 'colligationem' possumus dicere. unde et Otholia,

8 *Hier. 11, 7. 8 9 Hier. 11, 8 10 *Hier. 11, 6. 8 14 Hier. 7, 23. 11, 4. 7 16 cf. p. 98, 19. 102, 21. 103, 5. 20. 104, 4. 122, 17. 141, 16. 142, 21 24 Hier. 11, 9 25 *Hier. 11, 9

2 eduxit *Va.r.* 3 consurgens *v cum Vulg.* 7 praecipi *LMa.c.* 8 haecusque *V* 9 *pr.* et *s. u. L* 11 uerbra (er *in ras.*) *V* 12 per *om. V* prophetam *V* 14 abiisse *v* 15 merentur] et *add. v* 18 *alt.* in *om. P* 20 hii *MP* 22 et *s. u. M* 25 sumus] et *add. MP,Aa.r.* theodotion *V* CUHdeCMOH *M* sindesmon *s. uocem Graecam A* CINDHCMON *V* CYNaECMON *P* 26 possimus *P* iotholia *M,La.r.* athalia *Vv*

cum in templo sibi parari insidias deprehendisset, eodem uerbo locuta est: coniuratio, coniuratio. proprie autem hoc uerbo scriptura abutitur, quando non subito fortuitoque peccato, sed praeparatis insidiis et coniuratione tenditur ad delictum et pari mente unoque studio id agunt, ut dei man-
3 data contemnant. dicitque et patres et filios una mente parique sententia neglecto deo idola ueneratos, tam Israhel uidelicet quam domum Iuda, hoc est tam decem tribus quam duas, quarum imperium erat in Hierusalem, ut, quorum in contemtu dei unum studium fuit, par sit in sustinenda captiuitate supplicium.

11, 11. 12 CV. | *Quamobrem haec dicit dominus: ecce ego*
p. 920 *inducam super eos mala, de quibus exire non poterunt; et clamabunt ad me et non exaudiam eos. et ibunt ciuitates Iuda et habitatores Hierusalem et clamabunt ad deos, quibus libant; et non*
2 *saluabunt eos in tempore afflictionis eorum.* Non exaudit deus in tempore necessitatis et angustiae, quia et illi audire uocem domini noluerunt. quod et Saul passus est; cum enim Philistiim agmina reformidans uerbum domini non meruisset accipere, conuersus est ad pythonissam, ut ab idolis disceret, quod instantia orationis ac fletuum a domino debuit
3 extorquere. per quae discimus, etiamsi dominus non exaudierit, nequaquam esse cessandum nec confugiendum ad daemonas, qui cultores suos adiuuare non possunt, sed ad domini auxilium, qui cito iratus flectitur et mutat sententiam, si et hi,

2 IV Reg. 11, 14 20 cf. I Reg. 28, 5—8

1 sibi *om. P* 2 locata *P* *alt.* coniuratio *om. P*, nis *in mg. add. L* 3 fortuito *M* paratis *v* 5 dilectum *LMAa.c.* 6 contempnunt *P* 8 quam] tam *MAa.c.* tam] quam *P* 10 contemptu (p *exp. L*) *codd.* 13 induco *v* malā *L* 14 potuerunt *P* 16 deos *L*, (d *in ras.*) *M* eos *cet.* quibus—eos *s. u. P* 18 exaudi& *Aa.c.m3* 19 audire *post* dñi *tr. P* 20 philiistim *M*, (*tert.* i *s. u.*) *A* ph(f)ilistim *V(P)* Philisthiim *v* 21 phytonissam *AP* habidolis discederet *P* 22 fletum *LVa.c.* 24 daemones *v* 26 hii *P*

quibus iratus fuerit, commutentur. totum autem, nunc quod dicitur, ad tribum Iuda pertinet et urbem Hierusalem, quibus instat captiuitas.

11,13 CVI. *Secundum numerum enim ciuitatum tuarum erant di tui, Iuda, et secundum numerum uiarum Hierusalem posuistis aras confusionis ad libandum Bahalim.* Legamus Regum et Paralipomenon libros et inueniemus Iudam et Hierusalem multo quam Israhel peiora fecisse, ut, quot habebant urbes, tot haberent et idolorum species et, quot erant in urbe Hierusalem plateae et uiarum capita, tot haberent aras in confusionem suam, in quibus idolis Bahalim uictimas immolarent.

11,14 CVII. *Tu ergo noli orare pro populo hoc et ne assumas pro eis laudem et orationem, quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum!* Praecipitur Hieremiae, ne uelit pro eis dominum deprecari, in quos iam est consummata sententia, ne uideatur oratio eius infirma et propriis sceleribus non exaudiri. 'noli', inquit, 'orare pro eis nec laudem assumere, ut 2
replicando ueteris historiae clementiam, qua semper ei misertus sum, et laudando meam nitaris mutare sententiam! etsi enim hoc feceris, non exaudiam eos, qui me necessitatis tempore rogare coguntur'. ex quibus discimus frustra aliquem rogare pro alio, cum ille non mereatur accipere, pro quo rogatur deus.

7 cf. IV Reg. cap. 21. II Par. cap. 33

1 comutentur *V* nunc] hoc *Ap.c.m2* quod nunc *v* 2 et] ad *add. s. u. A* 4 enim numerum *v* 5 dii *MAVPv* uiarum] tuarũ *add. s. u. m2 MA* 6 posuisti *AVPv cum Vulg.* confusionis] aras *add.* (*s. u. m2*) *A cum Vulg.* 7 paralypomenon *MA* paralippemenon (*sic*) *P* 9 (=10) quod *P,MAa.c.* habebant] habeant *P* 10 urbem *M* 12 immolarint *M,Aa.c.* 15 clamores *LMAa.c.* eorum *om. P* 17 consumata *P* 18 nec *V* 20 historiã• (ł e *s.* ã) *A* clementia *La.c.* clementiae *MVP,* (ł ã *s.* ae) *A* quia *P* ei (*scil.* populo, *cf. lin. 13*) *LMA* eis *VP* eis semper *v* 24 alio] aliquo *P* 25 dñs *V*

11, 15. 16 CVIII. *Quid est, quod dilectus meus in domo | mea*
p. 921 *fecit scelera multa? numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? oliuam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam uocauit dominus nomen tuum; ad uocem loquelae grandis exarsit ignis in ea et combusta sunt*
2 *frutecta eius.* Dilectum et amantissimum uocat populum Iuda, qui in templo eius posuit et ueneratus est idola et in eo se putat iram placare dei, si multas hostias immolet, et gloriatur in sacrificiorum multitudine, quae malitias pecca-
3 torum auferre non possunt. comparat autem Hierusalem siue omnem populum Iudaeorum oliuae pulchrae atque fructiferae, quae exaltata per superbiam nequaquam egit humiliter nec intellexit creatorem et dominatorem suum, sed elata per superbiam et locuta granditer domini igne succensa est, ita ut conburerentur et redigerentur ad nihilum rami siue frutecta eius, id est omnis populus aduersariorum gladio deleretur.
4 hic sensus et in alio loco est, ubi dicitur ad Hierusalem: ego te plantaui uineam frugiferam, omnem ueram; quomodo conuersa es in amaritudinem uitis alienae? quando destruuntur maceriae illius et uastat eam aper de silua et omnes bestiae deuorant fructus illius, dicamus istud capitulum principibus ecclesiarum: quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? uel certe diuitibus, qui, cum aliena diripiant et non auferant malitias

13 cf. Ps. 87, 16. Matth. 23, 12 etc. cf. Esai. 1, 3 15 cf. II Reg. 23, 7 19 *Hier. 2, 21 21 cf. Ps. 79, 13. 14 23 Hier. 11, 15

1 quod] inquit *V* 2 numquid (d *ex* t) *L* 5 loquellae *M,LPa.c.* (= *p. 147, 12*) 6 ignes *La.c.* 7 (= 16) fructecta *V* fruteta *v* et *om. V* 9 inputat *P* placere *Va.c.* dei placare *v* 8 ueneratos *Va.c.* 10 sacr*ficiorum *L* 12 omne *V* 14 creatorem] saluatorem *M,Ap.c.m3* donatorem *M,LAa.c.m2* 16 cumburerentur *V* conburarentur (n *alt. s. u.*) *P* fructa *P* 17 omnes *La.c.* 18 et *om. MVP,LAa.c.* 20 est *M,LAa.r.* alienae *Ap.c.* 21 macheriae *M* machariae (e *s.* a *alt.*) *V* 22 istud] is *Aa.c.* his (oc *s.* is) *M* in *P* 25 quib; *P* diripiunt *V*

cordis sui, putant se dei mereri clementiam: numquid car-
nes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus
gloriata es? at nunc publice recitantur offerentium nomina 5
et redemtio peccatorum mutatur in laudem nec meminerunt
uiduae illius in euangelio, quae in gazophylacium duo aera
mittendo omnium diuitum uicit donaria.

11, 17 CIX. *Et dominus exercituum, qui plantauit te,
locutus est super te malum pro malis domus Is-
rahel et domus Iuda, quae fecerunt sibi ad irri-
tandum me libantes Bahalim.* 'Oliuam', inquit, 'uberem, 2
pulchram, fructiferam te uocauit dominus tuus atque plantauit;
sed quia ad uocem loquelae grandis dei in te flamma de-
scendit et consumsit omnes ramos tuos, propterea, qui te
plantauerat, nunc locutus est super te malum non iniquitate
sententiae nec subita prauitate sermonis, sed pro malis, quae
fecerunt sibi domus Israhel et domus Iuda et studiose ege-
runt libantes Bahalim, ut me ad iracundiam prouocarent'.
cumque possit deus facere, quae uult, reddit causas, ne facere 3
p. 922 uideatur in|iuste, secundum illud, quod scriptum est: ut
iustificeris in sermonibus tuis et uincas, cum
iudicaris.

11, 18–20 CX. *Tu autem, domine, demonstrasti mihi et
cognoui; tunc ostendisti mihi studia eorum. et
ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad uicti-
mam, et non cognoui, quia super me cogitauerunt*

1 Hier. 11, 15 5 cf. Marc. 12, 41—44. Luc. 21, 1—4 10 cf. Hier. 11, 16 17 cf. Hier. 7, 18 19 Ps. 50, 6

1 cordi *P* merere *P* clementiam mereri *v* 4 redemtio (*sic semper fere Lp.c.*)] redemptio *codd.* utatur *V,Ma.c.* laude *P* 5 eũuangelio *L* gazophylacio *La.c.* -filacio *M* -philatiũ *A* -ph(f)ilatio *V*(*P*) 7 te] et *add. MVP,LAa.r.* 11 frugiferam *La.c.* uocauit te *v* 13 consumsit (*sic semper fere Lp.c.*)] consumpsit *codd.* 14 iniquitas (s *s. u.*) *M* 15 sermones *La.c.* 16 ibi *V* studio se *V* gerunt *Va.c.* 17 iracundia *La.c.* 18 quumque *L* posset *MV,Aa.c.* 22 et] non *add. V,Ma.r.* 23 nunc *Aa.c.m2* tu *V,MPp.r.,v* 25 cogitauerunt super me *Vulg.*

consilia: mittamus lignum in panem eius et con-
teramus eum de terra uiuentium et non memo-
retur nomen eius amplius! tu autem, domine sabaoth,
qui iudicas iuste et probas renes et cor, uideam
ultionem tuam ex eis! tibi enim reuelaui causam
2 *meam.* Omnium ecclesiarum iste consensus est, ut sub per-
sona Hieremiae a Christo haec dici intellegant, quod pater ei
monstrauerit, quomodo eum oporteat loqui, et ostenderit illi
studia Iudaeorum et ipse quasi agnus ductus ad uictimam
non aperuerit os suum et non cognouerit — subauditur 'pec-
catum' iuxta illud, quod ab apostolo dicitur: qui, cum non
cognouisset peccatum, pro nobis peccatum factus
est —, et dixerint: mittamus lignum in panem eius —
crucem uidelicet in corpus saluatoris; ipse est enim, qui ait:
ego sum panis, qui de caelo descendi, — et eradice-
mus — siue conteramus — eum de terra uiuentium!
3 hoc enim scelus animo cogitarunt, ut nomen eius delerent in
perpetuum. sed e contrario iuxta assumti corporis sacramentum
loquitur filius ad patrem et inprecatur iudicium eius, dum
laudat iustitiam et inspectorem renis et cordis inuocat deum,
ut ipse reddat populo, quod meretur, et dicit: uideam ul-
tionem tuam ex eis — eorum uidelicet, qui in scelere per-
seuerant, et non eorum, qui uertuntur ad paenitentiam; de illis
ait in cruce: pater, ignosce eis; quod enim faciunt,
nesciunt —, reuelatque patri et aperit causam suam, quia

9 cf. Esai. 53, 7. Act. 8, 32 11 *II Cor. 5, 21 13 Hier. 11, 19 15 *Ioh. 6, 51 *Hier. 11, 19 16 *Hier. 11, 19 21 Hier. 11, 20 24 *Luc. 23, 34

1 consilia] dicentes *add.* (*s. u. m2*) *A cum Vulg.* pane *AP* conteramus] eradamus *Ap.c.m2 cum Vulg.* 2 non] ne *v* nomen eius non memoretur *Vulg.* 3 sabaoht *M* 4 corda *MAp.c.m3 cum Vulg.* 5 tuam *om. P* reuellaui *Ma.r.* 6 est consensus *v* 7 a *om. M,Aa.c.m2* ei pater *v* 10 aperuit *MVP* subaudit *P* 11 ab a. dicitur] apostolus loquitur *P* 12 pro n. peccatum *postea add. P* factum *MVP,LAa.c.* 17 cogitauerunt *v* 18 assumti (*sic semper fere Lp.c.*)] as(d)sumpti *codd.* 20 iustitia (e *s.* itia) *P* 21 ut] et *Va.c.* populum *Ma.c.* 23 conuertuntur *P,MAp.c.m3* 24 illis *v* quid *V*

nullo suo merito, sed scelere populi crucifixus est dicens: ecce uenit princeps mundi huius et inuenit in me nihil. Iudaei et nostri iudaizantes haec ex persona Hieremiae 4
dici intellegunt, qui propter uaticinium futurorum et ingruentia captiuitatis mala haec eum a populo sustinuisse confirmant. sed nescio, quomodo possint approbare crucifixum esse Hieremiam, cum hoc scriptura non memoret, nisi forte cogitauerint et non fecerint.

11,21–23 CXI. *Propterea haec dicit dominus ad uiros Anathoth, qui quaerunt animam tuam et dicunt: non prophetabis in nomine domini et non morieris in manibus nostris. propterea haec dicit dominus exercituum: ecce ego uisitabo super eos; iuuenes*
p. 923 *morientur in | gladio, filii eorum et filiae eorum morientur in fame et reliquiae non erunt ex eis; inducam enim malum super uiros Anathoth, annum uisitationis eorum.* Uidetur hoc superiori sententiae con- 2
traire, qua uolumus approbare ex persona Christi dicta esse, quae dicta sunt, et non ex Hieremiae, qui proprie habitabat in uiculo Anathoth, qui ab Hierosolymis tribus distat milibus. sed si intellexerimus ἐτυμολογίαν oppidi Anathoth, quod inter-
p. 924 pretatur 'oboedientia', liquido demonstrabitur | uiros Anathoth, qui quondam praeceptis domini obtemperarunt, omnes dici Iudaeos, et maxime habitatores urbis Hierusalem, in quos uenit extrema sententia, ut obsidionis malis, gladio et fame

2 *Ioh. 14, 30 17 cf. p. 148, 6

1 sed] propter *add. s. u. m. rec. P* scelera *P* 2 inueniet *VP* 3 ex *s. u. P* 4 qui *eras. M* 5 eum] enim *MV,LAa.c., exp. P* populos *P* confirmat *P* 6 possunt *P* 7 memorauerit *V* 9 anathot *P (semper)* 14 filii eorum] filiorū *V* *alt.* eorum] earum *v* 17 uidetur—prophetari (*p. 150, 5*) *deest in M* 18 quia *P* uoluimus *VPv* 19 habitat *La.c.* 20 hierusolimis *La.c.* -li- *CGVP* 21 ETOIMOΛOΓIaN *L*, (-am) *P* eTOMOΛOΓIΛN *C*, (Υ *s.* O *pr.*) *G* eτo:MOΛOTIaN (ethimologiam *s. u. m. 2*) *A* HΘX: Ͻ-CWΛWτ:a *V* etymologiam *v* (*cf. p. 11, 3*) opidi *P* anatoth *C* anathot *G* 22 obidientia *La.c.* monstrabitur *v* 23 condam *V,Aa.c.* domini praeceptis *v* dicit *A* 25 extrema uenit *v* et *om. v*

3 et peste interirent. ut autem nos omni interpretationis molestia liberemus, illam sequamur regulam, quod omnes prophetae in typum domini saluatoris pleraque gesserint et, quicquid iuxta praesens tempus conpletum sit in Hieremia, hoc in futurum de domino prophetari.

LIBER TERTIUS.

p. 923–924 I. | Lerneum anguem fabulae ferunt multis ex medio capite pullulasse serpentibus et Scyllam, Siculi monstrum freti, facie quidem uirginali, sed succinctam canibus miserorum lacerasse naufragia iuncto in eodem litore Sirenarum mortifero carmine, quae ut uitaret Ulixes Homericus, clausisse aures dicitur et
2 malum inexsuperabile prudenti uitasse consilio. hoc ego cum facere cuperem et hereticorum rabiem declinare iuxta Ismenium poetam mihi canens et meis illudque propheticum reuoluerem: c u m c o n s i s t e r e t a d u e r s u m m e p e c c a t o r, o m m u t u i e t s i l u i d e b o n i s, non est passus diabolus me optata quiete

8 cf. Ambr. De fid. I 6, 46 (Sonny, Archiv IX 64 sq.) 9 cf. Ouid. Met. XIII 732. 733. XIV 60. Uerg. Aen. III 426 10 cf. Hom. Od. XII 184—191. Ambr. De fid. III 1, 4 11 cf. Hom. Od. XII 177 13 *Ismenium poetam*] scil. Antigenidam, tibicinem Thebanum; cf. Cic. Brut. 187. Ual. Max. III 7, ext. 2. Symm. Epist. IX 115 (105), 2. Dio Chrysost. LXXVIII 18 15 *Ps. 38, 2. 3 16 *diabolus*] Pelagium et Coelestium innuere uidetur

1 et *s. u.* *A* 2 liberemur *CGAVP* omnis *C* 3 thypum *A* tipum *V* 4 *alt.* in *s. u.* *L* futuru *La.c.* futuro *CVP,Aa.c.* 5 prophetare *Ga.c.*; *add. litt. fere maiusc.*: expl· in hieremiam prophetam· lib· II inc· lib· tertius *L* finit in hieremiam proph̃ liber secundus incipit eiusdem liber tertius *C et idem fere G* (= *A, sed post* secundus *add.*: dō ΓΡΑΘΙΑϹ, *post* tertius: ΔѠ ΓΡΑΘΙΑϹ ΑϽ-ϹΗΝ emendaui); incipit eiusdem liber III (*ante* incipit *u. euanuit*) *V* expł in hierm̃ prophetam explationū (*sic*) lib̄ secdus incip̄ eiusdem lib̄ tertius *P* 7 lerneum *sic codd. omnes* fabula *V* 8 pululasse *P* scillam *La.c.* scilla *P* facie. *LV* 9 uirginali. *L* latrasse *V* lacerare *v* 10 serenarum *LMAa.c.* serinarum *Pa.c.* 11 ulixis *LAPa.c.* Ulysses *v* auris *MAa.c.* 12 inexuperabile *MV,La.c.* prudente *Mp.c.* ergo *Ma.r.* 13 declinare] et *add. v* ismaenium *LM* hismenium *V*, (-ae-) *P* Ismeniam *v* 14 p&am *P*, *om. v* 16 de] a *MV*

contentum scripturarum sanctarum explanationi insistere et hominibus linguae meae Hebraeorum Graecorumque eruditionem tradere, sed id agit diebus et noctibus et aperte et per insidias ueris falsa miscendo, immo uniuersa mendacia subdolo melle circumlinens, ut, qui audit uerborum dulcedinem, uenena pectoris non formidet; pacem pollicetur, ut grauiora bella exerceat; ridet, ut mordeat; manum offert, ut ex inprouiso
simplicem interficiat Abenner. nimirum hoc illud est, quod et 3
apostolus loquebatur: non enim eius ignoramus astutias. hic tacet, alibi criminatur, mittit in uniuersum orbem epistulas byblinas, prius auriferas, nunc maledicas, et patientiam nostram de Christi humilitate uenientem malae conscientiae signum interpretatur. ipseque mutus latrat per Alpinum canem, gran-
p. 925–926 dem et corpulen|tum et, qui calcibus magis possit saeuire
quam dentibus. habet enim progeniem Scotticae gentis de 4
Brittannorum uicinia, qui iuxta fabulas poetarum instar Cerberi spiritali percutiendus est claua, ut aeterno cum suo magistro Plutone silentio conticescat. uerum haec alias. nunc in Hieremiam tertium aggrediar librum, in quo conabor, frater Eusebi, latissimos explanationis campos angusta commentariorum semita coartare.

5 cf. Ouid. Am. I 8, 104. Ambr. De Tob. 9, 35. Prud. Hamart. 335. 336. Phoebad. c. Arrian. 3. Aug. In euang. Ioh. 7, 6. Carm. adu. Marc. I 86 (Weyman, Archiv XIII 390) 8 cf. II Reg. 3, 27 9 *II Cor. 2, 11 10 *hic*] scil. Rufinus cf. *Esai. 18, 2 11 cf. Eccli. 2, 4 13 cf. Esai. 56, 10 *Alpinum canem*] scil. Pelagium, cf. Hieron. adu. Pelag. I 28 p. 712. Oros. Apol. 31, 2

1 explanatione *Pa.c.* 3 traderem *MAPa.r.* 4 ũris *P* 5 circumliniens *VP,Mp.c.* 5 dulcidinem *P,La.c.* 6 peccoris *Ma.c.* peccatorum *P* 7 red& (i *s.* e *alt.*) *P* prouiso *Ma.c.* 8 abner *V,MAPp.r.,v* 10 in *s. u. L* epistolas *AV* 11 biblynas (y *ex* i; *fort. uoluit* byblinas) *L* biblinas *cet.* aurificas *V* 12 de] in *MVP,Aa.c.m3* ueniente *P* 13 alpimum *P* albinum *codd. Augiensis CCXXX, Vercellensis CLIV 50, Monacensis 14425 et Vallarsius* caṇnem *P* 14 corpulentem *Pa.c.* 15 habent *M* scoticae *VPv* 16 brittanorum *M* britanorum *V* uicina *VP,MAa.c.* terberi *V,MAPa.c.* 17 clauo *V,Mp.c.* clabo (v *s.* ḅ) *P* aetertio *V* 18 platone *V,Mp.c.Pa.c.* hoc *v* heremiam *La.c.* 19 adgradiar *P*

12,1.2 II. | *Iustus quidem es, domine, si disputem te-*
p. 925 *cum* — siue *quia satisfaciam tibi —; uerumtamen*
iudicia loquar ad te: quid est, quod uia impiorum
prosperatur, bene est omnibus, qui praeuaricantur
et inique agunt? plantasti eos et radicem mise-
runt, proficiunt — siue *generauerunt filios — et*
faciunt fructum; prope es tu ori eorum et longe
2 *a renibus eorum.* Contra omnes quidem inique agentes
ista disputatio est et septuagesimi secundi psalmi breuiter
sententia conprehenditur, in qua propheta ait: quam bonus
deus Israhel his, qui recto sunt corde! mei autem
paene moti sunt pedes, paene effusi sunt gressus
mei, quia zelaui in peccatoribus pacem peccatorum
3 uidens et cetera. sed proprie contra hereticos dicitur, qui
cum sint impii, uia eorum prosperatur generantque filios eos,
quos in heresi deceperunt, et praeuaricantur et inique agunt,
ita ut ecclesiam spolient et, dum in prauitate sententiae perseuerant, iactent se a deo esse plantatos et radicem misisse, generasse filios et attulisse fructum; qui, cum Christi nomen saepius replicent, habitatorem sui non habent deum iuxta illud Isaiae: populus hic labiis me honorat, cor uero eius longe est a me.

12, 3 III. *Et tu, domine, nosti me, uidisti me et probasti cor meum tecum. congrega eos quasi gregem ad uictimam et sanctifica eos in die occisionis!* 'Nullum', inquit, 'scandalum est, quod impii siue omnes heretici pro tempore floreant; tu enim, domine, nosti me et

2 *Hier. 12, 1 6 *Hier. 12, 2 10 Ps. 72, *1. 2. *3 21 *Esai. 29, 13. cf. Matth. 15, 8. Marc. 7, 6 27 *Hier. 12, 3

1 quidem] tu *add. Vulg.* es] tu *add. v* 2 sc̄isfaciam *Aa.c.m3* 3 iudicia] iusta *Ap.c.m3 cum Vulg., add. s. u. m2 M* loquor *P* quid est quod] quare *Vulg.* 4 ẽe *V* 7 tu (u *s. u.*) *L, om. VP* 8 iniqua *V* 9 LXX·II· *P* psalmo *Pa.c.* 11 isrł ds *VP* his qui *om. MAP* recti *V* rectis *MAP* sunt *om. MAP* 16 in *s. u. m2 V* 18 iactant *P,Ap.c.,v* a dō se *P* esse *om. V* 20 suum *v* 21 eseiae *M* esaiae *VP,Aa.c.* uero] autem *v* 23 me] & *add. s. u. M* 27 ipso *MVP,* (ł pro *s.* ipso) *A*

uidisti me et probasti cor meum tecum'. quem ita 2
nouit pater deus quomodo filium suum? nemo enim cogno-
scit filium nisi pater et nemo cognoscit patrem
nisi filius et, cui uoluerit filius reuelare. 'licet',
inquit, 'proficiant, licet filios generent et faciant fructum
heretici et prope sis tu ori eorum et longe a renibus eorum,
id est conscientia, tamen non parua est consolatio, quod
quasi pecora saginantur ad uictimam. congregas eos in urbem 3
p. 926 Hierusalem siue in sua conciliabula, ut | quasi uictimae cae-
dantur in mortem et tunc sanctificentur, cum ecclesiastico
fuerint mucrone iugulati; interfectio enim hereticorum salus
eorum est, qui decepti fuerant'.

12, 4 IV. *Usquequo lugebit terra et herba omnis re-
gionis siccabitur propter malitiam habitantium
in ea? consumtum est animal et uolucre, quoniam
dixerunt: non uidebit nouissima nostra* siue
non uidebit deus uias nostras. Quicquid in mundo
uel bonorum accidit uel malorum, non absque prouidentia
et fortuito casu accidit, sed iudicio dei. terra nunc sterilis 2
est, herba siccatur: uis nosse rationem? malitiae habitatorum
eius hoc faciunt, ita ut et animalia super terram et caeli
uolatilia consumantur, quia in usus hominum haec creata
sunt omnia. qui in tantam consurrexere blasphemiam, ut
dicerent deum ignorare uias suas et nescire, quid unusquis-
que passurus sit. quod autem dicit 'usquequo', illud signi-

2 *Matth. 11, 27. *Luc. 10, 22 5 cf. Hier. 12, 2 17 *Hier. 12, 4 18 cf. Sap. 14, 3

2 filium—cognoscit *om.* *V* 4 et—filius *om.* *V* 5 facient (n *s. u.*) *P* 6 hori *P,La.r.* 8 peccora *V,Pa.c.* congrega *P,Ap.r.,v* urbe *MP* 9 conciliabola *Ma.c.* 10 morte *P* 11 fuerit *V* 15 consumptum *MAVP,La.c.* 17 im *M* 18 accedit *P* 19 fortuitu *P* accedisse *P* 20 sicca.tur *P* 21 *pr.* et *om.* *v* uolatilia caeli *v* 22 consummantur *VP* 23 tantam] uoluer̃ *add. s. u. Am2, sed exp. m3* consurexere (exere *in ras.*) *M* consurgere *VP,Aa.c.m3* 25 quod (d *s. u.*) *LA* illud] tādiu *Ap.c.m2*

ficat permanere iram dei, quia animus peccantium non mutetur.

12, 5 V. *Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? si in terra pacis confisa es, quid facies in superbia* — siue *fremitu* — *Iordanis?* 'Si', inquit, 'crebra te uicinarum gentium captiuitas fatigauit, Moabitarum et Ammanitarum, Philistiim et Idumaeorum, quid facies ad longam captiuitatem, quae te Chaldaeam usque ductura est?' et conparat pedites equitibus,
quia re uera et iuxta historiam omnis Persis et uniuersa
2 Chaldaea et regionum illarum exercitus gaudet equitatu. istae
autem gentes, quas supra memoraui, propter difficultatem locorum non tam pugnae aptae sunt quam latrocinio. seruatque μεταφορὰν et dicit: 'si cum peditibus currens lassitudine defecisti, quid facies, si equis cursum tuum uolueris coaequare? et si in terra tua aliquam habuisti fiduciam, quid actura es, cum Iordanen transieris et illius gurgites sustinueris?'

12, 6 VI. | *Nam et fratres tui et domus patris tui etiam*
p. 927 *ipsi pugnauerunt aduersum te et clamauerunt post te plena uoce; ne credas eis, cum locuti fuerint tibi bona!* 'In tantum', inquit, 'grauissimis Iordanis operiere fluctibus et equitum te de longe uenientium multi-

5 *Hier. 12, 5 12 cf. lin. 7

1 quia] quādiu *Ap.c.m2* quo *V*, (o *in ras.*; usq; *add. s. u. m3*) *M* animas *V* peccantium] durat *add. s. u. m3 M* non mutetur *L,Am3*, *om. MV,Pa.c.m2* mouerit (*ex* non) *Am2* non flectebatur ad poenitentiam *v* 3 si] nam si *MV* non si (am *s.* ϙŋ) *P* con (v̄ *s.* ϙŋ) *P* pedibus *LPa.c.* 4 concedere *V* si] cum autem *Vulg.* 5 confisa es] securus fueris *Vulg.* est *La.r.* 6 te crebra *v* gentium *s. u. L* 7 fugauit *v* mohabitarum *Pa.r.* manitarum *V* phylistim *P* 8 facias *P* 9 chaldeam *LA* 11 chaldea *MA* regionem *V* 13 aperte *V* 14 Ͻ-CHΘaΦWPaN *V*, (metaphorā *s. u.*) *A* MeΘΛΦOpaN (metaforā *s. u.*) *P* metaphoram *v* si cum] secon *Pa.c.* pedibus *La.c.* 16 es *om. P,Aa.c.m2* 17 iordane *V* Iordanem *v* gurgitem *V* 18 domū *P* et *add., sed eras. V* 20 post te] poste *P* nec *V* 21 bona *om. P* 22 operire *P* operieris *v* equitatus *Mp.c.*

tudo uastabit, ut fratres quoque tui, Idumaei, et domus patris tui, qui de Lot stirpe generati sunt, Moab et Ammon, etiam ipsi tempore necessitatis et angustiae dimicent contra te et insultent tibi. unde caue, ne uelis eis credere et spem habere 2
consanguinitatis, per quam maiore in te quam hostes odio desaeuiant'. potest hoc et de saluatore accipi, quod fratres eius et domus patris illius pugnauerint contra eum et clamauerint uoce plena dicentes: crucifige, crucifige eum; non habemus regem nisi Caesarem.

12, 7. 8 VII. *Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manu inimicorum eius. facta est mihi hereditas mea quasi leo in silua; dedit contra me uocem, ideo odiui eam.* Qui in euangelio locutus est: surgite, abeamus hinc, et iterum: relinquetur uobis domus uestra deserta, hic etiam in propheta eadem comminatur et, quod facturus est, fecisse se dicit. hereditas enim domini est Israhel et funiculus hereditatis eius. quod autem ait: dedi 2
dilectam animam meam in manu inimicorum eius, illud est: potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo resumendi illam. facta est autem hereditas quondam domini populus Iudaeorum contra eum quasi leo in silua, quando pari aduersum illum in passione uoce clamauit. et quia dedit contra eum uocem suam, ideo

2 cf. Gen. 19, 37. 38 8 *Ioh. 19, 15 14 *Ioh. 14, 31 15 Luc. 13, 35 17 cf. Esai. 19, 25 18 cf. Deut. 32, 9 Hier. 12, 7 20 *Ioh. 10, 18

1 uastauit *P,MAa.c.* tu *V* idumei *AVP* 2 tui *om. M* loth *AP* generati] nati *v* amon *VP* 4 exultent *P* unde] & *add. P* 5 maiori *codd.* (*corr. L; cf. p. 113, 12. 161, 25*) *v* 6 deseuiant *L* saluatori *La.c.* accepi *P* 7 illius] eius *v* pugnauerunt *VP* 8 plena uoce *MAVPv* 11 dilectam meam *A* manum *MP* 13 audiui *v* 14 habeamus *A*, (ab *eras.*) *P* 16 hoc *Ap.c.m3* hinc *P* 17 dic& *P* *alt.* est] et *VP,LMAa.c., om. v* 18 funiculum *V* 19 manu] animũ *V* manum *v* 20 meam] in manu inimicorũ eius *add., sed exp. L* 23 aduersus *Mv*

eam odio habuit et abiecit et, quae quondam fuit dilecta atque carissima, nunc appellatur odiosa.

12, 9 VIII. *Numquid auis discolor hereditas mea mihi? numquid auis tincta per totum? uenite, congregamini, omnes bestiae terrae, properate ad deuorandum!* LXX: *numquid spelunca hyaenae hereditas mea mihi? an spelunca in circuitu eius super eam? pergite, congregate omnes bestias agri et*
2 *ueniant, ut comedant eam!* Auem discolorem tinctamque per totum iuxta litteram pauum uocat. 'tantam', inquit, 'habuit pulchritudinem Israhel et tantis fuit Hierusalem distincta
p. 928 uirtutibus, ut nihil esset | bonorum, quod non cerneretur in ea. quia igitur mihi facta est hereditas quondam mea, id est populus Israhel, quasi leo in silua et dedit contra me uocem suam et eam omni odio detestatus sum, idcirco uenite et congregamini contra eam, omnes bestiae terrae, diuersarum gentium multitudo, et deuorate eam, quae suum dominum
3 non cognouit!' sin autem, ut LXX et alii interpretes transtulerunt, legitur: numquid spelunca hyaenae hereditas mea mihi?, referamus ad immunditiam nocturnae bestiae, quae uiuit cadaueribus mortuorum et de sepulchris solet effodere corpora nihilque est immunditiae, quo non uescatur. talis est Israhel offendens dominum suum et omnium bestiarum morsibus traditus.

12,10.11 a IX. *Pastores multi demoliti sunt* — siue *corruperunt* — *uineam meam, conculcauerunt* — siue

6 *Hier. 12, 9 13 cf. Hier. 12, 8 17 cf. Esai. 1, 3 19 *Hier. 12, 9 21 cf. Plin. Nat. Hist. VIII 106. Solin. 27, 24 25 *Hier. 12, 10

1 abuit *V* 6 speluncam *Pa.r.* hyenae *MA,La.c.* ienae *V* bienae *Pa.r.* 8 pergite] & *add. V* et *s. u. L* 9 ut] et *MAVPv* commedant *V* comedent *P* 10 tantum *P* 11 pulcritudinem *P* 13 eam *V* 14 populus] meus *add. V* 15 *alt.* et *om. P* 18 et alii *om. V* 19 legatur *v* speluncam *P* bienae *P*; *cet. ut lin. 6* 20 refferamus *Aa.r.* 22 qđ *P* qua *v* 23 tales *La.c.* 24 traditur *V* 25 demolliti *P* diruperunt *V* disruperunt *v* 26 concalcauerunt *Aa.c.*

polluerunt — partem meam, dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis — siue *inuiam —. posuerunt eam —* uel *posita est — in dissipationem luxitque super me* siue *periit.*
Audiant haec, qui principes cupiunt esse populorum et non 2
solum pro se, sed et pro commissis sibi gregibus reddituri sunt rationem in die iudicii; propter illos enim pars domini conculcatur atque polluitur, ut, ubi quondam dei erat hospitium, ibi sit habitaculum bestiarum. alii uero non praepositos plebis et sacerdotes, sed hostium intellegunt principes, qui Hierusalem, hoc est uineam domini, dissiparunt.

12, 11 b. 12 X. *Luxitque super me; desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est, qui recogitet corde. super omnes uias deserti uenerunt uastatores, quia gladius domini deuorauit ab extremo terrae usque ad extremum eius; non est pax uniuersae carni.* LXX: *propter me dissipatione dissipata est terra* et reliqua. Hoc, quod posuimus: luxitque super me 2
iuxta Hebraicum priori uersiculo copulatur, ut sit: posuerunt eam in dissipationem, hoc est hereditatem meam, luxitque super me meo auxilio destituta. iuxta LXX uero loquitur deus, quod propter illum terra sit dissipata et redacta in solitudinem, quia nullus sit, qui corde recogitet, nec ulla pax uniuersae carni. neque enim pacem dei potest caro reci-
p. 929 pere; sapientia enim car|nis inimica est deo et, qui
in carne sunt, deo placere non possunt. porro iuxta 3

1. 3 *Hier. 12, 10 3 *Hier. 12, 11 4 *Hier. 12, 11 6 cf. Matth. 12, 36. Rom. 14, 12 9 cf. Hier. 10, 22 17 *Hier. 12, 11 18. 19. 21 Hier. 12, 11 23 cf. Gen. 47, 19. Ex. 23, 29 etc. 25 Rom. 8, 7. 8

2 deserto *P* 3 inuia *P* uel] siue *v* 4 luxitque—periit *om. v* 5 cupiunt *L* uolunt *cet. v* et] quod *v* 8 polluatur *Pa.c.* dei *om. v* 9 plebi *P* 10 et] sed *P* ostium *Ma.c.m2* 11 hoc] id *v* dissipa..r *V* 15 deuorabit *P cum Vulg.* 16 pars *P,MAa.c.* 17 propter me (me *in ras.*) *L* propterea *cet. v* 19 sit] sensus *add. v* 20 eam *om. V* 21 iuxta *om. P* 23 ulla] sit *add. s. u. M* 24 pax] pars *P,MAa.c.* sit *add. s. u. m2A* caro *om. v*

Hebraicum ideo Iudaea omnis est desolata, quia nullus est, qui corde recogitet deum, nec residuus, qui possit euadere. per omnes enim uias solitudinis uenerunt uastatores, id est hostilis exercitus, et gladius domini deuorauit a termino usque ad terminum nec requies ulla fuit de urbe fugientibus. unde dicitur: non est pax uniuersae carni.

12, 13a XI. *Seminauerunt triticum et spinas messuerunt; hereditatem acceperunt et non eis proderit.* LXX: *seminastis triticum et spinas messuistis; cleri eorum non proderunt eis.* 'Meliora', inquit, 'exspectauerunt et uenerunt pessima, sperabant prospera et aduersa perpessi sunt, acceperunt a domino rerum omnium abundantiam, quae
2 eis non proderit'. iuxta LXX uero omnes heretici quasi triticum seminant et spinas metunt exspectante domino, ut facerent fructum; et non fecerunt iudicium, sed clamorem. dicitur autem hoc et ecclesiasticis, qui uerba domini et doctrinam eius mala conuersatione disperdunt, de quibus infertur: cleri eorum non proderunt eis; quid enim eos iuuare poterit episcopi nomen et presbyteri uel reliquus ordo ecclesiasticus, cum magis grauentur dignitatibus suis et potentes potenter tormenta patiantur et, quanto amplius eis creditum fuerit, tanto plus requiratur ab eis?

12, 13b–15 XII. *Confundimini a fructibus* — siue *a gloriatione uestra* — *propter iram furoris domini* —

6 Hier. 12, 12 9 *Hier. 12, 13 17 *Hier. 12, 13 20 cf. Sap. 6, 6 (7) 21 cf. Luc. 12, 48 23 *Hier. 12, 13

2 *pr.* qui] in *add. P* corde *om. M* 3 per *om. M* ẹṇim *M* 4 a *om. P* terminos *P*, (i *s.* o) *M* 5 fuit] quid *add. P* 6 pax *om. MP* carnis *P* finis *postea add. M* 9 cleri eorum] clericorū *A* nomina *add. s. u. m2A* 10 prode erunt *P* expectauerunt *MAV* spectauerunt *P,La.c.* 12 habundantiam *V* qua *La.c.* 13 prode erit *P* 14 seminantes *MVP,Aa.c.* metuunt *Pa.r.* expectante *MAV,La.c.* spectante *P* 15 iudicium *om. P* 16 *pr.* et *om. V* uerbum *VP* 17 cleri eorum] clericorum *AP* nomina (pax) *add. A(P)* 19 presbiteri *P* reliquos *Aa.c.* 21 patiuntur *P* eis plus *v* 23 confundemini *AVP,LMa.c.,v cum Vulg.* fructibus] ũris *in mg. add. m2L cum Vulg.*

siue *ab opprobrio in conspectu domini* —. *haec dicit dominus aduersum omnes uicinos meos pessimos, qui tangunt hereditatem, quam distribui populo meo Israhel: ecce ego euellam eos de terra sua et domum Iuda euellam* — siue *eiciam* — *de medio eorum. et cum euellero eos, conuertar* — siue *reuertar* — *et miserebor eorum et reducam eos* — siue *habitare faciam* —, *uirum in hereditate sua et uirum in terra sua.* Dicitur ad eos, quibus cleri sui et 2
ecclesiasticus ordo non proderit, ut confundantur a gloriatione sua et ab opprobrio coram domino. quodque infert: aduersum omnes uicinos meos pessimos, iuxta litteram uicini terrae sanctae Idumaei sunt, Philistiim, Moab et Ammon. iuxta tropologiam uero omnes heretici, qui sub nomine Christi censentur et uicini magis sunt quam habitatores terrae sanctae, qui tangunt hereditatem dei et deuastant eam; diciturque de eis, quod auferantur de medio terrae et domus Iuda tollatur
p. 930 de medio eorum. qui, | cum euulsi fuerint et de hereticorum faucibus liberati, consequentur misericordiam dei et reducentur in hereditatem et in terram suam.

12, 16. 17 XIII. *Et erit, si eruditi didicerint uias populi mei, ut iurent in nomine meo: uiuit dominus, sicut docuerunt populum meum iurare in Bahal, aedificabuntur in medio populi mei; quodsi non audierint, euellam gentem illam euulsione et perditione, ait dominus.* Si translati de heresi in ecclesiam didicerint uias populi dei et iurauerint in nomine domini et non in nomine idolorum, quae de suo corde finxerunt, aedificabuntur a domino et erunt pars populi eius. quodsi translati 2

1 *Hier. 12, 13 5 *Hier. 12, 14 7. 8 *Hier. 12, 15 9 cf. *Hier. 12, 13 11 Hier. 12, 14

3 distribui] a *add. V* 6 euulsero *Ap.c.m2,v cum Vulg.* siue reuertar *s. u. P* 8 ad hereditatem suam *Vulg.* 9 terram suam *Vulg.* 13 idumei *M* philistim *MP* 15 et *eras. A* 16 diuastant *L* 18 fuerunt *P* *alt.* de *om. V* 20 et *om. P* 21 si] sicut *V* heruditi *P* 25 euulsionem *Ma.r.* 26 dicit *v* ecclesia *MAVP* 27 in—non *postea add. P* 28 fixerunt *A,MPa.c.* fixerint *V* 29 quod sit *Ma.r.*

in ecclesiam peruersorum dogmatum reliquias tenuerint et non audierint uerba domini, euelletur gens illa de medio populi dei euulsione et perditione perpetua, ut nequaquam eis ullus locus paenitentiae relinquatur. haec cotidie cernimus et rebus probamus, quod ideo heretici fidei simulent ueritatem, ut simplices quosque decipiant et non ipsi conuertantur ad fidem, sed fideles trahant ad infidelitatem.

13,1–11 XIV. *Haec dicit dominus ad me: uade et posside*
tibi lumbare — siue *cinctorium* — *lineum et pones*
illud super lumbos tuos et in aquam non inferes
illud — siue *per aquam non transibit* —! *et pos-*
sedi lumbare iuxta uerbum domini et posui circa
lumbos meos. et factus est sermo domini ad me se-
cundo dicens: tolle lumbare — siue *cinctorium* —,
quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, et
surgens uade ad Eufraten et absconde illud ibi
2 *in foramine petrae! et abii et abscondi illud in*
Eufrate, sicut praeceperat mihi dominus. et fa-
ctum est post dies plurimos, dixit dominus ad me:
surge, uade ad Eufraten et tolle inde lumbare —
siue *cinctorium* —, *quod praecepi tibi, ut abscon-*
deres illud ibi! et abii ad Eufraten et fodi et tuli
lumbare de loco, ubi absconderam illud; et ecce
computruerat lumbare — siue *cinctorium* —, *ita*
3 *ut nullo usui aptum esset. et factum est uerbum*
domini ad me dicens: haec dicit dominus: sic
putrescere faciam superbiam — siue *iniuriam* —

9. 11 *Hier. 13, 1 14 *Hier. 13, 4 21 *Hier. 13, 6 24 *Hier. 13, 7 27 *Hier. 13, 9

1 tenuerunt *Pa.c.* 2 euellatur *P* 4 haec] & *P* cottidie *MAV* 7 trahunt *P* 11 transiuit *Ma.c.* 14 cintorium *Pp.r.* 16 heufraten *P* Euphratem *v* (*semper*) et *om. V,MAa.c.* abscondere *Mp.c.* ibi] tibi *V*, *om. P* ibi illud *Vulg.* tibi illud *v* 18 eufraten *La.c.*, (n *ex* m) *M* 19 dicit *Mv* 20 surge] et *add. v* ad *s. u. m2 M* 21 praecipi *LMa.c.* ut—ibi *s. u. L* absconderis *P* 22 tulli *Aa.r.* 23 absconderem *Pa.c.* ecce] &c *P* 24 cintorium *P* 25 nulli *Vulg.* (= *p. 161, 6*) 26 haec] & *P* 27 putrescerem *L*

Iuda et superbiam Hierusalem multam et populum
istum pessimum, qui nolunt audire uerba mea et
ambulant in prauitate — siue *in directione* —
cordis sui pessimi abieruntque post deos alienos,
ut seruirent eis et adorarent eos, et erunt sicut
lumbare istud, quod nullo usui aptum est. sicut 4
enim adhaeret lumbare ad lumbos uiri, sic agglu-
tinaui mihi omnem domum Israhel et omnem
domum Iuda, dicit dominus, ut esset mihi in po-
p. 931 *pulum et* | *in nomen et in laudem et in gloriam;*
et non audierunt. Cinctorium siue lumbare, quod dei 5
renibus iungitur, populus Israhel est, qui in lini similitudinem
assumtus de terra et inlotus nec mollitudinem habuit nec
candorem et tamen per illius misericordiam adhaesit deo.
cumque peccasset — rationale quippe est huiuscemodi linum
atque lumbare —, ductus est trans Eufraten, id est in Assyrios,
et ibi absconditur, hoc est multitudine magnarum et innume-
rabilium gentium quodammodo absortus et nihili reputatus.
post longum autem tempus ipse propheta in typum dei popu- 6
lum liberat de captiuitate. qui nihilominus et post reditum
dei praecepta non fecit, sed secutus deos alienos ad extremum
etiam in dei filium misit manus et aeterna perditione contabuit.
omnis quoque uir sanctus lumbare dei est, qui assumtus de
terra et de terrae limo dei consortio copulatur et quodam-
modo, quae in ecclesia eius uidentur obscena, maiore diligentia
operit atque circumdat, ne gentilium et hereticorum morsibus

3 *Hier. 13, 10

1 *alt.* et *om. Vulg.* 4 pessimi *om. Vulg.* 9 essent *Vulg.* 12 similitudine *P,La.c.* 13 as(d)sumptus *codd.* (p *eras. L*) est *add. P* 16 eufratē *P* in] trans *M* assirios *VP* 17 absconditus *Ap.c.,v* multitudinem *P* 18 quodadmodo *P* absorptus *v* nihil *AVP,Ma.c.* 19 longum] multum *v* typo *Ap.c.* liberat populum *v* 22 eiciā (*pr.* i *eras.*) *P* 23 lumbari *LMa.c.* assumtus (*sic semper fere Lp.c.*)] as(d)sumptus *codd.* ē *add. V* 24 terra et de *om. M* 25 obstena *P* maiore *Lp.c.* maiori *cet. v; cf. p. 155, 5* 26 cooper-it (co *s. u.*) *M*

7 pateant. quod lumbare, si aquam tetigerit et Eufratis fluenta
transierit, ita ut Assyriae regionis umoribus imbuatur, perdit
pristinam fortitudinem et conputrescit atque dissoluitur et,
quamuis in usum dei redeat, tamen pristinam pulchritudinem
habere non potest, non duritia dei, sed suo uitio, quia nolunt
audire uerba eius et ambulant in prauitate cordis sui siue,
8 quod sibi rectum uidetur, hoc faciunt. sed et ipse sermo diuinus,
cur hanc posuerit similitudinem, exponit dicens: 'sicut enim
adhaeret lumbare ad lumbos hominis, sic agglutinaui
et adhaerere mihi feci omnem domum Israhel et
omnem domum Iuda' — decem uidelicet et duas tribus —,
'ut esset mihi in populum nominatum et in laudem
et in gloriam; et pro his omnibus non audierunt me, sed
9 sua uitia sunt secuti'. caueat ergo, qui potest dicere: mihi
autem adhaerere deo bonum est, ne forte per neglegentiam
ab illius renibus separetur et transeat Eufraten et
detur in potestatem regis Assyrii et nequaquam in solidissima
petra, sed in foramine petrae corruptae atque uitiatae, hoc est
hereticorum sordibus et uitiis, occupetur et in tantam ueniat
putredinem, ut in usum et in cinctorium domini ultra redire
non possit.

13, 12–14 XV. *Dices ergo ad eos* — siue *ad populum* — *sermonem
istum: haec dicit dominus deus Israhel:*
p. 932 *omnis laguncula* — siue *uter* — *imple|bitur uino.
et dicent ad te: numquid ignoramus, quod omnis
laguncula* — siue *uter* — *impleatur uino? et dices
ad eos: haec dicit dominus: ecce ego implebo omnes*

6 Hier. 13, 10 8. 12 *Hier. 13, 11 14 Ps. 72, 28 22. 24. 26 *Hier. 13, 12

1 lumbaret *Pa.r.* eufrates *MAVP* 2 assirias *V* humoribus *AP* 4 pulcritudinem *MP* 6 prauitati *La.c.* 8 exponet *La.c.* enim *om. P* 9 adheret *M,La.c.* (= *lin. 10. 15*) adherit *P* lumbus *Pp.c.* 11 duae *LMAa.c.* tribus et duas *P* 12 essent *v* laude *P* 13 gloria *P* 16 illius] se *add., sed exp. MA* eufranten *V* eufrate *P* 17 potestate *P* assirii *V* 19 occupatur *P* 20 ut] & *Pa.c.* 22 dic *V* 24 languncula *V* 25 quod] quid *Vulg.* 26 implebitur *Vulg.*

habitatores terrae huius et reges, qui sedent de stirpe — siue *filios* — *Dauid super thronum eius, et sacerdotes et prophetas et omnes habitatores Hierusalem ebrietate et dispergam eos, uirum a fratre suo et patres et filios pariter, ait dominus; non parcam* — siue *non desiderabo* — *et non concedam neque miserebor, ut non disperdam eos.* Uerbum Hebraicum 'nebel' Aquilae prima editio 'laguneulam', secunda ipsum 'nebel', Symmachus 'craterem', LXX 'utrem', Theodotio 'uas' interpretati sunt; quod omne non oleo, non aqua, non melle, non lacte, non alia qualibet materia liquentis elementi, sed uino et ebrietate conpletur ostendens nos uas esse fragile iuxta apostolum dicentem: habemus autem thesaurum istum in uasis fictilibus, nec posse fieri, ut non illud impleatur in nobis, quod scriptum est: non enim habitat in carne mea bonum, et iterum: non enim, quod uolo bonum, hoc facio, sed, quod nolo malum, hoc operor, ac deinde: miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? hac autem ebrietate, 3
qua obliuiscimur praeceptorum dei, et uitiis atque peccatis omnis impletur humana condicio dicente propheta: non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens — non ad conparationem dei, ut ueteres et noui heretici uolunt et patroni hereticorum, sed ad scientiam eius; homo enim uidet in facie, deus in corde — et, quod nobis interdum

2 *Hier. 13, 13 6 *Hier. 13, 14 8. 9. 10 *Hier. 13, 12 13 II Cor. 4, 7 15 *Rom. 7, 18 16 *Rom. 7, 19 18 *Rom. 7, 24 21 Ps. 142, 2 24 *I Reg. 16, 7

2 siue] de *add. P* filiis *Pp.c.* 3 *alt.* et—suo (*lin.* 5) *bis posuit P* 4 ebrietatem̄ *L* 6 non desiderabo et *M* disederabo *La.c.* 8 (=9) neuel *P* aquila et (t *s. u., sed eras.*) *M* primo *Aa.c.* languneulam *A* 9 simmachus *P* craterę *P* 10 theodotion *V* uassā *L* interpretatus ē *Mp.c.* 11 aquam *M,LVa.c.* 12 elimenti *P* nos uas] non suas *Ma.c.* 13 autem *om. v* 14 uictilibus *P* 18 ac] hac *P* ergo *Pa.r.* liberauit *VP,LMa.c.* 19 haec *P* 20 et *om. V* 21 conditio *MVP* 25 faciem̄ *LA* dš] ad *add. A* interdum nobis *P*

mundum uidetur, illius oculis sordidum deprehenditur: non
solum uulgus ignobile uilisque plebicula, sed reges ecclesiarum
de stirpe siue filii Dauid, qui sedent resupini erectaque ceruice
4 et protento aqualiculo super thronum eius. sacerdotes quoque
ipsi, secundus in ecclesiastico honore gradus, et prophetae,
qui uidentur habere scientiam scripturarum, et omnes habi-
tatores Hierusalem pro peccatorum uarietate conplentur siue
Iudas, ut addidere LXX. cumque ebrii fuerint, disperguntur
a societate sui patresque a filiis et filii a patribus separantur,
ut diuersis polluantur heresibus et sub Christi nomine inter
se digladientur et dimicent contra matrem suam, quae eos
5 genuit, ecclesiam. unde dicit: 'non desiderabo eos, sed
odio habeam sempiterno, non parcam et non concedam
neque miserebor, non crudelitate sententiae, sed ueritate
iudicii. qui enim meos populos trucidarunt, ipsi in aeternum
p. 933 peribunt'. potest hoc et iuxta historiam | simpliciter accipi,
quod et reges et sacerdotes et prophetae et omnis populus
Hierusalem inebriandus sit calice Babylonio et captiuitatis
obruendus malis.

13, 15 XVI. *Audite et auribus percipite, nolite eleuari,*
quia dominus locutus est! Quia supra dixerat: omnis
uter implebitur uino, ita ut reges quoque et sacerdotes
et prophetae et omnis habitator Hierusalem impleretur ebrie-
tate, propterea iungit et dicit: audite et auribus perci-
pite, tam extrinsecus quam intrinsecus, tam mente quam

4 cf. Pers. 1, 57 8 *Hier. 13, 13 12 *Hier. 13, 14 13 Hier. 13, 14 18 cf. Hier. 51 (28), 7 21 *Hier. 13, 12 22 cf. Hier. 13, 13 24 Hier. 13, 15

1 oculi *Ma.c.m2* 2 plebecula *LMa.c.* 3 fili *P* eractaque *Va.c.* ceruices *P* 4 aqualiculo] aequali collo *P* 7 uarietate peccatorum *v* completur *MP,Aa.c.* 8 iuda *AVv* hebraei *La.c.* ebrei *Pa.c.* 9 patresque] et *add., sed exp. L* seperantur *Pp.c.* 10 xp̄o *Ma.c.* 11 degladientur *La.c.* qui *Pa.c.* 12 eccła *P* eos *om. VP* 13 hodio *P* habebo *Ap.c.m2,v* 16 et] ut *Ma.c., om. V* 17 *pr. et alt.* et *om. v* 18 inhebriandus *P* babilonio *P* 19 malitiis *VP* 22 uter] lag̃ *in mg. adscr. m2 L* 23 omnes *APv* habitatores *P,Ma.r.,v* implerentur *P,Ap.c.,v* implebitur *V* 25 mentem *Ma.r.*

corpore, et nolite eleuari per superbiam cogitantes fragilitatem uestram et, quod nullus sit, qui pro qualitate peccati hac ebrietate careat. unde disperditur atque corrumpitur et dei misericordia indignus est eleuans se aduersum eum per superbiam.

13, 16. 17a XVII. *Date domino deo nostro gloriam, antequam contenebrescat et antequam offendant pedes uestri ad montes caligosos* — siue *tenebrosos* —! *exspectabitis lucem, et ibi umbra mortis et ponentur in tenebris* — siue iuxta Hebraicum: *et ponet eam in umbra mortis et in caligine* —. *quodsi non audieritis, in abscondito plorabit anima* ⟨*mea* — siue⟩ *uestra* — *a facie superbiae* siue *iniuriae.* Eos,
quibus dixerat sermo diuinus: audite et auribus per- 2
cipite et nolite eleuari, nunc prouocat ad paenitentiam, ut, priusquam ducantur Babylonem et offendant pedes eorum in montes tenebrosos siue caligosos, dent gloriam deo. unde et peccatoribus saepe dicitur: date gloriam deo!
quod autem Babylon et omnis regio Chaldaeorum montes 3
caligosi siue tenebrosi appellentur, in principio Isaiae contra Babylonem legimus, ubi scriptum est: super montem caligosum leuate signum, quod Hebraice dicitur 'nesephta'. hoc itaque praecipit, ut, antequam ducantur in captiuitatem et seruitutis mala sentiant, agant paenitentiam, cumque ex-

1 *Hier. 13, 15 8. 9 *Hier. 13, 16 13 *Hier. 13, 17 14 *Hier. 13, 15 18 Ps. 67, 35. *I Par. 16, 28 (29) etc. 21 *Esai. 13, 2

2 pro *om.* *M* 3 haec *P* 4 dignus *Ma.c.m2* eleuans se] eleuasse *V* aduersus *Pv* eum] dm̄ *P* 6 uestro *v cum Vulg.* 7 contenebrescant *V* contebrescat *P* 8 caligosus (u *in ras.*) *M* caliginosos *v cum Vulg.* expectabitis *codd.* (*corr. L* = *lin. 24*) 9 ubi *Ma.c.* 10 pone *M* ea *M* 11 umbram *Av cum Vulg.* caliginem *Av cum Vulg.* quodsi] hoc *add. s. u. m2 A cum Vulg.* 12 plorauit *P* mea siue *suppleui coll. Vulg.* (*cf. p. 166, 3. 19. 167, 8*) 13 uestra (mea *s. u.*) *M* 15 patientiam *Aa.c.m2* 17 in] ad *v* caliginosos siue tenebrosos *v* 18 unde—deo *om.* *P* 19 chaldeorum *La.c.* 20 caliginosi *v* principio] uisionis *add. Martianaeus v* esaiae *MVP,Aa.c.* 21 caliginosum *v* 22 nesepha *v* 23 praecepit *MAP,La.c.,v*

4 spectent lucem, sessuri sint in tenebris. 'sin autem', inquit, 'me
nolueritis audire, abscondite' — iuxta Aquilam 'in tenebris' —
'plorabit anima ⟨mea'⟩ — siue iuxta LXX 'uestra' — 'a
facie superbiae, ut ne gemitus quidem et ploratus liber
sit, ne uictorum offendantur oculi'. possumus autem et sic
locum istum interpretari: saluator loquitur: 'operamini, dum
dies est; ueniet nox, quando nullus ultra potest
5 operari'. de hoc tempore et Isaiae uaticinium est: stellae
enim caeli et Orion et omnis ornatus caeli lucem
p. 934 non dabunt et tenebrabuntur orto sole et | luna
non dabit lucem. Sophonias quoque in eadem uerba con-
sentit dicens: dies tribulationis et angustiae, dies
miseriae et perditionis, dies tenebrarum et tur-
6 binis, dies nubis et caliginis. prius ergo, quam iudicii
tempus adueniat et offendant pedes nostri ad montes tene-
brosos, aduersarias scilicet fortitudines, quae tormentis et
cruciatibus praepositae sunt, agamus paenitentiam, ne exspe-
ctantes lucem noctis tenebris inuoluamur, sciamusque, nisi hoc
fecerimus, ploraturam animam uel dei uel prophetae a facie
nostrae superbiae dei uerba audire nolentium. unde et ipse
propheta dicit:

13, 17b XVIII. *Plorans plorabit Hierusalem* — siue *plorans plorabit* — *et deducet oculus meus lacrimam*

2 *Hier. 13, 17 3 Hier. 13, 17 *Hier. 13, 17 6 *Ioh. 9, 4 8 *Esai. 13, 10 11 *Soph. 1, 15 22 *Hier. 13, 17

1 sensuri *V* 2 uolueritis *V* audire nolueritis *v* abscondite] in abscondito *v* aut *add. s. u. m2 A* 3 plorauit *P* mea *suppleui; cf. p. 165, 12* siue i. LXX uestra *scripsi* uestra siue i. LXX *codd. v* iuxta *om. V* LXX] mea *add. s. u. m2 A* a *s. u. L* 4 ut] & *Ma.c.* gemitu• *A* ploratu• *A* 5 nec *V* offendant *VP* et *om. V* istū locum sic (istū *in ras.*; sic *s. u.*) *M* 8 operari] laborare (e *ex* i) *M* esaiae *MVP,Aa.c.* stillae *La.c.* stelle (*alt.* e *ex* a) *M* 14 nubes *LAa.c.* caligines *La.c.* 15 uestri *MVP,Aa.c.* 17 expectantes *codd.* (*corr. L*) 18 sciamusquáe *L* sciamus quia *P* 19 pluraturam *L* 20 ipsa *P* 22 plorans *om. V* plorauit *MVP,Aa.c.* Hierusalem *om. Vulg. et LXX* 23 plorauit *AP,Ma.c.* lacrimam] quia captus est grex domini *add. Vulg.*, (siue *post* domini *add.*) *v; sed cf. p. 167, 2*

doloremque meum tacitis gemitibus dissimulare non pos-
13, 17 c sum; omnis autem causa cruciatuum est, *quod captus sit grex domini.* Dicamus Iudaeis et nostris iudaizanti- 2
bus, qui simplicem tantum et occidentem sequuntur historiam: nisi audieritis abscondite, hoc est in mysterio siue in tenebris, quas posuit deus latibulum suum, et iuxta Salomonem ut intellegant parabolam et tenebrosum sermonem, plorabit anima prophetae siue ipsorum a facie superbiae, dum per contumaciam resistunt deo. unde et fletus erit iugis lacrimaeque perpetuae eo, quod a uero Nabuchodonosor captus sit grex domini atque corruptus.

13, 18. 19 XIX. *Dic regi et dominatrici* — siue *dicite regi et potentibus —: humiliamini, sedete, quoniam descendit* — siue *sublata est* — *de capite uestro corona gloriae uestrae! ciuitates austri clausae sunt et non est, qui aperiat; translata est omnis Iudaea* — siue *translatus est omnis Iuda* — *transmigratione* — siue *captiuitate* — *perfecta.* Prophetae 2
praecipitur, ut loquatur regi Iechoniae et matri eius, quam dominam et dominatricem siue reginam appellat, ut humilientur et in puluere sedeant; perdidisse enim eos regiam dignitatem et regi tradendos Babylonio. ciuitates austri clausae sunt, id est tribus Iudae et Hierusalem, quae iuxta solitudinem ad austrum uersa est, et non est, qui aperiat obsidione

4 cf. II Cor. 3, 6 5. 6. 8 *Hier. 13, 17 6 cf. Ps. 17, 12 7 cf. Prou. 1, 6 12. 14 *Hier. 13, 18 17. 18 *Hier. 13, 19 20 cf. Esai. 47, 1 22. 24 Hier. 13, 19

1 doloremque—possum] *haec uerba interpretationis instar uerbis Hieremiae laudatis inseruit Hieronymus et falso eiecit Victorius; pro Hieremiae uerbis edidit v* dolorem quem eum *P* simulare *P* 2 cruciatum *VP,La.c.* cruciatus *Aa.c.m3* quia *Vulg.* 3 est *Vulg.* iudizantibus *P* 4 secuntur *VP,La.c.* 7 salamon *La.c.* salamonem *M* intellegam *P* 8 plorauit *MP,LAa.c.* 10 a *om. P* nabucod. *MP,La.c.* 11 sit] est *V* 15 clausa *Pa.c.* 17 translata (la *s. u.*) *V* conlata *P* Iudaea] Iuda *Vulg.* 21 et] siue *P* puluerem *AVP,LMa.c.* perdidissem *V* 22 &] nã *s.* &̣ *m2 A* tradendo *M,LAa.c.* tradendũ *P* babilonio *P* clausse *P* 23 iuda *MP* qui *P*

3 circumdatas. translata est omnis Iudaea — siue omnis
Iudas — transmigratione perfecta siue 'recepit, quod
merebatur, et conpletum est in ea'; ita enim LXX transtulerunt.
delirat in hoc loco, qui regem Christum et potentes angelos
p. 935 uel apostolos intellegit, ut assumant corpus humilitatis et | in
puluere sedeant et amittant — uel rex uel potentes — de capite
4 suo coronam et gloriam fortitudinis. ciuitates quoque austri
clausas interpretatur infernum et, quae nulli aperiantur, omnemque gloriam Iudae esse translatam, quando in passione conpletum est: omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt; non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum. uerbum Hebraicum 'gebira' Aquila et Symmachus 'dominatricem' et 'dominam' interpretati sunt, quod LXX putauerunt 'geburoth' 'potentes'que dixerunt.

13, 20. 21 a XX. *Leuate oculos uestros et uidete, qui ⟨ueniunt — siue qui⟩ uenitis — ab aquilone! ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? quid dices, cum uisitauerit te? tu enim doces eos aduer-*
2 *sum te et erudis in caput tuum.* Praecipitur habitatoribus
Hierusalem, ut eleuent oculos suos et uideant Chaldaeos ab aquilonis parte uenientes, interrogaturque ipsa ciuitas et dicitur ei: 'ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? ubi est populus tuus, quem a deo acceperas? ubi illa tanta et inclyta multitudo, ut totius turbam prouinciae in
3 unum locum crederes congregatam? quid dices, cum te

1 *Hier. 13, 19 2 cf. Hier. 13, 19 sec. LXX codd. Sin., Alex., Marchal. 5 cf. Phil. 3, 21 10 Ps. 13, 3 12. 13. 14 *Hier. 13, 18 15 *Hier. 13, 20 22 Hier. 13, 20 25 *Hier. 13, 21

1 circumdata *V,La.c.* circumdatus (*ł ā s. u. m3*) *A* iudea *La.c.* 2 iuda *MVP,Ap.r.,v* 3 ita enim] ut *v* 4 delerat *Ma.c.* dederat *V* 6 puluerem *P* 7 fortitudinis—gloriam (*lin. 9*) *om. v* 9 translatū *Pa.c.* 12 uerbum] de *add. P, exp. LMA* hebraico *P* 14 GeBeuROTh *V* geburoht *P* 15 ueniunt siue qui *suppleui coll. LXX et lin. 20* (*cf. p. 113, 17. 165, 9*) 16 ueniunt *Ap.c.m2* uenistis *P* 17 inclitum *VP,Mp.c.* 18 dicis *La.c.* uitauerit *VP,MAa.c.* docuisti *MAp.c.m2 cum Vulg.* 19 erudisti *MAp.c.m2 cum Vulg.* 20 chaldeos *L* 21 partes *M* 22 incletum *La.c.* inclitum *VP* 24 et *om. M* inclita *VP* prouinciae turbam *v* 25 cederes *Aa.c.* redderes *P*

uisitauerit dominus in uirga sua et Babyloniis tradiderit hostibus, quos aduersum te uel in caput tuum uel a principio ipsa docuisti, ut ad eorum auxilia confugeres et ipsorum idola sectareris, qui sub occasione amicitiae tuae didicerunt, per quod iter ad te uenire deberent'. audiat hoc ecclesia neglegens, quod ipsa doceat aduersarios suos, quomodo eam possint spiritali captiuitate conprehendere et pecus eius bestiarum crudelitate lacerare.

13, 21 b. 22 XXI. *Numquid non dolores adprehendent te quasi mulierem parturientem? quodsi dixeris in corde tuo: quare uenerunt mihi haec? propter multitudinem iniquitatis tuae reuelata sunt uerecundiora tua, pollutae sunt* — siue *dehonestatae sunt* — *plantae tuae.* 'Dum nescis, quasi mulierem partus subitus, ita te 2
captiuitas repentina conprehendet. quodsi causari uolueris et quaerere, cur tradita sis hostibus, audi manifeste multitudinem tibi haec fecisse iniquitatis tuae, ut quasi mulieris meretricis sublatis uestibus reuelaretur ignominia tua et ostenderentur publice fornicationes tuae'. per quae discimus, quamdiu fuerint 3
minora peccata, agere deum patienter et exspectare nostram paenitudinem; sin autem uoluerimus delictis copulare delicta et cumulum facere peccatorum, reuelabuntur pudenda nostra et ostendentur cunctis plantae nostrae uel in praesenti saeculo uel in futuro. nihil est enim occultum, quod non manifestetur, quando implebitur illud Danihelis: isti re-

1 cf. Ps. 88, 33 13 *Hier. 13, 22 24 *Luc. 8, 17 *Marc. 4, 22 etc. 25 *Dan. 12, 2

1 Babylonis *v* 2 quod *P* 3 confugires *P* 7 spirituali *Ap.c.,v* captiuitati *La.c.* 9 adprehendeī *P* 10 quid si *Va.c.* 13 polluta *Pa.c.* 15 causare *Aa.c.* 17 haec tibi *v* iniquitates *P* 18 reuelatur *P* ignomia *L* ostenderent *V* 19 public**e *L* fornicationis *La.c.* 20 dominum *v* expectare *codd.* (*corr. L*) poenitudinem nostram *v* 21 plenitudinem (l *in ras.*) *M* 24 enim est *P* 25 manifestetur] reueletur *v* resurgunt *P,Ma.c.*

surgent in uitam aeternam et illi in opprobrium
et in confusionem sempiternam.
13, 23 XXII. *Si mutare potest Aethiops pellem suam*
p. 936 *aut pardus uarietates suas, et uos poteritis bene*|
facere, cum didiceritis malum. Hoc testimonio utuntur
aduersum ecclesiam, qui diuersas cupiunt asserere naturas, et
tantam dicunt esse uel nigredinem uel uarietatem peccatorum,
ut in candorem et unius coloris pulchritudinem transire non
possint non attendentes hoc, quod sequitur: et uos poteritis
2 bene facere, cum didiceritis malum. quicquid enim
discitur, non naturae est, sed studii et propriae uoluntatis,
quae nimia consuetudine et amore peccandi quodammodo in
naturam uertitur. sed hoc, quod hominibus inpossibile est,
deo possibile est, ut nequaquam Aethiops et pardus suam
uideantur mutare naturam, sed ille, qui in Aethiope operatur
et pardo, dicente apostolo: omnia possum in eo, qui me
3 confortat, Christo. unde et in alio loco, amplius, inquit,
illis omnibus laboraui; non ego autem, sed gratia
dei, quae in me est, et: uiuo non iam ego, sed uiuit
in me Christus. et iterum scriptum legimus: quid habes,
quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? quas ob causas non glorietur
sapiens in sapientia sua nec fortis in fortitudine sua nec diues

9 Hier. 13, 23 13 cf. Matth. 19, 26. Luc. 18, 27 16 *Phil. 4, 13 17 *I Cor. 15, 10 19 *Gal. 2, 20 20 I Cor. 4, 7 22 Hier. 9, 23 23 cf. Hier. 9, 23

1 illiṣ *P* 2 in *om. v* 3 ethiobs *M* ethiops *VP* 4 pradus *Va.c.* 5 didiceretis *La.c.* 6 aduersus *v* 7 nigridinem *V,La.c.* nigritudinem *P* 8 pulcritudinem *M* 9 possit *P* potestis *AVP,Ma.c.* 12 consuetudinem *MAa.r.* amorem *MAa.r.* 13 conuertitur *v* 14 deo p. est *om. V,Pa.c.* ut] & *P* ethiopẹs *V* ethiops *P* et pardus *om. M* 15 uideatur *Mp.r.* qui in] quin *P* ethiope *V* ethiopiae *P* operantur *Ma.r.* 16 docente *P* 17 in *om. MAP* illis inquit *MA* 18 illis *om. P* 19 est in me *v* uiuo] aū *add. A* iam non *v* sed *L, om. cet. v* uiuit] uero *add. Av* 22 quā *Mp.c.* causā *Mp.c.* 23 *pr.* neque *v* fortes *La.c.* diuis *Pa.c.*

in diuitiis suis nec pudicus in sua pudicitia sciens, quod in omnibus his Christi uirtus sit, non eorum, qui in suis uirtutibus gloriantur.

13, 24. 25 a XXIII. *Et disseminabo eos quasi stipulam, quae uento raptatur in deserto. haec sors tua parsque mensurae tuae a me, dicit dominus* siue *et pars inoboedientiae tuae aduersum me.* 'Quia nimia consuetudine malorum non potuerunt mutare naturam, non uitio conditoris, sed studio inoliti sceleris, propterea quasi stipulam uento raptatam dispergam eos in solitudinem iuxta illud, quod alibi scriptum est: tamquam puluis, quem proiecit uentus a facie terrae'. facitque apostropham ad ipsam Hierusalem, quod haec sit sors eius et ista pars, quam sibi ipsa elegerit, mensuram cumulatam atque perfectam et supereffundentem siue partem inoboedientiae suae, qua domino noluit adquiescere; in qua enim mensura mensurauerit, remetietur illi.

13, 25 b—27 a XXIV. *Quia oblita es mei et confisa es* — siue *sperasti* — *in mendacio, unde et ego nudaui* — siue *nudabo* et *reuelabo* — *femora* — et *posteriora* — *tua contra faciem tuam et parebit ignominia tua, adulteria tua et hinnitus tuus, scelus* — uel *alienatio* — *fornicationis tuae.* Causa dispersionis Hierusalem, quod oblita sit dei et confisa uel sperauerit in

6 *Hier. 13, 25 11 *Ps. 1, 4 14 cf. Luc. 6, 38 16 cf. Matth. 7, 2. Marc. 4, 24. Luc. 6, 38 19 *Hier. 13, 25 20 *Hier. 13, 26 23 *Hier. 13, 27

1 sua *om. V* puditiitia *P* pudicitia sua *M* 6 a] ad *P* 7 me *L* te *cet.* 9 stipula *P* 10 raptam *V* solitudine *AVP* 11 tanquam *LM* proicit *MAVv* proiciet *P* 12 fecitque *V* apostrofam *V* apostrafam *P* ad] et *V* 13 ipsa *P* ipsa sibi *v* 15 quia *P* noluit deo *v* 16 mensuram *V,Pa.c.* 18 confusa *P* es] in mendacio *add. s. u. M* 19 et *om. V,La.c.* 21 apparebit *v* apparuit *Vulg.* 22 innitus *V* tuus] tuos *Aa.c.* 24 hierusalem] haec fuit *add. s. u. M*

mendaciis. qui praeter deum in rebus confidit saeculi, obliui-
scitur dei. unde reuelantur femora uel posteriora eius, ut uideat
ignominiam suam et, quae retro esse deberent, fiant in prio-
p. 937 ribus cernatque ipse, quod fecit, et appareat | ignominia eius
3 non tantum ipsi, sed et omnibus. adulteria, inquit, tua et
hinnitus tuus non solam libidinem, sed insaniam ostendit
libidinis equarum more, quae ad coitum gestiunt, ut est illud
Uergilianum:

hippomanes, uero quod nomine dicunt
pastores, lentum destillat ab inguine uirus.

rogemus Iesum, ut nec in praesenti nec in futuro saeculo
reuelet femina et posteriora nostra, sed ut deleat iniquitates
nostras et omnia scelera apparere non faciat.

13, 27 b XXV. *Super colles in agro uidi abominationes
tuas. uae tibi, Hierusalem! non mundaberis* — siue
quia non es mundata — post me; usquequo adhuc?
'Non solum in media urbe Hierusalem, sed in omni colle
cunctisque regionibus uidi idola tua'; unde dicitur ad eam:
'uae tibi, Hierusalem, quia non es mundata post me,
ut, cum mea te iactares sequi uestigia et confessionem mei
nominis uentilares, tamen numquam purgata sis, quia oblita
2 es mei et sperasti in mendaciis'. unde increpat eam et dicit:
usquequo adhuc? et est sensus: 'quamdiu te exspectabo?
quamdiu feram? usquequo obliuisceris mei in finem et mea

5 Hier. 13, 27 9 Uerg. Georg. III 280. 281 12 cf. Ps. 50, 3 etc. 16 *Hier. 13, 27 19 *Hier. 13, 27 23 Hier. 13, 27

1 confidet *P* 2 femorẹ *Pa.c.* 3 debere *P* 4 ipsa *Erasmus v* 6 solum *v* ostendet *P* 7 morṭe *V* 8 uirgilianum *MVP,Ap.c.* Virgilii *v* 9 dicit *Ma.c.* ut *add. M* 10 distillat *Mv* uiros *P* 12 foemina *V* femora *M,La.c.,Pp.c.m2,v* et *om.*, ł (= uel) *postea add. uid. A* deleat] omnes *add. v* 14 uide *V* abhominationes *P,Ap.c.* 15 mundaueris *P,La.c.* 17 solum] idolum *M* 18 uidi] audi *La.c.* idola tua] idolatria *V* 19 ē *Pa.c.* 20 iactaris *P* confessione *M* 21 uentilaris *P* 23 quamdiu te expectabo *s. u. P* expectabo *MP,La.c.* spectabo *V,Aa.c.m2* 24 mei] me *VP*

praecepta contemnes?' fornicatur in collibus et in agris et numquam mundatur, qui erecta ceruice per superbiam non humiliatur sub potenti manu dei, sed in suis sceleribus uitiisque confidit.

14, 1 XXVI. *Quod factum est uerbum domini ad Hieremiam de sermonibus siccitatis.* Irae dei uniuersa consentiunt; unde et sol super peccatores occidit meridie et luna astraque cetera non dant lumen suum putandumque est obsidionis tempore pluuias non fuisse, ut sterilitatem obsessi sustinerent aquae. uno quippe fonte Siloae, et hoc non perpetuo, utitur ciuitas et usque in praesentem diem sterilitas pluuiarum non solum frugum, sed et bibendi inopiam facit.

14,2-4 XXVII. *Luxit Iudaea* — siue *Iudas* — *et portae eius corruerunt* — siue *uacuae factae sunt* — *et obscuratae* — siue *contenebratae* — *sunt super terram et clamor Hierusalem ascendit. maiores eius miserunt minores* — siue *iuniores* — *suos ad aquam; uenerunt ad hauriendum* — siue *ad puteos* — *et non inuenerunt aquam, reportauerunt uasa sua uacua. confusi sunt et afflicti* — siue *erubuerunt* — *et operuerunt capita sua; propter terrae uastitatem* — siue *et opera terrae quoniam defecerunt* —, *quia non uenit* — siue *non erat* — *pluuia super terram, confusi sunt agricolae, operuerunt*
p. 938 *capita sua.* Tempore siccitatis, quando | famem patitur multi- 2
tudo audiendi et discendi sermonem dei, luget Iudaea cultum

7 cf. Am. 8, 9 cf. Ezech. 32, 7. Matth. 24, 29 etc. 13. 14. 15 *Hier. 14, 2 17. 18. 20 *Hier. 14, 3 22. 23 *Hier. 14, 4

1 contemnis (i *in ras.*) *L* *alt.* in *om. P* 3 potenti· *A* sed] & *add. V* 4 confidet *P* 6 irā *M* sentiunt *Mp.r.* 7 *pr.* et] est *MP,Aa.r.* illud *add. s. u. M* occidet *P* 8 astraque] et *add. v* 10 aquae] atq; *P* fonte *s. u. m3A* siloe *Vv* syloe *P* non] in *P* 11 in—solum *in mg. M* 12 bibendum *V* 13 Iuda *v* 14 eius] & *add. s. u. M* 15 super terram] in terra *Vulg.* 17 eius *om. Vulg.* αὐτῆς *LXX* enim *V* minores] eius *add. V* 18 auriendum *MVP,LAa.c.* 19 et *om. Vulg.* 21 operierunt *P* 22 opera] peccatores (*corr. ex ?*) *M* 24 super] in *Vulg.* 25 fame *Pa.c.m2*

dei prius habere se iactans et confessionem uerae fidei portae-
que eius uel uacuantur uel corruunt, quas ad sensus referre
debemus, per quos animae concipitur disciplina. tunc obscu-
rantur omnia et inuoluuntur tenebris et nequaquam in Hieru-
salem ratio regnat et sermo doctrinae, sed clamor atque con-
fusio. maiores quoque, qui deberent ipsi pergere ad hauriendas
aquas, mittunt iuniores, in quibus cani non sunt sapientiae,
et idcirco ueniunt ad puteos et non inueniunt aquas, quas patri-
3 archas inuenisse narrat historia. reportant uasa sua uacua,
iuniores uidelicet, non quo aquae non fuerint, sed quo illi
inuenire non potuerint. confusi sunt et afflicti — siue
erubuerunt — et operuerunt capita sua — quia non
poterant dicere cum apostolo: 'nos autem omnes reuelata
facie gloriam domini contemplamur' — propter terrae
uastitatem siue et terrae opera defecerunt, per quae
4 ad dei notitiam pergimus. causaque perspicua, quia non
uenit pluuia super terram. mandatum est quippe nubibus,
ne pluerent super eam imbrem. agricolae quoque, quorum
unus loquitur: dei agricultura, dei aedificatio estis
et [in alio loco]: dei cooperatores sumus, operiunt caput
suum et confunduntur intellegentes sine dei gratia et adiutorio
frustra se tendere.

14, 5. 6 XXVIII. *Nam et cerua* — siue *ceruae* — *in agro peperit* — siue *pepererunt* — *et reliquit* — siue *reliquerunt* —, *quia non erat herba. et onagri steterunt in rupibus, traxerunt uentum quasi*

7 cf. Eccli. 6, 18 9 cf. Gen. 21, 25. 30. 26, 18—22. 32 11. 12 Hier. 14, 3 12 *Hier. 14, 3 13 *II Cor. 3, 18 14 Hier. 14, 4 15. 16 *Hier. 14, 4 17 cf. Esai. 5, 6 19. 20 *I Cor. 3, 9 23. 24. 25 *Hier. 14, 5

1 confessione *MV* uere *La.c.* 4 noluuntur *V,LMAa.c.* 6 auriendas *VP,LAa.c.* 8 ad puteos] apud eos *P* ad aquas *V* 10 *pr. et alt.* quod *MAVPv* 15 et *om. V* opera] qm̄ *add. s. u. m2 A* defecerunt opera *V* 17 uenit] inquit *add. v* 19 agricultura *om. V* estis *add. v* 20 in alio loco *uncis inclusi* alio] eodem *Victorius* quooperatores *V* operient *P* 23 sine *V* ceruo *Pp.c.* 24 reliqu& *P* 26 stiterunt *La.c.* uentum *bis posuit V*

dracones; defecerunt oculi eorum, quia non erat herba siue *faenum.* Grandis sterilitas, quando et ceruae in 2
agro pariunt et relinquunt fetus suos, quia non sit herba uel faenum, ut, quae odore narium serpentes extrahunt de cauernis et uenenata interficiunt animantia, cibo gratiae non utantur, onagri quoque, de quibus scriptum est: quis dimisit in solitudine onagrum liberum?, plana et campestria relinquentes stent in rupibus et currere nequeant et attrahant uentum in draconum similitudinem deficiantque oculi eorum et claram lucem cernere nequeant rationalibus subtractis cibis. sic- 3
citas haec saepe accidit in ecclesiis, quando et cerui et onagri inueniuntur in populis et magistrorum paenuria contabescunt, sunt, qui possint discere, et non sunt, qui possint docere.

14,7.8a XXIX. *Si iniquitates nostrae responderunt* —
p. 939 siue *re|stiterunt* — *nobis, domine, fac propter nomen tuum, quoniam multae sunt auersiones nostrae* — uel *peccata nostra* —. *tibi peccauimus, exspectatio Israhel, saluator eius in tempore tribulationis.* Si dubitamus, quare non descendant pluuiae super terram, quare cuncta ariditate marcescant, audiamus: iniquitates nostrae restiterunt nobis; 'propterea, domine, non secundum opera nostra, sed secundum sanctum nomen tuum uince multas auersiones nostras. tibi enim peccauimus, 2
quem cordis secreta non fallunt, et te praestolamur, qui uera

2 *Hier. 14, 6 4 cf. Lucr. VI 765. 766. Plin. Nat. Hist. XXVIII 149. Ioseph. Ant. Iud. II 246. Plut. Mor. p. 976 D. Aelian. De nat. animal. II 9 etc. 6 cf. Hiob 39, 5. 6 15. 17 *Hier. 14, 7 19 cf. Hier. 14, 4 20 *Hier. 14, 7 23 Hier. 14, 7 24 cf. Ps. 43, 22

3 relincunt *La.c.* fetos *P,Aa.c.* 4 foenum *V* fenum *P* ut quae] utq; *V* 5 cybo *A* 6 est] in iob *add. MAPv* 7 solitudinem *P* 9 similitudinem draconum *v* 10 clara luce *P* rat(c)ionabilibus *P(M)v* ciuis *P* 11 in *om. P* *pr.* et *om. v* 12 penuria *V* penuriā *P* 13 sunt *om. P* *pr.* possunt *Mv* discere *in mg. M* *alt.* possunt *Mv* possit *V* 14 responderint *v cum Vulg.* 15 (= 21) restituerunt *L* restiterint *v* 16 aduersiones *V* 17 peccabimus *P* 18 expectatio *MAV,La.c.* 19 discendant *P* 20 marcescunt *V* iniquitatis *La.c.* 22 secundum] solum *V* nomen sc̄m *V,La.c.* 23 auersationes (ti *s. u.*) *M*

spes et exspectatio es Israhel et saluas eum in tempore tribulationis iuxta illud, quod scriptum est: ad dominum, cum tribularer, clamaui et exaudiuit me'. dicamus et nos in tempore siccitatis aquarumque paenuria: 'tibi peccauimus et malum coram te fecimus, tuum praestolamur aduentum, qui saluas Israhel non suo merito, sed tua clementia.'

14,8b.9a XXX. *Quare futurus es quasi colonus in terra*
et quasi uiator declinans ad manendum? quare
futurus es uelut uir uagus aut fortis, qui non
potest saluare? LXX: *quare factus es sicut aduena*
in terra et quasi indigena deuertens ad manendum?
numquid eris quasi homo dormiens et quasi uir,
2 *qui saluare non possit?* Iudaei hunc locum sic intellegunt:
'quare segregas te a populo tuo et quasi uiator propter unius
horae refrigerium non curas, quali utaris hospitio, sed ad alia
transiturus non salues plebem tuam et templum quondam
inclytum deseras?' nostri uero de futura Christi dispensatione
dici putant, quod futurus sit peregrinus in terra et paruo
tempore terrae usurus hospitio et quasi uir pertransiens ac
robustus relicto Israhel tendat ad gentium multitudinem, ut
de loco ad locum, de populo ad populum, de templo ad eccle-
3 siam transeat. quod autem iuxta LXX dicitur: numquid eris
quasi homo dormiens et quasi uir, qui saluare non
possit?, similitudinem ponit, non rei ueritatem secundum
illud, quod scriptum est: surge, cur dormis, domine?
non quo dominus dormiat, de quo dicitur: non dormitabit

2 Ps. 119, 1 4 Hier. 14, 7 5 cf. Ps. 50, 6 cf. Iudd. 6, 18 10 *Hier. 14, 8. 9 22 *Hier. 14, 9 25 *Ps. 43, 24 (23) 26 Ps. 120, 4

1 expectatio *codd.* (*corr. L*) eum] eos *v* 4 penuria *VP,La.c.* 7 (= 9. 10) es] sis *P* quasi colonus futurus es *Vulg.* 8 declinas *La.c.* 9 aut] ut *Vulg.* 10 saluari *P* 11 in *postea add. P* diuertens *Ap.c.* 13 saluari *V* 15 orae *La.c.* adad *Ma.c.* 16 saluas *v* pleuem *P* populum *v* tuum *v* 17 inclitum *VP* deseris *v* 19 terrae *om. V* uisurus *V* 21 loco] locum *La.c.* locum] et *add., sed exp. L* 23 dormies *Pa.c.* 24 ponit] et *add. v* 25 cum *P* 26 quod *MAVPv* (= p. 177. 1) dormitauit *MP,Aa.c.*

neque dormiet, qui custodit Israhel, sed quo his uideatur dormire, quos deserit. denique et in consequentibus non scribitur: 'uir dormiens', qui saluare non possit, sed: 'quasi uir'; in utroque ἀνθρωποπαθῶς.

14, 9 b XXXI. *Tu autem in nobis es, domine, et nomen tuum super nos inuocatum est; ne derelinquas*
p. 940 *nos* siue *ne obliuiscaris nostri!* 'Qui apud | Iudaeos quasi aduena futurus es et uiator et uir uagus et antiquam deserens mansionem, in nobis habitas et nomen tuum super nos inuocatum est, ut appellemur Christiani; idcirco ne derelinquas nos neque obliuiscaris nostri, quibus de futuro aduentu tuo omnium prophetarum ora cecinerunt'.

14, 10 XXXII. *Haec dicit dominus populo huic: quia dilexit* — siue *dilexerunt* — *mouere pedes suos et non quieuit* — siue *non pepercerunt* — *et domino non placuit* — siue *et deus non conplacuit sibi in eis* —, *nunc recordabitur iniquitatum eorum et*
uisitabit peccata eorum. Dicente populo: 'quare factus 2
es ut aduena et uiator et uagus, ut tuam deseras mansionem?', respondet dominus populo quondam suo: 'uis nosse rationem? ausculta, quod dicitur: quia dilexit populus mouere pedes suos et non abstulit eos de compede peccatorum siue non quieuit et stare non potuit, idcirco et ego deserui eum et
nulla mihi in illo est conplacitio'. qui igitur diu distulit et 3

3. 4 *Hier. 14, 9 7 cf. Hier. 14, 8 9 *Hier. 14, 9 10 Hier. 14, 9 11 *Hier. 14, 9 14. 15. 16 *Hier. 14, 10 18 *Hier. 14, 8 21 *Hier. 14, 10 22 Hier. 14, 10

2 dormitare *P* et *om. v* sequentibus *MAPv* 3 qui] quasi *P* saluari *V* sed] de *Va.c.* 4 aNOpWIIOIIaOWC *M.* (antropopatos *s. u. m3*) *A* aNΘpWIIaΘ:ΘaΘWC *V* aNWpW:TO:TΛΘWC *P* scribitur *add. v* 5 dñs *La.c.* 6 (= 9) inuocatum est super nos *v cum Vulg.* 8 est *La.r.* es et] ess& *P* antequam *Ma.c.* desserens *P* 9 habitus *P* 10 ne] non *v* 11 neque] et ne *v* 12 hora *P,Ma.r.* 13 qui *Vulg.* 16 dñs *A,La.r.* placuit *VPv* 18 uisitauit *Ma.c.* 19 deserañs *L* 20 respondit *VP* quodam *Ma.c.* 23 *alt.* et *om. P* ego *om. v* 24 nullam̀ *L* est in illo mihi *v* est in illo *MAVP* complacentia *v* quia *Ap.c.m3*

per patientiam noluit punire peccantes, quia in scelere permanserunt, recordabitur iniquitatum eorum et quasi aegrotantium et deum non sentientium peccata uisitabit, ut ultra peccare desistant. notandum autem in scripturis sanctis, quod semper peccatorum moueantur pedes et sanctis dicatur cum Mosi: tu uero hic sta mecum, et alibi scriptum sit: laudate, serui, dominum, qui statis in domo domini, in atriis domus dei nostri!

14, 11. 12 XXXIII. *Et dixit dominus ad me: noli orare pro populo isto in bonum! cum ieiunauerint, non exaudiam preces eorum et, si optulerint holocautomata et uictimas, non suscipiam eas, quoniam gladio et fame et peste ego consumam eos.* Stultum est orare pro eo, qui peccarit ad mortem dicente Iohanne: est peccatum ad mortem; non pro illo dico, ut roget. omnis iniquitas peccatum est et est peccatum
2 non ad mortem. ieiunia et preces et uictimae et holocausta tunc proficiunt, cum recedimus a uitiis et flemus antiqua peccata; sin autem sceleribus permanentes putauerimus uotis atque sacrificiis redimere nos aures dei, uehementer erramus iniquum arbitrantes deum. qui enim semel gladio et fami et pesti fuerit destinatus, nullis precibus erui potest. unde et prophetae dicitur, ne frustra roget, quod impetrare non possit.

14, 13. 14 XXXIV. *Et dixi: ah ah ah, domine deus* — si|ue
p. 941 *qui es, domine deus —, prophetae dicunt eis: non*

2 Hier. 14, 10 5 cf. Ps. 13, 3. Prou. 1, 16. Esai. 59, 7. Rom. 3, 15 6 Deut. 5, 31 7 Ps. 134, 1. 2 15 *I Ioh. 5, 16. 17 25 *Hier. 14, 13

3 dñi *P* 5 peccata eorum *P* 6 moysi *MV* moyse (e *ex* i) *AP,v* 6 scribent (*ex* scribsit) *M* 7 sit] est *La.c., om. M* 11 holocaustomata *AVP,La.r.,* (h *s. u.*) *M,v* 12 accipiam *M* ea *Vulg.* 13 *pr.* et *om. v* ego *om. P cum Vulg.* comsumam *L* consummam *V* 14 peccauerit *Ap.c.,v* peccar& *P* iohannem (*post pr.* n *in u. fine 8 fere litt. eras.*) *L* 15 roget] quis *add. v* 17 non *falso deleuit Victorius tert.* et *s. u. P* 20 aures dei *om. v* 21 dñi *s. u. m3 A* fame *P,MAa.c.* 22 peste *MP,Aa.c.* 24 a a a *V cum Vulg.* ha ha hab *P* (= *p. 179, 13; sed tert.* ha *P*) 25 quis *V* est *P* domine] dñs *Ap.c.*

uidebitis gladium et fames non erit in uobis, sed
pacem ueram dabit uobis in loco isto. et dixit
dominus ad me: falso prophetae uatïcinantur in
nomine meo. non misi eos et non praecepi eis ne-
que locutus sum ad eos; uisionem mendacem et
diuinationem fraudulentam et seductionem cordis
sui prophetant uobis. Audiant haec magistri, qui peccan- 2
tibus et in suis uitiis permanentibus prospera pollicentur, qui
dicunt diuitibus: 'non uidebitis gladium tormentorum
dei et fames non erit in uobis. saturabimini quippe
sermonibus dei et pacem dabit uobis dominus uerissimam in
loco ecclesiae siue Hierusalem'. quod autem dixit iuxta Hebrai-
cum tertio: ah ah ah, ad priora respondit, ubi dominus fuerat
comminatus dicens: gladio et fame et peste ego con-
sumam eos. quia igitur prophetae immo pseudoprophetae 3
falsa polliciti sunt, ideo dominus locutus est per Hieremiam:
'nolite audire uerba pseudoprophetarum, qui non a me missi
sunt, sed sua uoluntate uenerunt! unde nequaquam prophetae,
sed diuini sunt appellandi, qui seductionem populo loquuntur'.
multo enim melius est timore poenarum emendare peccata
quam spe prosperorum diuinae sententiae subiacere.

14,15.16 XXXV. *Ideo haec dicit dominus de prophetis,*
qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi,
dicentes: gladius et fames non erit in terra hac:
gladio et fame consumentur prophetae illi. et
populi, quibus prophetauerunt, erunt proiecti

9. 10 Hier. 14, 13 13 Hier. 14, 13 14 *Hier. 14, 12

5 mendatium *P* 6 diuinationem] et *add. Vulg.* fraudulentiam *V.Ma.c. cum Vulg.* fraudolentam *Aa.c.* 8 in *s. u. MA* 12 siue] in *add. P* 13 ubi *in ras. L* uidi *P* dñs] đ *P* 14 comsumam *La.c.* consummam *V* 18 sed] de *V* 19 diuinis *La.r.* seductione *V* locuntur *VP* 20 paenarum *M* 21 qua *V* prosperum *V,La.c.* 22 ideo] idcirco *Vulg.* 23 missi *A* 24 famis *P* terram *Ma.r.* haeç *V* in *add. s. u. m2 M cum Vulg.* et *add. V* 25 consummentur *VP* 26 prophetarunt *La.c.,v* prophetant *Ap.c. cum Vulg.* prophetant eř *ex* prophetaueř *Ap.c.* erunt *om. LMVP,Aa.c.* proiectis *V* proiecti erunt *v*

in uiis Hierusalem prae fame et gladio et non
erit, qui sepeliat eos, ipsi et uxores eorum, filii
et filiae eorum, et effundam super eos malum
2 *suum* siue *mala sua.* Caueant pseudoprophetae, qui
prospera promittendo supplantant populum dei, ne et ipsi
pereant et deceptus populus simili deleatur interitu iaceant-
que in uiis Hierusalem et domini praecepta calcantes fame et
gladio pereant et non sit, qui sepeliat eos, nec ignominiam
3 eorum operiat puluere paenitentiae. et ipsi enim prophetae et
populus uxoresque eorum et filii et filiae omnisque generatio
absque ullo pollinctore in sterquilinium erit. quanti iacent in
uiis Hierusalem! quantos cernimus insepultos recipere mala
sua, quae domino effundente patiuntur!
14, 17 XXXVI. *Et dices ad eos uerbum istud: deducant*
oculi mei lacrimam — siue *deducant oculi uestri*
lacrimas — per noctem et diem et non taceant —
p. 942 siue *non cessent* —, *quoniam* | *contritione magna*
contrita est uirgo filia populi mei, plaga pessima
uehementer. Dupliciter hic locus intellegitur, quod uel
ipse deus plangat populum suum et oculi eius flere non ces-
sent uel certe imperet, ut populorum oculi lacrimis fluant;
nec leue esse, quod plangendum sit, cum uirgo filia populi
sui contritione maxima et plaga intolerabili percussa sit. alii
ex persona prophetae haec dici arbitrantur.

4 *Hier. 14, 16 15. 17 *Hier. 14, 17

1 pro *P* 2 sepelliat *M,Aa.r.* 6 deleantur *M,APa.r.* in *add., sed eras. M* iacentque *P,LMAa.c.* 8 sepelliat *MA* sepeliet *Pp.c.* ignominia *La.c.* 9 puluere operiat *v* puluerem *P* 10 filiae] eorum *add. P* omnesque *La.c.* omnis *V* generatio] eorum *add. P, (s. u. m3) A* 11 pollicitatore *MVP,Aa.c.* sterquilinium (*tert.* i *exp. uid.*) *L* 12 uiis *om. V* quantos] quot *v* insepultis *Pa.c.* recepere *La.c.* 15 lacrimas *P* 16 diem et noctem *v* non *om. L* 19 uel quod *v* 20 populum suum plangant (*alt.* n *eras.*) *P* 21 oculis *Pa.r.* 22 plagendum *P* filia *post* sui *tr. P* 23 intolerabile *LMa.c.* intollerabili *VP*

14,18 XXXVII. *Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio et, si introiero ciuitatem, ecce attenuati fame* — siue *dolor famis —! propheta quoque et sacerdos abierunt in terram, quam ignorabant.* Iusta causa plangendi, quod uirgo contrita sit, filia percussa populusque deletus. 'si enim', inquit, 'foras exire uoluero, interfectos uidebo; si ingredi ciuitatem, attenuatos et ossibus uix haerentes famis necessitate conspiciam'. et quid mirum hoc de 2
plebe et ignobili uulgo dicere, cum prophetae quoque et sacerdotes, qui aliis prospera prophetabant et qui debebant legis aperire mandata, ipsi ierint in terram, quam ignorabant, et captiuitatis sustinuerint malum? audiant hoc prophetae nostri et sacerdotes, quod nec intus nec foris propter neglegentiam eorum sit ulla securitas, quod et eos scandalizent, qui foris sunt, et eos, qui intus, fame interire patiantur et, qui auctores fuerint peccandi, sint cruciatuum socii.

14,19 XXXVIII. *Numquid proiciens abiecisti Iudam aut Sion abominata est anima tua? quare ergo percussisti nos, ita ut nulla sit sanitas? exspectauimus pacem, et non est bonum, et tempus curationis, et ecce turbatio!* Miratur propheta, quod Iudam et Hierusalem, duarum uidelicet tribuum regnum, in quo erat religio dei et templi caerimoniae, dominus tam repente proiecerit et tanta percusserit plaga, ut nulla possit adhiberi medicina. 'exspectauimus' inquit, 'pacem et tempus cura- 2

3 *Hier. 14, 18 5 cf. Hier. 14, 17

1 ecce] &̃c *P* (= *lin. 2*) occidi *P* 2 introiero] in *add. A v cum Vulg.* 3 fame *s. u. P* dolore *Pp.c.,v* 4 habierunt *M* terra *V* 5 iuxta *Pa.c.* quod] quia *v* 7 atenuatos *M* adtinuatos *P* 10 prophetabunt *P* 11 acperire *Pa.r.* ierent *La.c.* erint (ɼ *s.* i) *P* terra *P* 12 sustinuerunt *P* nostri prophetae *v* 13 neglegentium *Pa.c.* 14 scandalizant *V* 14 fori *Pa.c.* 15 intus] sᷓ *add. s. u. m3 A* s̄ *add. P* *alt.* et] ut *AV* 16 cruciatum *V* 17 iudaṁ *M* 18 abhominata *Ap.c.* (= *p. 182, 4*) 19 (= 25) expectauimus *MAV,La.c.* 21 iuda *P* 22 tribuum uidelicet *v* 23 relegio *P* cerimoniae (*pr.* i *in ras.*) *L* 25 pacem inquit *P*

tionis, et nullum est bonum, sed econtra turbatio, ut, ubi prius fuerat cultus dei atque tranquillitas, ibi seditionibus et hostili fremitu omnia conplerentur'. si quando ergo et nostra Sion nosterque Iudas abicitur et abominatur illum anima dei, nequaquam miremur, sed magis dicamus, quod sequitur:

14, 20 XXXIX. *Cognouimus, domine, impietates nostras, iniquitatem patrum nostrorum, quia peccauimus tibi.* 'Et nos', inquit, 'et patres nostri eadem dementia dei
p. 943 praecepta negleximus et impleta est in nobis men|sura maiorum, ut, quicquid illis defuerat, nostro cumulo compleretur'. unde et de Iuda dicitur: in memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu domini et peccatum matris eius non deleatur! fiat contra dominum semper et dispereat de terra memoria eorum!

14, 21 XL. *Ne nos des in opprobrium propter nomen tuum neque facias nobis contumeliam solii gloriae tuae! recordare, ne irritum facias foedus tuum nobiscum!* Solium gloriae dei non solum arbitremur templum Iudaeae, quod saepe destructum est, sed omnem sanctum, in quo iuxta illud, quod scriptum est: thronum eius in terram allisisti, tunc alliditur atque destruitur, quando multitudine peccatorum offenderit deum; sed tamen, qui sua culpa periit, domini clementia sustentatur, quae mutatur seueritate sententiae, si irritum faciat dominus pactum suum, quo nos saluos futuros esse pollicitus est.

10 cf. Matth. 23, 32 12 Ps. 108, 14. *15 21 *Ps. 88, 45

1 econtra] & contra *P* turbatione *Va.r.* 3 ostili *P* conplerent *P* *alt.* et *om.* *v* 4 nosterque] nostra eque *P* iuda *Aa.c.,v* abominator *Pa.c.* 7 nostras] et *add.* *Ap.c.,v* 8 iniquitates *Ap.c.m3 cum Vulg.* iniquitatum *P* 9 *alt.* et *om.* *V* eadem *om.* *P* clementia *P* 11 quicquid] quod (o *ex* i) *M* 12 memoria *VP* 14 fiant *v* 15 et] dispereat *add., sed exp.* *L* 16 des nos *Vulg.* oprobrium *VP* 17 fędus tuum pacias (f *s.* p *m2*) *P* 20 iudae *P* distructum *MP* omne *V* 21 tronum *La.c.* 22 terra *P* distruitur *P* solium dī *add.* *V* 23 multitudinem *P* 25 multatur *Ma.r.* 26 suum] in *add.* *P*

14, 22 XLI. *Numquid sunt in sculptilibus gentium, qui pluant, aut caeli possunt dare imbres? nonne tu es, domine deus, quem exspectauimus? tu enim fecisti omnia haec.* Post multos uariosque sermones redit ad titulum prophetiae, in quo scriptum est: quod factum est uerbum domini ad Hieremiam de sermonibus
siccitatis. ergo quod dicit, hoc est: 'quia daemonum simu- 2
lacra non possunt pluere nec caeli per se dare imbrem suum, ideo tu, domine deus noster, quem semper exspectauimus, in quem spes nostras et uota conuertimus, tu da pluuiam tuam! tua enim sunt omnia et, quicquid boni est, sine te,
cuius est, dari non potest'. dicamus hoc et contra hereticos, 3
qui pluuiam doctrinarum tribuere non possunt et, cum se caelos esse promittant et de se scriptum glorientur: caeli enarrant gloriam dei, tamen non possunt imbres donare doctrinae. solus est enim deus, qui suum instruat populum et diuersitates gratiae tribuat exspectantibus se.

15, 1a XLII. *Et dixit dominus ad me: si steterint Moses et Samuel coram me* — siue *contra me* —, *non est anima mea ad populum istum.* Hos enim legimus irae domini pro populo restitisse et iam inpendentem auertisse sententiam. 'etsi', inquit, 'illi steterint uel in conspectu meo uel contra me' — quorum uni dixit deus: dimitte me et

5 Hier. 14, 1 14 Ps. 18, 2 19 *Hier. 15, 1 20 cf. Ex. 17, 4—6. 32, 11—14. Num. 14, 13—20. I Reg. 7, 8—10. 12, 18. Ps. 98, 6. 7 23 *Ex. 32, 10. cf. Deut. 9, 14

1 numquit *L* sunt] dš *V* sculpti▫libus *L* scuptilibus *V* scultilibus *P* 3 tu es] tuaes *V* dñs *Ap.c. cum Vulg.* deus] noster *add.* (*s. u.*) *M cum Vulg.* expectauimus *codd.* (*corr. L = lin. 9*) 5 at *V* 7 dicitur *M* demonum *V* 9 ideo &u (o *s. u.*) *M* 10 spem *V,Mp.c.* nostram *V,Mp.c.m2* nostra sit *P* conuertimus et uota *v* 11 bonum *VP* te *s. u. M* 13 se caelos] scelus *P* 15 ennarrant *V* dei] et *add. V* imbres non possunt *v* 16 salus *V* 17 diuersitatem *V* expectantibus *MAV,La.c.* 18 steterit *MAP,La.c.,v cum Vulg.* steteris *V* moyses *MAVP* 19 samuhel *VP* 21 pendentem *VP* 23 contra] coram *V*

percutiam populum istum —, 'tamen non exaudiam, quoniam consummata sunt scelera populi delinquentis'.

15, 1 b XLIII. *Eice* — uel *emitte* — *illos a facie mea et*
p. 944 *egrediantur!* Non loco recedunt a deo | peccatores, sed
uoluntate, quamquam legamus et Adam et Cain eiectos esse a facie dei.

15,2.3 XLIV. *Quodsi dixerint ad te: quo egrediemur?,
dices ad eos: haec dicit dominus: qui ad mortem, ad mortem, et qui ad gladium, ad gladium, et qui ad famem, ad famem, et qui ad captiuitatem, ad captiuitatem! et uisitabo super eos quattuor species, dicit dominus: gladium ad occisionem et canes ad lacerandum et uolatilia caeli et bestias*
2 *terrae ad deuorandum et dissipandum.* Quattuor
plagas, quibus traditus est populus Iudaeorum, etiam Hiezechielis prophetia demonstrat: gladium, pestilentiam ex fame, bestias, captiuitatem. inter bestias autem canes quoque et uolatilia intellege, quibus ad laceranda et deuoranda et dissipanda corpora traditi sunt. neque enim fieri poterat, ut creatore neclecto non uniuersa creatura consurgeret in peccatores.

15, 4 XLV. *Et dabo eos in feruorem* — siue *commotionem* et *angustias* — *uniuersis regnis terrae propter Manassen, filium Hiezeciae, regis Iudae, super omnibus, quae fecit in Hierusalem.* Legimus in Dierum uolumine Manassen post captiuitatem et paenitentiam reuersum in Hierusalem atque regnasse; sed quomodo

3 *Hier. 15, 1 5 cf. Gen. 3, 24. 4, 16 15 cf. Ezech. 14, 21
21. 22 *Hier. 15, 4 25 cf. II Par. 33, 13

3 mitte *MVP,Aa.c* 12 hoccisionem *P* 13 bestiae *Ma.c.* 15 hiezecihelis *L* iezechielis *A* Ezechielis *v* 16 ex fame *L* et famem *cet.* famem *v* 17 *pr.* bestias] et *add. v* autem] aut *V* 18 ạḍ *A, om. v* lacerandum *Va.c.* 19 tradita *APp.c.,v* 20 neglecto *APV* neglectio *Ma.r.* ėt in *L* 21 feruore *V,La.c.* commotionem] commo *in ras. L* 23 manassem *P cum Vulg.*, (*alt.* m *in ras.*) *M* mannassem *V* filiae *V* hiezicihae *M* hiezechiae *P* ezechiae *AVv cum Vulg.* Iuda *v cum Vulg.* 25 mannasse *V* manassem *P* et] ad *s.* ẹţ *m3 M* paenitentia *P* 26 in hierusalem *om. M*

sanctorum merita descendunt ad posteros, sicut Dauid et ceterorum, sic peccatorum flagitia, si liberi nepotesque similia gesserint, ad posteros perueniunt. quod autem dicit: 'dabo 2
eos in feruorem siue commotionem et angustias uniuersae terrae', et sub Babyloniis ex parte conpletum est et nunc expletur in toto, quando pessimum regem et, qui repleuerit Hierusalem a porta usque ad portam cruore iustorum, populus imitatus est impius. ex quo discimus regum ac principum et praepositorum scelere populos plerumque deleri.

15, 5 XLVI. *Quis enim miserebitur tui, Hierusalem? aut quis contristabitur pro te? aut quis ibit ad rogandum pro pace tua?* Nullus enim offenso deo potest pro flagitiis rogare peccantium, quia nec tam clemens potest creatura esse quam conditor nec ita alienus externis, quomodo dominus suis parcere.

15, 6 a XLVII. *Tu reliquisti me, dicit dominus, retrorsum abisti.* Causa redditur, quare nullus misereatur Hierusalem nec contristetur pro ea nec pro pace illius obsecret: quod, cum iuxta apostolum posteriorum obliuiscens ad priora se extendere debuerit, e contrario retrouersa sit et Aegyptias carnes desiderarit.

15, 6 b p. 945 XLVIII. | *Et extendam manum meam super te et interficiam te; laboraui rogatus* — siue *rogans* —, pro quo LXX transtulerunt: *nequaquam ultra dimittam*

3 Hier. 15, 4 4 *Hier. 15, 4 7 cf. IV Reg. 21, 16. 24, 4 8 cf. Hesiod. Opp. 260. 261. Hor. Epist. I 2, 14. Phaedr. I 30, 1. Ps.-Ambr. Apol. Dau. II 11, 56 18 cf. Hier. 15, 5 20 cf. Phil. 3, 13 21 cf. Num. 11, 4 24 *Hier. 15, 6 25 *Hier. 15, 6

2 nepotesque] non potes quę *P* 5 babiloniis *P* 7 cruorem *P* 11 tui *s. u. m2 M* tibi *V* 12 contristabit *La.c.* 13 nullum *v* potest offenso deo *v* 15 quam conditor esse *v* 16 suos *P* parceret *MAa.c.* parer& *P* 17 dereliquisti *v* dominus] & *add. s. u. M* 18 abiisti *v* 19 *pr.* nec] ne *V* *alt.* nec] & *P* 20 posteriora *VP* 21 e *om. V* 22 desiderauerint *V* desideraret *P* 23 *pr.* et *om. VP* 24 rogatus] rogans *Vulg.*

eos. Manus extenta percutientis indicium est; interfectio peccatorum iram significat consummatam. quod autem intulit: laboraui rogatus siue rogans, duplicem sensum habet, quod iam defecerit deus crebro eis ignoscendo et lassus sit semper eos prouocans ad salutem.

15, 7 XLIX. *Et dispergam eos uentilabro in portis terrae* — siue *populi mei —; interfeci et perdidi populum meum et tamen a uiis suis non sunt reuersi.* 'Quid prodest saepius me rogari, cum a uiis suis pessimis non reuertantur nec agant paenitentiam? dispersi enim eos quasi uentilabro, ut purgarem aream meam, et dispersi in portis terrae, ut inferni quodammodo calcarent limina, et interfeci et perdidi populum meum, ut coacti malorum necessitate inpendentia uitarent mala'.

15, 8 L. *Multiplicatae sunt mihi uiduae eius super harenam maris, induxi eis super matrem adulescentis uastatorem meridie; misi super ciuitates repente terrorem.* Diuersis medicaminibus cupit deus saluare peccantes, ut, qui contemserant blandientem, timeant com-
2 minantem. uiduae multiplicatae sunt super harenam maris interfectis uiris; matres perditis liberis sensere uastantem non in nocte et per insidias, sed clara luce, ut ostendat apertam uim aduersarii fortioris. 'misi', inquit, 'super ciuitates' — hau dubium quin Iuda et populi peccatoris — 'repente terrorem, ut, quanto fuit subitum malum, tanto difficilius esset effugium'.

2 *Hier. 15, 6 Hier. 15, 6 7 *Hier. 15, 7 9 cf. Hier. 15, 6 13 *Hier. 15, 7 23. 24 Hier. 15, 8

2 iram *s. u. L* significant *Ma.r.* significat ira consummatam̄ *P* 3 habet sensum *v* 6 eos] & *add. s. u. M* uentilabo *Mp.r.* uentilabrum *V* 7 interfeci et] interfici& *P* disperdidi *Vulg.* 9 me saepius *M* mero gari *P* 10 reuertant *Pa.c.m2* 11 uentilabrum *P* 12 lumina *Pa.c.* 16 arenam *P* adulescentes *Ma.c.* adolescentis *V*, (o *ex* u; i *ex* e) *A* adoliscentis *P* 19 contemserant (*sic semper fere Lp.c.*)] contempserant (p *in ras. L*) *codd.* 20 arena *P*, *om. V* mares *V* 21 matris *Ma c.* uastante *Pa.c.* 22 noctem *P* 23 aduersariis *V* fortiores *Va.c.* misi* *L* haut *La.c.*, (*ex* aut) *AP* haud *V* aut *M* 24 qui in *MAa.r.* 25 quantum *La.c.*

15, 9 LI. *Infirmata est* — siue *abiecit* aut *uacua facta est* —, *quae peperit septem* — siue *plurimos* —, *defecit anima eius; occidit ei sol, cum adhuc esset dies* — aut *medius dies* —; *confusa est et erubuit. et residuos eius in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait dominus.* Saepe diximus uerbum Hebraicum 'saba' uel 'septem' uel 'iuramentum' sonare uel 'plurimos'. unde et diuersa est interpretatio Aquila, LXX et Theodotione 'septem' transferentibus, Symmacho 'plurimos'. quae igitur erat diues liberis, orba subito facta est et clara 2
luce disperiit et confusa est in solitudine sui. 'reliquum autem', ait, 'populum tradam gladio, ut mortem et iram dei nullus effugiat'. alii ad synagogam referunt, quae infirmata est, ut ecclesiae cresceret multitudo iuxta illud, quod scriptum est:
p. 946 sterilis peperit se|ptem — siue plurimos — et, quae multos habebat liberos, infirmata est. unde et occidit ei sol iustitiae, in cuius pinnis est sanitas, et idcirco aeterna confusione cooperta est perdens populum suum gladio spiritali.

15, 10a LII. *Uae mihi, mater mea, quare genuisti me uirum rixae* — siue *iudicii* —, *uirum discordiae* — siue *qui iudicer* — *in uniuersa terra?* Potest hoc συνεκδοχικῶς de Hieremia intellegi, quod non in toto orbe terrarum, sed in terra Iudaea sit iudicatus. uere autem domino competit saluatori, qui loquitur in euangelio: in iudicium ego in mundum istum ueni, ut, qui non uident,

1. 2. 4. *Hier. 15, 9 6 cf. Hieron. Quaest. Hebr. in Gen. 21, 30 p. 337. 26, 32. 33 p. 347. 41, 29 p. 366. in Esai. 54, 1 p. 627. Tract. in Psalm. XV p. 31, 11 Morin. 8. 9 *Hier. 15, 9 15 *I Reg. 2, 5 17 cf. Mal. 4, 2 21. 22 *Hier. 15, 10 25 *Ioh. 9, 39

3 ei] eis *P* 4 medicus *Pa.r.* 5 residuus *P* gladiom *Va.c.* gladio *P* 8 et *om. A* diuisa *La.c.* aquila] et *add. V* 9 symmachus *V* simmacho *P* 10 orbata *VP,Mp.c.m3* 13 sinagogam *VP* 15 sterelis *P* 17 ei *L* illis *cet.* pennis *MPp.c.* 18 spirituali *Ap.c.* 20 quare (r *s. u.*) *L* 23 si.nec.do.χι.co.e *s. uocem Graecam M* OñaKãoX:KῶC *V* CYNeKΛOXTIKωC *P* 24 iudaa *M* 26 istum mundum *v* ueni istum *P*

uideant et, qui uident, caeci fiant, de quo scriptum
est: ecce positus est hic in ruinam et resurrectio-
nem multorum in Israhel et in signum, cui contra-
2 dicetur. quis enim philosophorum, quis gentilium, quis hereticorum non iudicat Christum ponentium ei leges natiuitatis et passionis resurrectionisque suae et substantiae? nec mirum iuxta assumti corporis ueritatem Christum dicere: uae mihi, mater mea, cum et in alio loco perspicue personae eius conueniat, quod dicitur: uae mihi, quia factus sum, sicut qui colligit stipulam in messe et sicuti racemum in uindemia non habens spicam, ut co-
3 medat primitiua! et ne putemus gemituum uilitatem referri ad uerbum dei, qui sit iste, qui plangat, statim sequitur: uae mihi, anima, quia periit reuerens a terra! non quo diuidamus personas, ut impii faciunt, sed quo unus atque idem filius dei nunc iuxta carnem nunc iuxta uerbum loquatur dei.

5, 10 b LIII. *Non faeneraui nec faenerauit mihi quisquam; omnes maledicunt mihi,* pro quo LXX: *non profui neque profuit mihi quisquam,* Theodotio: *non debui neque debuit mihi quisquam.* Quorum omnium hic sensus est ex persona Christi: 'nullus se praebuit, qui digne mea aera susciperet, nec faenerauit mihi quisquam in sanctis atque pauperibus confouendis me sibi faciens debitorem. siue non profui nec profuit mihi quisquam;

2 *Luc. 2, 34 7 Hier. 15, 10 9 *Mich. 7, 1 14 *Mich. 7, 1. 2 19. 21 *Hier. 15, 10 23 Hier. 15, 10 25 *Hier. 15, 10

2 hic est positus *v* et] in *add. v* 3 contradicitur *P,LMAVa.c.* 4 philosoforum *P* 5 ei. *M* legis *P* 6 *alt.* et *om. Pv* 7 as(d)sumpti *codd.* (p *exp. L*) 8 perspicuae *V,Aa.r.* 10 colliget *La.c.* messem *MP* sicut *V,MPp.r.,v* 11 commedat *AV* 12 putemus] et *add. V* gemitum *P* refferri *M* 13 quis *V* 14 reuertens *Mp.c.,v* 15 *pr.* quod *MAVP* quia *v* *alt.* quod *MAVP* 16 loquitur *VP,Ma.c.Ap.c.* 17 dš *P* 18 *pr.* feneraui *VP,La.c.* *alt.* fenerabit *La.c.* fenerauit *VP* quisquam] quis quia *V* 20 theodotio—quisquam (*lin. 21*) *in mg. P* 23 hera *V* uerba *P,Ap.c.m3* fenerauit *MVP,La.c.* quisquisquam *P*

nullus enim tantum uoluit accipere, quantum ego tribuere
desideraui. nec profuit mihi quisquam; salus enim 2
creaturae lucrum est creatoris. aut certe non debui nec
debuit mihi quisquam; nemo mihi dedit, quantum acci-
pere cupiebam, nec me sibi fecit in aliquo debitorem'. quodque
infert: nec debuit mihi quisquam, hunc habet sensum:
'quomodo enim poterat mihi usuram debere, qui faenus non
est dignatus accipere?' omnes, inquit, maledicunt mihi;
p. 947 quis enim hereticorum | atque errantium non maledicit Christo
peruersa credendo et peruersiora blasphemans?

15, 11 LIV. *Dicit dominus: si non reliquiae tuae in
bonum, si non occurri tibi in tempore afflictionis
et in tempore tribulationis — et angustiae — aduer-
sum inimicum.* Possunt haec et ex persona Hieremiae accipi,
qui pessimo tempore et iam imminente captiuitate prophetare
conpulsus est et dura perpeti a populo non credente. ad id, 2
quod supra dixerat: uae mihi, mater, ut quid me ge-
nuisti uirum, qui iudicer et discernar omni terrae?
et reliqua, respondet dominus: 'noli considerare praesentia, sed
futura; reliquiae enim tuae et nouissima erunt in bonum.
denique et in praesentiarum, cum te cuperent inimici oppri-
mere, affui tibi et meo es protectus auxilio'. hoc autem tam
ad Hieremiam quam secundum dispensationem carnis assumtae
ad saluatorem referri potest. pro eo, quod nos iuxta Hebraicum 3
interpretati sumus: omnes maledicunt mihi usque ad

2. 3. 6 *Hier. 15, 10 8 Hier. 15, 10 13 *Hier. 15, 11 17 *Hier. 15, 10 25 Hier. 15, 10

2 desiderauit̤ *V* 3 debuit *Pa.r.* 4 dedit mihi *v* 5 cipiebam (*v s.* i *pr.*) *M* alico *V* 7 mihi poterat *P* fenus *V* 9 enim] ab *add., sed exp. MA* aberrantium *Ap.c.m2* 10 peruerso (e *s.* ϙ) *P* blasphemando *Ap.c.* 12 occurrit *VP,La.r.* 13 aduersus *v cum Vulg.* 14 accepi *Pa.c.* 15 imminentem̄ captiuitatem̄ *L* 17 ut *om. P* 19 respondet *scripsi* respondit *codd. v* (*cf. p. 116, 25*) 20 et *om. MVP* nouissimae *MV* nouissime *P* 21 oppremere *La.c.* oprimerem̄ *V* opprimerem̄ *P* 22 adfuit ibi *V* 23 as(d)sumptae *codd.* (p *exp. L*) 24 referri potest ad saluatorem *v*

eum locum, ubi scriptum est: in tempore tribulationis aduersum inimicum, in editione uulgata ita scriptum repperi: fortitudo mea defecit in his, qui maledicunt mihi. fiat, domine, dirigentibus illis, si non adstiti tibi in tempore afflictionis eorum et in tempore tribulationis eorum in bona contra inimicum! et est sensus: 'fortitudo mea defecit in his, qui maledicunt mihi; non enim intellegunt uirtutem meam, quae in infirmitate perficitur, et quanto plus mihi maledixerint, tanto
4 mea in illis amplius deficit fortitudo'. iungitque uel propheta uel dominus et ait: fiat, domine, dirigentibus illis! hoc est: 'eueniant mihi maledicta, quae loquuntur inimici, et illi dirigantur in bonum, si non in tempore tribulationis eorum et angustiae, quando eos uastabat inimicus et capere festinabat, steti in conspectu tuo et rogaui te pro illis et dixi: pater, ignosce eis; quod enim faciunt, nesciunt'. sed et Hieremiam saepe deprehendimus in hoc uolumine rogasse pro populo.

15, 12 LV. *Numquid foederabitur ferrum ferro ab aquilone et aes?* Symmachus: *numquid nocebit ferrum ferro ab aquilone et aes?* LXX et Theodotio: *si cognoscet ferrum et operimentum aeneum?* Uarietatis causa perspicua; uerbum enim 'iare', quod in praesenti loco scriptum est, pro ambiguitate enuntiationis et 'amicitiam' sonat
p. 948 et 'malitiam', quod, si pro 'res' littera, | quae 'daleth' litterae

1 *Hier. 15, 11 3 *Hier. 15, 10. 11 7 *Hier. 15, 10 8 cf. II Cor. 12, 9 11 *Hier. 15, 11 15 *Luc. 23, 34 17 cf. Hier. 14, 7—9. 19—22 20. 21 *Hier. 15, 12

2 aduersus *v* 3 reperi *P* mei *V* 4 adstetit *P* 5 et—eorum *s. u. P* 7 quae *Aa.c.* 8 in *om. V,Ma.c.m3* 9 maledixerit *P* 10 meam *Pa.r.* in *om. P* amplius] plus *v* deficiet *V* defecit *P,Aa.c.* 12 locuntur *V,LAa.c.* 19 numquit *L* 20 symmachus—aes *in mg. V* 21 theodotius *P* si *L* sic *cet.* 22 et *eras. A* 23 prẹspicua *P* est *add. Vv* 24 ambiguitatem *Pa.r.* nuntiationis *V* amicitiaṃ *P* 25 deleth *P,Ap.c.m2*

similis est, legatur 'daleth', 'scientiam cognitionemque' significat.
quod autem dicitur, sic intellegendum: 'ne doleas, quod populus 2
inimicus tuus sit; te enim dura nuntiante non potest te amare, qui durus est': siue Babylonii, qui ab aquilone ueniunt suntque ferrum durissimum, huic populo duriori et in aeris similitudinem indomito non poterunt amicitia copulari; siue ferrum durissimum, hoc est populus Israhel, dei cognitione indignus est, qui in tantam peruenit malitiam, ut duriore metallo, aere, circumdatus sit.

15, 13. 14 LVI. *Diuitias tuas et thesauros tuos in direptionem dabo gratis* — siue *absque pretio* — *in omnibus peccatis tuis et in cunctis terminis tuis. et adducam inimicos tuos* — siue *seruire te faciam inimicis tuis* — *de terra, quam nescis, quia ignis succensus est in furore meo; super uos ardebit.* 'Omnem', inquit, 'substantiam tradam inimicis tuis absque ullo pretio propter peccata, quae fecisti in cunctis terminis tuis.
propterea adducam inimicos tuos siue seruire te faciam 2
in terra Chaldaea, quia ignis meus, qui semel in meo furore succensus est, in te ardebit et extingui non poterit; tu enim praebuisti materiam ardoris tui, ut meus ignis tua, quae in te sunt, ligna consumat et faenum et stipulam'. ac per hoc non est causa ardoris in domino, sed in his, qui fomenta incendio ministrarunt.

15, 15. 16 LVII. *Tu scis, domine, recordare mei et uisita me et tu erue me ab his, qui persequuntur me! noli*

11 *Hier. 15, 13 13 *Hier. 15, 14 18 Hier. 15, 14 *Hier. 15, 14 22 cf. I Cor. 3, 12

1 deleth *Ap.c.m2* cognationemque *Aa.c.* 2 intellegendum] est *add. Vv* 4 ab aquilone] a babilone *V* 6 similitudine *P* amicitiae *M* amicitiam *Va.r.* 8 es *M* duriori *MAV,La.c.,v* durior *P* (*cf. p. 125, 2. 161, 25*) 10 thensauros *Aa.r.* 12 et—tuis *om. P* cunctis] omnibus *Vulg.* 13 aducam *P* in cunctis terminis tuis & ad *add. P* 14 terram *Va.r.* 15 accensus *v* 16 substantiam] tuam *add.* (*s. u. m2*) *Av* 19 chaldea *LM* chaldaeam *V* 20 tingui *Ma.c.* 22 lingua *V* consumam *M* consummat *V* fenum *VP* stipula *P* 26 tu erue] tuere *P,Ap.r.,v cum Vulg.* persecuntur *Pa.c.* secuntur *V* *alt.* me] mihi *V*

in patientia tua suscipere me; scito, quoniam sustinui pro te opprobrium! inuenti sunt sermones tui et comedi eos — siue *ab his, qui reprobant sermones tuos; consume eos* — *et factum est mihi* — siue *erit mihi* — *uerbum tuum in gaudium et laetitiam cordis mei, quoniam inuocatum est nomen*
2 *tuum super me, domine deus exercituum!* Hoc quod diximus: 'tu scis', in LXX non habetur. felix est autem illa conscientia, quae pro deo sustinet opprobrium. unde dicit: 'inuenti sunt sermones tui, quos meo ore loquebaris, et comedi eos, id est: in cibum mihi uersi sunt'; siue iuxta Symmachum: 'suscipiebam eos, ut mihi in laetitiam uerte-
3 rentur, qui dudum fuerant in opprobrium'. unde et Babylonii confitentur impleta, quae Hieremias futura praedixerat. siue hic sensus est: 'sensi angustias, miserias pertuli populi perse-
p. 949 quentis, sed tamen gauisus | sum me tuis paruisse praeceptis et propter tuum nomen dura perpessus sum'.

15, 17. 18 LVIII. *Non sedi in concilio ludentium et gloriatus sum;* — siue *metuebam* — *a facie manus tuae solus sedebam, quoniam amaritudine replesti me. quare factus est dolor meus perpetuus* — siue *quare, qui contristant me, confortantur* — *et plaga mea desperabilis rennuit curari* — siue *plaga mea fortis, unde curabor* —? *facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium* siue *quasi aqua mendax non*
2 *habens fidem.* Haec Hebraei ex persona Hierusalem dici arbitrantur, quod sola sederit et amaritudine repleta sit et factus sit dolor eius perpetuus et, quomodo aquae pertranseunt,

3. 5 *Hier. 15, 16 8 Hier. 15, 15 *Hier. 15, 15 10 Hier. 15, 16 12 *Hier. 15, 16 19 *Hier. 15, 17 21. 23. 25 *Hier. 15, 18

2 propter *Vulg.* 4 consumi *Ma.c.* 5 siue erit mihi *om. V* et] in *add. Vulg.* 8 in *s. u. P* illa] ille a *Aa.c.m3* 9 qui *Ap.c.m2* 11 id] hoc *v* 12 suscipiam *P* 15 pertuli] periculi *P* 17 nomen tuum *v* perpessus sum] perpessum *V,Pa.c.m2* 18 consilio *V* 20 amaritudine] comminatione *Vulg.* 21 es *La.c.* 22 disperabilis *P,La.c.* 23 renuit *M,Ap.r.* 28 eius] cuius *V*

sic uerba prophetarum, quibus sibi prospera pollicebantur,
transisse mendaciter. melius autem, ut ex persona prophetae
haec dici accipiamus sermonibus sancti uiri, qui non sederit
in concilio siue secreto ludentium, quod timuerit inpendentem
sibi manum dei, siue magis gloriatus sit se malorum non
habere consortium. solus, inquit, sedebam secundum illud, 3
quod scriptum est: non sedi cum concilio uanitatis
et cum iniqua gerentibus non introibo. odiui ecclesiam malignantium et cum impiis non sedebo; et
in alio loco: solitarius sum ego, donec pertranseam.
'a facie', inquit, 'manus tuae solus sedebam, dum te
timeo, dum inpendentem mihi manum tuam semper exspecto.
in concilio ludentium sedere nolui, sed meam amaritudinem 4
deuorabam, ut in futuro mihi praepararem gaudium. nec habui
interualla doloris mei, sed iugi miseria deprimebar, ut nulla
exspectarem remedia. praeualuerunt enim, qui contristabant
me, et facta est plaga mea fortis. sed in hoc habui consolationem, quod fuerit quasi aqua mendax atque praeteriens.
sicut enim aquae praetereuntes, dum fluunt, uidentur et labuntur,
sic et omnis impetus inimicorum te adiuuante praeteriit'. uti- 5
nam dominus praestet et nobis non sedere in concilio ludentium et eorum, qui futura non cogitant, nec aduersis cedere, sed semper dei sententiam formidare et dicere cum propheta: solus sedebam, quia amaritudine repletus sum! 'gaudeat igitur in praesenti tempore nequaquam concilium sapientium, sed arcanum secretumque ludentium, mihi ad-

6 Hier. 15, 17 7 Ps. 25, 4. 5 10 *Ps. 140, 10 11 Hier. 15, 17 24 *Hier. 15, 17 26 *Ps. 72, 28

1 pollicentur *P* 2 transire *V* melius] est *add. s. u. A* 3 accipiamus] se *add., sed exp. LMA* sed *add. V* sed de *add. P* sermonibus sc̄i uiri *deleuit M* 4 (= 7. 13. 21) consilio *V* siue] ı̄ *add. s. u. m3 A* 8 ecclesia *La.c.* 12 expecto *codd.* (*corr. L; sic semper*) 14 praeparem *MAVP* gaudium praepararem *v* 15 iungi *Va.r.* 16 remedia] medicinam *Mp.c. m. rec.* 19 delabuntur *MVP* dil. (i *ex* e) *A,v* 20 te] & *Aa.c.* 25 gaudeat—ludentium *in mg. V* igitur] inquid *P* consilium *Vv* 26 archanum *Ap.c.* altercantiū (ti *s. u.*) *M* mihi] autem *add. P* adherere *La.c.*

haerere deo bonum sit, ponere in domino spem
meam, saturari opprobriis et iudicis mei exspectare sententiam,
p. 950 quae, cum finis aduenerit, | opere monstrabit omnem tristitiam
et amaritudinem instar aquarum fluentium recessisse.
15,19–21 LIX. *Propter hoc haec dicit dominus: si conuer-
teris, conuertam te et ante faciem meam stabis
et, si separaueris pretiosum a uili, quasi os meum
eris; conuertentur ipsi ad te et tu non conuerteris
ad eos. et dabo te populo huic in murum aeneum,
fortem et bellabunt aduersum te et non praeuale-
bunt, quia ego tecum sum, ut saluum te faciam
et eruam, dicit dominus. et liberabo te de manu
pessimorum et redimam te de manu fortium* siue
2 *pestilentium.* Manifestum est, quod superiora nequaquam
Hierusalem, sed propheta dixerit. cui respondet dominus: 'si
conuerteris a peccatis populum, et ego de tribulatione
conuertam te in laetitiam et stabis ante faciem meam,
sicut angeli stant in conspectu dei cotidie uidentes faciem
illius et, si separaueris pretiosum a uili, quasi os
meum eris. nec putes', inquit, 'boni operis non esse mer-
cedem; si sanctos quosque meos de numero peccantium tuis
sermonibus segregaris, eris quasi os meum et meis praeceptis
copulaberis. debent enim illi imitatores tui esse et non tu
3 eorum. nec reformides et dicas: quare factus est dolor
meus perpetuus et plaga mea fortis siue despera-
bilis, ut me desperem posse curari? dabo enim te quasi

15. 17. 19 *Hier. 15, 19 18 cf. Apoc. 8, 2 20 cf. II Par. 15, 7 24 *Hier. 15, 18 25 Hier. 15, 18

1 sit *in ras.* *P* est sit *V* domino] deo *v* 3 monstrauit *VP,Ma.c.* 4 recessisse] pertransiisse *v* 7 seperaneris *P* meus *Pa.c.* 11 saluum te faciam] saluem te *Vulg.* 12 eruam] te *add.* *Vulg.* 13 manu] pessimorum & redimam te de manu *add.* *P* 14 manifestatum *La.r.* 15 respondet *scripsi* respondit *codd.* *v* 16 conuertis *Aa.c.* popul *add., sed exp.* *L* 18 cottidie *V* 20 nec] ne *Ap.r.,v* 21 sc̄s *P* quoque *M* 22 eris] enī *add. s. u.* *M* 23 copulaueris *P,MAa.c.* tui imitatores *v* 25 disperabilis (i *pr. et tert. ex* e) *M* desiderabilis *P* 26 disperent *P*

murum aeneum atque fortissimum, ut contra aduersarium omni resistas robore et me habeas adiutorem et liberem te de manu pessimorum siue pestilentium et redimam te uel meo sanguine uel in praesentiarum meo auxilio'. consideremus, quantam mercedem habeat sermo doctoris, si ualuerit ab errore quempiam liberare et de peccantium numero educere!

16,1–4 LX. *Et factum est uerbum domini ad me dicens:
noli accipere uxorem et non sint tibi filii et
filiae in loco isto! quia haec dicit dominus super
filios et filias, qui generantur in loco isto, et
super matres eorum, quae genuerunt eos, et super
patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra
hac: mortibus aegrotationum morientur, non plan-
gentur et non sepelientur, in sterquilinium super
faciem terrae erunt et gladio et fame consumentur
et erunt cadauera eorum in escam uolatilibus
caeli et bestiis terrae.* Si tempore imminentis captiuitatis 2
uetatur propheta uxorem ducere, ne tribulationem carnis habeat
p. 951 et super dolorem pro|prium uxoris quoque ac liberorum miseriis
torqueatur, quanto magis apostolus iubet, quia adbreuiatum
tempus est et imminet consummatio, ut etiam, qui habent uxo-
res, sic sint, quasi non habeant! unde superflua noui heretici 3
reprehensio, qua docuimus digamiam et trigamiam non ex
lege descendere, sed ex indulgentia. aliud est enim facere,
quod per se bonum sit, aliud ideo concedi, ne peiora facias.

18. 20 cf. I Cor. 7, 28. 29 22 *heretici*] scil. Iouiniani 23 cf. Hieron. Epist. 123, 3 p. 902. 7 p. 905. adu. Iouin. I 14. 15 p. 262—265. in Hierem. p. 4, 21

1 ut] & *P* aduersari**um *P* 2 *alt.* et] e *LMa.c.* 5 noluerit *V* 6 educare *P* 8 noli accipere] non accipies *Vulg.* sint] erunt *Vulg.* 10 quae *v* 11 qui *VP,MAa.c.* 12 nati sunt *v* 14 sepellientur *A* sterquilinum *Ma.c.* 16 erit cadauer *Vulg.* 17 captiuitate *P* si tempore inminentis terrę *add. P* 19 hac *P* 20 abreuiatum *Ma.c.m2* breuiatum *P,Aa.c.* 21 qui] non *add. P* 22 habent *Pa.c.* hæreticі *L* eretici *P* 23 qua] *idem significat, quod* quatenus, *nisi forte quando corrigendum;* quia *P* 24 discendere *Pa.c.* indulgentiam *L* enim est *P* 25 per se] semper *P* est (ł sit *s. u. m3*) *A* concede *Pp.c.* faciat *V* faciamus *v*

dicit enim et ipse causas, cur uelit adulescentulas uiduas
nubere, inferens: iam enim quaedam earum abierunt
retro satanan. simulque praeceptor continentiae et perpetuae
castitatis et aequalem se blasphemans deo laudat trina quaterna-
que coniugia, quae ego non tam coniugia dicam quam mise-
riarum solacia et extremam tabulam naufragorum; nisi forte
tribuit indulgentiam amazonibus suis, ut usque ad decrepitam
4 senectutem bella libidinum experiantur. cur autem propheta
arceatur uxorem ducere, causa perspicua est, quod obsidione
uicina pestilentia et gladio et fame uniuersi intereant et
tantus sit numerus morientium, ut sepulturae uincatur officium,
sed instar sterquilinii iaceant cadauera uolatilibus bestiisque
5 laceranda. et hoc notandum, quod aegrotationibus et longa
infirmitate tabescere dei ira sit. unde et Ioram, filius Iosaphat,
infirmitate consumitur et apostolus docet aegrotare eos et
tabescere et mori, qui sancta uiolarint.

16, 5–8 LXI. *Haec enim dicit dominus: ne ingrediaris domum conuiuii neque uadas ad plangendum neque consoleris eos, quia abstuli pacem meam a populo isto, dicit dominus, misericordiam et miserationes. et morientur grandes et parui in terra ista, non sepelientur neque plangentur et non se incident neque caluitium fiet pro eis. et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo et non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo et matre. et domum*

2 *I Tim. 5, 15 14 cf. II Par. 21, 19 15 cf. I Cor. 11, 30

1 adolesc. *P,Ap.c.* 2 quidam *P* 3 retro] post *add. v* satanam *Mv* 4 castitas *P* plasphemans *P* terna *v* 6 solatia *VP,Ap.c.* naufragiorum *P* 7 azonibus *P* 10 pestilentiae *V* 11 uincantur *Ma.r.* 12 instar] in *add. P* sterquilini *LP* iaceant (i *s. u.*) *M* cadeuera *La c.* uolatibus *V* 14 iosafat *P* 16 uiolauerint *P* 17 ingradiaris *P* 18 uadis *P* 19 consolari *V* a populo] apostolo *V* 22 sepelliantur *Aa.c.* 24 uos *V* 25 mortuos *P,Va.c.* mortuum *v* mortuo—super *om. L*

*conuiuii non ingredieris, ut sedeas cum eis et
comedas et bibas.* Apostolus praecipit cum his, qui auer- 2
sentur deum, nec cibum quidem esse sumendum; et amplius:
ne haue quidem huiusmodi dixeritis! et saluator
apostolis interdicit, ne quemquam salutent in itinere; unde et
Heliseus salutationem pergentis ad sanandum puerum Giezi
p. 952 interdicit. moris autem est lugentibus ferre ci|bos et praeparare
conuiuium, quae Graeci περίδειπνα uocant et a nostris uulgo
appellantur 'parentalia' eo, quod parentibus iusta celebrentur.
dicit et alibi scriptura diuina: date uinum his, qui in
luctu sunt, ut uidelicet obliuiscantur doloris. praecipitur 3
ergo prophetae, ne ullum de populo consoletur, ne se misceat
inimicorum dei conuiuiis, ne iusta celebret super funeribus
defunctorum. aliud est enim mori communi lege naturae, aliud
dei occidisse sententia. 'abstuli', inquit, 'pacem meam a
populo isto et misericordia indigni sunt nullique aetati
parcam, sed et grandes et parui pariter interibunt, ita ut
sepultura quoque careant'. nec se incident, inquit, neque
caluitium fiet pro eis. mos hic fuit apud ueteres et 4
usque hodie in quibusdam permanet Iudaeorum, ut in luctibus
incidant lacertos et caluitium faciant; quod etiam Iob fecisse

2 I Cor. 5, 11 4 *II Ioh. 10 5 cf. Luc. 10, 4 6 cf. IV Reg. 4, 29 10 *Prou. 24 (31), 74 (6) 15 Hier. 16, 5 18 *Hier. 16, 6 21 cf. Hiob 1, 20

1 ingrediaris *Vulg.* 2 commedas *V* praecepit *codd.* (*corr. M*) aduersantur *M* auersantur *Ap.c.* aduersentur *VP* 3 dō *P,Mp.c.* 4 nec *v* aue (*ex* aut) *A* aut *P*, (aue *post* aut *add. m3*) *M* dixeretis *P* saluatur *Ma.c.* 5 interdicit] ut *add. s. u. m. rec. M* quenquam *L* quaquam *V* in itinere salutent *v* et *om. AV,Ma.c.* 6 helisseus (s *alt. s. u.*) *M* helisaeus *A* salutatione *P; post* Giezi *tr. v* pergendis *Ma.c.* pergenti *v* sanandum] salutandum *V* gezi *La.c.* iezi *P* 7 cibus *P* 8 ΠΕΡΙΔΙΠΝΑ *LA*, (*in mg.* peridipna) *M* ΠΗΡΙΑΙΙΝΑ *V* ΠΕΡΑΙΙΝΑ parentalia *P* 9 ista *V* 10 dicit dicit *L* 11 lucto *P* 12 ullus *V* misceant *P* 13 conuiuis *Pa.c.* ista *V* 14 enim est *P* commune *MAa.c.* legi *V* 15 a] de *v* 19 aput *P* 20 permanent *P* 21 lecertos *V* laceratos *P*

legimus. unde et prophetae dicitur, ne frangat inter eos panem nec ingrediatur ad consolandum pro mortuo, non potum tribuat, non ingrediatur domum conuiuii et ne misceatur eis, qui dei sententiae praeparati sunt. si autem hoc de lugentibus dicitur, quid fiet de hereticis, quorum sermo serpit ut cancer et cotidie prosternunt in ecclesia funera deceptorum?

16, 9–12 a LXII. *Quia haec dicit dominus exercituum deus*
Israhel: ecce ego auferam de loco isto in oculis
uestris et in diebus uestris uocem gaudii et uocem
2 *laetitiae, uocem sponsi et uocem sponsae. et cum*
annuntiaueris populo huic omnia uerba haec et
dixerint tibi: quare locutus est dominus super
nos omne malum grande istud? quae iniquitas
nostra et quod peccatum nostrum, quod peccaui-
mus domino deo nostro?, dices ad eos: quia dereli-
querunt patres uestri me, ait dominus, et abierunt
post deos alienos et seruierunt eis et adorauerunt
eos et me dereliquerunt et legem meam non custo-
dierunt. sed et uos peius operati estis quam patres
3 *uestri.* Quando peccarit ecclesia, aufertur de ea omne gaudium
et uniuersa laetitia. de qua apostolus dicit: gaudete, iterum dico: gaudete; uox sponsi et uox sponsae, de quo scriptum est: qui habet sponsam, sponsus est. 'si autem', inquit, 'interrogauerit te populus, cur ista patiatur, et causas miseriarum suarum quaesierit, respondebis eis: quia derelique-

5 cf. II Tim. 2, 17 21 Phil. 4, 4 23 Ioh. 3, 29 25 *Hier. 16, 11

1 et *om. M* 2 (= 3) non] neque *v* 4 sententiā (ł e *s.* ā) *A* sententia *P* praeuaricati *MAp.c.m2* contrarii *V* hoc *s. u. VP* de lug.] deligentibus (i *s.* e *pr.*) *M* 5 cottidie *MV* 6 ęclam *P* 9 *pr.* et— uestris *om. V, in mg. P* 11 adnuntiaberis (v *s.* b) *M* populi *Ma.c.* omnia] uniuersa *P* 13 omnem̨ *MP* grandem̨ *P* gaude *Va.c.* 16 me patres uestri *Pv cum Vulg.* (= *p. 199, 1*) 17 deos (eo *s. u.*) *M* 18 legem meam] mandata mea *Aa.c.m3* 20 peccaret *La.c.* pecca**t *A* peccauerit *Pp.c.m2v* auferetur *P* 24 populus] tuus *add. s. u. m3 M* patietur *P,Aa.c.* causam *V* 25 ei *v*

p. 953 runt patres uestri me, ait dominus, qui uobis prae|sunt
in ecclesiis, et abierunt post deos alienos — quorum
deus uenter est et auaritia et luxuria et gloria in con-
fusione eorum — et seruierunt eis — a quo enim
quis uincitur, eius et seruus est — et adorauerunt
eos — adorat enim unusquisque, quod diligit — et me dere-
liquerunt et legem meam non custodierunt'. sacerdotum 4
est proprie non solum docere, sed et facere legem, ut nequaquam
uerbis subiectos sibi populos et creditum gregem, sed exemplis
doceant. ac ne forsitan dicerent: 'iniusta est sententia patres
comedere uuam acerbam et dentes filiorum obstupescere',
infert: sed et uos peius operati estis quam patres
uestri, ut super his, qui patribus peiora peccauerint, iusta
supplicia deferantur.

16,12b.13 LXIII. *Ecce enim ambulat unusquisque post praui-
tatem cordis sui mali, ut me non audiat. et eiciam
uos de terra hac in terram, quam ignoratis uos
et patres uestri, et seruietis ibi dis alienis die ac
nocte, qui non dabunt uobis requiem.* Semel a domino 2
derelicti faciunt ea, quae non conpetunt, ut uadant post desi-
deria cordis sui mali, de quo exeunt cogitationes pessimae,
et idcirco de ecclesia separantur, ut uadant in terram longin-
quam, quam nec ipsi nec patres eorum nouerant, priusquam
peccarent, ut ibi seruiant dis alienis, qui non sunt di, sed
eorum putantur errore, qui eos colunt. quod autem intulit: 3
'die et nocte', perpetuam peccantium ostendit in scelere per-

2. 4. 5. 6 Hier. 16, 11 2. 3 *Phil. 3, 19 4 *II Petr. 2, 19 10 cf. Hier. 31 (38), 29. Ezech. 18, 2 12 Hier. 16, 12 21 cf. Matth. 15, 19 26 cf. Hier. 16, 13

1 me patres uestri *Pv* 3 uenter es*t (n *s. u.*) *V* luxoria *M,Aa.c.* 4 seruiunt *P* 5 et eius *V* 10 hac *V* forsitã *M* forte *v* 11 comederunt *P* aceruam *AVP,LMa.c.* 13 et *V* iuxta *V* 16 gaudiaut (i *ex* e) *P* eiëciam *L* 17 *alt.* terra *P* 18 diis *MAVPv* (=*p. 200, 4*) 21 exeunt] mali *add., sed exp. V* pessime *La.c.* 24 diis *codd.* (*corr. L*) dī *La.r.* dii *cet.* 26 et] ac *v* perpetua *V*

seuerantiam, dum et in diebus flagitiis et in noctibus libidini
seruiunt. qui non dabunt, inquit, uobis requiem; hau
dubium, quin falsos deos significet, de quibus dixit: et ser-
4 uietis ibi dis alienis. quicquid ergo peccamus, quicquid
die et nocte facimus et malorum operum perpetramus, impe-
rium est daemonum, qui numquam nobis dant requiem et
semper inpellunt delictis augere delicta et cumulum facere
peccatorum.

16,14.15 LXIV. *Propterea ecce dies ueniunt, dicit dominus,*
et non dicetur ultra: uiuit dominus, qui eduxit
filios Israhel de terra Aegypti, sed: uiuit dominus,
qui eduxit filios Israhel de terra aquilonis et de
uniuersis terris, ad quas eieci eos; et reducam eos
2 *in terram suam, quam dedi patribus eorum.* Mani-
feste futura populi Israhel restitutio praedicatur et post captiui-
tatem misericordia, quae iuxta litteram sub Zorobabel et Hiesu
pontifice et Ezra ex parte conpleta est, iuxta intellegentiam
p. 954 spiritalem uerius atque perfectius in Christo conplen|da de-
scribitur. 'ueniet', inquit, 'tempus, quando nequaquam dicetur,
quod populus reductus sit de Aegypto per Mosen et Aaron,
sed reductus de terra aquilonis Cyro rege Persarum laxante
3 captiuos'. et de uniuersis, inquit, terris; quod nequa-
quam Cyri tempore, sed ultimo fine conplebitur dicente apo-
stolo: 'postquam subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis

2. 3 Hier. 16, 13 7 cf. II Par. 28, 13 22 Hier. 16, 15
24 cf. Rom. 11, 25. 26

1 libidinis *P* 2 aut *P,La.c.* haut (h *s. u.*) *MA* haud *V* 3 deos (eo *s. u.*) *M* 4 ibi *om. V* 5 die et] licet (l *ex* d) *M* imperio *V* 6 est] et *V* et] set *Ap.c.* sed *v* 7 *pr.* delectis *Va.c.* 10 et—dominus *s. u. LA, in mg. M* dicitur *P* 13 qua eice *Ma.c.* 14 in] ad *P* manifesta *P* 15 praedicitur *v* 16 misericordiā *P* iesu *V,Ap.r.,v* 17 ezram *P* iuxta] uero *add. s. u. m. rec. M* 18 spiritualem *V,Ap.c.* 19 uenit *La.c.* 20 egypto *P* moysen *MAVPv* arron *Va.c.* 21 laxante] LXX ante (nis *s.* ṭẹ *m2*; laxante *s.* LXX annis *m3*) *A* 22 captiuos (u *s.* ọ *m2*; uos *s.* uus *m3*) *A*, (o *ex* u) *P* 23 ciri *V* sed] & *add. MV, Aa.r.*

Israhel saluus fiet'. possumus hoc et de persecutionibus, quae nostro accidere populo a diebus Neronis, de quo scribit apostolus: et liberatus sum de ore leonis, usque ad Maximini tempora dicere, quomodo dominus misertus sit populo suo et reduxerit eos in terram suam, hau dubium quin in ecclesiam, quam dedit patribus eorum, apostolis et apostolicis uiris.

16, 16–18 LXV. *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit dominus, et piscabuntur eos; et post haec mittam eis multos uenatores et uenabuntur eos de omni monte et de omni colle et de cauernis petrarum, quia oculi mei super omnes uias eorum. non sunt absconditae a facie mea et non fuit occulta iniquitas eorum ab oculis meis. et reddam primum duplices iniquitates et peccata eorum, quibus contaminauerunt terram meam in morticinis idolorum suorum et abominationibus suis impleuerunt hereditatem meam.* Diuersa huius capituli interpretatio 2
est. Iudaei enim autumant significari Chaldaeos, qui sub piscatorum nomine describuntur, et postea Romanos, qui uenatoribus comparantur et de montibus collibusque et cauernis petrarum infelicem populum sunt uenati. hoc autem dominus fecisse se dicit, quia respexerit uias eorum et reddiderit iniquitates, quibus contaminauerant terram simulacra

3 II Tim. 4, 17

2 accedere *P* 4 maximiani (a *alt. s. u.; sed eras.*) *A* maximi *P* tempore *P* 5 suo *s. u. P* haut (h *s. u.*) *A,La.c.* aut *MP* haud *V* 6 qui *M* in *om. LAP* 8 ecce] enim *add. P* piscatoris *La.c.* pescatores *Aa.c.* 10 uenebuntur *APa.c.* et de omni colle *om. LVP, in mg. add. M, s. u. m3 A* 11 omne *Ma.c.* caruernis *Va.r.* 12 eorum] a neronis temp̄r usq; ad maximini maxima persecutionis *add. P* 13 abscondite *La.c.* abscondita *VPv* ea *add. v* occultata *Vulg.* 15 quibus] quia *Vulg.* 17 abhom. *P,Ap.c.* 19 significare *P* chaldeos *MA,La.c.* 20 discribuntur *P* 21 collique *Pa.c.* *alt.* et] de *add. P* 23 se *om. P* dicitur *Pp.c.m2* respexit *MV* uia *Aa.c.* rediderit *M* 24 contaminauer̄ *P* simulachra (i *ex* u) *M*

uenerantes, et abominationibus idolorum polluerint hereditatem
3 eius. nostri autem rectius et melius haec de futuro uatici-
natum prophetam putant. quia enim supra dixerat: reducam
eos in terram suam, quam dedi patribus eorum,
nunc ostendit, quomodo reducendi sint, quod primum mittat
apostolos, quibus saluator dixit: uenite post me et faciam
uos piscatores hominum, et postea uenatores, quos uel
ecclesiasticos uiros uel angelos possumus accipere, qui, post-
quam consummationis tempus aduenerit, uenentur sanctos
quosque de montibus dogmatum excelsorum et de collibus
bonorum operum et de cauernis petrarum, apostolis et apo-
4 stolicis uiris. non solum enim Christus petra, sed et Petro
p. 955 aposto|lo donauit, ut uocaretur petra, in cuius sensibus re-
quiescentes recte dicuntur translati esse de petra. ostenditque
uel apostolos uel eos, qui postea uenandi sunt, habuisse pec-
cata et recepisse duplices iniquitates suas. seruus enim, qui
scit uoluntatem domini sui et non facit eam, uapu-
labit multum. sciendumque, quod in Hebraico positum sit
5 'primum' et in LXX editione praetermissum. quando autem
dicit: reddam primum duplices iniquitates et pec-
cata eorum, subostendit, quod, postquam receperint mala,
recepturi sint et bona. hi autem, qui postea transferendi sunt,
contaminauerunt terram domini in morticinis ido-
lorum suorum et abominationibus suis impleuerunt
hereditatem eius, ut omnis mundus subditus fiat deo et
nequaquam suo merito, sed illius misericordia conseruetur.

3 Hier. 16, 15 6 *Matth. 4, 19 9 cf. Eccli. 39, 28 (34). Matth. 24, 14 12 cf. I Cor. 10, 4 cf. Matth. 16, 18 16 *Luc. 12, 47 19 Hier. 16, 18 *Hier. 16, 18 20. 23 Hier. 16, 18

1 abhom. *Ap.c.* (*passim*) polluerant *v* 2 hoc *V* 6 quibus quibus *L* et *om.* *V* 7 uos] fieri *add.* *v* 8 possimus *MAa.c.* accipere possumus *P* 9 comsummationes *La.c.* uenenator *P* 10 docmatum *V* 12 apostolo Petro *v* 15 uenati *v* 17 uapulauit *Pa.c.* 18 hebraicū *MAa.c.* 19 et *om.* *M* 20 dicis *Aa.c.* 21 quod *s. u.* *L* receperit *Pa.c.* 22 sint] sunt *P* hii *P* postea *om.* *V*

quod hic de Hebraico posuimus: non sunt absconditae a facie mea, in LXX non habetur.

16, 19 a LXVI. *Domine, fortitudo mea et robur meum et refugium meum in die tribulationis* siue *malorum!* Omnis hominum fortitudo sine dei uirtute, quae Christus est, imbecilla reputatur et nihili; unde confugiendum ad deum atque dicendum est: domine, refugium factus es nobis in generatione et generatione; et in alio loco: qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione dei caeli commorabitur. dies autem tribulationis siue malorum 2 illa intellegenda est, de qua dicit et apostolus: ut eriperet nos de praesenti saeculo nequam et: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.

16, 19 b LXVII. *Ad te gentes uenient ab extremis terrae et dicent: uere mendacium possederunt patres nostri, uanitatem, quae eis non profuit.* LXX: *ad te gentes uenient ab extremis terrae et dicent: quomodo falsa possederunt patres nostri idola et non est in eis utilitas!* Postquam eiectus est Israhel et a piscato- 2 ribus uenatoribusque translatus, consequenter uocatur ad fidem gentium multitudo et confitetur se siue patres suos in priore errore uersatos. qui autem dicunt: 'quomodo falsa
p. 956 possederunt patres | nostri idola, in quibus nulla est utilitas!', confitentur uera esse, ad quae transeunt, et omni subnixa praesidio.

1 Hier. 16, 17 2 *Hier. 16, 17 4 *Hier. 16, 19 5 cf. I Cor. 1, 18. 24 7 *Ps. 89, 1 8 Ps. 90, 1 11 Gal. 1, 4 12 Eph. 5, 16 16 *Hier. 16, 19 19 cf. Hier. 16, 16 cf. IV Reg. 17, 23 22 *Hier. 16, 19

1 abscondita *VPv* ea *add. v* 2 abetur *P* 6 ē *s. u. V* inbecilla *MAVP* nihil *MAa.c.* unde] ad *add. V* confugiendum] est *add. v* dominum *v* 7 es] ē *V* 8 *alt.* generationem *MAV* 9 adiutorium *P,La.c.* adiutoriu *M* 11 dicet *Ma.c.* apostolos *Pa.c.* ereperet *La.c.* 12 et *om. V* redementes *La.c.* 15 (= 18. 23) possiderunt *P,Aa.c.* uri̅ *V* 16 qua *V* 18 uri̅ *V* 19 a *om. VP,LMAa.c.* 22 priori *codd.* (*corr. L; cf. p. 191, 8*) uersatus *P* 24 ad quae] atque *MAa.c.* adq; *P*

16, 20 LXVIII. *Numquid faciet sibi homo deos et ipsi
non sunt di? Et hoc gentes loquuntur, quae uenerunt ad
saluatorem ab extremis terrae suggillantes ignorantiam tam
suam quam maiorum suorum, qua putauerint ab homine fieri
deos, cum dei sit homines facere.
16, 21 LXIX. *Idcirco ecce ego ostendam eis per uicem
hanc, ostendam eis manum meam et uirtutem meam
et scient, quoniam nomen mihi dominus.* Manus dei,
per quam cuncta operatus est, et uirtus, de qua dixit apo-
stolus: 'Christus dei uirtus et dei sapientia', ostenditur
2 gentibus filii passione conpleta. pulchreque dixit: 'ostendam
eis per uicem hanc; ostendam autem manifeste et non
ut prius in umbra et in imagine et uaticinio futurorum, ut,
postquam cognouerint, sciant nomen meum audiantque a filio:
pater, manifestaui nomen tuum hominibus'.
17, 1 LXX. *Peccatum Iuda scriptum est stilo ferreo
in ungue adamantino, exaratum super latitudinem
cordis eorum* — siue *in pectore cordis eorum* —
et in cornibus altarium — siue *ararum* — *eorum.*
De gentibus, quae ad dominum conuersae fuerant, supra dictum
est: ecce ego ostendam eis per uicem hanc, osten-
dam eis manum meam et uirtutem meam; nunc de
Israhele, qui abiectus est, loquitur: peccatum Iuda scri-
ptum est stilo ferreo in ungue adamantino et cetera.
2 quod cur a LXX praetermissum sit, nescio, nisi forsitan peper-

10 cf. I Cor. 1, 24 11 Hier. 16, 21 15 Ioh. 17, 5. 6 18. 19 *Hier. 17, 1 21 Hier. 16, 21 23 Hier. 17, 1 25 *Hier. 17, 1

1 numquit *L* deos (o *s. u.*) *M* 2 sunt *om. V* dī *La.r.* dii *cet.* locuntur *V,La.c.* 4 malorum *P* qua] quia *Vv* qui *P* putauerunt *MPv* ab (*s. u.*) *L*, *om. cet.* homines *MVP*, (ł ab homine *s. u. m3*) *A* 5 hominem *MVP* 6 ecce *om. V* 7 hanc *s. u. P* 8 sciant *Aa.c.* quoniam] quia *Vulg.* 11 pulcreque *Pa.c.* 12 eis—ostendam *in mg. V* autem] eis *Aa.c.m3* 14 cognouerunt *P* 17 (= 24) ungueat amantino *P* 18 *pr.* eorum *om. V* 19 cordibus *Va.c.* altarium] ararum *Vulg.* 21 *pr.* ostendam eis *om. P* per] super *P* super uicem hanc *s. u. P* 23 israhel *codd.* (*corr. L*) 25 cur a] cura *P*

cerunt populo suo, sicut et in Isaia eos fecisse manifestum
est: quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in
naribus eius, quia excelsus reputatus est ipse;
multaque huiuscemodi, quae si uoluero cuncta digerere, non
dicam libro, sed libris opus erit. gentium peccata deleta sunt,
quia conuersae ad dominum ab extremis terrae audierunt
illud: laudate dominum, omnes gentes, laudate eum,
omnes populi, quia confirmata est super nos miseri-
cordia eius et ueritas domini manet in aeternum;
p. 957 et de quibus dixerat ad Mosen: dimitte me,|ut interficiam
populum istum, et faciam te in gentem magnam.
peccatum autem Iuda indelebile atque, ut ita dicam, 3
nulla ratione abolendum, scriptum est stilo ferreo in
ungue adamantino, qui Hebraice dicitur 'samir', non quo
ullus ungues sit, qui appelletur 'samir', sed quo lapis ada-
mantinus, qui ex eo, quod indomitus sit et infrangibilis, hoc
nomen accepit, tantum nitorem habeat et leuitatem, ut absque
ullo inpedimento scribi possit in eo stilo ferreo, ut dura ferri
materies scribat in duriore tabula adamantina et duret, quod
scriptum est, in perpetuum. ipsi enim dixerunt: sanguis
eius super nos et super filios nostros. unde et exa- 4
ratum siue insculptum est in cornibus altarium — uel
ararum — eorum, ut opera sacrilegii in aeternam memo-
riam perseuerent. si autem hoc ita est, ubi illud, quod anus

1. 2 *Esai. 2, 22 7 *Ps. 116, 1.*2 10 *Ex. 32, 10. cf. Deut. 9, 14 12, 13 Hier. 17, 1 20 Matth. 27, 25 22 *Hier. 17, 1 23 Hier. 17, 1 24 *anus delira*] Rufinum innuere uidetur; cf. in Hierem. IV praef. et cap. 22 u. 24—27. cf. Cic. Tusc. disp. I 48. De diu. II 141. Symphos. Aenigm. praef. 6 (cf. Otto, Sprichwörter p. 28. Weyman, Archiv XIII 264. Sutphen, Amer. Journ. Philol. XXII 11)

1 esaia *VP,MAa.c.* 2 est *s. u. L* 3 est reputatus *P* est *om. V* 4 dirigerēẹ *V* 6 dm̄ *M* 8 omnis *La.c.* quia] qm̄ *V* 10 moysen *MAVP* 12 Iudae *v* indelibile (e *pr. ex* i; i *alt. in ras.*) *L* atque] et *v* 13 in *om. LV,MAa.c.* I (- *add. m2*) *P* 14 ũgue (- *add. m2*) *P* hebreice *Pa.c.* 15 unguis *MVP,LAa.c.* appellatur *Aa.c.* apellatur *P* sammir *P* quo] quod *P* 16 infragibilis *MP,La.c.* infringibilis *Ap.c.* 18 in eo scribi possit *v* 19 duriori *codd.* (*corr. L; cf. p. 203, 22*) 21 *alt.* et *om. v* 22 sculptum *MAV* exculptum *P* uel] siue *v* 23 sacrilegi *P* sacrilega *v* 24 anus] pelagianus *Mp.c.*

delira confingit posse hominem sine peccato esse, si uelit, et
facilia dei esse mandata?
17,2–4 LXXI. *Cum recordati fuerint filii eorum ararum
suarum et lucorum lignorumque frondentium in
montibus excelsis sacrificantes in agro, fortitu-
dinem tuam et omnes thesauros tuos in direptio-
nem dabo, excelsa tua propter peccata in uniuersis
finibus tuis. et relinqueris sola ab hereditate tua,
quam dedi tibi, et seruire te faciam inimicis tuis
in terra, quam ignoras, quoniam ignem succen-
distis in furore meo; usque in aeternum ardebit.*
2 Et haec in LXX non habentur eadem, ut reor, causa, quam
supra diximus, ne scilicet aeterna in eos sententia permaneret.
relinqueris, ait, sola ab hereditate tua, quam dedi
tibi, et seruire te faciam inimicis tuis in terra,
quam ignoras, uel sub Babyloniis uel, ut est uerius, sub
Romanis. ipsi enim succenderunt ignem et clementissimum
dominum in furorem prouocarunt, qui ignis furoris eius ardebit
3 in aeternum. pudet me contentionis nostrorum, qui Hebraicam
arguunt ueritatem. Iudaei contra se legunt et, quid pro se sit,
nescit ecclesia. unde nos, qui sumus filii apostolorum, recor-
demur iniquitatum prioris populi et iuste eos perpessos esse
4 testamur. possunt autem 'excelsa', quae Hebraice dicuntur
'bamoth', et contra hereticos accipi, qui posuerunt in ex-
celsum os suum et lingua eorum transiuit super
terram, qui in tantam uaesaniam proruperunt, ut soli absque

12 *Hier. 17, 2–4 13 cf. p. 204, 25 14 Hier. 17, 4 17 cf. Ex. 34, 6 etc. 23 Hier. 17, 3 24 *Ps. 72, 9 26 cf. Esth. 16, 5 sec. Vulg.

1 delera *Mp.c.* confringet *P* 2 aficilia *P* 4 ut *P* locorum *La.c.* suorum *add. Vulg.* 6 omnis *La.c.* 7 in *om. P* 8 suis *V* 10 igne *V* succendisti *Vulg. v* 12 non *s. u. m3 A* habetur *La.c.* 16 babiloniis *V* babilonis *P* 18 furore *VP* prouocauerunt *P* 19 contentiones *Mp.c.* 20 iudei *L* se legunt] tegunt *Aa.c.m3* 21 recordamur *MAVPv* 22 iniquitatem *V* 23 hebraicae *L* hębreice (a *s.* e *alt.*) *M* 25 transibit *P* 26 uesaniam *MVP*

spiritus sancti gratia remanserint et perdiderint hereditatem
p. 958 domini, priorem uidelicet fidei ueritatem. unde et aeter|num
eis paratur incendium et seruitus daemonum, qui sunt inimici
et ultores.

17,5.6 LXXII. *Haec dicit dominus: maledictus homo, qui
confidit* — siue *spem habet* — *in homine et ponit
carnem bracchium suum et a domino recedit cor
eius. erit enim quasi myrice in deserto et non
uidebit, cum uenerit bonum, sed habitabit in sic-
citate in deserto, in terra salsuginis et ininhabi-
tabili.* Si maledictus est omnis homo, qui confidit in homine, 2
Paulus autem Samosatenus et Fotinus, quamuis sanctum et
cunctis excelsum uirtutibus praedicent saluatorem, tamen
hominem confitentur, ergo maledicti erunt spem habentes in
homine. quodsi nobis oppositum fuerit, quod et nos credamus
in eo, qui dicit: nunc autem quaeritis me interficere,
hominem, qui ueritatem uobis locutus sum, quam
audiui a deo; hoc Abraham non fecit. uos facitis
opera patris uestri, respondebimus illud apostolicum: et-
si Christum aliquando iuxta carnem cognouimus,
sed nunc iam non nouimus. denique idem apostolus in 3
principio epistulae suae scribit ad Galatas: Paulus apostolus
non ab hominibus neque per hominem, sed per
Iesum Christum et deum patrem, qui suscitauit
eum a mortuis, et, qui mecum sunt, omnes fratres.

6 *Hier. 17, 5 16 Ioh. 8, 40. 41 19 *II Cor. 5, 16 22 Gal. 1, 1. 2

1 spū *Pa.c.m2* remanserunt *M* perdiderunt *M* 2 uidellicet *L* et *om. M* 6 confidet *P* hominem *MVP* ponet *AP,La.c.* 7 brachium *MAV* brachii *P* sui *P* recedet *P* 8 erat *Ma.c.* miricę *M* mirice *P* 9 habitauit *Pa.c.* 10 ininhabitabili *L* inhabitabili (in *s. u. M*) *cet. v cum Vulg.; cf. p. 208, 16* 11 omnis *ex* hominis *M* hominem *MVP,LAa.c.* 12 futinus *P* Photinus *v* 13 tamen *om. P* 14 erant *Ma.c.* 15 hominem *MAVP* 16 eum *V* quaeretis *L* 18 dño *V* habraham *P* 19 apostolicorum *v* 20 secundum (*pro* iuxta) carnem aliquando *v* 22 epistolae *MAV* galathas *MA* 24 dñm *M*

si enim mors absorta est in uictoria, quare non carnis humilitas, quae propter humanam salutem assumta est, in diuinitatis transierit maiestatem, ut fecerit utrumque unum, et non adoremus creaturam, sed creatorem, qui est benedictus in
4 saecula? maledictus est igitur non solum, qui spem habet in homine, sed qui ponit carnem bracchium suum, id est fortitudinem suam, et quicquid egerit, non domini clementiae, sed suae putauerit esse uirtutis. qui enim hoc agit, a domino recedit cor eius asserens se posse, quod non potest. et erit quasi myrice — quae Hebraice dicitur 'aroher' siue, ut interpretatus est Symmachus: lignum infructuosum in solitudine — et non uidebit, cum uenerint bona, quae uisura est gentium multitudo, sed habitabit in siccitate
5 in deserto. hoc de populo dicitur Iudaeorum, qui habitant in deserto fructusque non faciunt et sunt in terra salsuginis, quae nullos fructus faciat, et ininhabitabili, quae hospitem non habet deum nec angelorum praesidia nec spiritus sancti gratiam nec scientiam magistrorum.

17, 7. 8 LXXIII. *Benedictus uir, qui confidit in domino et*
p. 959 *erit dominus fiducia* — siue *spes* — *eius;* | *et erit quasi lignum, quod transplantatum est* — siue *fructiferum* — *super aquas, quod ad umorem*

1 cf. I Cor. 15, 54 3 cf. Eph. 2, 14 5 *Hier. 17, 5 6. 8 Hier. 17, 5 9 *Hier. 17, 6 11 *Hier. 17, 6 12 *Hier. 17, 6 13. 15. 16 *Hier. 17, 6 20 *Hier. 17, 7 22 *Hier. 17, 8

1 absorpta *v* uitoria *M* 2 assumta (*sic semper fere Lp.c.*)] as(d)sumpta *codd.* 3 magestatem *M* maiestate *P* faceret *A* 6 hominem *MP,LAa.c.* ponet *P,LMAa.c.* brachium *MAV* blachium (*sic;* h *s. u.*) *P* fortudinem *M* 8 quid (o *s.* i) *M* ḥọç *M* egit *Pa.c.* 10 miricę *M,* (-e) *P* myrricąe *A* ebraice *M* aroer *v* siue ut] sicut *V* 12 solitudinem *L* uenerit *P* qui (e *s.* i) *P* 13 uisura] causa *V* sed—deserto *om. M* habitauit *V,Pa.c.* 14 hoc—deserto *om. V* dicitur de populo *v* iudeorum *M* abitant *M* habitat *P* 15 fructus *M* fructosque *P,Aa.c.* faciạt *M* et—faciat *om. M* 16 nullus *L* fructos *P,Aa.c.* ••inhabitabilis ē (in *eras.;* ē *add. s. u.*) *M* inhabitabili *VP* 17 ospitem *MP* spū *Pa.c.m2* 18 scientia *La.c.* m•gistorum (a *s.* •) *L* 20 spes siue fiducia *v* 21 transplantatūş *P* transplantatur (est *om.*) *Vulg.* 22 humorem *AVP,Lp.c.m2*

mittit radices suas; et non timebit, cum uenerit aestus, et erit folium eius uiride — siue *ramusculi eius frondentes* — *et in tempore* — siue *anno* — *siccitatis non erit sollicitus* — siue *non timebit* — *nec aliquando desinet facere fructum.*
Illud de Iudaeis dictum sit et de hereticis, qui spem habent 2
in homine, in Christo uidelicet suo, quem non filium dei, sed purum hominem putant esse uenturum. e contrario uir ecclesiasticus, qui confidit in domino, audit illud: et scitote, quoniam dominus ipse est deus. confidit in domino et illi ligno conparabitur, de quo et in primo psalmo canitur: et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; et folium eius non defluet. super 3
aquas autem: spiritus sancti gratiam, diuersas donationes. quod ad umorem mittit radices suas: a domino accipiat ubertatem; sed et aliter possumus dicere, quod de siccitate Iudaica translati simus in baptismatis gratiam sempiternam. et non, inquit, timebit, cum uenerit aestus — 4
uel tempus persecutionis uel dies iudicii —; et erit folium eius uiride — siue erunt in eo ramusculi frondentes —, ut numquam timeat siccitatem, sed cunctarum uirtutum germinet gratia. cumque tempus siue annus uenerit siccitatis, non metuet, quando dominus iratus mandauerit nubibus, ne pluant super Israhel imbrem. quodque sequitur: nec desinet 5
facere fructum, illum locum, qui in Marco scriptus est,

2. 4. 5 *Hier. 17, 8 6 cf. Hier. 17, 5 9 Hier. 17, 7 *Ps. 99, 3 12 Ps. 1, 3 14. 16. 19. 20 Hier. 17, 8 21 *Hier. 17, 8 24 cf. Esai. 5, 6 25 *Hier. 17, 8

1 uenit *P* 2 uirede *L* 3 eius] quasi *add. P* 4 sollicitum *APp.c.m2 cum Vulg.* 5 desinit *P,Ap.c.* 6 *alt.* de *om. v* 7 hominem *P,Aa.r.* 8 e] & *P* 9 confidet *P* audiet *P* 10 confidit (fi *s. u.*) *L* 11 *alt.* et *om. V* 15 gratiam] per *add. s. u. M* 16 humorem *AVP* suas] ut *add. Mp.c.m3,v* 17 accipiet *Ap.c.* 18 sumus *MV* 19 estus *Mp.r.* aestas *V* 21 uirede *La.c.* 23 gratiam *VPv* 26 illud locus *v* marcho *Ma.r.*

quod uenerit dominus ad ficum et non inuenerit in ea fructus, quia necdum erat tempus, et maledixerit ei, ut fructus non faciat in aeternum, exponere poterit. qui enim confidit in domino et dominus est fiducia eius, etiam in tempore Iudaicae siccitatis non metuet, sed semper afferet fructus credens in eum, qui semel pro nobis mortuus est et ultra non moritur et dicit: ego sum uita.

17, 9. 10 LXXIV. *Prauum est cor omnium et inscrutabile; quis cognoscet illud? ego dominus scrutans cor et probans renes, qui do unicuique iuxta uiam et iuxta fructum adinuentionum suarum.* LXX: *profundum est cor super omnia et homo est; quis*
p. 960 *cognoscet eum?* et | cetera similiter. Uerbum Hebraicum 'enos' quattuor litteris scribitur, 'aleph' et 'nun' et 'uau' et 'sin'; si igitur legatur 'enos', 'homo' dicitur; si autem 'anus', 'inscrutabile' siue 'desperabile' eo, quod nullus cor hominum
2 ualeat inuenire. Symmachus uero hunc locum ita interpretatus est: inscrutabile cor omnium; uir autem quis est, qui inueniat illud? solentque nostri bono quidem uoto, sed non secundum scientiam uti hoc loco contra Iudaeos, quod homo sit dominus atque saluator secundum dispensationem carnis assumtae nullusque possit natiuitatis eius scire mysterium secundum illud, quod scriptum est: generationem eius quis enarrabit?, nisi solus deus, qui arcana rimatur

1 cf. Marc. 11, 13. 14 3 Hier. 17, 7 6 cf. Rom. 6, 8. 10 7 Ioh. 14, 6 12 *Hier. 17, 9 15 *Hier. 17, 9 Hier. 17, 9 16 *Hier. 17, 9 18 *Hier. 17, 9 23 Esai. 53, 8

1 fructum *Mp.c.,v* 2 nondum *v* et *om. V* fructos *Aa.c.* 5 adfert *P* fructum *MAVPv* 6 morietur *V* 8 omnium] hominum *VP,Mp.c.* 9 cognoscit *P,La.c.* dominus] sum *V* 10 uias *v* suam *add. V cum Vulg.* suas *add. v* 13 cognoscit *La.c.* ea *P* 14 literis *La.c.* alep *VP* uau] Nuau *Ma.r.* bau *P* 15 scrutabile *MV,Aa.c.* 16 disperabile *P,La.c.* 17 simmachus *M* 18 omnium] hominum *P,Va.c.Mp.c.* uir autem] uir tutem (*sic*) *P* 19 solentque] solent quidam *v* 20 uti] ut in *V* 22 as(d)sumptae *codd.* (p *exp. L*) 24 enarrauit *M,Pa.c.* ennarabit *Vp.c.* qui *s. u. A, om. cet.* archana *V*

et reddit unicuique secundum opera sua. melius autem est, 3
ut simpliciter accipiamus, quod nullus cogitationum secreta
cognoscat nisi solus deus; dixerat enim supra: maledictus
homo, qui spem habet in homine, et e contrario: bene-
dictus uir, qui confidit in domino. unde, ne hominum 4
certum putaremus esse iudicium, intulit omnium propemodum
corda esse peruersa dicente psalmista: ab occultis meis
munda me, domine, et ab alienis parce seruo tuo —
hau dubium quin cogitationibus — et in Genesi: uidens autem
deus, quod multa malitia hominum esset in terra
et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum
omni tempore, et iterum: sensus enim et cogitatio
humani cordis in malum prona sunt ab adulescen-
tia sua. per quae discimus deum solum nosse cogitationes 5
eorum. si autem de saluatore dicitur: uidens autem Iesus
cogitationes eorum nullusque potest uidere cogitationes
nisi solus deus, ergo Christus deus est, qui scrutatur corda
et probat renes et reddet unicuique iuxta opera sua.

17,11 LXXV. *Perdix fouit* — siue *congregauit* —, *quae non peperit* — et ut LXX transtulerunt: *clamauit perdix, congregauit, quae non peperit* —, *facit diuitias suas non cum iudicio; in dimidio dierum suorum relinquet eas* — siue *in dimidio dierum eius relin-*

1. 18 cf. Ps. 61, 13. Matth. 16, 27. Rom. 2, 6. Apoc. 2, 23 2 cf. Ps. 43, 22 3 *Hier. 17, 5 4 Hier. 17, 7 7 Ps. 18, *13. 14 9 Gen. 6, 5 12 Gen. 8, 21 14. 16 cf. I Cor. 3, 20 etc. 19. 20. 23 *Hier. 17, 11

1 reddet *P* 5 confidet *P* in *s. u. V* 6 putaremus certum *v* 8 domine *om. v* 9 haud *V* haut (h *s. u.*) *A* aut *MP* 10 malitia] milia *V* 13 ab adol. sua prona sunt in malum *v* adolesc. *V,Ap.c.* adolisc. *P* 14 solum deum *v* 15 si] sic *P* si—eorum (*lin. 16*) *in mg. V* cogitationes eorum Iesus *v* 16 *alt.* cogitationes] eorum *add. v* 18 reddit *Mp.c.,v* 19 fouet *V* fodiit *P* 20 et *om. P* 21 fecit *MAp.c.,v cum Vulg.* 22 suas] et *Vulg.* cum] in *Vulg.* dimidio—in (*lin. 23*) *s. u. L* 23 *pr.* derelinquet *MAp.c. cum Vulg.* relinquent (*pr.* n *s. u.*; *alt.* n *s. u. exp.*) *V* *alt.* relinquet *Ma.c.*

quent eum — et in nouissimo suo erit insipiens.
2 Aiunt scriptores naturalis historiae, tam bestiarum et uolucrum
quam arborum herbarumque, quorum principes sunt apud
Graecos Aristoteles et Theophrastus, apud nos Plinius Secundus,
p. 961 hanc perdicis esse | naturam, ut oua alterius perdicis, id est
aliena, furetur et eis incubet foueatque, cumque fetus adole-
3 uerint, auolare ab eo et alienum parentem relinquere. huiusce-
modi diuites sunt, qui aliena diripiunt et absque recogitatione
iudicii dei faciunt diuitias non cum iudicio, quas in medio
tempore derelinquunt subita morte subtracti, quando dicitur
eis: stulte, hac nocte repetent animam tuam a
te; quae autem praeparasti, cuius erunt? nihilque
insipientius non prouidere nouissima et breuia putare per-
4 petua. alii uero et propter superiorem historiam et propter
alteram, qua dicunt perdicem esse pugnacissimum et inmun-
dum, ita ut uictum polluat, diabolum sub eius nomine inter-
pretantur, quod alienas sibi diuitias congregarit dicens ad
dominum: haec omnia tibi dabo, si cadens adoraueris
me. quem relinquent diuitiae suae, quae male ab eo fuerant
congregatae, et per apostolos reuertentur ad dominum et, qui

4 apud illos auctores nihil se tale legere meminit iam I. Drusius (Obseru. sacrarum libri XVI. Franekerae 1594 p. 100); sed idem de perdice referunt Filastr. praef. 2. Ambr. Hex. VI 3, 13. Epist. 32, 6. an confudit Hieron. perdicem cum cuculo sane quidem non alienis ouis incubante, sed contra sua in alieno nido ponente (cf. Aristot. Hist. animal. VI, 7. IX, 29. Theophr. Caus. plant. II, 17, 9. Ps.-Aristot. de Mirab. 3. Plin. Nat. Hist. X 26)? 11 *Luc. 12, 20 13 cf. Deut. 32, 29 14 cf. Hieron. Hom. Orig. in Hier. IV p. 783. 784 15 cf. Aristot. Hist. animal. VI 8. IX 8. Antig. Car. Hist. mirab. 39 (45). Aelian. De nat. animal. III 16. Athen. IX p. 389 b—c. Plin. Nat. Hist. X 100. Solin. 7, 30 18 Matth. 4, 9

1 eam *P* 2 a•iunt *M* *uerba* tam bestiarum—Plinius Secundus *ut ineptum glossema uncinari uult Engelbrecht* 4 aristotiles *P*, (*pr.* i *ex* e) *A* theofrastus *V* theophastus *MAP* plenius *M,LVPa.c.* et *add. LM, eras. AP* 5 *pr.* perdicis—alterius *s. u. L* 6 faetus *A* foetus *V* adoleuerit *v* 7 parentũ *P* 8 cogitatione *v* 10 relinquunt *v* dicetur *Mp.c.* 13 insipientius] quam *suppleuit Erasmus v; sed* nihil insipientius *superlatiui uice fungitur* 15 quã *M* 16 polluant *P* 17 congregaret *VP,La.c.* 19 relinqent *La.c.* 20 conuertentur *v*

sibi uidebatur esse prudentissimus, erit omnium iudicio insi-
piens. quodque a LXX dicitur: clamauit perdix, ad hereti- 5
corum personam referendum est, quod perdix iste diabolus
clamauerit per principes hereticorum et congregauerit, quae
non peperit, et deceptorum sibi multitudinem congregarit,
quae postea dimittat eum, et omnium iudicio stultissimus
conprobetur.

17, 12. 13 LXXVI. *Solium gloriae altitudinis a principio,
locus sanctificationis nostrae, exspectatio Israhel,
domine, omnes, qui te relinquunt, confundentur!
recedentes in terra scribantur, quoniam dereli-
querunt uenam* — siue *fontem* — *aquarum uiuen-
tium, dominum.* Perdice propter suam stultitiam derelicto 2
exspectatio Israhel, id est populi dei et credentis in dominum,
ipse est, qui fecit omnia, cuius solium gloriosum et excelsum
est a principio locusque sanctificationis omnium credentium,
ut non in loco sit dominus, sed ubi ille fuerit, locus sancti-
ficatus sit. e contrario, qui derelinquunt dominum, confundentur
confusione perpetua et recedentes siue declinantes ab eo scri-
bentur in terra deleti de libro uiuentium. sicut enim, qui 3
potest cum apostolo dicere: noster autem municipatus
in caelo est, in caelestibus scribitur, sic, qui relinquit do-
p. 962 minum uel declinat ab eo, scribetur in | terra cum his, qui
terrena sapiunt. causaque manifesta, cur scribantur in terra,
quia reliquerunt fontem uitae, dominum, siue fontem aquarum

2 *Hier. 17, 11 12 *Hier. 17, 13 20 cf. Ps. 68, 29. Apoc. 3, 5 21 *Phil. 3, 20 23 Phil. 3, 19 25 *Hier. 17, 13

4 congregauit *Aa.c.m3* 5 congregar·t (e *eras.*) *L* congregauerit *Ma.r.* congregaret *P* 6 quã *Ap.c.m2* dimittet *Ap.c.m2* eum] cũ *A* 7 comprobabitur *Ap.c.m2* 10 relinqunt *L* derelinquunt *AVPv cum Vulg.* 11 recedentes] a te *add.* (*s. u.*) *A cum Vulg.* scribentur *MAp.c.,v cum Vulg.* derelinquerunt *V* 13 dñi *VP,Ma.c.* perdicem *Ma.r.* 14 credentes *LAPa.c.* dno *VPv* 15 ipse] enĩ *add. s. u. M* est et excelsum *v* 17 sed] ut *add. v* 18 dereliqu··unt (er *eras.*) *L* 20 deliti *Pa.c.* 21 nr̃ę *P* 22 caelestibusq; *Mp.c.* si *P,MAa.c.* quis *P* relinquunt *La.r.* derelinquit *v* 23 scribitur *VP,Ap.c.* 24 manifestat *Mp.c. m. rec.* quur *M* terra] uidelicet *add. s. u. m3 M* 25 relinquerunt *P* dereliquerunt *v*

uiuentium, dominum, qui loquitur in euangelio: si quis sitit, ueniat ad me et bibat! qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes.

17, 14 LXXVII. *Sana me, domine, et sanabor; saluum me fac, et saluus ero, quoniam laus mea tu es!* Multi medici in euangelio aemorousam curauerant, quae omnem substantiam suam perdiderat in eis et tamen a nullo curari potuit nisi ab eo, qui uerus est medicus et cuius sanitas in pennis eius. unde et nunc propheta a populo passus opprobria et crebro insidiis circumuentus ab eo curari et saluus fieri cupit, cuius uera laus ueraque medicina est.

17,15–17 LXXVIII. *Ecce ipsi dicunt ad me: ubi est uerbum domini? ueniat! ego autem non sum turbatus te pastorem sequens* — siue *non laboraui sequens te* — *et diem hominis non desideraui; tu scis. quod egressum est de labiis meis, rectum fuit in conspectu tuo* — siue *ante faciem tuam est* —. *non sis mihi tu formidini, spes mea in die afflictionis,* siue *non fias mihi alienus parcens mei in die*
2 *pessimo!* Qui non putant uentura, quae dicta sunt, loquuntur ad prophetam: ubi est uerbum domini? ueniat! dissimulationem sententiae dilationem arbitrantes. illis autem inquit ista dicentibus: 'ego non sum turbatus nec laboraui te pastorem sequens siue post tua ingrediens

1 Ioh. 7, 37—39 7 cf. Luc. 8, 43. Marc. 5, 26. Matth. 9, 20 10 cf. Mal. 4, 2 16. 19 *Hier. 17, 16 21 *Hier. 17, 17 23 Hier. 17, 15 25 Hier. 17, 16 *Hier. 17, 16 26 Hier. 17, 16

1 dñi (*ex* dm̄) *P* 6 sane *Va.c.* 8 aemoro usām *P* haemorrhousam *v* curauerant] curare laborauerant *Ap.c.m2* 10 et *om. P* 11 pinnis *P,LAa.c.* 12 cerebro *LAMa.c.* 15 ego autem] et ego *Mp.c. cum Vulg.* 18 fuit *post* tuo *tr. Vulg.* 19 tuo *s. u. L* 20 tu mihi *Vulg.* tu *om. v* formidinis *P,MAa.r.* mea] tu *add.* (*s. u.*) *M,v cum Vulg.* 21 mei] mihi (*ex* me) *MAP,v* 22 locuntur *LP* 24 dilatione *P* 26 tua (t *s. u.*) *V*

uestigia; nec hoc fui fine contentus, sed diem hominis
non desideraui uel uitam longiorem uel prospera quaeque
huius saeculi'. ipsumque uocat testem, quem et iudicem: tu
nosti. sequitur: quod egressum est de labiis meis, 3
rectum fuit in conspectu tuo, ut numquam mentitus
sit, ut domini uoluntati aduersa non dixerit. non sis, inquit,
mihi tu formidini, spes mea in die afflictionis!
quod perspicuum est iuxta Hebraicum; iuxta id uero, quod 4
LXX transtulerunt dicentes: ne fias mihi in alienum
parcens mihi in die malo, est sensus: 'ne parcas mihi
in praesenti saeculo, quod malum est, sed redde mihi iuxta
p. 963 peccata mea, ut requiem habeam sempiternam! scio | enim
scriptum: quem diligit dominus, corripit; flagellat
autem omnem filium, quem recipit.' dies autem malus
uel omne saeculum est uel dies iudicii his, qui propter peccata
cruciantur.

17, 18 LXXIX. *Confundantur, qui persequuntur me, et non confundar ego! paueant illi et non paueam ego! induc super eos diem afflictionis et duplici contritione contere eos!* Inprecatur aduersum eos propheta, qui exprobrant ei uerbum domini et dicunt: ubi est uerbum domini? ueniat, ut confundantur, qui persequuntur eum, et erubescant et redeant ad salutem, ut illi paueant mentientes et non iste, qui uera praedicit, cumque dies ultionis aduenerit, duplici contritione conterat eos, fame et gladio.

1 Hier. 17, 16 3. 4 *Hier. 17, 16 6 *Hier. 17, 17 9 *Hier. 17, 17 13 *Hebr. 12, 6 21 Hier. 17, 15

1 fui] in *add. P* 4 meis *om. V* 5 fuit *s. u. A* 6 ut] et *v* aduersum *P* mihi inquit *v* 7 formidinis *P* 9 in *om. v* alieno *V* alienus *v* 10 malo] hic *add. s. u. m3 M* 12 & *P* 13 quem] enim *add. P,As.u.m3* dš *P* corripet *La.c.* flagellat castigat *L* 14 recepit *Pa.c.* 17 (= 22) persecuntur *V,La.c.* persequntur *P* me persequuntur *Vulg.* 21 et—dñi *in mg. L* 23 erubiscant *La.c.* 24 praedicet *P,La.c.* 25 contereat *LMAa.r.* contere *V*

17,19.20 LXXX. *Haec dicit dominus ad me: uade et sta
in porta — siue *in portis* — *filiorum populi, per*
quam — siue *per quas* — *ingrediuntur reges Iudae*
et egrediuntur, in cunctis portis Hierusalem et
dices ad eos: audite uerbum domini, reges Iuda
et omnis Iuda — siue *Iudaea* — *cunctique habita-*
tores Hierusalem, qui ingredimini per portas has!
2 'Quoniam', inquit, 'uerba tua audire contemnunt nec ad te
ueniunt, ut requirant, quae sit sententia dei, tu perge ad locum
celeberrimum uel portarum templi uel urbis, per quas reges
et omne uulgus ingreditur et egreditur, ut necessitate cogantur
audire et inportune oportune praedices uerbum dei nec ulla
apud eos remaneat excusatio, quod ideo non fecerint, quia
non audierint.'

17,21–27 LXXXI. *Haec dicit dominus: custodite animas*
uestras et nolite portare pondera in die sabbati
nec inferatis per portas Hierusalem! et nolite
eicere onera de domibus uestris in die sabbati et
omne opus non facietis et sanctificate diem sab-
bati, sicuti praecepi patribus uestris! et non audie-
runt nec inclinauerunt aurem suam et indurauе-
runt ceruicem suam — et quod in Hebraico non habetur:
super patres suos —, *ne audirent me et ne acci-*
2 *perent disciplinam. et erit*, inquit, *si audieritis*
me, dicit dominus, ut non inferatis onera per
portas ciuitatis huius in die sabbati, et si sancti-

2. 3 *Hier. 17, 19 6 *Hier. 17, 20 12 cf. II Tim. 4, 2
23 *Hier. 17, 23

2 *pr.* in *s. u. m2 P* 3 iuda (a *ex* e) *P,v cum Vulg.* 4 regrediuntur *V* et *add.* (*s. u.*) *MA cum Vulg.* cuntis *L* 5 iudae *A* 7 has] istas *Vulg.* 8 nec—ueniunt *om. MVP,Aa.c m3* 9 requirat *Aa.c.m2* dī *om. P* dñi *V* 10 portam *v* urbes *Pa.c.* 11 et egreditur *om. M* 12 opportune (*postea add.*) *V* domini *v* ne *Ap.r.* 18 honera *VP,LAa.c.* 19 et *om. Vulg.* 20 sicut *AVP,La.c.,v cum Vulg.* praecepit (t *in ras.*) *M* 21 et] sed *MAp.c.m2 cum Vulg.* 22 ceruicem] aurem *M* 23 acceperent *La.c.* 24 inquit, *quod abest et a Vulg. et a LXX, pro Hieremiae uerbis edidit v; sed cf. p. 253, 13* 25 honera *VP.Aa.r.*

ficaueritis diem sabbati, ne faciatis in ea omne
opus, ingredientur per portas ciuitatis huius
reges et principes sedentes super solium Dauid
et ascendentes in curribus et equis, ipsi et prin-
cipes eorum, uiri Iuda et habitatores Hierusalem,
et habitabitur ciuitas haec in sempiternum. et 3
uenient de ciuitatibus Iuda et de circuitu Hieru-
salem et de terra Beniamin et de campestribus et
de montuosis et ab austro portantes holocaustum
p. 964 *et uictimas* — siue *thymiamata* — *et sacrifi|cium* —
siue *manna* — *et tus et inferent oblationem* — siue
laudem — *in domum domini. si autem non audie-* 4
ritis me, ut sanctificetis diem sabbati et ne por-
tetis onus et ne inferatis per portas Hierusalem
in die sabbati, succendam ignem in portis eius et
deuorabit domos Hierusalem et non extinguetur.
Ne praeceptum sabbati instauratum per Hieremiam in frusta 5
discerperem, totum ponere placuit, ut simul omnia cogno-
scamus. custodit animam suam, qui non portat pondera pec-
catorum in die quietis et sabbati nec infert ea per portas
Hierusalem, quas uirtutes debemus accipere. et nolite, inquit,
eicere onera de domibus uestris — non enim portanda
sunt, sed penitus abicienda — et omne opus ne faciatis —
uel seruile uel illud, de quo scriptum est: esca uentri et
uenter escis; deus autem et hunc et illa destruet —,
sed illud opus operandum, de quo saluator loquitur: 'opera-
mini opus, quod non perit!' sanctificate, inquit, diem 6

10. 11. 12 *Hier. 17, 26 21 Hier. 17, 22 23 *Hier. 17, 22
24 *I Cor. 6, 13 26 cf. Ioh. 6, 27 27 Hier. 17, 22

1 eo *Vulg.* 6 habitur (e *s.* i) *P* 7 ueniunt *Ma.c.* 9 montosis *v* (= *p. 218, 23*) olocaustum *La.c.* 10 uictimam *Vulg.* thimiamata *V* tim. *P* 11 thus *AP* 12 domo *P* 14 honus *Aa.r.* 15 eius *s. u. M* 16 deuorauit *P,LMa.c.* domus *P* extinguitur *LMa.c.* 17 frustra *MVP,LAa.r.* 18 ut] & *Ma.c.* 20 portis *Pa.c.* 22 honera *P,Aa.r.* 23 facietis *P* 25 illas *V* illam *v*

sabbati, ut omne tempus uitae nostrae in sanctificatione ducamus, sicut fecerunt patres nostri Abraham, Isaac et Iacob. cumque ista praeceperit deus, non inclinauerunt aurem suam — mentis utique, non carnis —, sed indurauerunt ceruicem suam reicientes iugum legis et per μεταφορὰν indo-
7 mitorum animalium habentes similitudinem. uideamus, quod sit praemium eorum, qui non portant onera in die sabbati et sanctificant illum. ingredientur, ait, per portas ciuitatis huius reges, quorum cor in manu dei est et qui regnant corporibus suis, et principes sedentes super solium Dauid, ut Christi imitentur exemplum, et ascendentes in curribus et equis, de quibus scriptum est: currus dei decem milibus, multiplex, milia laetantium; dominus in eis in Sinai, in sancto, et alibi: equitatio tua salus, omnis uir, qui confitetur deum et qui habitat in Hierusalem, de qua dictum est: factus est in Salem, id est in pace, locus eius et habitatio eius in Sion, et
8 habitabitur ecclesia dei in aeternum. uenientque de ciuitatibus Iuda et de circuitu Hierusalem, de quibus iam diximus, et de terra Beniamin, qui filius est uirtutis et dexterae, et de campestribus, quod Hebraice dicitur 'sefela' et planam historiae significat intellegentiam, et de montuosis, excelsis uidelicet dogmatibus, et ab austro,

3. 4 Hier. 17, 23 (22. 23) 8 Hier. 17, 25 9 cf. Prou. 21, 1 10. 11 Hier. 17, 25 12 Ps. 67, 18 14 *Hab. 3, 8 16 *Ps. 75, 3 17 Ps. 75, 3 18 *Hier. 17, 26 19 cf. lin. 15 20 Hier. 17, 26 cf. Gen. 35, 18 21. 22. 23 Hier. 17, 26

1 sanctificationem *P* 5 ΜΗΘΑΦΩρΑΝ (metaforan *s. u. m2*) *A* ϿΗΘaΦΩpaN *V* -ΘΩρΑΝ *P* metaphoram *v* 6 uidemus *Aa.c.* quid *P* 7 premium *La.c.* portat *Pa.c.* portabunt *V* honera *P,LAa.r.* 8 ingrediantur *P* ait *s. u. V* inquit *Mv* portas (por *s. u.*) *P* 9 regnat *Pa.c.* in *add. s. u. M* 10 corporib; (ł dib; *s.* porib; *m2*) *A* 14 sina *VP,La.c.* 15 *pr.* qui *om. V* 16 salem] hierłm *P* 17 syon *V* et habitabitur (habetur in *s. u. m3*) *A* 18 ueniantq; *P* uenient *v* 19 iudae *M* 21 dextere *L* quod] qua *P* 22 SEFCLa *M* sephela *v* 23 uidelicet excelsis *P* ab *s. u. M*

de quo scriptum est: deus ab austro ueniet, unde calor
et plena lux et ubi omne frigus expellitur. portantes, ait, 9
holocausta — se ipsos consecrantes deo — et uictimam siue
p. 965 |thymiama, ut dicant: sacrificium domino spiritus
contribulatus et: Christi bonus odor sumus in omni
loco et alibi: dirigatur oratio mea sicut incensum
in conspectu tuo; et sacrificium, pro quo LXX ipsum
uerbum posuere Hebraicum 'manaa', quod pessima consuetu-
dine, immo scriptorum neglegentia, 'manna' in nostris libris
legitur, et tus, de quo dictum est: ut quid mihi affertis
tus de Saba?, et inferent oblationem, quae Hebraice
dicitur 'thoda' et in 'gratiarum actionem' uerti potest et quam
'laudem' LXX transtulerunt. in domum Dauid, hau dubium
quin in ecclesiam. haec sunt praemia eorum, qui sanctificant 10
sabbatum et nullo pondere praegrauantur. 'si autem,' inquit,
'non audieritis praecepta mea et feceritis, quae non facienda
mandaui, succendam ignem in portis eius' — id est
Hierusalem, illum, de quo dicitur: omnes adul|terantes
quasi clibanus corda eorum —, 'qui deuoret domos siue
uicos Hierusalem' — quos LXX ἄμφοδα, Aquila et Symmachus
βάρεις, id est 'turritas domos,' interpretati sunt appellantur-
que Hebraice 'armanoth' — 'et numquam hoc extinguetur
incendium' dicente apostolo: uniuscuiusque opus quale

1 Hab. 3, 3 2. 4 *Hier. 17, 26 4 *Ps. 50, 19 5 II Cor. 2, 15. 14 6 Ps. 140, 2 7 Hier. 17, 26 8 *Hier. 17, 26 10 Hier. 17, 26 *Hier. 6, 20 11 Hier. 17, 26 12. 13 *Hier. 17, 26 15. 17 Hier. 17, 27 18 Os. 7, 4 20. 21. 22 *Hier. 17, 27 23 I Cor. 3, 13

1 unde] et *add.* *V* 4 tymiama *M* thimiama *V* timiamam *P* dō *P* 6 sicut incensum *post* tuo *tr.* *P* 8 Hebraicum posuere *v* manna *V* 9 libris *om.* *v* 10 thus *Ap.c.*,*v* quo q̄uō *L* dictum] scriptum *v* qui *P* thus affertis *v* 12 accione *P* 13 domo *P* haud *V*,*La.r.* aut *MP* haut (h *s. u.*) *A* 14 in *om.* *LP* ęccła *V* 15 sin *v* 16 mea] & pręcepta mea *add., sed eras.* *P* 19 clybanus *V* deuorat *v* 20 quod *P* aMΦΔa *M* ΔMΦOΔa *A* aϽ-CΦωDa *V* ΔMΦOΔΔ *P* simmachus *P* 21 BAPIC *A* Bapeſc *V* bareis *P* domus *P* 22 armanoht *P* 23 quales *V*

sit, ignis probabit et iterum: si cuius opus arserit,
detrimentum patietur, ipse autem saluus erit, sic
11 tamen quasi per ignem. sin autem nostri iudaizantes ex-
planationem tropicam repudiarint, aut Iudaei esse cogentur et
cum obseruatione sabbati circumcidere praeputia aut certe
reprehendere saluatorem, qui iussit in sabbato paralytico, ut
portaret lectulum suum euangelista dicente: propterea
magis quaerebant eum Iudaei interficere, non
solum quia soluebat sabbatum, sed et patrem suum
dicebat deum aequalem se faciens deo.

LIBER QUARTUS.

p. 965–966 I. Semper diabolus bono operi imminet, ubique gradientibus
ponit laqueos narrante propheta de satellitum eius insidiis:
iuxta semitam scandalum posuerunt mihi et euan-
gelio hoc ipsum plenius instruente, quod uolatilia caeli iuxta
2 uiam iacta semina diripiant atque disperdant. cur hoc principio,
frater Eusebi, usus sim, sequens sermo monstrabit. multis et
de toto huc orbe confluentium turbis et sanctorum fratrum
monasteriique curis occupatus commentarios in Hieremiam

1 I Cor. 3, 15 6 cf. Ioh. 5, 8 7 *Ioh. 5, 18 14 *Ps. 139, 6 15 cf. Matth. 13, 4. Marc. 4, 4. Luc. 8, 5

1 probauit *A,MPa.c.* 2 patitur *M,Aa.c.* 4 repudiarent *P* 5 reprehendere certe *v* 6 reprehende *P,Ma.c.* paralitico *P* 7 lectum *V* 8 Iudaei quaerebant eum interficere *v* iterficere *M* 10 deo] *add. litt. fere maiusc.:* expł lib̄ tertius inc̄p lib quartus *L* explicit liber tertius incipit· liber quart̄ amen *M* explic̄ lib̄ III· incipit lib̄ quartus emendaui *A* explicit liber III incipit IIII prologus *V* explic̄ eiusd̄ liber tertius incipit liber quartus *P* 12 diabulus *P* opere *A,Ma.c.* imminet] inuidet *V* et *add. v* ibiq. *V* 13 ponet *La.c.* laqueos] laqueum se *P* 15 ipsū· *P* 16 iactata *Pp.c.* quur *M* (*passim*) 17 eusebius *P* usụṣus *A* usi *P* sum *V* monstrauit *P* et] ex *Mp.c.* 18 de toto *om. M* huc *L* tọhac (a *ex* o) *M* hoc *VP,Aa.c.* urbe *P,Mp.c.* confluentib (*sic*; b *ex* ū) *A*

per interualla dictabam, ut, quod deerat otio, superesset indu-
striae, cum subito heresis Pythagorae et Zenonis ἀπαθείας et
ἀναμαρτησίας, id est 'inpassibilitatis' et 'inpeccantiae,' quae olim
in Origene et dudum in discipulis eius Grunnio Euagrioque
Pontico et Iouiniano iugulata est, coepit reuiuescere et non
solum in occidente, sed et in orientis partibus sibilare et in
quibusdam insulis, praecipueque Siciliae et Rhodi, maculare
plerosque et crescere per dies singulos, dum secreto docent
p. 967–968 et publice | negant. cui respondere diu tacens et dolorem silentio 3
deuorans crebra fratrum expostulatione conpulsus sum, nec
tamen hucusque prorupi, ut auctorum nomina ponerem malens
eos corrigi quam infamari; neque enim hominum, sed erroris
inimicus sum. qui, mihi ut uicem talionis et genuinum sui
doloris inliderent, ueteres magistrorum suorum calumnias
concinnantes in tantum elingues et miseri demonstrati sunt,
ut ne maledicere quidem suis uerbis potuerint. quorum tunc 4
temporis editis aduersum eos libris neniae confutatae sunt:
quos qui legere uoluerint, liquido peruidebunt canes eos iuxta
Isaiam esse mutos, qui latrare nesciant habentes quidem
uoluntatem et rabiem mentiendi, sed artem fingendi et latrandi
non habentes. quibus loquar compendio: aut bona sunt, quae 5

4 *Grunnio*] scil. Rufino; cf. p. 4, 15. 205, 24. 267, 5 9 cf. Epist. 133 et supra p. 74, 11 17 *editis—libris*] scil. aduersus Iouinianum, Iohannem Hierosolymitanum, Rufinum 18 cf. Esai. 56, 10

1 interballa *Ma.c.* interuallo *P* superesset] prestaret *Mp.c.m. rec.* 2 pythagoriae *M* pithagorae *V* phytagorae *P* apateias *s. uocem Graecam M* aΠaΘHΘae *V* aΠD-CMCcτa *P* et *om. V* 3 anamartesias *s. uocem Graecam M* aNaMaPΘHCιac *A* HΘaNaϽ-CapCHCΘac *V* NaMpaTHCIaC *P* inpassibilitas *V* inpossibilitatis *P* peccantiae *V* olym *A* 4 origine *A,LMa.c.* 5 iouiano *A* tugulata *Ma.c.* uulgata *V* cepit *VP* reuiuiscere *VP,Ap.c.* 6 occidentis *v* *alt.* et] in quibus *add. M* 7 precipieq. *V* 8 singulos dies *A* dum] dm̄ *P* 9 *pr.* et *om. P* 10 crebro *P* expostolatione *V,Aa.c.* 11 auctore *P* mallens *LMAV* malles *P; sed cf. p. 6, 18, ubi* 'mallens *P*' *debebam adnotare* 12 infirmari *V* infammari *P* 13 suo *Va.c.* 14 inlideret *Aa.c.* 15 concinantes *V* 17 aduersus *v* conputatae *V* 19 esaiam *MVP,Aa.c.* nesciunt *P* 20 arte *V* 21 compedio *A,Ma.c.*

docetis, aut mala. si bona, defendite libere; si mala, quid
occulte miseros errore iugulatis rectaeque fidei ad decipiendos
simplices quosque iactatis expositionem? quae si uera est, cur
absconditur? si falsa, cur scribitur? rogo, quae est ista insania?
praecipiente apostolo, ut parati simus ad satisfaciendum omni
poscenti nos rationem de ea, quae in nobis est, spe, et pro-
pheta clamante: *loquebar in testimoniis tuis in con-
spectu regum et non confundebar*, isti publicum fugiunt
et susurrant in angulis perditorum dolentque quasi pro suis,
6 quae sua metuunt confiteri. cumque generaliter aduersum uitia
quid et hereticos dixerimus, se peti queruntur malumque
conscientiae dissimulata diu indignatione pronuntiant. quodsi
cauendum nobis est, ne ueterem laedere uideamur necessitu-
dinem, si superbissimam heresin spiritali mucrone truncemus,
ergo sustinendae nobis erunt cruces proditae fidei et dicendum
cum propheta: *uersatus sum in miseria, dum mihi*
7 *infigitur spina*. quin potius audiant illud apostolicum:
oboedire deo magis oportet quam hominibus et
iterum: *si hominibus placerem, Christi seruus non
essem*. uerum haec in proprio, nisi tacuerint, opere plenius
exsequemur. nunc coeptum in Hieremiam carpamus iter et
quartum in eum uolumen breuiter transcurrentes in his tantum,
quae obscura fuerint, inmoremur.

5 cf. I Petr. 3, 15 7 Ps. 118, 46 13 *necessitudinem*], quae fuerat ei cum Iohanne Hierosolymitano, innuere uidetur 16 *Ps. 31, 4 18 *Act. 5, 29 19 Gal. 1, 10 20 *in proprio opere*] scil. in dialogo adu. Pelagianos

2 occulto *La.c.* hocculte *P* iugulatis errore *v* recteque *M,La.c.* 3 quoque *P,MAa.c.* lactatis *LAV,Ma.c.* expositione *V,Mp.r.* 5 ut *in ras. A* sumus *P,MAa.c.* 6 spes *P* 7 *pr.* in] de *Pv* 8 confundar *V* fugerunt *La.c.* 9 angelis *Va.c.* 10 qui *Mp.c.* metunt *Pa.c.* cum *P* uiti (*sic*) *V* 11 se pati *P,Ap.c.* septi (*sic*) *V* quaeruntur *MAVP* 12 conscientia *P* 13 est nobis *P* nec *Aa.r.* uideamus *V* 14 heresim *MAV* hresim (*sic*) *P* haeresim *v* spirituali *V,Ap.c.* truncemur *P* 15 erunt nobis *v* perditę *V* 17 figitur *La.c.* autdiant *Ma.r.* 18 obuedire *Ma.c.* 21 exsequimur *La.c.* exequemur *M* exequimur *P* 22 eo *P,La.c.*

18, 1–10 II. | *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam a*
p. 967 *domino dicens: surge et descende in domum figuli,*
et ibi audies uerba mea! et descendi in domum
figuli et ecce ipse faciebat opus super rotam — siue
lapides —. *et dissipatum est uas, quod ipse faciebat*
e luto manibus suis; conuersusque — siue *et rur-*
sum — *fecit illud uas alterum, sicut placuerat*
in oculis eius, ut faceret. et factum est uerbum 2
domini ad me dicens: numquid sicut figulus iste
non possum facere uobis, domus Israhel? ait do-
minus; ecce sicut lutum in manu figuli, sic uos
in manu mea, domus Israhel! repente — siue *ad*
p. 968 *sum|mam* — *loquar aduersum gentem et aduersum*
regnum, ut eradicem — siue *auferam* — *et destruam*
et disperdam illud. si paenitentiam egerit gens 3
illa a malo suo, quod locutus sum aduersum eam,
agam et ego paenitentiam super malo, quod cogi-
taui, ut facerem ei. et subito — siue *ad summam* —
loquar de gente et regno, ut aedificem et ut plan-
tem illud. si fecerit malum in oculis meis, ut non
audiat uocem meam, paenitentiam agam super bono,
quod locutus sum, ut facerem ei. Per omnes quidem 4
sensus ad iudicium et intellegentiam animi peruenitur, auditu,
p. 969 odoratu, gustu, tactu, sed | magis mente retinetur, quod oculis
cernitur. unde iubetur propheta ire ad domum figuli et ibi

5 *Hier. 18, 3 6 *Hier. 18, 4 12. 14 *Hier. 18, 7 18 *Hier. 18, 9 24 cf. Herod. I 8. Plat. Phaedr. 31 p. 250 D. Cic. De fin. II 52. De orat. II 357. III 160. Hor. Epist. II 3, 180. 181. Macr. Somn. Scip. I 21, 3. Rufin. Hist. mon. 1. Ambr. Hex. I 9, 34 (Otto, Sprichwörter p. XLV. 251. Weyman, Archiv XIII 393)

1 ē *s. u. V* 2 descendi *Ma.c.* 3 audieņs *P* descende *Pa.c.* 4 ipsi *V* 7 illum *P* 9 figulis *Va.c.* 10 possum] potero *Vulg.* uobis facere *v cum Vulg.* 12 (= 18) adsumam *P* 13 *alt.* aduersus *Vulg.* 14 distruam *P* 15 paenitentia *La.c.* 16 aduersus *MAP cum Vulg.* 17 paenitentia *V* malum *La.c.* 18 eis *M* siue] sibi *Aa.c.m3* 19 *pr.* et] de *add. M cum Vulg.* in *P* *alt.* ut *om. Vulg.* 21 audiant *MVP, LAa.r.* mea *V* bonum *La.c.* 22 ut *om. M* facere *Mp.r.* 23 auditum *P* 24 odoratum gust•tū (*sic*) tactū *P* 25 propheta *om. P* ad d. f. ire *MAVPv*

domini audire praecepta. 'cumque,' ait, 'perrexissem et descen-
dissem in domum figuli, faciebat ipse opus super rotam,'
quam LXX uerbi ambiguitate seducti 'lapides' transtulerunt;
'abanim' enim pro qualitate loci et diuersitate pronuntiationis
5 et 'organum', id est 'rota' figuli, uocatur et 'lapides'. 'cumque,'
inquit, 'cernerem uas e luto fieri, subito dissipatum est' hoc
dei agente prouidentia, ut manus artificis, dum nesciret, errore
suo parabolam figuraret. rursumque ille figulus, qui uas e
luto rota currente perdiderat, fecit aliud sibi, ut ei uisum
est. statimque dominus ad prophetam: 'si figulus,' ait, 'hanc
habet potestatem, ut ex eodem luto rursum faciat, quod fuerit
dissipatum, ego in uobis, qui, quantum in uobis est, perisse
6 uidemini, hoc facere non potero?' et ut liberum significaret
arbitrium, dicit se et mala annuntiare genti et regno illi uel
illi et rursum bona; nec tamen hoc euenire, quod ipse prae-
dixerit, sed e contrario fieri, ut et bona malis eueniant, si
egerint paenitentiam, et bonis mala, si post repromissiones
fuerint ad peccata conuersi. et hoc dicimus, non quo ignoret
deus hoc uel illud gentem aut regnum esse facturum, sed
quod dimittat hominem uoluntati suae, ut uel praemia uel
7 poenas suo merito recipiat. nec statim totum erit hominis,
quod eueniet, sed eius gratiae, qui cuncta largitus est; ita
enim libertas arbitrii reseruanda est, ut in omnibus excellat
gratia largitoris iuxta illud propheticum: nisi dominus
aedificauerit domum, in uanum laborauerunt, qui
aedificant eam; nisi dominus custodierit ciuitatem,
in uanum uigilauit, qui custodit eam. non enim uo-
lentis neque currentis, sed miserentis est dei.

2 *Hier. 18, 3 3 *Hier. 18, 3 24 *Ps. 126, 1 27 Rom. 9, 16

1 discendissem *Pa.c.* 3 ambiguitatem̄ *V* 4 abanima *P* 5 rotam *P* 9 sibi] siue *LP,MAa.c.* sic *V* ẹi *M* 11 lutum *La.c.* fuerat *P,Ma.c.* 12 periisse *v* 15 uenire *VP* 16 e *om. MA,La.c.* et *om. P* 17 repromissionē. *A* remissiones *V* 18 non *s. u. M* quod *v* 20 demittat *Ma.c.* 21 paenas *M* sua uoluntate et *add. v* totum *om. V* 27 uigílabit *Lc* uigilat *V* uigilant *P* 28 sed miserentis neque currentis *LMAa.c.*

18,11–13 III. *Nunc ergo dic uiro Iudae et habitatori Hierusalem dicens: haec* — siue *sic* — *dicit dominus: ecce ego fingo contra uos malum et cogito contra uos cogitationem; reuertatur unusquisque a uia sua mala et dirigite uias uestras et studia uestra! qui dixerunt: desperauimus* — siue *confortabimur* —; *post cogitationes enim nostras ibimus et unusquisque prauitatem* — siue *quod placuit cordi suo malo* — *faciemus. ideo haec dicit dominus: interrogate gentes: quis audiuit talia*
horribilia, quae fecit nimis uirgo Israhel? Implet 2
dominus parabolam, quam et aspectu et sermonibus docuerat,
p. 970 et | dicit: 'ecce ego fingo contra uos malum quasi
figulus lutum' — malum autem iuxta Isaiam, qui dicit: faciens
pacem et creans malum, non quo per se malum sit, sed
quod patientibus malum esse uideatur — 'et cogito contra
uos cogitationem' — id est pro merito inferre sententiam —;
'mutate opera et dirigite uias uestras, ut et prosperis
poena mutetur!' 'qui,' inquit, 'e contrario dixerunt: conforta- 3
bimur' — in malis uidelicet operibus siue iuxta Aquilam desperauimus et iuxta Symmachum defecimus, quod utrumque offendit deum, ut aut nequaquam se putet posse saluari aut ad placandum deum animo defecisse — 'et post cogita-
tiones,' inquit, 'nostras ibimus.' ubi est ergo absque gratia 4
dei liberi arbitrii potestas et propriae iudicium uoluntatis, cum grandis offensa sit dei sequi cogitationes suas et praui

2 *Hier. 18, 11 6. 8 *Hier. 18, 12 13 Hier. 18, 11 cf. Hier. 18, 6 14 Esai. 45, 7 16. 18 Hier. 18, 11 19 Hier. 18, 12 *Hier. 18, 12 20 Hier. 18, 12 21 *Hier. 18, 12 23 Hier. 18, 12

1 iuda *AV cum Vulg.* habitatoribus *P cum Vulg.* 6 (= 20) disperauimus *P* 7 nostras enim *P* 8 prauitatem] cordis sui mali *add. s. u. m2 A* 9 cordis *Vv cum Vulg.* sui *v cum Vulg.* malo *om. V* mali *v cum Vulg.* facimus *V* 12 sermonibus et aspectu *v* 13 ecce] &c *P* 14 esaiam *MVP,Aa.c.* 15 quod *MAVPv* per se] ipse *V* 16 facientibus *V* 19 paena *MV* e *s. u. L, om. cet. v* dixerunt contrario *v* 22 ut *om. P* saluatori *Pa.r.* 23 ad (d *ex* p) *L* animam *P* 24 dei gratia *v* 25 liber *P* 26 grandis] magis *P*

cordis facere uoluntatem? propterea infert dicens: 'interrogate gentes et omnes in circuitu nationes, quis fecerit, quis audierit idolis seruiens, quae fecit nimis uirgo Israhel.' uirginem autem uocat eo, quod uni deo seruierit dicente propheta: notus in Iudaea deus, in Israhel magnum nomen eius.

18, 14 IV. *Numquid deficiet de petra agri nix Libani? aut auelli possunt aquae erumpentes frigidae et defluentes?* LXX: *numquid deficient de petra ubera aut nix de Libano? aut declinabit aqua uiolenter*
2 *sublata uento?* Tale quid et illud Uergilianum sonat:

ante leues ergo pascentur in aethere cerui
et freta destituent nudos in litore pisces,
quam nostro illius labatur pectore uultus:

et in alio loco:

in freta dum fluuii current, dum montibus umbrae
lustrabunt, conuexa polus dum sidera pascet,
semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

3 'quomodo,' inquit, 'nix de Libani summitatibus deficere non potest nec ullo, ut omnis liquescat, solis ardore superatur fluentesque de montibus riui nequaquam siccantur in fontibus, sic meum nomen, quod per se stabile est atque perpetuum, non poterit immutari; et tamen, cum cetera naturae ordinem seruent, populus meus oblitus est mei.' sequitur enim:

18, 15 V. *Quia oblitus est mei populus meus frustra*

1. 3 Hier. 18, 13 5 Ps. 75, 2 9 *Hier. 18, 14 12 Uerg. Ecl. I 59. 60. 63 16 Uerg. Aen. I 607–609

7 numquit *L* (= *lin. 9*) •libani (b *s. u.*) *L* 8 euelli *P cum Vulg.* 9 LXXta *P* (*saepius*) 10 declinauit *MAP* 11 illum *V* uirgilianum *MVP,Ap.c.* (et hic uergilianum *in mg. A*), *v* sona *Ma.c.* 12 ante] te *Ma.c.* h&ere *P* 13 distituent *AP,La.c.* 14 libatur *A* lauatur *V* laeuatur *P* 16 in freta] re *in ras. LA* infert• (a *eras.*) *M* flubii *Ma.c.* incurrent *Va.r.* currunt *P* motibus *Aa.c.* 17 populus *P,LMAa.c.* 18 honus *P* nomen *V* 19 sumitatibus *V* 20 omnes *V* 21 siccatur *Pa.c.* 22 se *om. M* 23 potuit *P* immutare *M* 24 es *Ma.c.m2* 25 es *MAa.c.m2*

libantes et inpingentes in uiis suis, in semitis saeculi — siue *sempiternis* —, *ut ambularent per eas in itinere non trito.* Qui obliuiscitur dei et relinquit
p. 971 eum, qui di|cit: ego sum uia, libatque dis alienis, inpingit in uiis suis — nequaquam dei, sed suis — et antiquas sempiternasque semitas derelinquit, quae omnium sanctorum sunt tritae uestigiis colentium deum. isti uero ambulauerunt in itinere non trito et relicto cultu dei idola uenerati sunt; propter quae infertur poena, quae sequitur:

18, 16 VI. *Ut fieret terra eorum in desolationem et in sibilum sempiternum; omnis, qui praeterit per eam, obstupescet et mouebit caput suum.* 'Et quia dereliquerunt,' ait, 'cultum dei et prauas idololatriae semitas sunt secuti, propterea terra eorum redacta est in solitudinem et in miraculum omnium sibilumque, ita ut, qui terram quondam et urbem florentissimam uiderint in desertum et cineres esse conlapsam, ammirentur et stupeant et animae confusionem gestu corporis indicent;' hoc est enim mouere caput et stuporem mentis sibilo demonstrare. quod plenius et rectius post 2
aduentum domini intellegimus esse conpletum, quando nullus Iudaeorum terram quondam et urbem sanctam ingredi lege permittitur, sed cum ad planctum uenerint, mirantur et deflent uaticinia prophetarum opere completa.

18, 17 VII. *Sicut uentus urens dispergam eos coram inimico* — siue *inimicis* —; *dorsum et non faciem*

2 *Hier. 18, 15 4 Ioh. 14, 6 25 *Hier. 18, 17

1 pingentes *V* suis] & *add. s. u. A* 3 eis *Pa.c.* iņ *M* reliquit *V* 4 eum] illum *v* diis *codd.* (*corr. L*) *v* 6 dereliquit *V,MAa.c.* 9 infertur poena] infert eis poenā *Ap.c.m3* paena *MV*, (*alt.* a *ex* e) *P* 11 praeterierit *V cum Vulg.*, (*alt.* er *s. u.*) *MA* praeteriit *P* 12 obstupiscet *La.c.* obstupescit *P,Aa.c.* 13 dī *s. u. L* idolatriae *MAP,La.c.* idolatrice *V* 14 sicuti *Ma.c.* 15 terram] urbem *V* quondam *eras. A* (= *lin. 21*) condam *V* 16 urbem] quondā *add. s. u. A* (= *lin. 21*) uiderant *P* cineris (*pr.* i *ex* e) *M* cinere *v* 19 sibilum *M* silentio *v* 21 quandam *V* lege *s. u. L* 22 permittetur *Ma.c.* plantum *La.c.* defluent *P*

ostendam eis in die perditionis eorum. Usque hodie
sententia dei permanet in Iudaeis; in toto orbe dispersi sunt
coram inimico diabolo uel inimicis daemonibus et, cum diebus
ac noctibus in synagogis satanae inuocent nomen dei, dorsum
et non faciem suam ostendit eis deus, ut intellegant eum
2 semper recedentem et numquam ad se uenientem. dies autem
perditionis Iudaicae omne tempus est post passionem saluatoris
usque ad consummationem saeculi, ut, postquam subintrauerit
plenitudo gentium, tunc omnis Israhel saluus fiat.

18, 18 VIII. *Et dixerunt: uenite et cogitemus contra
Hieremiam cogitationes! non enim peribit lex a
sacerdote neque consilium a sapiente nec sermo a
propheta; uenite et percutiamus eum lingua et*
2 *non attendamus ad uniuersos sermones eius!* Ista
et tunc Iudaeorum contra Hieremiam siue dominum saluatorem
et hodie hereticorum contra seruos eius cogitatio est, ut
calumnias struant et sanctos uiros accusatione praeueniant
nec cogitent, quid illi ueritatis loquantur, sed quid ipsi struant
p. 972 | mendacii; iactant enim in sacerdotibus et in sapientibus et
pseudoprophetis suis legem dei et consilium et eloquium permanere dicente scriptura: in peruersam animam non intrabit sapientia.

18, 19–22 a IX. *Attende, domine, ad me et audi uocem aduersariorum meorum! numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foueam animae meae? recordare, quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer*

4 cf. Apoc. 2, 9. 3, 9 8 cf. Rom. 11, 25. 26 21 *Sap. 1, 4

2 iudaeos *codd.* (*corr. L*) 3 diabulo *P* 4 sinagogis *P* 6 ueniente *Ma.c.* 7 post (t *s. u.*) *L*, *om. V* 8 consummationem] finem *v* 8 ut] & *Pa.c.* 10 *alt.* et *s. u. L*, *om. V* contra] aduersus *v* 11 periuit *Ma.c.* a] ad *Ma.r.* 12 *alt.* a] ad *Ma.r.* 13 *pr.* et *om. M* eum] in *add. v* 14 intendamus (in *s. u.*; d *ex* t) *M* 17 calumnia *V* instruant *P* accussatione *A* accusationem *V* causatione *P* 18 cogitant *Aa.c.m2* instruant *MAVP* 19 *alt.* et] in *add. Mv* 20 et consilium dei *v* 21 intrauit *Pa.c.* introiuit *V* 23 et audi *om. V* 24 numquit *La.c.* 26 loquerer—auerterem *s. u. L*

*pro eis bonum et auerterem indignationem tuam
ab eis! propterea da filios eorum in famem et
deduc eos in manus gladii; fiant uxores eorum
absque liberis et uiduae et uiri earum interfi-
ciantur morte, iuuenes eorum confodiantur gladio
in proelio, audiatur clamor de domibus eorum!* In 2
typo quidem saluatoris haec a populo Iudaeorum Hieremias
uniuersa perpetitur, qui postea Babylonio ueniente uastantur;
sed plenius atque perfectius conplentur in Christo. et urbe
subuersa Romano gladio trucidati sunt non ob idololatriam,
quae eo tempore non erat, sed ob interfectionem filii dei,
quando cunctus simul populus conclamauit: tolle, tolle
talem; non habemus regem nisi Caesarem! et inpre- 3
catio eorum aeterna damnatione conpleta est: sanguis eius
super nos et super filios nostros! foderant enim Christo
foueam et dixerant: auferamus eum de terra uiuentium!
qui tantae erga eos misericordiae fuit et stetit in conspectu
patris, ut loqueretur pro eis bonum et auerteret indignationem
illius ab eis, ut in cruce quoque diceret: pater, ignosce
eis! quod enim faciunt, nesciunt. manifesta transcur- 4
rimus, ut in obscurioribus immoremur nequaquam deliramenta
quorundam et captiuitatem caelestis Hierusalem interpretantes,
sed perspicuam historiam et manifestissimam prophetiam omni
uerborum et sensuum confidentia persequentes.

12 *Ioh. 19, 15 14 Matth. 27, 25 16 *Hier. 11, 19
19 *Luc. 23, 34

2 fame *P* famam *v* 6 praelio *MVP* 7 tipo *V* typum *v* heremias *A* 8 ueniente *s. u. L* 10 idolatriam *VP,Mp.r.* 11 interfectione *V* 12 simul *om. V* 13 regem non habemus *v* et *om. V* 14 sanguis iș *L* 15 foderunt *VP* enim] in *add. V* 16 dixerunt *VP* 17 tanta *P* misericordia *P* et stetit] ut stans *v* 18 ut *om. v* et] ut *v* 19 illius] suam *v* 20 nesciunt *s. u. m2 M* transcucurrimus *L,MAa.c.* 21 abscurioribus *P* 22 quorondam *Ma.c.* 23 perspicuam] ł p spatiosam *s. u. m3 A* hystoriam *P* 24 et] id est *Aa.c.m3* sensum *APa.c.* confidentiā *P*

18,22b.23 X. *Adduces enim super eos latronem repente, quia
foderunt foueam, ut caperent me, et laqueos abs-
conderunt pedibus meis. tu autem, domine, scis
omne consilium eorum aduersum me in mortem;
ne propitieris iniquitati eorum et peccatum eo-
rum a facie tua non deleatur; fiant corruentes —
siue *inpingentes — in conspectu tuo, in tempore*
2 *furoris tui abutere eis* siue *fac in eis!* Si de Hieremia
intellegimus, repentinum latronem referamus ad Nabuchodonosor;
si de saluatore, quod uerius et melius est, ad Romanum exer-
p. 973 citum. et ne iniusta uideatur sententia dei, expo|nit, quid
3 fecerint contra Christum, filium dei, et quid passi sint. quod
autem infert: ne propitieris iniquitati eorum et peccatum eorum a facie tua non deleatur, nequaquam
priori sententiae contrarium est, in qua pro populo deprecatur
patrem; sed postquam datum tempus paenitentiae praeteriit
et illi in suo scelere perseuerant, non tam pro se puniuntur
quam pro aliis, ne inultum peccatum ceteris noceat exemplo.
4 quodque infert: fiant inpingentes — siue corruentes —
in conspectu tuo, illius Isaiae et Petri apostoli simile est:
et non inpingetis sicut in lapidem offensionis et
petram scandali; cuius et in psalmis propheta meminit:
lapidem, quem reprobauerunt aedificantes, hic
factus est in caput anguli; a domino factum est
hoc.

19,1–3a XI. *Haec dicit dominus: uade et sume lagun-*

7. 8 *Hier. 18, 23 13 Hier. 18, 23 15 cf. Hier. 18, 20
19 *Hier. 18, 23 Hier. 18, 23 21 *Esai. 8, 14. cf. I Petr. 2, 8
23 Ps. 117, 22. *23

1 quia *om. V* 4 aduersa *Ma.c.m2* mortem] et *add. V* 6 deleantur *Pa.r.* 8 *pr.* eis *om. P* 9 nabucodonosor *P,La.c.* 10 quod] et *add. MAVv* 12 filium dei Christum *v* sunt *P* 15 prioris *V* 16 praeterit *A* 17 sua scelera *V* perseuerant] populi et seniores *add. v* 18 exemplum *Ap.c.* 19 quodque] quoq; qđ (q; qđ *in ras.*) *A* 20 esaiae *VP,MAa.c.* 21 inpingitis *La.c.* inpingentis *V* offensiones *Ma.c.* 26 sume] accipe *Vulg.* languncülam *A*

*culam figuli testeam et de senioribus populi ac
de senioribus sacerdotum et egredere ad uallem
filii Ennom, quae est iuxta introitum portae fi-
ctilis* — siue *Charsith* —, *et praedicabis* — siue
clamabis uel *leges* — *ibi uerba, quae ego loquar ad
te, et dices: audite uerbum domini, reges Iudae
et habitatores Hierusalem!* Pro 'laguncula figuli', quae 2
Hebraice dicitur 'bocboc', LXX 'doliolum' transtulerunt et pro
'porta fictili' Aquila, Symmachus et Theodotio ipsum uerbum
posuerunt Hebraicum 'Harsith', pro quo LXX iuxta morem
suum pro adspiratione 'heth' litterae addiderunt 'chi' Graecum,
ut dicerent 'Charsith' pro 'Harsith', sicut illud est pro 'Hebron'
'Chebron', et pro 'Hieriho' 'Hiericho'. uult autem scriptura 3
diuina non solum auribus doceri populum, sed et oculis;
magis enim, ut iam diximus, mente retinetur, quod uisu
quam quod auditu ad animum peruenit. tolle, inquit, lagun-
culam — siue doliolum testeum — et de senioribus
populi ac sacerdotum et egredere ad uallem filii
Ennom, de qua supra diximus, ubi erat delubrum Bahal et
nemus ac lucus Siloae fontibus irrigatus. 'ipsa autem,' inquit,
'uallis iuxta portam est,' quae Hebraeo sermone 'Harsith', hoc
est 'fictilis', appellatur. 'et praedicabis — uel leges — 4
ibi uerba, quae ego loquar tecum, ut ibi audiantur

4. 5 *Hier. 19, 2 7 Hier. 19, 1 8 *Hier. 19, 1 9 *Hier. 19, 2 10. 12 *Hier. 19, 2 15 cf. p. 223, 24 16 Hier. 19, *1. 2 17 *Hier. 19, 1 19 cf. p. 29, 16. 105, 16 21 *Hier. 19, 2 22 Hier. 19, 2 *Hier. 19, 2 23 *Hier. 19, 2

1 et *eras. A, om. Vulg.* de] a *Vulg.* ac] et *v cum Vulg.* 2 de] a *Vulg.* 3 ennon *P, Ap.c.* iusta *Ma.c.* 4 charsit *MAV* carsit *P* 5 loquor *MVP, Aa.c.* 6 Iuda *v cum Vulg.* 7 langula *V* 8 ebraicae *M* bodioc *P* LXXta *A* 9 simmachus *P* 10 harsit *P* 11 asperatione *Ma.c.* beth *V* 12 harsith *LMA* charsith *V* halsilit *P* Arsith *v* ebron *P* 13 *pr.* hieRIBO *MAP* hiericho *V* diuina scriptura *V* 14 docere *P, Mp.c.* 15 enim *om. V* uisum *Ma.r.* 16 quam *s. u. V* auditur *P* inquit (quit *s. u.*) *M* laguculam *V* 17 et *eras. A* 18 fili *V* 19 ennon *MAP* ubi] in qua *v* 20 ác ac *L* ·ac *M* locus *P* siluae *Ma.c.* siloe *VPv* inrigatur *P* 21 hebreo *AVP* Hebraice *v* sermone *om. v* 22 est] aūt *add. P* 23 ego—quae *om. V* ubi *P*

quae dicturus sum.' ideo autem, ut iam diximus, et 'praedicabis' et 'clamabis' et 'leges' ponitur, quia uerbum Hebraicum 'carath' tria significat. uultque, quae dicturus est, et reges Iuda audire et habitatores Hierusalem, id est et stirpis regiae et omnem
p. 974 populum, ut | inexcusabiles sint, qui audire noluerint.
19,3b–5 XII. *Haec dicit dominus exercituum deus Israhel: ecce ego inducam afflictionem* — siue *mala* — *super locum istum, ita ut omnis, qui audierit illam* — siue *illa* —, *tinniant aures eius eo, quod dereliquerint me et alienum fecerint locum istum et libauerint in eo dis alienis, quos nescierunt ipsi et patres eorum et reges Iuda; et repleuerunt locum istum sanguine innocentium et aedificauerunt excelsa Bahalim ad comburendos filios suos igne in holocaustum Bahalim, quae non praecepi* — siue *cogitaui* — *nec locutus sum nec ascenderunt in cor*
2 *meum.* Et hunc locum stulte quidam ad caelestem referunt Hierusalem. quod ne semper ammoneam, tantum hoc dixisse sufficiat uitandam istiusmodi explanationem, immo heresim, quae manifesta subuertit et praestigias quasdam ecclesiis Christi conatur inducere. nulli autem dubium, quin in templo dei Bahal idolum posuerint siue in delubro, quod erat in ualle filii Ennom, ubi et lucus Bahal et ara eius fuit, super
3 quam immolauerunt et incenderunt filios suos. quae dominus nec cogitauit nec locutus est nec ascenderunt in cor eius,

1 cf. p. 44, 18 Hier. 19, 2 2 *Hier. 19, 2 5 cf. Rom. 1, 20 7. 9 *Hier. 19, 3 15 *Hier. 19, 5

2 uerbum] de *add. P, eras. LMA* hebraicu (*sic*) *Mp.r.* hebraico *P* 3 tria] haec *add. v* uult *V* diciturus *Ma.r.* 4 stirpes *P* stirpem *v* regiam *v* 5 ut *om. V* inexcussabiles *P* 9 deliquerint *Ma.c.m2* dereliquerit *P* 10 fecerit *Pa.c.* libauerunt *P cum Vulg.* 11 diis *AVP,La.r.Mp.c. cum Vulg.* 12 *alt.* et *eras. A* 13 innocentum *v cum Vulg.* 14 igni (*ex* ignem) *M cum Vulg.* 18 nec *MP,LAa.r.* admoneamus *v* hoc tantum *v* 19 uitandum *LMAa.c.* uitanda *V* explanationem] esse *add. v* 20 praestrigias *LMAa.r.* quaedam *V* 21 xp̄o *P* conantur *P* qui *Ma.c.* in *s. u. L* 23 fili *P* *pr.* et *om. M* locus *P* 25 *pr.* nec] ne *V* cordē *L*

non quo deus futura nescierit, sed quo indigna sua notitia
ignorare se dicat iuxta illud euangelicum: recedite a me,
operarii iniquitatis, nescio uos! nouit enim dominus
eos, qui sui sunt, et qui ignorat, ignorabitur. uel
certe ἀνθρωποπαθῶς et haec de deo accipienda sicut et alia.
omnis autem hereticus derelinquit deum et alienum facit 4
locum habitatione dei, quem sua fraude polluerit, et libat
dis alienis, quos nec ipse nouerat nec patres eius, apostoli
uidelicet et apostolici uiri; reges autem Iuda, hoc est hereti-
corum patriarchae, implent locum quondam dei sanguine
deceptorum et innocentium — nisi enim stultus et simplex
fuerit, non cito subuertitur — et aedificant excelsa Bahalim,
dum de sublimibus disputare se dicunt, et comburunt filios
suos idolo, quos in heresi genuerint. quae omnia dominus
ignorare se dicit nec umquam ascendisse in cogitationem
suam.

19, 6 XIII. *Propterea ecce dies ueniunt, dicit dominus,
et non uocabitur locus iste amplius Tofeth et uallis
filii Ennom, sed uallis occisionis.* LXX: *idcirco
ecce dies ueniunt, dicit dominus, et non uocabitur
locus iste amplius ruina et* πολυάνδριον *filii En-
nom, sed* πολυάνδριον *occisionis.* Quae sit uallis filii 2

2 *Luc. 13, 27. cf. Matth. 7, 23 3 *II Tim. 2, 19 4 *I Cor. 14, 38 19 *Hier. 19, 6

1 *pr.* quod *AVP,Ma.r.* *alt.* quod *V,Ap.c.,v* dignā suam notitiam *P* 2 seḍ *V* iuxta *L* ∗ut (a *eras.*) *M,* (est *post* ut *add. s. u. m2*) *A* ut *VP* euūangelicum *L* discedite *v* 4 *pr.* que *Pa.c.* 5 aNΘpιτωΠaΘωC (antritopatos *in mg.*) *M,* (antropopatos *s. u.*) *A* aNOpΠωΠaOωC *V* aNE pιaΘωC *P* haec *om. M* hoc *Va.c.* aliaiñ *L* 7 habitationis *P* quam *P* 8 diis *AVP,La.r.,* (*pr.* i *uel* e *s. u. eras.*) *M,v* 10 patriarcae *La.c.* 13 de *s. u. M* conburent *VP* 14 heresim *V* genuerunt *v* dš *P* ignorare se dicit dominus *v* 18 amplius locus iste *Vulg.* tofeth *V* (*et alibi semper fere L uel primitus uel p. c.*) thofeth *cet.* Topheth *v cum Vulg.* (*semper*) ualles *La.c.* 21 ΠΟλΥaN∗∗ΔΡιΟΝ *L* ΠΟΛΥaNapιΟΝ (poliandrum *s. u.*) *M,* (poliandrion *s. u.*) *A* ΠωΛUa NapιωC *V* ΠΟaya-NapιΟΝ *P* (*idem P lin. 22*) 22 sed *om. P* ΙΤΟLΥaNΔpiΟΝ (poliandrum *s. u.*) *M* ΠΟLΙΑΝΔΡΙΟΝ (poliandrion *s. u.*) *A* ΠωΛuaNΔpιωΝ *V* fili *M*

Ennom, quae Hebraice dicitur 'gehennom,' unde et 'gehennam'
p. 975 appellatam | putant, supra diximus. miror autem, quid sibi
uoluerint LXX pro 'Tofeth' διάπτωσιν, hoc est 'ruinam', ponere
et pro 'ualle' πολυάνδριον, quod significat 'uirorum multitudinem,' nisi forte ex eo, quod ibi populus corruerit et caesa sit hominum multitudo uel spiritaliter in errore idololatriae uel iuxta litteram a Babylonio exercitu, quod in consequentibus manifestius legitur.

19, 7–9 XIV. *Et dissipabo consilium Iudae et Hierusalem in loco isto et subuertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum et in manu quaerentium animas eorum et dabo cadauera eorum escam uolatilibus caeli et bestiis terrae et ponam ciuitatem hanc in stuporem et in sibilum; omnis, qui praeterit per eam, obstupescet et sibilabit super uni-*
2 *uersa plaga eius. et cibabo eos carnibus filiorum suorum et carnibus filiarum suarum et unusquisque carnem amici sui comedet in obsidione et in angustia, in qua concludent eos inimici eo-*
3 *rum et, qui quaerunt animas eorum.* Quamquam haec
et in Babylonia captiuitate accidisse populo nouerimus, tamen plenius referuntur ad tempora saluatoris, quando obsessi sunt

2 cf. p. 106, 2. 20 3. 4 *Hier. 19, 6 7 cf. Hier. 19, 7—9

1 ennon *Aa.c.* enom *M* quod *V* hebreicae *M* *pr.* gehennon *Ap.c.* geennom *v* 2 putam̄ *A* 3 thofeth *codd.* (*pr.* h *exp. L*) a:aΠTOCIN *P*, (aiaptosim *s. u.*) *M* Δ:aNTOCIN (diantosin *s. u*) *A* Δ:ΑΠΘWCIN *V* 4 ΠOaYaNΔpι (poliandri *s. u.*) *M* ΠOaYNΔPION (poliandrion *s. u.*) *A* ΠO ΛUaNap:WN *V* ΠOΛyΛNapION *P* significatur *P* multitudine *Pp.r.* 5 cesa *M* excesa *V* cęssa *P* 6 spiritualiter *Ap.c.* idolatriae *codd.* (*corr. L*) 7 exercitum̄ *L* 9 Iuda *Vulg.* 10 conspectu] omnium *add. P* 11 suorum *s. u. M* req̄ (= require) *add. s. u. m3 A* et—*pr.* eorum *in mg. M* querentium *V* 12 escas *VP* 13 besteis *Aa.c.* 14 sibilium *Ma.r.* praeteriet *P,La.r.* praeterierit *V cum Vulg.*, (*alt.* ri *s. u. m2*) *MA* 15 obstupescit *Pa.c.* sibilauit *Pa.c.* uniuersas plagas *M* 21 et *s. u. L* babylonica *Pp.c.* tam *V* 22 obbressi (ob *s. u. m. rec.*; r *ex* s) *M* sū| (*uirgula s. u. paene euanuit*) *L*

a Uespasiano et Tito et ciuitas eorum Hadriani temporibus in aeternos cineres conlapsa est, ut, qui optulerant filios suos idolis, ipsi eos postea famis necessitate conpulsi in ciborum usum uerterent carnesque omnium darentur uolatilibus caeli et bestiis terrae, ut, qui dei muneribus abusi fuerant in impietatem et propria uiscera idolis immolarant, uentres suos sepulchra facerent liberorum.

19, 10. 11 a XV. *Et conteres laguneulam in oculis uirorum, qui ibunt* — uel *egredientur* — *tecum, et dices ad eos: haec dicit dominus exercituum: sic conteram populum istum et ciuitatem hanc, sicut conteritur*
uas figuli, quod non potest ultra instaurari. Per- 2
spicue non de Babylonia, sed de Romana dicitur captiuitate; post Babylonios quippe et urbs instaurata et populus reductus in Iudaeam et abundantiae pristinae restitutus est. post captiuitatem autem, quae sub Uespasiano et Tito et postea accidit sub Hadriano, usque ad consummationem saeculi ruinae Hierusalem permansurae sunt, quamquam sibi Iudaei auream atque gemmatam Hierusalem restituendam putent rursumque uictimas et sacrificia et coniugia sanctorum et regnum in terris
p. 976 domini saluatoris. quae licet non | sequamur, tamen damnare 3
non possumus, quia multi ecclesiasticorum uirorum et martyres ista dixerunt, ut u n u s q u i s q u e i n s u o s e n s u a b u n d e t et

9 *Hier. 19, 10 22 cf. Iren. c. heres. V 35, 2. Tert. adu. Marc. III 24. Lact. Inst. VII 24. 26. Iust. Mart. Dial. cum Tryph. 80. Hieron. in Ezech. 36, 1—15 p. 422. in Esai. XVIII praef. p. 767—768 23 Rom. 14, 5

1 ciuitates *V* eorum] de *add. AVP,LMa.c.* adriani *MAVP* 2 aeterno cinere *P* 3 eos *om. V* postea] potest ea *V* 5 qui dī *L* qui dñi *Vv* qui diu *M* quid in *P*, (d *eras.;* ł uod *s.* uid *m3*) *A* abusu *P* fuerat *Pa.c.* in *s. u. P* 6 immolarent *VP* sepulcrha *P* 7 fecerunt *V* 8 conterens *P,Aa.c.* languculam *V* 11 hanc] istam *Vulg.* conteretur *Ma.c.* 13 romani *P* 14 *pr.* et *om. V* urbis *MP,Aa.r.* instaurate *Mp.c.* staurata *V* populis (o *s.* i) *M* reductos *Mp.c.* 15 habundantiae *VP* 16 uaspasiano *Va.c.* accedit *M* 17 adriano *MAVP* comsummationem *L* consumationem *P* 20 sacrificium *P* 21 quae— reseruentur (*p. 236, 1*) *eras. m2* (?) *L* sequamus *P* 22 uirorum *s. u. V* 23 iste *P* ista dixerunt] statuerunt *Mp.c.* ut] et *v* habundet *VP*

4 domini cuncta iudicio reseruentur. quomodo autem uas fictile et testeum, si fractum fuerit, in antiquam speciem non potest reformari, sic et populus Iudaeorum et Hierusalem subuersa statum pristinum non habebunt. denique cassum nomen est ipsius hodie ciuitatis et ab Aelio Hadriano Aelia dicitur et cum habitatione pristina pristinum quoque nomen amisit ad
5 decutiendam superbiam habitatorum eius. sanctae autem crucis et resurrectionis uocabula non urbem significant, sed locum, nec diuitiarum quondam magnitudinem, per quam periit populus Iudaeorum, sed gloriam sanctitatis, quam nostra paupercula possidet Bethleem non habens aurum et gemmas, sed panem, qui in ea natus est.

19, 11 b–13 a XVI. *Et in Tofeth sepelientur* — uel *sepelient* — *eo, quod non sit alius locus ad sepeliendum. sic faciam loco huic, ait dominus, et habitatoribus eius, ut ponam ciuitatem istam sicut Tofeth* — siue *ut ruinam* —. *et erunt domus Hierusalem et domus regum Iuda sicut locus Tofeth* siue *ruinae.* quod autem in LXX infertur: *omnes domus regum Iuda sicut locus Tofeth,* in Hebraico non habetur. Et sequitur:

19, 13 b XVII. *Immundae omnes domus, in quarum domatibus* — siue *tectis* — *sacrificauerunt omni militiae caeli et libauerunt libamina dis alienis.* Quod supra dixerat: non uocabitur locus iste amplius Tofeth et uallis filii Ennom, sed uallis occisionis, nunc

1 cf. II Petr. 2, 4 10 cf. Mich. 5, 2 12 cf. Ioh. 6, 35. 48. 51 13 *Hier. 19, 11 17 *Hier. 19, 12 18. 19 *Hier. 19, 13 22 *Hier. 19, 13 24 *Hier. 19, 6. cf. 7, 32

4 est hodie nomen ipsius *v* 5 haelio *Ap.c.* alio *VP* adriano *AVP,Ma.c.* he•lia *M* haelia *A* helia *P* et helia *V* 7 descutiendam *A* discutiendam *P* 8 non] in *P* urbe *V* 11 bethlehem *P* 12 panes *V* 13 thofeth *MP,La.c.* thopheth *A* sepellientur *M* (*semper*) uel] siue *v* 16 ut *L* et *AVPv cum Vulg*, *om.* *M* thofeth *MAP,La.c.* (*= lin. 20. 24. p. 237, 4. 11*) siue ut] sicut *M* 17 domos *P* domos *P* 18 thofeth *MAP* 19 fertur *V* omnis *L* πάντες *LXX sec. cod. Marchal.* (*in mg.*) domos *Pp.c.* 20 lotus *Ma.c.* ebraico *VPa.c.* 21 omnis *Mp.c.* domos *P* dogmatibus *P* 23 dijs *AVP,La.r.Mp.c.,v cum Vulg.* (*=p. 237,10*) 24 dixer̄ *P* 25 ennon *M*

ponit manifestius, quod tanta in ipso loco futura sit caedes,
ut ibi aceruatim populus sepeliatur et locus quondam religionis
fiat tumulus mortuorum, ipsa quoque ciuitas, quae huic imminet
loco, fiat sicut Tofeth — pro quo LXX 'ruinam' transtulerunt —,
domus quoque Hierusalem regumque palatia in ruinas similes
conuertantur. causaque redditur eo, quod immundae fuerint 2
et idololatriae pollutae scelere pro eo, quod in domatibus et
tectis earum soli et lunae et stellis caeli immolauerint et
tura incenderint nec hoc fuerint errore contenti, sed immo-
lauerint daemonibus et liba fuderint dis alienis.

19, 14. 15 p. 977 XVIII. *Uenit autem Hieremias de Tofeth, quo|
miserat eum dominus ad prophetandum, et stetit
in atrio domus domini et dixit ad omnem populum:
haec dicit dominus exercituum deus Israhel: ecce
ego inducam super ciuitatem hanc et super omnes
urbes eius uniuersa mala, quae locutus sum ad-
uersum eam, quoniam indurauerunt ceruicem suam,
ut non audirent sermones meos.* Postquam in Tofeth 2
praesentibus populi senioribus, quos duxerat secum Hieremias,
confregit laguncalam siue dolium et prophetauit uerbis domini
ad conterendum populum et ciuitatem Hierusalem, reuertitur
et stat in atrio domus domini et uniuersae loquitur multitu-
dini, quae ad locum Tofeth ire noluerat, quod inducturus sit

2 cf. Hier. 19, 11 3 cf. Hier. 19, 12 4 *Hier. 19, 12 5 cf. Hier. 19, 13 18 cf. Hier. 19, 10—13

1 caedis *P* 2 acerbatim *Pa.c.* sepelliatur *M* lucus *v* relegionis *La.c.* 3 tumultus *v* 4 ruina *La.c.* 5 domos *P* palatias *V* in ruinas *om. V* 6 fuerit *La.c.* 7 idolatriae *MAVP* eo *s. u. P* domibus *P* 8 stillis *La.c.* caeli *s. u. V* 9 thura *Ap.c.,v* ne *Ma.c.* 10 demonibus *M* libamina *Pp.c.m2,v* funderint *L* fuerint (f *eras.*) *MA* 11 autem *om. V* quo—dn̄s *in mg. L, om. cet.* ubi fuerat *add. s. u. m3 M* 13 omne *V* 16 loquutus *M* aduersus *P* 18 meos] suos *V* thofeth *MAP,La.c.* thofet *V* 20 confrigit *La.c.* doliolum *v* 21 conterrendum *Ap.c.m3* 22 atrium *V,MAa.c.* uniuersa *V* 23 Tofeth] thofeth *LMAP* thofet *V; cf. p. 233, 18. 236, 16 etc.* noluerñ (*sic; alt.* n *s. u.*) *M*

dominus super ciuitatem Hierusalem et super omnes urbes
3 eius mala, quae locutus sit aduersum eam. et ne putemus
crudelem esse sententiam, reddit causas, cur inducturus sit mala: 'quoniam,' inquit, 'indurauerunt ceruicem suam, ut non audirent sermones meos ne post multas quidem impietates uolentes agere paenitentiam.'

20,1.2 XIX. *Et audiuit Phassur, filius Emmer, sacerdos, qui constitutus erat princeps in domo domini, Hieremiam prophetantem sermones istos. et percussit Phassur Hieremiam prophetam et misit eum in neruum, quod erat in porta Beniamin*
2 *superiore in domo domini.* Pro 'Phassur' LXX transtulerunt 'Phaschor', qui interpretatur 'oris nigredo', et pro 'neruo', quem nos diximus, LXX et Theodotio uertere 'cataracten', Symmachus βασανιστήριον siue στρεβλωτήριον, quod utrumque 'tormenta' significat; nos autem 'neruum' diximus more uulgari, quod tormenti genus etiam in Actibus apostolorum legimus, quando apostoli Paulus et Silas in custodiam carceris dati
3 sunt. iste autem erat pontifex templi et data sibi sacerdotii
dignitate in peruersum abutitur, non ut doceat et sermone corripiat, sed ut cruciatibus terreat. unde et saluator et apo-

4 Hier. 19, 15 12 Hier. 20, 1 13 *Hier. 20, 1 Hier. 20, 2 14. 15 *Hier. 20, 2 16 Hier. 20, 2 18 cf. Act. 16, 23. 24 21 cf. Ioh. 19, 1. Act. 16, 22

2 eius• (in *s. u.*) *L* uniuersa *add. v* sit] est *v* 3 red dedit (*sic*) *P* quur *M* 5 nec *VP* 7 (= 10) phasur *MV,Aa.c.,v* 10 prophetam Ieremiam *v* 11 nerbum *Pa.c.* (*semper*) beniamen *La.c.*, in *add. VP* 12 superiori *MAVP,La.c.,v cum Vulg.; cf. p. 205, 19* phasur *MVv* 13 paschor *V* phascor *Pv* Πασχώρ *LXX* 14 uetere *LMAa.c.* uetetre *Pa.r.* caracten *AV,La.c.* caracterem (*ex* caractem) *Mp.c.m.rec.* caractem (m *ex* n) *P* 15 Ba BaC- (baganisterion *s. u.*) *M* BaCaNιCιHpION *V* basanisterion *s. uocem Graecam AP* siue *om. P* -BΛω ώT- *L* CpeBaωTHpION (chebaoterion *s. u.*) *M* &• (p *eras.*) peBaωTHpION (rebaoterion *s. u.*) *A* & peBaωΘHpιωN *V, om. P* utrumque *LV*, (atq; *s.* quę *m2*) *P* durumq̃ue *M* durum atq; (at *s. u. m2*) *A* tormentaq. *Mp.c.m2* 16 dimus (*sic*) *V* uulgi *P* 18 custodia *V* dati] traditi *Ap.c.m3* 19 datã *P* 20 dignitatem *P* sermo *V*

stolus Paulus iussione pontificis uerberantur. nec mirum, si hodieque serui dei caedantur a Phaschor, mittantur in carcerem, horribili custodia reseruentur; datur enim haec potestas a deo, ut prophetarum ostendatur fides. nec tamen maior est ille, qui caedit, sed fortior iste, qui caeditur. et patienter propheta suscipit iudicium dei nec reclamat ad uerbera, sed
considerat imperantem. 'Emmer' 'uerbum' sonat, de quo saepe 4
p. 978 'nigredo' generatur, non pa|rentis uitio, sed scelere degenerantis. 'tormentum' autem, quo cruciatur propheta, uidetur in parte 'dextera', quod interpretatur 'Beniamin', et in porta 'sublimi,' quae non ueritatem indicat, sed iniustam pontificis potestatem.

20, 3 XX. *Cumque inluxisset in crastinum, eduxit Phassur Hieremiam de neruo et dixit ad eum Hieremias: non Phassur uocauit dominus nomen tuum, sed pauorem undique.* Et hic tam nomen pontificis quam tormenti genus similiter omnes ut supra interpretati sunt. mutatur autem nomen pontificis, ut ex nomine
futurorum supplicium demonstretur. 'nequaquam,' inquit, 'habebis 2
oris nigredinem et iniquae imperium potestatis, sed captiuus duceris Babylonem — hoc enim significat 'pauor undique' siue 'per circuitum' —, 'ut tremens et propriae salutis incertus huc illucque circumspicias et uenientes contra te aduersarios reformides.' pro 'pauore', quod in Hebraico scriptum est 'magur',

7 Hier. 20, 1 10 Hier. 20, 2 cf. Gen. 35, 18 17 cf. p. 238, 12 21 Hier. 20, 3 22 *Hier. 20, 3 24 Hier. 20, 3

2 odieque *V,Ma.c.* hodie *v* occidantur *v* paschor *V* phascor *P* et *add. s. u. m3 A* mittanturque *v* carcere *P* et *add.* (*in ras.*) *Mv* 3 reseruantur *Aa.c.* enim *s. u. A* 4 maior est] maiorem *V* 5 cedit *VP* ceditur *VP* 8 nigrido *P,Ma.c.* generantis *Va.c.* 9 quod *P* 10 dextra *v* portas *Ma.r.* 13 luxisset *V* 14 (= 15) phasur *Vv* (*semper*) hieremia• (m *s.* •) *L* 15 heremias *Ma.c.* dñs *om. V* 16 tam nomen] tamen *P* 18 ex *om. V* 19 futurum *M,Ap.r.* 20 nigridinem *P,La.c.* iniquū (ū *in ras.*) *M* iniq· *V* potestates *Aa.c.* 21 duceres *Pa.c.* in *add. s. u. A* 22 proprie *La.c.* hu*c *V* 23 deformides *V* 24 quod] quod *add., sed eras. LMA* hebraicum *La c.*

LXX et Theodotio μέτοικον, id est 'migrantem', Aquilae secunda
editio 'peregrinum', prima 'circumspicientem', Symmachus
'ablatum' siue 'congregatum' et 'coactum' interpretati sunt.
20, 4–6 XXI. *Quia haec dicit dominus: ecce ego dabo te
in pauorem et omnes amicos tuos et corruent
gladio inimicorum suorum et oculi tui uidebunt;
et omnem Iudam dabo in manu regis Babylonis
et traducet eos in Babylonem et percutiet eos*
2 *gladio. et dabo uniuersam substantiam* — siue
fortitudinem — *ciuitatis huius et omnem laborem
eius omneque pretium* — siue *gloriam* — *et cunctos
thesauros regum Iuda dabo in manu inimicorum
eorum et diripient eos et tollent et ducent in
Babylonem. tu autem, Phassur, et omnes habitatores
domus tuae ibitis in captiuitatem et in Babylonem
uenies et ibi morieris ibique sepelieris et omnes*
3 *amici tui, quibus prophetasti mendacium.* Iuxta
superiorem interpretationem, qua 'Phassur' nomen fuerat inmu-
tatum, ut appellaretur 'Magur,' omnes similiter transtulerunt,
ut significarent uel 'pauorem' uel 'peregrinationem' uel 'subla-
4 tionem' et 'translationem' et 'commigrationem'. comminaturque
eum cum amicis suis iam iamque capiendum tradendumque
hostium manibus et cunctum populum tribus Iudae Babylonii

1. 2. 3 *Hier. 20, 3 10. 11 Hier. 20, 5 17 cf. p. 239, 18. 24 20. 21 *Hier. 20, 4

1 teedotio (o *s. alt.* e) *P* MetOIRON *M* Ↄ-CHΘѠ:KŌN *V* MeTOKON *P* aquila *P* & *add. P* 3 congregatum (ł cretū *s.* gregatum *m3*) *A* 5 pauorem] te *add. Aa.c.,VP cum Vulg.* *alt.* et *om. V* 7 manus *V* manum *v cum Vulg.* 8 *pr.* eos *om. V* 11 omnemque *P* 12 dabo *eras. A* in manu *om. P* 13 meorum *V* deripient *M* 14 babilonem *A* 16 sepellieris *M,Aa.r.* tu *add.* (*s. u. m2*) *MA,v cum Vulg.* 18 superiore *La.c.* 19 appelleretur *P* transtullerunt *M* 20 pelegrinationem *Ma.c.m2* uel sublationem—commigrationem *in mg. L* 21 commigrationem *L* congregationem (-e *V*) *cet. v* 22 cum eum *Ma.c.* iam *om. VP* capiendum] dum *add., sed eras. M* 23 ostium *P* tribum *P* iudeae *V*

regis manibus optinendum aliosque interficiendos gladio et alios ducendos in captiuitatem et uniuersas diuitias tam urbis
p. 979 quam thesaurorum regiorum ab inimicis esse capiendas ipsum|que Phassur cum omni cognatione sua et familia ducendum in captiuitatem et in Babylone esse moriturum eo, quod populum suo mendacio deceperit nequaquam illi uera et tristia, sed per mendacium prospera pollicendo. simulque animaduertenda 5
prophetae patientia atque prudentia, quod missus in carcerem tacet et silentio uincit iniuriam nec tamen dissimulat, quod scit esse uenturum, ut saltem sic pseudopropheta pontifex peccare desistat et dei clementiam deprecetur.

20,7.8a XXII. *Seduxisti me, domine, et seductus sum* — siue *decepisti me, domine, et deceptus sum —; fortior me fuisti et inualuisti* — siue *optinuisti et potuisti —; factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me, quia iam olim loquor uociferans iniquitatem et uastitatem clamito* siue *quia amaro uerbo meo ridebo, praeuaricationem et miseriam inuocabo.*
Dicit se propheta a domino esse deceptum, quia in principio 2
audiens: prophetam gentibus dedi te et iterum: ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut euellas et destruas et disperdas et dissipes et aedifices et plantes, arbitratus sit nihil se contra populum Iudaeorum, sed contra diuersas in circuitu nationes esse dicturum, unde et prophetiam libenter assumserit; et euenisse contrario, ut captiuitatem Hierusalem praedicans persecutiones

13. 14 *Hier. 20, 7 17 *Hier. 20, 8 20 *Hier. 1, 5 Hier. 1, 10

3 quās P capiendos *La.c.* 5 captiuitate *VP* populom *Ma.c.* 6 suum *AV,Mp.c.,v* tristitia *VP,MAa.r.* 8 patientia] sapientia *V* adque *P* (*passim*) 10 scis *Pa.c.* saltim *VP,Aa.c.m2* 15 derisu *V* die] et *add. V* 16 qui *V* 20 prophetam] in *add. Av; sed cf. p. 7. 3. 15* 21 et *om. V* regnas *V* & *add., sed eras. V* 22 distruas *P* 25 assumserit (*sic semper fere Lp.c.*)] as(d)sumpserit *codd.* 26 contrario] contritio *MV,La.c.Aa.c.m3* contritionem *P,Ap.c.m2*

3 et angustias sustineret. quodque intulit: factus sum in
derisum tota die, omnes subsannant me, eo, quod
aestiment illum uniuersa mentitum et cuncta, quae praedixerit
esse uentura, mendacia fuerint; et propheta enim putauerat
statim futurum, quod dominus minabatur, et populus aestimabat nequaquam ultra uenturum, quod statim non uenerat.
'atque uociferor uastitatem Babyloniam et iniquitatem hostium,
4 per quam opprimendus sit populus meus.' sin autem sequimur
LXX in eo, quod dixere: quia amaro uerbo meo ridebo,
praeuaricationem et miseriam inuocabo, hic sensus
est: 'scio praesentem tristitiam futuro gaudio commutandam
iuxta illud, quod scriptum est: beati flentes, quoniam
ipsi ridebunt, et idcirco miseriam et iniquitatem afflictionemque libenter sustineo, ita ut cupiam et inuocem eas et
breuitatem iniuriae felicitatis aeternitate compensem.'

20, 8b–10a XXIII. *Quia factus est mihi sermo domini in
opprobrium et in derisum tota die. et dixi: non
recordabor eius* — siue *non nominabo dominum* —
*nec loquar ultra in nomine illius. et factus est
in corde meo quasi ignis exaestuans claususque*
p. 980 *in ossibus meis et de|feci* — siue *dissolutus sum* —
ferre non sustinens; audiui enim contumelias —
siue *uituperationem* — *multorum et terrorem in
circuitu* — siue *congregatorum undique* —: *per-*
2 *sequimini et persequamur eum!* 'Clamante me atque

1 Hier. 20, 7 9 *Hier. 20, 8 12 *Luc. 6, 21. cf. Matth. 5, 5 18. 21 *Hier. 20, 9 23. 24 *Hier. 20, 10 25 cf. Hier. 20, 8

3 uniuersam *V* uniuersū *Pa.c.* praedixerat *AP* praedixerint *V,La.r.* 4 prophetam *P* statim putauerat *v* 5 statim] in *add. V* 6 uenturam *Aa.c.* 7 uocifero *V* iniquitate *La.c.* ostium *P* 8 oprimendus *V* 9 in *om. P* uerba mea *P* 14 susteneo *L* eam *P* 15 aeternitatem *L* aeternitati *M* 16 quia] et *MAp.c. cum Vulg.* dī *V* 19 neque *Vulg.* ipsius *v* 20 exestuas *V* 21 et *om. P* siue] *an* siue ⟨undique⟩ *scribendum coll. LXX* πάντοθεν *et p. 243, 9?* 22 stinens (*sic*) *V* 23 errorem *VP,LMAa.c.* 24 congregatorem *Pa.c.* 25 clamantem *P*

dicente, quod iam Babylonius ueniret exercitus et omnia
hostilis gladius praedaretur, uersus est mihi sermo domini in
opprobrium atque derisum, dum tarditatem prophetiae putant
esse mendacium; quamobrem in mea mente decreui, ut ultra
ad populum dei uerbis non loquerer nec nomen illius nomi-
narem. quod cum pudore superatus uerecunde quidem, sed 3
stulte constituissem, factus est,' inquit, 'in corde meo
quasi ignis exaestuans claususque in ossibus meis
⟨et defeci⟩ siue undique dissolutus sum, ita ut ferre
non possim.' conceptus enim animo sermo diuinus nec ore 4
prolatus ardet in pectore; unde et Paulus loquitur: si euan-
gelizauero, non est mihi gloria; necessitas enim
mihi incumbit; uae enim mihi est, si non euangeli-
zauero. si enim uolens hoc ago, mercedem habeo;
si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. et
in Athenis uidens idololatriae deditam ciuitatem incitabatur
spiritu et tota mente feruebat; et post modicum in eodem
uolumine legimus: cum uenissent autem de Macedonia
Silas et Timotheus, instabat uerbo Paulus testi-
ficans Iudaeis esse Christum Iesum. sed et plerique 5
doctorum usque hodie in ecclesia similia sustinent audientes
uituperationem multorum congregatorum aduersum se in cir-
cuitu atque dicentium: persequimini et persequamur
eos!

7 Hier. 20, 9 9 *Hier. 20, 9 11 I Cor. 9, 16. 17 16 cf. Act. 17, 16 18 Act. 18, 5 23 Hier. 20, 10

1 dicentem *P* 2 ostilis *P* praederetur (*sic*) *Pp.c.* 3 atque *M* derisu *V*, *om. M* tarditate *V* 4 in *om. V* 6 uerecundia (*ex* -iae) *M* uerecundae *Aa.r.* uerecundiae *VP* 7 stultae *MAa.r.* in *om. V* 8 claususque] & defeci *add. s. u. m2 A* 9 et defeci *ex Vulg.* (*cf. p. 242, 21*) *hic suppleui, om. codd. v* undique *s. u. m3 A* 10 possem *MAVv*, (e *ex* u) *P* conceptus est *A* 13 incubuit *Ma.c.* si non] nisi *v* 15 dispenstiatio *La.c.* tradita *L* 16 idolatriae *codd.* (*corr. L*) 18 uenisset *Pa.c.* 19 sileas *LVP,Ma.r.*; *sed cf. p. 238, 18* thimotheus *V* 21 in ecclesia usque hodie *v* sustinent] student *V*

20,10b.11a XXIV. *Omnes uiri, qui erant pacifici mihi et custodientes latus meum: si quo modo decipiatur et praeualeamus aduersum eum et consequamur ultionem ex eo! dominus autem mecum est quasi bellator fortis.* Cum aduersarii surrexerint et amici quondam atque pacifici fuerint ad bella conuersi uoluerintque nobis insidias tendere, non magnopere curemus, sed optemus hoc dicere, quod et propheta loquitur: dominus autem mecum est quasi bellator fortis.

20, 11b XXV. *Idcirco, qui persequuntur me, cadent et infirmi erunt* — siue *ideo persecuti sunt et intellegere non potuerunt* —, *confundentur uehementer, quia non intellexerunt opprobrium* siue *ignominiam sempiternam, quae numquam delebitur.* Quia persecuti sunt, ideo propheticum non potuerunt intellegere sermonem et ignorantiam confusio uehemens consecuta est nec intellexerunt ignominiam sempiternam, quae optinebit eos
2 et nulla obliuione delebitur. dicant igitur, quod uolunt, uiri
p. 981 quondam | pacifici et, qui custodiebant latus meum, et decipere cupiant, dummodo iustum uirum atque doctorem ecclesiae post persecutionem tanta uindicta tantaque praemia consequantur.

20, 12 XXVI. *Et tu, domine exercituum, probator iusti* — siue *qui probas iusta* —, *qui uides renes et cor, uideam, quaeso, ultionem tuam ex eis! tibi enim reuelaui causam meam.* Solus est dominus, qui nouerit

8 Hier. 20, 11   11. 13 *Hier. 20, 11   18 cf. Hier. 20, 10
24 *Hier. 20, 12

1 omnis *La.c.* ab omnibus *Vulg.* uiris *Vulg.* mei *VPv cum Vulg.* 3 aduersus *Vulg.* 7 magnó opere *L* 8 et *om. v* 10 persecuntur *MV,La.c.* me persequuntur *v* 11 sunt] me *add. in ras. A* et *s. u. m3 A* 12 confundantur *Pa.c.,v* 14 sempiternum quod *v cum Vulg.* 17 sempiternem *L* optineuit *Ma.c.* 19 meus *La.c.* 20 cupi•bant *P,Mp.c.Ap.c.m3* cupiunt *Ap.c.m2* dummodoṁ *L* 23 probatur *LPa.c.* 24 uide•s *P* 26 nouit *VP*

probare iustitiam, quomodo solus est, qui cordis interna conspiciat; unde et Iesus sciens cogitationes hominum non ex profectu, ut quidam putant, sed natura deus est. tale quid et in psalmis sonat: non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. si uiuens uirtutibus non iustificatur, quanto magis, qui peccatis mortuus est! cumque se sciat 2 iustus habere propugnatorem deum, tamen inpatientia fragilitatis humanae, quod nouit esse uenturum, iam nunc uidere desiderat. cui et reuelauit causam suam, qui dicit in alio loco: mihi uindictam, ego retribuam, dicit dominus. felix autem conscientia, cuius causa domino reuelatur dicente apostolo: omne, quod manifestatur, lux est.

20, 13 XXVII. *Cantate domino, laudate dominum, quia liberauit animam pauperis de manu pessimorum!* Qui pauper est spiritu nec habet diuitias, quae receperunt in isto saeculo consolationem suam et de quibus Paulus loquitur: tantum ut pauperum memores essemus, cum fuerit uindictam a domino consecutus, dominum laudat in spiritu et se de manu pessimorum erutum gloriatur. hoc autem totum fit non nostro merito, sed eius gratia, qui pauperem liberauit nec habet diuitias superbiae corruentis, sed humilitatem pauperis liberati.

20, 14—18 XXVIII. *Maledicta dies, in qua natus sum, dies, in qua peperit me mater mea, non sit benedicta! maledictus uir* — siue *homo* —, *qui annuntiauit patri meo dicens: natus est tibi filius masculus,*

2 cf. Luc. 6, 8 4 Ps. 142, 2 10 *Rom. 12, 19. *Hebr. 10, 30 12 *Eph. 5, 13 15 cf. Matth. 5, 3 cf. Luc. 6, 24 17 Gal. 2, 10 25 *Hier. 20, 15

1 interna] in aeterna *V* 5 iustificabitur *v* 6 qui] pro *add. Erasmus v* sciant *V* 7 propugnatorem habere *v* 8 nunc] non *Ma.c.* 10 uindictam] et *add. VPv* 11 releuatur *L* 14 pessimorum] malorum *Vulg.* 15 quia *P,Ma.r.* pauper est] pauperē *P* 16 de quibus et *v* 17 pauperes *V* fuerint *Ma.r.* 19 autem] enim *V* 25 maledictos *P* filius] puer *Vulg.*

*et quasi gaudio laetificauit eum! sit homo ille, ut
sunt ciuitates, quas subuertit dominus et non
paenituit eum! audiat clamorem mane et ululatum
in tempore meridiano, qui* — siue *quia* — *non
me interfecit a uulua, ut fieret mihi mater mea
sepulchrum et uulua eius conceptus aeternus!
quare de uulua egressus sum, ut uiderem laborem
et dolorem et consumerentur in confusione dies*
2 *mei?* Qui putant animas fuisse in caelestibus et de meliore
in peiorem statum praecipitatas, hoc et huiuscemodi utuntur
testimoniis, quod scilicet melius fuerit in caelestibus quam
in terrenis commorari et corpus humilitatis assumere, noua
quaedam, immo iam uetera hereseos suae argumenta quaerentes.
p. 982 3 nos uero legentes illud beati Iob: | maledicta dies, in qua
natus sum, et nox illa, in qua dixerunt: ecce masculus, et: maledictus homo, qui annuntiauit patri
meo dicens: natus tibi est puer, huic testimonio coaptamus, quod scilicet melius sit non esse quam uiuere in
suppliciis iuxta illud, quod scriptum est: mors uiro requies,
cui clusit deus uiam suam, et iterum: quare data
est misero lux et uita his, qui in amaritudine ani-
4 mae sunt? et in euangelio simpliciter dictum legimus:
melius ei fuerat, si natus non esset, non quo sit, qui
natus non fuerit, sed quo melius sit non esse quam male
esse; aliud est enim omnino non esse, aliud, cum sit, absque
ulla intermissione cruciari, quomodo mortem quietam uitae

4 *Hier. 20, 17 9 *qui*] scil. Origenistae 12 cf. Phil. 3, 21
14 *Hiob 3, 3 16 *Hier. 20, 15 19 *Hiob 3, 23 20 *Hiob 3, 20
23 *Matth. 26, 24

4 meridianum *La.c.* qui *om. P.Mp.r.* siue quia *om. v* 5 interfecit me *v* a] in *Ap.c.m2* 6 sepulcrum *La.c.* 9 meliori *codd.* (*corr. L; cf. p. 238, 12*) 13 sua *V* 17 est tibi *AVPv* 18 quod] ut *P* 20 clausit *APv* 22 euangelium *Ma.c.* similiter *P* 23 esset] fuisset *v* quod *Ap.c.m2,v* 24 quod *VP,Ap.c.m2,v* 25 omnino] omni *Aa.c.m2* homini *Ap.c.m3*

miserae praeferimus. unde et Amos diem appellat tenebrarum
diem afflictionis et Iacob eo, quod uixerit in labore et angustia,
dies uitae suae paruos et pessimos uocat et Paulus apostolus
dicit: ut eriperet nos de praesenti saeculo nequam
et iterum: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.
Hebraei quintum mensem, quo capta Hierusalem templumque 5
subuersum est, natiuitatis Hieremiae supputant inextricabilibus
quibusdam et incredibilibus argumentis. quod si probare potuerint,
quomodo testimonium Iob ualeant interpretari, nescio;
nisi forte et illum diem quadam praefiguratione et uaticinio
futurorum subuersionis templi autument. quodque inprecatur 6
similitudinem subuersarum ciuitatum, de Sodoma et Gomorra
dici arbitror, et omne tempus in luctu, ut mane sit clamor
et ululatus meridie. quod autem infert: qui me non interfecit
in uulua, deum significari putant. 'ut esset mihi,' 7
inquit, 'conceptus aeternus;' quae omnia dicuntur hyperbolice.
denique exponit causas, cur mortem praeferat uitae et
omnino non esse quam male esse, subiungens: quare de
uulua egressus sum, ut uiderem laborem et dolorem
et consumerentur in confusione dies mei?
21, 1. 2 XXIX. *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam
a domino, quando misit ad eum rex Sedecias
Phassur, filium Melchiae, et Sophoniam, filium
Maasiae, sacerdotem dicens: interroga pro nobis
dominum, quia Nabuchodonosor, rex Babylonis,*

1 cf. Am. 5, 18 2 cf. Gen. 47, 9 4 Gal. 1, 4 5 Eph. 5, 16 9 cf. p. 246, 14 12 cf. Gen. 19, 25 14 *Hier. 20, 17 15 *Hier. 20, 17 18 Hier. 20, 18

1 misere *P* miseriae *v* 3 prauos *Ap.c.m2* 6 hebrei *M* aebraei *P* captam *P* 7 est] & *P* natiuitati *v* inextricalibus *P* 8 quo *LMAa.c.* 9 ualeat *V* interpretari ualeant *v* 11 quoque *MAa.c.* 12 similitudine *La.c.* de *om. V* 13 luctum *P* 14 et] ut *V* interficit *P,Ma.c.* 15 ut *om. V* essent *P* inquit mihi *v* 16 inquit] in *add., sed exp. L* 17 exponet *La.c.* 18 quam male esse *om. V* 20 consummerentur *V* 22 sedechias *MAVP* (*semper fere*) 23 melciae *P* sofoniam *P* 25 nabucod. *P,La.c.* (*semper*)

*proeliatur aduersum nos, si forte faciat dominus
nobis sicut omnia mirabilia sua et recedat a nobis.*
2 Supra pontifex Phassur siue Phaschor, qui percussit Hieremiam,
patrem habuit Emmer, hic autem Phassur filius est Melchiae;
hoc idcirco, ne quis eundem putet. mittit autem Sedecias rex
p. 983 ad prophetam nolens uel populum scire | uel principes, ut
occulto per legatos nuntio recognoscat, quam dominus super
urbe Hierusalem et populo Iudaeorum habeat sententiam.
quodque infert: q u i a N a b u c h o d o n o s o r, r e x B a b y l o n i s,
p r o e l i a t u r a d u e r s u m n o s, ostendit iam obsessa Hierusalem
3 hoc a propheta sciscitari Sedeciam. et notandum, quod in
prophetis, maximeque in Hiezecihele et Hieremia, nequaquam
regum et temporum ordo seruetur, sed praepostere, quod iuxta
historiam postea factum sit, prius referri et, quod prius
gestum sit, postea; aliud est enim historiam, aliud prophetiam
scribere, ut in praesenti loco Sedecias, qui cum urbe Hierusalem captus est, mittens scribitur ad Hieremiam et eo tempore, quo obsidebatur Hierusalem, et postea narratur historia Ioiacim fratris eius, qui ante eum rex fuit, et Ioiachin, id est Iechoniae, qui fuit filius Ioiacim, super quibus dicetur in consequentibus.

21,3–6 XXX. *Et dixit Hieremias ad eos: sic dicetis Sedeciae: haec dicit dominus deus Israhel: ecce ego*

3 cf. Hier. 20, 1. 2   9 Hier. 21, 2   20 cf. p. 259, 9. 261, 16. 264, 8. 266, 16

1 praeliatur *AP*   2 nobis sicut] nobiscum secundum *MAp.c.m2,v cum Vulg.*   3 phascor *A* pascor *VP*   4 abuit *M*   emer *P*   5 rex Sedecias *v*   6 ut] & *Pa.c.*   7 nuntios *V*   8 urbem *MAVr*   populum *VP,MAp.c.m2,v*   10 obsessam *MAVP*   hierusalem] & *add. s. u. m2 A*   11 ad *Ma.r.*   a propheta hoc *v*   12 prophetas *V*   ezechiele *M* iezechiele (*pr.* i *s. u.*) *A* hiezechiele *P* hezechielem *V*   et] in *add. P*   hieremiam *VP,Ma.r.*   13 quod] ut *P*   17 est *om. V*   scribetur *Ma.c.*   et *eras. A*   18 quod *Va.r.*   obsedebatur *P*   19 ioacim *P,La.c.,v* ioachim *MV*, (h *s. u.*) *A*   ioachin *MAV,La.c.,v* ioacim *P*   20 hiechoniae *M* iechonia *A*   ioachim *MAV,La.c.* ioacim *Pv*   dicitur *VP,La.c.*   21 sequentibus *v*

conuertam uasa belli — siue *arma bellica* —, *quae sunt in manibus uestris et quibus pugnatis aduersum regem Babylonis et Chaldaeos, qui obsident uos in circuitu murorum, et congregabo ea* — siue *eos* — *in medio ciuitatis huius et debellabo uos in manu extenta et bracchio forti* — siue *excelso* — *et in furore et in indignatione et in ira grandi et percutiam habitatores ciuitatis huius; homines et iumenta pestilentia magna morientur.*

'Frustra,' inquit, 'repugnare uultis Chaldaeis obsidentibus et 2
arma bellica praeparatis, quorum in media tantum urbe usum habebitis, ut armati esse uideamini. ceterum illis obsidentibus ego uos debellabo in manu extenta et bracchio forti meoque furore et indignatione percutiam, ut et uos et omne, quod spirat, fame et pestilentia in media urbe moriatur.' quod quidem et factum legimus; absque ulla enim corona strepituque pugnantium urbs tantum obsidione capta est, ut, quos uincerent, non haberent, sed quos tantum caperent; meliores, ait, fuerunt uulnerati gladio quam occisi fame.

21, 7 XXXI. *Et post haec, ait dominus, dabo Sedeciam, regem Iudae, et seruos eius et populum eius et, qui derelicti sunt in ciuitate hac a peste et gladio et fame, in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum et in manu quaerentium animam eorum et percutiet eos in ore*

l. 5 *Hier. 21, 4 6 *Hier. 21, 5 13 *Hier. 21, 5 18 *Thren. 4, 9

1 bellica] belli ea *A* bella *V* 2 sunt *post* uestris *tr. Vulg.* quibus] uos *add. Vulg.* 3 chaldeos *LAV* obsedent *La.c.* obsidunt *P* 4 uos] eos *P* eos siue ea *v* 5 debellabo] ego *add. Vulg.* 6 et] in *add. Vulg.* brachio *AVP* (= *lin. 13*) 7 *tert.* in *s. u. M* 9 iumenta] bestiae *Vulg.* 10 uultus *Va.c.* chaldeis *AV,La.c.* 11 urbe] tantum *add. MAP* 14 *tert.* et *s. u. LMA* 15 sperat *La.c.* pistilentia *L* 16 quidem et] qđ ẽ& *P* ullo *V* enim] incúrsu *add. V* 17 urbes *M* tantum] *Am1m3* tanta *Ap.c.m2,v* captae *M* est] sunt (nt *s. u.*) *M* 19 gladio uulnerati *v* 22 Iuda *Vulg.* *pr.* eius *om. V* 24 regi *V*

gladii et non flectetur neque parcet nec misere-
p. 984 2 *bitur.* Hoc, quod nos transtulimus: | in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum, in LXX non habetur et pro eo, quod diximus: non flectetur neque parcet nec miserebitur, LXX trans-
3 tulerunt: non parcam nec miserebor. meliusque est iuxta Hebraicum, ut crudelis sententia et inflexibilis magis regis Babylonii quam domini esse uideatur. primum autem de uniuersa urbe prophetatum est; nunc proprie Sedeciae praedicitur et populo eius, qui residui fuerint post pestem, gladium et famem, quod a Nabuchodonosor, Babylonio rege, capiendus sit interficiendusque cum amicis suis gladio nec ullam eius speret misericordiam, cuius foedus et necessitudinem periurio deseruit.

21,8–10 XXXII. *Et ad populum hunc dices: haec dicit dominus: ecce ego do coram uobis uiam uitae et uiam mortis. qui habitauerit in urbe hac, morietur gladio et fame et peste; qui autem egressus fuerit et transfugerit ad Chaldaeos, qui obsident uos, uiuet et erit ei anima sua quasi spolium; posui enim faciem meam super ciuitatem hanc in malum et non in bonum, ait dominus; in manu regis Ba-*
2 *bylonis dabitur et exuret eam igni.* His, qui a rege missi sunt et ad prophetam uenerant deprecandum, ut interrogaret pro eis dominum, superiora responderat et, quae re-

2 Hier. 21, 7 4 *Hier. 21, 7 Hier. 21, 7 6 *Hier. 21, 7 8 cf. Hier. 21, 3—6 23 cf. Hier. 21, 1. 2 25 cf. Hier. 21, 3—7

1 (= 5) flectitur *P,La.c.* parcent *Ma.r.* 2 transtullimus *M* nabuchodosor (*sic*) *M; de cet. cf. p. 247, 25* 4 quod] nos *add. v* 6 parcar (*alt.* r *ex* t) *P* est *om. V* 7 ebraicum *P* 8 babylonis *P* primā *Ap.c.* uniuersam urbem *Aa.r.* 11 nabocod. *Aa.c.m2* nabughod. *Ap.c.m3; de cet. cf. p. 247, 25* rege Babylonio *v* 12 suis] eius *V* misericordiam speret *v* 16 do *om. VP,LMa.c.* pono *Aa.c.* 19 et transfugerit *om. MV* ad] a *V* chaldeos *L* obsedent *La.c.* 20 spolia *V* 21 meam *om. V* 22 manùs *V* 23 ea *La.c.* igni] *sed alibi* (*cf. p. 105, 12. 106, 6. 232, 14 etc.*) *L ceterique codd. fere omnes* igne his] hii uero *P* 24 interrogarent *V* 25 referent *MAa.c.*

ferrent regi Sedeciae; nunc hortatur, ut respondeant populo,
datque consilium, ut transfugiant ad Chaldaeos contra regiam
uoluntatem; quod periculosum fuisse prophetae nullus ignorat.
unde et mortem sibi inprecatur et dicit: maledicta dies, 3
in qua natus sum, et: quare de uulua egressus sum,
ut uiderem laborem et dolorem?, non quo leue sit
necdum captis dare consilium se ultro tradere captiuitati,
quasi si passuris naufragium imperetur, ut ante naufragium
et dissipatam nauem remos tabulasque corripiant et se undis
tradant, sed quo tolerabilius sit utcumque captos uiuere
quam gladio, fame et peste consumi. sunt, qui hunc locum 4
secundum tropologiam sic edisserant melius esse saecularibus
se tradere disciplinis, et maxime philosophiae, quam in illa
permanere ecclesia, in qua famis sit sermonis dei et cunctus
populus hereticorum gladio doctrinaeque paenuria et heretica
peste moriatur.

21,11.12 XXXIII. *Et domui regis Iuda: audite uerbum
domini, domus Dauid! haec dicit dominus: iudi-
cate mane iudicium et eruite ui oppressum de
manu calumniantis, ne forte egrediatur* — siue *ut*
p. 985 *non egrediatur — quasi ignis* | *indignatio mea et
succendatur et non sit, qui extinguat;* quodque se-
quitur: *propter malitiam studiorum uestrorum,* in
LXX non habetur. Quia supra dixerat: et ad populum hunc 2

4 Hier. 20, 14 5 Hier. 20, 18 20 *Hier. 21, 12 23 *Hier. 21, 12 24 Hier. 21, 8

1 regis *V* ortatur *V,Aa.c.m2* ut] & *Pa.c.* 2 chaldeos *V,La.c.* 6 quod *MP,Ap.c.m2,v* 7 se *s. u. M* 8 passuri naufragio *V* ut] quod *P* 9 nauim *Ap.c.* tabolasque *Aa.c.* et tabulas *v* 10 quod *P,Ap.c.m2,v* tollerabilius *P* captus *P* 11 gladio] et *add. P* consummi *V* 12 trophologiam *Aa.r.* edisserunt *v* 13 phylosophyae *P* in *s.u.L* 14 fames *Ap.c.,v* 15 paenuria *M et alibi* (*cf. p. 175, 12. 176, 4 etc.*) *uel primitus uel p.c. L* penuria *cet.* 19 eruete *La.c.* ui *om. v* 20 calumniantes *La.c.* egrediantur *V,Ma.r.* ut *s. u. P* 21 quasi] ut *Vulg.* ignis] indignis *LMAa.r.* 22 extinguatur *P,Aa.r.* propter malitiam studiorum uestrorum *add. v* quod *v* 24 dices hunc *P*

dices: haec dicit dominus, consequenter nunc infert: et
domui regis Iuda, ut subaudiatur: 'dices: haec dicit do-
minus'; ἀπὸ κοινοῦ enim et superiora et inferiora iunguntur, ut
sit sensus: 'et ad populum hunc dices: haec dicit domi-
nus, ⟨et domui regis Iuda dices: haec dicit dominus'⟩.
proprie autem sermo fit ad domum regiam, ob cuius maxime
culpam ciuitas obsidetur, ut emendet errorem paenitudine
3 et clementiam domini consequatur. 'iudicate,' inquit, 'mane
iudicium' — non in tenebris iniquitatis, sed in luce iu-
stitiae — 'et eruite ui oppressum de manu calu-
mniatoris, ut non accipiatis personam in iudicio, sed diui-
tibus pauperes opprimentibus magis apud uos dei imperium
ualeat quam potentia persequentis! et si', inquit, 'hoc feceritis,
nequaquam succendetur in uobis ignis furoris mei nec inueniet
4 materiam, quam consumat.' incredibilisque in hoc loco dei
clementia demonstratur, ut, de quibus supra dixerat: posui
enim faciem meam super ciuitatem hanc in malum
et non in bonum; in manu regis Babylonis tradetur
et exuret eam ignis, iam domini ingruente sententia eos
prouocet ad salutem, non quo ignoret urbem Hierusalem esse
capiendam, sed quo liberum homini seruetur arbitrium, ut

1 Hier. 21, 11 4. 5 Hier. 21, 8. 11 8 Hier. 21, 12 10 *Hier. 21, 12 11 cf. Deut. 1, 17. 16, 19. Leu. 19, 15 Iac. 2, 6 16 *Hier. 21, 10

1 consequenter—dn̄s (*lin 2*) *in mg. m2 M* et *om. V* 2 dices] dicens *P,Mp.c.* 3 aПѠKѠINѠN *V* AIIOROINOS *P* enim *eras. A* *pr. et alt.* et] ad *add. s. u. m2 A* iungitur *Ap.c.* iuguntur *V* 5 et—dominus *suppleui, om. codd. v* 6 sit *P* et *add. V* regis *V* 7 obsedetur *La.c.* errorem] p *add. P* paenitudinē *P* 10 et *s. u. M* 12 oppprementibus *La.c.* aput *M* 13 potentiam *P* 14 succenditur *P,LMAa.c.* inueniat *V* 15 consummat *V* incredibilis *v* in *om. M* 16 clementiam *V* 19 igni *Mp.r.,v* dn̄s *MA* incruente *Ma.c.* sentia *M* 20 quod *Ap.c.m2,v* *in uerbis* urbem hierusalem *desinit pars prior L* 21 quod *APv* liberi *Va.c.*

non ignorantia futuri, sed uoluntate propria perire uideantur:
quomodo et saluator sciebat populum negaturum et se esse 5
crucifigendum, quippe qui hoc apostolis saepe praedixerat, et
nihilominus commonebat uolens eos corrigere ad paenitentiam,
ut, quicquid postea sustinuerunt, suo uitio eis acciderit, non
duritia comminantis.

21, 13. 14 XXXIV. *Ecce ego ad te, habitatricem uallis solidae
atque campestris, ait dominus, qui dicitis: quis
percutiet* — siue *terrebit* — *nos et quis ingre-
dietur domos nostras? et uisitabo super uos;* quod-
que sequitur: *iuxta fructum studiorum uestrorum,
dicit dominus,* in LXX non habetur. *et succendam,*
inquit, *ignem in sàltu eius et deuorabit omnia in
circuitu eius.* Pro 'habitatrice uallis solidae atque campe- 2
stris' LXX transtulerunt: ecce ego ad te, qui habitas in
ualle Sor campestri, pro quo Symmachus 'petram', Theo-
dotio 'obsessam' interpretati sunt. Aquilae prima editio 'soli-
p. 986 dam', secunda 'Tyrum'; 'Sor' enim siue 'Sur' lingua He|braea
et 'Tyrum' et 'silicem' et 'coartatam' sonat. loquitur autem 3
contra Hierusalem, quae obsidione uallata est siue in simili-
tudinem Tyri quasi mari grandi ita Babylonio exercitu cin-
gitur et euadere non potest aut certe, quae se instar petrae
durissimae inexpugnabilem putat atque robustam pro soliditate
murorum et magnitudine et dicit: 'quis terrere nos poterit
et quis ingredietur domos nostras?', cum e contrario

2 cf. Matth. 16, 21. 17, 21. 22. 20, 17—19. 26, 2. Marc. 10, 32—34. Luc. 18, 31—33 9 *Hier. 21, 13 12 *Hier. 21, 14 14 Hier. 21, 13 15. 16. 17. 18 *Hier. 21, 13 25 Hier. 21, 13

1 aperire (a *s. u., sed eras.*) *M* uideantur perire *v* 2 populum] apostolum *v* 3 qui *om. R* 4 nihilhominus *TM* 5 sustinerent *VP* 10 domus *TV,Aa.c.,v* 13 et *V, om. OTRDP,MAa.c.* deuoranit *VP,Mp.c.Aa.c.* omnia *om. V* 14 habitatricem *A* atque] eius *add. ORD* 16 uallem *Va.r.* 17 aquila et (t *s. u., sed eras.*) *M* aquila *P* solida *VP* 18 hebraica *R* 19 tirum *V* cohortatā *OTD* quo artata *V* autem] hoc *V* 21 grandiq; *Mp.c.* ita *om. M* 24 magnitudinem *P* dicat *V* potuerit *Aa.r.* 25 ingreditur *P* domus *OTRV,Ap.c.,v*

loquatur deus: 'ego uisitabo uos, meum euadere oculum
4 non poteritis. uisitabo autem uos in perniciem et reddam uobis fructum malitiae uestrae et ego succendam ignem in saltu uestro, non Babylonius, ut putatis, non rex Chaldaeorum, sed mea haec omnia ira perficiet'. 'saltum' autem uocat Hierusalem et omnem circa regionem, quae frugiferas arbores bonorum operum non habet, quod sit incendio praeparatus. pulchreque 'uallem' appellat 'campestrem', quod peruia sit hostibus, et non 'montem excelsum', qui difficulter ascendi potest, iuxta quod
5 et in Isaia dicitur: uisio uallis Sion. quicquid ad domum regiam et ad urbem metropolim prophetatur, referamus ad ecclesiasticum ordinem et principes ecclesiarum, eos dumtaxat, qui se superbiae et diuitiis lasciuiaeque tradiderint. nec statim quia domus regia est, ab interitu liberabitur, quomodo et, qui de stirpe fuere Dauid, pauci admodum sunt inuenti, qui placuerint domino, ut ipse Dauid, Ezechias et Iosias, magnaque pars principum et stirpis regiae in uniuersum populum iram domini prouocauit.

22,1–5 XXXV. *Haec dicit dominus: descende in domum regis Iuda et loqueris ibi uerbum hoc et dices: audi uerbum domini, rex Iuda, qui sedes super solium Dauid, tu et serui tui et populus tuus, qui ingredimini per portas istas! haec dicit dominus: facite iudicium et iustitiam et liberate ui oppressum de manu calumniatoris et aduenam et pupillum et uiduam nolite contristare neque opprimatis inique* — siue *impie* — *et sanguinem inno-*

9 cf. Esai. 40, 9 10 *Esai. 22, 1 15 cf. Eccli. 48, 22 (25). 49, 4 (5) 27 *Hier. 22, 3

1 loquitur *Aa.c.* dn̄s *R* 3 nr̄ae *V* 4 babillonius *T* babylonios *Aa.c.* chaldeorum *codd.* 5 ira] ita *V* 6 omnem] quae *add. M* circa] ē *add. s. u. M* 10 et *om. DVP* esaia *MVP,Dp.c.Aa.c.* syon *DV* 12 et] ad *add. v* 13 qui] in *add., sed eras. A* 14 liberatur *A* 15 de *om. D* styrpe *Pp.c.* sunt] & *add. T* 16 ut] u *in ras. M* ait *P* ezecias *O,Ma.c.m2* 20 uerbum] et *add. V alt.* et *om. T* dicens *Tp.c.* 21 sedis *P,Aa.c.* 26 contristari *Rp.c.*

centem ne effundatis in loco isto! si enim facientes 2
feceritis uerbum istud, ingredientur per portas
domus huius reges sedentes de genere Dauid super
thronum eius et ascendentes currus et equos, ipsi
et serui et populus eorum. quodsi non audieritis
uerba haec, per memet ipsum iuraui, dicit dominus,
quia in solitudinem erit domus haec. Haec uisio, 3
immo hic sermo domini, uel ante fit ad prophetam, quam
p. 987 Sedecias ad eum nuntios | mitteret, uel certe postquam nuntiis
praecepit, quid regi referre deberent, praecipitur Hieremiae, ut
nequaquam per nuntios loquatur ad regem, sed ipse uadat ad
palatium et ibi loquatur ei. simulque animaduertamus diuinam 4
sapientiam, quod per nuntios iubet tristia nuntiari mixtis et
prosperis, si agere uoluerit rex paenitentiam. hic uero, quia
ipsi imperatur, ut pergat, non tristia nuntiat et captiuitatem
iam iamque uenturam, sed monet, quid facere debeat, ut uitet
inpendentem sententiam dei. regum autem proprium est facere
iudicium atque iustitiam et liberare de manu calumniatorum
ui oppressos et peregrino pupilloque et uiduae, qui facilius
opprimuntur a potentibus, praebere auxilium. et ut curam eis 5
praeceptorum dei maiorem iniceret, intulit: 'nolite contristare, ut non solum eripiatis, sed ne patiamini quidem per
uestram coniuentiam ab aliis contristari, et sanguinem
innocentem non effundatis in loco isto!' homicidas
enim et sacrilegos et uenenarios punire non est effusio san-

9 cf. Hier. 21, 1 cf. Hier. 21, 3—7 21 Hier. 22, 3 23 *Hier. 22, 3

1 effundetis *P* 4 trono (ṽ *s. alt.* o) *M* throno *Aa.c.* curros *MAa.c.* 6 per] in *Vulg.* ipso *Vulg.* iurauiṭ *R* 8 dī *T* 9 sedechias *DP,Aa.c.* nuntios ad eum *v* 10 rei *R* referri *F,Ta.c.m2* refferre *A* praecipiturq; *Mp.c.* 12 eis *P* 13 tristitia *TRMAVa.c.* tristitiā *FP* 15 tristitia *V,Aa.r.* tristitiā *FP* 16 iam *om. V* uentura *P* 17 regnum *Pa.r.* 18 atque] et *Dv* de manu *om. V* calumniatorem *RPa.c.* 19 *pr.* et *om. M* 20 oppraemuntur *Ma.c.* eis *post* dei *tr. D* 21 maiore *M* inicirent *P* contristari *Rp.c.* id ÷ *add. s. u. m3 A* 22 solum] non *add. v* patimini *V* 23 conhibentiam *OTR* conibentiam *F* cohibentiam *DV* conuentiam *P* 24 innoctem *M* non *om. M*

6 guinis, sed legum ministerium. 'si,' inquit, 'haec feceritis, o
reges Iuda, tenebitis pristinam potestatem et cum ambitione
ingrediemini portas Hierusalem; sin autem facere nolueritis, o
domus regia, non tam domini erit crudelitatis quam tuae
7 uoluntatis, ut omnis ciuitas redigatur in solitudinem'. quicquid
regiae domui dictum est, intellegant episcopi sociique eorum,
presbyteri atque diaconi, et omnis ordo ecclesiasticus, quod, si
fecerint, quae praecepta sunt, et inter cetera innocentem sanguinem
non fuderint scandalizantes minimos quosque et percutientes
conscientias singulorum, optineant traditam sibi a
domino dignitatem; sin autem facere noluerint atque contem-
8 serint, ipsi redigant ecclesiam in solitudinem. ingrediuntur
autem de genere Dauid per portas Hierusalem et sedent super
thronum eius, qui interpretatur 'fortis manu', et ascendunt
currus et equos, quando refrenant et suas et populi perturbationes
et conposito in ecclesia ingrediuntur gradu et multarum
uirtutum choro sibique ex omni parte concinentium. et
ut hoc uerum esse credamus, iurat per se, qui iuxta apostolum
maiorem alium, per quem iurare possit, non habet.
22,6–9 XXXVI. *Quia haec dicit dominus super domum* — siue *ad domum* — *regis Iuda: Galaad tu mihi,*
p. 988 *caput* — siue *principium* — *Libani, si non posuero te in solitudinem, urbes inhabitabiles. et*

9 cf. Matth. 18, 6. Marc. 9, 41. Luc. 17, 2 cf. I Cor. 8, 12
14 cf. II Reg. 17, 10 16 cf. Esai. 3, 16 19 cf. Hebr. 6, 13 21. 22
*Hier. 22. 6

1 ministeriom *P* 2 ambitione *Ma.r.* 3 ingredimini *TD,Op.c.Ma.c.* si *T,Pa.c.* nolueris facere *P* nolueris *MAVP* 4 tam] tantum *P* crudelitas *OTa.c.* quam tuae uoluntatis *om. M* 5 ciuitas] hęc *add. s. u. m2 A* reddigatur (g *ex* c) *M* 7 presb(p)iteri *RD(P)* 9 quoque *P.MAa.c.m2* 10 obteneant *P* 11 si *T* contemserint (*sic semper fere Lp.c.*)] contempserint *codd.* 12 ecclesiam] dei *add. v* 15 curros *P pr.* et *eras. T* perturbatione *V* 16 ecclesiam *P* gratu *R* gradum *P* 17 uirtutum] coacerbant *add. s. u. m3 M* choros ibique *MVF*, (que *eras.*) *T* continentium *R* 18 uerû hoc *D* quia *Ma.r.,v* 19 posset *F* possint *v* 22 principum *V* 23 in *om. Vulg.* inhabitabilis *P*

sanctificabo super te interficientem uirum et
arma eius et succident electas cedros tuas et
praecipitabunt — siue *mittent* — *in ignem. et per-*
transibunt gentes multae per ciuitatem hanc et
dicet unusquisque proximo suo: quare fecit do-
minus sic ciuitati huic magnae? et respondebunt:
eo, quod reliquerint pactum domini dei sui et ado-
rauerint deos alienos et seruierint eis. Galaad, quam 2
possedit dimidia tribus Manasse, trans Iordanen scriptura
commemorat; in quo monte Laban fugientem consecutus est
Iacob et mons iuxta Genesin nomen accepit σωρός, id est
'tumulus testimonii', eo, quod ibi Iacob Labanque iurauerint
in aceruum lapidibus congregatis. est autem caput siue prin- 3
cipium Libani, montis excelsi, qui uniuersus cedris consitus
est iuxta illud Dauid canentis: et commouebit dominus
cedros Libani et alibi: uidi impium exaltatum et
eleuatum sicut cedros Libani; et in Zacharia legimus:
aperi, Libane, portas tuas et comedat ignis cedros
tuas! igitur praesenti loco, quia ad domum regiam loquebatur, 4
per μεταφορὰν loquitur ad templum siue ad domum stirpis
Iuda, quod ipsa sit in excelso siue quod de templo atque
sacrario omnium peccatorum remedia poscebantur; unde et

3 *Hier. 22, 7 8 cf. Deut. 3, 13. Ios. 13, 29. 31. I Par. 27, 21 9 cf. Num. 32, 29 10 cf. Gen. 31, 23 11 cf. Gen. 31, 46 (48)—48 12 cf. Gen. 31, 46 (48)—54 (53) 13 cf. Gen. 31, 45. 46 15 *Ps. 28, 5 16 *Ps. 36, 35 18 Zach. 11, 1

2 succidentem *P* electos *Ap.c.* lectas *P* tuos *Pa.c.* 3 siue—respondebunt (*lin. 6*) *om. R* emittent *A* in] te *add. in mg. m3 M* 5 dicit *P,TMa.c.* 6 magna *Aa.c.m2* grandi *Vulg.* 7 dereliquerint *D,OAp.c. cum Vulg.* dereliquerunt *v* dī *om. T,Pa.c.* adorauerunt *Pv* 8 seruierunt *v* quam *TRFMVP* quem *A,Op.c.Da.c.m2* 9 Iordanem *v* 11 iacob] a quo *add. s. u. m3 M* mons] mox *P* genesim *Ap.c.,v* CШpc *R* CШpШC *V* COpaC *P* 12 testimoniū *P* ibi] sibi laban (*sic*) *V* 13 in aceruum *om. V* 14 labani *V* uniuersis *Rp.c.* constitutus *Ta.r.* 15 commedit *Ta.c.m2* 16 cedro *P* impium] & *add. T* superexaltatum *Dv* 17 zaccharia *M* 18 commedat *V* 19 igitur] in *add. s. u. m3 M* loquebantur *R* 20 MHΘΛΦШpΛN *A* ϽCHΘaΦШpaN *V* MeeaΦШpaN *P* metaforā *DF* metaphoram *v* strippis *P* 22 sacro *T* pascebantur *P*

hic idem propheta commemorat: numquid resina non est
in Galaad aut medicus non est ibi? quare non
5 ascendit curatio filiae populi mei? comminatur igitur
regiae domui et urbi Hierusalem et templo, quod uocat caput
Libani, quod redigendum sit in solitudinem cum uniuersis
urbibus suis non potentia regis Babylonii, sed domini ius-
sione, qui dicit: sanctificabo super te interficientem.
'sanctus' autem uocatur Nabuchodonosor et omnis eius exercitus,
6 quia exsequitur sententiam dei. 'et succident', inquit, 'ele-
ctas cedros tuas' — potentes quosque et principes ciui-
tatis — 'et mittent in ignem, ut omnia deuorans flamma
consumat. cumque deleta fuerint uniuersa, transibunt gentes
multae per ciuitatem et templum, quod eis prius ingredi
non licebat. et unusquisque loquetur proximo suo, quare
fecerit dominus ciuitati inclytae et magnae tam subitam et
tam grandem euersionem. respondebuntque', inquit, 'qui
interrogati fuerint, et exponent causas ruinarum dicentes:
quia reliquerunt pactum domini dei sui et pro deo
7 idola uenerati sunt'. audiat hoc et nostrae urbis domus regia
p. 989 et | principes eius et cedri, quae eleuant usque ad nubes uerti-
cem suum et per superbiam loquuntur: 'quis nos non uidebit?',
quod cito flamma domini consumantur, si noluerint illius prae-
ceptis adquiescere. alia autem est sanctificatio interfectoris
et armorum eius, alia sacerdotum et eorum, qui ministrant
domino.

1 *Hier. 8, 22   7. 9 Hier. 22, 7   11 *Hier. 22, 7   18 *Hier. 22, 9

1 resyna *V*   4 urbe *P*   5 quo *TR,Op.c.m2*   rediendum *RP*   7 interficiente *V*   8 nabucod. *P*   9 quia] quę *P*   exequitur *MP.Ra.c.*   succedent *Aa.c.* sucscendent (*sic*) *V* succidet *P*   10 quoque *T*   11 in *om. MAVP*   12 consumanṭ *R*   14 loquitur *P,Aa.c.*   15 inclytae *ODA* -cli- *cet.*   17 exponant *TP*   18 requirunt *O* requerunt *R,Ta.c.m2* relinquerunt *V* dereliquerunt *v*   20 eius *om. V*   caeli (dri *s.* li *m3*) *M*   leuant *T*   nubem *M*   21 nos non *scripsi* nos *om. RDv* non *om. OTMAVP* nos (*ex* non) *F*   22 consumentur *Ap.c.* consummantur *V*

22,10-12 XXXVII. *Nolite flere mortuum neque lugeatis
super eum! fletu plangite eum, qui egreditur, quia
non reuertetur ultra nec uidebit terram natiui-
tatis suae! quia haec dicit dominus ad Sellum,
filium Iosiae, regem Iuda, qui regnauit pro Iosia
patre suo, qui egressus est de loco isto: non reuer-
tetur huc amplius, sed in loco, ad quem transtuli
eum, ibi morietur et terram istam non uidebit
amplius.* Iosias, rex iustus, tres filios habuit, Ioachaz et 2
Ioiacim et Sedeciam, quorum primum rex Aegypti Pharao
Nechao captiuum duxit in Aegyptum ibique mortuus est et
constituit pro eo regem fratrem eius Eliacim ⟨uertitque nomen
eius Ioiacim⟩. quo mortuo regnauit filius eius Iechonias,
qui a Nabuchodonosor, rege Babylonio, cum matre et principi-
bus ductus est in captiuitatem, pro quo patruus eius regnauit
Sedecias, qui capta Hierusalem ductus est in Babylonem.
quaeritur itaque, qui sit iste, qui fleri non debeat ducendus- 3
que sit in captiuitatem et ultra non reuersurus, cum tres
capti sint atque transducti. Hebraei putant hoc omnibus con-
uenire, id est et Ioachaz et Iechoniae et Sedeciae, appellarique
omnes filios Iosiae 'Sellem' siue 'Sellum', quod interpretatur
'consummatio' uel 'conpletio' eo, quod regnum Iuda in ipsis
finitum sit. mihi autem proprie hoc dici uidetur de Sedecia,

10 cf. IV Reg. 23, 33. 34. II Par. 36, 3. 4 13 cf. IV Reg. 24, 6. 12. 14. 15. 17 16 cf. IV Reg. 25, 1. 6 21 *Hier. 22, 11 Hier. 22, 11

1 mortuorum *P* 2 fletū *P* plangite fletu *v* *alt.* eum *s. u. m2 M* egrediętur *O* 5 iude *Pa.c.* 7 at *M* 9 (= 20) ioachat *R* ioacaz *P* 10 ioiacim (*sic semper fere Lp.c. uel primitus*)] ioacim *TRP* ioachim *DFAV* (h *s. u.*) *OM* Iacim *v* sedetiam *R* sedechiam *D,OAp.c.* (*sic semper fere*) aegipti *M* farao *R* faraone chao *P* 11 dixit *Ma.c.* 12 Eliacim fratrem eius *v* eliacim *MP* eliachim *VF,Rp.c.* elyachim *D* ioachim (h *s. u.*) *O,Ap.c.m2*, (*ex* eliachim) *m2T* uertitque nomen eius Ioiacim *suppleui coll. IV Reg. 23, 34* 13 ieconias *P* (*semper*) 14 nabucod. *P* 16 babylone *P* 17 *pr.* quis *V* que (is *s.* e) *R* flere *Da.c.* 18 reuersurum *P* tres *om. Oa.c.* 19 sunt *M* 20 et sedeciae *om. M* 21 Sellem] sollem *R* qui *Mp.c.* 22 consumatio *P* (= *p. 260, 4*) uel] siue *Dv* conplectio *OP*

de quo et praesentis et praeteriti capituli prophetia est, in quo uere regnum Iuda finitum est, sub quo et urbs capta est ductusque in Babylonem ibi mortuus scribitur. iste est 'Sellum,' id est 'consummatio' atque 'conpletio', filius Iosiae, rex Iuda,
4 qui regnauit pro Iosia patre suo. Iechonias autem non fuit filius, sed nepos Iosiae, filius Ioiacim, ut a principio uisionis, quando misit ad Hieremiam rex Sedecias Phassur, filium Melchiae, et Sophoniam, filium Maasiae, sacerdotem, usque ad istud capitulum omnia ad regem et de rege Sedecia dici intellegamus.

22, 13–17 XXXVIII. *Uae, qui aedificat domum suam in iniustitia et cenacula sua non in iudicio, amicum suum opprimit frustra et mercedem eius non reddit ei; qui dicit: aedificabo mihi domum latam et cenacula spatiosa, qui aperit sibi fenestras et facit laquearia cedrina pingitque sinopide!*
p. 990 2 *numquid re|gnabis, quoniam confers te cedro? pater tuus nonne comedit et bibit et fecit iudicium et iustitiam tunc, cum bene erat ei? iudicauit causam pauperis et egeni in bonum suum; numquid non ideo, quia cognouit me?, dicit dominus. tui uero oculi et cor ad auaritiam et ad sanguinem innocentem fundendum et ad calumniam et ad*
3 *cursum mali operis.* LXX: *o qui aedificas domum*

2 cf. IV Reg. 25, 4—7 3. 5 Hier. 22, 11 7 Hier. 21, 1 24 *Hier. 22, 13—17

2 urbis *Ma.r.* 3 babylone *P* ibiq; *Mp.c.m3* 4 complectio *V* rex *OTP* regis *F,Ra.c.* regis rex *D* ex *V,MAa.c.* 6 ioiacim *R* ioiachim *Op.c.* ioacim *TMP* ioachim *DFAV* (*sic semper*) 7 fassur *A* phasur *FV* fasur *T* 8 helchiae (*pr.* h *eras.*) *M* elchiae *T* 8 sofoniam *P* 9 regem] poplm *s.* regem *m2 A* reges *P* et de rege *ODF* (regie) *R* sed (*sic*) de rege *eras. T* et ad rege *M* et ad regem *VP,m1A* uel de rege *m3A* 10 sedecia *TF* sedechia *D,Op.c.,Am3* sedeciā *MP* sedechiā (h *s. u.*) *m1A* sedeciae *R* sedechiae *V* 11 in *om. V* 12 in *om. Ta.c.m2* 13 oppmit *P* opprimet *Vulg.* reddet *P,Aa.c. cum Vulg.* 14 domum mihi *P* 15 apperit *DV* 18 nonne] numquid non *Vulg.* 22 auariā *P* *alt.* ad *om. TP* 23 *pr.* ad *om. V* 24 quia edificas *OR*

tuam non cum iustitia et cenacula tua non in iu-
dicio! apud eum proximus operatur gratis et mer-
cedem ei non reddet. aedificasti tibi domum par-
uulam, cenacula perflatilia, distincta fenestris
et contignata cedro et lita sinopide. numquid 4
regnabis, quia tu contendis contra Achaz, patrem
tuum? non comedent et non bibent; melius erat
tibi facere iudicium et iustitiam bonam. non co-
gnouerunt, non iudicauerunt iudicium humili ne-
que iudicium pauperis. nonne hoc est ignorare te
me?, dicit dominus. ecce non sunt oculi tui recti
nec cor tuum bonum, sed ad auaritiam tuam et, ut
sanguinem innocentem effundas, et ad iniquitatem
et homicidium, ut facias ea. Utramque editionem ex 5
integro posui, ut et Hebraica ueritas et difficultas uulgatae
editionis facilius cognoscatur. est autem sermo contra Ioiacim,
filium Iosiae, regem Iudae, de quo supra diximus, quem con-
stituit Nechao Pharao, rex Aegypti, pro Ioachaz, fratre suo,
quem uinctum duxit in Aegyptum. legimus autem et tam
Regum quam Paralipomenon narrat historia undecim annis
regnasse in Hierusalem Ioiacim, filium Iosiae, et regnasse cru-
deliter et exstitisse impium et postea mortuum: nec tamen
eius sepultura narratur hanc habente scriptura sancta consue-
tudinem, ut omnes reges et mortuos referat et sepultos. hunc

17 cf. p. 259, 10 cf. IV Reg. 23, 33. 34 20 cf. IV Reg. 23, 36. 37. 24, 6 (5). II Par. 36, 5 24 cf. I Reg. 25, 1. 31, 6. 13. III Reg. 2, 10 etc.

2 eum] quē *ex* cū *m2A* 3 reddet *VP*, (is *s.* et) *m2A* reddit *OTR,Mp.c.,v* redit *D* 5 caedro *OM* (*semper*) litas inopide *P* 6 acaz *P* 7 commedent *TV* tibi erat *v* 8 iustiam *O* bonū *V* 9 humilis *Da.r.,v* 10 ignora *P* te ignorare *v* 12 ad *om. T,RPa.c.* 14 et] ad *add. P* 14 facies *P,Aa.c.* 15 et ut *R* *pr.* et *om. MP* 17 regem *Engelbrecht* regis *codd.; cf. p. 259, 5. 260, 4. 264, 2. 8* 18 farao *P* achaz *V* acaz *P* 19 legemus *Ma.c.* et *om. MAp.c.* ut *v* 20 regnum *MRa.c.* in regnorum *Mp.c.Ap.c.m3* 20 quam] ī *add. Ap.c.m3* narrat *M* narrante *Ap.c.m3* 20 paralipemenon *R* 22 extitisse *DFV*, (*pr.* i *ex* e) *M* extisse *T* extetisse *P* impium] amplum *T* 23 habentes *Ma.r.Aa.c.m3* habens (*ex* habentes) *m2 A* sacra *v* consuetudine *Pp.r.* 24 *pr.* et *om. T* hanc *Ra.c.m2*

autem proprie narrat mortuum et non sepultum, de quo dice-
6 mus in posterioribus. plangit itaque supra dictum regem, quod
confidat in iniustitia et putet esse perpetuam regiam digni-
tatem faciatque sibi cenacula et amicos opprimat operantibus-
que non reddat mercedem suam et aeternam palatii sui aedi-
7 ficationem arbitretur. 'numquid,' ait sermo diuinus, 'regnare
poteris in perpetuum, quoniam conferre te cupis cedro ex-
celsae, patri tuo Iosiae uidelicet, regi iusto? pater,' inquit,
'tuus et comedit et bibit et fruitus est opibus regiis; nec
tamen in eo offendit deum, quod habuit diuitias, sed in
eo placuit, quod fecit iudicium atque iustitiam, et idcirco
8 tam in praesenti saeculo quam in futuro bene ei fuit et erit.
iudicauit,' inquit, 'causam pauperis et egeni et in
p. 991 eorum refrigerium, quos | audiuit, et proprie in bonum suum.
haec autem omnia euenerunt ei prospera, quia me co-
gnouit, dicit dominus. tui uero, o Ioiacim, oculi decli-
nant ad auaritiam et, ut innocentem sanguinem fundas,
9 ad calumniam et ad cursum mali operis.' iuxta LXX uero
quem sensum habeant, intellegere non possum; cum enim
cetera sibi aliqua ex parte consentiant, illud, quod infer-
tur: numquid regnabis, quoniam tu contendis in
Achaz patre tuo?, pro quo in Hebraeo scriptum est
'araz', et hic sermo 'cedrum' significet, manifestum est, quod
nullum sensum habeat, illudque, quod sequitur: non come-
dent et non bibent et cetera, quae ita inter se dissipata

1 cf. p. 264, 13 cf. p. 261, 16 13. 14 Hier. 22, 16 15 *Hier. 22, 16 21 *Hier. 22, 15 24 *Hier. 22, 15

1 autem *corr. m3A ex?* dicimus *P* 3 confidet *P* in *om. AV* potet *Ma.c.* 5 reddet *Da.c.* reddeat *V* mercedem suam non reddat *P* et *om. V* 6 diuinis *MAa.c.* 7 im *T* excelso *Op.c.Ma.c.* 8 rege *Ma.c.* 10 diuitiis *Ma.c.* 12 ei] egit *R* 14 quas *Ta.c.* quod *V* 15 omnia autem *T* eis *V* 16 o *om. P* 17 fundens *Ap.c.m3* 19 sensus *V* habeat *Va.c.* possunt *P* 20 ceteras *M* 21 num *Pp.r.* tu *om. P* 22 acaz *P* suo *V* ebreo *V* 23 et] ut *Engelbrecht* 24 illud *V* illud quoque *r* 25 que *R* ita] secuntur *V*

sunt atque confusa, ut absque ueritate Hebraicae lectionis
nullam intellegentiam habeant. possumus autem hunc locum 10
iuxta ἀναγωγὴν contra hereticos accipere, qui aedificant sibi
domum non magnam et ecclesiae ubertate latissimam, sed
paruulam. aedificant autem non cum iustitia atque iudicio
aliena diripere cupientes; unde dicitur: aedificasti tibi
domum paruulam, cenacula perflatilia, quae circumferuntur omni uento doctrinae, et distincta fenestris;
non enim habent perpetuum aedificium nec solidam firmitatem. et contignata, inquit, cedro: uidentur quidem 11
contignationem habere pulcherrimam, sed ad imbres et persecutionum tempestatem cito putrescunt et corruunt. litaque
sinopide: et ipsi enim passionem domini et sanguinem
pollicentur, sed in perpetuum non regnant, quia contendunt et
ad iracundiam prouocant 'araz', id est 'cedrum', patrem suum.
omnis enim hereticus nascitur in ecclesia, sed de ecclesia
proicitur et contendit et pugnat contra parentem. quodque 12
infert: non comedent et non bibent, subauditur 'corpus
et sanguinem saluatoris'; ceteraque his similia. erroremque
omnem dicit inde descendere, quod ignorauerint deum nec
habeant rectos oculos, sed cor eorum pronum sit ad auaritiam, ut aliena diripiant et deceptorum sanguinem fundant;
hoc est enim facere homicidium. obscura latius disserenda sunt.

6 *Hier. 22, 14 7 cf. Eph. 4, 14 8. 10. 12 *Hier. 22, 14
18 *Hier. 22, 15

2 autem *exp. M. om. F* 3 aNaτWΓHN *TM* aNaTWTHN *R* ΑΝΑΓΟΓΗΝ *F* aNaΓΓWıΥin (anagogen *s. u.*) *A* aNaTWTeN *P* anagogen *Dv* heredicos *M* ereticos *P* quiạ edificant *R* aedificat *P* 4 et *om. P* ubertatem *P* 6 aedificas *A* tibi *om. P* 7 circumferunt *P* 8 fenestras *V* 9 habet *P* 10 contignata—quidem *om. V* 11 pulchaerimam (*sic*) *A* pulcerrimam *P* ad] ab *V* imbre• (m *eras.*) *V* 12 tempestate *VP* litaque] s *add. s. u. M* 13 enI *s. u. A* quidem *v* 16 sed de ecclesia *s. u. M* de *om.*, ab *add. s. u. m2 R* 17 contra] suũ *add. in mg. m3 M* quoque *Aa.c.m2* 19 is *T* & roremque (*sic*) *V* errorem quem *P* 20 dnm *P* 21 erectos *V* 22 deripiant *P* 23 latas (*sic*) *P*

22,18.19 XXXIX. *Propterea haec dicit dominus ad Ioiacim,*
filium Iosiae, regem Iudae: non plangent eum: uae
frater et uae soror! non concrepabunt ei: uae
domine et uae inclyte! sed sepultura asini sepe-
lietur putrefactus et proiectus extra portas Hie-
rusalem. Hoc, quod nos de Hebraico posuimus: non plan-
p. 992 gent eum: | uae frater et uae soror, in LXX non habetur.
2 proprieque dicitur contra Ioiacim, regem Iuda, et aperitur
aenigma, quod prius uidebatur occultum, et inter tres fratres
ambiguum soluitur, ut non sit sermo de Ioachaz neque de
Sedecia, sed proprie de Ioiacim, quem interfectum a latrun-
culis Chaldaeorum, Syriae, Ammanitarum et Moabitarum He-
braea narrat historia; unde et in Malachim mortuus scribitur
et sepultus tacetur. in libro Dierum legimus uinctum catenis
et ductum in Babylonem nec ultra quid refertur de eo.
3 pulchreque 'sepultura asini' dicit eum sepeliendum, ut aliis
uerbis significet insepultum, hoc est a bestiis auibusque lace-
randum. haec est enim asini sepultura.

22,20-23 XL. *Ascende Libanum et clama et in Basan da uocem tuam et clama ad transeuntes, quia contriti sunt omnes amatores tui! locutus sum ad te, in abundantia tua dixisti: non audiam! haec est uia tua ab adulescentia, quia non audisti uocem meam.*

6 Hier. 22, 18 7 *Hier. 22, 18 9 cf. p. 259, 17 11 cf. IV Reg. 24, 2 13 *in Malachim*] i. e. in libris Regum: cf. IV Reg. 24, 6(5) 14 cf. II Par. 36, 6

2 regis (i *ex* e) *T* iuda *TF,Ap.r. cum Vulg.* 4 inclyte *O*, (-ae) *MA* inclite *cet.* sed *om. D,Op.c.,v cum Vulg. et LXX* sepellietur *M* 5 et] est *P* portas *ORDA* portam *TMVP* 8 aperietur *M* 9 aenigma *VP* enigama (*pr.* a *eras.*) *A* enigma *cet.* tres *om. P* 10 soluitur *om. v* ioachaz *OTDF*, (z *ex* t) *R*, (o *s. u. m2*) *MA* achaz *V* acaz *P* 12 chaldaeorum *OFMP* chaldeorum *cet.* siriae *DP* siri ac *V* amanitarum *FVP* amminatarum (o *s.* i) *A* ammonitarum *Dv* mohab. *T* hebraica (ca *s. u. m2*) *M* 13 in (*s. u. m2*) *RA*, *om. cet.* malacim *P* ioachim *D* *uerba* mortuus—huius (p. *267, 20*) *desunt in T* 14 tactetur *P* cathenis *M,Aa.r.* 16 sepulchreque *V* sepulturam *P* 17 besteis *P* 19 nasan *P* 22 habundantia *VP,Oa.r.* (*saepius*) tua] et *add. Vulg.* uita *DVa.r.* 23 ab *om. V* adulescentia] tua *add. s. u. m2 M cum Vulg.*

omnes pastores — siue *amatores* — *tuos pascet*
uentus et amatores — siue *amici* — *tui in captiui-*
tatem ibunt; et tunc confunderis et erubesces ab
omni malitia tua. quae sedes in Libano et nidi-
ficas in cedris, quomodo congemuisti, cum uenis-
sent tibi dolores quasi dolores parturientis! Per 2
μεταφορὰν Libani et Basan, regionum et montium trans Iorda-
nen, ad Hierusalem sermo dirigitur, quod frustra in Aegypto
sit confisa, siue ad ipsum Ioiacim, qui eo tempore regnabat
in Hierusalem et ab Aegyptiis rex fuerat constitutus, quod
frustra Aegyptiorum speret auxilium et quod ipsi quoque a
Babylonio rege superandi sint et ducendi in captiuitatem. quod- 3
que ait: 'locutus sum ad te' — hoc est ipse deus per pro-
phetas — siue: 'locuti sunt ad te' — ut subaudiatur 'prophetae
mei' — 'et tu in abundantia tua dixisti: non audiam,'
arguit eam superbiae et, quod diuitiarum magnitudine abusa
sit in contemtum dei, et narrat, quod non solum hoc tempore,
sed et ab initio, quando educta sit de Aegypto, non audierit
uocem dei: unde et omnes pastores eius et principes huc
illucque dispersi sint et captiuitati Babyloniae colla summiserint.
quodque infert: quae sedes in Libano et nidificas in 4
cedris, adrogantiam suggillat, quae de omnium rerum cre-
uerat abundantia, et quod instar mulieris puerperae repentinus
p. 993 ei dolor et subita ueniat captiuitas. quod autem nos diximus:
clama ad transeun|tes et in Hebraico scriptum est 'mea-
barim', LXX Theodotioque uerterunt 'trans mare', Symmachus

1. 2 *Hier. 22, 22 10 cf. IV Reg. 23, 34. II Par. 36, 4 13 Hier. 22, 21 14 *Hier. 22, 21 sec. LXX codd. Sin., Alex., Marchal. 15 *Hier. 22, 21 21 Hier. 22, 23 25 Hier. 22, 20 26 *Hier. 22, 20

3 erubescis *P* 4 sedens *P* 7 Meia- *M* MHTa- *A* ϿϹΗΘαΦΩpaN *V* metaforam *D*, (-an) *F* metaphoram *v* Iordanem *v* 8 ad] ab *P,Ma.c.* 10 constitus *V* 12 s *P* 13 per] pro *Pa.c.m2* 16 arguit] enim *add. D* itaq; *add. s. u. m3 M* superbia *P* et *om. M* 17 contemtum (*sic semper fere Lp.c.*)] contemptum *codd.* (-u *P*) dñi *P* 18 et *ORDF*, *om. cet. v* eductus *Aa.c.m3* 20 captiuitate *P,Aa.c.m3* babylonia *Aa.c.m3* submisserint *V* 21 nidifices *P* 22 sugillat *ODP: cf. p. 204, 3* 23 puerpera *P* 25 mea BaRim *M*

'de contra', ut significent, quod uox prophetae de Hierusalem usque ad montem Libanum et Basan debeat peruenire.

22,24–27 LXI. *Uiuo ego, dicit dominus: quia, si fuerit Iechonias, filius Ioiacim, regis Iuda, anulus in manu dextera mea, inde auellam eum* — siue *te* — *et dabo te in manu quaerentium animam tuam et in manu, quorum tu formidas faciem, et in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis,* — quod in LXX non habetur — *et in manu Chaldaeorum. et mittam te* — siue *proiciam te* — *et matrem tuam, quae genuit te, in terram alienam, in qua nati non estis, ibique moriemini; in terram autem, ad quam ipsi leuant animam suam, ut*
2 *reuertantur, illuc non reuertentur.* Supra dixerat: 'domui regis Iuda haec loqueris' et deinde: descende in domum regis Iuda et iterum: haec dicit dominus super domum regis Iuda et praepostero ordine, postquam locutus est de Sedecia, qui ultimus regum fuit in Hierusalem, reuertitur ad Ioiacim, fratrem eius, qui ante eum regnauit. qua uaticinatione conpleta nunc loquitur ad filium Ioiacim, nepotem Iosiae, regem Hierusalem, Iechoniam, qui et alio nomine appellatur Ioiachin, qui captus a Nabuchodonosor cum matre sua principibusque et artificibus et multis nobilibus
3 ductus est in Chaldaeam ibique mortuus. hoc igitur dicitur:

1 *Hier. 22, 20 5 *Hier. 22, 24 7 *Hier. 22, 25 9 *Hier. 22, 26 13 Hier. 21, 11 14 Hier. 22, 1 15 Hier. 22, 6 21 cf. IV Reg. 24, 12—16

3 ieconias *P* Chonias *v* 4 anullus *OMa.r.* 5 dextra *M* euellam *DV,Op.c.,v cum Vulg.* auellem *P; cf. p. 267, 2. 268, 8. 269, 8* 7 formides *P* nabachod. *M* nabucod. (*sic semper*) *P* 9 siue] et *Ra.c.* proieçiam *M* 11 moriemini] et *add. Oa.c.m2,v cum Vulg.* 12 autem *om. Oa.c.m2,v cum Vulg.* ipse *P* lebant *Ma.c.* 13 reuertuntur *P* 14 discende *P* 15 et *om. v* et iterum—iuda *om. V,Oa.c.m2* 16 iudae *A* 17 de *m1 et m3A* ad *Ap.c.m2* sedechiã· (*sic*) *Aa.c.m3* 20 iochim *V* regem] rege in *P* ieconiam *P* ioachim *V* 21 ioiachin (*sic Lp.c.; cf. p. 248, 19*)] ioachin *FA,* (n *s. u.*) *M* ioaci·|n (n *in mg.*) *D* ioiacim *OR* ioachim *V* ioacim *P* 22 principibus *v* artibus *V* 23 inductus *Rp.c.m2* est *s. u. A, om. DF* chaldea *P* mortuus] est *add. D,Mp.c.m3* igitur *om. V* itaque *D* si dicitur *tr. M* sic dicitur (*pr.* c *s. u. m2*) *tr. A*

'si, quomodo anulus non recedit de manu portantis et de digito
difficulter elabitur, sit in manu mea Iechonias, tamen auellam
eum et tradam regi Babylonio ibique cum matre et omnibus
sociis suis morietur et ultra terram Iudaeam, quam desiderat,
non uidebit'. miserabilis Grunnius, qui ad calumniandos sanctos 4
uiros aperuit os suum linguamque suam docuit mendacium,
Sexti Pythagorei, hominis gentilissimi, unum librum interpre-
tatus est in Latinum diuisitque eum in duo uolumina et sub
nomine sancti martyris Xysti, Romanae urbis episcopi, ausus
est edere, in quibus nulla Christi, nulla spiritus sancti, nulla
p. 994 dei patris, nulla patriarcharum et prophetarum et apostolo|rum
fit mentio, et hunc librum solita temeritate et insania 'Anulum'
nominauit, qui per multas prouincias legitur, et maxime ab
his, qui ἀπάθειαν et inpeccantiam praedicant. quomodo igitur 5
dominus Iechoniam instar anuli de manu sua et digito proie-
cturum se comminatur, ita lectorem obsecro, ut nefarium librum
abiciat legatque, si uoluerit, ut ceteros philosophorum libros,
non ut uolumen ecclesiasticum. soleo in commentariis et ex- 6
planationibus, quorum mos est diuersas interpretum sententias
ponere, huiuscemodi miscere sermonem: 'quidam hoc dicunt,
alii hoc autumant, nonnulli sic sentiunt.' quod et ipse misera-

5 *Grunnius*] scil. Rufinus; cf. p. 221, 4 6 cf. Iudd. 11, 35 etc. cf. Hier. 9, 5 7. 8. 12 cf. Rufini sent. Sext. praef. 9 *Xysti*] scil. papae Sixti (Xysti) II 13 *ab his*] scil. ab Origenistis; cf. p. 221, 4

1 si *in ras. m2R* anullus *Ma.r.* 2 elauitur *Aa.c.m3* auellitur *m2A* eleuabitur *V* sit] sic *D* sic si sit (si sit *postea add.*) *M* si sit *A* sic sit *Erasmus v* ieconias *P* (= *lin. 15*) euellam *DV* 4 iudeã *ORD* 5 quia *Aa.r.* 6 linguaque sua *V* 7 sixti *Ap.c.m3* phythagoraei (h *s. u.*) *O* pythagorae *R* pytagorei *D* pithagora & *P* 8 est *om. V* 9 xysti *MA* xisti *ORVP* syxti *D* romanae *AD,Mp.c.* romani *cet.* urbis Romanae *v* 11 patriarcarum *MP pr.* et *om. v* profetarum *V* 12 fit non *V* sit *A* solita temeritate] soliditate merita *Ma.c.* soliditate erit a te *Aa.c.m3* pro soliditate *Ap.c.m2* & insania *m1 et m3A* insaniae *Ap.c.m2* anullum *Aa.r.* nullum *P* 14 aΠaΘIaN *MP* aΠaOTaN (apaten *s. u.*) *A* ΑΠΘΛΟΑ̃Ν *V* et *om. P* inpeccantia *V* inpeccantium *Pa.c.* 15 se proiecturum *v* 16 comminatus *R* comminaturũ *Ma.r.* 17 filosofforum *P* 18 uolumen] & *add. P* 19 sententias ponere interpretum *v* 20 *a uerbis* -cemodi miscere *rursus incipit T* sern-ne *P* 21 et *om. T* ipsi *V* mirabilis *Oa.c.m2*

bilis Grunnius et post multos annos discipulus Iouiniani et illius calumniati sunt et calumniantur me sub alienis nominibus proprias sententias ponere, quod ego causa beniuolentiae facio,
7 ne aliquem certo nomine uidear lacerare. quia igitur benignitas uersa est in calumniam, nunc dico et illi, qui mortuus est, et isti, qui uiuit et heresin illius instaurare conatur, magistrum eorum Origenem hunc locum referre ad Christum, quod de manu dei patris instar anuli auulsus sit et missus in terram captiuitatis, in uallem lacrimarum, crucique traditus, matrem quoque eius — hau dubium quin synagogam — captam atque proiectam.
8 et non pertimescit ista commemorans hoc, quod sequitur: terra, terra, terra, audi uerbum domini! haec dicit dominus: scribe uirum istum abominatum siue sterilem, et reliqua intellegere de domino maiestatis. scribit autem hoc, ne discipuli eius negare audeant, in quinto Stromatum libro.

22, 28 XLII. *Numquid uas fictile atque contritum uir iste Chonias? numquid uas absque omni uoluptate* — siue *utilitate* —? *quare abiecti sunt ipse et semen eius et proiecti in terram, quam ignorauerunt?* Pro eo, quod nos diximus: numquid uas fictile atque contritum, Symmachus transtulit: numquid purgamentum siue quis-

1 *Grunnius*] cf. p. 267, 5 *discipulus—illius*] Pelagium dicere uidetur; cf. lin. 6 5 *illi*] scil. Rufino 6 *isti*] scil. Pelagio; cf. p. 151, 13 9 cf. Ps. 83, 7 11 *Hier. 22, 29. 30 13 Hier. 22, 30 18 *Hier. 22, 28 20 Hier. 22, 28 21 *Hier. 22, 28

1 discipulos *P* discipuli *v* eius *add. s. u. m3M* iouinianus *Mp.c.m3* 2 illius] n̄nulli alii *in ras. m3M* me *s. u. m2M* 4 certo nomine *om. T* 5 calumnia *V* ille *P* illi qui] aliqui *O* alii qui *Da.c.* est *om. V* 6 istius (s *s.* ụṣ *m3*) *M* iste *P* uiuunt *Mp.c.m3* heresin *T* heres in *ODa.c.* heresim *RVP* heresis ịṇ *M*, (ł sim *s.* sis *m3*) *A* haeresim *v* 7 originem *P*,*TMa.c.* 8 patris *in mg. m2T* missus] sit *add. D*, *exp. R* 9 traditur *P* 10 hau (*sic semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus; cf. p. 88, 4. 211, 9 etc.*)] haud *ORD* haut (*ex* aut) *TAV* aut *MP* qui *Ma.c.m2* sinagogam *OTRVP* 11 loquitur *T* 12 *tert.* terra *om. M* 13 abhominatum *Ap.c.* 14 de *s. u. M* dn̄i *Mp.c.* maiestate *M* scribo *Rp.c.m2* 15 audiant *P* 16 uictile *P* 17 chonias *R* iechonias *TDMAV*,*Oa.c.* *cum Vulg.* ieconias *P*; *cf. p. 269, 12* 18 sint *P* ipsi *V* 19 terra *P* 21 purgat uentum *V* quisquiliae uiles] quisquilibiles *P*

quiliae uiles atque proiectae?, pro quo in LXX nihil
habetur, sed hoc tantum interpretati sunt: inhonoratus est
Iechonias quasi uas, in quo nulla est utilitas. et cum 2
p. 995 hoc de Ie|chonia dicatur, filio Ioiacim, audet quispiam ad typum
referre Christi et ex eo, quod apostolus dicat dominum salua-
torem imaginem esse dei inuisibilis, primogenitum omnis crea-
turae, id est sapientiam, uerbum, ueritatem, uitam atque
iustitiam, eum appellari anulum, qui proiciatur uel auellatur
de manu domini et regi tradatur Nabuchodonosor? abiecti 3
sunt, inquit, ipse et semen eius et proiecti in terram,
quam ignorabant, quod de Iechonia factum nemo dubitat.
'Iechonias' interpretatur 'domini praeparatio', cui in praesenti
loco prima syllaba, id est domini nomen, aufertur et dicitur
'Chonias', ut subaudiatur 'perditioni et interitu praeparatus'.
22, 29. 30 XLIII. *Terra, terra, terra, audi sermonem domini!*
haec dicit dominus: scribe uirum istum sterilem,
uirum, qui in diebus suis non prosperabitur; nec
enim erit de semine eius uir, qui sedeat super solium
Dauid et potestatem habeat ultra in Iuda. Si uoluero 2
per loca notare singula, quanta LXX uel praetermiserint uel
mutauerint, longum fiet, praesertim cum possit diligens lector
ex utraque editione considerare, quid mutatum, quid additum,
quid subtractum sit. pro 'sterili' in Hebraeo scriptum est 'ariri',
quod Aquilae prima editio 'sterilem', secunda ἀναύξητον, id est

2 *Hier. 22, 28 5 cf. Col. 1, 15 7 cf. Ioh. 14, 6 8 cf. Hier. 22, 24. 25 9 *Hier. 22, 28 14 *Hier. 22, 28 23. 24 Hier. 22, 30 24 *Hier. 22, 30

1 proiȩctae *V* in *s. u. A* 3 ieconias (*semper*) *P* utilitatis *Oa.c.* uilitas *Ta.c.m2* 4 dicitur *v* audeat *Ap.c.m3* referre ad typum *P* 5 et *om. V* dicit *Ap.c.* dñm *in ras. M, om. V* 6 inuisibilem *M* 7 sapientia *P* uitam *in mg. m2T, exp. V* atque uitam et *v* 8 eum *om. T* 9 traditur *P* nabucod. *MP* 10 ipsi *codd.* (*corr. M*) 11 dubitet *P,Mp.c.* 12 in *om. F* 13 sillaba *RDFV* 14 iechonias *TV*, (iec *eras.*) *M* ieconias *P* interitui *D,Ap.c.m2,v* 19 hab& *Ta.c.m2* iudea *V* 20 per] pro *V* 21 possint *Ma.r.* 22 auditum (d *ex* t) *V* 23 quidue *Mp.c.m3* qđ *T* hebraico *M* 24 aquila et *O,Ma.r.* -eTON (e *in ras.*) *O* -ZHTON *T*, (anauzeton *s. u.*) *A* -NTONa (a *add. m2*) *R* -HYON (anaizeion *s. u. m3*) *M* -HTωN *V* -ΙHTON *P*

'non crescentem', Symmachus 'uacuum', LXX et Theodotio
3 'abominabilem' et 'abdicatum' interpretati sunt. et oritur
quaestio, quomodo possit stare prophetia de stirpe eius nullum
esse generatum, qui sederit super thronum Dauid nec princeps
fuerit ultra in Iuda, cum dominus atque saluator de huius
natus sit semine, super cuius ortu loquitur Gabrihel ad Mariam:
ecce concipies in utero et paries filium et uocabis
nomen eius Iesum. ipse erit magnus et filius altissimi uocabitur et dabit ei dominus deus sedem
Dauid patris sui et regnabit super domum Iacob
4 in aeternum et regni eius non erit finis. possumus
ergo hoc dicere, quoniam illud, quod deest in LXX, uidelicet
in diebus eius non prosperabitur siue non crescet,
ignorantibus fecerit quaestionem. LXX enim transtulerunt:
scribe uirum istum abdicatum hominem, quia non
crescet de semine eius uir, qui sedeat super thronum Dauid, princeps ultra in Iuda, quod in Hebraico
bis positum est; quod putantes, qui ab initio scripserunt, in
5 Graecis libris additum subtraxerunt. respondeamus igitur,
quod in diebus Iechoniae non successerit ei uir, qui sederit
p. 996 super thronum eius, | sed multo post tempore de semine eius
natus sit, qui solium eius optinuerit. potest autem et sic solui:
non sedebit quidem super thronum Dauid uir et homo, sed
sedebit deus regnumque eius non erit terrenum et breue, ut
fuit Dauid, sed perpetuum atque caeleste dicente scriptura:
regnabit super domum Iacob in aeternum et regni

1. 2 *Hier. 22, 30 7 Luc. 1, 31. *32. 33 12. 13. 15 *Hier. 22, 30 26 Luc. 1, *32. 33

1 simmachus *A* 2 abhominabilem *DV,Ap.c.* 3 stare possit *v* propheta *P* 4 principes *Ma.c.* 5 iudea *Va.c.* 6 super] ṣụọ ṗṛọ *M* suo per *P,Aa.r.* hortu *V* ortum *P* gabriel *TR* 7 concipiens *M* 8 ipse-rit *T,Ra.c.* 9 uacabitur *M* dauit *Ma.c.* ei] illi *F* 10 patri *V* sui] eius *F* regnauit *MVP* (= *lin. 26*) reḡ (*sic*) *F* super] in *F* domo *F* 12 ergo *om. P* haec *T* 13 eius] suis *Ap.c.m2* crescit *P* 14 fuerit *O* 15 addicatum *V* 16 crescit *P* 17 ·ebraico *D* 19 grecis *T,Mp.r.* crecis *P* 20 quis *Ma.r.* 21 postempore *P* 22 solium] sem··· *A* optinuerunt *O* sic] ita *F* 23 sed *s. u. M*

eius non erit finis. natus est ergo de Ioiacim Iechonias, 6
de Iechonia Salathiel, de Salathiel Zorobabel et per ordinem
uenitur ad Christum. sed in diebus Ioiachin non successit ei
rex filius, quomodo patri ipse successerat, sed fuit in captiui-
tate et Salathiel et Zorobabel et usque ad Christum nullus
regiam optinuit potestatem. hoc autem idcirco, quia in Hebraico
scriptum est: in diebus eius et in tempore ipso, quo ille
fuit, non erit uir, qui sedeat super solium Dauid.
omnes enim fuere captiui et de stirpe Dauid nullus deinceps
in terra Iudaea tenuit principatum. unde et Iosephus refert 7
de sacerdotali genere ac tribu Leui fuisse principes, quibus
successerit Herodes, Antipatri proselyti filius, et postea sub
Uespasiano regnum huius generis, immo imaginem imperii,
penitus fuisse deletam.

23, 1–4 XLIV. *Uae pastoribus, qui disperdunt et lacerant
gregem pascuae meae* — sine *o pastores, qui disper-
ditis et dissipatis oues pascuae meae* —, *dicit do-
minus. ideo haec dicit dominus deus Israhel ad pa-
stores, qui pascunt populum meum: uos dispersistis
gregem meum, eiecistis eos et non uisitastis; ecce
ego uisitabo super uos malitiam studiorum uestro-
rum, ait dominus. et ego congregabo reliquias gregis* 2

2 cf. Matth. 1, 12—16 8 Hier. 22. 30 10 cf. Ioseph. Antiq. Iud. XIV 490. 491. XX 249—251 16 *Hier. 23, 1

1 est *om. T* 2 et *ante pr. et alt.* de *add. F* iechonia] ieconiae *P* salathiel *RAV et alibi* (*cf. p. 46, 12*) *L* salathihel *OTDFM* salatiel *P* zerobabel *V* (*= lin. 5*) 3 Ioiachin *scripsi* ioiachim *R*, (*alt.* i *eras.*) *O* ioachim *DFMAV* ioacim *TPv*; (*cf. p. 248, 19. 266, 21. 270, 20* 4 quomodo] sicut *v* pate (ri *s.* ẹ) *V* ipse patri *v* ipse—captiuitate *om. V* 5 salatihel *P* (*cet. ut lin. 2*) 6 haebraeico *M* ebraico *V,Dp.c.* hebreo *T* 7 eius *om. V* ipso] suo *v* quoḍ *T* ille] ipse *v* 8 solium] thronum *P* 9 fure (*sic*) *V* fuer̄ *P* nullus deinceps de st. Dauid *v* 10 iudea *OTD* iudae (e *s. u.*) *R* iosepphus *P* 11 sacerdotale *RAa.c.* qui *Ma.c.m3* 12 antip|.atri *R* anthipatri *MAV* antepatri *P* proseliti *DVP* subues pasiano *O* sub ues passiano *R* 14 penitus] funditus *v* 15 dilacerant *MAp.c.m2 cum Vulg.* 16 meae] dic̄ dn̄s *add. D.* (*in mg. m2*) *O* o *om. V* ut *P* 20 meum] et *add. P cum Vulg.* uisitastis] eos *add. Vulg.* ego ecce *R* 22 dominus] d̄ *P* et] &c *P*

mei de omnibus terris, ad quas eiecero eos illuc, et
conuertam eos ad rura sua — siue *restituam illos*
ad pascua sua — et crescent et multiplicabuntur. et
suscitabo super eos pastores et pascent eos; non
formidabunt ultra et non pauebunt et nullus quae-
3 *retur ex numero, dicit dominus.* Ad pastores siue de
pastoribus propheticus sermo est et, quia de Iechonia, paenul-
timo rege Iudaeae, qui fuit de stirpe Dauid, legimus scriptum:
terra, terra, terra, audi sermones domini! scribe
uirum istum abdicatum — siue sterilem — et non
erit de semine eius uir, qui sedeat super solium
Dauid, omnisque spes regni Iudaici fuerat amputata, transit
ad principes ecclesiae et synagoga cum suis pastoribus dere-
licta atque damnata ad apostolos sermo fit, de quibus dicitur:
et suscitabo super eos pastores et pascent eos;
p. 997 non formidabunt ultra et non pauebunt et | nullus
4 quaeretur ex numero, dicit dominus. apostoli enim
confidenter et absque ullo timore pascent ecclesiasticum gregem
et reliquiae populi Israhel saluabuntur de omnibus terris et
conuertentur ad rura siue ad pascua sua et crescent et multi-
plicabuntur. super malos autem pastores, scribas et Pharisaeos,
5 uisitabit dominus propter malitiam studiorum ipsorum. pos-
sumus hoc iuxta tropologiam et de ecclesiae principibus intel-
legere, qui tamen non digne regunt oues domini, quod illis

2 *Hier. 23, 3 9 *Hier. 22, 29. 30 10 Hier. 22, 30 15 Hier. 23, 4 21 cf. Matth. 23, 2. 14. 15 etc.

1 eiecerim (*ex* eicere) *Rm2* eieceram *v* 5 queretur *RM* queritur *P* 6 de *s. u. M* 7 qui *M* ieconia *RP* paenultimo *TRF* (*et alibi L*) pae(e)ne ultimo *DMAVP,Oa.r.* 8 iudeae *TD* iudae *VP* 9 sermones] uerbum *P* 12 dauit *P* omnesque *Ma.c.* amputatum *P* 13 sinagoga *ORFVP* 14 fuit *Ma.r.* sit *RP* 16 *alt.* et *om. V* 17 quaereretur *Ma.r.* queretur *R* quaeritur *P* 18 eclesiasticum *M* 19 saluabunt *Ra.c.m2* 20 comuertentur *M* 21 pharisaeos *AP* -eos *cet.; cf. p. III, 1* 22 uisitauit *P,Ma.c.* autē *add. P* propter] sup *V* possumus] autem *add. v* 23 trophologiam *R* principibus] sic *add. P*

abiectis atque damnatis saluetur populus aliis traditus, qui digni exstiterint, et reliquiae saluae fiant. perdunt oues pastores, qui docent heresim; lacerant et dissipant, qui schismata faciunt; eiciunt eas, qui contra iustitiam de ecclesia separant; non uisitant, qui paenitentibus contrahunt manum. quorum omnium miserebitur dominus reddens eis pristina pascua et malos pastores auferens.

23, 5. 6 (6 a) XLV. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et suscitabo Dauid germen iustum* — siue *orientem iustum* — *et regnabit rex et sapiens erit* — siue *intelleget* — *et faciet iudicium et iustitiam in terra. in diebus illis saluabitur Iudas et Israhel habitabit confidenter et hoc est nomen, quo uocabunt eum* — siue *uocabit eum* —: *dominus iustus noster* siue *iustitia nostra*,
quod Hebraice dicitur 'sadecenu'. Hoc, quod in LXX male 2
additum est: in prophetis, penitus amputandum; aliud enim capitulum sequitur, quod ab eis praetermissum est, quo finito titulus est: ad prophetas siue contra prophetas, de quo in
suo dicemus loco. abiectis ergo pastoribus synagogae, scribis 3
uidelicet et Pharisaeis, et saluatis reliquiis ex Israhel apostolisque euangelii in locum priorum principum constitutis

5 cf. Deut. 15, 7 9. 10 *Hi^r. 23, 5 13. 14. 16 *Hier. 23, 6 17 *Hier. 23, 7. 8 18 Hier. 23, 9 *Hier. 23, 9 cf. p. 275, 16 19 cf. Hier. 23,2 cf. Matth. 23,2 sec. Vulg. etc. 20 cf. Hier. 23, 3. Iudd. 5, 13 etc.

1 alius *P* traditur *V* traditis *Rp.c.* 2 digne *P* extiterint *TDMAV,Ra.c.* exstiterit *P* 3 heresem *M* quis chismata *m1OR* qui scismata *m2OR,DMAVP,Tp.r.* 4 eieciunt *Oa.r.* eos *Mp.c.* ecclesiam *Ma.r.* seperant *P,Ra.c.* 5 contra hunc *V* quarum *Ap.c.m3* 6 dominus] & *add. P* pristinā pascuā *A* et *om. A,Tp.r.* 8 uenient *Op.c.Da.c.* 9 germen] regem *MP,Aa.c.m2* 10 regnauit *P,MAa.c.* intellegit *P* 12 saluantur *Mp.c.* saluabuntur *Aa.c.* iudas *TM* iuda *RDVP.OAp.r.,v cum Vulg.* habitauit *VP,Ma.c.* 13 quo *ORMA* quod *DVP,Tp.c.m2 cum Vulg.* *alt.* uocauit *P* siue u. eum *post* noster *tr. P* 15 aebraice *P* sadec... *M* sadeceno (v *s.* o) *A* sadecemi *V* 16 penitus] ē *add. s. u. M* 18 siue] uel *D* in *om. v* 19 dicimus *P* sinagogae *TVP* sina goge *R* scribe *P* 20 phariseis *RDM* farisaeis *P* reliquis *Ma.c.* 21 principium *R*

inducitur pastor pastorum et princeps principum et rex regum et dominus dominantium, Christus uidelicet saluator noster, qui proprie est 'germen iustum' siue 'oriens iustus', de quo legimus: orietur in diebus eius iustitia et in alio loco: ecce uir, oriens nomen eius et subter eum orietur et aedificabit templum domino, ut, quomodo in Isaia 'Emmanuhel' appellatur, hoc est 'nobiscum deus', sic in Hieremia nomen accipiat 'iustitia nostra'; unde et apostolus loquitur: qui factus est sapientia nobis a deo et iustitia et sanctificatio et redemtio. cui contrarius Antichristus
p. 998 et habitator eius diabolus in Zacharia 'stultus pa|stor' dicitur.
4 et faciet, inquit, iudicium et iustitiam in terra; non enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio. in diebus illis et duae et decem tribus, Iudas et Israhel, pariter saluabuntur et de duabus uirgis iuxta Hiezechiel una uirga fiet nomenque eius, si iuxta LXX uocauerit eum dominus, appellabitur Iosedec, id est dominus iustus; si secundum Hebraicum, qui dixerunt: nomen eius uocabunt, dicetur: dominus iustitia nostra; hoc enim significat adonai sadecenu, pro quo Symmachus uertit: domine, iustifica nos!

1 cf. I Tim. 6, 15. Apoc. 17, 14. 19, 16 4 Ps. 71, 7 5 Zach. 6, 12 6 cf. Esai. 7, 14 7 cf. Matth. 1, 23 8 *Hier. 23, 6 9 *I Cor. 1, 30 11 cf. Zach. 11, 15 12 Hier. 23, 5 13 Ioh. 5, 22 15 cf. Ezech. 37, 17. 19 17 *Hier. 23, 6 Hier. 23, 6 18. 19. 20 *Hier. 23, 6

1 regx *R* 2 uidelicet] & *add. s. u. M* 6 aedificauit *VP,Ma.c.* aedificabitur (b *ex* u) *A* esaia *MVP,DAp.c.* emmanuel *RP* enim manuhel *V* 8 nostra] a c̄trario (*in ras.*) *M, om., sed 6 fere litt. eras. A* 10 sc̄ifitio (*sic*) *P* redemtio *m1O* redemptio *cet.* anthichristus *M* anty- *A* anticr. *TDP* est *add. P* 11 eius habitator *v* zaccharia (h *s. u.*) *M* 13 pater *om. T* omnem *Ma.r.* 14 iuda *VPv* 15 de *om. D,Ra.c.* 16 hiezechiel *RV* hiezechihel *OTM*, (hi *eras.*) *D* iezechiel (*pr.* i *s. u.*) *A* ezechiel *P* si] siue *RMV* uocarit *T* uocabit *Ap.c.m2* 17 iosedec *ODV* iosedech *TR*, (-sae-) *P* iosedee *Ma.c.* iosedesin *Ap.c.* 18 si] siue *Mp.c.*

23, 7. 8 XLVI. *Propter hoc ecce dies ueniunt, dicit dominus, et non dicent ultra: uiuit dominus, qui eduxit filios Israhel de terra Aegypti, sed: uiuit dominus, qui eduxit et adduxit semen domus Israhel de terra aquilonis et de cunctis terris, ad quas eieceram eos illuc, et habitabunt in terra sua.* Hoc omne capitulum in LXX 2 non habetur; cuius hic sensus est, quod nequaquam per Mosen populus dei de Aegypto liberetur, sed per Iesum Christum de omni orbe terrarum, in quem dispersus fuerat. quod ex parte et nunc completur in mundo et ex toto complebitur, quando de oriente et occidente, septentrione et meridie uenient et discumbent cum Abraham, Isaac et Iacob, ut, postquam subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israhel saluus fiat.

23, 9a (6 b) XLVII. *Ad prophetas* siue *in prophetis* uel *contra prophetas.* Hic titulus, ut supra diximus, in editione LXX finis anterioris capituli positus est, ubi scriptum legimus: e t h o c e s t n o m e n, q u o d a p p e l l a b i t e u m d o m i n u s I o s e d e c i n p r o p h e t i s. quod plerique ignorantes uaria explanationis deliramenta confingunt; multoque melius fuerat simpliciter inscientiam confiteri quam imperitiae suae alios heredes facere. est autem sermo c o n t r a p r o p h e t a s, immo pseudopro- 2 phetas Hierusalem et Samariae, quos nunc communi et uulgato nomine ‘prophetas’ uocat, de quibus scriptum est in

6 *Hier. 23, 7. 8 11 cf. Matth. 8, 11 13 cf. Rom. 11, 25. 26 15 *Hier. 23 9 16 cf. p. 273, 15 17 *Hier. 23, 6 22 *Hier. 23, 9

1 nenient *D,Op.c.m2* dicit dñs *ante* ecce *tr. P* 2 quia *M* 5 eiceram *P,Op.r.Va.c.* 6 habitabitur *T* 7 quod *om. O,Da.c.m2* 8 mosen *O* moysen *cet. v* de] die *R* 9 xp̄m *om. V* orbi *OD* urbe *Va.c.; cf. p. 228, 2* quo *Ap.c.* 11 de *om. P* septen trionē *Oa.r.* 12 habraham *TRP,Oa.c.,* & *add. P* isac *M* 13 intrauerit *T* 14 fiet *DVa.c.* 15 ad] a *R* in *om. MAVP* 16 LXXta in aeditioñ *P* 17 anterioribus *Ra.r.* ubi *om. M* adscriptum *M* 18 quod *OD* quo *cet. v* appellauit *codd.* (*corr. MA*) eum *om. T,Pa.c.* iosedech *TRVP* 20 deleramenta *P* fuerit *V* 21 inscitiam *Av* 22 pseudo] seudo (*ex* spe a dō) *M* ipse ad. (*ex* spe a dō) *A* 23 hierusalem *exp.,* et *om. R*

consequentibus: et in prophetis Samariae uidi iniqui-
tatem statimque: et in prophetis Hierusalem uidi
horribilia. quando autem ponit coniunctionem 'et', ostendit
superiora de prophetis dicta domini, qui et ipsi pseudoprophe-
tarum similes exstiterunt.
23, 9 b (9) XLVIII. *Contritum est cor meum in medio mei* —
siue *in me* —, *contremuerunt* — siue *commota sunt* —
omnia ossa mea; factus sum quasi uir ebrius et
p. 999 *quasi homo madidus* — siue | *superatus* — *uino a*
facie domini et a facie uerborum sanctorum eius
2 siue *et a facie decoris gloriae eius.* Considerato uultu
omnipotentis dei, hoc est patris, et considerato uultu filii,
qui iuxta apostolum 'splendor gloriae' illius appellatur et 'forma
substantiae dei', propheta et animo et corpore perhorrescit et
intellegit esse se nihili, secundum quod et in alio loco dici-
tur: ut iumentum factus sum apud te, siue uictimam
conscientiae et humilitatis suae offert deo iuxta illud, quod in
psalmis scribitur: sacrificium deo spiritus contribulatus;
3 cor contritum et humiliatum deus non spernit. ossa
autem, quae contremuerunt siue commota sunt, illa intellegamus,
de quibus idem Dauid canit: omnia ossa mea dicent:
domine, quis similis tui? factus est quasi ebrius et quasi
homo madidus — siue superatus — uino nullam habens intel-
legentiam nullamque sapientiam; dominus enim nouit cogi-
4 tationes hominum, quoniam uanae sunt. si autem hoc
ita est, ubi sunt, qui perfectam in homine iustitiam praedicant?

1 *Hier. 23, 13 2 *Hier. 23, 14 7. 9. 11 *Hier. 23, 9 13 cf. Hebr. 1, 3 16 Ps. 72, 22 (23) 18 *Ps. 50, 19 21 *Ps. 34, 10 22 Hier. 23, 9 23 *Hier. 23, 9 24 *Ps. 93, 11 26 *praedicant*] scil. Pelagiani

1 et *om. V* 3 orribilia *RP, Ma.c.* et *eras. M* 5 extiterunt *TDMAVP* 8 ebreus *R* ebriosus *P* 9 (= 23) soporatus *v* a *ante* uino *add. Tp.c.m2 cum Vulg.* 11 et *om. TV* a *om. v* considerate *R* 13 illius gloriae *v* 14 perorrescit *V, MAa.c.* 15 se *om. T* nihil *MAP* 18 scribitur] legitur *v* 21 item *Ma.c.* 22 tui] tibi *MAVP* *pr.* quasi] uir *add. s. u. m2A* 23 superatur *P* 24 enim *om. T* 26 hominem *P, Ma.c.*

quodsi responderint de sanctis se hoc dicere, non de semet ipsis, certe nullum puto sanctiorem esse Hieremia, qui uirgo, propheta sanctificatusque in utero ipso nomine praefigurat dominum saluatorem. Hieremias enim interpretatur 'domini excelsus'.

23, 10 IL. *Quia adulteris repleta est terra, quia a facie maledictionis* — siue *iuramenti* — *luxit terra, arefacta sunt arua* — siue *pascua* — *deserti; factus est cursus eorum malus et fortitudo eorum dissimilis.* Hoc, quod nos de Hebraico posuimus: quia adulteris repleta est terra, in LXX non habetur, qui
'iuramentum' dixere pro 'maledictione'. redditque causas, quod 2
propter adulteria et maledicta siue superfluum iuramentum, immo periuria, frugum sterilitas consecuta sit. quicquid de terra Iudaea iuxta litteram intellegis, refer ad congregationem credentium, quoniam propter adulteria et mendacia siue periuria uirtutum et donationum dei sterilitas in ecclesiis sit.

23, 11. 12 L. *Propheta namque et sacerdos polluti sunt et in domo mea inueni malum eorum, ait dominus. idcirco uia eorum erit quasi lubricum in tenebris; inpellentur et corruent in ea, quia afferam* — siue *inferam* — *super eos mala, annum uisitationis eorum, ait dominus.* Quando in ecclesia dei, et maxime
p. 1000 in principibus eius, inueniuntur mala, sciamus esse conpletum: propheta et sacerdos polluti sunt; in domo mea
inueni mala eorum, ait dominus. domus autem Christi 2

2 cf. Hier. 16, 2 3 cf. Hier. 1, 5. 7. 8 *Hier. 23, 10 10 Hier. 23, 10 11. 12 *Hier. 23, 10 12 Hier. 23, 10 22 *Hier. 23, 12 25 *Hier. 23, 11

1 hoc se *v* semet] se *v* 2 nullo *V* hieremiam *P* 6 *pr.* qua *MAa.c.* adulteriis *D,OMAp.c.* 8 arefacte *P* deserti] et *add. v* 9 currus *V* 10 ebraico *P,Dp.c.* possuimus *M* possumus *P* 11 adulteriis *MP,DAp.c.m2* 12 dicere *P* 14 periuriū *Ap.c.m3* 15 iudea *TRD* refert *VP,MAa.r.* 16 adulteriam *Pa.r.* 17 dominationum *M,Oa.c.* donationem *P* 19 domū meā *P* mala *v* ait] dicit *T* 20 lubricum] lubri siue inferā cum *P* 21 implentur *V* enim *add. D,OMAp.c.m2 cum Vulg.* 21 quia afferam] afferam enim *Vulg.* 24 inueniunt *TP* sciemus *T* 25 sunt] & *add. s. u. m2A* domum meam *P* 26 mala] maculam *V*

ecclesia est, de qua et Paulus scribit ad Timotheum: ut scias,
quomodo oporteat te in domo dei conuersari, quae
est ecclesia dei uiui, columna et firmamentum
ueritatis. in propheta doctorem accipe, in sacerdote mini-
sterii dignitatem; qui si praua mente consenserint, erit uia
eorum in lubricum et in tenebris nec habebunt dominum
loquentem: ego lux in mundum ueni, ut omnis, qui
credit in me, in tenebris non maneat. unde sanctus
loquitur omnes tenebras fugiens: signatum est super nos
lumen uultus tui, domine; dedisti laetitiam in
3 corde meo. cum autem fuerint in tenebris et in uia lubrica,
errore uidelicet heretico, ad omnem motum inpellentur et
corruent. et infert super eos dominus mala, non quo mala
sint, ut dominus mala inferat, sed mala his, qui sustinent
supplicia; alioquin eadem et mala et bona sunt: mala iuxta
4 eos, quos cruciant, bona iuxta eos, quos emendant. et hoc
notandum, quod annus uisitationis domini correctio peccantium
dicatur atque cruciatus iuxta illud, quod scriptum est: uisi-
tabo in uirga iniquitates eorum et in uerberibus
peccata eorum; misericordiam autem meam non
dispergam ab eo.
23, 13 LI. *Et in prophetis Samariae uidi stultitiam* —
siue *iniquitatem* —; *prophetabant in Bahal et deci-
piebant populum meum Israhel.* Ego prophetas Samariae
iuxta mysticos intellectus proprie hereticos dici puto et omnes,

1 I Tim. 3, 15 7 Ioh. 12, 46 9 Ps. 4, 7. 8 (7) 18 Ps. 88, 33. 34 22 *Hier. 23, 13

1 Paulus] apostolus *v* ad] a *V* thimoteum *M* 2 quo *P* te oporteat *v* 4 sacerdotem *P* 5 prauam mentem *V* erint *P* 8 nom *P* 11 cor meum *APv* 12 hereticorum *P* 13 inferet *V, Dp.c. Ap.c.m2* eum *P* 14 sunt *T* ut] aut *Mp.c.* 15 *alt.* et *om. VP* sunt et bona *Dv* 16 *pr.* quos—eos *in mg. MV* inmendent *P* 18 cruciatur *O, Da.c.* 19 *alt.* in *om. V, Ma.c.* 20 pecca *M* 22 stultitiam] fatuitatem *Vulg.* 23 prophetant *Ma.c.* baal *TRVP (semper)* et decipiebant in ba(h)al *add. VP, MAa.c.* 24 propheta *Ma.c.m2* 25 misticos *RFV* mixticos *P* intellectos *DMAa.c.* omnis *TD*

qui iactant falsi nominis scientiam. quomodo autem prophetae 2
Samariae, quicquid loquebantur, prophetabant in Bahal, idolo uidelicet daemonibus consecrato, sic heretici, quicquid loquuntur in ecclesia siue extra ecclesiam, ut supplantent populum Israhel, qui prius cernebat deum, loquuntur in daemonibus; unde et significanter ait: et in prophetis Samariae uidi stultitiam; non enim habent eum, de quo dicitur: 'Christus dei uirtus et dei sapientia'.

23, 14 LII. *Et in prophetis Hierusalem uidi similitudinem* — siue *horribilia* —, *adulterium et iter mendacii; et confortauerunt manus pessimorum, ut non conuerteretur unusquisque a malitia sua* — siue *a uia sua pessima* —; *facti sunt mihi omnes*
Sodoma et habitatores eius quasi Gomorra. 'Non 2
solum', inquit, 'in hereticorum conciliabulis haec reperta sunt, sed in prophetis quoque Hierusalem, id est doctori-
p. 1001 bus ecclesiae, uidi similia siue horribilia adulterantium uerbum dei et ingredientium per uiam mendacii, ut hereticorum fallaciis adquiescerent et confortarent manus pessimorum eorumque mala suis sceleribus adiungerent et, quos corrigere debuerant, ducerent in interitum. qui hoc fecerint, non se aesti- 3
ment inpunitos! erunt enim et ipsi et hi, quibus fauent, quasi Sodoma omnesque, qui habitant cum eis nec recedunt a talibus, quasi Gomorra'. exultet igitur, quantum uult, doctrina pessima et glorientur prophetae Hierusalem, quod optinuerint per men-

6 *Hier. 23, 13 8 cf. I Cor. 1, 24 10. 13 *Hier. 23, 14

1 aut *P* 3 locuntur *TF* 5 primus *M* cernebant *VP* tenebat *R* locuntur *FMV* 6 significantur *FP* 7 stultitia *P* habet *P* 10 orribilia *RMVP* adulterantium *Ap.c.m2 cum Vulg.* et *om. T* itē *V* 11 comfortauerunt *A* 12 ut] & *T* non *om. O,Da.c.m2* conuerterentur *Pa r.* conuertetur *T* 13 omnis *T* ut *postea add. A cum Vulg.* quasi *add. Erasmus v; cf. lin. 22 et p. 280, 2* 14 eins ēṭ *V* gomurra *TR* 15 repperta *A* 17 orribilia *RFMP* 20 debuerent *Ma.c.* 21 in *om. Ma.c.m2* haec *Va.c.* 22 hii *OP,Dp.c.* 23 habitantur *v* recedent *v* 24 gomorrae *P* 25 glorientur] n *s. u., sed eras. M* glorietur *Aa.c.m2* op(b)tinuerunt *V(O),Da.c.*

dacium et confortauerint manus pessimorum, finis eorum erit quasi Sodoma et Gomorra.

23, 15 LIII. *Propterea haec dicit dominus exercituum ad prophetas: ecce ego cibabo eos absinthio* — siue *doloribus* et iuxta Symmachum *amaritudine* — *et potabo eos felle* — siue *aqua amara* —, *quia a prophetis Hierusalem est egressa pollutio in omnem*
2 *terram.* Utamur hoc testimonio aduersum eos, qui epistulas plenas mendaciorum et fraudulentiae atque periurii in orbem dirigunt, ut et aures polluant audientum et existimationem simplicium laedant, quod impleatur in eis hoc, quod scriptum est: a prophetis Hierusalem est egressa pollutio in omnem terram; non enim eis sufficit iniquitatem propriam deuorare et proximos laedere, sed, quos semel oderunt, per uniuersum orbem infamare conantur et ubique seminare blasphemias.

23, 16. 17 LIV. *Haec dicit dominus exercituum: nolite audire uerba prophetarum, qui prophetant uobis et decipiunt uos! uisionem cordis sui loquuntur et non de ore domini. dicunt his, qui blasphemant me* — siue *abiciunt uerbum meum* —: *locutus est dominus: pax erit uobis; et omni, qui ambulat in prauitate cordis sui, dixerunt: non uenient super*
2 *uos mala.* Ne putaret se populus alienum esse a culpa, si peruersis adquiesceret doctoribus, 'nolite', inquit, 'audire uerba prophetarum, qui uobis prophetant mendacium et decipiunt uos', — par enim erit poena et magistro et di-

5. 6. 12 *Hier. 23, 15   21 *Hier. 23, 17   25 *Hier. 23, 16

1 confortauerunt *Pa.c.* 2 gomurra *T* 4 uos *D* absenthio *P,Va.c.* 6 quia a prophetis] a prophetis enim *Vulg.* 7 est *om. V* egressa est *Vulg. v, ante* a prophetis *tr. v* in] super *Vulg.* 8 testimoniū *F,Pa.c* eas *T* 9 urbem *Ma.c.Aa.c.m1 et p.c.m3* 10 ut] quod *P* *pr.* et *om. M* audientum *OTA* -ium *cet. v* estimationem *V* 12 est *eras. R* 13 iniquitatem propria *M* 15 uniuersa *P* 16 blasphemiam *V* 18 uobis] mendatiū *add. P* 19 locuntur *V,Op.c.Aa.c.m2* et *eras. A, om. Vulg.* 20 plasphemant *P* (= *p. 281, 2*) 21 loquu.tus *P* 22 ambulant *V,Ra.c.* 23 ueniant *Ra.c.* ueniet *Vulg.* 24 malum *Vulg.* se *s. u. m3A* 26 mendatio *T*

scipulo — 'non loquuntur ex ore domini, sed ea, quae in suo corde simularunt. dicunt his, qui blasphemant me' — hereticis uidelicet atque peruersis — 'siue qui abiciunt sermonem meum, quid dicunt?: locutus est dominus: pax erit uobis; ne timeatis dura supplicia nec uanis comminationibus terreamini; pax erit uobis atque tranquillitas et, quicquid dicimus et annuntiamus uobis, locutus est dominus: nec
p. 1002 ueniet super uos malum, quod timetis | pro mala conscientia, sed bonum, quod uobis locutus est dominus.'

23, 18 LV. *Quis enim affuit in consilio domini et uidit et audiuit sermonem eius? quis considerauit uerbum illius et audiuit?* Ubi nos interpretati sumus 'in consilio domini' et in Hebraico scriptum est 'bassod', Aquila 'secretum', Symmachus 'sermonem', LXX et Theodotio 'sub-
stantiam' siue 'subsistentiam' interpretati sunt. et est sensus: 2
'nolite credere, o uulgus indoctum, prophetis uobis falsa annuntiantibus, qui dicunt haec: locutus est dominus: pax erit uobis; non ueniet super uos malum! unde enim possunt dei nosse secreta aut quo annuntiante domini didicere consilium? quomodo ad eos diuinae dispositionis sermo peruenit?' quidam nostrorum in hoc loco se repperisse putant, ubi dei scribatur substantia.

23, 19. 20 LVI. *Ecce turbo* — siue *tempestas* et *commotio* — *dominicae indignationis egreditur et tempestas erumpens super caput impiorum ueniet et non*

2 Hier. 23, 17 3 *Hier. 23, 17 4. 6. 7. 8 Hier. 23, 17 12 Hier. 23, 18 14. 15 *Hier. 23, 18 17 Hier. 23, 17 23 *Hier. 23, 19

1 ea quae] eaq. *V* 4 qui *codd.* (*corr. m2A*) 5 nec] ne *P* 6 quicquid] qui *V* 7 nec] non *P* 9 nobis *Ap.c.* locutus est uobis *V* 10 in *om. P* consilio *MAVP* concilio *OTRD* (= *lin. 13*); *cf. p. 282, 20. 283, 21* uid& *Ma.c.* 13 domini *om. v* ebraico *P* basod *v* 14 symachus *P* substantia *T* 15 subsistentiãę *T* 19 noscere *M,Ap.c.m3* quo—consilium *om. R* dño *P* dei *v* dedicere *P* 20 eos] qui *add. R* dispensationis *Ap.c.m3* dispersionis *V* 21 reperisse se *v* reperisse *TVP* 22 describatur *v* substantiam *Oa.r.* 24 egredietur *v cum Vulg.* 25 et *om. Vulg.*

reuertetur furor domini, usque dum faciat et
usque dum compleat cogitationem cordis sui; in
2 *nouissimis diebus intellegetis consilium eius.* Qui
supra dixerat: 'locutus est nobis dominus: pax erit
uobis' et quos corripuerat, quod non possent uentura cogno-
scere nec dei nosse sententiam, nunc ostendit per contraria eos
omnino nescire: pro pace enim et securitate tempestatem
uenire Babyloniam et uenire non super quoslibet, sed super
capita impiorum uel uniuersi populi uel eorum, qui falsa
populo nuntiabant. nec sicut in praeteritis temporibus dei
iram furoremque placandum, sed, quod praedixit et saepissime
comminatus est, opere complendum et cogitationem illius
3 atque sententiam impiorum suppliciis conprobandam. 'cum',
inquit, 'extremum captiuitatis tempus aduenerit et optinuerit
uos uictor exultans et manus stridore uinxerit catenarum,
tunc intellegetis consilium eius, quod uos frustra nunc
scire iactatis'.

23, 21. 22 LVII. *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant;*
non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. si ste-
tissent in consilio meo et nota fecissent uerba
mea populo meo, auertissem utique eos a uia sua
2 *mala et pessimis cogitationibus suis.* Hunc sensum
et apostolus explicat ad Romanos: et sicut non probaue-
runt deum habere in notitia, tradidit eos deus in
reprobum sensum, ut faciant, quae non conueniunt,

4 Hier. 23, 17 5 cf. Hier. 23, 18 16 Hier. 23, 20 23 *Rom. 1, 28. 29

1 reuertitur *P* 2 cogitationes *v* 3 intellegetis *TV* intellegitis *P,RDMAa.c.Op.c.* quae *A* 4 dixerant *Erasmus v* est] in *add. A* 5 possunt *T* possint *P* 7 securitates *Ma.r.* 8 babiloniam *R* 11 praedixerit *MAp.c.* praedixi *P* 13 conprobandum *P* 14 tempus captiuitatis *M,Da.c.* obstinuerit *Ma.r.* 15 nos *MVP,Aa.c.* manus] ex *add. T* tridore *Ta.c.m2* uincxerint *M* cathenarum *MA* 16 intellegitis *P,TAa.c.* quod] quos *V,Ta.c.m2* 22 et] a *add. DMAP,Op.c.,v cum Vulg., om. TRV* pessimis *post* suis *tr. Vulg.* 24 habere dm̄ *P* notitiam *TMAP* 25 conueniant *P*

repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione,
nequitia, auaritia et ceteris. cum enim semel se tradi-
derint falsi doctores mendaciis atque periuriis et mortibus
p. 1003 deceptorum, non pedetemptim | nec considerato gradu, sed prae-
cipites currunt ad interitum et suum et eorum, quos dece-
perint. nec loquitur eis dominus, sed ipsi loquuntur quasi 3
ex ore domini, de quibus et dicitur: 'si stetissent in con-
silio meo — hoc est: si meae uoluissent adquiescere uolun-
tati — et nota fecissent uerba mea populo meo non
blandientes eis et adulatione perdentes, ut dicerent: non habetis
peccata, perfectam iustitiam possidetis; sanctitas et pudicitia
atque iustitia in uobis tantummodo repperitur. et ego non
tradidissem eos in inmunditiam et ignominiam, ut facerent,
quae non conueniunt, et sequerentur cogitationes suas pessi-
mas'. contemplemur hereticos, quomodo semel desperantes sa- 4
lutem gulae se tradant et deliciis, uescantur carnibus, fre-
quentes adeant balneas, musco fraglent, unguentis uariis deli-
buti quaerant corporum pulchritudinem. semel enim futura
non sperant nec credunt in resurrectionem. quod cum sermone
non pandant, ostendunt operibus; si enim crederent, ista non
facerent. et in hoc loco, ubi scriptum est: si stetissent in
consilio meo, Aquila, Symmachus et Theodotio et LXX ut
supra similiter transtulerunt.

7. 9. Hier. 23, 22 17 cf. Am. 6, 6 21 Hier. 23, 22 22 cf. p. 281, 13

1 repletus *P* 2 cetera *Mp.c.* uitiis (mali) *add. in mg. m. rec. M*(*R*) traderint *V* 4 pedetempti *FV* pedetimtim *P* 5 corruunt *P* 6 *alt.* loquunt *Ma.c.m2* locuntur *AV* 7 et *om. F* in] hij *M* 8 me *P* 10 eos *F* et] nec *D* dicerint *Ma.c.* 11 pudititia *RV* 12 atq. iustitia *s. u. V, om. R* tantumodo *V* reperiuntur *v* non *om. M* 13 inmundicitiam *V* 15 contemplemus *P* 16 tradunt *F* & disperantes salutem *add. P* frequentes *TRP,Oa.c.m2* frequenter *DFMAV; cf. p. 35, 19. 38, 10* 17 balnea *F,Mp.r.* ballneas *Pa.c.* musto *Mp.c.* fraglent *m2A* frag•rent (*ex* fraglent?) *V* fragrent (*ex* flagrent) *R* flagrent *cet.* ungentis *RMV,Ap.c.* delibati *P,MAa.c.* 18 quer̃ *P* 19 non] nec *V* nec] neque *v* in *om. V, exp. A* sermonẽ *V* 20 pendant *T* crederint *Aa.c.* crediderent (*ex* credederint) *M* 21 hoc] alio *V* ubi *om. V* 22 Aquila] et *add. v*

23, 23. 24 LVIII. *Numquid deus e uicino ego sum, dicit do-*
minus, et non deus de longe? si occultabitur uir
in absconditis, et ego non uidebo eum?, dicit do-
minus; numquid non caelum et terram ego impleo?,
ait dominus. LXX: *deus appropinquans ego, dicit*
dominus, et non deus de longe. si abscondetur
homo in absconditis, et ego non uidebo eum?, dicit
dominus; numquid non caelum et terram ego im-
2 *pleo?, dicit dominus.* Aquila et Symmachus similiter
interpretati sunt: numquid deus de propinquo — siue
uicino — ego sum et non deus de longe? LXX uero et
Theodotio sensu uertere contrario, ut dicerent: deus appro-
pinquans ego, dicit dominus, et non deus de longe,
quod scilicet superiores asserant deum non tantum uicina,
sed et ea, quae longe sunt, cognoscere nec praesentia, sed
futura conspicere; isti uero ubique deum aestiment esse prae-
sentem nec aliquem esse locum, ubi non assit deus. omnibus
enim et praecipue sanctis appropinquat deus, quomodo si
uestimentum adhaereat cuti; peccatores autem longe rece-
3 dentes ab eo peribunt. hunc sensum et in psalmis legimus:
quo ibo ab spiritu tuo et a facie tua quo fugiam?
p. 1004 si ascendero in | caelum, tu illic es; si descendero
in infernum, tu ades; si sumsero pinnas meas dilu-
culo et habitauero in extremis maris, etenim illuc
manus tua deducet me et tenebit me dextera tua.

5 Hier. 23, 23. 24 10. 11. 12 *Hier. 23, 23 21 Ps. 138, *7. *8. 9. 10

1 nūqui *ORa.c.* putasne *Vulg.* uicinio *V* 4 (= 8) implebo *V* 5 ait *OTR* dicit *DMAVP v cum Vulg.* 6 absconditur *OTP,Da.c.m2* 7 absconditos *Pa.c.* absconditi *V* 9 simmachus *Pa.c.* 10 siue] e *add. s. u. M* de *add. v* 12 sensum *VD* 14 dñm *R* uicina] e uicino *Mp.c.* 16 aestiment *AV* aestimant *M,Ra.c.Tp.c.,v* aestimantes *D,* (antes *in ras.*) *O* exstiment (*sic*) *P* 17 nec] ne *P* absit *P* 18 adpropinquant *Ma.r.* 19 uestimenta *M* adhaereat *OV* adhereat *TDA,Ra.c.* adhereant *Mp.c.* adereat *P* 21 *pr.* ab *O,* (*ex* ad) *T,Ma.r.* a *cet. v* *alt.* quo *om. V* 22 es] et *add. DV,Mp.c.* ascendero *P* 23 in] ad *Da.c.m2,v* tu *ORMA, om. TDFVP* sumsero *T,Ra.c.* -ps- *cet.* pinnas *OTP* pennas *RDFMV,Ap.c.* meas *om. D* deluculo *P,Ma.c.* 25 deducit *P* *alt.* tua] mea *Ra.c.*

Amos quoque in haec uerba consentit dicens: si descen- 4
derint usque ad infernum, inde manus mea educet
eos, et si ascenderint usque in caelum, inde de-
traham eos; et si absconditi fuerint in uertice
Carmeli, inde scrutans auferam eos, et si cela-
uerint se ab oculis meis in profundo maris, ibi
mandabo serpenti et mordebit eos. rursumque in
superiore psalmo: quia tenebrae, ait, non obscurabuntur
a te et nox sicut dies inluminabitur; sicut tenebrae
eius, ita et lumen eius. quod autem in prophetis crebro 5
dicitur: 'haec dicit dominus', propterea semper infertur,
ne contemnantur quasi uerba prophetarum, sed ammoneantur
iugiter dei sermones esse, quos loquuntur.

23, 25–27 LIX. *Audiui, quae dixerunt prophetae prophetantes in nomine meo mendacium atque dicentes: somniaui, somniaui* — siue *uidi somnium* —. *usquequo istud in corde est prophetarum uaticinantium mendacium et prophetantium seductiones* — siue *uoluntates* — *cordis sui? qui uolunt* — siue *cogitant* — *facere, ut obliuiscatur populus meus nominis mei propter somnia eorum, quae narrat unusquisque ad proximum suum, sicut obliti sunt patres eorum nominis mei propter Bahal* siue *in Bahal.* Quia superior titulus contra prophetas est siue ad 2
prophetas, quos perspicue pseudoprophetas intellegimus —

1 Am. 9, 2. 3 8 Ps. 138, 12 16 *Hier. 23, 25 19 *Hier. 23, 26 19. 23 *Hier. 23, 27 24 *Hier. 23, 9 Hier. 23, 9

1 discenderunt *P* 2 meae ducet *O,Ra.c.* 3 descenderint *Ta.c.m2* in] ad *v* traham *V* 6 profundum *T* 8 superiore *OTR* superiori *DAVP, Mp.c.,v; cf. p. 238, 12* psalmo] ait *add. s. u. M* ait *om. V,Mp.r.* 12 n-c *RMa.c.* 13 esse sermones *v* loquantur *V* 16 *alt.* somniaui *add. s. u. m2 D, om. cet. v (cf. 286, 12)* uide *Ma.c.* 17 est in corde *v cum Vulg.* uatiginantium *Ma.c.m2 (= p. 286, 14)* 18 seductionē (- *add. m2*) *T* 19 uoluptates *P* siue] seque (que *s. u. m2*) *T* 20 ut] &' *P* 21 narrant *V,Dm2,MAa.r.* 25 speudopr. *T*

sunt autem multa genera prophetandi, quorum unum est
somniorum, quale fuit in Danihel —, idcirco et ad eos pro-
phetalis sermo dirigitur, qui credunt somniis et omnia, quae
cernunt, putant reuelationem esse diuinam, quae proprie sanctis
et seruis dei aperitur. quodsi legimus Pharao et Nabuchodo-
nosor impios reges uidisse somnia, quae uera fuerint, non
eorum fuit meriti, qui uiderunt, sed ut per occasionem eorum
sancti uiri Ioseph Danihelque clarescerent et dura corda atque
indomabilia tyrannorum propria conscientia sentirent domini
3 maiestatem. sunt hodieque somniatores in ecclesia, et maxime
in nostro grege, qui errores suos domini iactant prophetiam
et crebro ingerunt: somniaui, somniaui; quos corripit
dominus dicens: 'usquequo istud in corde est prophe-
tarum uaticinantium mendacium et prophetantium
4 seductiones cordis sui? hoc autem faciunt, ut, quomodo
p. 1005 antiquus populus, qui de Aegypto egres|sus est, oblitus est
nominis dei, sic et posteri eorum obliuiscantur mei'. huiusce-
modi autem prophetatio non est in nomine domini, sed in
nomine Bahal, quod proprie idolum Sidoniorum est siue Baby-
lonium et uicino nomine appellatur Bel.

23, 28. 29 LX. *Propheta, qui habet somnium, narret somnium et, qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum uere! quid paleis ad triticum?, dicit*

2 cf. Dan. 2, 1 5 cf. Gen. 41, 1. Dan. 2, 1 8 cf. Ezech. 2, 4
12 Hier. 23, 25 13 *Hier. 23, 26

1 est *om.* *P* 2 somnium *Mp.c.* somniarum *P* daniale *P* Daniele *v* et *om.* *V* 3 somniis *om.* *T* 4 cernant *P* 5 apperitur *TD* legemus *P* nabucod. *P* 6 impius *P* 7 ut] & *R* per] super *R* pro *V* occasionem *Va.r.* eorum occasionem *v* 9 thyrannorum *M* constientia *M* 10 hodie quoque *v* 11 iactent *F* prophetia *P* 12 *alt.* somniaui *om.* *P* somnia *F* 13 est in corde *v* prophetantium *v* 14 mendantium *P* et *om.* *M* 15 seductionis *Aa.c.* seductionē *V* 16 antiquis *Ra.c.* antiquos *Ma.c.* qui *om.* *MA* est *eras.* *MA* 17 posterior *Ma.r.* me *MA* 19 sydoniorum *DA* 20 uicino *RAVP* uitino *Ma.c.m2* uicini *OTF.Da.c.m2* behel *M*, (hel *in ras.*) *A* beher *V* beel *P* 23 tritticum *M* (*semper*)

dominus; numquid non uerba mea sunt sicut ignis, ait dominus, et quasi malleus — siue *securis — conterens petram?* Eorum est exponere somnium, qui dei merentur habere sermonem et dicere: 'haec dicit dominus', quibus locutus est dominus, in quibus ueritas est
et non mendacium fraudulentum. quid sibi uolunt hereticorum 2
paleae ad triticum ecclesiae? de quo Iohannes Baptista plenius loquitur, quod purget Christus aream suam et uentilabro paleas uentorum flatibus dispergendas urendasque ignibus derelinquat, triticum autem condat in horrea, ut fiat caelestis panis et loquatur unusquisque credentium: gustate et uidete, quoniam suauis est dominus! et pulchre doctrina peruersa paleis conparatur, quae medullam non habent nec possunt nutrire credentium populos, sed de inanibus stipulis conte-
runtur. et quia solent semper heretici prospera polliceri et 3
caelorum regna peccatoribus pandere, ut dicant: 'parata sunt tibi regna caelorum, potes imitari maiestatem dei, ut absque peccato sis; accepisti enim liberi arbitrii potestatem et legis scientiam, per quam consequaris, quod uolueris', decipiuntque blanditiis miseros, et maxime mulierculas oneratas peccatis, quae circumferuntur omni uento doctrinae, semper discentes et numquam ad scientiam ueritatis peruenientes, et omnes auditores suos adulatione decipiunt, idcirco dominus uerba sua hereticorum paleis conparans dicit: 'numquid non uerba mea sunt quasi ignis, dicit dominus, et quasi mal-
leus conterens petram? meus enim', inquit, 'sermo nuntiat 4

2 Hier. 23, 29 8 cf. Matth. 3, 12. Luc. 3, 17 11 Ps. 33, 9 20. 21 II Tim. 3, 6. 7 21 cf. Eph. 4, 14 24 Hier. 23, 29

1 mea uerba *D* sicut] quasi *Vulg.* 2 ait] dicit *v cum Vulg.* securus *Pa.c.* 3 eorum] quorum *P* 4 dicit *om.*, dt (*sic*) *in mg. add. m2 M* 6 qui *Ma.c.* 7 palleae *Aa.r.* (*semper*) iohannis *O,Ta.c.* 8 xps *OTRFD* dñs *cet. v* uentilabro et *Ap.c., Victorius* 9 dispergendasq; *P* urendasque *om. P* 10 orrea *P* 11 quam *TMAP* 12 pulcre *M* 13 *in uerbis* quae me(dullam) *desinit T* 14 populus *O* manibus *Vp.c.* conterentur *V,Pa.c.* 15 haeretici semper *v* 16 parita (*sic*) *P* 17 potest *VP,MAa.r.* 20 oneratis *RDa.c.* honeratas *Mp.c.* honoratas *P(V?)* 26 conterens *s. u. m3 M* conterent *Ra.c.*

futura supplicia, ut deterreat homines a peccando', et paleis
peccatorum minatur incendium, ut hereticorum corda dura et
instar silicis indomabilia sermonis sui malleo conterantur,
auferenŝ cor lapideum, ut ponat pro eo cor carneum, molle
uidelicet et, quod possit dei suscipere et sentire praecepta.
5 tale quid et per Hiezechiel dominus loquitur, quod pseudo-
p. 1006 prophetae blanditiis suis li|nant parietem absque temperamento,
qui postea imbre uehementi et ueritate iudicii subruatur, et
pseudoprophetides consuant ceruicalia sub omni cubito manus,
ut faciant peccatores requiescere et nequaquam iram dei la-
6 crimis mitigare. pro 'malleo' LXX 'securim' interpretati sunt,
illam uidelicet, de qua Baptista Iohannes loquitur: i a m s e-
c u r i s a d r a d i c e s a r b o r u m p o s i t a e s t. haec securis
infructuosas succidit arbores et hic malleus conterit durissi-
mos lapides. unde et Naum propheta loquitur: f u r o r e i u s —
hau dubium quin dei — c o n s u m e t p r i n c i p a t u s e t p e t r a e
c o n t e r e n t u r a b e o. hoc contra hereticos. ceterûm de eccle-
siasticis uiris scriptum est, quod malleus et securis non sint
audita in domo dei.

2 cf. Ezech. 2, 4 4 cf. Ezech. 11, 19. 36, 26 6 cf. Ezech. 13, 14. 15 9 cf. Ezech. 13, 18 11 Hier. 23, 29 *Hier. 23, 29 12 *Matth. 3, 10 15 *Nah. 1, 6 18 cf. III Reg. 6, 12 (7)

1 appeccando *V* 2 comminatur *v* 3 sermones *MP,Aa.c.* conterat *Ap.c.* 5 *pr.* et *om. M* posset *MAa.c.* 6 et *om. ZM,Pp.r.* hiezechiel *R* hiezechihel *OZ* hiezecihel *M* iezechiel (*pr.* i *s. u.*) *A* ezechiel *VP,Dp.r.* Ezechielem *v* quod] quia *v* 7 plandiciis *P* linant *OP* liniant *V,RZMAp.c.* laniant (i *s. pr.* a) *D* 8 ueritatem ụẹrịṭạṭẹ *M* indicis *Z* 9 pseudoprophetides *CS et Monacensis 14425* -pheti ḍẹṣ *R* -phetaedes *V,* (des *eras.*) *A* -phetidas *P* -phetae *Mp.r.* speudo prophetae... *O* pseudopropheti descusant *Z* cubito *V* cubitum *ORa.c.* cubitu *ZDP,Mp.c.Aa.c.* manus *s. u. P* 10 ut] et *Va.c.* requiesceres *Aa.r.* et] sed *Ma.c.* nequaquam] non relinquant *Z* 11 securem *ZP* 12 qua] & *add. Z* iohannis (h *s. u.*) *P* 13 ad—securis *om. Z* radicem arboris *M* 14 infructuosis *OVa.c.* succidet *Aa.c.* et hic *om. Z* malleos *Aa.c.* conteret *P* durissimas petras *Z* 15 et] in *add. Z* najum *R* Nahum *v* 16 hau (*cf. p. 88, 4. 211, 9 etc.*)] haud *OD,* (h *s. u.*) *M,* (d *ex* t) *R* haut (h *s. u.*) *AV* aut *ZP* quin] cum *P* dñi (*s. u.*) *Z* principatũ *P* petrae] praeter *R* 17 haec *R* 19 adita *Ma.c.* domini *v*

23, 30–32 (32) LXI. *Propterea ecce ego ad prophetas, ait dominus, qui furantur uerba mea unusquisque a proximo suo; ecce ego ad prophetas, ait dominus, qui assumunt linguas suas et aiunt: dicit* — siue *dormitant dormitationem* —; *ecce ego ad prophetas somniantes mendacium, ait dominus, qui narrant ea et seducunt populum meum in mendaciis suis et in miraculis* — siue *stuporibus* atque *terroribus* — *suis, cum ego non misissem eos nec mandassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit dominus.*
Semper imitatur mendacium ueritatem et, nisi habuerit ali- 2
quam recti similitudinem, decipere non potest innocentes.
quomodo igitur in priore populo mentiebantur prophetae atque
dicebant: 'haec dicit dominus' et: 'uidi dominum' et: 'uer-
bum domini, quod factum est ad illum siue illum', sic here-
tici assumunt testimonia scripturarum de Ueteri et Nouo
Instrumento et furantur uerba saluatoris unusquisque a
proximo suo, prophetis et apostolis et euangelistis, et assu-
munt linguas suas, ut cordis uenena ore pronuntient, et
dormitant dormitationem — de quibus uere dictum est:
dormitauerunt somnum suum et inuenerunt nihil —
siue iuxta Hebraicum: et aiunt: dicit, ut subaudiatur
'dominus' aut certe 'sermo diuinus'. comminatur itaque do- 3
minus se ipsum contra huiuscemodi magistros esse uenturum.

4 *Hier. 23, 31 8 *Hier. 23, 32 17 Hier. 23, 30 18 Hier. 23, 31 19 *Hier. 23, 31 21 *Ps. 75, 6 22 *Hier. 23, 31

1 ait *ORZDF* dicit *cet. v* 2 ad *P,Ma.r.* 3 ait] dicit *v* dominus *om. Z* 4 dicit] dñs *add. Op.c.m2Da.r.,M* (*in ras.*) *cum Vulg.; cf. lin. 22* 5 dormitatione *P* 6 narrauerunt *Vulg.* seducunt] sequ(c)untur *OZVP,RDAa.c.* seduxerunt *M* (*in ras.*) *cum Vulg.* 7 mendacio suo *Vulg.* *alt.* in *om. ZM* 8 erroribus *coll. LXX* πλάνοις *Field, Origenis Hexapl. II 634* 9 mis sis sent *Oa.c.m2* mississem *R* 10 proderunt *Z* 11 imitantur *P,Op.c.m2* habuerint *O* 12 similitudinem recti *v* 13 priore *OZF* priori *DMAVP,Rp.c.m2,v; cf. p. 285, 8* 16 ueteri (i *in ras.*) *M* 17 strumento *V,Aa.c.m2* testamento *ZDv* et] ut *Rp.c.m2* furentur *Rp.c.m2* fraudantur *Z* ad *MAa.r.* 19 pronuntiant *Z* 20 dormitent *D* 21 dormieř *VP* somnium *MAa.r.* 21 nihil inuenerunt *v* 24 uenturos *MAa.c.*

qui seducant populum eius in mendaciis suis et in stuporibus atque miraculis. magna enim et incredibilia et ingentia repromittunt, ut seducant miseros; qui nihil profuerunt populo dei et illud implent apostolicum docentes, quae non oportet, turpis lucri gratia; qui solent malis prospera et contraria nuntiare.

23, 33–36a (33–36) p. 1007 LXII. | *Si igitur interrogauerit te populus iste uel propheta aut sacerdos dicens: quod est onus domini* — siue *quae est assumtio domini* —?, *dices ad eos: uos estis onus* — siue *assumtio* —; *proiciam quippe* — siue *allidam* — *uos, dicit dominus. et prophetes et sacerdos et populus, qui dicit: onus* — siue *assumtio* — *domini, uisitabo* — siue *ulciscar* —
2 *super uirum illum et super domum eius. haec dicetis unusquisque ad amicum suum et ad fratrem suum: quid respondit dominus et quid locutus est dominus? et onus* — siue *assumtio* — *domini ultra non memorabitur, quia onus* — siue *assum-*
3 *tio* — *erit unicuique sermo suus.* Uerbum Hebraicum 'massa' Aquila ἄρμα, id est 'onus' et 'pondus', interpretatur; Symmachus, LXX et Theodotio 'assumtionem'. ubicumque ergo graue est, quod dominus comminatur, et plenum ponderis ac laboris et inportabile, in titulo quoque ἄρμα, hoc est 'pondus', dicitur; ubicumque autem prospera dominus pollicetur

3 Hier. 23, 32 4 Tit. 1, 11 9. 10. 11 *Hier. 23, 33 13 *Hier. 23, 34 17. 18 *Hier. 23, 36 20. 21 *Hier. 23, 33. 34. 36

1 seducant *O,Da.c.m2* se|dicant (v *s.* i; v *s.* a *m2*) *R* seducunt *ZFMAVP, Dp.c.m2,v* populū̧s *R* eius] meū̧s *R* 3 quiṇ *R* proderunt *Z* 4 dicentes *Da.c.* 5 turpi *P,Ma.c.m2* l**** (ucri *s. ras. m2*) *M* 6 contraria] bonis *add. V,Dp.c.m2* bonis contraria *v* 8 quid *in ras. O,Da.r.* honus *ZP,Aa.r.* (*sic semper*) 9 *pr.* dei *v* assumtio (*sic semper fere Lp.c.Ra.c.,O*)] as(s)umptio *cet.* 11 prophetes *OD,Am2* -as *Am1,P,* (s *eras.*) *M* -ae (*ex* -as) *R* propheta *Vv cum Vulg.* 12 sacerdotes *P,MAa.c.* populos *P,Ra.c.* 15 unusque *M* amicum suum] proximum *Vulg.* 20 apMa *MV,* (arma *s. u.*) *A* araa *P* AHMMa *OD* aNMa *RZ* ἆρμα (*hic et lin. 23*) *v* 22 comninatur (*sic*) *V* 23 arma *MAVP* lemma *ODZF* lemna *R* hoc] id *Z* 24 dñs prospera *FP*

sine post comminationem meliora promittit, ibi 'uisio' dicitur
uel certe 'uerbum domini'; et perspicuum erat ex ipso titulo
prophetiae 'ponderis' siue 'uisionis' et 'uerbi dei', qualis uati-
cinatio sequeretur. quia igitur prophetae solebant populo pec- 4
catori tristia nuntiare et comminari supplicia, ut eos retrahe-
rent ad paenitentiam, clemens autem et miserator dominus
diu sententiam differebat, putabat deceptus populus et pseudo-
prophetarum fraude seductus non uentura, quae dominus
minabatur, et rem seueram in ludum et iocum conuerterant
prophetantibusque prophetis quasi inridentes dicebant: 'rursum
hic uidet pondus et onus domini'. atque ita fiebat, ut nequa-
quam ultra 'uisio', sed per iocum atque derisum 'onus' et
'pondus' appellaretur. praecipit ergo dominus, ut, siue populus 5
siue propheta siue sacerdos interrogauerint Hieremiam, quod
sit pondus uel quae assumtio domini, respondeat eis et dicat:
'uos estis onus et uos assumtio; assumam enim uos et
proiciam allidamque et interire faciam. si quis autem deinceps
uel prophetarum uel sacerdotum uel populi ausus fuerit onus
et pondus domini nominare, uisitabo', inquit, 'super uirum
illum et super domum illius et eum delebo in perpe-
tuum'. dicat itaque unusquisque proximo et amico suo nequa- 6
p. 1008 quam: quod est | onus domini?, sed: 'quid respondit
dominus et quid locutus est dominus? ueteris obli-
uiscimini; onus et pondus siue assumtio in ore uestro ultra
non resonet, quia singulis hominibus sermo suus et opus suum

6 cf. Ex. 34, 6. Ion. 4, 2 etc. 16 Hier. 23, 33 *Hier. 23, 33
19 *Hier. 23, 34 22 Hier. 23, 33 Hier. 23, 35

1 commotionem *V* 3 uerbum *R* 5 tristitia *RAVPa.c.* comminare *M,ADa.c.* 6 misericors *ZD* 7 diferebat *P* decepturus *V* 9 in ludum et] inludentes (*ex* inludunt et), in *add. s. u. M* iocū (cū *postea add. m1*) *OR* conuerterant *ORD* uerterant *ZFMVPc*, (b *s.* r) *A* 11 uidit *Z* 12 ḍẹrisum *A* 13 praecipit *ODA* -caepit *Ra.c.* -cepit *ZFMVPc* 14 quid (*in ras.*) *O,Da.c.m2,v* 15 pondus (ł onus *s. u. m3*) *A* 16 assummā *Oa.c.* adsummam *V* 17 alludamq. *V* 23 *pr.* dominus *om. OD* 23 ueteres *MVP*, (ṽ *s.* ẹṣ) *A* obliuiscemini *M,Aa.c.*

in onus pondusque reputabitur secundum illud, quod scriptum est: ex ore tuo iustificaberis et ex ore tuo condemnaberis'.

23, 36b–40 (37–40) LXIII. *Et peruertitis uerba dei uiuentis, domini
exercituum, dei nostri. haec dices — siue *dicetis* —
ad prophetam: quid respondit tibi dominus et
2 *quid locutus est dominus? si autem onus domini*
dixeritis — hucusque in LXX non habetur; et sequitur:
propter hoc haec dicit dominus: quia dixistis ser-
monem istum: onus — siue *assumtio* — *domini*
et misi ad uos dicens: nolite dicere onus — siue
assumtionem — *domini, propterea ecce ego tol-*
lam — siue *assumam* — *uos portans et derelin-*
quam uos et ciuitatem, quam dedi uobis et patribus
uestris, a facie mea et dabo uos in opprobrium
sempiternum et ignominiam aeternam, quae num-
3 *quam obliuione delebitur.* Praecepit dominus, ut nequaquam 'oneris' et 'ponderis' et 'assumtionis' sermo diceretur in populo, sed 'responsionis' et 'uerbi dei'. quod quia populus implere contemserat, ipsum uerbum interpretatur super eis et dicit: 'quoniam dixistis, quod nolui, et hoc, cum saepe prophetas mitterem et iuberem, ne diceretis, propterea sermonem uestrum assumtionis, oneris et ponderis in uobis opere conplebo; assumam quippe uos et tollam atque portabo et allidam

2 *Matth. 12, 37 5 *Hier. 23, 37 8 *Hier. 23, 36—38 10. 12 *Hier. 23, 38 13 *Hier. 23, 39 17 cf. Hier. 23, 36. 35

2 iustificaueris *MP* condemnaueris *P,Ma.c.* 4 peruertistis *F,Mp.c. cum Vulg.* uerbum dñi *Z* 6 respondet *P* 7 sin *Ap.c.* 12 adsumptio *V* 13 assummam *V* portans et derelinquam uos *in mg. m3 MA, om. cet.* derelinquam] proiciam *v* 16 et] in *add. AP,Mp.c.m2 cum Vulg.* aeternam] sempiternam *D* 17 obliuioni *Z* praecipit *Z* 18 pondus *V* *alt.* et *om. V* sermo *om. V* sermo—responsionis *om. R* dicetur *Z* 20 contemserat (*sic semper fere Lp.c.*)] -tempserit *ZF* -tempserat *cet.* eos *Ap.c.m2* et *om. F* 21 dix̄ *F* quod] quo *O,Dp.c.* 22 diceretis eis (*pr.* is *s. u. m2*) *M* diceretęis *A* dicerent eis *P* disceretis *V* 23 oneris *om. MAVP* 24 adlidam (ad *s. u.*) *M*

ac de sublimibus in terram corruere faciam — non solum autem
uos, sed et urbem uestram, quam dedi patribus uestris — et
dabo', inquit, 'in opprobrium et ignominiam sempi-
ternam, quae numquam obliuione delebitur'. hoc 4
autem et tempore Babyloniae captiuitatis factum esse nouimus;
sed plenius atque perfectius post saluatoris passionem resur-
rectionemque completur, quando locutus est dominus: relin-
quetur uobis domus uestra deserta, et usque ad finem
eius sententia permanebit. dicamus et aliter dumtaxat iuxta 5
LXX: λῆμμα non solum 'assumtionem', sed et 'donum munus-
que' significat. quia igitur sibi populus semper prospera
promittebat, dicit eos nequaquam ultra hoc debere dicere;
indignos enim esse eos donis dei atque muneribus, quin potius
p. 1009 abiciendos | et a dei auxilio penitus relinquendos. et uerbis 6
autem et interpretatione nominum saepe res ostenduntur, ut
Abraham, Sarrae et Petri et filiorum Zebedaei uocabula com-
mutata significant rerum mutationem et in hoc eodem pro-
p. 1010 pheta 'Phaschor' dicitur 'pauor' siue 'translatio' et | 'colonus'
siue 'peregrinus'. notandum, quod uerba: dei uiuentis, do-
mini exercituum, dei nostri Latini et Graeci codices
non habeant et Hebraei in suis uoluminibus contra se legant,
quod proprie mysterium significat trinitatis.

2 *Hier. 23, 40 7 Luc. 13, 35 10 *Hier. 23, 38 16 cf. Gen. 17, 5. 15. 16 cf. Marc. 3, 16. 17. Ioh. 1, 42 18 cf. Hier. 20, 3. 4 19 Hier. 23, 36 20 *Hier. 23, 36

1 consuere *Aa.c.m3* 3 inquit] uos *add. Erasmus v* et] in *add. s. u. M* 5 babiloniae *Z* 6 refectius *Ma.c.m2* 7 reliquetur *MAa.c.* 10 aNMMa *R* lemma *Z* aHMMa *P*, (lemma *s. u.*) *M* donum munusque] d. manusque *Z* domus munus munusque sit *M* donus (*sic*) munusque sit *A* donum unusquisq; *P* 12 ulla *Ma.c.* debere] habere *V* 13 eos *om. MA* domis *Ma.c.* domus (o *s.* us *m2*) *A* 14 abieciendas *Z* a] ad *P*, *om. AV,Ma.c.* *alt.* et] ex *DMv,Ap.c.*, *om. P* 15 interpretationem *RAa.c.* nominum] omnium *MV,Aa.c.* ominum *P,Ra.c.* ut *om. P* 16 habraham *M* sarae *DF,Ap.r.,v* zebedei *DM* 17 significarent *O* commutationem *Z* 18 phaschor *ZA* faschor *O* phascor *RDP* fascor *F* paschor *MV* Phasur *v; cf. p. 238, 13* 20 greci *RZ* 21 habent *Da.c.m2,v* 22 misterium *DVP* trinitatis] *add. litt. fere maiusc.:* explicit liber IIII

LIBER QUINTUS.

. 1009–1010 | I. Quintus commentariorum in Hieremiam liber a duobus, frater Eusebi, calathis habebit exordium, quorum alter rectae fidei dulcedinem, alter hereticorum perfidiae amaritudinem demonstrabit. quamuis Ananias, filius Azur, repugnet Hieremiae et Semeias Nehellamites prophetam mitti cupiat in carcerem et Sophonias sacerdos in pseudoprophetarum uerba coniuret, tamen ueritas claudi et ligari potest, uinci non potest, quae et suorum paucitate contenta est et multitudine hostium non
- 2 terretur. erige itaque cum Mosi ad caelum manus et antiquum serpentem in heremo suspende, statimque et Amalec delebitur et uenenati morsus non praeualebunt securusque populus domini cum Iesu Iordanis fluenta transibit et post uastam solitudinem comedet panem, qui in Bethleem nostro natus est uiculo.

24, 1–10 p. 1009 | II. *Ostendit mihi dominus et ecce duo calathi* —

1 cf. Hier. 24, 1 5 cf. Hier. cap. 28 (35) 6 cf. Hier. 29 (36), 26. 29 8 cf. Polyb. XIII 5, 6. Liu. XXII 39, 19. Publil. 63. Sen. Tro. 614. August. in Psalm. 61, 16. Hieron. adu. Pelag. I 25 (cf. Otto, Sprichwörter p. 367 sq.) 10. 11 cf. Ex. 17, 11 10. 12 cf. Num. 21, 8. 9. Ioh. 3, 14 12 cf. Num. 16, 3 etc. cf. Ios. 1, 2. 11. 3, 17 13 cf. Ios. 5, 11 14 cf. Matth. 2, 1

in hieremiam incipit liber V *OR* explicit in hieremiam prophaetā commentariorum liber quartus incipit in hieremiam prophaetā commentariorum liber quintus *Z* explič cōmtariorū (*s. u. m2*) lib ·IIII· cōm· s· hier. prophet corā not (*sic*) icipit lib qnt' (*in mg. m2*) *D* (*nulla subscriptio in F*) expł in hieremiam prophetam commentariorum lib. IIII. inčp lib. V. amen *M*, (emendaui *add.*) *A* explicit in hieremia commentariorum liber quart' incipit lib quint' *V* expł in hieremia propheta sči hieronimi liber quartus incipit eiusdem lib quint und supra *P* 2 hieremia *V* 3 calatis *P,La.c.* habet *V* 4 dulcidinem *P* heretichorum *M* 5 demonstrauit *MP,Aa.c.* annanias *M* repugnaet *V* 6 semei|arne hellamites (h *ex* b) *V* ne•ellamites *L* neelam. *P* Nehelamites *v* cupiat] iubeat *V* carcere *V* 7 sofonias *L* soponias *Va.c.* soffonias *P* 10 moyse *MVPc.* (e *ex* i) *A* 11 amalech *VP* 12 populos *Ma.c.* 13 hiesu *s. u. V* 14 commedet *V* comedit *P* bethlem *MP* est *om. MP* 16 calati *P*

sine iuxta Symmachum *cophini — pleni ficis positi
ante templum domini, postquam transtulit Nabu-
chodonosor, rex Babylonis, Iechoniam, filium Io-
iacim, regem Iuda, et principes eius et fabrum
et inclusorem de Hierusalem et adduxit eos in
Babylonem. calathus unus ficus bonas habebat
nimis, ut solent ficus esse primi temporis. et ca-
lathus unus ficus habebat malas nimis, quae co-
medi non poterant eo, quod essent malae. et dixit 2
dominus ad me: quid tu uides, Hieremia? et dixi:
ficus bonas, bonas ualde, et malas, malas ualde,
quae comedi non possunt eo, quod sint malae. et
factum est uerbum domini ad me dicens: haec dicit
dominus deus Israhel: sicut ficus hae bonae, sic
cognoscam transmigrationem Iuda, quam emisi de
loco isto in terram Chaldeorum, in bonum. et po- 3
nam oculos meos super eos in bonum et reducam
eos in terram hanc et aedificabo eos et non de-
struam et plantabo eos et non euellam. et dabo
p. 1010 eis cor, ut| sciant me, quia ego sum dominus, et
erunt mihi in populum et ego ero eis in deum,
quia reuertentur ad me in toto corde suo. quia sicut 4
ficus pessimae, quae comedi non possunt eo, quod
sint malae, haec dicit dominus, sic dabo* — sine
tradam — Sedeciam, regem Iuda, et principes eius
et reliquos de Hierusalem, qui remanserunt in*

1 *Hier. 24, 1   25 ʿHier. 24, 8

1 iuxta Symmachum *om. v*   simmachum *V*   coffini *P*   2 nabucod. *MP*   3 ieconiam *P,AVa.c.*   ioiachim *La.c.* ioachim (h *s. u. m2*) *A* ioacim *MVPv*   4 iudae *V*   6 babilonem *A*   chalatus *L* calatus *MP* ficos bonos *P*   7 (= 11. 14) ficos *P*   et] e *P*   calatus *P* (*sic semper*) 8 ficus ḅọṇạṣ *M*   commedi *Aa.r.*   11 ficus *iterauit* (*s. u. m2*) *A cum Vulg.* 12 malae sint *v*   14 haec *P,LAa.c.*   15 iuda* *A*   16 in terra (*sic*) *s. u. m2 M*   chaldaeorum *AVP*   17 in bonum] ad placandum *Vulg.* 18 distruam *Pp.c.*   22 *alt.* quia ėt *L* quịạ et *MA* et *Vv cum Vulg.*   sicut *s. u. m2 M*   23 comidi *LM*   24 dt̄ *s. u. m2 M*   25 sedechiam *Ap.c.* sedetiam *P*

5 *urbe hac et qui habitant in terra Aegypti. et dabo
eos in uexationem afflictionemque* — siue *disper-
sionem — omnibus regnis terrae, in opprobrium
et in parabolam et in prouerbium et in maledi-
ctionem uniuersis locis, ad quae eieci eos. et mittam
in eos gladium et famem et pestem, donec consu-
mantur de terra, quam dedi eis et patribus eorum.*
6 Duos cophinos siue calathos bonarum et malarum ficorum
quidam interpretantur in lege et in euangelio, synagoga et
ecclesia, Iudaeorum populo et Christianorum, gehenna et regno
caelorum, quorum alterum ad supplicium pertinet peccatorum,
p. 1011 7 alterum ad san|ctorum habitaculum. sed nos scientes iuxta
apostolum Paulum legem bonam et sanctam et mandatum
bonum et sanctum et unum esse utriusque Testamenti deum,
uel ad eos magis referamus, qui in aduentu domini saluatoris
crediderunt et non crediderunt, ut, qui a scribis et sacerdotibus
concitati clamauerunt dicentes: crucifige, crucifige talem,
sint calathus ficorum malarum; qui uero post ascensionem
eius de populo crediderunt, ad bonas ficos et ad calathum
8 cophinumque optimum referantur. simplicem autem et ueram
sequamur historiam, quod bonarum ficorum calathum dixerit
Iechoniam, qui se Hieremiae consilio et imperio dei tradiderat
regi Babylonio, cui et prospera dominus pollicetur; malarum

2 *Hier. 24, 9 13 cf. Rom. 7, 12 17 *Luc. 23, 21

1 hurbe *P* 4 parabulam *P,Ma.c.* *tert.* in *om. P* maledictionem] in *add.* (*s. u. m2*) *M v cum Vulg.* 5 ad quae] atq; *Aa.c.m2* que *La.c.* quam *P* eice *Ma.c.* 6 eis *Vulg.* in *add., sed exp. M* donec hạẹç *M* consummantur *V,La.c.* consummarentur *P* 8 co-finos *P* calathus *Ma.c.* bonorum et malorum *P,Aa.c.,v* 9 interpretatur *V* euuangelio *L* sinagoga *MV* sinagogam *P* *alt.* et.. *M* 10 ecclesiam *P* et *add. Migne* populus *P* et populos (*sic*) *M* regna *MAVP* 12 scientes *om. V*, *post* apostolum *tr. P* 15 aduentum *MV* 16 ụṭ qụịa (& cū *s. u. m3*) *M* a *om. M* ab *V* 18 chalathus (*alt.* h *s. u.*) *L* calatus *MP* malorum *MVP,LAa.c.,v* 19 ficus *MVP,Ap.c.,v* 20 cofinumque *LMP* 21 bonorum *APv* calatum *MP*

autem Sedeciam, qui contradicens sententiae dei captus sit
caecatusque oculis ductus in Babylonem ibique mortuus. in 9
tantum autem deus posuit oculos suos ⟨super eos⟩ in bonum, qui
imperio eius adquieuerunt, et reduxit illos in terram suam et
aedificauit et non destruxit et plantauit et non euellit deditque
eis cor, ut scirent eum, quod ipse esset dominus, et fierent illi
in populum et ipse eis esset in deum, ut etiam in captiuitate
posuerit oculos suos super illos et exercere terram, aedificare
domos, plantare pomaria in Babylonia regione permiserit,
Danihel signorum miraculis de captiuo subito princeps factus
sit et tres pueri gloriose de fornacis incendio liberati sint
et expletis annis septuaginta sub Zorobabel et Hiesu sacerdote
magno et Ezra ac Neemia plurima pars reuersa sit Hierusalem,
quorum numerus in eiusdem Ezrae uolumine continetur. notan- 10
dum quoque, quod haec uisio Sedeciae temporibus facta sit
ad prophetam, postquam Iechonias ductus est in 'transmigra-
tionem'; non enim dixit 'captiuitatem', quia se ultro tradiderat.
fabros autem et inclusores uel legis interpretes atque doctores
debemus accipere uel artifices clusoresque auri atque gem-
marum, quae ars apud barbaras nationes pretiosissima est. pro
'inclusoribus' LXX 'uinctos' interpretati sunt, ut captiuitatis
significarent malum, et de suo addidere 'diuites', quod in
Hebraico non habetur. conparat autem calathum, qui bonas 11

1 cf. IV Reg. 25, 5—7 10 cf. Dan. 5, 29 11 cf. Dan. 3, 50. 88 12 cf. I Esr. 5 (2), 7. 8 (1. 2). II Esr. 2 (7), 1. 2 (6. 7) 14 cf. I Esr. 5 (2), 41 (64. 65). II Esr. 2 (7), 64. 65 (66. 67) 21 Hier. 24, 1 21. 22 *Hier. 24, 1

1 sedechiam *Ap.c.* sedecia *V* 2 cecatisque *M* oculos *Pa.c.* ductus] est *add. v* babylone· (m *s. ras.*) *L* mortuus] est *add. Mv* 3 suos] sup eos *Ap.c.m2* super eos *suppleui* (*cf. lin. 8 et p. 295, 17*), *om. codd. v* bonum] his *add. v* 4 *pr.* &] ut *Mp.c.* reduxerit *Mp.c. m. rec.* 5 distruxit *M* euulsit *v* 6 fierint *La.c.* fierit (e *s. alt.* i) *V* 7 eis *om. MVP,Aa.c.m2* 9 domus *M* babilonia *P* 10 daniel (*sed alibi semper fere* danihel) *L* captiuitate *V* 11 fornaces *La.c.* 12 zerobabel *M* iesu *VP* 13 et *om. V* ezdra *M,Ap.c.m2* esdra *P* nemia *La.c.* 14 ezdrae *M* esdrę (*post* uolumine *tr.*) *P* 15 sedechiae *Ap.c.* 16 iehonias *La.c.* ieconias *APa.c.* dictus *V* 18 clusores *Ma.c. m. rec.* leges *LAa.c.* 19 inclusoresque *v* 22 de sę *M*

ficos habebat, et bonas nimis, ficis primi temporis — quae Graece
appellantur πρόιμα —, Abrahae uidelicet et Isaac et Iacob et
Mosi et Aaron et Iob et ceteris sanctis uiris, de quibus unus
p. 1012 duode|cim loquitur prophetarum: sicut uuam in deserto
inueni Israhel et sicut ficos in ficulnea inueni
patres eorum; unde et nos appellamur filii Abraham et
e contrario dicitur ad Iudaeos: si pater uester esset
Abraham, faceretis opera eius. hi autem calathi, qui
bonas habebant et malas ficos, non erant foris et extra eccle-
siam, sed ante templum domini eo, quod cuncta illius scientiae
12 pateant. nec tantam habent amaritudinem hae ficus, quae foris
sunt, quantam illae, quae post confessionem fidei praeuari-
catione mutatae sunt; nec tantam suauitatem bonae ficus,
quae non sunt in conspectu templi dei — quales fuerunt
mundi philosophi, qui naturali bono et intellegentia creatoris
non tam sequi uisi sunt quam laudare uirtutes —, quantam
habent suauitatem ficus, quae sunt in templo dei, quarum
fuerunt prophetae et apostoli, de quibus una ficus loquebatur:
lac uobis dedi, non solidum cibum et: filioli mei,
quos iterum parturio, donec Christus formetur in
uobis. unde dicitur, quod in conspectu templi dei ficus bonae
13 fuerint bonae ualde et ficus malae fuerint malae ualde. ac
ne putemur nostrum sensum ponere, ipsa scriptura se pandit.

2 *Hier. 24, 2 4 *Os. 9, 10 6 cf. Act. 13, 26 7 *Ioh. 8, 39
10 cf. Prou. 16, 2 sec. Vulg. 19 *I Cor. 3, 2 *Gal. 4, 19

1 (= 9) ficus *VP,MAp.c.,v* 2 appellatur *Aa.c.* ΠpOIMa *L*, (prima *s. u.*) *A* HPOIMa (proima *s. u.*) *M* ΠpωD-Cω *V* ΠpOILCa *P* πρώϊμα *v* abraae *La.c.* e̦ț abraham *V* *pr.* et *om. v* isac *La.c.* 3 moysi *MAVPv* aron *L; sed cf. p. 100, 5. 200, 20* unus] de (*sic*) *add. v* 5 ficus *MVP,Ap.c.,v* 8 hii *MP,LAa.r.* 9 malos *Aa.c.* *alt.* et *om. P* 10 eo] et *V* 11 tantum *V* hae. *A* que (e *ex* o) *P* 12 quantum *MAVP* ille *A,La.c.* confusionem *V* praeuaricationem *V* 13 suauitatem] habent *add. s. u. m2 in ras. A* 14 qualis *Ma.c.* 15 filosophi *LM* philosofi *P* 16 uisi sunt sequi *v* quantum *M* 17 habet *P* 20 quas *V* 22 hac *P* 23 putemus *M* potemus (u *s.* o) *V*

sicut, inquit, ficus hae bonae, sic cognoscam transmigrationem Iuda, quam emisi de loco isto in terram Chaldeorum, in bonum Iechoniam et principes, qui cum eo capti sunt, significans. et e contrario de calatho, 14
qui malas habebat ficos: et sicut ficus, ait, pessimae, quae comedi non possunt eo, quod sint malae, sic dabo Sedeciam, regem Iuda, et principes eius et eos, qui in Aegyptum transfugerunt et, qui remanserunt in urbe hac, in uexationem afflictionemque omnibus regnis terrae, quando in Aegypto quoque capti sunt et Nabuchodonosor posuit in Taphnis solium suum misitque super eos dominus gladium, famem et pestem, donec consumerentur de terra, quam dedit patribus eorum. quod autem 15
dixit de ficis bonis: dabo eis cor, ut sciant me, quia ego sum dominus, illi simile est apostolico: deus est, qui operatur in uobis et uelle et perficere, quod non solum opera, sed et uoluntas nostra dei nitatur auxilio. delirat in hoc loco allegoricus semper interpres et uim cupiens 16
historicae facere ueritati de caelesti Hierusalem captos refert atque translatos in terram Chaldeorum rursumque ad locum pristinum reuersuros, ut Hieremiam et ceteros sanctos prophetas; alios uero, qui peccatores fuerint, in terra hac et in ualle lacrimarum esse morituros. totam uisionis huius simul
p. 1013 proposui περικο|πήν, ne sensum in expositione diuiderem.

1 Hier. 24, 5 5 *Hier. 24, 8. 9 10 cf. Hier. 42 (49), 16 11 cf. Hier. 43 (50), 10 14 Hier. 24, 7 15 Phil. 2, 13 18 *allegoricus interpres*] scil. Origenes 22 cf. Ps. 83, 7

2 terra *M* 3 chaldaeorum *A* caldaeorum *P* iechoniae *P,LMAa.c.* 4 et *om. MA* 5 *pr.* ficus *MAVPv* et sicut ficus *om. V* 7 sedechiam *Ap.c.* iude *Pa.c.* 9 uexatione *V* 10 quanto *V* aegyptum *V* 11 nabucod. *P,La.c.* tafnis (*sed cf. p. 25. 5. 11. 26, 4*) *L* tajnis *MA* tapnis *V* 12 gladium] & *add. M* 13 consumeretur i (*sic*) *Aa.c.* hi (hii) *add. M(P)* 16 perfecere *Ma.c.* 18 delerat *V* loco] cum *add. M* alligoricus *LMAa.c.* 19 referet *MAa.c.* referret *P* 20 chaldaeorum *VP* rursusque *MAV* 23 totum *V* 24 posui *v* ΠεpKOΠΝΝ (pericopen *s. u.*) *M* ΠεpKOΠΗΝ *P,Aa.c.* (perichopen *s. u. A*) ΠΗpKωΠΗΝ *V* expositionem diuiderim *P*

25, 1 a (1) III. *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam de omni
populo Iudaeae — siue *super omnem populum Iuda* —
in anno quarto Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda. Haec
priora sunt praeterita uisione; illa enim sub Sedecia facta est,
postquam Iechonias translatus est Babylonem, haec autem
2 sub Ioiacim, filio Iosiae et patre Iechoniae. non enim curae
erat, ut ante iam dixi, prophetiae tempora conseruare, quae
historiae leges desiderant, sed scribere, utcumque audientibus
atque lecturis utile nouerant; unde et in Psalterio male quidam iuxta textum historiae psalmorum requirunt ordinem, quod in lyrico carmine non obseruatur.

25,1b.2(2) IV. *Ipse est annus primus Nabuchodonosor, regis*
Babylonis, quod in LXX non habetur; et sequitur: *quod*
locutus est Hieremias propheta ad omnem populum
Iuda et ad uniuersos habitatores Hierusalem dicens.
Quarto anno regis Ioiacim, filii Iosiae, patris Iechoniae, Nabucho-
donosor in Babylone suscepit imperium atque ita factum est,
ut annus, qui primus erat Nabuchodonosor in Babylone, quartus
2 esset in Hierusalem regis Ioiacim. denique octauo anno regni
sui Iechoniam cum matre et principibus duxit in captiuitatem,
qui tribus tantum post interfectionem patris Ioiacim regnarat
mensibus. interfectus est autem Ioiacim undecimo anno regni
sui in Hierusalem.

2 *Hier. 25, 1 5 cf. IV Reg. 24, 15. Hier. 24, 1 7 cf. p. 248, 11 13 *Hier. 25, 1 19 cf. IV Reg. 24, 12. 14. 15. Hier. 24, 1 21 cf. IV Reg. 24, 8. II Par. 36, 9 22 cf. IV Reg. 23, 36. II Par. 36, 5

2 iudeae *LA* iudae *cet.* Iuda *v cum Vulg.* 3 quartum *La.c.* ioacim *VP,La.c.* ioachim *MA* filio *V* haec—facta est *om. P* 4 praeteritae *Mp.c.m3* uisioni *Mp.c.m3* uisionem *V* sedechia *Ap.c.m2* 5 ieconias *P* babylonę *P* 6 ioacim *VP* ioachim *MA,La.c.* ieconiae *P* cura *P* 7 erant *V* dixit *La.c.* profetiae *M* prophetia *P* prophetis *v* 8 legis *P,La.c.* 9 lectoris *Ma.c.m3* lectores *P* male] quale *M* 11 lirico *P* 12 est] autem *V* nabucod. *MP,La.c.* (*semper*) 13 babilonis *M* *alt.* quo *V* 15 ad *om. P* 16 ioachim *M,La.c.* ioacim *AVP* filio *V* 19 ioachim *MA* ioacim *P* iochim *V* 20 dixit *Ma.c.* 21 ioachim *MA,La.c.*, (h *s. u.*) *P* ioacim *V* regnauerat *V* regnaret *P* 22 est *om. V,Aa.c.m2* ioachim *MAP* ioacim *V*

25, 3 V. *A tertio decimo anno Iosiae, filii Amon, regis*
Iuda, usque ad diem hanc, iste est tertius et uicesimus
annus, factum est uerbum domini ad me et locutus
sum ad uos de nocte consurgens et loquens; et non
audistis. Tertio decimo anno regni Iosiae, qui regnauit in 2
Hierusalem annis triginta et uno, Hieremias prophetare exorsus
est et prophetauit sub eo annis decem et nouem, cui successit
in regnum filius eius Ioachaz; quo statim ducto in captiuitatem
a Nechao, rege Aegyptio, regnum optinuit Ioiacim, frater eius,
in cuius regni quarto anno iste ad Hieremiam sermo fit do-
mini. ac per hoc uicesimus tertius annus erat Hieremiae pro-
phetae, ex quo loqui coepit ad populum et numquam praedi-
care cessauit, sed singulis diebus diluculo et de nocte con-
surgens loquebatur ad populum; et non, inquit, audistis.
p. 1014 sin autem, ut noui ex ueteri|bus heretici uolunt, lex semel in 3
adiutorium data est et constituta praecepta, quae nostri arbitrii
uoluntate uel facimus uel non facimus, quomodo propheta se
semper ingerit et cotidie replicat mandata dei, quae utique
semel accepta suffecerant eis, quibus data fuerant, nisi ut hoc
ostendat dei nos indigere semper auxilio et numquam posse
sufficere, quod semel datum est, nisi cotidie domini ammoni-
tione renouetur?

25, 4 a VI. *Et misit dominus ad uos omnes seruos suos,*

5 cf. Hier. 1, 2 IV Reg. 22, 1. II Par. 34, 1 7 cf. IV Reg. 23, 30—34. II Par. 36, 2—4 13 cf. Hier. 25, 4 14 Hier. 25, 3 15 *noui ex ueteribus heretici*] scil. Pelagiani ex Origenistis

1 fili *P* amos *MVP,Aa.c.* 2 est *om. Vulg.* uicensimus *La.c.* uincensimus *M* uigensimus (g *ex* c) *A* uigesimus *Vulg.* 5 regis *v* 6 annos *MVP,LAa.c.* XXXI. *P* 7 profetauit *M* annos *P* XVIIII *V* 8 regno *AVP,LMa.c.* ioacaz *P* quod *P* captiuitate *P* 9 regi *P* aegyptiorum *MAVPv* optenuit *La.c.* ioachim *MA,La.c.* ioacim *VP* frē *V* 10 fit sermo *v* 11 ac] hac *P* uicensimus *La.c.* uigensimus (g *ex* c) *A* XXmus *V* & *add. P* IIIus *V* 12 ad populum coepit *v* 13 sed] in *add. V* deluculo *LMAa.c.* de *om. P* 18 (= 21) cottidie *V* 19 sufficerant *V,LMa.c.* sufficerent *P,Ap.c.* 20 nos *iterauit V* semper indigere *MAVPv* 23 dš *MA, om. V*

prophetas, consurgens diluculo mittensque; et non audistis. Non per unum prophetam, sed per omnes populum suum deus semper ammonuit et quasi ipse in uigiliis atque excubiis constitutus surrexit diluculo, ut suum populum commoneret. et non, inquit, audistis, ut, quanto crebrior admonitio, tanto contemnentium fuerint peccata maiora.

25,4b.5 VII. *Neque inclinastis aures uestras, ut audiretis,*
cum dicerem: reuertimini unusquisque a uia sua
mala et a pessimis cogitationibus uestris, et habita-
bitis in terra, quam dedit dominus uobis et patribus
2 *uestris a saeculo et usque in saeculum.* Tanta fuit
duritia populi, ut ne habitum quidem audientis assumeret et
inclinaret aurem suam praecipue domino commonente, ut reuer-
teretur unusquisque a uia sua mala et a pessimis cogitationibus
suis. et o infinita clementia, non supplicium inferre pro scelere,
sed ad paenitentiam prouocare tam malorum operum, quae
significat uia mala, quam pessimarum cogitationum, quae et
3 ipsae absque opere reputantur in peccatum! et promittit prae-
mium, si fecerint, quod praeceptum est, ut habitent in terra,
quae data sit patribus et propter filiorum uitia sublata.
quodque ait: a saeculo et usque in saeculum siue: ab
aeterno usque in aeternum, ostendit dei dona perpetua,
si digni exstiterint hi, quibus data sunt.

5 Hier. 25, 3. 4 21 Hier. 25, 5 *Hier. 25, 5

1 deluculo *M,LAa.c.* (= *lin. 4*) diliculo *P* 2 prophetas *V* oms *m1 et m3A* omem *m2A* 3 ipsi *V,Pa.c.* 5 non audistis *V* 6 fierent *Ap.c.* 8 dicere *V* diceret *Vulg.* reuertimini] ad me *add. v* 9 pissimis *L* uestris] ut audiretis *add. P* habitatis *P* 10 terrā *P* et *om. V* patribusq. *V* 11 et *om. v* 12 habitu *P* audientes *La.c.* 13 reuertetur *P* 15 et o *L* ergo *V et cet.* suplicium *L* infert *Ap.c.* 16 prouocaret.. *M* prouocat *Ap.c.* tam *om. M* 17 quam pessimarumq; *Mp.c.* 18 ipse *AVP,La.c.* putantur *Ma.c.m2* reputentur *v* peccatum] pactum *Ma.c.m2* premium *L* 19 terrā *P* 21 quoque *P,MAa.c.m2* 22 aeterno] & *add. Pv* dona dī *M* 23 extiterint *MAVP,La.c.* hii *MP,LAa.r.* in *V*

25,6.7a VIII. *Et nolite ire post deos alienos, ut seruiatis eis adoretisque eos, neque me ad iracundiam prouocetis in operibus manuum uestrarum, et non affligam uos; et non audistis me.* 'Et haec', inquit, 'monebam cum superioribus, ne alienis dis seruiretis et adoraretis eos et ne ista faciendo me prouocaretis ad iracundiam propter opera manuum uestrarum, ut facerem, quod nolebam, et affli-
25,7b p. 1015 ge|rem uos; et non audistis me'. quodque sequitur: *dicit* 2
dominus, ut me ad iracundiam prouocaretis in operibus manuum uestrarum in malum uestrum, in LXX non habetur.

25,8.9a IX. *Propterea haec dicit dominus exercituum: pro eo, quod non audistis uerba mea, ecce ego mittam et assumam uniuersas cognationes aquilonis, ait dominus, et Nabuchodonosor, regem Babylonis, seruum meum.* 'Quia me ad iracundiam prouocastis et fecistis malum in interitum uestrum et prouocantem ad paenitentiam superbo calcastis pede, mittam', inquit, 'ad uniuersas cognationes siue nationes aquilonis et adducam principem earum Nabuchodo-
nosor, regem Babylonis, seruum meum'. mittit autem dominus 2
uel angelos, ut concitent gentes, uel certe huiuscemodi mouet cogitationes, ut faciant domini uoluntatem. quodque uocat 'seruum suum' Nabuchodonosor, non sic 'seruus' uocatur ut prophetae et omnes sancti, qui uere seruiunt domino, sed quo in euersione Hierusalem domini seruiat uoluntati, secundum

5 cf. Hier. 25, 5 8 Hier. 25, 7 11 *Hier. 25, 7 16 cf. Hier. 25, 7

1 et *om. MAVP* deos] eos *V* seruiretis *P* 2 adoratisque *P* me *om. V* 4 me] dicit dominus, ut me ad iracundiam prouocaretis in operibus manuum uestrarum in malum uestrum *add. v; cf. lin. 8* 5 neq; *Pa.r.* diis alienis *v* diis *AVP,La.c.Mp.c.* adoretis *MVP,LAa.c.* 7 faceretis (tis *in ras.*) *Aa.c.m3* 8 quoque *P,MAa.c.* 15 (= 19) nabochod. *V* nabucod. *P,La.c.* 16 me *om. V* 17 superbos *V* super uos *Ma.c.* 18 calcasti *V* 21 huiusmodi *v* mouet *om. V* 22 cognationes *MAP,La.c.,v* 23 nabucod. *P,La.c.*

quod et apostolus loquitur: quos tradidi satanae, ut
discant non blasphemare. in aquilonis autem parte esse
Chaldeos iuxta situm Hierusalem nulli dubium est.
25, 9b X. *Et adducam eos super terram istam et super*
habitatores eius et super omnes nationes, quae in
circuitu illius sunt, et interficiam eos et ponam eos
in stuporem et in sibilum et in solitudines sempi-
2 *ternas.* Ista sunt praemia contemtorum et dei uerba audire
nolentium; quicquid igitur super nos mali adducitur, nostra
peccata fecerunt. omnesque gentes, ut tunc adductae sunt
contra Hierusalem, sic hodie adducuntur contra ecclesiam
neglegentem, ut interficiat eos et ponat in stuporem et in
sibilum et in solitudines sempiternas, ut in exemplo sint
omnium atque miraculo. sibilus autem miraculi et stuporis
indicium est et solitudo sempiterna in his deprehenditur, qui
praesidem non habent deum.
25,10.11a XI. *Perdamque ex eis uocem gaudii et uocem lae-*
titiae, uocem sponsae et uocem sponsi, uocem molae
et lumen lucernae. et erit uniuersa terra eius in
2 *solitudinem et in stuporem.* Hoc in conciliabulo mali-
gnantium et hodie conprobatur, ut magistri eorum non doceant
uerbum dei, sed instar colubri sibilent. peritque in eis uox
gaudii uoxque laetitiae, ut numquam audiant illud apostoli:
gaudete, iterum dico gaudete! uox quoque sponsae:
ecclesiasticae fidei, et uox sponsi: domini saluatoris; qui

1 I Tim. 1, 20 24 Phil. 4, 4 25 Ioh. 3, 29

1 apostulus *P,Ma.c.* sathanae *V* 2 plasphemare *P* 3 chaldaeos *AVP* 5 nationes omnes *v* 7 stupore *P* *alt.* et *om.* *MVP,Aa.c.m2* 8 contemptorum *MVP,Lp.c.m2* 9 mali super nos *v* addicitur *V* 12 stupo *Ma.c.m2* *alt.* et *om.* *P* 13 et *om.* *V* exsemplum *La.c.* sit *MAVP* 14 *pr.* miraculum *P,La.c.Mp.c.* silus *P* 15 indicium *P* 17 perdatque *VP,MAa.c.* 18 sponsi et uocem sponsae *v cum Vulg.* et uocem sponsi *s. u.* *P* 19 *alt.* et *om.* *V,LMAa.c.* eius] haec *Vulg.* 20 solitudine *P* *pr.* in *om.* *M* stupore *P* 22 dñi *V* colubris *M,LAa.c.* 23 uox *Pa.c.* 25 et *om.* *P*

p. 1016 enim habet sponsam, sponsus | est; uox molae, ut non conterantur in ea frumenta et populis uescenda tribuantur, et lumen lucernae, doctrina uidelicet et scientia prophetarum; denique et de Iohanne Baptista dicitur: ille erat lucerna lucens, et alius propheta: lucerna, inquit, pedibus meis uerbum tuum, domine, et lux semitis meis. 'uniuersa', 3
inquit, 'terra hereticorum erit in solitudinem et in stuporem, cum nouissimum eius insipiens fuerit demonstratum'.

25,11b–13 XII. *Et seruient omnes gentes istae regi Babylonis septuaginta annis. cumque impleti fuerint anni septuaginta, uisitabo super regem Babylonis et super gentem illam, dicit dominus, iniquitates eorum et super terram Chaldaeorum et ponam illam in solitudines sempiternas. et adducam super terram illam omnia uerba mea, quae locutus sum contra eam, omne, quod scriptum est in libro isto, quaecumque prophetauit Hieremias aduersum omnes gentes.* Sicut Hierusalem 2
post septuaginta annos recipit pristinos habitatores et expletis suppliciis, quia oboediuit sententiae dei, felicitate pristina fruitur, sic rex Babylonis, quia elatus est in superbiam et suarum arbitratus est uirium, quod regnauit in gentibus, et non domini uoluntatis, Medis Persisque uenientibus destruetur.
denique usque hodie urbis Babylonis reliquiae tantum manent 3
et posuit illam dominus in solitudinem sempiternam et im-

4 Ioh. 5, 35   5 *Ps. 118, 105   6 *Hier. 25, 11   8 cf. Hier. 17, 11   21 cf. I Tim. 3, 6

1 malę *Va.c.*   2 populus *V*   10 iste *V*   11 *alt.* LXXta anni *P cum Vulg.* LXX *MV* (= *lin. 19*)   13 iniquitatem *Vulg.*   14 chaldeorum *M,La.c.*   16 eum *P*   18 aduersus *M*   19 recepit *VP*   20 supliciis *La.c.* obidiuit *La.c.* oboediit *MAV* oboedit *P*   scientiae *A*   21 perfruitur *v*   babilonis *P* (= *lin. 24*)   quia (*sed* a *exp. uidetur m2*) *L* qui *ODFMAVPv*   eleuatus *Ap.c.m3*   superbia *P*   22 uirum *P*   23 uoluntates *P,Ma.c.*   me dispsisq; *P*   distruetur *P,LMa.c.*   24 urbs *Ma.c.*   25 dš *V*   inplebit *M*

pleuit omnia uerba, quae in istius ipsius prophetae uolumine
continentur. nam in consequentibus, quae mala passura sit
Babylon, Hieremiae sermo describit.

25, 14 XIII. *Quia seruierunt eis, cum essent gentes multae*
et reges magni; et reddam eis secundum opera eorum
et secundum facta manuum suarum. Hoc in LXX non
habetur. significat autem, quod non solum contra Babylonem
prophetauerit Hieremias, sed et contra ceteras gentes, quae
in Babylonio fuere exercitu et contra domini populum dimi-
2 carunt. denique in sequentibus dicitur contra Aegyptum et
Philistiim et Moab et Ammon et Idumeam. et Damascum et
Cedar et regna Asor et Aelam et ad extremum contra Baby-
lonem terramque Chaldeam.

25, 15–17 (32, 1–3) XIV. *Quia sic ait dominus deus Israhel ad me:*
sume calicem uini furoris — siue *meri* — *huius de*
manu mea et propinabis de illo cunctis gentibus, ad
quas ego mittam te; et bibent et inebriabuntur — siue
uoment — *et insanient a facie gladii, quem ego mit-*
tam inter eos. et accepi calicem de manu domini et
propinaui cunctis gentibus, ad quas misit me dominus.
p. 1017 2 Propinatio calicis, et | calicis 'meri' siue 'non mixti', quae Graece
dicitur ἀκράτου, dominici furoris indicium est, ut omnes gentes,
quae contra dei populum militarunt, bibant de calice furoris
domini, de quo scribit et Isaias contra Hierusalem: s c y p h u m

2 cf. Hier. cap. 50. 51 (27. 28) 6 *Hier. 25, 14 9. 23 cf. Num. 16, 3 etc. 10 cf. Hier. 25 (32), 19 (5)–26 (12) 15. 21 *Hier. 25 (32), 15 (1) 18 *Hier. 25 (32), 16 (2) 24 *Esai. 51. 17

1 in istius] inscius *P* 3 discribit *P* 5 operam *M* 6 manuum *L* 8 et *om. MAVPv* cetera *V* ceteros *Pa.c.* 9 fuerant *MAVPv* exercituu̇ *V* 10 consequentibus *V,Mp.c.m3* 11 philistim *MAP* Philisthiim *v* idumea *VP* 12 caedar *A* assur *AP* assor *V* elam *Pv* 13 chaldaeam *AV* caldeam *P* 14 sič *P* ait] dicit *Vulg.* dominus] exercituū *add. s. u. m3 MA cum Vulg.* ad me *om. Vulg.* 17 inebr.] turbabuntur *Vulg.* 18 et *s. u. m2L* quae *V* 19 accipi *La.c.* 21 *pr.* calicis] furoris *add. s. u. m2A* misti *Ma.c.* myxti *A* 22 aKPaτy *La.c.* aKRaT (R *ex* P) *M* aKpatt (acrati *s. u.*) *A* aKpaer *V* ΛKpΛTI *P* ut] quod *P* 23 qui *La.c.* 24 et *om. MAVPv* esaias *MVP,Aa.c.* scifum *P*

furoris, calicem ruinae ebibisti et euacuasti; pro-
pterea consurge! iste autem calix idcirco bibitur a cunctis
gentibus, ut uomant et insaniant. quod quidem prauus inter- 3
pres in bonam partem accipit, ut instar catharticae potionis,
quidquid cholerum et pituitae et noxii umoris in pectore est,
foras exire conpellat et restituat pristinam sanitatem. pro
Hieremia quoque saluatorem accipit, quod ipse cunctis gentibus
propinarit, ad quas et missus est, ut abiecta idololatria dei se
cultui dedicarent. quod contrarium esse scripturae sanctae
monstrabunt sequentia; non enim pro remedio, ut ille uult,
sed pro poena meraco calice propinantur.

25, 18 (32, 4) XV. *Hierusalem et ciuitatibus Iuda et regibus eius
et principibus eius, ut darem eos in solitudinem et
in stuporem et in sibilum et in maledictionem, sicut
est dies ista.* 'Putabam', inquit, 'quod solis gentibus propinarem, 2
et ideo me huic ministerio laetus optuleram; sed inter ceteras
gentes, immo ante ceteras, propinaui Hierusalem et ciui-
tatibus Iudae et regibus eius et principibus, ut
darem eos in stuporem et in solitudinem et in si-
bilum et in maledictionem, sicut et praesenti probatur
exemplo'. unde dicit et supra: seduxisti me, domine, et
seductus sum, inualuisti et potuisti!

25, 19. 20 a (32, 5. 6 a) XVI. *Pharaoni, regi Aegypti, et seruis eius et princi-
pibus eius et omni populo eius ⟨et uniuersis gene-*

10 cf. p. 314, 1 17 *Hier. 25 (32), 18 (4) 21 *Hier. 20, 7

1 bibisti *MAVP* 3 quidam *v* 4 accepit *P* catarticae *P* colerum *MA,La.c.* cultrum *P* cholerae *v* 5 noxi *La.c.* nox in *P* humoris *MVP* tumoris *Aa.r.* 7 saluatorem] saluator uinum *P* accepit *P* 8 propinaret *P,La.c.* et *s. u. L* est] sit *MAVP,La.c.,v* idolatria *codd.* (*corr. L*) 11 propinnantur *Pa.r.* 12 iudae *M* 14 *pr.* et *om. MAVP* 15 est] et *VP,Aa.c.* 17 ante *s. u. m2M* 18 Iuda *v* 19 solitudine *V* *alt.* et *om. MAVP* 20 immaledictionem *L* et] in *P* 21 seduxistiš *L* 22 sum] & *add. V* posuisti *La.c.* 23 faraoni *MP* rege *Pp.c.* 24 et uniuersis generaliter *ex Vulg.* suppleuit *v, om. codd.*

raliter〉. Post Hierusalem bibit Pharao, rex Aegypti, et socii eius, biberunt principes et uniuersus populus cunctusque, qui non quidem est Aegyptius, sed in eius regionibus commoratur, quos LXX uertere συμμίκτους, id est 'misticios', uulgus non Aegyptiae regionis, sed peregrinum et aduenticium.

25,20b XVII. *Cunctis regibus terrae Ausitidis.* Quae Hebraice appellatur 'Us', de qua et Iob fuisse narrat historia: h o m o q u i d a m e r a t i n r e g i o n e A u s i t i d i, n o m i n e I o b. et tamen sciendum hunc uersiculum in LXX non haberi Theodotionemque pro 'Us' interpretatum esse 'insulam'.

25,20c (32,6b) p. 1018 XVIII. *Et cunctis regibus terrae Philistiim et Ascalonis et Gazae et Accaron et reliquiis|Azoti.* Generaliter posuit Philistiim, hoc est terram Palestinorum, et specialiter urbes eorum Ascalonem, Gazam, Accaron, Azotum; solam tacuit Geth, quae continetur in 'reliquiis'. hoc est enim, quod scriptum est: e t r e l i q u i i s A z o t i; uicina enim atque confinis est Azoto, quae Hebraice dicitur Esdod, regio urbis Geth. Palestinos autem a Babyloniis captos atque uastatos scribit et Isaias.

1 cf. Hier. 25 (32), 18 (4) 4 *Hier. 25 (32), 20 (6) 8 *Hiob 1, 1 9. 10 *Hier. 25 (32), 20 (6) 16 Hier. 25 (32), 20 (6) 19 cf. Esai. 14, 30. 31

1 uiuit *Ma.c.* bibat *P* farao *MP* 2 prisci|cipes (*sic*) *L* populos *Ma.c.* 4 quod *M* cum MIKTOUC *M* CUMMIKTOUC (symmictos *s. u.*) *A; magis corruptum in VP* mistitios (v *s.* o) *M* mysticios *A* misticos *V* mestitius *P* mixtitios *v* uulgum *MAVP,La.c.* 5 sed] ad *P* aduentitium *P* 6 et cunctis *v* regibus *MAV* gentibus *L* regionib; *P* 7 (=10) hus *P* et *om. V* narratur *P* 8 quidem *Aa.c.* ausitidis *P* 9 sciendum] ē *add. P* 10 insula *V* 11 phylistiim *L* philistim *cet.* Philisthiim *v* (*hic et lin. 13*) *cum Vulg.* 12 Ascaloni *Vulg. pr. et alt.* et *om. v* gazae—reliquiis *in mg. add. m2D, om. cet.* Accaronis *v; sed cf. lin. 14* 13 phylistiim *L* philistim *MAP* terra *P* phalestinorum *MV* palaest. *P* 14 Accaron] & *add. V* 15 continentur *V* reliquis *L,Mp.r.* 16 et] in *P* reliquis *Mp.r.* reliquias *P* 17 azoti *MAVP* ebraice *P* esdod] & *add. P* 18 phalestinos *V* palaestinus *P* captus *P* uastatus *P,Ma.c.* 19 et *om. v* esaias *VP,Aa.c.*

25, 21. 22 a (32, 7. 8 a) XIX. *Idumeae et Moab et filiis Ammon et cunctis regibus Tyri et uniuersis regibus Sidonis.* Idumea, in qua sunt montes Seir et quae Hebraice appellatur Edom; Moab et Ammon ipsi sunt filii Lot, proximi Maris Mortui. Tyrus et Sidon in Phoenicis litore principes ciuitates, quae et ipsae Babylonio ueniente superatae sunt, quarum Carthago colonia; unde et Poeni sermone corrupto quasi Phoeni appellantur, quorum lingua Hebraeae linguae magna ex parte confinis est.

25, 22 b (32, 8 b) XX. *Et regibus insularum, quae sunt trans mare.* Transit Cyprum et Rhodum et insulas, quae appellantur Κυκλάδες; et hae enim a Babyloniis occupatae sunt.

25, 23 (32, 9) XXI. *Et Daedan et Theman et Buz et uniuersis, qui attonsi sunt in comam.* Hae gentes in solitudine sunt, uicinae et mixtae regionibus Ismahelitarum, quos nunc Saracenos uocant et de quibus dicitur: qui attonsi sunt in comam.

25, 24 a XXII. *Et cunctis regibus Arabiae.* Hoc in LXX non habetur. post Daedan igitur et Theman et Buz et Ismahelitas regionum ordinem sequitur.

4 cf. Gen. 19, 37. 38 16 Hier. 25 (32), 23 (9) 17 *Hier. 25, 24

1 idomeae *M* idumaeae *P* et Idumaeae *Vulg.* *alt.* et *om. V* filius *V* amon *A* 2 thyri *M* tiri *V* sydonis *A* idumaea *P* ē *add. m2A* 3 et *om. A* hebraicâe *L* hebreice *M* appellañtur *L* 4 loth *MAVP* 5 sydon *A* phonicis *L,Ma.c.m3* phoenis *V* littore *P* ciuitatis *LAa.c.* 6 ipse *La.c.* ipso *V* uenient et superate *La.c.* chartago *MP* kartago *A* 7 *pr.* phoeni *P,La.r.* phoenis (issa *s.* is *m3*) *M* phoene (*alt.* e *ex* i) *A* phenici (h *s. u.*) *V* *alt.* pheni *V* 8 quorum] *m2A* quarum *m1 et m3A* hebreae *M* hebrea *A* linguę *M* 10 regibus] terrae *add. s. u. m3MA cum Vulg.* qui *Vulg.* mare] & *add. M,Ap.c.m3* 11 transit *LMP* trans *V,Ap.c.,v* mare *add., sed eras. P* hrodum *V* KŪKaadec (cycla *s. u. m3*) *M*, (cucaades *s. u. m2*; ciclades *s. u. m3*) *A* KŪKaΛΔHC *V* KyKΛΔdec *P* 12 haec *MAVP* est *add. P* 13 (= 18) dedan *MVPv cum Vulg.* Thema *Vulg.* uniuersi *V* 14 haec *P,Aa.r.* solitudines *M* 15 myxtae *A* saracinos *La.c.* sarracenos *MAVP; cf. p. 22, 3. 128, 1* 16 detonsi *A* 17 Arabiae] et cunctis regibus occidentis, qui habitant in deserto *hic add. v ex Vulg.; sed cf. p. 310, 1* 18 themam *P* 19 regionem *P*

25, 24 b. 25 a (32, 10) XXIII. *Et cunctis regibus ⟨occidentis, qui habitant in deserto, et cunctis regibus⟩ Zamri.* Hoc quoque in LXX non habetur.

25, 25 b (32, 11) XXIV. *Et cunctis regibus Aelam cunctisque regibus Medorum.* Ex eo, quod Zamri sequuntur Aelam regesque Medorum, arbitramur et Zamri regionem esse Persidis, nisi forte ex eo, quod praecessit Arabia, et hi reges solitudinis accipiendi sunt. Aelam autem regio Persidis trans Babylonem; unde et Aelamitae, Medi quoque atque Persae, a quibus capta et destructa est Babylon; et ipsi enim meracum calicem Alexandro, rege Macedonum, propinante potarunt.

25, 26 a (32, 12 a) XXV. *Et cunctis regibus aquilonis de prope et de longe.* Quia Persidis et Babylonis, Aelam atque Medorum enumerauerat regiones, nunc generaliter ponit omnes reges
p. 1019 aquilonis, qui prope sunt et | longe. Pro 'aquilone', qui Hebraice dicitur 'safun', LXX uertere ἀφηλιώτην, quem nos 'subsolanum' possumus dicere.

25, 26 b (32, 12 b) XXVI. *Unicuique contra fratrem suum et omnibus regnis terrae, quae super faciem eius sunt.* Ne cunctas orientalis prouinciae regiones enumerare per partes longum fieret, generaliter posuit omnia regna terrae, quae morantur

2 *Hier. 25 (32), 24. 25 (10) 13 cf. Hier. 25 (32), 25 (11) 15 Hier. 25 (32), 26 (12) 16 *Hier. 25 (32), 26 (12)

1 occidentis—regibus *ex Vulg. suppleui, om. codd. v; cf. p. 309, 17* 2 zambri *P cum Vulg.* 3 habetur *s. u. m2M* 4 aelam (*sic alibi semper fere L* Αἰλάμ *LXX*)] elam *LVv cum Vulg.* selam *P,MAa.r.* *alt.* cunctis *P* et cunctis *Vulg.* regionib. *V* 5 zịamri *A* iambri *P* sequitur *MAVPv* elam *Lv* helam autem *P* reges *Mp.r.* 6 zịamri *A* zambri *P* 7 processit *P* ẹṭ ḥị *M* hii *P,La.r.* 8 (= 13) elam *Vv* helam *P* bylonem *V* 9 aelamita *Ma.c.m3* helamitae *P* Elamitae *v* & *add. M* 10 distructa *P* meraco *Ap.c.m3* alexsandro *Ma.r.* 11 regem *V* machedonum *MV* potantur *VP*, (n *s. u.*) *MA* 12 et cunctis] cunctis quoque *Vulg.* aquilonis] babylonis *L* 14 enumerat *P* ponet *La.c.* 15 et] qui *add. v* 16 rafun *V* fasun *P* saphon *v* aΦNNWTHN *M* aΦHNWTHN (aphenoen *s. u.*) *A* WΦHNaTHN *VP* subsolamum *P* 19 nec *P* 20 orientales *MVP,LAa.c.* prouintias *VP* enumeraret *P* partes] et *add. VP,LMAa.c.* logū *P* 21 terrae *om. V* memorantur *v*

in terra. quod autem dixit: contra fratrem suum, subauditur 'dedi meracam potionem', ut omnes furerent, uomerent, insanirent et mutuis inter se proeliis dimicarent. quodque intulit:

25, 26 c XXVII. *Rex Sesach bibet post eos* et in LXX non habetur, hunc habet sensum: 'Omnes', inquit, 'in circuitu nationes Babylonio imperio subiacebunt et cuncta suae subiciet potestati, ita ut uniuersae, quas praeteritus sermo narrauit, gentes ipsi seruiant et bibant de calice eius': unde et in uisione contra Babylonem scribitur: calix aureus Babylon inebrians omnem terram. nouissimus autem rex Babylonis bibet hanc potionem propinante sibi ascensore bigae, cameli et asini Cyro, rege Medorum atque Persarum. quomodo autem Babylon, 2
quae Hebraice dicitur 'Babel', intellegatur 'Sesach', non magnopere laborabit, qui Hebraeae linguae saltim paruam habuerit scientiam. sicut apud nos Graecum alfabetum usque ad nouissimam litteram per ordinem legitur, hoc est 'alfa, beta' et cetera usque ad 'o', rursumque propter memoriam paruulorum solemus lectionis ordinem uertere et primis extrema miscere, ut dicamus 'alfa o, beta psi', sic et apud Hebraeos primum est 'aleph', secundum 'beth', tertium 'gimel' usque ad uicesimam

1 Hier. 25 (32), 26 (12) 2 cf. Hier. 25 (32), 16 (2) 5 *Hier. 25 (32), 26 (12) 8 cf. Hier. 25 (32), 18 (4)—26 (12) 10 Hier. 51 (28), 7 12 cf. Esai. 21, 7. 9 18 cf. Quint. Inst. I 1. 25

1 terram *P* suum *om. P* 2 dedi] de *V* meracum *La.c.* ut] et *V* 3 pliis *V* quoque *MAa.c.* 5 et *ante* rex *add. m3MA,v cum Vulg* 5 serac *P* bibit et *P,LMAa.c.* et *om. P,Ap r.* 6 habetur] et *add. A* 7 cunctas *V* subicient *P* 8 praeteritis *P* 9 de] da (*sic*) *Pp.c.* 10 Babylon] babylonis *V* inhebrians *P* inclinans *V* 11 bibit *MAP,La.c* 12 propinantem *Ma.r.* bigae] uige *P* camili *La.c.* camelli *Ma.c* 13 Cyro *om. L* pesarum *P* 14 hebraicae *LAa.c.* intellitur (*sic*) *P* sesagh *V* serach *P* magno opere *P* 15 laborauit *VP,MAa.c.* hebreae *M* hebraicae (i *in ras.*) *A* hebraice *P* saltem *Aa.c.* paruam saltem *v* 16 aput *M* grecum *M* 18 ω *V,Mp.c.m2,v* 19 lectiones *P,MAa.c.* uetere *La.c.* inuertere *v* extremā *P* 20 alfa beta ω psi (ω *s. u.*) *V* a alfa· beta da· pysi *P* ω (*in ras.*) *M* bet· *M* 21 alep *P* gemel *MVP,LAa.c.* uic(g)eñsimam *L,* (g *ex* c) *A* uiņcensimam *M* uigesimam *v*

secundam et extremam litteram 'thau', cui paenultima est 'sin'.
3 legimus itaque 'aleph thau, beth sin', cumque uenerimus ad
medium, 'lamed' litterae occurrit 'chaph'; et ut, si recte legatur,
legimus 'Babel', ita ordine commutato legimus 'Sesach'. uocales
autem litterae inter 'beth et beth ⟨et⟩ lamed' ⟨et 'sin et sin⟩
et chaph' iuxta ἰδίωμα linguae Hebraeae in hoc nomine non
ponuntur arbitrorque a sancto propheta prudenter fuisse celatum, ne aperte eorum contra se insaniam commoueret, qui
p. 1020 obsidebant Hierusalem et iam iamque eius potituri | erant.
4 quod et apostolum contra imperium Romanum fecisse legimus
scribentem de Antichristo: non meministis, quod, cum apud uos essem adhuc, haec dicebam uobis? et nunc quid detineat, scitis, ut reueletur in suo tempore, subauditur Antichristus. iam enim mysterium iniquitatis operatur; tantum, qui tenet modo, donec de medio fiat. et tunc reuelabitur iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui et destruet inluminatione aduentus sui. eum, 'qui tenet', Romanum ostendit imperium; nisi enim hoc destructum fuerit sublatumque de medio, iuxta prophetiam Danihelis Antichristus ante non ueniet. quod si aperte dicere uoluisset, stulte persecutionis aduersum Christianos et tunc nascentem

11 II Thess. 2, *5. 6. *7. *8 18 II Thess. 2, 7 20 cf. Dan. 7, 23—27

1 tau *P* paene ultima *A* pene u. *MVP* sin] sic *P* 2 alep tau *P* 3 lamet *M* lameth *A* caph *VP,Aa.c.* si *LA* sic *cet.* rectāe *L* legamus *Mv* 4 *pr.* legimus *om. V* babyl *MAVP,La.c.* ordinē *V* serach *VP,Aa.c.* 5 *alt.* beth] heth *L* *alt.* et *add. Erasmus v* lamed] lameth *LMV* lamech *AP* et sin et sin *add. Erasmus, om. codd. v* 6 et chaph *om. v* caph *LMVP; sed cf. lin. 3* ιδιωμα *LMV*, (idioma *s. u.*) *A* idioma *Pv* 8 et qui *V* 10 et *om. V* apostolorum *LMAa.r.* 11 (= 14. 20) antechristo *La.c.* antychr. *A* anticr. *P* 13 nunc quid] numquid *V* 14 misterium *V* ministerium *Pa.c.* 15 tantum] ut *add. s. u. MA* modo] teneat *add. MAVP* 16 de|midio *L* reuelabitur] ille *add. v* 18 destruit *La.c.* distruet *P* inluminationis *M,LAa.c.* -es *P* 19 imperium ostendit *v* distructum *MP* 20 saluatumque *P* danielis *L; cf. p. 297, 10* antechr. *M* (*de cet. u. lin. 11*) 22 stultae *MA* persequutiones *M* persecutiones *v*

ecclesiam rabiem concitasset. longius, quam commentariorum 5
breuitas patitur, de hoc capitulo diximus, quod Graeci forsitan
Latinique fastidient, quia in suis codicibus non habetur. sed
quid proderit, cum in consequentibus hic ipse propheta dicat:
quomodo capta est Sesach et conprehensa est in-
clyta uniuersae terrae, quomodo facta est in stu-
porem Babylon inter gentes? allegorici interpretes istum 6
omnem locum ad cunctas referunt nationes, quas inebriauerit
diabolus calice peccatorum meracissimo; nouissimum enim
etiam ipsum bibiturum supplicia atque cruciatus, de quo
scribat apostolus: quem dominus Iesus interficiet spi-
ritu oris sui, unde et in alio loco dicat: nouissimus
autem inimicus destruetur mors. quod magnarum
uirium est posse diuersarum uocabula nationum transferre
sub ἐτυμολογίαις suis et singula uitia singulis nominibus
coaptare.

25, 27 (32, 13) XXVIII. *Et dices ad eos: haec dicit dominus exercituum deus Israhel: bibite et inebriamini et uomite et cadite et nolite consurgere a facie gladii, quem ego mittam in uos!* 'Postquam', inquit, 'cunctis gentibus propinaris et impleueris praeceptum domini, rursum haec uerbis domini imperabis et dices: bibite et inebriamini

5 Hier. 51 (28), 41 11 II Thess. 2, 8 12 *I Cor. 15, 26
22 *Hier. 25 (32), 27 (13)

2 forsitant (*sic*) *L* 3 latineque *La.c.* 4 quum *L* quod *cet.* 5 sesac *M* serac *P* inclita *VP* 6 stupore *P* 9 diabulos *M* diabulus *P* meracissimo—bibiturum *om. M* meracissimo] et *add. AVPv, exp. L* nouissimo *P* enim *add. s. u. L, om. cet. v* 10 ipsum] enim *add. P, exp. L* eum *add. AV* bibitur *P* suplicia *La.c.* 11 scribebat *Ap.c.m2* scribit *MVPv* 12 unde *om. Av* dicit *MAp.c.,v* 13 autem *om. P* distruitur *P* quod] qm̄ *V* 14 uirum *LMa.c.* uocabulo *P* 15 sub *om. V* ETOIμολοΓIEIC *L* etymologiis (*in ras.*) *Mv* ito ιMOΛΠEIC (*pr.* i *ex* e; ethymologiis *s. u.*) *A* HΘXϽ-ϹωΛω... *V* &d:MOΛΓe:C *P* singula] singulis *V* 17 dices] dicis *P* 19 cadete *P,La.c.* (= *p. 314, 1*) et nolite consurgere] neque surgatis *Vulg.* 20 in] in̄ *MAp.c.m3 cum Vulg.* 21 propinaueris *v* rursum—domini *om. V* 22 dicis *P*

2 et uomite et cadite et nolite consurgere!' si 'bibere, inebriari, uomere et cadere' salutis indicium est, ut instar catharticae potionis noxia quaeque pellantur, quomodo sequitur: et nolite consurgere? quae sit autem potio, quae
p. 1021 eos cadere faciat in aeternum, ponit manifestius, id|est: a facie gladii, quem ego mittam inter uos.

25, 28. 29 a (32, 14. 15 a) XXIX. *Cumque noluerint accipere calicem de manu, ut bibant, dices ad eos: haec dicit dominus exercituum: bibentes bibetis, quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, ego incipio affligere; et uos quasi innocentes immunes eritis* — siue *et uos munditia mundi eritis* —? *non eritis immunes* siue
2 *non eritis mundi.* Latenter ostendit praeceptum dei, qui uoluntate facere noluerint, suscepturos necessitate et audituros: bibentes bibetis. 'uelitis', inquit, 'nolitis, dei conplenda sententia est. si enim ciuitas Hierusalem, in qua notum fuit nomen dei dicente propheta: notus in Iudaea deus; in Israhel magnum nomen eius, bibit meracum calicem furorisque, quanto magis uos non eritis mundi, qui pro dei nomine idola colitis!'

25, 29 b (32, 15 b) XXX. *Gladium enim ego uoco super omnes habita-*

1 *si—indicium est*] 'prauum interpretem' (p. 307, 3) innuit 4 *Hier. 25 (32), 27 (13) 6 Hier. 25 (32), 27 (13) 11. 13 *Hier. 25 (32), 29 (15) 15 Hier. 25 (32), 28 (14) cf. Cic. Nat. deor. I 17. Donat. ad Ter. Andr. 214. Eun. 1058. August. In euang. Ioh. 9, 13. Paul. Nol. Epist. 16, 5 etc. (Wölfflin, Mus. Rhen. XXXVII [1882] p. 88. Otto, Sprichwörter p. 362. Sonny et Weyman, Archiv IX 78. XIII 402) 17 Ps. 75, 2

1 bibere] et *add. v* 2 inebri *Ma.c.m2* 3 catarticę *P* quaeq. (q. *s. u.*) *L* 5 cadere] adherere *Ma.c.m3* facit *M* id *s. u. L, om. cet.* est *eras. M* aū hęc *add. s. u. m2A* 7 manu] tua *add. La.c.Mp.c.m2,v cum Vulg. et LXX (excepto cod. Alex.)* 8 dices] dicis *P,LAa.c.* 9 bibitis *P* 10 incipiam *Vulg.* 11 innocentes] et *add. V cum Vulg.* eritis siue—immunes *om. V* 12 non—siue *in mg. P* immunis *La.c.* 13 hostendit *Ma.r.* 14 uolumtatem *M* uoluntatē *V* nolluerint *La.c.* 15 bibitis *VP,La.c.* uellitis—nollitis *La.c.* dei] de (mea *s.* dę) *m3M* sententia complenda *v* 16 scientia *Ma.c.m3* 18 nomen magnum *v* calice *P* 19 furoris *Mp.r.,v* 21 omnes *s. u. L*

tores terrae, dicit dominus exercituum. Ista est potio meracissima, iste calix furoris domini, qui non super solam Hierusalem, sed super omnem uocatur terram et cunctas in circuitu nationes; de quo supra dixerat: 'et mittam ad Nabuchodonosor, regem Babylonis, seruum meum, et adducam eos super terram istam et super habitatores eius et super omnes nationes, quae in circuitu illius sunt.'

25, 30. 31 (32, 16. 17) XXXI. *Et tu prophetabis ad eos omnia uerba haec
et dices ad illos: dominus de excelso rugiet* — siue
*responsum dabit — et de habitaculo sancto suo
dabit uocem suam; rugiens rugiet super decorem
suum* — siue *respondebit super locum suum* —,
*celeuma quasi calcantium concinetur aduersum
omnes habitatores terrae. peruenit sonitus* — siue
interitus — usque ad extrema — siue *super partem — terrae, quia iudicium domino cum gentibus;
iudicatur ipse cum omni carne; impios tradidit
gladio, dicit dominus.* Primum dicamus, ut se interpre- 2
tationis ueritas habet. 'cunctis', inquit, 'gentibus prophetabis et
dices, quod dominus de excelso rugiat, hoc est: det sui furoris
p. 1022 indicium iuxta illud, quod scriptum est: leo rugiet, et | quis
non timebit? dominus locutus est, et quis non prophetabit?' et de habitaculo sancto suo dabit uocem
suam, ut cunctos terreat audientes. rugiet autem super 3
decorem suum, hoc est super templum. cumque ille rugierit,

4 Hier. 25, 9 11. 13 *Hier. 25 (32), 30 (16) 16 *Hier. 25 (32), 31 (16) *Hier. 25 (32), 31 (17) 22 *Am. 3, 8 24. 25 Hier. 25 (32), 30 (16)

2 iste *s. u. m3 M* calicis *V* 3 super *s. u. m3M* 4 nabucod. *La.c.* nabochod. *V* nabogod. *P* 5 babilonis *M* 6 eos] eum *v* 10 dicis *P,LMa.c.* 11 dauit *Ma.c.* et—dabit *in mg. V* de *s. u. m2M* suo *om. V* 14 quas *La.c.* concinentur *Ma.r.* (= *p. 316, 2*) aduersus *P cum Vulg.* 18 omne *P* tradidi *Ap.r.,v cum Vulg.* 21 rugiet *V* det *LA* de *cet.* 22 indicio (o *ex* u) *M,Ap.c.* 23 loquutus *MA* prophetauit *AP,Ma.c.* 25 terreat] terrę ad *P* 26 ille] ad te *P*

instar calcantium in torcularibus celeuma cantabitur et in
effusione sanguinis mutui carmen lugubre concinetur, quod
Symmachus κατάλεγμα, Aquila ἰασμὸν uocat, cuius celeumatis
et carminis sonitus usque ad terrae extrema perueniet, quia
4 iudicium domini cum gentibus. si autem iudicium
domini cum gentibus est, sunt et gentium merita diuersa. ad
exponendum illum locum, ut quidam uolunt: qui non credit,
iam iudicatus est. iudicatus quidem est in eo, quod non
credidit; sed ipsi, qui non credunt inter se, diuersis afficientur
suppliciis. iudicatur ipse cum omni carne, ut nullus
iniudicatus abeat. impios autem — hoc est, qui domino non
5 credunt, — tradit gladio sempiterno. allegorici interpretes iuxta
LXX hunc locum sic disserunt, ut ad bonam partem referant
apertam domini comminationem. 'dominus', inquiunt, 'de excelso
responsum dabit, his uidelicet, quos saluaturus
est, et de loco sancto suo dabit uocem suam respondebitque
sermonem in loco suo. illi autem quasi
uindemiantes pleni fructibus illius sententiae respondebunt.
super omnes habitatores terrae ueniet interitus,
non super uniuersam terram, sed super partem
terrae, eorum uidelicet, qui non credunt; iudicium enim

3 *Hier. 25 (32), 30 (16) 4 *Hier. 25 (32), 31 (17) 7 Ioh. 3, 18 10 Hier. 25 (32), 31 (17) 14. 16 *Hier. 25 (32), 30 (16) 19 *Hier. 25 (32), 30. 31 (16) 20. 21 *Hier. 25 (32), 31 (17)

1 torcolaribus *MAa.c.* 2 lucubre *Ma.c.* lugrubre *A* 3 κατάλεγμα *L. Bos* (*Uetus Testam. ex uersione septuaginta interpretum. Franequerae 1709. Proleg. c. III*) *et Field. Origenis Hexapl. II 640* KaTaΔHΓMa *Lv* KuτaΔHMa *M* KaΓaλHMa, (cagalema *s. u.*) *A* KѠTѠΔHD-ϾѠ *V* KΑTΑΔHMMΑ *P* ·ι·UCMON *M* iacmon *V* iasmon *P* (*s. uocem Graecam A*) αἰασμόν *Bos* 5 dño *AV* 6 dño *Ap.c.* s̄ *eras. M* 7 locum] iuuat *add. in mg. m3M* 9 ipsi] hi *Ap.c.m2* qui *om. P,LMAa.c.* credunt] dum *add., sed exp. L* 10 supplicis *La.c.* 11 habeat *P,MAa.r.* quid.no (*sic*) *L* 12 tradet *Mp.c.* tradidit *V* 13 edisserunt *Vv* 15 dabit] dauid *Ma.c.* 19 ueniet] autem *add. MAP, exp. L* 20 *alt.* super] per *P* 21 indicium *P* enim *om. v*

⟨domino⟩ erit in gentibus et ipse iudicabitur cum omni carne, impii autem tradentur gladio'.

25, 32. 33 (32, 18. 19) XXXII. *Haec dicit dominus exercituum: ecce afflictio* — siue *malum* — *egredietur de gente in gentem et turbo magnus* — siue *tempestas* — *egredietur a summitatibus* — siue *extremis* — *terrae. et erunt interfecti domini* — siue *uulnerati a domino* — *in die illa a summo terrae usque ad summum eius; non plangentur et non colligentur neque sepelientur; in sterquilinium super faciem*
p. 1023 *terrae iacebunt.* | Erubescant, qui uim scripturae sanctae 2
facere conantur in bonam partem ea, quae comminationis plena sunt, disserentes. de hoc autem loco puto dixisse et dominum: consurget gens aduersum gentem et regnum contra regnum et cetera, quae in ipsa euangelii sententia continentur.
intellegamus autem haec facta iuxta historiam, quando a rege 3
Babylonio cunctae nationes in circuitu subiugatae sunt et imperium eius sensere crudele, uel iuxta prophetiam longo post tempore in consummatione mundi futura. dicunturque interfecti a domino, non quod dominus ipse percutiat, sed quo in interitu pessimorum uoluntas et imperium domini conpleatur.

25, 34. 35 (32, 20. 21) XXXIII. *Ululate* — siue *iubilate* —, *pastores, et clamate et aspergite uos cinere, optimates gregis* — siue *plangite, arietes ouium* —, *quia conpleti sunt*

4. 5. 6 *Hier. 25 (32), 32 (18) 7 *Hier. 25 (32), 33 (19) 14 *Luc. 21, 10 23. 25 *Hier. 25 (32), 34 (20)

1 domino *suppleui coll. LXX* κυρίῳ, *om. codd. v* 2 omne *La.c.* 4 egreditur *MVP,LAa.c.* 5 gentem] te *Ma.c.m2* egreditur *LMV,Aa.c.* 6 sumitatibus *V* 8 a summo] assumo *V* sumum *V* 10 sepellientur *MA* 11 erubiscant *La.c.* 12 plana *L* 14 consurgit *LMAa.c.* aduersus *APv* 15 ipsius *v* continetur *La.c.Mp.c.* 18 iuxta] hanc (nc *s. u.*) *A* longe *P* 19 consumatione *P* futurā *A* dicunturquae *La.c.*, (quae *exp.*) *M* d. qui *V* 20 quo *Mp r.* 21 quod *P,Ap.c.,v* interitum *MAVP* imperio *V* 24 aspargite *P* optimate *Ma.c.m2* greges *LMAa.c.*

dies uestri, ut interficiamini, et dissipationes
uestrae et cadetis quasi uasa pretiosa — siue *quasi*
arietes electi —. *et peribit fuga a pastoribus et sal-*
uatio ab optimatibus — siue *arietibus* — *gregis.*
2 Notandum, quod in hoc tantum loco LXX 'iubilum' in malam
partem posuerunt, pro quo alii interpretes 'ululatum', ut in
Hebraeo scriptum est, transtulere. inter pastores et arietes
siue optimates gregis ista distantia est, quod pastores ratio-
nalium sunt, arietes autem et optimates referuntur ad diuites,
3 qui et ipsi pars gregis appellantur. quodque infert: conpleti
sunt dies uestri, ut interficiamini, tunc conplebuntur
dies eorum, quando fuerint peccata conpleta, et dispergentur
et cadent sicut uasa pretiosa, ut confracta non ualeant
instaurari et, quanto ante fuere pretiosa, tanto maius eorum in
confractione sit damnum; siue quasi arietes electi, ut
4 pinguis hostia sit deuorare cupientium. peribit, inquit, fuga
a pastoribus, quando non egerint paenitentiam. denique
dicitur ad Phariseos: genimina uiperarum, quis osten-
dit uobis fugere ab ira uentura? et in Psalmis legimus:
periit fuga a me. et saluatio, inquit, ab optimatibus
gregis siue arietibus; ἀπὸ κοινοῦ subauditur 'peribit'.
25,36.37 (32,22.23) XXXIV. *Uox clamoris pastorum et ululatus optima-*
tium gregis — siue *iubilum arietum* —, *quia uastauit*

2 *Hier. 25 (32), 34 (20) 4 *Hier. 25 (32), 35 (21) 5 *in hoc tantum loco*] immo etiam *Hier. 4,8. 25 (32),36 (22). 47 (29),2. 49 (30), 3; cf. p. 319,3 *Hier. 25 (32), 34 (20) 6. 10. 13 Hier. 25 (32), 34 (20) 15 *Hier. 25 (32), 34 (20) 16 Hier. 25 (32), 35 (21) 18 *Luc. 3, 7 20 Ps. 141, 5 Hier. 25 (32), 35 (21) 21 *Hier. 25 (32), 35 (21) 23 *Hier. 25 (32), 36 (22)

1 dissipationis *MP,La.c.* 2 cadatis *Mp.c.m3* uasa—quasi *in mg. P* 3 arietis *LMa.c.* 4 gregis *om. A* 6 posuerint *v* 7 hebreo *MA* ebraeo *V* arietis *Ma.c.* 8 optimatis *Ma.c.* greges *P.LAa.c.* 9 arietis *M* 10 quoque *MAa.c.* 13 ut] q̄ (= quae) *Mp.c.m3* et *V* ualent *M* 14 quando *Aa.c.* faerint *P* pretiosiora *v* 15 arietis *M,La.c.* 18 pharisaeos *AP; cf. p. 44, 7, ubi* Pharisei *praeferendum uidetur* 19 fugire *P* a uentura ira *v* 20 perit *L* 21 arietes *Va.c.* -OYT *M* -OYſ (apocenu *s. u.*) *A* aΠΩΚΩ:ΝΩ:C̄ *V* ΑΠΟΚΟΙΝΟΥC *P* 22 ululates *P* optimatum *MAVPv cum Vulg.*

dominus pascua eorum. et conticuerunt arua —
siue *speciosa* — *pacis a facie irae furoris domini.*
Et hic notandum, quod apud LXX 'iubilum' pro 'ululatu'
positum sit. inter pastores autem et arietes ista diuersitas est, 2
quod pastores putentur in ecclesia, qui praesunt gregi cum
p. 1024 sapientia et eruditione atque doctrina, a|rietes uero, qui principes quidem uidentur in populo, sed nihil habent in se doctrinae atque sapientiae et per nimiam simplicitatem propemodum stultitiae uicini sunt. quando autem habuerimus pacem 3
et non intellexerimus uel bona uel speciosa pacis, sed luxuriae nos et otio et uoluptatibus dederimus, tunc conquiescent siue conticiscent bona pacis et auferentur a nobis propter iram furoris domini et implebitur illud, quod scriptum est: cum dixerint: pax et securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, quo ueniente omnia conticiscent.

25, 38 (32,24) XXXV. *Dereliquit quasi leo umbraculum* — siue *cubile* — *suum* — et, ut uerius est, *tabernaculum;* hoc enim 'soccho' Hebraicum sonat —, *quia facta est terra eorum in desolationem* — uel *inuia* — *a facie irae columbae* — siue *a facie gladii magni* — *et a facie*
irae furoris domini. Dominus, de quo supra dixerat: de 2
excelso rugiet et de habitaculo sancto suo dabit uocem suam; rugiens rugiet super decorem suum, ipse derelinquet tabernaculum suum, de quo scriptum est:

2 *Hier. 25 (32), 37 (23) 3 cf. p. 318, 5 *Hier. 25 (32), 36 (22) Hier. 25 (32), 36 (22) 13 I Thess. 5, 3 17. 19. 20 *Hier. 25 (32), 38 (24) 21 Hier. 25 (32), 30 (16)

1 earum *P,Ma.c.* arba *Ma.c.* 2 spetiosa *VP* 3 hoc *V* ululatum *P,La.c.* 4 arietis *Ma.c.* 5 putantur *V,Ap.c.* 6 arietis *Ma.c.* aries *Aa.c.* 7 in populo *om. M* 8 per *om.;* p *add. s. u. m3M* nimia simplicitate *Mp.r.* 9 stultitia *V* 10 uel bona *s. u. L* spetiosa *V,* (e *ex* a) *P* 11 uoluntatibus *V* 12 conticescent *A,LMa.c.* contisiscent *Vp.c.* 14 eis *om. V* 15 superuenit *Aa.c.* ueniet *M* 15 conticescent *AV,Mp.c.* 16 derelinquit *VP,Aa.r.* 17 ut *s. u. L* hoc] hunc *V* 18 succhot (t *s. u. m2*) *M* socchot *P* succho *v* hebreicum *Aa.c.* 19 desolatione *P* 21 irae *om. V* 24 ipse—suum *om. MAVP* 24 derelinquit *La.c.* relinquet *v*

factus est in pace — siue in Salem — locus eius
et habitatio eius in Sion, ipse deseret sedem suam et
conplebit, quod per hunc eundem prophetam locutus est:
dimisi domum meam, dereliqui hereditatem meam.
3 reliquit autem quasi leo cubile suum, ut omnes bestiae ua-
standi terram eius habeant potestatem. leone enim custode et prae-
side nullus ad eandem audet accedere. facta est, inquit, terra
eorum — hau dubium quin uel populi Iudaeorum uel certe
uniuersarum gentium — in desolationem et in inuium a
4 facie irae columbae. non mirabitur 'columbam' domini
intellegi Nabuchodonosor, qui supra eum uocari 'seruum' domini
legerit — pro quo LXX transtulerunt 'gladium magnum' —,
licet 'columbam' et in persona Hierusalem possimus accipere,
quod irascatur et tristis sit se leonis sui perdidisse custodiam
et terram suam uenisse in desolationem.

26 (33), 1–3 XXXVI. *In principio regis Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda, factum est uerbum istud a domino dicens: haec dicit dominus: sta in atrio domus domini et loqueris ad omnes ciuitates Iuda, de quibus ueniunt, ut adorent in domo domini, uniuersos sermones, quos ego mandaui tibi, ut loquaris ad eos; noli subtrahere uerbum! si forte audiant et conuertantur unusquisque a uia sua mala, et*

1 Ps. 75, 3 *Ps. 75, 3 4 *Hier. 12, 7 5 *Hier. 25 (32), 38 (24), 7. 9 Hier. 25 (32), 38 (24) 9 *Hier. 25 (32), 38 (24) 11 cf. Hier. 25, 9 sec. Vulg. 12 *Hier. 25 (32), 38 (24)

1 salem *MAV* salutem *L* hierlm *P; cf. p. 218, 16* 2 deserit *La.c.* relinquet *v* 3 con(m)pleuit *P,Ma.c.* eumdem hunc *v* 4 demisi *La.c.* 6 leonem *P* 7 eadem *V,La.c.* eam *M* accidere *Ma.c.* 8 hau (*sic alibi semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus cf. p. 268, 10*)] haut *L*, (h *s. u.*) *A* haud *V*, (*ex* aut) *M* aut *P* populo *M,LAa.c.* populis *P* 10 *alt.* colu*bam (m *s.* *) *L* columba *V* 11 nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* 13 & columbam *tr. P* personam *AV,Ma.r.* possumus *MVP,LAa.c.* 14 se *om. V* si *Mp.c.* perdidisset *Mp.c.m3* perdedisse *P* 16 regni *v cum Vulg.* ioiacim (*sic alibi semper fere Lp.c. uel primitus; cf. p. 300, 3. 6. 16. 19. 21. 22 etc.*)] ioachim *MAP*, (h *exp.*) *L* ioacim *V* fili *P* 17 istud *s. u. m2M* 23 conuertatur *Aa.c.m3*

paeniteat me mali — siue *quiescam a malo* —, *quod*
cogito facere eis propter malitias studiorum eorum.
p. 1025 Haec prophetia superior est prio|re, licet sub eodem rege sit 2
facta. illa enim facta est in anno quarto Ioiacim, filii Iosiae
regis Iuda, haec autem in principio eiusdem regis scriptura
dicente: in principio regis Ioiacim, filii Iosiae, regis
Iuda, factum est uerbum istud a domino dicens.
non igitur, ut saepe iam diximus, in prophetis historiae ordo
texendus est, cum in praesentiarum sub eodem rege priora
postea et posteriora ante dicantur. qui autem uerbum dicturus 3
est domini, debet stare cum Mosi et audire cum psalmista:
qui statis in domo domini, in atriis domus dei
nostri. et praecipitur illi, ut loquatur ad omnes ciuitates
Iuda, licet 'ciuitates' LXX non transtulerint, ne indecorum
forte uideretur in atrio domus domini loqui ad urbes, quae
coram non erant; sed quando ad populos et ad ciues loquitur,
ipsis ciuitatibus loquitur. pulchre autem stat in atrio atque
uestibulo templi domini, ut per occasionem orationis domini
et adorandi eum sermones prophetae audire cogantur. 'nolii, 4
inquit, 'subtrahere uerbum; licet triste sit, licet aduersum
te audientium rabies concitetur, tamen dicito, quod tibi imperatum est, non formidans persecutiones eorum, qui aduersum
te concitandi sunt, sed domini iubentis imperium!' forsitan 5

1 *Hier. 26 (33), 3 3 cf. Hier. 25, 1 4 Hier. 25, 1 6 *Hier. 26 (33), 1 8 cf. p. 248, 11. 300, 6 11 cf. Deut. 5, 31 12 Ps. 134, 2 14 Hier. 26 (33), 2 *Hier. 26 (33), 2 19 Hier. 26 (33), 2 23 *Hier. 26 (33), 3

1 mali] mala *V* 2 malitiam *Vulg.* 3 hoc *Pa.c.* superior] prior *Ap.c.m2* priore] superiore *Ap.c.m2* 4 *pr.* facta *om. V* ioachim *MAP,La.c.* ioacim *V* 6 ioiachim *La.c.; de cet. cf. lin. 4* 7 dicens *L*, *om. cet. v* 9 rege] ut *add. s. u. m3M* 10 postea] postera *P* posteriora] postea *Ma.c.m3* priora *add. M* ante *M* uerbum ante *A* 11 moyse *MAVPv* 14 transtulerunt *V* indecorem *Pa.c.* 15 atriis *A* 16 populum *v* 18 occansionem *La.c.* 19 sermonis *V,MAa.c.* 21 te] & *M* 22 quę *Mp.c.* 23 concitandę *Mp.c.* iubentes *La.c.* imperio *P* si *add. v* forsitant *La.c.*

inquit, audiant et conuertantur. uerbum ambiguum 'for-
sitan' maiestati domini non potest conuenire, sed nostro loquitur
affectu, ut liberum homini seruetur arbitrium, ne ex praescientia
eius quasi necessitate uel facere quid uel non facere cogatur;
non enim ex eo, quod deus scit futurum aliquid, idcirco
futurum est, sed quia futurum est, deus nouit quasi praescius
6 futurorum. et tamen sciendum iuxta hunc eundem Hieremiam,
et si mala praedixerit dominus et egerit populus paeniten-
tiam, quod et ipse acturus sit paenitentiam super his, quae
facere comminatus est; et si prospera pollicitus fuerit et
egerit populus neglegenter, mutet deus sententiam et pro
bonis mala inferat. tale quid et illud in euangelio est: mittam
filium meum, forsitan uerebuntur eum; quod utique
7 ex persona dei omnipotentis dicitur. denique et in praesenti
ait: 'si forte audiant et conuertantur unusquisque
a uia sua mala, ut, cum illi conuersi fuerint, et me meae
sententiae paeniteat et non faciam, quod eis facere cogito.
cogito autem facere propter malitias studiorum illo-
rum; quae si fuerint immutatae, et mea sententia commutabi-
tur.' legamus historiam Ionae et Nineue.

26 (33), 4–6 p. 1026 XXXVII. *Et dices ad eos: haec dicit dominus: si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea, quam dedi uobis, ut audiatis sermones seruorum meorum, prophetarum, quos ego misi ad uos de nocte consurgens et dirigens et non audistis, dabo domum*

1 *Hier. 26 (33), 3   8 cf. Hier. 18, 8. 10   12 *Luc. 20, 13   15 Hier. 26 (33), 3   18 *Hier. 26 (33), 3   20 cf. Ion. cap. 3. 4

1 audient *V,La.c.* audientes *M,* (es *s. u. m3*) *A*   et *om. M* ut *V*   conuertentur *MAp.c.*   forsitam *La.c.* (= *lin. 13*)   2 ma·gestati *P*   3 hominis *V,Ma.r.*   seruet *P*   p̄sentia *P*   6 sed—est *om. M*   deus] enī *add. s. u. m3M*   7 et] sed *A*   11 populos *Ma.c.*   neglegenter *AVP,Ma.c.* & *add. P*   15 conuertatur *Ap.r.*   16 me *OD,* (*s. u. m2*) *cod. Monacensis 14425, om. cet. v*   meàè *L, om. OD*   17 sententiae] me *add.* (*s. u. m2*) *Av*   20 niniuae *M* niniue *P,Ap.c.,v; cf. p. 53, 3*   21 dicis *P,LMa.c.*   22 ut] et *v*   23 sermones seruorum] mones ser *s. u. L*

istam sicut Silo et urbem hanc dabo in maledi-
ctionem cunctis gentibus terrae. In nostra est ergo 2
positum potestate uel facere quid uel non facere, ita dumtaxat,
ut, quicquid boni operis uolumus, appetimus, explemus, ad
dei gratiam referamus, qui iuxta apostolum dedit nobis et
uelle et perficere. sin autem sufficit semel ambulare in lege,
quae nobis data est per Mosen, ut stulta heresis suspicatur,
quomodo addidit: ut audiatis sermones seruorum meo-
rum, prophetarum? qui utique post legem missi sunt et
non semel, sed frequenter, nec otiose et a securo, sed semper
et a sollicito. 'misi,' inquit, 'ad uos seruos meos cotidie et 3
de nocte consurgens; quos si audire nolueritis, dabo do-
mum istam' — hoc est templum dei — 'sicut Silo', ubi fuit
tabernaculum. cumque templum destructum fuerit, consequenter
et ciuitas erit in maledictionem cunctis gentibus
terrae. sicut autem exstructo templo in area Ornae et in 4
monte 'Moria', hoc est 'uisionis', in quo Abraham Isaac filium
optulisse narratur, cessauit religio Silom nec postea ibi sunt
celebrata sacrificia, sic exstructa ecclesia et spiritalibus in ea
uictimis immolatis cessauerunt legis cerimoniae et data est urbs
Iudaeorum in maledictionem cunctis gentibus terrae, de
qua nos dominus liberauit dicente apostolo: Christus rede-

5 cf. Phil. 2, 13 7 cf. Deut. 5, 7—21 *heresis*] scil. Pelagianorum 8. 11 Hier. 26 (33), 5 12. 15. 21 Hier. 26 (33), 6 13 cf. Iudd. 18, 31 etc. 16 cf. II Par. 3, 1 17 cf. Gen. 22, 2 22 *Gal. 3, 13

1 maledictione *La.c.* maladictionem *P* 2 ergo est positum *La.c.* ē positū ęgọ *P* ergo positum est *v* 3 q̂ûicquid *L* ista *Aa.r.* 4 uolumus] aut *add. s. u. m3 M* appetimus] aut *add. s. u. m3M* 5 quia *MP,Aa.r.* 6 perfecere *Ma.c.* sufficet *La.c.* 7 moysen *MAVP* 8 addit *MP* 10 a *om. V* 11 assollicito *V* meos] prophetas *add. v* cottidie *V* 12 quod *P* 14 distructum *MP* 16 extructo *MAVP,La.c.* 17 montem oriā *P* filium] suum *add. MAVPv* filium suum Isaac *v* 18 selom *MAV* silo *P* Σηλώμ *LXX sec. codd. Sin., Alex., Marchal. u. 6. 9 et alibi* (*Iudd. 18, 31. I Reg. 1, 24 etc.*) 19 extructa *MAV,La.c.* instructa *P* spiritualibus *Ap.c.,v* 20 cessarunt *v* leges *A* ceremonie *La.c.* caerimoniae (*alt.* e *s. u.*) *M* caeremoniae *A* caeremonia *P; cf. p. 181, 23, ubi* cerimoniae *anteponendum uidetur* 21 maledictione *La.c.* 22 dn̄s nos *P* liberabit *M*

mit nos de maledictione legis, factus pro nobis maledictio.

26 (33),7–9a XXXVIII. *Et audierunt sacerdotes et prophetae* — siue *pseudoprophetae — et omnis populus Hieremiam loquentem uerba haec in domo domini. cumque conplesset Hieremias loquens omnia, quae praeceperat ei dominus, ut loqueretur ad uniuersum populum, apprehenderunt eum sacerdotes et prophetae* — siue *pseudoprophetae — et omnis populus dicens: morte moriatur, quia prophetauit in nomine domini dicens: sicut Silo erit domus haec et urbs ista desolabitur eo, quod non sit*
2 *habitator.* Sacerdotes et prophetae, quos 'pseudoprophetas' LXX manifestius transtulerunt, irascuntur Hieremiae, quod uera praedicat et subuerso templo et ciuitate deserta sit peritura religio et lucra ex religione uenientia; idcirco apprehendunt eum et consentiente sibi populo morti destinant, quare dixerit in nomine domini: sicut Silo erit domus haec et urbs desolabitur eo, quod non sit habitator.
p. 1027 3 si quando igitur propter man|data domini et fidei ueritatem uel sacerdotes nobis uel pseudoprophetae uel deceptus populus irascitur, non magnopere curemus, sed exsequamur sententiam dei nequaquam praesentia mala, sed futura bona animo cogitantes,

26 (33),9b.10 XXXIX. *Et congregatus est omnis populus aduersum Hieremiam in domum domini. et audierunt*

4. 13 *Hier. 26 (33), 7 9. 13 *Hier. 26 (33), 8 18 *Hier. 26 (33), 9

1 maledictionem *Ma.r.* 3 sacerdote *V* 4 siue pseudopr. *s. u. L* 6 cum plesset *V* 7 ut] et *V* 9 siue pseudopr. *om. M* 10 quia] quare *Vulg.* 11 in *om. v* 13 quod *P* 14 manifestius LXX *v* 16 *alt.* relegione *P,La.c.* et *add., sed eras. M* 17 consentienti *MVP,La.c.* destinent *P* 18 quare] quia pr͏ę *Ap.c.m2* dixerat *A* domus] tua *add. V* 19 et] ut *add., sed eras. M* 21 pseudopropheta *P* 22 exequamur *MA,Pa.c.* scientiam *P* 23 dñi *M* bono *Aa.c.* 25 aduersus *Pv cum Vulg.* 26 domo *P cum Vulg.*

*principes Iuda uerba haec et ascenderunt de domo
regis in domum domini et sederunt in introitu
portae domini nouae.* Hieremias in templo uerba domini 2
prophetabat et dixerat: dabo domum istam sicut Silo
et urbem hanc in maledictionem cunctis gentibus
terrae statimque a sacerdotibus et prophetis et populo
seditione commota omne uulgus aduersum prophetam congre-
gatur in templum, ubi erat propheta et sacerdotum ac pro-
phetarum uulgique manibus tenebatur. quod cum audissent 3
principes ciuitatis, qui in domo regia uersabantur, transierunt
siue ascenderunt de domo regis in domum domini.
notandumque, quod ire ad domum domini semper ascensus
sit. sederuntque in introitu portae domini nouae.
principum enim erat officii sedere in porta domus domini et
ibi negotii et seditionis cognoscere ueritatem. 'noua' autem
porta dicitur, quia, qui sedebant in ea et iudicio praeerant,
sacerdotum et pseudoprophetarum calumniae resistebant.

26 (33), 11 XL. *Et locuti sunt sacerdotes et prophetae ad
principes et ad omnem populum dicentes: iudi-
cium mortis est uiro huic, quia prophetauit
aduersum ciuitatem istam, sicut audistis au-
ribus uestris.* Sedentibus urbis principibus in porta templi 2
et in porta noua, qui de regis palatio ad templum cucur-
rerant, ut seditio populi sedaretur, et contione populi con-
gregata accusant sacerdotes et pseudoprophetae perieratque

4 *Hier. 26 (33), 6 11 Hier. 26 (33), 10 13 *Hier. 26 (33), 10
22 cf. Hier. 26 (33), 10

1 et *s. u. L* de] in *VP,Ma.c.m2* domum *VP,LMAa.c.* 3 portae] domus *add. Vulg.* templo] dñi *add. P* dñi uerba *Vv* 4 dabo *om. MVP,LAa.c.m2* 5 maledictionem] dabo *add. v* 6 a *om. V* 7 aduersus *v* 9 tenetur *Ap.r.* 10 regi auersebantur (n *s. u.*) *P* transtulerunt *V* 13 introito *Ma.c.* 14 principium *Ma.r.* officium *v* 16 qui *om. V* eam *M,LAa.c.* praeçeperant *A* 17 calumnia *M* 19 dicens *P,LMAa.c.* 21 aduersus *v cum Vulg.* 22 templi—porta *s. u. V* 24 ut] et *V* sederetur *Aa.c.* concione *M* contentione *VP* 25 pseudoprophetae] Hieremiam *add. Erasmus v* pphetã *add. s. u. m2A; cf. p. 326, 23*

propheta, quantum fuit in sacerdotibus et prophetis, si accusatores ipsi habuissent iudicii potestatem. ex quo intellegimus crudeliores fuisse in prophetam per inuidiam sanctitatis, qui religioni uidebantur dediti quam qui necessitatibus publicis praeerant.

26 (33),12–15 XLI. *Et ait Hieremias ad omnes principes et ad*
uniuersum populum dicens: dominus misit me,
ut prophetarem ad domum — siue *super domum* —
istam et ad ciuitatem — siue *super ciuitatem* —
hanc omnia uerba, quae audistis. nunc ergo bonas
facite uias uestras et studia uestra et audite uocem
domini dei uestri, et paenitebit dominum mali,
p. 1028 *quod locutus est aduersum uos* — siue | *et quiescet*
2 *dominus a malis, quae locutus est contra uos* —. *ego*
autem ecce in manibus uestris sum; facite mihi,
ut bonum et rectum est in oculis uestris — siue *ut*
expedit uobis —! *uerumtamen scitote et cognoscite,*
quod, si occideritis me, sanguinem innocentem
tradetis contra uosmet ipsos et contra ciuitatem
istam et habitatores eius; in ueritate enim misit
me dominus ad uos, ut loquerer in auribus uestris
3 *omnia uerba haec.* Cum praesente populo sederent in porta principes ciuitatis et accusarent sacerdotes et prophetae Hieremiam prophetam et mortis crimen intenderent, Hieremias ad principes loquitur et ad uniuersum populum, quos sacerdotum et pseudoprophetarum factio concitauerat, prudenter

8. 9 *Hier. 26 (33), 12 13 *Hier. 26 (33), 13 16 *Hier. 26 (33), 14 22 cf. Hier. 26 (33), 9—11

2 abuissent *P* iudici *V* 3 propheta *V* inuidia *V* 6 heremias *A* 8 siue s. domum *s. u. m3A* 9 super] ad *V* ciuitam (*alt.*) *P* 12 nr̄i *V* mali *om. V* 13 et] ad *P* quiescit *VP,LMAa.c.* 16 *pr.* ut] quod *Vulg.* bonum ēst *L* 17 uos *V* 18 occideretis *M* 19 traditis *LP* 20 ueritatem *V* 22 sederint *V* 23 ciuitatis principes *v* ciuitates *Va.c.* 24 intenderet *La.c.* intenderint *Ma.c.m2* 25 quod *MVP,Aa.c.* 26 facti *V* faccio *P* concitauerit *P*

pariter et humiliter atque constanter. prudenter, quod a domino 4
missum esse se diceret, ut contra templum et ciuitatem loque-
retur daretque consilium, quod, si uellent eius audire consilium
et agere paenitentiam, dominus quoque suam sententiam com-
mutaret. humiliter autem in eo, quod ait: ecce in manibus
uestris sum; facite mihi, ut bonum et rectum est
in oculis uestris! porro constanter: in ueritate misit
me dominus ad uos, ut loquerer in auribus uestris
omnia uerba haec. aliisque sermonibus loquitur: 'si irasci- 5
mini, cur contra templum et urbem domini sim locutus, et
curae uobis est salus urbis et templi, cur augetis peccata
peccatis et sanguinis mei tam urbem quam habitatores eius
reos facitis?' si quando igitur et nobis pro necessitatis angustiis 6
humilitate opus est, sic eam assumamus, ne ueritatem et
constantiam deseramus; aliud est enim superbe contumeliam
facere iudicanti, quod signum stultitiae est, aliud sic inpendens
uitare discrimen, ut de ueritate nil subtrahas.

26 (33), 16 XLII. *Et dixerunt principes et omnis populus ad
sacerdotes et prophetas: non est uiro huic iudi-
cium mortis, quia in nomine domini dei nostri
locutus est ad nos.* Populus, qui prius a sacerdotibus et 2
pseudoprophetis fuerat supplantatus, iungitur principibus ciui-
tatis et pro Hieremia loquitur, quod nequaquam reus mortis

5 *Hier. 26 (33), 14 7 Hier. 26 (33), 15 21 cf. Hier. 26 (33), 8. 9

1 atque] at *La.c.* prudenter *om. LMVP,Aa.c.* quo *A,LMa.c.* se *add. s. u. A* 2 missus *V* esse se *LP* se esse (*pr.* se *postea add.*) *M* esse *A* ēēt *V* ut] in *Pa.c.* 3 si *om. P* eius uellent *v* 4 dñs quoque sententiam suam (*sic*) *s. u. A* comutaret *A* 9 irascemini *Aa.c.* 10 quur *Mp.c.* quod *Aa.c.m3,v* 11 quur *M* 13 necessitatibus angustis humiliter *V* 14 summamus *V* 15 deseremus *Pa.c.* enim est *P* 16 iudicandi *Va.c.* stultiae *L* 17 nihil *MVPv* detrahas *A* 18 omnes *LMa.c.* ad *V,Ap.c.* et *cet.* 19 et] ad *add. Vulg.* prophetas *V,Ap.c.* prophetae *cet.* uero *P,Ma.c.* 21 a *s. u. m3A* ad *Va.r.* 22 fuerant *MAa.r.* ciuitatibus *V* 23 pro] per *V*

sit, sed in nomine domini et ex ore illius prophetarit; cito enim uulgus indoctum accepta ratione mutat sententiam. dolor autem accusantium, praecipue sacerdotum et pseudoprophetarum, non potest immutari; et ideo illis accusantibus et in accusatione perseuerantibus populus commutatur, quod spem eis dederat
p. 1029 indulgentiae domini, si bonas fa|cerent uias suas et audirent uocem domini dei sui, ut et dominus suam sententiam flecteret.

26 (33), 17–19 XLIII. *Surrexeruntque uiri de senioribus terrae et dixerunt ad omnem coetum populi loquentes: Micheas de Morasthi fuit propheta in diebus Ezechiae, regis Iuda, et ait ad omnem populum Iudae dicens: haec dicit dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur et Hierusalem in aceruum lapidum*
2 *erit et mons domus in excelsa siluarum. numquid morte condemnauit eum Ezechias, rex Iudae, et omnis Iuda? numquid non timuerunt dominum et deprecati sunt faciem domini et paenituit dominum mali, quod locutus erat aduersum eos? itaque nos facimus malum grande contra animas*
3 *nostras.* Principes ciuitatis et populus intellegunt iudicii ueritatem; senes autem, quorum proprie erat nosse uetera, replicant historiam et prophetiam Micheae de Morasthi, qui prophetauit sub rege Ezechia, conparant prophetiae Hieremiae, pro qua ei mortis crimen intenditur, ostenduntque illum dixisse

5 cf. Hier. 26 (33), 13 21 cf. Hier. 26 (33), 16 25 cf. Hier. 26 (33), 8

1 sit *om. La.c.* domini *om. V* et *om. VP* prophetaret *P,Aa.c.* 3 accușsantium *A* (*saepius*) 4 mutari *V* et—perseuerantibus *in mg. V* 6 dñs *MAPv* ut *add. s. u. m3M* bona *V* 7 ut *eras. M, om. V* et *s. u. L* 9 surrexeruntque] surrexerunt ergo *Vulg.* 10 cętum *P* 11 michaeas *P* (*semper*) *cum Vulg.* morasti *P,La.c.* morasthī *Mp.c.m2* 12 *alt.* Iuda *v cum Vulg.* 14 agerarabitur *P* 16 eam *P* Iuda *Vulg.* 18 et deprecati—dominum *om. V* 19 mali *om. LVP,MAa.c.m3; cf. p. 326, 12. 329, 13* fuerat *v cum Vulg.* aduersus *Vp.c.* 20 nos *L* non *MVP,Aa.c.* faciamus *MVP,LAa.c.* 23 morasthī *Mp.c.m2* morasti *P* 24 prophetiā *Mp.c.* 25 discrimen *v*

grauiora et tamen a iusto rege Ezechia nihil esse perpessum,
sed conuersos ad paenitentiam domini in bonam partem uertisse
sententiam. Micheas enim dixit: Sion quasi ager arabitur 4
et Hierusalem in aceruum lapidum erit et mons
domus in excelsa siluarum; porro Hieremias: dabo,
inquit, domum istam sicut Silo et urbem hanc dabo
in maledictionem cunctis gentibus terrae. dantque 5
consilium putantes nequaquam futurum, quod Micheas praedixerat, quia multo tempore non sit factum propter populi
paenitentiam, et hoc quoque, quod Hieremias locutus est, nequaquam fore, si iuxta consilium eius bonas faciant uias suas
et studia sua et audiant uocem domini dei sui, ut dominus
non inferat malum, quod eis fuerat comminatus. simulque 6
frangunt accusatorum rabiem et se miscent cum eis dicentes:
itaque nos facimus malum grande contra animas nostras, non quo facere debeant, sed quia, si fecerint, nequaquam noceant accusato, sed animabus suis, quas mutatione sententiae potuerint liberare.

26(33),20–24 XLIV. *Fuit quoque uir prophetans in nomine domini, Urias, filius Semei de Cariathiarim, et prophetauit aduersum ciuitatem istam et aduersum terram hanc iuxta uniuersa uerba Hieremiae. et audiuit rex Ioiacim et omnes potentes et principes eius uerba haec et quaesiuit rex interficere*
p. 1030 *eum; et audiuit Urias et timuit fugitque et | ingressus est Aegyptum.* quodque sequitur: *et misit rex* 2

3 Hier. 26 (33), 18. *Mich. 3, 12 5 Hier. 26 (33), 6 11 cf. Hier. 26 (33), 13 15 Hier. 26 (33), 19

1 ab isto *V* 2 conuerso *V* conuersus *P*, *Mp.c.* (*sic*) 7 dansque *MVP* 13 comminatur *P* 15 nos *iterauit V* non *P* faciamus *P* 18 potuerant *Lp.c.m2* liberari *P* 20 cariatharim *La.c.* 21 *pr.* aduersus *v cum Vulg.* *alt.* aduersus *Vulg.* 22 terra *La.c.* uniuersa] omnia *Vulg.* 23 ioiacim (*alt.* i *s. u.; sed exp.*) *L* ioachim *cet.* (= *p. 330, 1*) Ioacim *v* (*semper*) 26 est] in *add. M* quoque *MAa.c m2*

Ioiacim uiros in Aegyptum, Elnathan, filium
Achobor, et uiros cum eo in Aegyptum, in LXX non
habetur. dein iungitur: *et eduxerunt Uriam de Aegypto*
et adduxerunt eum ad regem Ioiacim; et percussit
eum gladio et proiecit cadauer eius in sepulchris
uulgi ignobilis. uerumtamen manus Achicam, filii
Saphan, erat cum Hieremia, ut non traderetur in
3 *manu populi et interficeret eum.* Quaeritur, cur, cum
Urias, filius Semei de oppido Cariathiarim, eadem quae Hiere-
mias prophetarit, timore perterritus fugerit Aegyptum et inde
retractus occisus sit, Hieremias potuerit euadere, qui certe
non fugerat, sed audacter in priore sententia perseuerans libe-
ratus sit tam uulgi principumque iudicio quam consilio senio-
4 rum aduersum accusatores, sacerdotes et pseudoprophetas. ad
quod breuiter respondendum nequaquam dei sciri posse iudi-
cium, dum eadem causa eademque sententia alius punitur et
alius liberatur; nisi forte hoc respondere possimus, quod Urias
in condemnationem et accusatorum et populi trucidatus sit,
Hieremias autem reseruatus iudicio dei, ut reliquiis infelicis
populi praedicaret et eos retraheret ad paenitudinem. quod
quidem et in apostolorum Actibus legimus Iacobum apostolum

2 *Hier. 26 (33), 22 12 cf. Hier. 26 (33), 16. 17 21 cf. Act. 12, 2

1 Elnathan *v cum Vulg.* elnatham *LMAV* elnatam *P* 2 achabor *MAPv* achbor *V* 3 deinde *AV* adduxerunt *V* 4 ioachim *MAVP,La.c.* 5 proicit *Ma.c.* 6 ignobiles *La.c.* uerumtamen] igitur *Vulg.* manus Achicam] manac haiam *P* magnus Ahicam *v* achiam *Lp.r.Ma.c.* aicham (i *s. u.*) *A* Ahicam *Vulg.* Ἀχικάμ *LXX; cf. p. 331, 18* filius *P* 7 safan *MAP* erat] fuit *Vulg.* 8 manus *Ap.c.,v cum Vulg.* interfeceret *La.c.* interficerent *MAVPv cum Vulg.* cur *om. V* 9 semei *V,MAp.r. cum OD* semeiae *cet.; cf. p. 329, 20* cariathgarim *Mp.c.* cariathiarī *V* qui *add. A* & *add. P* que *V,Aa.c.* 10 prophetauerit *V* prophetaret *P,Ap.c.* fugeret *La.c.* in *add. MAp.c.m3,v* 11 quia *P* certe *om. P* 12 non] nunc *P* priori *codd. (corr. L; cf. p. 246, 9. 289, 13. 321, 3) v* 13 principiumque *V* seniorum] se suorum *V* 15 scire *P* 17 possumus *Ap.c.m3,v* 18 *pr.* et *om. v* accusationem (i *s. u. m2*) *M* causationē *Ap.c.m3* *alt.* et *om. MAp.c.* 19 reliquis *VP* infelices *Ma.c.* 20 retraheret] traderet *V* penitudinem *V* plenitudinem *P* 21 actibus—apostolum *s. u. L*

statim Herodis pertulisse sententiam et martyrio coronatum,
Petrum autem et ceteros apostolos doctrinae domini reseruatos.
et animaduertenda constantia prophetalis, quod ne de Aegypto 5
quidem retractus Urias mutauerit sententiam, sed uidens sibi
intentari mortem nihilominus sit locutus, quae praeceperat
dominus. quodque timuit et fugit et ingressus est Aegyptum,
non infidelitatis, sed prudentiae indicium est, ne frustra nos
offeramus periculis. alioquin et dominum saluatorem de manibus
persequentium lapsum legimus et praecipientem apostolis: *cum
uos persecuti fuerint in hac ciuitate, fugite ad
aliam!* quaeritur quoque, quomodo Ioiacim, rex Iuda, parui im- 6
perii et debilitati et iam iamque perituri, mittendi in Aegyptum
habuerit potestatem et inde Uriam educere. quod facile soluitur,
si consideremus eum a rege Aegypti Nechao principem consti-
tutum et hanc prophetiam factam esse in principio regni
eius. quamquam autem Hieremias domini adiutorio liberatus 7
p. 1031 sit, tamen et illi repu|tatur in mercedem, per quem prophetam
suum dominus liberauit, Achicam uidelicet, filio Saphan, quod
in posterioribus lecturi sumus, quando de cisterna luti Abda-
melech spadonis consilio atque praesidio Hieremias de mortis
periculo liberatur.

27, 1 XLV. *In principio regni Ioiacim, filii Iosiae,
regis Iuda, factum est uerbum hoc ad Hieremiam
a domino dicens.* Hoc in editione LXX non habetur et

2 cf. Act. 12, 3—18 8 cf. Luc. 4, 30. Ioh. 8, 59 9 *Matth. 10, 23 14 cf. IV Reg. 23, 34. II Par. 36, 4 15 cf. Hier. 26 (33), 1 19 cf. Hier. 38 (45), 7—13 24 *Hier. 27 (34), 1

1 coronatum] beatum *add. v* 2 autem Petrum *v* 5 intentarem *P* 6 quoque *Ma.c.m2* fugiit *P* 7 infidelitates *Pa.c.* iudicium *P* 8 inferamus *V* 11 ioiachim *La.c.* ioachim *cet.* (= *lin. 22. p. 332, 3. 7. 20*) 13 ducere *V* educeret *P* educendi *v* 14 nechau *Ma.c.* 15 anc *P* facta *V* factum *P* 18 Achicam (*cf. p. 330, 6*)] achi•an (c *eras.*) *LM* aichcan (*sic; ex* achican) *A* achichan *V* acican *P* Ahicam *v* filio Saphan] filios aphat *V* fili iosafat *P* safā *L* safat *M*, (n *s.* t *m3*) *A* Sephan *v*; *cf. p. 330, 7* 19 sumus] si *add. MAVP* quando] quidē *Mp.c.m3* abdamalech *AP* abdemelech *Vv* 21 liberetur *VP,MAa.c.* 23 iudae *A* hoc] istud *Vulg.* iheremiam *P*

multi putant sequentis capituli esse principium, quod nequaquam ita est, sed iungendum superiori, ut, quicquid dictum refertur et factum, in principio regni Ioiacim factum esse credamus; unde et mittendi in Aegyptum quasi ad amicum
2 regem habuit potestatem. uidentur autem mihi LXX titulum istum hac ratione siluisse, ne secundo dicere uiderentur; iam enim in principio posuerant: in principio regis Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda, factum est uerbum istud a domino dicens.

27, 2–4 (34, 1–3) XLVI. *Haec dicit dominus ad me: fac tibi uincula et catenas* — siue κλοιούς, qui Hebraice appellantur 'mutoth' et sermone uulgari 'boias' uocant — *ponesque eas in collo tuo et mittes ad regem Edom et ad regem Moab et ad regem filiorum Ammon et ad regem Tyri et ad regem Sidonis per manum nuntiorum, qui uenerunt Hierusalem ad Sedeciam, regem Iuda. et praecipies eis, ut ad dominos suos loquantur: haec dicit dominus exercituum deus*
2 *Israhel: haec dicetis ad dominos uestros.* Praeterita uisio in principio facta est ad prophetam regni Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda, haec autem sub Sedecia, qui extremus regnauit in Hierusalem et sub quo urbs capta est atque
3 subuersa. praecipiturque Hieremiae, ut catenas siue furcas ligneas, quae, ut diximus, Hebraice appellantur 'mutoth', inponat collo suo et mittat eas ad reges Edom, Moab, filiorum

4 cf. Hier. 26 (33), 22 cf. p. 331, 14 5 *Hier. 27 (34), 1 7 *Hier. 26 (33), 1 11 *Hier. 27 (34), 2 (1) 19 cf. Hier. 26 (33), 1. 27, 1 20 Hier. 26 (33), 1. 27, 1 sec. Vulg. 22 cf. IV Reg. 25, 9. 10. II Par. 36, 19 24 cf. lin. 11

1 capitulis *Ma.r.* 2 dictum] rectum *M* 4 Aegyptum] et *add. V* ad *om. P* 6 soluisse *P* 7 posuerat *Pa.c.* 8 istum *Ma.c.* ad Ieremiam *add. v* 10 uinculas *P* 11 cathenas *A* KaO:OTE *M* KaO:OTC *P*, (Kamore *s. u. m3*; r̄, *h. e.* require, *in mg.*) *A* KѠ:ѠYC *V* quę *Ap.c.* 12 muttoh *MA* muttoth *V* ponesque] et pones *Vulg.* 13 mittis *Ma.c.* eas *add. v cum Vulg.* 14 filiorum—*pr.* regem *s. u. P* 15 per] in *Vulg.* manu *Vulg.* 16 (= 21) sediciam *La.c.* sedechiam *cet.* (*semper*) 19 dicitis *P* a *LVa.c.* 20 profetam *M* 21 indę *Va.c.* 22 que *V* 23 subuersam *V* ut *om. VP,LMAa.c.* 24 Hebraice ut diximus *v* hebraicae *AVP,La.c.* muttoth *A* muttoh *V*

Ammon, Tyri, Sidonis per legatos, qui uenerant ad Sedeciam,
et praecipiat suis dominis nuntiare, quod regi Nabuchodonosor
seruire debeant et audire, quae sequens prophetae sermo prose-
quitur. ac ne forsitan legati et reges istarum gentium respon-
derent: 'cur hoc tuo populo non praecipis?', Sedeciae quoque
regi similia loquitur et sacerdotibus ac prophetis. hunc locum 4
allegoricus semper interpres et historiae fugiens ueritatem
p. 1032 interpretatur de caelesti Hierusa|lem, quod debeant habitatores
eius sponte assumere corpora et descendere in 'Babylonem', id
est 'confusionem' mundi istius, qui in maligno positus est, et
seruire regi Babylonio, hau dubium quin diabolo. quodsi
hoc facere noluerint, nequaquam eos grauia corpora portaturos,
sed perituros gladio et fame et peste et nequaquam homines
futuros, sed daemones. hoc ille dixerit, ne defensores eius 5
nobis calumniam faciant. ceterum nos simplicem et ueram
sequamur historiam, ne quibusdam nubibus atque praestigiis
inuoluamur.

27, 5 (34, 4) XLVII. *Ego feci terram et hominem et iumenta, quae
sunt super faciem terrae, in fortitudine mea magna
et in bracchio meo extento et dedi eam ei, qui placuit
in oculis meis.* Licet ἀνθρωποπαθῶς haec scriptura loquatur, 2
quomodo nos homines loqui possumus et intellegere, tamen
'fortitudo' dei et 'bracchium' eius ille est, de quo et apostolus

2 cf. Hier. 27 (34), 6—11 (5—9) 5 cf. Hier. 27 (34), 12—22 (10—18) 7 *allegoricus interpres*] scil. Origenes; cf. p. 299, 18 9 cf. Gen. 11, 9 10 cf. I Ioh. 5, 19

1 tiro *V* uenerunt *V* 2 nuntiate *V* nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* 3 audi *MAVP,La.c.* 4 forsitam *LMA* responderunt *Ma.c.m2* 5 quur *M* 6 ḥac *M* 7 allogoricus *M* storiae *Ma.c.* 8 caeleste *Aa.c.* 9 discendere *P* 11 hau (*cf. p. 320, 8*)] haud *AV*, (*ex* aut) *M* haut (d *s.* ţ *m2*) *L* aud *P* qui in *P* diabulo *P,Ma.c.* (= *p. 334, 23*) 12 grauiora *V* portaturus *P,La.c.* portatur eos *V* 13 periturus *P* *pr.* et *om. P* 14 demones *V* 15 faciat *Pa.c.* 16 nugibus *P* 17 inuoluamus *P* 18 *pr.* et *s. u. L* homines *Vulg.* 20 in *s. u. m2M* brachio *AVP* eam] ea *V,Ap.c.m3* qui] cui *VP,Aa.c.,v* 21 ωΝΘΡ. *M* ΑΝΘΡ. (antropopatos *s. u.*) *A* -ΠωΠαΘωC *V* aNepλΠΟΠaeωC *P* 23 brachium *AVP,LMp.c.*

loquitur: 'Christus dei uirtus et dei sapientia', et Isaias:
domine, quis credidit auditui nostro et brac-
chium domini cui reuelatum est? scribit et Iohannes
euangelista: omnia per ipsum facta sunt et sine
ipso factum est nihil. Dauid quoque in suo carmine
loquitur: uerbo domini caeli firmati sunt et spi-
3 ritu oris eius omnis uirtus eorum. quod autem ait:
dedi eam ei, qui placuit in oculis meis, hoc signi-
ficat, quod omnia humano generi per dei gratiam sint tri-
buta. ego, inquit, feci terram et hominem et iumenta.
ordo contrarius; in Genesi enim primitus fiunt animantia et
extremus homo, sed hic prius hominem nominat et postea, quae
subiecta sunt homini.

27, 6.7a (34, 5) XLVIII. *Nunc itaque ego dedi omnes terras istas
in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis, serui
mei; insuper et bestias agri dedi ei, ut seruiant
illi. et seruient ei omnes gentes et filio eius et*
2 *filio filii eius.* Cuius infelicitatis est Israhel, quando con-
paratione eius Nabuchodonosor 'seruus dei' appellatur! scriptum
est in euangelio: mundus per ipsum factus est et
mundus eum non cognouit; in propria uenit et sui
eum non receperunt. recte itaque conditor creaturam suam
tradit, cui uoluerit. denique et diabolus, in cuius typum prae-
cessit Nabuchodonosor, confitetur: haec omnia mihi tra-
3 dita sunt. quod autem intulit: insuper et bestias agri

1 cf. I Cor. 1, 24 2 *Esai. 53, 1 4 Ioh. 1, 3 6 Ps. 32, 6 8 Hier. 27 (34), 5 (4) 10 *Hier. 27 (34), 5 (4) 11 Gen. 1, 25—27 20 Ioh. 1, 10. 11 22 cf. Hier. 27 (34), 5 (4) 24 cf. Matth. 4, 9 et Luc. 4, 6 25 Hier. 27 (34), 6 (5)

1 esaias *VP, Aa.c.* 2 brachium *AVP* 3 et *om. MAVP, La.c.* iohannis *La.c.* 6 uerbum *La.c.* 8 eam] ea *V, Ap.c.m3* qui] cui *v* 9 dī *s. u. M* 11 genese *Ma.c.* primi *La.c.* primū (ū *ex* i *m2*) *Mv* prima *V*, (a *ex* i) *A* 12 hic *om. V* 14 et nunc *MAp.c.m2 cum Vulg.* 15 naboch. *V*, (h *s. u.*) *L* nabuc. *MP* 17 seruiant *MVP, Aa.c.* filios *Ma.r.* 19 nabucod. *MP, La.c.* nabochod. *V* (= *lin. 24. p. 335, 8. 336, 2. 7. 24*) 22 receperunt] cognouerunt *M* 23 tradidit *MAVP, La.c.* ~ typo *V*

dedi ei, ut seruiant illi, uel simpliciter omne genus ani-
mantium intellegere debemus — cum homine enim et ea tra-
p. 1033 dun|tur, quae ei subdita sunt — aut certe 'bestias' feras gentes
accipiamus, quod etiam illae seruiant, quae prius seruire non
nouerant. 'filium' autem eius et 'filium filii' — iuxta Hebraicum —
Baltasar uocat et Euilmarodach, de quibus scribit Danihel.

27, 7b XLIX. *Donec ueniat tempus terrae eius et ipsius.*
Pulchre, ne perpetuum Nabuchodonosor putaretur imperium,
et ipsum dicit a Medis Persisque capiendum; hoc est enim,
quod significat: donec ueniat tempus terrae eius et
ipsius. sed nec hoc habetur in LXX.

27, 7c L. *Et seruient ei gentes multae et reges magni.*
Non dixit 'omnes' — hoc enim proprie Christi debetur im-
perio —, quamquam iuxta Symmachum non legatur: seruient
ei gentes multae et reges magni, sed: subicient eum
seruituti gentes multae et reges magni, ut ipse
quoque seruiat Medis et Persis, cui omnes gentes ante ser-
uierant. hoc, quod ex Hebraico posuimus: dedi ei, ut seruiant 2
illi, et seruient ei omnes gentes et filio eius et
filio filii eius, donec ueniat tempus terrae eius et
ipsius et seruituti eum subiciant gentes multae
et reges magni, in LXX, ut iam diximus, editione non
legitur.

6 cf. Dan. cap. 5 10 Hier. 27, 7 11 *Hier. 27, 7. cf. lin. 5 14 Hier. 27, 7 15 *Hier. 27, 7 18 Hier. 27, 6. *7 22 *Hier. 27, 6. 7 cf. lin. 5. 11

1 animalium *MAVPv* 2 intelligere *Lp.c.m2* hominem *V* 3 fe-rans *Va.c.* 4 etiam *s. u. P* ille *V,La.c.* illi *P* 5 filii] fili *La.c.* 6 balthasar *Vv* baldhasar *P* et *om. V* euilmerodac *P* Euilmero-dach *v* daniel *L; cf. p. 312, 20* 7 ipsius] & *add. M* 12 (= 15. 22) regis *La.c.* 13 imperium *V.LMAa.c.* 15 sed—magni *om. V,Ma.c.* subici *P* ei *MP* 17 omnes] multae *Ap.c.m2* ante omnes gentes *v* 19 seruiant *MVP,Aa.c.* 20 ueniant *V* terrae *s. u. P* 21 seruituti eum] seruient ei *Mp.c.* eum] eius *V* subicient *P,Ap.c.,v* sciant *eras. M* 22 in—legitur *s. u. m3A* aeditionem *M* non *om. MAP* 23 legitur] igitur *V*

27, 8 (34, 6) LI. *Gens autem et regnum, quod non seruierit Nabuchodonosor, regi Babylonis, et quicumque non curuauerit collum suum sub iugo regis Babylonis, in gladio et fame et peste uisitabo super gentem illam, ait dominus, donec consumam eos*
2 *in manu eius.* Non solum dominus peccatrices gentes subicit Nabuchodonosor, sed et apostolus de peccatoribus loquitur: quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare; et in alio loco: tradidi huiuscemodi satanae in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat. potestatibus quoque oboediendum monet non solum propter iram, sed et propter conscientiam, ne condemnemur ab eis.

27, 9–11 (34, 7–9) LII. *Uos ergo nolite audire prophetas uestros et diuinos et somniatores et augures et maleficos, qui dicunt uobis: non seruietis regi Babylonis, quia mendacium prophetant uobis, ut longe faciant uos de terra uestra et eiciant uos et pereatis. gens autem, quae subiecerit ceruicem suam sub iugo regis Babylonis et seruierit ei, dimittam eam in terra sua, dicit dominus, et colet eam et habitabit*
2 *in ea.* Delirat et in hoc loco allegoricus interpres et hortatur in caelesti positos Hierusalem, ne audiant prophetas suos atque diuinos, somniatores et augures et maleficos, sed ut potius seruiant Nabuchodonosor et corpus humilitatis assumant, in-

6 cf. Hier. 27 (34), 6. 7 (5) 8 I Tim. 1, 20 9 *I Cor. 5, 5 10 cf. Rom. 13, 1 11 *Rom. 13, 5 21 *allegoricus interpres*] scil. Origenes; cf. p. 333, 7 24 cf. Phil. 3, 21

1 seruierat *P* 3 Babylonis] et *add. v* 4 *pr. et alt.* et] in *add. Vulg.* 5 consummam *V* 6 subiecit *P,La.c.* 7 et *om. v* 8 tradedi *P* sathanae *V* (= *lin. 9*) in interitu carne *add. P* plasphemare *M* 9 tradedi *M* huiusmodi *v* 12 condemur *L* 15 seruiatis *P* 16 qui *La.c.* uos faciant *Vulg.* 17 gens autem] porro gens *Vulg.* 18 subieceret *La.c.* subicerit *P* 19 demittam *Pp.c.* 20 terram suam *P* colit *P,LMAa.c.* eam *om. MVP,Aa.c.* et *s. u. L* habitauit *P,Ma.c.* 21 deli..rat *D* delerat *V* deliberat *LAP* deliberatae *M*; *cf. p. 229, 21. 275, 20. 299, 18. 346, 21 etc.* ortatur *P* 22 caelestis *Pa.r.* 23 diuinos] et *add. v* 24 assummant *V* infantium *Erasmus v; sed cf. p. 397, 21*

p. 1034 fantiam, | uagitus et incunabula paruulorum; si enim hoc fece-
rint, expleto famulatu et condicione mortalitatis humanae
reuersuros eos ad terram suam et habitaturos in ea et ope-
raturos, quae prius operati sunt. dicitque se suspicari eos, qui
dei praecepta contemserint, humanis corporibus praegrauari,
futuros daemonas et immundos spiritus et sedem pristinam
nequaquam recepturos. nos autem simpliciter exponamus et 3
prophetas esse in gentibus, qui simulent se diuino spiritu
uentura praedicere, et diuinos, de quibus et uulgare prouer-
bium est: 'aiunt diuinare sapientes', et somniatores, qui imi-
tantur Ioseph et Danihel, et augures, qui uolatu auium et
oscinum uocibus faciendum quid uel non faciendum denuntiant,
et maleficos, quos uel ueneficos possumus appellare uel dae-
monum fasmatibus seruientes, qui Hebraice dicuntur 'chassane'.
'omnes isti decipiunt', inquit, 'uos atque supplantant, ne seruiatis 4
regi Babylonis'. multo enim melius est seruitutem sponte susci-
pere et amicum habere, cui seruias, et genitalem terram colere
quam ui et necessitate seruire captiuos.

27,12–15 (34,10–12) LIII. *Et ad Sedeciam, regem Iuda, locutus sum secundum omnia uerba haec dicens: subicite colla uestra sub iugo regis Babylonis et seruite ei et populo eius, et uiuetis. quare moriemini tu et populus tuus gladio, fame et peste, sicut locutus*

8 cf. Hier. 1, 5   10 cf. Donat. ad Ter. Hec. 696

1 haec *v*   ficerint *L*   2 famulato *P*   conditione *AVP*   3 reuersurus *P*   habitatores *V*, (e *ex o*) *M*   4 sint *Ma.c.m2*   dicetque *Aa.c.*   se (s *ex* r) *A*, *om. P*   5 contempserint *AVP* contempserunt (u *ex* i) *M*   6 futurus *La.c.*   demonas *V* daemones *Pv*   in mundo *V*   spos *Aa.c.*   7 recepturus *Ma.c.*   et *eras. M*   9 uentura] futura *v*   uulgari *La.c.*   10 quę *P*   mittantur *V*   13 beneficos *P*   14 fantasmatibus (tas *s. u. m2*) *MA* phantasmatibus *v*   cassane *MP* cassaphe *v*   15 inquit decipiunt *v*   16 seruitute *La.c.*   suscepere *Ma.c.*   17 seruiatis *v*   18 quan (*sic*) *P*   captiuū* *A* captiuus *VP*, *Mp.c.*   19 ad *om. V*   sedechiam *AVP*, *Mp.c.m2* (= *p. 338, 8*)   20 secundumq *L*   omnia] uniam (*sic*) *La.c.*   subiecite *L*   21 iugum *P*, *LMAa.c.*   regi *V*   babyllonis *La.c.*   23 tuos *M*   et *add.*, *sed eras. V*   gladio] et *add. v cum Vulg.*

est dominus ad gentem, quae seruire noluerit regi
2 *Babylonis? nolite audire uerba prophetarum dicentium uobis: nolite seruire regi Babylonis, quia mendacium ipsi loquuntur uobis, quia non misi eos, ait dominus, et ipsi prophetant in nomine meo mendaciter, ut eiciam uos et pereatis tam uos*
3 *quam prophetae, qui uaticinantur uobis.* Post uniuersas gentes transit ad Sedeciam, regem Iuda, et isdem, quibus gentibus comminatus est, sermonibus loquitur; neque enim meretur priuilegium gentis Israheliticae, qui ceteris gentibus aut similia aut maiora peccauit. denique quia audire contemsit
4 populus perduellis, gladio, fame et peste consumtus est. obseruandum autem in scriptura sancta, quod pro 'pseudoprophetis' appellet 'prophetas', qui uaticinentur in nomine domini mendaciter. 'hoc autem faciunt, ut ego', inquit, 'eiciam uos et pereatis tam uos quam prophetae, qui uaticinantur uobis'; et eorum igitur, qui decipiuntur, et eorum, qui decipiunt,
5 similis interitus est. hoc, quod de Hebraico posuimus: sub iugum regis Babylonis et seruite ei et populo eius,
p. 1035 et uiuetis. qua|re moriemini tu et populus tuus gladio, fame et peste, sicut locutus est dominus ad gentem, quae seruire noluerit regi Babylonis? nolite audire uerba prophetarum dicentium uobis, in LXX non habetur; et idcirco ammoneo, ut prudens lector

8 cf. Hier. 27 (34), 6 (5)—11 (9) 10 cf. Num. 16, 3 etc. 15 *Hier. 27 (34), 15 (12) 18 Hier. 27, *12. *13. 14 24 *Hier. 27, 12—14

1 regis *V* 3 nolite seruire] non seruietis *Vulg.* rege *A* 4 locuntur *V,La.c.* 6 eiciamuș *M* eiéciant *L* eiciant *Pv cum Vulg.; cf. lin. 15, p. 339, 13* *pr.* uos *om. Ma.c.* 8 hisdem *LV* eisdem (*pr.* e *ex* h) *A* iisdem *v* 10 priuilegi••um (le *s. u.*) *L* gentes *Ma.c.* gen••s *Ap.r.* mentis *Ap.c.m3* israliticae (*sic*) *L* israhelitica• (ł ę *s.* a• *m3*) *A* hisrahel. *Va.r.* israhelite *P* qui] *m1 et m3A* quę *Ap.c.m2* 11 qui *V,Ma.c.m2* contempsit *MAV* contempnit *P* 12 populos *Ma.c.* perduelles *La.c.* perdueillis *M,Aa.r.* consumptus *codd.* (*corr. L*) 13 pro *om. V* 15 autem] inquit *add. v* ego inquit *om. v* eiciant *La.c.,v* deiciam *M* 17 *alt.* eorum] horum *M,Ap.c.m3* 18 de *om. P* 19 iugo *V* (*cf. etiam p. 337, 21*) iugom (o *ex* u) *M* 21 gladio] et *add. v* dominus *om. P*

intellegat, quantum desit per singula Graecis codicibus et Latinis.

27, 16. 17 (34, 13) LIV. *Et ad sacerdotes et ad populum istum locutus sum dicens: haec dīcit dominus: nolite audire uerba prophetarum uestrorum, qui prophetant uobis dicentes: ecce uasa domini reuertentur de Babylone nunc cito; mendacium enim prophetant uobis.* — hoc, quod posuimus 'nunc cito', in LXX non habetur et illud, quod sequitur: — *nolite audire eos, sed seruite regi Babylonis, ut uiuatis! quare datur haec ciuitas in solitudine?* Post gentes autem et regem 2
sacerdotibus loquitur et populo, quia iam prophetis supra interitum nuntiauerat dicens: ut eiciam uos et pereatis tam uos quam prophetae, qui uaticinantur uobis. loquitur autem eadem, quae locutus fuerat regi et gentibus, ne audiant uerba prophetarum suorum et dicant uasa templo domini reportanda iam nunc, quae cum Iechonia principibusque et matre eius fuerant asportata, monetque, ut deseruiant regi Babylonis et uiuant et ciuitas sponte subiecta nequaquam tradatur incendio. et in hoc clementia domini leuiori poenae tradere, ne sustineant grauiorem.

27, 18–22 (34, 15–18) LV. *Et si prophetae sunt et est uerbum domini in eis, occurrant* — quodque sequitur et subdituri sumus usque ad finem huius capituli, in LXX non habetur — *domino exercituum, ut non ueniant uasa, quae derelicta fuerant in domo domini et in domo regis*

8 Hier. 27, 16 *Hier. 27 (34), 16 (13) 9 *Hier. 27 (34), 17 (14) 11 cf. Hier. 27 (34), 6 (5)—15 (12) 13 *Hier. 27 (34), 15 (12) 15 cf. Hier. 27 (34), 14 (11). 9 (7). 10 (8) 17 cf. IV Reg. 24, 12—15. II Par. 36, 10 24 *Hier. 27 (34), 18 (15)—22 (18)

5 qui] quod *V* 6 dicentes—uobis (*lin. 8*) *bis posuit V* 7 babylonem *La.r.* 8 quod *om. V* 9 nolite] ergo *add. Vulg.* 10 babilonis *A* 11 solitudinem *MAVPv cum Vulg.* 12 qui *MAVPv* 13 nuntiauerant *M* eiēciam *L* 16 dicent *P* templi *MAVPv* 17 reportandam *LMa.c.* nunc *om. v* quaeque *M* ieconia *P* 18 fuerat *V* 20 hoc] est *add. s. u. m2A* clementiam *V* ē *add s. u. M* leuiori] eos *add. s. u. m2A* paene *VP* 23 quoque *MAa.c.* 24 usque] que *Ma.c m2* 24 dn̄e *V* 26 *alt.* domum *P*

2 *Iuda et in Hierusalem, in Babylonem. quia haec
dicit dominus exercituum ad columnas et ad mare
et ad bases* — pro quibus in Hebraico scriptum est 'me-
chonoth' — *et ad reliqua uasorum, quae remanse-
runt in ciuitate hac, quae non tulit Nabuchodo-
nosor, rex Babylonis, cum transferret Iechoniam,
filium Ioiacim, regem Iuda, de Hierusalem in
Babylonem et omnes optimates Iuda et Hierusalem.*
3 *quia haec dicit dominus exercituum deus Israhel
ad uasa, quae derelicta sunt in domo domini et in
domo regis Iuda et in Hierusalem: in Babylonem
transferentur et ibi erunt usque ad diem uisita-
tionis suae, dicit dominus, et afferri faciam ea*
4 *et restitui in loco isto.* Haec, ut diximus, in LXX non
p. 1036 habentur, sed de Hebraica ueritate | translata sunt, pro quo
aliud, quod scriptum non erat, posuere dicentes: mihi, quia sic dixit dominus: et reliqua uasa, quae non tulit rex Babylonis, quando transtulit Iechoniam de Hierusalem, in Babylonem intrabunt, dicit dominus sensum magis quam uerba ponentes, forsitan inrationale arbitrati, ut deus loqueretur ad columnas et ad mare et ad bases et ad reliqua uasa, quae remanserant in Hierusalem, quasi non legamus et uermi matutino increpuisse dominum et ad

14 cf. p. 339, 23 16 *Hier. 27 (34), 18 (15)—22 (18) 21 Hier. 27, 19 23 cf. Ion. 4, 7

1 *pr.* in *om. M* Hierusalem] et *add. v* qui *Ma.c.m2* 3 uases *Ma.c.* uasis *P* in *om. Ma.c.* ebraico *V* est] me *add. Va.c.* 4 reliquias *V* 5 nabucod. *MP,La.c.* 6 babylones *Pa.c.* transferet *A* ieconiam *P* (= *lin. 18*) 7 ioiachim *La.c.* ioachim *cet.* de *om. VP,La.c.* a *v* Hierusalem] quia haec dicit dn̄s exercituum *add. La.c.* 8 babilonem *A* 10 ad *om. P* uasa] uersa *Aa.c.* uniuersa *add. M* aduersa *add. P* 11 *pr.* in *om. AVPv cum Vulg.* 12 transferuntur *P* 13 faciem *V,Ma.c.* ea] meam *Ma.r.* eam *VP* 14 restituā *M* 15 habetur *P,Aa.c.* 16 mibi *A* 17 dicit *Va.c.* dominus] mihi *add. s. u. m2A* 20 ponentis *P* forsitam *L* 21 uases *Ma.c.* (= *p. 341, 10*) 22 remanserunt *M* 23 ad *om. MAVP,La.c.,v*

mare locutum: tace et ommutesce! quodque ait: occur- 5
rant mihi siue domino exercituum, illud ostendit uerum
prophetam posse domino precibus resistere, secundum quod et
Moses stetit in percussione contra dominum, ut auerteret iram
furoris eius; Samuhel quoque idem fecit. et dominus ad Mosen:
dimitte me, ait, percutiam populum istum! quando
autem dicit: dimitte me, ostendit se precibus sanctorum posse
retineri. 'occurrant', inquit, 'prophetae et, quaecumque praedicunt, 6
opere conpleta demonstrent, et tunc ueritate uaticinium con-
probabitur'. columnas autem et mare et bases et reliqua ua-
sorum in Malachim et in extremo huius prophetae uolumine
legimus; et enumerantur, quae uasa translata sint in Babylonem,
quando captus est Sedecias et incensa ciuitas templumque
subuersum.

28, 1–3a (35, 1–3) LVI. *Et factum est in anno illo, in principio regni
Sedeciae, regis Iuda, in anno quarto, in mense
quinto dixit ad me Ananias, filius Azur, propheta
de Gabaon, in domo domini coram sacerdotibus
et omni populo dicens: haec dicit dominus exer-
cituum deus Israhel: contriui iugum regis Baby-
lonis; adhuc duo anni dierum et ego referri fa-
ciam ad locum istum omnia uasa domini.* Quos 2
Hebraicum 'prophetas', hoc est 'nebeim', LXX 'pseudoprophetas'
interpretati sunt, ut manifestiorem facerent intellegentiam.

1 *Marc. 4, 39 *Hier. 27 (34), 18 (15) 2 Hier. 27 (34), 18 (15) 4 cf. Ex. 32, 11—13 5 cf. I Reg. 8, 6. 21 6 *Ex. 32, 10 7 Ex. 32, 10 11 *in Malachim*] i. e. in libris Regum III. IV (cf. p. 264, 13); cf. IV Reg. 25, 13—17. Hier. 52, 17—23 23 *Hier. 28 (35), 1

1 mari *V,Ap.c.,v* ommutisce *La.c.* occurrat *MAVP,La.c.* 2 illum *MAVP,La.c.* 4 moyses *MAVPv* 5 samuel *Pv* moysen *MAVPv* 6 ait] ut *add. MAm3,v* 7 demitte *Pp.c.* 8 retinere *M* 9 opera *V* tunc] in *add. s. u. M* 11 malachia *M* 12 uasa quae *v* sunt *VP* 13 sedechias *AVP* 16 sedechiae *AVP,Mp.c.m2* iudae *V* *alt.* in *om. V* 17 quinto] et *add. V* annanias *MA* Hananias *Vulg.* (*semper*) azor *V* 18 galaon *P,Ma.c.* 22 uasa] domus *add. Vulg.* 23 propheta *V* nebeiim *A* nebeum *V,La.c.* neueim *P*

denique et in praesenti loco 'propheta' dicitur, hoc est 'nebia', et non 'pseudopropheta'. fit autem sermo domini sub rege Sedecia, in quarto anno regni eius et in mense quinto — necdum propheta Hiezechiel uaticinante in Babylone ad eos, qui cum Iechonia fuerant transmigrati — habetque fiduciam in templo domini loqui contra prophetam, quia prospera populo pollicetur et libenter audiuntur mendacia, praesertim quae laeta pro-
p. 1037 3 mittunt. Hieremias dixerat etiam cetera ua|sa uel templi uel domus regiae et uniuersi populi, quae Nabuchodonosor dimiserat, transferenda Babylonem; hic autem e contrario etiam ea, quae translata fuerant, referenda promittit.

28,3b.4 (35,4) LVII. *Quae tulit Nabuchodonosor, rex Babylonis, de loco isto et transtulit ea in Babylonem. Iechoniam, filium Ioiacim, regem Iudae, et omnem transmigrationem Iudae, qui ingressi sunt Babylonem, ego conuertam in locum istum, ait dominus; con-*
2 *teram enim iugum regis Babylonis.* Pro quibus LXX transtulerunt: Iechoniam et transmigrationem Iudae, quia conteram iugum regis Babylonis breuiter Hebraicae ueritatis sensum magis quam uerba ponentes. pollicetur autem Ananias 'prophetes' — ut tunc populo uidebatur — non solum uasa, sed et regem Iechoniam reducendum esse Hierusalem et iugum regis Babylonii conterendum, hoc est destruen-

1 cf. p. 338, 12 Hier. 28 (35), 1 2 *Hier. 28 (35), 1 4 cf. Ezech. 1, 2 8 cf. Hier. 27 (34), 19—22 (16—18) 18 *Hier. 28 (35), 3. 4 (4) 22 cf. Hier. 28 (35), 3

1 neuia *P* 2 fuit *Aa.c.m3* fiat *P* super *MAVP* regem *AVP* 3 sedechia *V, Mp.c.m2* sedechiam *AP* 4 iezechiele (*pr.* i *et quart.* e *postea add.*) *A* Ezechiel *v* babylonem *P* 5 ieconiam *P* 6 domini *om. V* populo *om. V* 7 lata *La.c.* lecta *Ma.r.* 8 *pr.* uel *om. V* 9 nabucod. *MP, La.c.* demiserat *P, La.c.* 10 transferenda] in *add. MAVP* babylone *P* e *om. P* etiam] eam *V* 11 fuerat *Ma.c.* refrenanda *V* 12 transtulit *v* nabucod. *MP, La.c.* nabochod. *V* 13 babylonem] et *add.* (*s. u. m2*) *MA, v cum Vulg.* 13 ieconiam *P* (*semper*) 14 ioiachim *La.c.* ioachim *cet.* Iuda *v cum Vulg.* 15 Iuda *Vulg.* sunt] in *add. Vulg.* 16 in] ad *Vulg.* loco *La.c.* 19 hebraica *Ma.c.* hebreicae *Aa.c.* 20 pollicitur *La.c.* 21 annanias *MA, La.c.* qui *add. v* prophetę *P* ut *om. v* 23 babylonis *MVPv* babilonis *A* distruendum *La.c.*

dum eius imperium, et hoc necdum conpleto futurum biennio, ut gaudii magnitudinem uicinum tempus repromissionis augeret.

28 (35), 5. 6 LVIII. *Et dixit Hieremias propheta ad Ananiam prophetam in oculis sacerdotum et in oculis omnis populi, qui stabat in domo domini, et ait Hieremias propheta: amen, sic faciat dominus; suscitet dominus uerba tua, quae prophetasti, ut referantur uasa de domo domini et omnis transmigratio Baby-*
lonis ad locum istum! Optat fieri, quod pseudopropheta 2
mentitur — hoc enim significat 'amen', quo uerbo saepe dominus abutitur in euangelio: amen, amen dico uobis —, et cupit pro rerum prosperitate magis illum quam se uera dicere. unde et alius propheta testatur dicens: utinam non essem uir habens spiritum et mendacium potius loquerer! e contrario Ionas contristatur, quare mentitus sit, et arguitur a domino utilius prophetae esse mendacium quam tantae ruinam multitudinis. ac ne uideretur pseudoprophetae conprobare uaticinium, sub aliorum exemplo absque iniuria mentientis adicit ueritatem:

28 (35), 7–9 LIX. *Uerumtamen audi uerbum hoc, quod ego loquor in auribus tuis et in auribus uniuersi populi: prophetae, qui fuerunt ante me et te ab initio, et prophetauerunt super terras multas et super regna magna de proelio et de afflictione et de fame; propheta, qui uaticinatus est pacem, cum*

1 cf. Hier. 28 (35), 3 11 Hier. 28 (35), 6 12 Ioh. 1, 51 etc. 14 Mich. 2, 11 sec. *Vulg.* 16 cf. Ion. 4, 1—3. 11

1 con(m)pletum *MVP,Aa.c.* & *add, s. u. m3M* futurum] in *add. s. u. m3M* 2 ut] et *V* augeret] haberet *P* 4 annaniam *MA* (*semper*) 6 qũi | qui *L* stabant *MP,La.c.Ap.c.m3* 8 tua *om. V* 9 de *eras. M* ad *Ap.c.m3* in *v cum Vulg.* domus *Mp.c.* domum *v cum Vulg.* Babylonis] de Babylone *Vulg.* 12 utitur *Ap.c.,v* 14 alius] uere *add. s. u. m3A* nonc (v *s.* o) *M* 17 utillius *LV* ruinae *codd.* (*corr. A*), *v* 18 multitudinem *v* ac] haec *P* 19 exempla *V* adi••cit *L* adiecerit *OF,Dm1* ad(s)serit *MAVP,Dm2,v* 21 audire *V* 23 et] ante *add. Vulg.* te] ecce *P* 26 uaticinatur *P*

uenerit uerbum eius, scietur propheta, quem mi-
p. 1038 2 *se|rit dominus in ueritate.* Poterat Hieremias Ananiae
dicere: 'falsum loqueris, decipis populum, non es propheta,
sed pseudopropheta'. quod si dixisset, poterat et pseudopro-
pheta in Hieremiam eadem retorquere; ergo non facit iniuriam
3 et quasi ad 'prophetam' loquitur. 'non solum', inquit, 'ego sum
propheta et tu, sed fuerunt ante me et te multi alii, quorum
fuit Isaias, Osee, Iohel et Amos et ceteri. prophetauerunt',
inquit, 'contra terras multas et regna non parua, sed magna
bellum illis et aduersa et rerum omnium penuriam nuntiantes;
et e contrario fuerunt alii, qui pacem pollicerentur et prospera.
utrorumque sententia non adulatione mendacii, sed rerum
4 exitu conprobata est'. sub aliorum igitur exemplo de se loquitur
et Anania, quod, cum rerum finis aduenerit, tunc prophetarum
ueritas ostendatur. hoc idem et dominus locutus est per
Mosen, quod propheta uaticinii fine monstretur. et hoc animad-
uertendum, quod non minaciter, non truculente, sed fiducia
ueritatis increpet mentientem et differat in futurum, ut, qui
audiunt, rerum exitum praestolentur.

28, 10–12a (35, 10. 11) LX. *Et tulit Ananias propheta catenam* — uel *furcam*, quae Hebraice dicitur 'muthoth', — *de collo Hieremiae prophetae et confregit eam. et ait Ananias in conspectu omnis populi dicens: haec dicit dominus: sic confringam iugum Nabuchodonosor, regis Babylonis, duobus annis dierum de collo*

16 cf. Deut. 18, 22   21 *Hier. 28 (35), 10

1 quae *V* misit *Vulg.* 5 ego *APa.c.* 6 ad *s. u. P* 7 te et me *v* 8 esaias *VP,Aa.c.* oseae *AP* & *add. P* 10 paenuriam *A; cf. p. 251, 15. 359, 6. 387, 11* 11 eọ *V* 12 adolatione *V* adultionem *P* 13 igitur] ergo *v* 14 & (ł ad *s. u. m3*) *A* annania *MP*, (ł ā *s. tert.* a *m3*) *A* 15 per moysen locutus est *P* 16 moysen *MAVPv* prophetia *Ap.c.m3* uaticini *Ma.c.* 17 truculenter *P,Ap.c.*, (*alt.* e *ex* u) *M* trunculenter *V* 19 exitium *MP* praestulentur *M* 20 cathenam *M* (*semper*) 21 hebraicae *A,La.c.* mutot *V* 22 Ananias] ꝑpheta *add. s. u. m2A* 24 nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* (= *p. 346, 5*) 25 Babylonis] in *add. s. u. m3M* post *add. s. u. m2A cum Vulg.* duos *Ap.c.m2 cum Vulg.* annos *Ap.c.m2 cum Vulg.*

omnium gentium. et abiit Hieremias in uiam suam.
'Duos annos' non transtulere LXX, 'prophetam' quoque non 2
dixere Ananiam, ne scilicet prophetam uiderentur dicere, qui
propheta non erat, quasi non multa in scripturis sanctis di-
cantur iuxta opinionem illius temporis, quo gesta referuntur,
et non iuxta quod rei ueritas continebat; denique et Ioseph
in euangelio 'pater' domini uocatur et ipsa Maria, quae sciebat
se de sancto spiritu concepisse et responderat angelo: quo-
modo erit istud, quia uirum non cognoui?, loquitur
ad filium: fili, quid fecisti nobis sic? ecce ego et
pater tuus dolentes quaerebamus te. simulque consi- 3
deranda prudentia Hieremiae et humilitas atque patientia.
pseudopropheta rebus facit iniuriam et arreptam furcam de
p. 1039 ceruice eius conterit — quod utique in fer|rea facere non po-
terat —, iste tacet doloremque dissimulat; necdum enim ei a do-
mino, quid loqueretur, fuerat reuelatum, ut tacite sancta scriptura
demonstret nequaquam prophetas suo tantum arbitrio loqui,
sed et domini uoluntate, maxime de futuris, quorum solius
dei notitia est. abiit, inquit, et recessit in uiam suam 4
quasi uictus et illud implens propheticum: factus sum
quasi homo non audiens nec habens in ore suo
increpationes.

28, 12b–14 (35, 12–14) LXI. *Et factum est uerbum domini ad Hieremiam,
postquam confregit Ananias propheta catenam —*
uel *furcam — de collo Hieremiae prophetae, dicens:
uade et dices Ananiae: haec dicit dominus: cate-*

2 *Hier. 28 (35), 11 *Hier. 28 (35), 10 7 cf. Luc. 2, 33. 48 8 *Luc. 1, 34 10 *Luc. 2, 48 19 Hier. 28 (35), 12 (11) 20 *Ps. 37, 15 25 *Hier. 28 (35), 12

1 Hieremias] propheta *add. Vulg.* 2 transtulerunt *v* 5 referunt *La.c.* 6 contineat *Ap.r.* 8 spiritu sancto *v* respondeat *V* 9 quia] quoniam *v* cognoui (ui *in ras.*) *P* cognosco *Vv* 11 querebamus *La.c.* 13 arreptam *V* abreptam *P* 15 dolorem qui *V* ei] & *Aa.c.m3* 16 quod *P* 17 demonstrat *Mp.c.m3Va.c.* propheta *V,La.c.* suo tantum] notandum *P* tantum *s. u. L* arbitrium *La.c.* 18 et] ex *v* 21 audiens] et *add. Pv* nec] non *v* 26 catenas *Ap.c.m2,v cum Vulg.*

nam — uel *furcam* — *ligneam contriuisti et facies*
— siue *faciam* — *pro eis furcas* ⟨— siue *catenas* —⟩
2 *ferreas. quia haec dicit dominus exercituum deus*
Israhel: iugum ferreum posui super collum cun-
ctarum gentium istarum, ut seruiant Nabuchodono-
sor, regi Babylonis. quodque sequitur: *et seruient ei;*
insuper et bestias terrae dedi illi, in LXX non habetur.
Et in praesenti loco iuxta LXX Ananias 'propheta' non scri-
bitur et in consequentibus, ne scilicet, ut prius dixi, 'pseudo-
prophetam' appellare uiderentur 'prophetam'; sed quid ad He-
3 braicam ueritatem? postquam abiit Hieremias prophetes in
uiam et iniuriam silentio deuorauit, factus est sermo domini
ad eum, ut non suis uerbis propheta loqueretur ad pseudo-
prophetam mendacio gloriantem, sed diceret: haec dicit
dominus, quamquam et Ananias confringens furcam ligneam
eadem auctoritate in conspectu domini sit locutus: haec dicit
4 dominus; imitatur enim semper mendacium ueritatem. quod-
que intulit: furcas ligneas contriuisti et facies —
siue fecisti — pro eis catenas ferreas, hoc ostendit,
quod minorem rennuens poenam maioris supplicii causa fuerit
5 in populo. delirat et in hoc loco allegoricus interpres furcas
et catenas ligneas aetheria appellans et aeria corpora, daemo-
num uidelicet et aduersariarum potestatum, furcas autem siue

1. 2 *Hier. 28 (35), 13 7 *Hier. 28 (35), 14 8 *Hier. 28 (35), 5. 10. 12. 15. 17 9 cf. p. 345, 3 11 cf. Hier. 28 (35), 12 (11) 14 Hier. 28 (35), 13 16 Hier. 28 (35), 11 18 *Hier. 28 (35), 13 Hier. 28 (35), 13 19 *Hier. 28 (35), 13 21 *allegoricus interpres*] scil. Origenes; cf. p. 336, 21

1 furcas *Ap.c.m2,v* ligneas *Ap.c.m2,v cum Vulg.* 2 eis] hibis (*sic*) *P* furcas] catenas *Lp.c.m2* siue catenas *suppleui coll. Vulg. et lin. 19. 23* (*cf. p. 79, 15. 118, 21. 165, 9. 230, 19. 268, 13*), *om. codd. v* catenas uel furcas *Victorius* catenas] furcas (*scil.* κλοιούς) *LXX* 4 collum *om. V* 6 babilonis *A* quoque *Ma.c.m2* et *om. M* 7 illi] ei *Vulg.* 9 dixit *Ma.r.* pseudopropheta *VP* 10 uideatur *P* hebreicam *L* 11 habiit *P* propheta. *M* prophetaes *V* 13 pseudopr.] in *add. s. u. m3 M* 15 confringes *MPa.c.m2* 16 auctoritatem *A* conspectum *M* 17 ueritate *P* 19 fecisti] faciā (ā *in ras.*) *M, Ap.c.m3* 20 renuens *La.c. Ap.r.; cf. p. 66, 1. 119, 3. 192, 23* maiores *Pa.c.* fuerint *VP, Aa.r.* 21 et *om. V* alligoricus *La.c.* 22 aetherea *Ap.c., v* aerea *La.c. Ap.c., v* heria *P* 23 aduersariorum *P* potestatem *Va.c.*

catenas ferreas nostra corpora crassiora, quae neruis et ossibus, carnibus uenisque contexta sint, ut, qui noluerint de caelesti Hierusalem pro qualitate peccati minores subire cruciatus, in catenas nostrorum corporum condemnentur et infantiae uagitus, p. 1040 panno|rum uincula sordesque sustineant et seruiant diabolo, regi Babylonis, id est mundi huius, dicente scriptura: mundus in maligno positus est, cum bestiis terrae, quae in brutorum animantium sint corpora religatae. compulit me tractator 6 indoctus et sectator calumniae Grunnianae aperte ponere aliena uitia, quae prius cum dissimulatione dicebam lectoris prudentiae derelinquens.

28(35),15–17 LXII. *Et dixit Hieremias propheta ad Ananiam prophetam: audi, Anania, non misit te dominus et tu confidere fecisti populum istum in mendacio. idcirco haec dicit dominus: ecce emittam* — siue *eiciam* — *te a facie terrae; hoc anno morieris.* quodque sequitur: *quia aduersum dominum locutus es. et mortuus est Ananias propheta in anno illo, mense septimo,* in LXX non habetur, pro quo tantum posuerunt: *et mortuus est mense septimo.* Et hic in LXX Ana- 2 nias 'propheta' non dicitur, cum — secundum Hebraicum — scriptura sancta 'prophetam' uocet, licet in eo, quod arguit eum Hieremias dicens: audi, Anania, non misit te dominus, 'prophetam' tacuerit; quomodo enim 'prophetam' poterat appellare,

6 I Ioh. 5, 19 8 *tractator—Grunnianae*] Pelagium, Rufini discipulum, dicere uidetur; cf. p. 4, 7. 268, 1 16 *Hier. 28 (35), 16 19. 20 *Hier. 28 (35), 16. 17 (17) 20 cf. p. 346, 8 21 *Hier. 35 (28), 15 23 Hier. 28 (35), 15

2 uenisque] uenisse *V* contecta *M* sunt *MAP* 3 minore *V* subicire *V* subicere *P* cruciatos *P* 4 catenis *Ap.c.* infantiam *Aa.c.* 5 uincola *Ma.c.* sordesquae *Ma.r.* susteneant *P,La.c.* diabulo *P* 6 regis *P* 7 malignus *V* 8 sint] sine *V* corporib; *Ap.c.m2* corpora sint *v* relegate *La.c.* religata *Mp.c.* religate *V* relegatę *P* tractor *P* 9 aliana *V* 10 prudentia *V* 13 ananiam *V* ananiae *P* đ *P* 15 ecce] ego *add. Vulg.* mittam *VPv cum Vulg.* 16 eiëciam *L* 17 quoque *Ma.c.m2* quia *om. Vulg.* qui *Ma.c.m2* aduersus *P* enim *add. Vulg.* 18 est] es *V* illo] in *add. MAVv* 20 est] annanias *add. Mp.c.m3* mense—LXX *om. V* hinc *P* 21 secundo *MAVP* Hebraicum] cum *La.c.*, (e *s.* c *m2*) *A* eum *MVP* 22 arguet *V* 23 ananias *V* 24 potuerat *V*

quem missum a domino denegabat? sed historiae ueritas et ordo seruatur, sicut supra diximus, non iuxta id, quod erat, sed iuxta id, quod illo tempore putabatur. 'decepisti,' inquit, 'populum mendacio, ne dei sententiae adquiesceret; unde scias
3 te hoc anno esse moriturum!' si, quando morimur, de carceribus corporum liberamur secundum illud testimonium, quod male interpretantur heretici: educ de carcere animam meam, quomodo nunc pseudoprophetae pro supplicio mors inrogatur? sed et hoc notandum, quod Hieremias a pseudopropheta passus iniuriam necdum ad se facto sermone domini silet, postea uero missus a domino audacter arguit mentientem
4 et mortem propinquam nuntiat. quodque in mense 'septimo' mortuus est, qui semper interpretari solent 'requiem' sub hoc numero demonstrari, forsitan eum idcirco mense 'septimo' mortuum mentientur, ut de malis corporis liberaretur iuxta illud, quod scriptum proferunt: 'mors uiro requies'. nos autem nouimus corpora credentium templa esse dei, si tamen spiritus sanctus habitet in illis.

29(36),1–7 p. 1041 LXIII. | *Et haec sunt uerba libri, quem misit Hieremias propheta de Hierusalem ad reliquias seniorum transmigrationis et ad sacerdotes et ad prophetas et ad omnem populum, quem transduxerat Nabuchodonosor de Hierusalem in Babylonem*

2 cf. p. 345, 4 7 *Ps. 141, 8 9 cf. Hier. 28 (35), 10—12 (10. 11) 13 cf. Gen. 2, 2. Ex. 31, 15 etc. 16 cf. Eccli. 22, 11 17 cf. I Cor. 3, 16. 6, 19. II Cor. 6, 16

2 supra diximus *L* praediximus *cet. v* 3 illo] in *add. s. u. m3A* decipisti *Aa.c.* 4 populo *V* 5 moriturum esse *P* 8 supplicium *LAa.c.* suplicium *P* 9 et] sed (*sic*) *V* et *om. v* hoc] loco *add. Mv* quod] p (*sic*) *add. V* a *s. u. m2M* psudopr. *P* 10 pâššûš passus *L* ad] a *P* 11 arguet *La.c.* 13 solet *P,La.c.Mp.c.* 15 mentientur (*sub punctis*) *M* mentientes *Ap.c.m2* ut] & *P* liberatur *Va.c.* 16 scriptum] est *add. AV*, (ee *s.* est *m3*) *M* ē· si *add. P* prof**erunt *L* uiro *s. u. V* uero *P,La.c.*, (iusti *s.* uero *m2*) *A* 18 habitat *v* 19 quem *LA* quae *cet.* hieremia *La.c.* 20 transmigrationis seniorum *P* 22 quae *V* traduxerat *v cum Vulg.* 23 nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* (*sic semper fere*) in babylonem de hierusalem *P*

postquam egressus est Iechonias rex et domina —
siue *regina* — *et eunuchi et principes Iudae et*
Hierusalem — siue *de Hierusalem* siue *optimates* —
et artifices de Hierusalem, in manu Hellasa, filii
Safan, et Gamariae, filii Helchiae, quos misit
Sedecias, rex Iuda, ad Nabuchodonosor, regem Baby-
lonis, in Babylonem, dicens: haec dicit dominus 2
exercituum deus Israhel omni transmigrationi,
quam transtuli de Hierusalem in Babylonem:
aedificate domos et habitate et plantate hortos —
siue *pomaria* — *et comedite fructum eorum! acci-*
pite uxores et generate filios et filias, date filiis
uestris uxores et filias uestras date uiris et pariant
filios et filias et multiplicamini et nolite esse
pauci numero! et quaerite pacem ciuitatis — siue
terrae —, *ad quam transtuli uos, et orate pro ea*
ad dominum, quia in pace illius erit pax uobis!
Haec epistula, immo libellus Hieremiae prophetae per legatos 3
Sedeciae Hellasa et Gamaria mittitur in Babylonem ad eos,
qui cum Iechonia et matre eius translati fuerant a Nabucho-
donosor, ut per occasionem legationis regiae suum quoque
opus propheta compleret et moneret populum transmigratum,
quae sibi a domino fuerant imperata. pulchreque dixit: egres- 4

2. 3 *Hier. 29 (36), 2 11 *Hier. 29 (36), 5 16 *Hier. 29 (36), 7 23 *Hier. 29 (36), 2

1 ieconias *P* (*semper*) 2 eunuci *Aa.c.* iuda *M cum Vulg.* *tert.* et] ex *M* 3 siue de Hierusalem *om. v* 4 artifices] faber et inclusor *Vulg.* ellasa *P* Ellassa *v* Elasa *Vulg.* 5 saphan *V cum Vulg.* gamaliae *Mp.c.m2* chelchiae *M,La.c.* celchiae *V* caelciae *P* Helciae *Vulg.* 9 transtulit *Mv* 10 domus *Ma.c.* ortus *P,La.c.* 11 commedite *Aa.r.* accepite *LMa.c.* 12 filias] et *add. Vulg.* date—filias (*lin. 13*) *in mg. m2 M, s. u. m2 A, om. cet.* 13 uestras—filias (*lin. 14*) *in mg. V* uiris] ui *in ras.*; ris *s. u. m2M* *alt.* et *s. u. m2M* parient *La.c.* pareant *Aa.c.* 14 multiplicemini *P,LAa.c.,v* ibi *add. s. u. m2 MA cum Vulg.* 15 ciuitati *P* 16 transtuli uos] transmigrare uos feci *Vulg.* eo *LAa.c.* 17 ad] a *M* (*sed eras.*) dño *Ma.c.* 18 epistola *MAV* 19 Ellassam *v* gamariam (l *s.* r *m2*) *M,Ap.c.m2,v* mittentur *Ma.c.* 20 iechoniam *La.c.* 21 occansione *La.c.* 23 fuerant imperata a dño *P*

sus est Iechonias rex et domina, eunuchi et prin-
cipes Iudae et ceteri et: haec dicit dominus exerci-
tuum deus Israhel omni transmigrationi, quam
transtuli de Hierusalem in Babylonem, ut non potentia
regis Babylonis, sed domini uoluntate translati esse uideantur.
et primo ad senes, deinde ad sacerdotes, tertio ad prophetas,
quarto ad omnem populum dei sermo dirigitur, ut secundum
ordinem aetatis prophetae quoque ad eos, qui monebantur,
5 litterae peruenirent. monet autem eos non suis uerbis, sed
domini, ut aedificent domos et habitent in eis et plantent
hortos siue pomaria et comedant fructum eorum, accipiant
uxores et generent filios et filias et multiplicentur in loco
transmigrationis et non sint pauci numero quaerantque pacem
ciuitatis siue terrae, ad quam eos transtulerit dominus, et orent
pro ea ad dominum. causasque reddens ait: 'quia in pace
6 illius terrae erit pax uobis'. Hieremiae, quia post
p. 1042 breue tempus erat Hieru|salem secutura captiuitas, imperatur,
ne accipiat uxorem, ne faciat filios. unde et nobis per apo-
stolum dicitur: tempus breuiatum est; superest, ut,
qui habent uxores, sic sint, quasi non habeant. quod-
si propter angustiam temporis habentibus usus uxorum tollitur,
7 quanto magis non habentibus, ne accipiant, imperatur! hoc
autem totum praecipit uaticinium prophetale, ne adquiescant
pseudoprophetis, qui eis post breue tempus in Hierusalem
reditum promittebant, sed ut sciant multo se in Babylone

2 Hier. 29 (36), 4 15 Hier. 29 (36), 7 18 cf. Hier. 16, 2 (1. 2) 19 *I Cor. 7, 29 24 cf. Hier. 27 (34), 16 (13)

1 est om. V iechonia La.c. domina] et add. v eunuci A 2 iuda Ma.c.m2 3 quae V 4 transtulit v 5 regi Ma.c.m2 uiderentur (re s. u. m3) M 6 prima Ma.c. 10 domus LMa.c. 11 ortus P,La.c. pomeria P accipiantq. V 13 quaerque P 15 ea] eis v 16 heremiae La.c. 17 erit P imperator P 18 pr. ne] nec V cipiat Va.c. alt. ne] nec Ap.c.,v apostolus Ma.c. apostolos Aa.c. 19 dicitur s. u. L breue Vv ut] & Va.c. 20 sic—habeant] tamquam non habentes sint v alt. habent La.c. 22 inperator P 23 praecepit MAV,La.c. 24 pseudophetis Pa.c. 25 redditum P promittebam P

tempore moraturos, ita ut uxores accipere, plantare pomaria
hortosque serere, aedificare domos et generare filios debeant.
quodque intulit: quaerite pacem ciuitatis siue terrae 8
et iterum: quia in pace illius erit pax uobis, illud
apostolicum conprobatur, in quo iubet: obsecro igitur
primo omnium fieri obsecrationes, orationes, postu-
ationes, gratiarum actiones pro omnibus homi-
nibus, pro regibus et cunctis, qui in sublimitate sunt,
ut quietam et tranquillam uitam agamus in omni
pietate et castitate. porro secundum mysticos intellectus: 9
postquam de Hierusalem, id est ecclesia, propter nostra peccata
eiecti fuerimus et traditi Nabuchodonosor — de quo dicit idem
apostolus: 'tradidi huiuscemodi satanae in interitum
carnis, ut spiritus saluus fiat in die domini' et ite-
rum: quos tradidi satanae, ut discant non blasphe-
mare —, non debemus esse securi nec torpentes otio salutem
penitus desperare, sed primum aedificare domos — non super
harenam, sed super petram — et tales domos, quales aedifica-
uerunt et obsetrices in Exodo, quia timebant dominum; dein 10
plantare hortos siue pomaria, qualem et dominus plantauit
paradisum in Eden et posuit in eo lignum uitae, de quo

3 Hier. 29 (36), 7 *Hier. 29 (36), 7 4 Hier. 29 (36), 7 5 *I Tim. 2, 1. 2 13 *I Cor. 5, 5 15 I Tim. 1, 20 17 cf. Matth. 7, 24—26. Luc. 6, 48. 49 19 cf. *Ex. 1, 21 20 cf. Gen. 2, 8. 9

2 ortusque *P,La.c.* hortusque *M* domus *MV* 3 quoque *Ma.c.m2* quaerete *La.c.* 5 comparabitur *v* 6 primū *Va.c.,v* 8 sunt in subl. *v* 10 caritate *M* misticos *VP* intellectos *P,Ma.c.* 11 peccata nostra *v* 12 nabucod. *P,La.c.* nabocod. *M* nabochod. *V* 13 apostulus *M* tradere *MAVP* sathanae *V* (= *lin. 15*) satane *P* in *s. u. P* 14 die *s. u. P* 15 tradidisti *Pa.r.* blasphimare *La.c.* plasphemare *P* 17 disperare *P,La.c.* domus *M* (= *lin. 18*) 18 arenam *MVP* 19 et *om. v* obsetrices *MP*, (*pr.* s *ex* t *corr. uid.*) *L* obstetrices *Ap.c.m2,v* optetrices *V; cf. p. 389, 11* exhodo *La.c.* quia] ł quę *s. u. m3A* deinde *VPv* 20 ortus *P* 21 paradysum *Ap.c.m2* eden *LV* eaden (n *ex* m) *M* aedem *A* eadem *P* de quo scriptum est] unde dr̄ (*s. u. m2*) *M*

scriptum est: lignum uitae est his, qui apprehenderint
eam; et qui tenuerit eam, beatus; tertio accipere uxo-
res, quarum una est sapientia, de qua scribit Salomon: ama
illam, et seruabit te; circumda illam, et exaltabit
te, et in alio loco: hanc exquisiui sponsam accipere
mihi et amator factus sum decoris eius. nec sufficit
nobis una coniux, sapientia, nisi habeamus et reliqua: fortitudi-
nem, temperantiam atque iustitiam, ut plures ex eis generemus
11 filios. filias quoque nostras demus uiris, ut et fidei ueritas,
quae interpretatur in filiis, bonis operibus copuletur, quae
p. 1043 referuntur ad filias, et opera bona iungan|tur fidei sanitati.
talesque filios generantes et filias multiplicemur numero, ut
destruentes ea, quae paruuli sunt, et in perfectum crescentes
uirum audire mereamur: scribo uobis, patres, quoniam
cognouistis eum, qui ab initio est, et cum apostolo
dicamus liberis nostris: in Christo enim Iesu per euan-
12 gelium ego uos genui. quaeramus quoque pacem ecclesiae
ciuitati et terrae nostrae, ut ad eam redire mereamur, de qua
domini iudicio translati sumus, ut habitaremus in 'confusionis'
errore; si enim illa susceperit nos, habebimus pacem. simulque
consideranda clementia domini; orare praecipit pro inimicis
nostris et bene facere his, qui persequuntur nos, ut non simus

1 Prou. 3, 18 3 *Prou. 4, 6. 8 5 *Sap. 8, 2 14 I Ioh. 2, 13
16 *I Cor. 4, 15 19 cf. p. 333, 9 21 cf. Matth. 5, 44. Luc. 6, 27. 28

1 lignum uitae *s. u. m2M* adp̄henderit *P* 2 tenuerint *P,LMAa.c.*
3 salamon *La.c.* 4 seruauit *MP,Aa.c.* te] et *add. v* circumdam *La.c.*
exaltauit *MP,Aa.c.* 5 accepere *La.c.* 6 sufficet *La.c.* 7 coniunx
Ap.c. sapientiae *P* reliquas *Mp.c.m3* 9 ueritas *s. u. P* 10 filiab;
Mp.c. filios *Pa.c.* bonisq; *Mp.c.m3* conpulentur (*alt.* n *in ras.*) *M*
11 feruntur *Pa.c.* fidei] & *add. s. u. m3M* sanctitati *M,Ap.c.m3*
12 multiplicaremur *V* in *add. v* 13 paruli *La.c.* paluuli *P* 14 me-
reamus *V* 15 cognouisti *V* agnouistis *v* innitio *Pa.r.* 17 quera-
mus *L* 18 ciuitatis *Mp.c.m2* et terrae] &ç&ęrę *A* 19 iudicium *La.c.*
habitaremur *Ma.c.* 20 errorem *LM,Aa.r.* habemus *V,APa.c.,v*
21 praecipit (*pr.* i *in ras.*) *L* praecepit *cet. v* 22 persecuntur *VP,La.c.*
nos *s. u. V*

nostra tantum salute contenti, sed inimicorum quoque quaeramus salutem.

29(36),8.9 LXIV. *Haec enim dicit dominus exercituum deus Israhel: non uos seducant prophetae uestri, qui sunt in medio uestrum, et diuini uestri et ne attendatis ad somnia uestra, quae uos somniatis, quia falsa isti prophetant uobis in nomine meo et non misi eos, dicit dominus.* Prophetas, immo pseudoprophetas, 2
et diuinos et somniatores fuisse in Babylone inter eos, quos Nabuchodonosor cum Iechonia et matre eius abduxerat, Hiezechiel propheta testatur scribens contra eos, quibus Hieremias quoque praecipit non credendum. necdum autem eo tempore, quo haec epistula dirigebatur, Hiezechiel in Babylone coeperat prophetare; hic enim sermo in principio Sedeciae regis mittitur, Hiezechiel autem quinto anno transmigrationis Iechoniae exorsus est prophetare, qui idem annus regni Sedeciae erat. porro 3
secundum tropologiam pseudoprophetas eos debemus accipere, qui aliter scripturarum uerba accipiunt, quam sanctus spiritus sonat, et diuinos eos, qui coniecturam mentis suae et incerta futurorum quasi uera pronuntiant absque diuinorum auctoritate uerborum; somniatores quoque, qui non audiunt illud scriptum: ne dederis somnum oculis tuis neque dormitationem palpebris tuis, de quibus et Iudas apostolus loquitur:

10 cf. Ezech. cap. 13 14 cf. Hier. 28 (35), 1 15 cf. Ezech. 1, 2 22 *Prou. 6, 4

1 tantum nr̃e *P* salutem *V* 3 exercitum *La.c.* 5 medium *P* atendatis *V* 7 falso *Mp.c.m2 cum Vulg.* ipsi (*pr.* i *s. u. m2*) *M cum Vulg.* 8 immo] & *add. P* 9 babylonem *P* 10 nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* adduxerat *v* ezechiel *M* iezechiel *A* 12 quosque *V* praecepit *VP* eo *om. V* 13 epistola *V,MAp.c.* ezechiel *A* hiezechil (*sic*) *V* 14 sedechiae *MAVP* (*semper*) 15 iezechiel (*pr.* i *postea add.*) *A* iechoniae (*ex* iezechiel) *V* 16 idem] qui dem (qui *add. m2*) *M* regis *P* 17 & eos *P* demus *Aa.c.m2* 18 qui aliter] qualiter *V* qua *La.c.m2* spiritus sanctus *v* 19 conieturam *V* 20 auctoritatem (m *s. u., sed exp.*) *L* 22 ne] nec *AVv* somnium *P* neque—tuis *om. V* 23 palphebris *MP,Aa.r.* et *om. v*

similiter et hi somniantes carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, quorum mens nequaquam uigilat, sed arrogantiae et erroris sopore depressa noctis horrore circumdatur, quibus loquitur et apostolus Paulus:
p. 1044 eleuare, qui dormis, et | exsurge a mortuis, et inluminabit te Christus.

29,10–14a (36,10–14) LXV. *Quia haec dicit dominus: cum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, uisitabo uos et suscitabo super uos uerbum meum bonum, ut reducam uos ad locum istum. ego enim scio cogitationes, quas cogito super uos, ait dominus, cogitationes pacis et non afflictionis, ut dem uobis finem et patientiam* — siue *spem* —. *et inuocabitis me et ibitis* — siue iuxta Symmachum *inuenietis* — *et orabitis me, et exaudiam uos. quaeretis me et inuenietis, cum quaesieritis me in toto corde uestro,*
2 *et inueniar a uobis* siue *apparebo uobis.* 'Nolite', inquit, 'credere pseudoprophetis, diuinis et somniatoribus uestris, qui uobis uicinum in Hierusalem reditum pollicentur! nisi enim septuaginta anni expleti fuerint — Cyro, rege Persarum, laxante captiuos —, nequaquam in patriam reuertemini; et tunc mea promissa conplebo, ut reducam uos ad locum istum: ego enim scio cogitationes, quas cogito super uos, ait dominus'. se dicit nosse, quid cogitet, illos autem cum suis prophetis, diuinis et somniatoribus ignorare; futurorum

1 *Iudas 8 5 *Eph. 5, 14 13 *Hier. 29 (36), 11 14 *Hier. 29 (36), 12 17 *Hier. 29 (36), 14 cf. Hier. 27 (34), 9 (7). 29 (36), 8 22 Hier. 29 (36), 10. *11 (10)

1 hii *MP,Aa.r.* 3 terroris *MAVP* 4 errore *MAVP* 5 quid *v* exurge *V,La.c.* exsurges *P* inluminauit *P,MAa.c.* 7 ceperint *V* coeperit *Pa.c.* 8 (= 20) LXX *V* LXXta *P* 9 uos et suscitabo *om. V* 11 quas] ego *add. Vulg.* ait] dicit *Lp.c.m2 cum OD; sed cf. lin. 24* 12 cogitationis *La.c.* 14 et ibitis *om. V* simmachum *V* 15 adorabitis *MAVP* *pr.* et] ego *add. Vulg.* quaeritis *VP,MAa.c.* 16 me *s. u. L* 17 adparabo *P* *alt.* uobis] ait dñs *add. m2M cum Vulg.* (*cf. p. 356, 3*) dicit dominus *add. v* 21 patria *VP,La.c.* reuertimini *P,LMa.c.* 22 & *P*

igitur scientia soli deo competit. 'ut dem uobis,' ait, 'finem 3
et patientiam: finem captiuitatis et patientiam laborum
praesentium siue spem futurorum. tunc inuocabitis me
et ibitis Hierusalem et orabitis, et exaudiam uos.'
certe absque inuocatione et oratione captiuorum poterat implere dominus, quod promiserat, sed hortatur eos ad preces, ut, quod promissum est, mereantur accipere. quaeretis et inuenietis me, cum quaesieritis in toto corde uestro, iuxta illud euangelicum: petite, et accipietis; quaerite, et inuenietis; pulsate, et aperietur uobis.
secundum ἀναγωγὴν tam diu in saeculi huius 'confusione' uer- 4
samur, quamdiu 'requiem' septenarii numeri mereamur accipere et accepta paenitentia deus impleat, quod promisit, et reducamur ad locum nostrum, ecclesiam; idcirco enim dominus percutere uisus est, ut sanaret, dabitque nobis finem laboris nostri atque patientiae. et inuocabimus eum et reuertemur in ecclesiam et orabimus, et exaudiemur. quaeremus et inueniemus eum, cum toto corde quaesierimus illum, et tunc apparebit
nobis. quidam 'septuaginta annos' iuxta illud interpretatur, 5
p. 1045 quod scriptum est: dies | annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: qui cum fuerint expleti, tunc ad dominum reuertamur in toto corde nostro et exaudiamur et finis

1 Hier. 29 (36), 11 3 *Hier. 29 (36), 11 *Hier. 29 (36), 12 7 *Hier. 29 (36), 13 9 *Matth. 7, 7. *Luc. 11, 9 11 *confusione*] scil. Babylone; cf. p. 333, 9. Gen. 11, 9 12 *requiem*] cf. p. 348, 13. Gen. 2, 2 etc. 14 cf. Deut. 32, 39. Hiob 5, 18. Os. 6, 1 (2). Esai. 19, 22 20 Ps. 89,10

1 dI *Ma.c.* 2 *alt.* patientia *V* 4 ibitis] in *add. P* oratibitis *L* adorabitis *V* 6 honoratur *Aa.c.m2* ortatur *VP* 7 accepere *La.c.* quaeritis *MPc,Aa.c.m2*; me *add. MVc, (s. u. m2) A* 8 me *om. MAVPc* 10 quaeritis *MP.Aa.c.m2* 11 UNUΠΩΓΝΝ *M* ΑΝΑ- *A* -ΩΓΗΝ *P* anagogen *s. u. m2A,v* tamdiu in] tam diuini *V* 12 accepere *La.c.* 13 dI *V* imimpleat *P* 15 est *om. P* ut] et *La.c.* danidque *Ma.c.* 16 inuocabis *V* reuertimur *P* in] ad *V* 17 quaerimus *MP* inuenimus *Va.c.* 19 LXX *MV* (= *lin.* 21) LXXta *P* (*passim*) interpretantur *Ap.c.m3,v* 21 annis *codd.* (s *exp. L*) 22 exaudiemur *V*

sit laboris nostri atque patientiae; nunc enim in umbra nos omnia et imagine possidere.

29, 14–20 (36,14.15) LXVI. ※ *Et inueniar a uobis, ait dominus, et reducam captiuitatem uestram et congregabo uos de uniuersis gentibus et de cunctis locis, ad quae expuli uos, dicit dominus, et reuerti uos faciam de loco, ad quem transmigrare uos feci, quia dixistis: suscitauit nobis dominus prophetas in Babylone.*
2 *haec enim dicit dominus ad regem, qui sedet super solium Dauid, et ad omnem populum habitatorem urbis huius et ad fratres uestros, qui non sunt egressi uobiscum in transmigrationem; haec dicit dominus exercituum: ecce mittam in eos gladium, famem et pestem et ponam eos quasi ficus malas, quae comedi non possunt eo, quod pessimae sint.*
3 *et persequar eos in gladio, in fame et in pestilentia et dabo eos in uexationem uniuersis regnis terrae, in maledictionem et in stuporem et in sibilum et in opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego eicio eos eo, quod non audierint uerba mea, dicit dominus, quae misi ad eos per seruos meos, prophetas, de nocte consurgens et mittens; et non audistis, dicit dominus. uos ergo audite uerbum domini, omnis transmigratio, quam emisi de Hieru-*

1 cf. Hiob 8, 9. 14, 2. Ps. 143, 4 2 cf. Ps. 38, 7. I Cor. 13, 12

1 patientia *Ma.c.m3* 2 omnia *s. u. L* et] in *add. v* 3 *asteriscos exhibent LA in mg. singulorum uersuum usque ad lin. 8 (recurrit asteriscus in A lin. 24), om. cet.; totum locum usque ad p. 357, 1 asteriscis praenotaui ex ipsius Hieronymi sententia (cf. p. 357, 1—4)* *pr.* et—dominus *om. v; cf. p. 354, 17* 5 ad quae] atquae *M* 6 *uerba* et reuerti *usque ad* fame *(p. 358, 6) desunt in M (excidit folium)* 8 suscitabit *CA, Gp.c.* babylonem *P* 9 haec enim] quia haec *Vulg.* 11 et *om. Vulg.* 13 ecce] ego *add. v* eos *L* eis *cet.* gladium] et *add. P cum Vulg.* 14 ficos malos *P* 15 commedi *C, Aa.r.* pessime *V, La.c.* 16 eos *eras. V* gladio] et *add. GVPv cum Vulg.* *alt.* in *om. VP* *tert.* in *om. CG* pesti(e)lentiae *C, La.c.* 17 eos *CV* uos *LGP, Aa.c.* uexatione *V, La.c.* 18 stupore *P* 20 eiecio *La.c.* eiciam *v* eieci *Vulg.* audierunt *v* 23 ergo] antē *Ap.c.m2* domini] & *add. C, exp. G* 24 oms *Ga.c.* transmigrationi *V*

salem in Babylonem! ※ Hucusque in LXX non habetur, 4
quae asteriscis praenotaui; cetera enim, in quibus uel singuli
uersus uel pauca ab eis praetermissa sunt uerba, uictus taedio
annotare nolui, ne fastidium legenti facerem. pollicetur autem
dominus his, qui erant in transmigratione, quod post septua-
ginta annos captiuitatis redire eos faciat de uniuersis gentibus
et de cunctis locis, ad quae expulerit eos, et captiuitate laxata
pristinum statum et patriam recipere. 'et cum ego haec', inquit, 5
'mea sponte facturus sim et certo tempore redditurus uos, frustra
decipimini et putatis uos habere prophetas in Babylone, qui
uobis falsa promittunt; ita autem sciatis nequaquam uos redi-
tum nunc sperare debere, sed aedificare domos, plantare po-
maria, accipere uxores et generare filios et multiplicari numero
et tempus exspectare promissum. audite, quid dominus loquatur 6
p. 1046 ad Sedeciam, qui nunc regnat in Hierusalem, et ad omnes |
habitatores urbis eius, id est ad fratres uestros, qui noluerunt
meae oboedire sententiae et Babylonem migrare nobiscum,
quod nequaquam captiuitatem possint effugere, sed gladio et
fame et peste moriantur, et ponat eos *quasi ficus malas*', quas
Theodotio ⟨et Aquilae prima editio⟩ interpretatus est 'sudrinas',
secunda 'pessimas', Symmachus 'nouissimas'; quae Hebraice
appellantur 'suarim', sed scriptorum uitio pro media syllaba

1 *Hier. 29 (36), 14—20 (15) 5 cf. Hier. 29 (36), 10 10 cf. Hier. 29 (36), 9 12 cf. Hier. 29 (36), 5. 6 19 Hier. 29 (36), 17 20. 21. 22 *Hier. 29 (36), 17

1 habentur *Migne in editione anni 1865; sed cf. Index s. u. 'numeri permutati'* 3 tedio *CGAV* 4 legenti *L* legentibus *cet. v* 5 transmigrationem *V, La.r.* LXX *GV* 6 facit *Ca.c.* 7 adque *C* ad quam *P* 8 p•a•t•riā *L* 9 redditurus *OF*, (*pr.* d *s. u.*) *L* reddituros *P* redituros *CGAVv* reducturus *Dp.c.m2* 10 decipimini (*pr. et alt.* i *in ras.*) *L* decipiemini *cet.* (*alt.* e *eras. A*) deputatis *V* babylonē *P* 11 promittunt *L* promittant *cet.* 12 domus *C, La.c.* 13 multiplicare *LGVPa.c.* 14 spectare *La.c.* expectare *cet.* pmissum *V* 16 huius *V* nolueraunt *v* 17 et] in *add. V, Ap.c.m2* 18 effugire *P* 19 ponat *L* ponam *cet. v* mala *P* quos *V* 20 theodotion *V* et Aquilae prima editio *suppleui cum Humfredo Hodio (De bibliorum textibus etc. Oxonii 1705. p. 584), nisi quod eadem uerba omisso* et *lacunaque post* editio *accepta post* sudrinas *transponi uult (cf. p. 163, 8. 253, 17 et p. 12, 4. 13, 18. 195, 10); om. codd. v* 21 secundas *V* pessima *Ga.c.* simmachus *V* hebraicae *CA* 22 scripturorum *C* medio *P*

siue littera 'alpha' Graecum 'delta' inoleuit, ut pro 'suarim'
7 legatur 'sudrim'. quomodo autem cofinus siue calathus, qui
habebat ficus bonas, 'primitiuas' habuisse dicitur, sic alter co-
finus, qui habebat ficus malas, habuisse ficus 'nouissimas' scri-
8 bitur. 'et persequar,' inquit, 'eos, qui nunc in Hierusalem
urbe uersantur, gladio, fame et pestilentia, ut primum
obsidione confestim, qui remanere et effugere potuerint, disper-
gantur in uniuersas terras et exemplo sint omnibus maledi-
ctionis, stuporis et sibili et opprobrii, ad quos ego eiciam eos,
quia non audierunt uerba mea, dicit dominus, quae per
seruos meos locutus sum ad eos de nocte consurgens et mit-
tens, et numquam monere cessaui, ut imitarentur uos, qui nunc
in transmigratione securo otio perfruimini, donec promissio
domini conpleatur. uos autem, qui meae oboedistis sententiae
et regi uos Babylonio tradidistis, audite, quae dicturus sim'.
9 et in hoc loco delirus interpres somniat ruinam caelestis
Hierusalem et ad eos prophetiam dirigi suspicatur, qui in
huius mundi Babylonia regione uersantur, quod bene fecerint
in haec corpora sponte descendere et in terra Chaldeorum
aedificare domos, plantare pomaria, accipere uxores, filios gene-
rare bonisque operibus restitui post septuaginta annos in locum

1. 2. 4. *Hier. 29 (36), 17 2 cf. Hier. 24, 2 5. 6 *Hier. 29 (36), 18 10 *Hier. 29 (36), 19 11 Hier. 29 (36), 19 16 *delirus interpres*] scil. Origenes; cf. p. 346, 21 cf. Hebr. 12, 22 20 cf. Hier. 29 (36), 5. 6 21 cf. Hier. 29 (36), 10

1 alfa *AV* deltha *A* ut] et *Va.c.* 2 subrim *CP,AGa.c.* surim *V* cophinus *Vv* calatus *CGP,Aa.c.* 3 ficos *Aa.c.* primitias *CA,Ga.c.m2* cophinus *VPv* 4 *pr.* ficos *P* *alt.* ficos *P,Lp.c.Aa.c.* 6 et *om. P* 7 confestim] confecti *coni. Vallarsius* conferti *Engelbrecht* manerent *V* poterint *Aa.c.* poterant *V* 8 maled.] & *add. V* 9 siuili *Ma.c.* opproprii *M* eiéciam *L* eos] uos *LMVP,Aa.c.* 11 loquutus *M* con-consurgens *L* 13 otio] eicio *V* perfruemini *MP,LAa.c.* donec haec *M* 15 trandidistis *V* tradedistis *P* sum *MAVP* 16 dilerus *LAa.c.* delerus *MP* delerans *V* 17 ad eos] deos *Ma.c.m3* 19 hac *M,La.c.* hoc *V* et *om. P* et—Chaldeorum *om. M* caldaeorum *P;* descendere *add. LAa.c.* 21 operibus] insistere *add. V*

pristinum et in caelestem Hierusalem; illos autem, qui nolu- 10
erint propria uoluntate ad terrena descendere, haec passuros,
quae dominus Sedeciae et eius populo comminatur, qui nolu-
erunt imitari fratres suos nec uenire in Babylonem, quod mittat
in eos gladium et famem et pestem, hoc est rerum omnium
paenuriam, et ponat quasi ficos pessimas, quae penitus
comedi non possunt, et persequatur eos gladio sempiterno et
det in uexationem uniuersis regnis terrae, quo scilicet ne-
p. 1047 qua|quam homines, sed daemones fiant, aeriae potestates, et
sint apud cunctos angelos, qui praesint singulis prouinciis, in
maledictionem et in stuporem et in sibilum et in oppro-
brium cunctis gentibus. et hoc eos idcirco passuros, quia uerba 11
prophetarum in caelesti Hierusalem audire noluerint, qui eos
hortabantur, ut ad terrena descenderent et corpus humilitatis
assumerent et acta paenitudine post uerum sabbatismum locum
pristinum possiderent. haec ille dixerit; quae cum audiunt disci- 12
puli eius et Grunnianae familiae stercora, putant se diuina au-
dire mysteria nosque, qui ista contemnimus, quasi pro brutis
habent animantibus et uocant πηλουσιώτας eo, quod in luto
istius corporis constituti non possimus sentire caelestia.
29(36),21–23 LXVII. *Haec dicit dominus exercituum deus Isra-*

1. 13 cf. Hebr. 12, 22 6 *Hier. 29 (36), 17 Hier. 29 (36), 17 8. 10 Hier. 29 (36), 18 14 cf. Phil. 3, 21 15 cf. Hebr. 4, 9. p. 355, 12 17 *Grunnianae fam. stercora*] Rufini discipulos dicit; cf. p. 347, 8 cf. Cic. De orat. III 164 19 cf. Strab. XVII 1, 21 p. 803. Hieron. Epist. 84, 9

1 caelesti *V* nolluerint *La.r.* 2 terrena] aeterna *A* 3 nolluerunt *La.r.* noluerint *VP* 4 babilonem *A* 5 est *s. u. L* 6 penuriam *MVP,La.c.; cf. p. 344, 10* ficus *MAVPv* pâenitus *L* 7 sequatur *Pa.c.* 8 uexatione *La.c.* quos *V* quę *P* 9 aereae *Ap.c.* etheriae (et *s. u. m. rec.*) *P* potestatis *MVP,Ap.c.* 10 praesunt *V,Mp.c.* im *P* 11 opproprium *M* 12 cuntis *P* passurus *La.c.* 13 caelestis *Ma.r.* 14 ortabantur *P* 15 poenitentia *v* post uerum *m3A*, (e *ex* i) *L* posuerunt *m1A* post ierunt *m2A* post uerbum *P* sabbatissimum *P* 16 possederent *L,Mp.c.* dixerint *La.r.* 17 grunniane *La.c.* grunniant *M* stercore *P* sę *M* 19 ΠΗΛΟΥCΙΩΤΟC *M* ΠΗa- (pelusiotas *s. u.*) *A*, *magis corruptum in VP* 20 possumus *V*

hel ad Ahab, filium Culiae, et ad Sedeciam, filium
Maasiae, qui prophetant uobis in nomine meo
mendaciter: ecce ego tradam eos in manu Nabu-
chodonosor, regis Babylonis, et percutiet eos in
2 *oculis uestris. et assumetur ex eis maledictio omni*
transmigrationi Iudae, quae est in Babylone, dicen-
tium: ponat te dominus sicut Sedeciam et sicut
Ahab, quos frixit rex Babylonis in igne pro eo,
quod fecerunt stultitiam — siue *iniquitatem* — *in*
Israhel et moechati sunt uxores amicorum — siue
ciuium — *suorum et locuti sunt uerbum in nomine*
meo mendaciter, quod non mandaui eis; ego sum
3 *iudex et testis, dicit dominus.* Aiunt Hebraei hos esse
presbyteros, qui fecerint stultitiam in Israhel et moechati
sunt uxores ciuium suorum, quorum uni loquitur Danihel:
inueterate dierum malorum et alteri: semen Chanaam
et non Iuda, species decepit te et concupiscentia
peruertit cor tuum! sic faciebatis filiabus Isra-
hel et illae metuentes loquebantur uobiscum;
sed non filia Iudae sustinuit iniquitatem uestram.
4 quodque propheta nunc loquitur: et locuti sunt uerbum
in nomine meo mendaciter, quod non mandaui eis,
illud significari putant, quod miseras mulierculas, quae circum-

9. 11. 14 *Hier. 29 (36). 23 16 Dan. 13, 52. *56. *57 (Sus. 52. 56. 57) 21 Hier. 29 (36), 23 23 cf. Eph. 4, 14

1 achab *Mp.c.,v cum Vulg.* (= *lin.8*) aab *V* haab *P* coliae *Ap.c.,v cum Vulg.* guliae *V* goliae *P* 2 maassiae *P* prophetant] in *add. P* 3 ecee (*sic*) *L* manus *Vulg.* nabucod. *P,La.c.* nabochod. (*pr.* o *ex* u) *V* 6 Iuda *Vulg.* 8 haab (*alt.* a *s. u.*) *V* fixit *VP* babilonis *M* ignē *A* 9 fecerint *MAp.c. cum Vulg.* 10 mechati *V* moecati *P,Ma.c.* sunt] in *add. s. u. m3M cum Vulg.* 13 testes *Pa.c.* hebrei *M* eos *P* 14 präesbyteros *L* prae(e)sbiteros *A(P)* pb̄ros *V* fecerunt *P* moecati *LMP* mechati *V* 15 sunt] in *add. s. u. m3A* 16 inueterati *Aa.c.* malorum *s. u. V* chanam *La.c.* chanaan *V*, (*alt.* a *s. u. m2*) *M* chanan *A* canan *P* Channam *v; cf. p. 24, 10* 18 subuertit *v* 19 ille *AV,La.c.* 20 non *s. u. P* Iuda *v* sustenuit *La.c.* 21 quoque *Ma.c.m2* 23 putat *P*

feruntur omni uento doctrinae, sic deceperint, quo dicerent
eis, quia de tribu erant Iuda, Christum de suo semine esse
generandum; quae inlectae cupidine praebebant corpora sua
quasi matres futurae Christi. sed illud, quod in praesentiarum 5
p. 1048 dicitur: *q u o s f r i x i t* | *r e x B a b y l o n i s i n i g n e*, uidetur
Danihelis historiae contraire. ille enim asserit eos ad senten-
tiam Danihelis a populo esse lapidatos; hic uero scriptum
est, quod frixerit eos rex Babylonis in igne. unde et a pleris-
que ac paene omnibus Hebraeis ipsa quasi fabula non reci-
pitur nec legitur in synagogis eorum. 'qui enim,' inquit, 'fieri 6
poterat, ut captiui lapidandi principes et prophetas suos habe-
rent potestatem?' magisque hoc esse uerum affirmant, quod
scribit Hieremias, conuictos quidem esse presbyteros a Danihele,
sed latam in eos sententiam a rege Babylonis, qui in captiuos
ut uictor et dominus habebat imperium. quanti et de nostro 7
grege similes Ahab et Sedeciae prophetant in nomine domini
mendacium et faciunt stultitiam in Israhel et moechantur uxo-
res ciuium suorum, qui in eadem ecclesiae sunt urbe generati!
quos uerus Nabuchodonosor friget in igne peccati dicente Osee
propheta: *o m n e s a d u l t e r a n t e s q u a s i c l i b a n u s s u c c e n-
s u s a c o q u e n t e*. felix, qui tollit iugum ab adulescentia sua 8

5 Hier. 29 (36), 22 6 cf. Dan. 13, 61. 62 (Sus. 61. 62) 13 cf. Dan. 13, 61 (Sus. 61) 20 Os. 7, 4 21 cf. Thren. 3, 27

3 inlecte *VP* prebeant *V* 5 fixit *V* 6 historia *MP,LAa.c.* contrahire *A* contrariae *V* illa *Ap.c.m3* adserit ad *M* 7 ad *Ma.r.* 8 fixerit *Vp.c.* plerique *La.c.* 9 ac] & *M* hac *P* pene *MVP* hebreis *V* quasi ipsa *Va.c.* recipietur *M* 10 sinagogis *VP* qui (ł quomodo *s. u. m3*) *A* inquiunt *Ap.c.m2,v* 12 magis qui V et magis *v* 13 conuinctos *P* praesbyteros *MA* pspiteros *P* 14 prolatam *Ap.c.m3* *pr.* in *LVP* ad *M,Ap.c.m3* rege (ge *s. u.*) *L* 15 dominus (omi *s. u.*) *L* habeat *V* quanti (n *s. u.*) *L* 16 similis *La.c.* achab *Vv* Ahab et] habent*P* 17 moecantur *P,Ma.c.m2* mechantur *V*; in *add. s. u. m3A* 18 orbe *V* 19 uero *M* uiros *VP,Aa.c.m3* nabucod. *P,La.c.* nabochod. *V* frixit *M,Ap.c.m3* frigit *V* in *om. P* oseae *AV* 20 clybanus *A* 21 quoquente *AP* felix] fixit *V* ab *om. MAa.c.* adulescentiae *Aa.c.m3* suae (*sic*) *A*

et sedet solus, quia amaritudine repletus est, potestque dicere
cum Dauid: *non sedi in concilio malignantium et*
9 *cum iniqua gerentibus non introibo!* quodque intulit
nunc propheta: *ego sum iudex et testis, dicit dominus,*
hunc habet sensum: 'haec, quae dico de duobus pseudoprophetis,
qui loquuntur uerbum in nomine meo mendaciter, quod non
mandauerim eis, nequaquam opinione cognoui, sed ipse scio
uera esse, quem celare nemo potest nec effugere mei iudicii
ueritatem'.

29 (36), 24–29 LXVIII. *Et ad Semeiam Nehellamitem dices;* et quod
sequitur: *haec dicit dominus exercituum deus Israhel:
pro eo, quod misisti in nomine tuo libros
ad omnem populum, qui est in Hierusalem,* in LXX
non habetur; rursumque addidere de suo: *non misi te in
nomine meo* et consequenter iuxta ordinem: *et ad Sophoniam,
filium Maasiae, sacerdotem* et iterum de He-
2 braeo: *et ad omnes sacerdotes;* ac deinde historia texitur:
*dominus dedit te sacerdotem pro Ioiadae sacerdote,
ut sis dux* — siue *praeceptor* et *episcopus* — *in
domo domini super omnem uirum arrepticium et
prophetantem, ut mittas eum in neruum et in carcerem* — siue *in custodiam et in cataracten,* quem

1 cf. Thren. 3, 28. 15 2 *Ps. 25, 4 4 Hier. 29 (36), 23 8 cf. Hiob 13, 9 sec. Vulg. Rom. 2, 3 13. 14. 17 *Hier. 29 (36), 25 19. 22 *Hier. 29 (36), 26

1 qui *V* potesque *MAa.c.m2* 2 in] cum *V* concilium *La.c.* consilio *v* 3 cum *om. V* quoque *Ma.c.m2* intullit *M* 6 loquitur *Ma.c.* locuntur *VP* 7 mandaueram *v* opiniones *P* sed] & *add. P* 8 uera *LV* uerba *MP,Aa.r.* queṁ *M* cáelare *L* effugire *P* me *V* 10 Semeian *Vulg.* (= *p. 365, 11. 15*) neellamitem *V* Neelamitem (*sic semper*) *v* Nehelamiten *Vulg.* (= *p. 365, 11. 15*) 14 habebantur *M,LAa.r.* habentur *Pp.c.* de *om. MV,Aa.c.m2* 15 ad] a *P* 16 hebreo *MAV* 17 omnes] uniuersos *Vulg.* sacerdotes] dicens *add. in mg. m2L cum Vulg.* istoria *P* 18 *pr.* sacerdote *V* ꝑ ioiada sacdote *s. u. m3A* ioiade *P,* (*alt.* i *s. u.*) *V,v cum Vulg.* 20 arreptitium *Aa.c.* arepticium *VP* 21 ut] et *V* erunm *P* carcere *P* 22 custodia *P* caracten *A* cataractę *V* catharacten *P*

Symmachus μοχλόν, Aquila ipsum uerbum Hebraicum posuit
p. 1049 'sinac'—.|*et nunc quare non increpuisti Hieremiam* 3
*Anathothiten, qui prophetat uobis? quia super hoc
misit ad nos in Babylonem dicens: longum est;
aedificate domos et habitate et plantate hortos et
comedite fructum eorum! legit ergo Sophonias
sacerdos librum istum in auribus Hieremiae prophetae.* Semeias de loco 'Nehellami', qui interpretatur 'torrens', 4
cum rege Iechonia ductus fuerat in Babylonem et prophetabat
populo mendaciter eo, quod celeriter essent Hierusalem reuersuri. fuisse autem eum pseudoprophetam sequentia Hieremiae
uerba demonstrant: haec dicit dominus ad Semeiam
Nehellamitem: pro eo, quod prophetauit uobis Semeias et ego non misi eum. quia igitur Hieremias ad 5
eos, qui erant in Babylone, litteras miserat dicens: aedificate domos et habitate; plantate hortos et comedite fructum eorum; accipite uxores et generate filios! et post alia iunxerat: non uos inducant prophetae uestri, qui sunt in medio uestri, et diuini uestri! ac deinde: quia falso isti prophetant uobis in nomine meo et non misi eos, dicit dominus, intellegens Semeias sub

1. 2 *Hier. 29 (36), 26 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 39, 16 9 cf. Hier. 27 (34), 15 (12). 29 (36), 21 10 cf. Hier. 27 (34), 16 (13(12 Hier. 29 (36), 31 14 cf. Hier. 29 (36), 1 15 Hier. 29 (36), *5. 6 18 *Hier. 29 (36), 8 20 *Hier. 29 (36), 9

1 simmachus *A* moclon *s. uocem Graecam A* Ͻ-CѠXΛON *V* hebra.icum *L* ebraicum *P* 2 sinas *MAVP* increpasti (a *in ras.*) *M,Ap.c.m3 cum Vulg.* hieremia *P* 3 anathothithen *A* anatothiten *P* 4 in Babylonem ad nos *Vulg.* dicens longum ē *s. u. V* 5 domus *MVa.c.* inhabitate *Ap.c.m2 (= lin. 16)* hortus *Ma.c.* ortos *P* 6 fructus *v cum Vulg.* 7 istum] hunc *V* 8 nehellaim *M* neellami *VP* Neelami *v* interpretatur (etatur *s. u. m2*) *A* 9 hieconia *M* ieconia *P* babylone *P* populo prophetauit *P* 10 esset *Ma.c.*; in *add. v* 11 pseudopropheta *VP* 12 demonstrent *P* 13 neellamitem *VP* 14 et *om. P* 15 babylonem *P* aedificare *P* 16 domus *M* hortus *M* ortus *P* 17 fructus *Mp.c.,v* uxoris *M* 18 iuncxerat *M* adiunxerat *Ap.c.m3* seducant *VP,MAp.c.,v* 20 qui *V* isti falso *v* 21 misit *V*

communi nomine pseudoprophetarum contra se scriptum mittit
litteras Hierusalem ad Sophoniam, filium Maasiae, sacerdotem
et ad reliquos sacerdotes contra Hieremiam, quare non incre-
petur a Sophonia sacerdote, cuius officium est discernendi
inter prophetas, qui spiritu sancto loquantur, qui contrario,
et recludi iubeatur in carcerem, ut mendacii sui poenas luat
6 et populum ultra supplantare desistat. Ioiadae sacerdos fuit,
qui Ioas post interfectionem Gotholiae imperium tradidit et
interfecit sacerdotem Bahal. hoc est ergo, quod scribit: 'quare non
imitaris Ioiadae sacerdotem et interficis Hieremiam pseudo-
prophetam? dominus enim te pro Ioiadae constituit, ut habeas
curam templi et praecipue discernas, qui sancto spiritu loquan-
tur, qui daemonico' — discretiones autem spirituum dominicae
esse gratiae et apostolus memorat —; 'cur', inquit, 'non incre-
7 puisti Hieremiam Anathothiten?' quod ipse merebatur quasi
pseudopropheta, refert in prophetam et praeuenit mendacio ueri-
tatem. unde et prudentiores putantur filii tenebrarum filiis
lucis in generatione hac nobisque agentibus patienter et ex-
spectantibus miserorum salutem praeueniunt heretici et nos
p. 1050 8 suo appellant nomine ducentes caeci caecos in foueam. | misit,
inquit, ad nos in Babylonem dicens: longe est. hoc
est omne, quod dolet, quare aduersum suum mendacium Hie-

4. 12 cf. Leu. 10, 10 7 cf. IV Reg. 11, 18—21. II Par. 23, 17—21 13 cf. I Cor. 12, 10. I Ioh. 4, 1—6 14 *Hier. 29 (36), 27 17 cf. Luc. 16, 8 20 cf. Matth. 15, 14. Luc. 6, 39 *Hier. 29 (36), 28

1 scrib.tum *P* mitt& *Pa.c.* 2 naasiae *P*, (n *s. u.*) *V* 4 sacerdote sophonia *P* 5 loquuntur *M*; et *add. v* *alt.* qui] e *add. s. u. m3A* 7 ioiada *Mp.r.* ioiade *VP* Ioiades *v* 8 otholiae *MAp.r.* Athaliae *v* 9 sacerdotes *Mp,c.,v* 10 ioiade *P* Ioiadem *v* 11 Ioiade *v* constituit pro ioiade *P* 12 loquentur *P* 13 daemoniaco *V* discretionis *V* dominicae *om. V* diuinae *v* 14 esse *om. V* quur *M* increpuistis *M* crepuisti *Pa.c.* 15 anathothithen *M* anathotiten *V* quodque *v* 16 reffert *P* propheta *V* mendacium *La.c.* 18 expectantibus *VP,La.c.* 21 babilonem *M* 22 est *om. M*

remias scripserit ueritatem longe esse reditum et post septuaginta annos redituros in Hierusalem; unde debere eos aedificare domos, plantare pomaria et comedere fructum eorum, accipere uxores et facere filios, quae praeteritus sermo narrauit. quas litteras cum accepisset Sophonias sacerdos, ad cuius specialiter nomen scriptae erant, legit Hieremiae quodammodo suggillans eum et ipsa increpans lectione, quare auderet in Babylonem talia scribere.

29(36),30–32 LXIX. *Et factum est uerbum domini ad Hieremiam dicens: mitte ad omnem transmigrationem dicens: haec dicit dominus ad Semeiam Nehellamiten: pro eo, quod prophetauit uobis Semeias et ego non misi eum et fecit uos confidere in mendacio, idcirco haec dicit dominus: ecce ego uisitabo super Semeiam Nehellamitem et super semen eius; non erit uir sedens in medio populi huius et non uidebit bonum, quod ego faciam populo meo, ait dominus, quia praeuaricationem locutus est aduersum dominum.* Pseudopropheta Semeias uere 'Nehel- 2
lamites', qui de 'torrente' alienas et turbatas aquas sumserat, irascitur contra mendacium suum uera scripsisse Hieremiam et ad Sophoniam sacerdotem mittit epistulas, cur ausus sit propheta scribere ueritatem, et cupit eum recludi carcere, ne loquatur. Sophonias quoque prophetam latenter accusat, dum

1 cf. Hier. 29 (36), 10 2 cf. Hier. 29 (36), 5. 6 19 cf. p. 363, 8 22 cf. Hier. 29 (36), 25. 26. 29

2 unde] & *add.* *P* 3 domus *M* commedere *Aa.r.* fructos *P* fructus *v* accepere *La.c.* 4 praeteritur *Pa.c.* narrabit (i *ex* a) *P* 5 accipisset *M,La.c.* 6 hieremias *P* quomodo *MAVP,La.c.* 7 ipse *P* increpens *P* lectionem *P* babylone *P* 8 alia *P* 9 factūs (*sic*) *P* 11 neellamitem *P* (*semper*) 16 erit] ei *add.* *Mp.c.,v cum Vulg.* 19 aduersus *VPv cum Vulg.* 20 alipnas *Aa.c.m3* alifnas *VP* turbidas *MAVv* turpidas *P* sumpserat *MAVP,La.c.* 22 epistolas *V,Aa.c.* quur *M* 23 prophetam *V* reclaudi *P* carcere *MP*, (re *s. u.*) *L* in carcerem (in *s. u. m3*) *A* in carcere *V* 24 propheta *V* accussat *Aa.r.*

legit epistulam mentientis et accusationem eius habere se
3 iactitat. quanto magis sceleris rei sunt, qui defendunt pseudo-
prophetas et mentientes fouent et aliorum male inuenta sua
faciunt esse peccata! audiat itaque pseudopropheta, intellegat
sacerdos, quid per eum et ipse audire mereatur: haec dicit
dominus: ecce ego uisitabo super Semeiam. haec
dominus loquitur, non propheta, quod uisitet super Semeiam
Nehellamitem non in remedium, sed in supplicium mentientis
iuxta illud, quod scriptum est: uisitabo in uirga iniqui-
4 tates eorum et in flagellis peccata eorum. nec solum
super pseudoprophetam uisitat, sed et super semen eius, omnes
discipulos, quos suo errore decepit. non erit, inquit, uir
sedens in medio populi huius. deleatur de sanctorum
conciliabulo stirps pessima nec sedeat in medio quiescentium,
p. 1051 qui cum stantibus stare non po|tuit nec audiuit illud: si
stetisset in substantia mea. cumque dominus perfectio-
nem uirtutum omnium finito septenario tempore promittat,
ille non uidebit bonum, quod sibi in praesenti tempore uindi-
5 cabat. hoc autem totum fiet, quia praeuaricationem locutus
p. 1052 est aduer|sum dominum, ut diceret iam soluta peccatorum
captiuitate reuersuros esse in Hierusalem, quibus apostolus
comminatur: iam saturati estis, iam diuites facti
estis, sine nobis regnastis; et utinam regnaretis,
ut et nos regnaremus uobiscum!

5 Hier. 29 (36), 32 9 *Ps. 88, 33 12 Hier. 29 (36), 32
15 cf. Ezech. 1, 21 *Hier. 23, 22 16 cf. Hier. 29 (36), 10
19 Hier. 29 (36), 32 22 *I Cor. 4, 8

1 epistolam *MV,Aa.c.* accussationem *A* eius accus. *P* 2 iactat *La.c.* quanti *Ap.c.m2* 3 ạ sua *M* 6 hoc *v* 8 nehellamiten *MV cum OD* suplicium *Pa.c.* 9 uirgam *VP* iniquitatis *La.c.* 10 et—eorum *s. u. L* 11 pseudopropheta *V* prophetam pseudo *P* et *om. V* 14 pessime *Pa.c.* 16 stetisses *V* substantiam meam *MVP,Aa.r.* perfectionum *P,Aa.c.* perfecti numeri ṭụṭụṃ (eri *in ras.*) *M* 17 omnium uirtutum *M* 19 fiat *Pa.c.* qui *V* 20 aduersus *Mv* etiam *V* solutam . . captiuitatem *LMVP,Aa.r.* 21 reuersus *La.c.* reuersos *MVP,Aa.c.m3* 23 *pr.* regnatis *V,La.c.* 24 uobiscum] *add. litt.*

LIBER SEXTUS.

p. 1051–1052 I. Prolixitas uoluminis Hieremiae prophetae uincit nostrum
propositum, ut quamuis breuiter, tamen multa dicamus. unde
et praesens sextus liber commentariorum in Hieremiam repro-
missiones mysticas continebit, quas Iudaei putant et nostri
iudaizantes in consummatione mundi esse conplendas; necdum
enim sub Zorobabel possunt expletas conuincere. nos autem 2
sequentes auctoritatem apostolorum et euangelistarum, et ma-
xime apostoli Pauli, quicquid populo Israhel carnaliter repro-
mittitur, in nobis spiritaliter conpletum esse monstramus hodie-
que impleri nec inter Iudaeos et Christianos ullum aliud esse
certamen nisi hoc, ut, cum illi nosque credamus Christum
dei filium repromissum, et ea, quae sunt futura sub Christo,
a nobis expleta, ab illis explenda dicantur. qui igitur Christum 3
uenisse iam credimus, necesse est, ut ea, quae sub Christo
futura dicuntur, expleta doceamus nosque esse filios Abraham,
de quibus scriptum est: p o t e s t d e u s d e l a p i d i b u s i s t i s
s u s c i t a r e f i l i o s A b r a h a m, ad quem facta est repromissio:

17 *Matth. 3, 9

fere maiusc.: expł lib V· in hieremiā· proph· inčp lib· sextus *L* expł in hieremia propheta. commentarioȓ lib. V. amen. inčp hieremia propheta explanationum lib. VI. amen. *M* explič in hieremia propheta cōmentariorū lib quintus incipit lib VI emendaui *A* explicit in hieremia propheta commentariorum *** V incip liber VI. *V* expl lib quintus incip lib sextus und supra *P* 2 prolexita *La.c.* prolixas *Ma.c.* uicit *P* 4 hieremia *MV* repromissionem *Aa.c.m3* promissiones *V* 7 zorobabyl *L* explere *V* expletos (o *ex* u) *P* 8 auctoritates *M* 9 isrłitico *V* 10 spiritualiter *Ap.c.m2,v* 11 impleri *L cum OD* com(n)pleri *cet. v; cf. p. 84, 14. 20. 185, 5. 6. 369, 2. 3. 402, 13. 17* ne *V* et] ut *V* 12 illis *Aa.c.m3* nos quoque *Ap.c.m2* 13 et *del. m3A* sunt] dicunt *in ras. s.* sunt *m2A* futura] uentura *V* 14 ab illis] a nobis *M*, (*exp. m2*) *A* explenda dicantur (credantur *s.* dicantur *m2*) *A* 15 iam uenisse *P* antichristo *Mp.c.m3* 16 abrahae *Mp.c.m2* 17 potest] potens est *Ap.c.m3,v* 18 abram *V*

et in semine tuo benedicentur omnes gentes. quam
benedictionem uas electionis in Christo expletam docens: non
dixit, inquit, in seminibus, sed in semine, qui est
4 Christus. ora igitur, frater Eusebi, dominum Iesum Christum,
ut eodem labore et spiritus gratia, quo aliorum prophetarum,
et praecipue Isaiae, repromissiones interpretati sumus, etiam
huius prophetae explanare ualeamus, qui, quantum in uerbis
simplex uidetur et facilis, tantum in maiestate sensuum profun-
dissimus est.

30(37),1–3 II. | *Hoc uerbum, quod factum est ad Hieremiam*
p. 1051 *a domino, dicens: haec dicit dominus deus Israhel*
dicens: scribe tibi omnia uerba, quae locutus sum
ad te, in libro! ecce enim dies uenient, dicit do-
p. 1052 *minus, et | conuertam conuersionem populi mei*
Israhel et Iuda, ait dominus, et conuertam eos —
siue *sedere faciam* — *in terram, quam dedi patri-*
2 *bus eorum, et possidebunt eam.* Promittentibus in Baby-
p. 1053 lone pseudoprophetis | cito populum, qui cum Iechonia captus
fuerat, reuersurum et Anania, filio Azur, in Hierusalem eadem
praedicante Hieremias propheta et illud quidem futurum
asseruit non intra biennium, ut illi mentiebantur, sed finitis
septuaginta annis et nunc scribere iubetur in libro et memo-
3 riae tradere, quae dominus uentura praenuntiet. ex quo mani-

1 *Gen. 22, 18. 26, 4. *Act. 3, 25 2 cf. Act. 9, 15 *Gal. 3, 16 16 *Hier. 30 (37), 3 17 cf. Hier. 27 (34), 16 (13) 19 cf. Hier. 28 (35), 1—4 21 cf. Hier. 29 (36), 10

1 et *s. u. M, eras. A* semini *P* 4 oro *V* 5 quod *MAPa.r.* 6 esaiae *VP,Aa.c.* repromissionis *Pp.c.* 8 uideatur *M* et *s. u. M* facilis] effabilis *M* 12 scribae *A* 13 ueniunt *AVPv cum Vulg.* 14 conuertam *s. u. LMA, om. VP* conuersione in *P* 16 in] ad *Vulg.* terra *P,Mp.r.,v* 17 babylonem *MAa.r.,v* 18 iechoniam *L* ieconia *P* 19 annaniae *M* annania *AP* azuri *P* 20 praedicantē *P* hieremia *V* illuc *V,MAa.c.* 21 ut] et *V* mentienbantur *L* finitis] cū finiti fuerint *Mp.c.m3* 22 anni *Mp.r.* tunc *v* iubetur in libro scribere *v* memoria *M* 23 praenuntiat *Mp.c.* pronuntiet *A*

festum est nequaquam uicinum tempus esse uaticinii, sed
multa post tempora haec explenda, quando Israhel et Iuda
reuersuri sunt in terram suam, et inplendum illud, quod
Hiezecihel prophetauit, duas uirgas sibi pariter copulandas
et imperaturum Dauid regem, de quo scribit: e t s e r u u s
m e u s D a u i d r e x s u p e r e o s e t p a s t o r u n u s e r i t
o m n i u m e o r u m. si quid igitur in illa prophetia diximus, 4
etiam in praesenti loco intellegendum est, praesertim cum
eadem et eo tempore Hiezecihel in Babylone et Hieremias
in Hierusalem prophetauerint.

30(37),4–6 III. *Et haec uerba, quae locutus est dominus ad
Israhel et ad Iudam, quoniam haec dicit dominus:
uocem terroris* — siue *timoris* — *audiuimus; formido
et non est pax. interrogate et uidete, si
generat masculus! quare ergo uidi omnis uiri manum
super lumbos suos quasi parientis et conuersae
sunt uniuersae facies in auruginem?* Pri- 2
mum tristia nuntiantur, ut post malorum magnitudinem laeta
succedant; gratior quippe est sanitas aegrotatione depulsa et
doloris magnitudo in magnitudinem uertitur gaudiorum. quod
autem dicit, hoc est: tantus erit timor tantaque formido, ut
fugata pace bellis et sanguine omnia conpleantur et uiros quoque,
quorum proprium est contra aduersarios dimicare, mulie-

4 cf. Ezech. 37, 16—25 5 Ezech. 37, 24 7 cf. Hieron. in Ezech. 37, 15—28 p. 438—441 13 *Hier. 30 (37), 5 18 cf. Hier. 30 (37), 7—24

1 esse tempus uaticiniis *P* 2 multo *Mp.c.m3* tempore *Mp.c.m3Va.c.* 4 (= 9) ezechiel *M* iezechihel *A* hiezechiel *VP* siue *MP,Aa.c.* pariaetes (*sic*) *P* copulendas *V* 6 erat *P* 7 quiid *La.r.* 8 ē intellegendum (ē *postea add.*) *A* int. puto (puto *s. u. m3; est om.*) *M* praeserti *V* 9 eo] *an* eodem *scribendum?* babylonem *P* 10 prophetauerit *V* 15 omnes *V* uir *La.c.* manus *VP* 16 lumbν̄ *Mp.c. cum Vulg.* suν *Mp.c. cum Vulg.* eius *V* parientes (n *s. u.; alt.* e *ex* i) *M* parturientis *Ap.c.m2 cum Vulg.* conuerse *La.c.* 17 oruginem *P* prius *MAVP* 18 tristia (*2 litt. post* ti *s. u. eras.*) *L* tristitia *VP,MAa.r.* nuntiatur *P* annuntiantur *v* 19 quippe] & *add. P* sanitas est *v* 20 in *in ras. M* *alt.* magnitudine *La.c.* multitudinem *V* 22 uellis *P* 23 mulieres *P*

bris terror optineat manusque nequaquam ad arma, sed ad renes tenendos conferant, quasi si mulier pariens ilia lumbosque contineat. unde et cunctorum facies uertentur in auru-
3 ginem pauorem cordis uultus pallore testantes. quidam hunc locum secundum tropologiam sic interpretantur, ut ponant illud testimonium: a timore tuo, domine, concepimus et parturiuimus et peperimus; spiritum salutis tuae fecimus super terram, et illud apostolicum, in quo dicit: filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis, huic exemplo conparant; quod manifestum est non ad terrorem, sed ad gaudium pertinere, cum praesens scriptura uastationis Israhel et ruinae tempus significet.

30, 7 (37, 7. 8a) IV. *Uae, quia magna dies illa nec est similis eius tempusque tribulationis est Iacob! et ex*
p. 1054 *ipso saluabitur.* Praedicit tempus mise|riae, ut inferat tempus gaudii. 'cum', inquit, 'tanta praecesserint mala, ut dolor uirorum omnium dolori parturientis feminae conparetur, tamen tempus tribulationis Iacob, hoc est populi dei, mutabitur in prospera et ex ipso quoque saluabitur' — subauditur tempore —, 'de quo sermo processerat'. 'Iacob' autem duodecim tribus intellege, quae nequaquam sub Zorobabel, ut nonnulli falso putant, sed euangelica uocatione saluatae sunt.

6 *Esai. 26, 18 9 *Gal. 4, 19 17 cf. Hier. 30 (37), 6 19 cf. Num. 16, 3 etc. 20 Hier. 30 (37), 7 (8)

1 timor *v* obteneat (*pr.* e *ex* i) *M* 2 conferat *Pa.c.* lumboque *Ma.c.* 3 conteneat *La.c.* contineant *MP* cuntorum *La.c.* reuertentur *V* auriginem *VP*; & *add. s. u. m. rec. M* ut *add.* s. *u. m2 A* 4 testentur *MA* 5 et *V* ponant *L* potant (v *s.* o) *M,m1A* putant *VP* putent *m2A,v* 7 parturibimus *MPa.c.* sp̄s *LA,Ma.c.* 9 donec.. (ec *in ras.*) *M* 10 huic *L* huius *cet.* comparari *v* 11 est *om. M* pertinerent *M,LAa.r.* 12 uastationē *Mp.c.* 15 tempus *V* est *om. V* 16 ferat *Pa.c.* 17 gaudi *Ma.c.* praecesserit *V,Pa.c.* 19 tempus *s. u. L* 22 intellegit *P* nequam *Pa.c.* ut *om. MP,LAa.c.* et *V* 23 putauit *M,Aa.c.m2* putauerunt *Ap.c.m3* sed] de *add. MAVPv, om. L cum OZDF*

30, 8. 9 (37, 8b. 9) V. *Et erit in die illa, ait dominus exercituum,*
conteram iugum eius de collo tuo et uincula illius
disrumpam et non dominabuntur ei amplius alieni,
sed seruient — siue *operabuntur* — *domino deo*
suo et Dauid, regi suo, quem suscitabo eis. Iste est 2
Dauid, cuius et euangelium meminit: daturum se nobis,
ut sine timore de manu inimicorum nostrorum libe-
rati seruiamus illi in sanctitate et iustitia coram
ipso omnibus diebus nostris. quomodo enim primus
Adam et secundus Adam scribuntur iuxta corporis ueritatem,
sic et Dauid dominus atque saluator, quia iuxta carnem ex
Dauid totum in eo sancta Maria conferente, quicquid fuit ex
stirpe Dauid, et habente originem atque conceptum de spiritu
sancto. quodque ait: conteram iugum eius de collo 3
tuo et uincula illius disrumpam, non dubium, quin sub
typo Nabuchodonosor de diabolo sentiendum sit.

30, 10. 11 VI. *Tu ergo ne timeas, serue meus Iacob, ait dominus, neque paueas, Israhel, quia ecce ego saluum te faciam de terra longinqua et semen tuum de terra captiuitatis eorum et reuertetur Iacob et quiescet et cunctis afluet et non erit, quem formidet, quoniam tecum sum, ait dominus, ut saluem te. faciam enim consummationem in cunctis gentibus, in quibus dispersi te; te autem non faciam in consum-*

4 *Hier. 30 (37), 9 6 Luc. 1, 73—75 9 cf. I Cor. 15, 45. 47 13 cf. Matth. 1, 18. 20. Luc. 1, 35 14 *Hier. 30 (37), 8

2 illius] eius *Vulg.* 3 ei] e• (i *s.* •) *M* eis *v* 5 rege *P* 6 et *om. P* 8 seruiemus *P* 9 primus *s. u. L* 12 conferentem (m *s. u., sed exp.*) *L* quicquid (ł quę *s. u. m3*) *A* extirpe *V* 13 habentē *P* 14 quoque *P,Aa.c.m2* quod *V* eius *iterauit V* 15 dubio *V* quiin *Ma.r.* 16 nabochod. *V* nabucod. *P,La.c.* diabulo *P,Aa.c.* 17 seruem *Ma.r.* 18 ecce *om. V* saluum te faciam] saluabo te *Vulg.* 19 et *s. u. m2A* 20 reuertitur *P,LMAa.c.* reuertatur *V* 21 quiescit *P,LMAa.c.* requiescet *v* affluet *AVP,* (*pr.* f *ex* d) *M* affluent *v* (*cf. p. 393, 19. 394, 22*); bonis *add. Vv cum Vulg.* 22 tecum] ego *add.* (*s. u. m3*) *MA,v cum Vulg.* ut] et *Va.c.* saluum *MP* te] faciam *add. M* 23 enim] in *P* comsummationem *L* consumationem (*hic et lin. 24*) *P*

mationem, sed castigabo — siue *erudiam* — *te in iudi-*
cio, ut non tibi uidearis innoxius siue *et mundans*
2 *non mundabo te.* Haec περικοπή in LXX non habetur et in pleris-
que codicibus uulgatae editionis sub asteriscis de Theodotione
addita est. pollicetur autem sermo diuinus et familiarius uocat
'seruum suum' Iacob et Israhel, sicut Abraham, Isaac et Iacob
uocantur 'serui dei' — Moses quoque et alii prophetae et apo-
stolus Paulus in principio epistularum suarum hoc titulo gloria-
tur —, ut et duae et decem tribus, id est duodecim, sciant se
de terra longinqua esse saluandas et soluendam captiuitatem
reddendamque pacem et omni eos replendos abundantia iuxta
p. 1055 illud, quod in psalmo dicitur: fiat | pax in uirtute tua et
3 abundantia in turribus tuis! hoc autem erit, quia prae-
sentia domini perfruentur, quando et gentes aduersariae, quae
eos ceperant, disperibunt et isti liberabuntur e gentibus. docet-
que eos nequaquam poenae, sed eruditioni traditos, ut iudi-
carentur quasi proprii, non perderentur quasi alieni; qui enim
non credit, iam iudicatus est, hoc est praeiudicatus in
4 interitum. quod autem intulit: ut non tibi uidearis inno-
xius siue iuxta Symmachum: et mundans non mundabo te
uel iuxta Aquilam: cum te erudiero per iudicium, ne-
quaquam innocentem faciam, illud significat, quod

1. 2 *Hier. 30 (37), 11 3. 4 *Hier. 30 (37), 10. 11 6 cf. Ex. 32, 13. Deut. 9, 27. II Mach. 1, 2 7 cf. Ex. 4, 10. Num. 11, 11 cf. Ps. 115, 7 (16). Esai. 50, 10 etc. cf. Rom. 1, 1. Phil. 1, 1. II Tim. 1, 3. Tit. 1, 1. Philem. 1, 1 12 Ps. 121, 7 17 Ioh. 3, 18 19. 20. 21 *Hier. 30 (37), 11

2 uidearis tibi *Vulg.* 3 TTEPΙKOΠH (haec tericope *in mg. m3*) *M* ΠHPΙKOΠH (pericope *s. u.*) *A* ΠHPΙKωΠH *V* ΠEPΙKOΠN *P* in LXX *om. V* abetur *P* *alt.* im *V* 5 familiaris *VP,La.c.MAa.c.m3* familiariter *v* 6 abracham *Ma.r.* *alt.* et *om. MAVP* 7 uocatur *Pa.c.* moyses *MAVP* 8 epistolarum *MAV* suarum *om. P* gloriantur *V* 9 *pr.* et *om. A,Va.c.,v* duodicē *La.c.* XII *VP* se *om. V* se de terra] sed & errat (t *s. u. m3*) *M* 10 esse] heresis *Mp.c.m3* saluandos *MVP,Aa.c.* 11 rendendamque *P* eas replendas *v* habundantia *MVP* 13 habundantia *V,Ma.r.* 15 coeperant *MAV,La.c.* ex *v* docentque *La.r.* 16 paenae *A* penae *V* 17 proprii] et *add. v* 20 simmacum *P*

omnis mundus indigeat misericordia dei et nullus, quamuis sanctus sit, securus pergat ad iudicem; contra nouam ex ueteri heresim, quae putat in isto saeculo et in ista carne mortali, antequam corruptiuum hoc induat incorruptionem et mortale induat inmortalitatem, perfectionem esse in quoquam et omnes simul iustum posse implere uirtutes.

30, 12–15 (37, 12–14) VII. *Quia haec dicit dominus: insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. non est, qui iudicet iudicium tuum ad alligandum; curationum utilitas non est tibi. omnes amatores tui obliti sunt tui, te non quaerent; plaga enim inimici percussi te,
castigatione crudeli — siue *forti* —. *propter mul-* 2
titudinem iniquitatis tuae dura facta sunt — siue
multiplicata sunt — *peccata tua. quid clamas
super contritione tua? insanabilis est dolor tuus;
propter multitudinem iniquitatis tuae et propter
dura peccata tua feci haec tibi.* Quasi ad speciosam 3
mulierem loquitur, cui supra dixerat: castigabo te in iudicio, ut non tibi uidearis innoxius siue innoxia; et per μεταφορὰν loquitur ad Hierusalem, quod dei iudicio pessime uulnerata sit et nequaquam alio nisi ipso, qui percusserat, possit curante sanari — non est, ait, qui iudicet iudicium tuum — nec altissimo uulneri cutem cicatricis obdu-

2 *contra nouam ex ueteri heresim*] scil. contra Pelagianos ex Origenistis; cf. p. 246, 9. 276, 26. 301, 15 4 cf. I Cor. 15, 53 12. 14 *Hier. 30 (37), 14 18. 19 *Hier. 30 (37), 11 22 Hier. 30 (37), 13 23 cf. Hier. 8, 22. 30 (37), 17

1 indegeat *La.c.* misericordiam *MAa.c.* 2 noua *V,La.c.* 4 correptiuum *Pa.c.* in corruptione *P* mortale] hoc *add. s. u. m3A* 5 inmortalitate *V* quoqua *V* 6 inpleri (*alt.* i *ex* e) *M* 7 factura *Pa.c.* 9 aligandum *V* 10 te] teq; *Mp.c.m3Ap.c.m2 cum Vulg.* 11 plaga (m *s. u. add.; sed exp.*) *L* percussit *M* 12 castigationes *V* multitudine *M* 14 qui *P* clama *Ma.c.* 15 tua *V*, (tu *in ras.*) *MA* mea *LP* 16 *pr.* proē *P* tuae *om. P* 20 metafora *s. uocem Graecam m. rec. M* ΜΗΘΑΦΩΡΑΝ *A* Ͻ-CHΘaΦΩpaN *V* meTΑΦΩpΑΝ *P* metaphoram (*s. u. A*) *v* loquitur *om. MAVPv* 21 aliono *La.c.* ipse *P* 22 poss& *P* ait] dominus *add. v* 23 uulneri] ualeat *add. v* cute *V* cicatrices *Va.c.*

cere. 'quocumque te conuerteris, utilitas non est tibi, quia
4 offendisti eum, qui uerus et solus est medicus. omnes amatores tui obliti sunt tui, uel sacerdotes uel principes aut certe angelorum praesidia, quibus, priusquam offenderes dominum, uallabaris. te non quaerent facientes contra apostolum, qui quaerebat credentes et non ea, quae erant credentium; plaga enim inimici percussi te castigatione
p. 1056 5 crudeli.' aliter amicus, aliter inimicus percutit; aliter | pater, aliter hostis. ille caedit, ut corrigat, iste percutit, ut occidat; unde et propheta lacrimabiliter dicit: domine, ne in furore tuo arguas me neque in ira tua corripias me! hoc autem factum est, quia propter multitudinem iniquitatis
6 tuae dura facta sunt peccata tua. quodque sequitur: quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus propter multitudinem iniquitatis tuae, in LXX non habetur, uidelicet quia secundo dicitur: propter multitudinem iniquitatis tuae et dura peccata tua et, qui
7 scribebant, a principio additum putauerunt. et est sensus: 'ut inimici te plaga percuterem, ut caederem castigatione crudeli, fecit multitudo iniquitatis tuae et dura peccata tua, quae sanari non poterant nisi mordacissimo puluere et ardente cauterio et ferro acutissimo, quo putridas carnes et insanabiles amputarem. et tamen propter multitudinem iniquitatis

1 Hier. 30 (37), 13 2 Hier. 30 (37), 14 5 *Hier. 30 (37), 14 6 cf. II Cor. 12, 14 7 Hier. 30 (37), 14 10 Ps. 6, 2. 37, 2 12 Hier. 30 (37), 14 13 Hier. 30 (37), 15 15. 16, 23 *Hier. 30 (37), 15

4 offenderis *P* 5 uallaueris *MAa.c.m3* uallauaris *Pp.c.* te teq; non quaerent (teq; *s. u.*) *m1A* te ñ quer̄ *m3A* 6 quaerebant *v* *alt.* qua *LMAa.c.* 7 castigationem *Va.r.* 8 *pr.* alter *Ma.c.* amicos *P* *alt.* alter *Ma.c.* inimicos *P* 9 aliter *om.* *P,MAa.c.* cedit *VP* 10 dicens *P,MAa.c.m2* furore tuo] ira tua *MA* 11 ira tua] furore tuo *MA* tuo *P* 13 quodque (que *s. u. m3*) *A* quod *P,MAa.c.* 15 *pr.* tuos *Ma.c.* multitudine *La.c.* 18 scribebat *P* 19 plagam *Aa.r.* ut] et *v* cederem *MP,La.c.* tederem *V* 21 poterat *Pa.c.* ardenti *v* 22 carnes *s. u. P* insanabilis *V* 23 amputare *La.c.*

tuae et dura peccata tua feci hoc tibi non mea uoluntate,
sed medicinae ratione cogente'.
30 (37), 16. 17 VIII. *Propterea omnes, qui comedent te, deuorabuntur et uniuersi hostes tui in captiuitatem
*ducentur et, qui te uastant, uastabuntur cunctosque praedatores tuos dabo in praedam. obducam
*enim cicatricem tibi et a uulneribus tuis sanabo
te, dicit dominus, quia eiectam — siue *dispersam* —
uocauerunt te, Sion, haec est, quae non habebat
requirentem. Et sub Zorobabel haec facta cognoscimus, 2
quando Assyrios, hoc est Nineuen, uastauere Babylonii atque
Chaldaei et rursum Babylonios et Chaldaeos Medi Persaeque
ceperunt et Babylon destructa est, tunc Sion coepit habere
dominum requirentem et obducta est cicatrix uulneri illius et
sanata est a plagis suis, quod plenius atque perfectius conpletur in Christo.

30, 18–22 (37, 18. 21) IX. *Haec dicit dominus: ecce ego conuertam conuersionem tabernaculorum Iacob et tectis* —
siue *captiuitati* — *eorum miserebor et aedificabitur ciuitas in excelso suo et templum iuxta ordinem suum fundabitur. et egredietur de eis laus uoxque ludentium et multiplicabo eos et non minuentur;* quodque sequitur: *et glorificabo eos et non*
attenuabo eos, in LXX non habetur. *et erunt,* inquit, 2

8 *Hier. 30 (37), 17 19 *Hier. 30 (37), 18 24 *Hier. 30 (37), 19

1 haec *v* 2 rationem *P* cogentem *V* 3 comedunt *MP,Ap.c.,v cum Vulg.* 4 captiuitate *P* 5 et *s. u. M* 6 praedatores] uastatores *V* inter *V* 7 a *s. u. M* 8 quia *s. u. m3M* eiectam] quia dilectam *add. M* 9 (= 13) syon *V* 10 factam *M* cognuscimus *M* 11 niniuen *MA,Pp.c.,v* in nineue *V* babilonii (*tert.* i *s. u.*) *P* 12 caldaei (*alt.* a *s. u.*) *L* Chaldaei—*alt.* et *om. V* caldeos *L* chaldeos *V* persaeque (a *s. u.*) *L,* (*tert.* e *ex* i) *M,* (*ex* persequi) *P* persique *A* persiqui *V* 13 coeperunt *MVP* caeperunt (*pr.* e *s. u.*) *A* cepit *V* 14 obductam *V* uulneribus *Mv* uulnerum *V* *alt.* et] ut *V* 15 a *s. u. L* 19 siue] sibi *P* eorum] eius *Vulg.* 21 de eis] dies *Va.c.* 22 laudantium *P* imminuentur *Mp.c.* 23 quoque *Ma.c.* 24 attenuabo eos] attenuabuntur *v cum Vulg.* eos *exp. M, om. v*

filii eius sicuti a principio et coetus eius coram
me permanebit et uisitabo aduersum omnes, qui
tribulant eum. et erit dux eius ex eo et princeps
p. 1057 *de medio eius producetur et applicabo eum* | *et*
accedet ad me; quis enim iste est, qui applicet cor
suum, ut appropinquet mihi?, ait dominus; rursum-
que quod in Hebraico ⟨sequitur, in Graeco⟩ non habetur: *et*
eritis mihi, ait, *in populum et ego ero uobis in deum.*
3 Quorum typus praecessit in Zorobabel et Ezra, quando reuer-
sus est populus et coepta aedificari ciuitas in excelso suo
templique obseruari religio et cetera, quae ipsius Ezrae uolu-
mine continentur; plenius autem atque perfectius in domino
saluatore apostolisque conpletum est, quando aedificata est
ciuitas in excelso suo — de qua scriptum est: non potest
abscondi ciuitas, quae in monte sita est — et templum
iuxta ordinem suum ceremoniasque fundatum, ut, quicquid in
priore populo fiebat carnaliter, in ecclesia spiritaliter conple-
4 retur. tunc egressa est laus siue gratiarum actio — hoc enim
significat 'thoda' —, ut omnes apostoli dicerent: gratia uobis
et pax, uoxque ludentium non illo luso, quo manducauit
populus et bibit et surrexit, ut luderet, sed eo, quo coram

7 *Hier. 30 (37), 22 14 Hier. 30 (37), 18 *Matth. 5, 14 15 Hier. 30 (37), 18 18 Hier. 30 (37), 19 *Hier. 30 (37), 19 19 I Cor. 1, 3 20 Hier. 30 (37), 19 cf. Ex. 32, 6

1 sicut *v cum Vulg.* 2 aduersus *P* 3 eum *om. V* eius *om. Vulg.* 4 producentur *A* 5 accedet *V* ascendit *LMAa.c.* accedat *Mp.c.* ascendet *P* 6 ut] et *Vulg.* 7 quod in Hebrai⟨co sequitur, in Grae⟩co *scripsi* quod in hebraico *codd.* et hoc in Hebraico *falso post Erasmum Martianaeus* et hoc in LXX *Victorius v; cf. p. 377, 13* 8 ait *om. v* 9 recessit *V* zerobabel *V* ezdra *M* 10 cepit *V;* est *add. v* aedificare *M* 11 relegio *La.c.* ezdrae *M* 12 continetur *Pa.c.* perfectus *Pa.c.* 14 ciuitas—scriptum est *in mg. V* 15 posita *MP* 16 cerimoniasque *MVP* caerimoniasque (*pr.* i *ex* e) *A; cf. p. 46, 21. 66, 7. 323, 20* 17 priore (*sic alibi semper L uel primitus uel p. c.; cf. p. 203, 22. 321, 3. 330, 12*)] priori *codd. v* spitaliter *Ma.c.m2* spiritualiter *Ap.c.m2* 18 haec *P* 19 ut—uobis *om. V* 20 laudantium *P* non] in *add. V* luso *L cum OZDCS et codd. Vercell. CLIV 50, Monac. 14425* ludo *MAp.c.,v* lusu *PFp.c.* luxu *V* manducabit *Pa.c.* 21 uiuit *Ma.c.* surrexerunt *V* ut *om. V* ludere *V* quę *P*

arca domini lusit Dauid. et multiplicati sunt et non inminuti,
ut totus orbis crederet in deum saluatorem, et glorificati
sunt, ut impleretur, quod scriptum est: gloriosa dicta
sunt de te, ciuitas dei! fueruntque filii eius, hoc est
apostoli, sicut fuerunt a principio Abraham, Isaac et Iacob,
principes generis Israhelitici. tunc uisitauit dominus aduersum 5
omnes, qui tribulauerunt populum dei, aduersarias uidelicet
potestates. et fuit dux eius ex eo — hau dubium quin dominus
et saluator secundum carnem ex genere Israhel — et princeps
de medio eius productus est. applicauit eum pater ad se et
accessit ad eum, ut diceret filius: ego in patre et pater
in me, quia nullus potest sic suum cor applicare domino nec
ita ut filius patri esse coniunctus. quodque dicit iuxta ⟨He- 6
braicum tantum, sed non iuxta⟩ LXX: et eritis mihi in
populum et ego ero uobis in deum, cernimus opere
conpletum ex parte in Israhel et ex toto in gentium multitudine.

30 (37), 23. 24 X. *Ecce turbo domini, furor egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet. non auertet iram indignationis dominus, donec faciat et*
p. 1058 *conpleat cogitationem cordis | sui; in nouissimo die-*

1 cf. II Reg. 6, 5 3 Ps. 86, 3 7 cf. Num. 16, 3 etc. 8 *Hier. 30 (37), 21 9 Hier. 30 (37), 21 11 Ioh. 14, 11 14 *Hier. 30 (37), 22 Hier. 30 (37), 22

1 inminuit *Ma.c.* 2 ut (*s. u. m2*) *M*, (*in ras.*) *A* totus orbis ut crederet (totus orbis *post* crederet *repetiuit s. u. m2, sed exp.*) *A* crederit *Pa.c.* dn̄m *MAVv* dn̄o *P* 3 groriosa *P* 5 fuit *V* Abraham] et *add. v* 6 generis *s. u. m3A* 8 hau *O* (*et alibi semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus; cf. p. 88, 4. 211, 9 etc.*) haud *AV*, (d *ex* t *m2*) *L*, (*ex* aut) *M* aut *P* 10 est] & *add. s. u. m3M* eum] autem *V* 11 ad *om. V* 12 cor suum *v* dn̄o (o *in ras.*) *M* ad dn̄m *V* deo *v* 13 ut] patris *add. V* quoque *Ma.c.m2* dicet *Pa.c.* iuxta *M* iuxta LXX *expungere uult Vallarsius; cf. p. 376, 6* Hebraicum tantum, sed non iuxta *suppleui* (*cf. p. 382, 10. 389, 1*), *om. codd. v* 14 LXX *LV*, (*s. u. m2*) *M*, (*s. u. m3*) *A*, *om. P* 15 dn̄m *M* cernemus *La.c.* 16 parte (r *s. u. m3*; e *in ras.*) *M* genium *Ma.c.m2* 18 egrediens] et *add. v* 19 conquiescit *MAa.c.* auertit *LMAa.c.* auertat *Pa.c.* 20 ut *V* 21 cogitatione *La.c.*

2 *rum intellegetis ea.* Turbo furoris domini et procella ruens
atque tempestas requiescet in capite impiorum, uel daemonum
uel eorum, qui dei filium blasphemarunt; et non auertet
iram indignationis suae, donec faciat et conpleat
cogitationem cordis sui et circumdetur exercitu Hieru-
salem et penitus deleatur. quomodo autem artifex non potest
intellegi nisi opere conpleto nec medicinae industria nisi,
postquam fuerit sanitas consecuta, ita, cum euersio fuerit
Hierusalem et prioris populi abiectio, tunc intellegent creden-
tes, quod repulsio Iudaeorum nostrae salutis occasio sit.
31 (38), 1 XI. *In tempore illo, dicit dominus, ero deus uni-
uersis cognationibus Israhel* — siue *generi Isra-
hel — et ipsi erunt mihi in populum.* Nisi cogitatio
domini fuerit impleta et furor eius requieuerit super impio-
rum caput, uniuersitatis dominus cognationibus Israhel deus
esse non poterit; hoc autem dicit reliquiis, quae saluae factae
2 sunt. quodsi opponitur nobis id, quod dictum est: ero deus
generi Israhel siue uniuersis cognationibus Isra-
hel, assumamus exemplum: 'si filii essetis Abraham, facere-
tis opera patris uestri'; et apostolus scribit: uidete Israhel
iuxta carnem. ex quo docet esse alium Israhel iuxta spiri-
tum. ille est igitur Israhel, qui mente cernit deum siue re-
ctissimus domini est, et huiuscemodi Israhel erit populus dei.
31 (38), 2 XII. *Haec dicit dominus: inuenit gratiam in
deserto populus, qui remanserat gladio; uadet ad*

3 cf. Matth. 27, 39. 40. Marc. 15, 29. Luc. 22, 65 Hier. 30 (37), 24 12 *Hier. 31 (38), 1 13 cf. Hier. 30 (37), 24. 23 16 cf. Hier. 31 (38), 7 17 *Hier. 31 (38), 1 18 Hier. 31 (38) 1 19 cf. Ioh. 8, 39 20 *I Cor. 10, 18 22 *Israhel*] cf. Hieron. Nom. Hebr. 13, 21. 63, 22. 74, 15. 76, 20. Quaest. Hebr. in Gen. p. 52, 1—23 23 cf. Num. 16, 3 etc.

1 intellegentis *LMAa.r.* intellegentes *P* furori *Ma.c.m2* 2 requiescit *MVP,Aa.c.* impiorum *scripsi* eorum *codd. v; cf. lin 14 et p. 377, 19* demonum *V* 3 blasphemauerunt *v* auertit *P,La.c.* 5 exercitum *L* 6 paenitus *A,La.c.* 10 occansio *MP* 12 cogitationibus *V* generis *AVP* 13 mihi *om. P* 16 qui *P* 19 abraham] israhel *M* Abraae *v* 20 apostolis (v *s. pr.* o) *P* 21 *pr. et alt.* iuxta] secundum *v* alium esse *V* 22 igitur Israel est *v* 25 remanserat] a *add.* (*s. u.*) *M cum Vulg.* uadat *v*

requiem suam Israhel. LXX: *sic dixit dominus:*
inueni calidum in deserto cum his, qui perierant
gladio; ite et nolite interficere Israhel! Ridicule in 2
hoc loco Latini codices ambiguitate uerbi Graeci pro 'calido'
'lupinos' interpretati sunt; Graecum enim ΘΕΡΜΟΝ utrumque
significat, quod et ipsum non habetur in Hebraeo. est enim
scriptum 'hen', quod Aquila, Symmachus et Theodotio χάριν,
hoc est 'gratiam', interpretati sunt; soli LXX posuere 'calidum'
putantes ultimam litteram 'm' esse. si enim legamus 'hen' per
litteram 'n', 'gratia' dicitur; si per 'm', 'calor' interpretatur. est 3
p. 1059 autem sensus iuxta Hebraicum: populus Iudaeorum, | qui Ro-
mano remanserat gladio uel certe iram furoris domini potu-
erat euitare, inuenit gratiam in deserto gentium, ut inter tur-
bam nationum in ecclesia saluetur; unde uadet et inueniet
requiem suam Israhel, quam semper sperauerat, quam ei pro-
phetarum promiserant uaticinia. porro iuxta LXX haec intelle- 4
gentia est: dominus inuenit calidos atque uiuentes apostolos
et socios eorum in deserto gentium inter eos, qui infidelitate
sua interfecti fuerant nec habebant calorem uitae. unde prae-
cipitur angelis et his, qui in ministerio dei sunt, ne omnes
interficiant, ne Israhel penitus deleatur, diciturque eis: 'ite
et nolite interficere Israhel; sint aliqui, qui uiuant,

1. 4—8. 10—12 *Hier. 31 (38), 2 13 Hier. 31 (38), 2 21 *Hier. 31 (38), 2

1 dicit *v* 3 rediculae (i *s. pr.* e) *V* 4 Latini cod. in h. loco *v* ambiguitatem *P* 5 ΘΕΡΜΟΙ *L* ΘΗρ)-(ωΝ *V*, (termon *s. u.*) *A* 6 quodque *MAVP,La.c.* hebreo *AV* 7 hem *LMVP,Aa.c.* corin *s. uocem Graecam m3M* ΧaΡΙΝ (carin *s. u.*) *A* 8 posuerunt *v* 9 m] mem *v* han *LMV,Aa.c.* an *P* 10 n] nun *v* nisi *V* m] mem *v* 11 autem] ut *P* Hebraicum] cum *add. LMVP,Aa.r.* 12 remanset *P* poterat *V* 13 gratia *M* intra *v* 14 unde] et *add. MAv* uadet] ualde *V* inuenit *P* 15 eis *P* 16 promiserat *Pa.c.* 17 callidos *VP* apostolus *Ma.c.* 18 sotios (*alt.* o *ex* u) *M* 19 habebunt *LP,Ma.c.* (l nerunt *s.* ebunt *m3*) *A* calore *La.c.* 22 alioqui *v*

sint, qui caleant ardore fidei, sint, qui frigus infidelitatis et mortis effugiant, quos dominus inueniat in deserto!'

31 (38), 3–6 XIII. *Longe dominus apparuit mihi* — siue *ei* —: *et in caritate perpetua dilexi te; ideo attraxi te miserans. rursumque aedificabo te et aedificaberis, uirgo Israhel. adhuc ornaberis tympanis tuis* — siue *assumes tympana tua* — *et egredieris in choro ludentium. adhuc plantabis uineas in montibus Samariae; plantate plantaria et uindemiate! erit enim dies, in qua clamabunt custodes in monte Ephraim: surgite et ascenda-*
2 *mus in Sion ad dominum deum nostrum!* Quia offenderat Israhel dominum et dixerat: non habemus regem nisi Caesarem et: uenite et interficiamus eum, et nostra erit hereditas et longe recesserat a deo, propterea dominus post multum tempus apparuit ei — non tempore Zorobabel et Ezrae, postquam rursum capti sunt —, sed in caritate perpetua dilexit eum, quae nullo fine delebitur, et attraxit eum miserans; nequaquam enim merito, sed clementia
3 saluatus est. rursumque, ait, aedificabo te et aedificaberis, uirgo Israhel. hoc proprie intellegamus in ecclesia; delirant enim, qui auream atque gemmatam suspirant Hierusalem suam auaritiam in mysterio urbis domini consecrantes. 'adhuc ornaberis tympanis tuis, ut canas domi-

4 *Hier. 31 (38), 3 7 *Hier. 31 (38), 4 13 Ioh. 19, 15 14 *Marc. 12, 7 16 *Hier. 31 (38), 3 20 Hier. 31 (38), 4 22 *delirant*] scil. chiliastae; cf. p. 235, 18 24 Hier. 31 (38), 4

1 caleant] legant (g *s. u.*) *M,Ap.c.m3* ardorem *M,Ap.c.m3* 4 ideo] id est *V* 5 rursusque *Mp.c.* 6 aedificaueris *Ma.c.* ornaueris *LMPa.c.* 7 tymphanis *AP* timph. *V* asume *V* tymphana *AP* timph. *V* 8 choro (c *s. u.*) *L* (= *p. 381, 2*) adhoc *Ma.c.* 9 plantate—erit enim] plantabunt plantantes et, donec tempus ueniat, non uindemiabunt, quia erit *Vulg.* pomaria *M* 10 uindimiate *La.c.* quo *V* 12 syon *V*; & *add. P* 14 *alt.* et *om. P* eũ *s. u. V* 17 ezdrae *M* 18 dilexerit *MVP,Aa.r.* 20 -que] qđ *MAp.c.m3* *alt.* aedificaueris *M* 22 delerant *V,Pa.c.* quia *P* suspi**rant *L* suspicantur *V,Mp.c.m2* in] & *P* 23 urbis] uerbis *Ap.c.m3* constituentes *Mp.c.Ap.c.m3* consecrentes *Va.c.* 24 ornaueris *MAPa.c.* tymphanis *AVP* chanas *A*

no in ecclesiis omni in te malorum operum carne consumta. et egredieris in choro ludentium cum gentium turbis. plantabis uineas in montibus Samariae', nequaquam in uallibus et humilibus locis, sed in montibus Samariae, qui post captiuitatem populi Israhel ab alienigenis possessi sunt, quibus dicitur: plantate plantaria et uindemiate! tunc 4
p. 1060 fuit | dies domini, in qua clamauerunt custodes — apostoli uidelicet et apostolici uiri — in monte 'Samariae' et in monte 'Ephraim', quorum alterum 'custodiam', alterum 'ubertatem' sonat; quid uero dicunt custodes Samariae, immo quid clamant in monte Ephraim? 'surgite, qui iacetis, humilia relinquite, uictimarum hostias spernite' — sacrificium domino spiritus contribulatus —, 'ascendamus in Sion, hoc est in ecclesiam, ubi est speculatio et intuitus dei; cumque fuerimus in Sion, immo ascenderimus ad eam, ascendemus pariter ad dominum deum nostrum'.

31 (38), 7 XIV. *Quia haec dicit dominus: exultate in laetitia, Iacob, et hinnite contra caput gentium; personate, canite et dicite: saluum fac, domine, populum tuum, reliquias Israhel!* Significanter non totus saluatur Israhel, sed reliquiae Israhel praecipiente domino atque dicente: 'exultate in laetitia, qui estis de Iacob, et hinnite ad caput gentium cuncta referentes, quia cauda quondam uersa est in caput; personate et canite et dicite!'

2 Hier. 31 (38), 4 3 Hier. 31 (38), 5 6 *Hier. 31 (38), 5 9 *custodiam—ubertatem*] cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 47, 12. 50, 26. 66, 3. 71, 4.-5, 26. 17, 25. 66, 15. 81, 12 11. 13 Hier. 31 (38), 6 12 *Ps. 50, 19 14 *speculatio*] cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 39, 25. 43, 12. 50, 25. 75, 2. 78, 15. 81, 17 22. 23. 24 Hier. 31 (38), 7 23 cf. Deut. 28, 13. 44. Is. 9, 14. 15

1 consumta (*sic semper fere Lp.c.*)] consumpta *codd.* 3 uineam *P* 5 populũ *P* 6 plantaria *in textu* pomaria *in mg. M* 7 quo *V* 11 mente *Pa.c.* quia *V* reliquite (li *s. u.*) *V* 12 dō *VP* 13 ascendamus] Imo ascenderim̃ *add. s. u. m3A* in *om. V* 14 ecclesia *M* 15 syon *V* *pr.* ascenderemus (*tert.* e *ex* a) *P* *alt.* ascendimus *VP, MAa.c.* ascendamus *v* pariter *ante pr.* ad *tr. L* 17 laetia *P* 18 innite *MP, Aa.c.* personate] et *add. Vulg.* 19 saluum fac] salua *Vulg.* 21 *pr.* israhel saluator (v *s.* o) *P* 22 laetitiam *Ma.r.* qui—gentium *om. V* 23 innite *MAa.c.* cuncta referentes] haec cuncta ad ęcclam referentes *V* referentes cuncta *v* 24 *pr.* et *om. v*

2 quid est illud, quod iubentur dicere? saluum fac, domine,
populum tuum. quem populum? utique reliquias Isra-
hel, quae secundum electionem saluae factae sunt, de
quibus et Paulus assumens testimonium Isaiae loquitur: nisi
dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma
facti essemus et sicut Gomorra similes fuissemus.
31 (38), 8 XV. *Ecce ego adducam eos de terra aquilonis
et congregabo eos ab extremis terrae;* quodque sequi-
tur: *in solemnitate Phase; et generabit filios mul-
tos,* in Hebraico non habetur, sed in LXX tantum legitur,
pro quo apud Hebraeos scriptum est: *inter quos erunt
caecus et claudus et praegnans et pariens simul, eccle-*
2 *sia magna reuertentium huc.* Congregantur reliquiae
populi Israhel per apostolos et apostolicos uiros, de quibus
supra legimus: clamabunt custodes in monte et quibus
praecipitur: personate et canite et dicite, ut saluae fiant
3 reliquiae Israhel. ipseque dominus pollicetur se reducturum
eos de terra aquilonis, qui est uentus durissimus, nomine
autem dexter uocatur, de incredulitate, de frigore domi-
nicae caritatis et congregare eos ab extremis terrae non in
alio tempore, sed in solemnitate Paschae, hoc est feriis domi-
nicae passionis, quando crucifixus est dominus impletumque

1 *Hier. 31 (38), 7 2 Hier. 31 (38), 7 3 Rom. 11, 5 4 Rom. 9, 29. cf. Esai. 1, 9 9 *Hier. 31 (38), 8 15 Hier. 31 (38), 6 16 Hier. 31 (38), 7 cf. Hier. 31 (38), 7 18 *Prou. 27, 16 22 cf. I Cor. 5, 7

1 iuuentur *P* 2 reliquia *V* 3 salua facta *Pa.c.* 4 esaiae *V,Aa.c.* in esaiae *P* 5 sabaoht *P* 6 gomora *L* gorra *V* gomurra *P* similis *La.c.* 8 quod *v* 9 sollemnitate *MAV* sollempn. *P* (= *lin. 21*) pascae *La.c.* phasee *M* phasec (= φάσεκ *LXX*) *A* paschae *V* generauit *AP,Ma.c.* 11 hebreos *MAV* 12 *alt.* et *om. Vulg.* pregnas *La.c.* pregnans *M* ecclesia magna] coetus magnus *Vulg.* ecclesia—huc *in mg. L, om. cet.* 14 populi *om. V* *pr.* apostolus *Ma.c.* et] per *add. P* 15 legimus supra *V* 16 *pr.* et *om. MAVPv* dicit *La.c.* ut (t *s. u.*) *L, om. Aa.c.* salui *Ma.c.* 17 -que] quoque *v* se] sed *P* reductorum *Ma.c.m2* 19 incrudelitate *M,LAa.c.* 20 congregar& *P* in *om. V* 21 Paschae] Phase *v* ferus (*sic*) *P* 22 dominus est *v* impleturumque *Ap.c.m2;* ē *add. s. u. m3M*

p. 1061 illud, quod ipse in euangelio re|promisit: cum exaltatus
fuero, omnia traham ad me. tunc generauit multum popu-
lum, ut illud impleretur Isaiae: quia nata est gens semel;
uno enim die tria milia et quinque milia hominum crediderunt.
quodque in Hebraico scribitur: inter quos erunt caecus et 4
claudus et praegnans et pariens simul, ecclesia magna
reuertentium huc, quamquam et iuxta litteram impletum
sit, quod caeci uiderint, claudi ambulauerint, tamen melius
iuxta ἀναγωγήν intellegi potest, quod, qui prius caeci erant
perfidia, postea crediderint saluatori et, qui claudi, quibus
quondam loquebatur Helias: usquequo claudicatis utro-
que pede?, postea ambulauerint et populus, qui sedebant in
tenebris et umbra mortis, magnum lumen aspexerint claudique
cucurrerint et praegnans pepererit filios, ecclesia magna re-
uertentium ad fidem. Iudaei putant hoc esse conpletum, quan- 5
do sub Ezra post diem Paschae egressi sunt de Babylone, ut
reuerterentur Hierusalem, in quo typus fuit et non ueritas;
neque enim in illo tempore uniuersa, quae legimus et lecturi
sumus, fuisse conpleta poterunt approbare.

31 (38), 9 XVI. *In fletu uenient* — siue *egredientur* — *et in misericordia reducam eos et adducam eos per tor-*

1 *Ioh. 12, 32 3 *Esai. 66, 8 4 cf. Act. 2, 41. 4, 4 5 *Hier. 31, 8 8 cf. Matth. 11, 5. Luc. 7, 22. 11 *III Reg. 18, 21 12 cf. Ps. 106, 10. Esai. 9, 2 14 *Hier. 31 (38), 8 16 cf. I Esr. 8 (7), 3—6 (6—9) 20 *Hier. 31 (38), 9

2 fuero] a terra *add. v* 3 esaiae *VP,Aa.c.* simul *V* 4 diem *V* et] altero *v* 5 inter] in *P* 6 cladus *P* *pr.* et *om. P* praegnas (*pr.* a *s. u.*) *L* pregnans *M* ecclesiae *Mp.c.m3* 7 reuertentium] turba *add. m3M* ḥụç *M* hunc *P* quaquam *V* 8 uiderunt *V* ambulauerit *Pa.c.* ambulauerunt *V* 9 -TѠΓHN *M* ANA- (anagogen *s. u.*) *A* aNNaTΑΤΗΝ *P* anagogen *v* qui *om. V* erant caeci *v* 10 crederint *La.c.* crediderunt *V* et *om. V* 11 loquebantur *Aa.r.* Elias *v* 12 ambulauerint postea *tr.*, uiderint *add. P* ambulauerint *M,Ap.c.m3* uiderint *LV,m1A* sedebat *V,Ap.r.,v* 13 et] in *add. MA* aspexerit *V,MAa.c.,v* 14 currerint *La.c.* pregnas *La.c.* pregnans *M* praegnas *APa.c.* pepererint *LAa.r.* peperit *P* ecclesiam magnam *v* 15 iudae *La.c.* 16 ezdra *M* Paschae] Phase *v* 19 potuerunt *P* 21 misericordiam *V,LMa.c.* et—eos *in mg. V*

rentes aquarum in uia recta et non inpingent —
siue *non errabunt* — *in ea, quia factus sum Isra-*
2 *heli pater et Ephraim primogenitus meus est.* Si
iuxta Hebraicum legerimus: in fletu uenient — hoc enim
indicat 'iabu' —, dicemus, quod interdum et nimii gaudii fle-
tus indicium sit iuxta illud: lacrimo gaudio. sin autem
iuxta LXX, qui dixerunt: in fletu egredientur et in mi-
sericordia — siue in consolatione — reducam eos, illum
sensum ponemus, qui et in Psalmis dicitur: euntes ibant
et flebant portantes semina sua; uenientes autem
uenient in exultatione portantes manipulos suos.
3 fleuerunt enim, quando captiui ducti sunt, et consolationem
maximam receperunt, quando misericordia domini sunt reducti.
et adduxit eos dominus per apostolos et apostolicos uiros
plenos aquarum et largissimi fluminis in uia recta, uidelicet
fidei, non in perfidia Iudaeorum. et non, inquit, inpin-
gent in ea, quia caeci esse cessarunt, quibus quondam di-
ctum est: si caeci essetis, non haberetis peccatum;,
nunc uero dicitis, quia uidemus; peccatum uestrum
p. 1062 4 manet. possumus 'uiam | rectam' et Christum intellegere, in
qua, quicumque ambulauerit, non impinget. factus sum, ait,
Israheli pater, qui reductus est, et Ephraim primoge-
nitus meus est; ubi enim quondam abundauit peccatum

2 *Hier. 31 (38),9 4 Hier. 31 (38), 9 6 Ter. Ad. 409 7. 8 *Hier. 31 (38), 9 Hier. 31 (38), 9 9 *Ps. 125, 6 16 Hier. 31 (38), 9 18 Ioh. 9, 41 21. 22 Hier. 31 (38), 9 22 *Rom. 5, 20

2 Israel *v* 3 (= 22) effraim *A* meus *V*, *om. P,LMAa.c.* siue *V,La.c.* 4 legimus *V* 5 dicimus *La.c.* nimi *V* 6 sit *s. u. m3M* illud] terentii *add. s. u. P* lacrimosum *V* lacrymor *v* gaudium *V* si *V* 7 quid *Aa.r.* egredietur *v* 8 consolationem *v* redducam *Ma.r.* 9 sensu *v* 10 portantes] mittentes *v* 11 in] cum *v* manipolos *Pa.c.* 13 ∗m∗ĭa *V* 15 uiae *Aa.r.* uiā *P* rectae *LP,MAa.r.*; *cf. lin. 1. 20* 16 perfidiae *Mp.c.m3* quit *Pa.c.* 19 uero] quia *add.* (*s. u. m2*) *A,v* dicetis *Aa.c.m2* quia *om. v* uestrum] in uobis *add. s. u. M* 20 ex (*sic*) *P* 21 quam *P* im(n)pingit *LAa.c.* ait] au͞t *P* 22 Israel *v* et] in *add. V* 23 habundauit *VP*

superabundauit gratia. Ephraim autem in typo esse populi de gentibus congregati scriptura testatur. fuit enim posterior filius Ioseph et subripuit primogenita Manasse, qui natura primitiuus erat; sed in mysterio crucis decusatis manibus, qui stabat ad sinistram Iacob, dextrae manus eius suscepit benedictionem et, qui steterat ad dextram, sinistra benedictus in secundum redactus est gradum. et quomodo Iacob Esau, sic Ephraim Manasse rapuit primogenita omnisque populus decem tribuum uocatus est Ephraim, quia Hieroboam, filius Nabat, ex hac tribu regnum primus optinuit in Samaria.

31 (38), 10–14 XVII. *Audite uerbum domini, gentes, et annuntiate insulis, quae procul sunt, et dicite: qui dispersit Israhel, congregabit eum et custodiet eum sicut pastor gregem suum, quia redemit dominus Iacob et liberauit eum de manu potentioris* — siue *fortioris* —. *et uenient et laudabunt in monte Sion et confluent ad bona domini super frumento et uino et oleo et fetu pecorum et armentorum. erit anima eorum quasi hortus inriguus* — siue *quasi lignum fructiferum* — *et ultra non esurient. tunc laetabitur uirgo in choro* — siue *uirgines* — *et iuuenes ac senes simul et conuertam luctum eorum in gaudium et consolabor eos et laetificabo a dolore suo et inebriabo animam sacerdotum pinguedine* — siue *filiorum Leui* — *et*

1 cf. Gen. 48, 19 2 cf. Gen. 48, 13—15 7 cf. Gen. 25, 31—34. cap. 27 9 cf. III Reg. 11, 26. 12, 20. II Par. 13, 6 16 *Hier. 31 (38), 11 20 *Hier. 31 (38), 12 21 *Hier. 31 (38), 13 25 *Hier. 31 (38), 14

1 superhabundauit *VP* gratiaṁ *L* 4 demutatis *Mp.c.m3* decussatis *Ap.c.m3,v* 5 dexterę *P* 6 dexteram *AVPv et alibi omnes codd.; cf. Index s. u.* sinistram *P,LAa.c.* 9 quia] ab *add. P* hieroam *La.c.* ieroboam *Pv* 10 Nabath *v* 11 annuntiate] in *add. v cum Vulg.* (= p. 386, 3) 13 congregauit *VP,Ma.c.* 14 quia redemit] redemit enim *Vulg.* redimet *Ap.c.m3* 15 liberabit *Ap.c.* potentiores *Ma.c.* siue] de manu *add. v* 16 fortiores *Ma.c.* 17 syon *V* 18 foetu *AV* 19 eritque *MAp.c.,v cum Vulg.* ortus *P,Ap.r.* 22 pr. et *om. Vulg.* iuuenis *Ma.c.* ac] et *v cum Vulg.* 24 animas *P* 25 pinguidine *La.c.* pinguidinē *P*

populus meus bonis meis adimplebitur, ait domi-
3 *nus.* Perspicue uocatio gentium demonstratur dicente scri-
ptura: audite uerbum domini, gentes, et annuntiate
insulis, quae procul sunt, et dicite! quid annuntiant
insulis, quae procul sitae sunt? quod dominus, qui disper-
sit Israhel, ipse congregabit eum — nequaquam ergo,
ut dispergerentur, potentiae fuit aduersariorum, sed domini
uoluntatis — et custodiet eum sicut pastor gregem
suum — pastor enim bonus ponit animam suam pro
ouibus suis —, quia redemit dominus Iacob pretio san-
guinis sui et liberauit eum de manu potentioris siue
4 fortioris. per quae ostenduntur fortiores aduersariae pote-
states natura fragilitatis humanae et, quantum in utrisque
p. 1063 uirium est, illas fortiores esse natura, sed | nos fortiores fide,
si tamen mereamur liberari ab eo, qui potest alligare fortem
5 et domum eius diripere. et uenient, inquit, — hau dubium quin
liberati de manu potentium — et laudabunt liberatorem suum
in monte Sion, hoc est in ecclesia, et confluent ad bona
domini, rerum omnium abundantiam, quae non in frugibus
6 et cibis carnis istius, sed in uirtutum uarietate sentitur. su-
per frumento, inquit, et uino et oleo — de quo conficitur
panis domini et sanguinis eius impletur typus et benedictio
sanctificationis ostenditur dicente scriptura: unxit te deus,

3 *Hier. 31 (38), 10 5. 8 Hier. 31 (38), 10 9 *Ioh. 10, 11 10 *Hier. 31 (38), 11 11 Hier. 31 (38), 11 12 *Hier. 31 (38), 11 15 cf. Matth. 12, 29 16. 17. 18. 20 Hier. 31 (38), 12 23 Ps. 44, 8

1 adinpleabitur *M* 2 scriptura dicente *v* 3 annuntiate] in *add. v* 4 quid] qui *P* an(d)nuntiant *OZD* an(d)nuntiat *MAVP,La.c.* 5 ꝺ *P* 6 congregauit *M,Aa.c.* 7 dispergentur *V* aduersarium *Pa.c.* 8 uoluntas *Aa.c.m3* 9 ponet *P,La.c.* 10 redim& *P* 13 naturam *P* utriusque *MP* 14 uerum *V* illa *V,Pa.c.* naturas *P,Aa.r.* fidem *Aa.r.* 16 hau (*sic alibi semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus*)] haud *AV*, (d *ex* t *m2*) *L*, (*ex* aut) *M* aut *P* 18 montem *P* syon *V* 19 habundantia *P* in *om. MAVP* 20 ciuis *Ma.c.* cybis *P* uarietati *P,La.c.* 21 *alt.* et *s. u. L* 22 sanguis *VP,MAa.c.m3* 23 uncxit *V*

deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis — et
fetu pecorum, qui in ecclesia simplices sunt, et armen-
torum, quae cornuta sunt et aduersarios uentilant. ut autem 7
sciamus benedictiones has nequaquam ad corpus, sed ad ani-
mam pertinere, sequitur: eritque anima eorum quasi hor-
tus irriguus siue quasi lignum fructiferum, quod
plantatum est secus decursus aquarum, et paradisus
domini in deliciis. et ultra, ait, non esurient; nequaquam 8
ea esurie, de qua scriptum est: beati, qui esuriunt et
sitiunt iustitiam, sed ea, quae saturitate mutatur et rerum
omnium excludit paenuriam. tunc laetabitur uirgo in
choro — de qua scribit apostolus: despondi enim uos uni
uiro uirginem castam exhibere Christo — et iuue-
nes — ad quos loquitur Iohannes: scribo uobis, iuuenes,
quoniam uicistis malignum — et senes, ad quos idem
mystico sermone testatur: scribo uobis, patres, quoniam
cognouistis eum, qui ab initio est. et conuertam, 9
inquit, luctum eorum in gaudium — ut, quos terruerat
crux, laetificet resurrectio — et consolabor eos et laetificabo
a dolore suo — iuxta illud, quod dominus loquitur: beati lu-
gentes, quoniam ipsi consolabuntur — et inebriabo ani-
mam sacerdotum, qui habent scientiam dei, de quorum ore
interrogant legem domini, qui credunt in eum, ad quem pro-

1. 2 Hier. 31 (38), 12 3 cf. Ps. 43, 6 5 Hier. 31 (38), 12 6 *Hier. 31 (38), 12 Ps. 1, 3 7 cf. Gen. 13, 10. Ezech. 28, 13 8 Hier. 31 (38), 12 9 Matth. 5, 6 11 Hier. 31 (38), 13 12 II Cor. 11, 2 13 *Hier. 31 (38), 13 14 *I Ioh. 2, 13 15 Hier. 31 (38), 13 16 I Ioh. 2, 13 17. 19 Hier. 31 (38), 13 20 *Matth. 5, 5 21 Hier. 31 (38), 14 22 cf. Mal. 2, 7

2 fetum *L* foetu *A* foetus *V* peccorum *V* et armentorum—sunt *s. u. P* 5 ortus *AP* 7 paradysus *M,Ap.c.* 8 ultra (a *s. u.*) *L* esurient] seruient *MAa.c.m2* 9 esurie] esurient *L,Aa.r.* esurire *P* 10 saturate *Ma.c.* securitate *V* 11 penuriam *MP* 12 dispondi *P,La.c.* 13 exibere *AP* 13 (= 14) iuuenis *Ma.c.* 16 mistico *VP* patris *La.c.* 19 resurrexio *L* laetificabor *P* 20 quod *om. V* 22 de quorum] decorum *V* 23 di *V* credant *Va.c.* prophetam *V*

pheta canit: tu es sacerdos in aeternum secundum or-
10 dinem Melchisedec. quod autem sequitur iuxta LXX: filio-
rum Leui, in Hebraico non habetur et perspicuum est nequaquam hic dici de his sacerdotibus, qui sunt filii Leui, sed de his, in quorum typum praecessit Melchisedec. 'ebrietas' autem sacerdotum et in apostolis conprobatur, quando feruebant fide et musto pleni dicebantur; unde et locus, in quo conprehen-
p. 1064 sus | est dominus, uocatur 'Gessemani', quod in lingua nostra
11 'uallem pinguedinis' sonat. cumque sacerdotes pingues fuerint doctrina domini et inebriati in conuiuio Ioseph dixerint: calix tuus inebrians quam praeclarus, tunc erit et hoc, quod nunc dominus pollicetur: et populus meus bonis meis adimplebitur. quae omnia nunc ex parte tribuuntur; tunc autem dabuntur in pleno, quando uiderimus facie ad faciem et corpus humilitatis nostrae fuerit resurrectionis gloria commutatum.

31 (38), 15 XVIII. *Haec dicit dominus: uox in excelso audita est lamentationis, fletus et luctus Rachel plorantis filios suos et noluit consolari super filiis suis, quia non sunt.* LXX: *sic dixit dominus: uox in Rama audita est, lamentatio et fletus et luctus Rachel plorantis filios suos et noluit conquiescere,*

1 Ps. 109, 4. Hebr. 5, 6. 7, 17 2 *Hier. 31 (38), 14 6 cf. Rom. 12, 11 7 Act. 2, 13 cf. Matth. 26, 36. 50 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 61, 22 10 cf. Gen. 43, 34 *Ps. 22, 5 12 Hier. 31 (38), 14 13 cf. I Cor. 13, 9. 10. 12 15 cf. Phil. 3, 21 20 *Hier. 31 (38), 15

2 (= 5) melchisedech *AVP* 3 ebraico *MV* prespicuum *Ma.c.* 4 hic *L* id *VP,Mp.c.m3,v* hit (id *s. u. m3*) *A* 5 typo *P* 6 ferebant *La.c.* ferbebant *Ma.c.* fidem *Aa.r.* 7 dicebantur] loquębantur (n *s. u.*) *P* 8 dominus est *v* getsemani *OD* gethsemani *Fv*, (th *s. u. m2*) *Z* getsemmani (t *s. u.*) *M* getsamani *P* linguam nostram *Ma.r.* 9 uallis (i *ex* e) *M* pinguidinis *P,LMa.c.* 10 dixerintq; *Ap.c.* 11 praeclarus] est (*postea*) *add. MA,v* 14 uideremus *P* 18 luctus et fletus *Vulg.* luctus] ululatus *V* plorans *P,Ma.c.* 19 nolentis *Vulg.* super f. suis *om. V* super eis *Vulg.* *alt.* filios *Mp.c.* suos (*ex* sinus) *M* 20 dicit *v* 21 lamentationis *M* *pr.* et *om. M* 22 plorans *P,Mp.r.*

quia non sunt. Nec iuxta Hebraicum nec iuxta LXX Mat- 2
theus sumsit testimonium; legimus enim in eo post descri-
ptionem infantum necis: tunc impletum est, quod dictum
est per Hieremiam prophetam dicentem: uox in
Rama audita est, ploratus et ululatus multus Rachel
flentis filios suos et noluit consolari, quia non
sunt. ex quo perspicuum est euangelistas et apostolos nequa-
quam ex Hebraeo interpretationem alicuius secutos, sed quasi
Hebraeos ex Hebraeis, quod legebant Hebraice, suis sermonibus
expressisse. Rachel, mater Ioseph, cum ueniret Bethleem, subito 3
partus dolore correpta peperit filium, quem obsetrix, quia mo-
riebatur pariens, uocauit Benoni, hoc est filius doloris
mei; pater autem Iacob mutauit uocabulum et appellauit
eum Beniamin, hoc est filius dexterae. quaeritur ita- 4
que, quomodo Mattheus euangelista testimonium prophetae ad
interfectionem transtulerit paruulorum, cum perspicue de de-
cem tribubus scriptum sit, quarum princeps fuit Ephrathae,
et nequaquam sit in tribu Ephraim, sed in tribu Iuda.
ipsa est enim et Bethleem διώνυμος, unde et nomina utrius-
que concordant; 'Bethleem' uocatur 'domus panis', 'Ephratha'

3 *Matth. 2, 17. 18 10 cf. Gen. 35, 16. 17 12. 13 *Gen. 35, 18 17 cf. Gen. 35, 16 18 cf. Mich. 5, 2. Matth. 2, 1. 5. 6 20 cf. Hieron. Epist. 108, 10 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 5, 24. 32, 10. 48, 17

1 hebraico (h *s. u.*; ṽ *s.* o) *M* matheus *VP* (= *lin. 15*) 2 sumpsit *MAVP,La.c.* discriptionem *P* 3 infantium *v* nescis *Va.r.* 5 est] & *add. M* 6 flentis *A*, (ti *in ras.*) *M* flentes *La.c.* plorans *V* plorens *P* 7 quo] enim *add., sed eras. M* 8 hebreo *AV* 9 *pr.* hebreos (o *ex* u) *M* hebreus *V* *alt.* hebreis *MV* legebat *V* hebraicae *M* 10 uenisset *V* betthleem (*alt.* e *s. u.*) *M*, *om. P* 11 obsetrix *Z,Lp.r.Pa.c.* obstetrix *MAV,La.r.Pp.c.*; *cf. p. 351, 19* moriebantur *L* 12 beneni *V* filiū *Ap.c.* (= *lin. 14*) 13 mutabit (*s. u.*) *P* 14 dextere *La.c.* dextrae *v* 15 euūangelista *L* 16 transtullerit *M* paruolorum *Ma.c.* respicue *Pa.c.* de *om. P* 17 princeps *scil.* Iacob; non *falso add. Victorius v* fuit *A* Ephrathae *Engelbrecht* ephratha *Mv*, (*ex* ephraim) *L*, (r *postea add.*) *A* ephrata *V* ephratam *P* 18 et *om. MVP, eras. A* sit] fuit *MA* 19 *pr.* et *om. P* bethlem *M* bethlehem *P* (= *p. 390, 2*) dI- (I *ex* Y) *L* dY- *M* ΔΥWΝΙϽ-CWC (dionimos *s. u.*) *A* DYWYϽ-CWC *V* dyo- *P* διω-νύμως *v* utriq. *V* 20 bethlem *Ma.c.* bethlehem *P* ephatha *MAa.c.* ephrata *VPv*

5 *καρποφορία*, quam nos 'ubertatem' possumus dicere. quia igitur
Rachel in Ephratha, hoc est in Bethleem, condita est — sicut et
scriptura sancta et titulus sepulchri eius hodieque testantur —,
flere dicitur pueros, qui iuxta se et in suis regionibus inter-
p. 1065 6 fecti sunt. quidam Iu|daeorum hunc locum sic interpretantur,
quod capta Hierusalem sub Uespasiano per hanc uiam, Gazam
et Alexandriam infinita milia captiuorum Romam directa sint;
alii uero, quod ultima captiuitate sub Hadriano, quando et
urbs subuersa est Hierusalem, innumerabilis populus diuer-
sae aetatis et utriusque sexus in mercato Terebinthi uenun-
datus sit; et idcirco exsecrabile esse Iudaeis mercatum cele-
7 berrimum uisere. dicant illi, quod uolunt, nos recte testimo-
nium sumsisse dicemus euangelistam Mattheum pro loco,
in quo Rachel condita est et uicinarum in circuitu uillarum
filios quasi suos fleuerit.

31 (38), 16. 17 XIX. *Haec dicit dominus: quiescat uox tua a plo-
ratu et oculi tui a lacrimis, quia est merces operi
tuo, ait dominus, et reuertentur de terra inimici* —
siue *inimicorum* — *et erit spes nouissimis tuis,
ait dominus, et reuertentur filii ad terminos suos.*
2 Hoc iuxta litteram necdum factum est — neque enim decem
tribus, quae in ciuitatibus Medorum exsulant atque Persarum,

2 cf. Gen. 35, 19. 20. 48, 7 10 cf. Hieron. in Zach. 11, 4. 5 p. 885. Sozom. Hist. eccl. II 4 p. 49 13 cf. Matth. 2, 18 19 *Hier. 31 (38), 16

1 KapΠΩ- *M,La.c.* KΛpΠΩΦΩp:Λ (carpoforia *s. u.*) *A* KapΘ:ΩΦΩp:a *V* KΛS:τΩΦΩp:a *P* 2 ephrata *MVPv* 3 scripturae s̄cae *M* testatur *P* 4 in *om. V* 6 gaiam *M* 7 alexandream *La.c.* alexandria *V* 8 adriano *MAVP* 9 Ierusalem subuersa est *v* est] in *add., sed eras. P* 10 terebinti *P* 11 execrabile *AP* 12 uirere *P* dicunt *P* dicant— uolunt] ał lib̄ quis p̄dicent *s. u. m3A* rectae *M* erectę *P* 13 sumpsisse *MAVP,La.c.* dicimus *VP,La.c.* euangelista *MP* matheum *VP*; ut *add. s. u. m2L* 14 et] ut *v* circuito *Ma.c.* circuitum *Aa.r.* uillarum] illarum *VP,Aa.c.* 15 fleuerint *M* fleret *V* 17 mercis *Ma.c.* 18 ait] dicit *M* dominus] d̄s *add. P* 19 erit *om. P* est *Vulg.* 21 littera *La.c.* est *om. P* decim *M* 22 exulant *La.c.* exultant *VP*, (t *eras.*) *M*, (ł les erant *s.* l-ant *m3*) *A*

reuersas in terram Iudaeam legimus —, sed iuxta spiritum et in passione domini completum est et hucusque completur, quando de toto orbe saluatur Israhel et Rachel dicitur: quiescat uox tua a ploratu et oculi tui a lacrimis! et est sensus: 'plorare desiste — priora enim opera tua respexit dominus — et reuertentur filii tui de terra inimici nec praesenti dolore tenearis! est enim spes in nouissimis tuis, ait dominus, et reuertentur filii tui ad terminos suos, quos habuerunt patres eorum, Abraham, Isaac et Iacob'. melius autem de paruulis intellegimus, quod 3
mercedem habeant effusi pro Christo sanguinis et pro terra Herodis inimici teneant regna caelorum et reuersuri sint in sedem pristinam, quando pro corpore humilitatis corpus receperint gloriosum. ista est spes nouissima, quando iusti fulgebunt quasi sol et infantes quondam paruuli atque lactantes absque aetatum incremento et iniuriis ac labore corporeo resurgant in uirum perfectum, in mensuram plenitudinis Christi.

31 (38), 18. 19 · XX. *Audiens audiui Ephraim transmigrantem* — siue *lamentantem* —: *castigasti me et eruditus sum sicut iuuencus indomitus* — siue
p. 1066 | *sicut uitulus et non didici* —; *conuerte me, et conuertar, quia tu dominus deus meus. postquam enim con-*

3. 6 Hier. 31 (38), 16 7 *Hier. 31 (38), 17 10 cf. Matth. 2, 16 12 cf. Matth. 18, 3. 4. 19, 14 13 cf. Phil. 3, 21 14 *Matth. 13, 43 15 cf. Ps. 8, 3. Matth. 21, 16 17 *Eph. 4, 13 20. 21 *Hier. 31 (38), 18

1 reuersos *V* reuersus *P* sed *om. MA* 2 passionē *V* 3 saluatori *Mp.c.* saluator *P* 4 *alt.* et] ł hic *s. u. m3A* 5 desistere *M* 6 fili *A* 7 ne *v* in *om. v* 9 a *V* 10 paruolis *L* 11 habebant *V* effusi *om. V* effusio *P* sanguinis pro Christo *v* sanguis *V* 12 teneantur *MVP,Aa.c.* sunt *P* 14 est *om. V* spe *Vp.r.* 15 quasi] sicut *v* paruoli *LP* lactentes *Ap.c.,v* 16 absque] atque *M,Aa.c.m2* resurgent *v* 17 mensuram] aetatis *add. Victorius* 19 Ephraim] in *add. s. u. M* 21 *pr.* sicut] quasi *Vulg.* iuuenculus *VP,Mp.c.Ap.c.m3 cum Vulg.* 22 *pr.* et *eiecit Victorius coll. LXX; sed cf. p. 392, 14* 23 dñe *MVP,Ap.c.* meus] es *add. V*

uertisti me — siue *captus sum* —, *egi paenitentiam*
et, postquam cognoui — siue *ostendisti mihi* —,
percussi femur meum — siue *ingemui* —; *confu-*
sus sum et erubui — siue *ex die confusionis et*
ostendi te —, *quoniam sustinui opprobrium adu-*
2 *lescentiae meae.* Loquitur deus, quid Ephraim dicentem
audierit et lamentantem. nulli autem dubium, quin decem tri-
bus significet, quibus primus imperauit Hieroboam, filius Na-
bat, qui et uitulos aureos fecit in Dan et Bethel, ut hoc popu-
lus errore seductus deum Israhel colere et adorare desisteret.
castigasti me, inquit, et castigatus sum. omnis corre-
ptio proficit in salutem, quae ad praesens uidetur esse tristitiae
3 et postea fructus affert pacificos. quodque ait: quasi iuuen-
cus indomitus siue uitulus et non didici, hoc signi-
ficat, quod multo labore atque uerberibus eruditus sit, ut ad
paenitentiam uerteretur, et non profecerit. 'conuerte,' inquit,
'me, et conuertar' — ergo et ipsum, quod agimus paenitentiam,
nisi dei nitamur auxilio, implere non possumus —; 'postquam
enim conuerteris me et ad te conuersus fuero, tunc cogno-
scam, quia tu dominus deus meus es et nequaquam
errores mei atque peccata. et postquam conuertisti me,
4 egi paenitentiam'. uide, quantum sit auxilium dei et quam
fragilis humana condicio, ut hoc ipsum, quod agimus paeni-

1. 2. 3. 4 *Hier. 31 (38), 19 8 cf. III Reg. 12, 20. 28. 29 11 Hier. 31 (38), 18 *Hier. 31 (38), 18 cf. p. 12, 4 13. 14 *Hier. 31 (38), 18 16. 20 Hier. 31 (38), 18 21 Hier. 31 (38), 19

2 ostendisti mihi siue cognoui *sine causa tr. Victorius; cf. p. 346, 2* postquam ostendisti mihi] postquam cognoui (*scil.* ὕστερον τοῦ γνῶναί με) *LXX* 3 phemur *V* ingenui *V* 5 ostendite (ł disti *s.* dite *m3*) *A* ostendi te quoniam *om. V* sustenui *La.c.* oppropriium *M* 6 dñs *V* quod *Vv* qui de *P* 8 Ieroboam *v* nabath *Av* nabaot *P* 10 errori *P* dñm israł (m *ex* i; i *s. u. m2*) *M* desisterent *M* 12 proficet *La.c.* 13 quoque *MAa.c.* iuuenculus *P,Ap.c.m3* 14 siue] sicut *add. v* 16 *pr.* conuerteretur *Ap.c.m3,v* proficerit *VP* 17 ergo] ego *P* et] id *v* ipsimus (*sic*) *P* paenitentia *Ap.r.* (= *lin. 23*) 19 ad te *om. M* 20 dñe *V* 21 erroris *P* peccata] interficient me *add. v* et *s. u. L* conuertis *P* 23 conditio *AP*

tentiam, nisi dominus nos ante conuerterit, nequaquam implere
ualeamus. 'et postquam', ait, 'ostendisti mihi uel ipsam
paenitentiam uel tui notitiam siue cognoui te, percussi
femur meum.' quod dolentis et plangentis et super errore
pristino plorantis indicium est, ut femur manu percutiat et
stultum se ante fuisse fateatur. confusus sum, inquit, et 5
erubui siue ex die confusionis. quod enim tempus non
est confusionis nostrae, si recordemur antiqua peccata et omni-
um, quae male egimus, capiamus memoriam? quodque dixere
LXX: et ostendi te, significat, quod, postquam ingemuit et
sua delicta cognouit, tunc in tantum profectum uenerit, ut
etiam aliis ignorantibus deum ostenderit iuxta illud, quod et
p. 1067 Dauid paenitens | loquitur: docebo iniquos uias tuas et
impii ad te conuertentur. quoniam sustinui, inquit, 6
opprobrium adulescentiae meae. per aetatis ignorantiam
peccasse se dicit, ut facilius ueniam consequatur iuxta illud,
quod et Dauid canit: delicta iuuentutis meae et igno-
rantias meas ne memineris! unde et in consequentibus domi-
nus 'paruulum' eum uocat et 'deliciis afluentem'; hoc autem di-

2 Hier. 31 (38), 19   3 *Hier. 31 (38), 19   3. 6. Hier. 31 (38), 19   7. 10 *Hier. 31 (38), 19   13 Ps. 50, 15   14 Hier. 31 (38), 19   17 Ps. 24, 7   18 cf. Hier. 31 (38), 20 et p. 394, 22

1 nos dominus *v*   ante nos *Ap.c.*   2 uideamus (ł ualeamus *s. u. m3*) *A*   ait] inquit *v*   4 dolentis] loquentis *M*   6 inquit sum *v*   8 nostrū (u *ex* a) *M*   si] est ut (ut *s. u. m3*) *M*   antiquam peccatam *L*   9 egimus] gessimus *P*   dixerat *P*   10 ostendi te] ostendit& *M* ostendite *V*, (*alt.* te *exp.*) *A*   quod *s. u. L*   11 delecta *La.c.* peccata *V*   *uerba* ut etiam aliis *usque ad* dedisse pactum (*p. 405, 7*) *desunt in L* (*excidit quaternio*) *et OTRD*   12 aliis] diis *M*   ostenderet *Z,Ap.c.m2* (ostenderit *m1 et m3A*)   illud] id *v*   et *om. v*   14 conuertur *Ma.c.*; et quod dicit *add. v*   qmo *F*   inquit *s. u. m3A* inique *M* q; *P*, *om. ZFVSv*   16 dicit se *P*   17 *pr.* et *om. v*   canit] ait *F*   meae *om. F*   ignorantias *ZS* ignorantiae *cet.*   18 meas *ZFS* meae *cet.*   in *ZFS*, *om. VP,MAa.c.m2*   dn̄s *ZF* d̄s *cet. v*   19 paruulum] enim *add., sed eras. V*   afluentem *Z* adfl. *M* affl. *cet. v*; *cf. p. 371, 21*   haec *F*

cit propter diuitiarum magnitudinem et terrae fertilitatem, qua Ephraim tribus hucusque luxuriat.

31 (38), 20 XXI. *Si filius honorabilis* — siue *dilectus* — *mihi Ephraim, si puer delicatus? quia, ex quo locutus sum de eo* — siue *uerba mea in eo* —, *recordabor eius adhuc; idcirco conturbata sunt uiscera mea super eo, miserans miserebor eius, ait dominus.*

2 Paenitentiam agente Ephraim et dicente in principio: erudisti me et eruditus sum quasi iuuencus indomitus et in fine: quoniam sustinui opprobrium adulescentiae meae, respondet dominus et plena ad se mente conuersum tali sustentat oraculo: 'filius dilectus mihi Ephraim, quem in tantum dilexi ab initio, ut fratri praeferrem Manasse.'

3 filius honorabilis, qui contra naturae ordinem honorem primogeniti domini dignatione suscepit; puer delicatus, de quo scribit: filii Ephraim intendentes et mittentes arcum conuersi sunt in die belli, contra quem et ad quem totus Osee prophetae liber est, cui benedicit Iacob. 'delicias' autem in hoc loco iuxta illud accipiamus, quod in psalmo dicitur: delectare in domino, et dabit tibi petitiones cordis tui, pro quo in Graeco et in Hebraico habet: deliciis aflue; unde et paradisus in Eden 'deliciarum' para-

3. 5 *Hier. 31 (38), 20 8 *Hier. 31 (38), 18 10 Hier. 31 (38), 19 12 *Hier. 31 (38), 20 13. 14. 18 cf. Gen. 48, 19. 20 14. 15 Hier. 31 (38), 20 16 Ps. 77, 9 20 Ps. 36, 4 22 *Ps. 36, 4 cf. Gen. 3, 23. 24

1 et *om. F* quae *VP,Za.c.* 2 efraim (raim *in ras.*) *M* hucusque] usque hodie *v* luxuriatur *Ap.c.m3* 3 si] sit *AVp.c.* mihi *om. Z* 4 siuę *Z* sit *Ap.c.m2* ꝑ *Za.c.m2* 5 *si Ma.c.m2* eo] recordans *add. v* 6 adhuc *om. V, ante* recordabor *tr. Vulg.* 7 eo] eum *Vulg.* 8 agentem *Ma.r.* dicentem *P,Ma.r.* 9 iuuenculus *S* 10 sustinuisti *Migne* 11 respondit *codd.* (*corr. m2A*),*v* 12 talis *P* delicatus *ZF* 13 praeferretur *S* mannasse *V* manaşse *P* 16 scribitur *Av; sed* scribit *ut* inquit, ait *impersonaliter* filii *om. A* effrem *F* 17 arcum *ZFS* arcus *cet.* et ad quem *om. ZF* ad (d *s. u.*) *MA* 18 osee *F et alibi L* ose *Z* oseae *cet.* liber est prophetae *v* liberi (*alt.* i *ex* e) *P* benedic& *P* benedixit *v* iacob; *Z* 19 psalmis *F* 20 petitionem *FV* p&iones *P* 21 ebraico *F* hebreo *Ap.c.m3* habetur *Aa.c.m3* 22 afiuue *M* affiue *cet. v* (*cf. p. 371, 21*); ē *add. V* et in *V* *pr.* paradysus *PAp.c.* in—parad. *in mg. V* aedem *P* *alt.* paradysus *P,Ap.c.*

disus appellatur. 'quia,' inquit, 'fuerunt uerba mea in eo, 4
recordatione memor ero eius adhuc.' ne putaretur
gratuita benedictio et ex indulgentia potius largitoris quam
merito eius, in quem conferebatur, esse conlata, ideo ait:
'recordabor eius, quia uerba mea fuerunt in eo, non in
ore eius, non in labiis, sed in imo cordis affectu; propter
quam causam et conturbata sunt uiscera mea super
eo'. cui loquitur et per Osee: quid tibi faciam, Ephraim? 5
quid tibi faciam, Israhel? quasi Adama ponam te
et quasi Seboim? conuersum est in me cor meum,
conturbata sunt uiscera mea. non faciam furorem
irae meae et non disperdam Ephraim. miserans
p. 1068 miserebor | eius, ait dominus. 'fuerunt quidem sermones
mei in eo et omnia mandata mea auido suscepit animo et in
suo corde seruauit; sed tamen miserans miserebor eius,'
ut ostenderet omnem hominum iustitiam indigere misericordia
dei.

31 (38), 21. 22 XXII. *Statue tibi speculas, pone tibi amaritudines, dirige cor tuum in uiam directam, in qua ambulasti; reuertere, uirgo Israhel, reuertere ad ciuitates tuas istas! usquequo deliciis dissolueris, filia uaga? quia creauit dominus nouum super ter-*

1 *Hier. 31 (38), 20 5 Hier. 31 (38), 20 *Hier. 31 (38), 20 6 cf. Esai. 29, 13. Matth. 15, 8. Marc. 7, 6 7 *Hier. 31 (38), 20 8 *Os. 6, 4. 11, 8. 9 12. 15 Hier. 31 (38), 20

1 eo] ore *Z;* recordare *add. P* 2 recordationem *P* memoro (*alt.* o *s. u.*) *Z* ero *om. Z* 3 gratuita] adhuc *add. ZF* benedictione *V* et *s. u. P* largitoris potius *F* largitoris *ZFSV,* (t *s. u. m2*) *A* largioris *MP* 4 in quem—eius (*lin.* 5) *om. ZF* 5 in eo fuerunt *P* 6 imo *om. ZF* 7 et *om. V* 8 ose *Z* oseae *VP* Ephraim] et *add. ZF* 9 adama *ZS* adamanten *VP* adamam *MAv* 13 (= 15) miserabor *MPS* 15 miserans *om. F* eius] ait dominus *add. v* 16 omnem] omnium *Ap.c.m3* indigere (ł ñ deserere *s. u. m3*) *A* misericordiam *V,Ap.c.m3* 18 statu& ibi *P* speculās *Ma.r.* speculā *F cum Vulg.* pon& ibi *P* amaritudinēs (*sic*) *M* 19 rectam *Vulg.* 21 istas *om. S*

2 *ram: femina circumdabit uirum.* LXX: *statue tibi
speculatores, fac poenam, da cor tuum in humeros
tuos; uiam, in qua ambulasti, reuertere, uirgo Isra-
hel, reuertere in ciuitates tuas lugens! usquequo con-
uerteris, filia despecta? quoniam creauit te dominus
salutem in plantationem nouam; in salute tua cir-
3 cumibunt homines.* Ubi nos diximus: usquequo deliciis
dissolueris?, Symmachus posuit: usquequo demergeris in
profundum? utramque autem editionem ex toto posui, ut caput
obscurissimum et ecclesiae continens sacramenta a LXX —
siue quis alius hunc prophetam interpretatus est — aut igno-
4 ratum aut omissum ostenderem. uerbum Hebraicum 'sionim'
uel in 'speculatores' uel in 'speculas' uertitur, ut Aquila et
Symmachus interpretati sunt. unde miror, quid sibi noluerit
uulgata editio, ut pro 'sionim', hoc est 'speculatoribus', 'Sion'
poneret turbaretque lectoris intellegentiam, quo putaret post
Ephraim ad Sion et ad tribum Iuda repente dei factum esse
sermonem, cum perpetua oratio sit ad Ephraim, cui et supra
locutus est: audiens audiui Ephraim et: filius hono-
rabilis mihi Ephraim siue puer delicatus, cui et nunc

1 *Hier. 31 (38), 21. 22 7. 8 *Hier. 31 (38), 22 12. 13. 15 *Hier. 31 (38), 21 19 Hier. 31 (38), 18 Hier. 31 (38), 20

1 circumdabitur *P,MAa.r.* statuae *M* statu& sibi *P* tibi speculatores] te ipsam, Sion *coll. LXX* στῆσον σεαυτήν, Σειών *Victorius; sed cf. lin. 15* 2 umeros *M* numeros *V* 3 uia *MP* 5 despecta] desponsata *V* despecta—nouam] despectationem nouam qnm̄ creauit te dn̄s salutem in planta *M,* (qm̄ creaū te dn̄s salutem in planta *s. u. m3*) *A* te *om. P* 6 *pr.* salute circuibunt *v* 7 omnes *Z* diliciis *P* 8 simmachus *PS* dimergeris *P* 9 utraque aut editione *P* posui *ZV* posuit *cet.* (t *exp. MA*) ut *ZV, om. cet.* 10 sacramentum *M;* ut *add. m3A* a *ZAV, om. cet.* LXX] dubitans d&ranslatione septuaginta *add. P,* (*in mg. m3*) *A* 11 est *postea add. m3M* ignoratiuam (*sic*) *P;* uerbū *add. s. u. m3M* 12 emissum *P* ostendit *Mp.c.m3* ostendere *PS* 13 *alt.* specula *V* 14 unde] & *add. Z* 15 est] pro *add. v* 16 ponere *Ma.c.m3* turbaret *S* quod *VP* 17 syon *V* tribuum *P,Va.c.* 18 ad *om. v* de *Z* et *om. v* 19 et—Ephr. *om. V* 20 delicatur *P*

loquitur: 'statue tibi speculas siue speculatores, qui
tibi praenuntient aduenire tantam rerum omnium felicitatem.'
quodque sequitur 'amaritudines', quae Hebraice dicuntur 'them- 5
rurim', pro quibus Symmachus interpretatus est 'transmuta-
tiones', hoc indicat, quod flere debeat uel antiqua peccata uel
gaudii magnitudine et tota ad deum mente conuerti et ponere
siue dirigere cor suum in uiam, per quam profecta est; inde
enim illam esse redituram. quodque pro hoc dixere LXX: da 6
cor tuum in humeros, illud significat, quod cogitationes
debeat operibus iungere siue humeros contemplari portantium
p. 1069 se, de captiuita|te reducentium; quod Isaias plenius exsequitur
in camelis et curribus ac basternis eos asserens reducendos.
'reuertere,' inquit, 'uirgo Israhel, reuertere ad ciui- 7
tates tuas, quas captiuas deseruisti! usquequo neglegentia
dissolueris et profundo errore uagaberis? respice, quid dictu-
rus sum et, unde tibi tanta beatitudo speranda sit, diligens
attende; audi, quod numquam ante cognoueras! nouam rem
creauit dominus super terram: absque uiri semine, absque
ullo coitu atque conceptu femina circumdabit uirum
gremio uteri sui, qui iuxta incrementa quidem aetatis per
uagitus et infantiam proficere uidebitur sapientia et aetate,

1 *Hier. 31 (38), 21 3 Hier. 31 (38), 21 3. 4. 8 *Hier. 31 (38), 21 11 cf. Esai. 60, 6 13 Hier. 31 (38), 21 19 Hier. 31 (38), 22 21 cf. Luc. 2, 52

1 statuae *S,Ma.r.* statuet *V* statu& ibi *P* *pr.* specula *MV* 2 pronuntient *V* tantum *P* 3 sequitur] pone tibi *add. s. u. m2 Z* dicitur *P* thesuri *P* 4 simmachus *V* 6 magnitudinem *P* *pr.* et *om. F* dominum *v* 7 cor suum] cursum *F* uitam *Ma.r.* profecta] prophetia (i *s. u.*) *A* 8 illa *F* credituram *P* da] mihi *add. Z* 9 numeros *VS*, (n *eras.*) *M*, (h *s.* ŋ) *A* illud—humeros *om. V* 10 umeros *M,Aa.c.* 11 se de *Erasmus v* se et de *Engelbrecht* sed et *codd.*; a *add. s. u. m2A* captiuitatem *ZVP* redeuntium *Z* isaias *alibi L*, (*pr.* i *ex* e) *A* asaias *Pa.c.* esaias *cet.* exsequitur *ZV* exequitur *cet.* 12 ḥac *P* reducendus *P* 13 inquit *om. F* *alt.* reuertere *ante* inquit *tr. Z* ad] in *V* 14 captiuas *V* captiuus *ZMPS,m1 et m3A,v* captiua *Ap.c.m2* 15 uagaberis *ZVS, m2A* uacaberis (b *ex* u) *M* uacaueris *m3A* uagaueris *P,m1A* 16 tibi *om. ZF* speranda] exspectanda *v* diligens *ZF* diligenter *cet. v; cf. p. 283, 16* 17 audiui *V* 18 creabit *FS* uiris *V* 19 coito *P* concepto *P* 21 sapientiae *P*

sed perfectus uir in uentre femineo solitis mensibus contine-
8 bitur.' unde et Symmachus et Aquila iuxta nostram editionem
interpretati sunt. quid sibi autem in loco hoc uoluerit editio
uulgata, possem dicere et sensum aliquem repperire, nisi de
uerbis dei humano sensu argumentari esset sacrilegum. Theo-
dotio autem et ipse uulgatae editioni consentiens interpretatus
est: creauit dominus salutem nouam, in salute cir-
cumibit homo singularem ponens pro plurali; simulque et
hoc notandum, quod natiuitas saluatoris atque conceptus dei
'creatio' nuncupetur.

31 (38), 23. 24 XXIII. *Haec dicit dominus exercituum deus Isra-
hel: adhuc dicent uerbum istud in terra Iuda et
in urbibus eius, cum conuertero captiuitatem
eorum: benedicat tibi dominus, pulchritudo iusti-
tiae, mons sanctus! et habitabunt in eo Iudas et
omnes ciuitates eius simul, agricolae et minantes
2 greges.* LXX: *sic dixit dominus uirtutum deus Isra-
hel: adhuc dicent sermonem istum in terra Iuda
et in urbibus eius, quando reduxero transmigra-
tionem eius: benedictus dominus super iustum
montem sanctum eius et, qui habitant in terra Iu-
daea et in omni ciuitate eius cum agricola; et ele-
3 uabitur in grege.* Iuxta Hebraicum manifestum est, quod
in reditu Israhel et in terram suam captiuitate conuersa habi-

2. 7 *Hier. 31 (38), 22 17 *Hier. 31 (38), 23. 24

1 uentre femineo *ZF* uentrem in eo *cet.* (m *eras. A*) solutis *Za.c.* solitus *P* 2 *pr.* et *om. v* simmachus *S* nr̄m *P* 4 uulgata] ñ *add. s. u. m2M,m3A* possem *ZV* possim *MP*, (v *s.* i) *A* aliquem *om. Z* dẹ *A*, *om. M* 5 ēē *VP* sagrilegum *M* 6 ipsa uulgata *Z* interpretatur *Z* 7 est *om. Z* creabit *Ap.c.* circumibit (*sic alibi semper L*)] circuibit *codd. v; cf. p. 396, 6* 8 singularem *ZV* singulari (*alt.* i *ex* e) *M* singulare *APSv* 9 conceptio *Z* 11 dn̄s *ZAS* dn̄s ds̄ *cet.* 14 ds̄ *M* pulcritudo *MP* 17 dicit *V* 18 ad hunc *V* dicens *MAa.c.* 20 benedicitur *P* 21 iudaeae *M* 24 reditur *P* suam] de *add. F* captiuitatem *M,Ap.c.m3* conuersam *M,Ap.c.m3* habitent *MP,m1A* habitentur *V,Ap.c.m3* bibent *ZF*

tent urbes Iuda et dicatur eis per singula: benedicat tibi
dominus, qui est uere pulchritudo iustitiae et mons
sanctus, in quo qui habitauerit, nullas timebit insidias; et
habitabit absque iniquitate Iudas in ciuitatibus suis eruntque
agricolae et pecorum multitudo. quod ex parte uidetur sub
Zorobabel et Ezra esse completum, plenitudo autem uaticinii
ad Christi tempora referatur: uel in primo aduentu, quando
p. 1070 spiritaliter | haec facta sunt, uel in secundo, quando uniuersa
complentur, iuxta nos spiritaliter, iuxta Iudaeos et nostros
iudaizantes carnaliter. porro iuxta LXX hic sensus est: 'adhuc 4.
sermo iste dicetur in terra Iuda et in ciuitatibus eius, quando
conuertero captiuitatem eius'. quid dicetur? benedictus do-
minus super iustum montem sanctum eius. mons,
qui 'iustitiae et sanctitudinis' mereatur nomen accipere, nullus
est alius nisi saluator; ceterum stultum est inrationalem et
insensibilem montem errore Iudaico 'iustum et sanctum' cre-
dere. ipse est, de quo et in consequentibus scribitur: et in 5
omni ciuitate eius — subauditur saluatoris — cum agricola;
non dubium, quin deum significet, de quo et in euangelio
scriptum est: ego sum uitis, uos palmites et pater

1 Hier. 31 (38), 23 2 *Hier. 31 (38), 23 12 *Hier. 31 (38), 24 17 *Hier. 31 (38), 24 20 Ioh. 15, 5. 1

1 urbes *ZFPS,m3A* urbis *Ma.c.* in (*postea add.*) urbe *m1A* ab eis *V* inudę *Ap.c.m3* 2 pulcritudo *M* 3 qui *om. P* nullus *Va.c.* 4 habitauit *M* absque *S*, (*ex* ab) *m2M,m3A* ab *ZFVP* iniquitate (ini *s. u. m2*) *M*; liberatus *add. ZF* 5 pecodum (v *s.* o) *M* 6 hesdra *Z* ezdra *FM* 7 ad (d *s. u. m3*) *M* 8 spiritualiter *Ap.c.m2* (= *lin. 9*) quando *ZF*, *om. cet. v* 9 nos] nr̄os *V* 10 est *om. Aa.c.m2* 11 dicitur *Z,MAa.c.* 12 quid *m2A* qui *m1 et m3A*, *cet.*; *cf. p. 281, 4. 381, 10. 382, 1. 386, 4. 400, 13* dicetur *m1A,VS* dicitur *MP* diceretur *Z* dicit *m3A* 13 super] montē *add. s. u. m3A* iụstum *A* istum *M* 14 sanctitudinis *ZFAV* sanctitatis *MPSv* mereatur nomen *ZF* nomen mereatur *V*, (nomen *s. u.*) *m3Mm2A* mereatur *PS* mereatur significationem *v* 15 *alt.* est] & *add. P* irrationabilē *F* inrationabile *P* 16 insibilem (*sic*) *P* 17 *pr.* et *om. VP* 18 agricola] & *add. s. u. m3A* 19 dominum *v* sđificet *V* et *om. v* 20 uitis] et *add. P* et *ZF*, *om. cet. v*

meus agricola; unde et apostolus loquitur: dei agricul-
tura, dei aedificatio estis. quodque sequitur: et eleua-
bitur in grege, hoc ostendit, quod in singulis gregibus
iustus et sanctus et agricola ipse dominus eleuetur et in ser-
uis suis atque credentibus ad excelsa conscendat.
31(38),25.26 XXIV. *Quia inebriaui animam lassam* — siue *quia
inebriaui omnem animam sitientem — et omnem
animam esurientem saturaui* — siue *repleui* —,
ideo expergefactus sum et uidi et somnus meus
2 *dulcis fuit mihi.* Mutatio personarum obscuram facit
intellegentiam prophetarum. dixerat dominus: adhuc dicent
uerbum istud in terra Iuda et in urbibus eius, cum
conuertero captiuitatem eorum. quid autem dicent?
hau dubium quin hoc, quod sequitur: benedicat tibi domi-
nus, pulchritudo iustitiae, mons sanctus et cetera.
rursumque illis ista dicentibus respondet dominus: quia ine-
briaui animam lassam — siue sitientem — et omnem
3 animam esurientem saturaui. illoque ista dicente
respondet populus, qui de captiuitate uenerat: ideo experge-
factus sum et uidi et somnus meus dulcis fuit
mihi. quia dominus inebriat animam lassam siue sitientem et
dicit in euangelio: qui sitit, ueniat ad me et bibat et:
qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de

1 *I Cor. 3, 9 2 *Hier. 31 (38), 24 6. 8 *Hier. 31 (38), 25 11. 14 Hier. 31 (38), 23 16 Hier. 31 (38), 25 17 *Hier. 31 (38), 25 19 *Hier. 31 (38), 26 22 *Ioh. 7, 37 23 Ioh. 7, 38

1 agricultura] estis *add. v* 4 *alt.* et *om. M, exp. A* agricultura *ZF* *tert.* et *om. PS* in *s. u. Z* 5 conscendet *ZF* 7 sicientem—animam *s. u. P* 9 ideo *om. V* experefactus *MAa.c.* quasi de somno suscitatus *Vulg.* 10 fuit *om. V cum Vulg.* mihi fuit *Z (= lin. 20)* facit obscuram *v* 12 iudae *M* *alt.* in *om. ZF* 13 illorum *ZF* quid autem] quidam *V* 14 hau (*sic alibi semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus*)] haut (h *s. u.*) *Z* aut *P* haud *FAVS*, (*ex* aut) *M* 15 pulcritudo *MP* 16 illi *V* ista *om. V* respondet *scripsi* respondit *codd. (= lin. 19); cf. p. 189, 19. 194, 15. 394, 11* 21 inebriauit *Ma.c.* 22 ad me *om. ZF* 23 dicit *ZFVS* dixit *MAP*

uentre eius fluent aquae uiuae et omnem animam esu-
rientem satiat atque sitientem, de qua siti et esurie idem
in euangelio contestatur: beati, qui esuriunt et sitiunt
iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. notandumque, 4
quod 'ebrietas' in hoc loco in bonam partem ponatur, de qua
et in Cantico dicitur: comedite, amici, bibite et inebri-
p. 1071 amini, carissimi! qua ebrietate et Ioseph | inebriatus est
cum fratribus suis in meridie. inebriati autem atque saturati
hi, qui lassi fuerant atque esurierant, agunt gratias respon-
dentes: 'expergefactus sum et uidi dominum,' scilicet
suscitantem atque dicentem: surge, qui dormis, et ele-
uare a mortuis, et inluminabit te Christus. 'et so- 5
mnus,' inquit, 'meus dulcis fuit mihi, ut imitarer domini
mei uerba dicentis: ego dormiui et soporatus sum; et
exsurrexi, quia dominus suscepit me'.

31(38),27–30 XXV. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et seminabo domum Israhel et domum Iuda semine hominum et semine iumentorum. et sicut uigilaui super eos, ut euellerem et demolirer et dissiparem et disperderem et affligerem, sic uigilabo super eos, ut aedificem et plantem, ait dominus. in diebus illis non dicent ultra: patres comederunt uuam acerbam et dentes filiorum obstupuerunt, sed unusquisque in iniquitate sua morietur; omnis homo, qui comederit uuam acerbam, obstupescent dentes*

3 Matth. 5, 6 6 *Cant. 5, 1 7 cf. Gen. 43, 34. 25 10 *Hier. 31 (38), 26 11 *Eph. 5, 14 12 *Hier. 31 (38), 26 14 Ps. 3, 6

2 satiat *om.* *ZF* esurire *P* 3 testatur *ZFv* 4 notandum *ZF* 5 hebrietas *V* 6 *pr.* et *om.* *v* amici] et *add.* *F* 7 et *om.* *ZF* ē inebriatus *F* 8 in *om.* *S* 9 hii *P,Sa.r.* 10 suscitantem scilicet *F* 12 inluminauit *P* 13 inquit *post* dulcis *tr.* *F* fuit *om.* *S* dñ *F* 15 exsurrexi *Z* exurrexi *S* exresurrexi *F* resurrexi *MV* surrexi *AP* quia *ZF* quoniam *cet.* *v* suscipiet *S* 16 uenient *ZS* 17 et d. Iuda *om.* *F* hominum] homine *Pa.c.* 19 demuliret *V* 22 aceruam *MVPS,Aa.c.* 23 obstipuerunt *VP* obstupescent *v* 24 in *AS*, *om.* *VP,Ma.c.* morietur *om.* *V* 25 aceruam *MPS,Aa.c.*

2 *eius.* 'Domum' et 'domum', id est domum Israhel et domum Iuda, in LXX non habet, sed tantum: Israhel et Iudam, ut sit: et seminabo Israhel et Iudam. quodque intulit: semine hominum et semine iumentorum, ad rationales et simplices referre debemus. et sicut in principio Hieremiae dictum est ad eum: 'ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut euellas et destruas et disperdas et dissipes et aedifices et plantes, et uigilaui super eos, ut facerem, quod minatus sum, sic,' inquit, 'nunc uigilabo super eos, ut aedificem et plantem; dei
3 enim agricultura, dei aedificatio estis.' omnes huiuscemodi repromissiones iuxta Iudaeos et nostros iudaizantes in mille annorum regno putantur esse complendae. nos autem dicente apostolo: ego plantaui, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit et Isaia propheta, quod saluator aedificator saepium et domorum esse memoretur, in primo aduentu Christi spiritaliter impleta defendimus — et impleta ex parte, non ex toto, quia nunc in speculo uidemus et in aenigmate et nescimus, sicut oportet nos scire; cum autem uenerit, quod perfectum est, tunc, quod ex parte est, destruetur — aut certe in secundo complenda credimus aduentu, quando in sua maiestate dominus apparebit et subin-

1 Hier. 31 (38), 27 2. 3 *Hier. 31 (38), 27 4 Hier. 31 (38), 27 6 Hier. 1, 10 8. 9. 10 Hier. 31 (38), 28 10 *I Cor. 3, 9 14 I Cor. 3, 6 15 Esai. 58, 12 17 cf. I Cor. 13, 9. 10 18 *I Cor. 13, 12 19 cf. Rom. 8, 26 *I Cor. 13, 10 22 cf. Matth. 25, 31 cf. Rom. 11, 25. 26

1 eius] eorum *MS* 2 habet *MP* habetur *ZAVSv; cf. p. 28, 2. 394, 21* tantum] tamen *Z* *alt.* Iuda *Z* 3 sit] sensus *add. Z* seminabo] sem̄ *V* iuda *V* 4 semine h. et *om. S* *alt.* semine *om. v* rationalē *S* 7 distruas *M* 8 *quart.* et] sic̄ *add. s. u. m3A* 10 nunc *om. Z* uigilabo nunc *v* 11 estis *ZFVP* est *MAS* 13 regnum *P* 14 appollo *ZV* 15 et *om. V* isaia *alibi semper L* esaia *MVP,Aa.c.* e(y)saię *Z(F)* esaias *S* prophetę *F* 16 saepium *AV* sepium *cet.; cf. p. 110, 16* 17 spiritualiter *Ap.c.m2* impleta] ēē *add. F* 18 enigmate *M* egnimate *Z* 19 nescimus] necdū scimus (dū *s. u.*) *Z* uenerit *post pr.* est *tr. v* 21 destruetur *ZFS* destruitur *MVP,Aa.c.* aduentu *ZF. om. cet. v*

trauerit plenitudo gentium, ut omnis Israhel saluus fiat et
nequaquam ex parte per singulos, sed sit deus omnia in
omnibus. quodque infertur: in diebus illis non dicent ultra: 4
p. 1072 pa|tres comederunt uuam acerbam et dentes filiorum
obstupuerunt et reliqua, in explanationibus Hiezechiel ple-
nius disseruimus, quando interpretati sumus illum locum:
fili hominis, quid uobis et parabolae isti inter filios
Israhel dicentium: patres comederunt uuam acerbam
et dentes filiorum obstupuerunt? uiuo ego, dicit do-
minus, si fuerit adhuc haec parabola in Israhel! quia
omnes animae meae sunt, sicut anima patris, sic et
anima filii; anima quae peccauerit, ipsa morietur. per
quae discimus mortem non facere dominum, sed peccatum:
anima enim, quae peccauerit, ipsa morietur. hocque in 5
praesenti loco dicitur, quod nequaquam peccatis patrum in
aeternum offenderit Israhel, sed propriis meritis et fide in
Christum post tempora multa saluetur. et obseruandum, quod
uitia atque peccata 'uua acerba' dicatur, ut comedentium den-
tes obstupescant et non possint suauitatem eius sentire, de
quo dicitur: gustate et uidete, quia suauis est dominus!
quicumque scripturas non ita intellegit, ut rei ueritas habet, 6
uuam acerbam comedit; unde et omnes heretici peruersa cre-
dentes panem de caelo descendentem comedere non possunt,

2 I Cor. 15, 28 3 Hier. 31 (38), 29 5 cf. Hieron. in Ezech. 18, 1—4 p. 200. 202 7 *Ezech. 18, 2—4 13 cf. Ezech. 18, 4 14 Ezech. 18, 4 20 *Ps. 33, 9 23 cf. Ioh. 6, 50 etc.

2 sit] erit *Ap.c.m3* dñs *F* 4 acerbam *FV* aceruam *ZMP,ASa.c.* 5 obstipuerunt *ZF* (*sed cf. p. 23, 1*); obstupescent *v* reliqua] haec *add. V* ezechihel *Z* iezechiel *AS* Ezechielis *v* 6 deseruimus *Z* 7 iste *ZS* istae *v* 8 acerbam (b *ex* u) *A* aceruam *cet.* 9 obstipuerunt *ZVP* 10 **erit *A* adhuc] ultra *Sv* parabula haec *P* 12 fili *MP* qui *Aa.c.m2* 13 quae] haec *F* dicimus *S* dm̄ *P* 15 discitur *V* patruum *Pa.r.* 16 fide *ZFS* fidem *MVP,Aa.c.* 18 acerba *ZFP* acerua *MVS,Aa.c.* dicatur *MP* dicantur *V,ASp.c.m2* dicuntur *ZF* 19 possunt *F* possent *P* eius suauitatem *v* 20 quia *ZMP*, (ł quā *s. u. m3*) *A* quoniam *FVSv* est *s. u. m2A* 21 scripturā *V* 22 acerbam *ZF* aceruam *MVP,Aa.c.* et *ZF*, *om. cet. v*

sed obstupescunt dentes eorum non ciborum austeritate, sed uitio dentium.

31 (38),31–34 XXVI. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et fe-*
riam — siue *disponam* — *domui Israhel et domui*
Iuda pactum — siue *testamentum* — *nouum non*
secundum pactum — siue *testamentum* —, *quod pe-*
pigi cum patribus uestris in die, quando adprehendi
manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti,
pactum — siue *testamentum* —, *quod irritum fece-*
runt; et ego dominatus sum eorum — siue *ego ne-*
2 *glexi eos* —, *dicit dominus. et hoc erit pactum* —
siue *testamentum* —, *quod feriam cum domo Isra-*
hel post dies illos, dicit dominus: dabo legem meam
in uisceribus — siue *in mente* — *eorum et in corde*
eorum scribam eam et ero eis in deum et ipsi erunt
3 *mihi in populum. et non docebunt ultra unus-*
quisque proximum suum et unusquisque fratrem
suum dicens: cognosce dominum, quia omnes scient
me a minimo eorum usque ad maximum, ait domi-
nus, quia propitiabor iniquitati eorum et peccati
4 *eorum non ero memor amplius.* Hoc testimonio apostolus Paulus — siue quis alius scripsit epistulam — usus est ad Hebraeos omnesque deinceps ecclesiastici uiri in primo saluatoris aduentu dicunt uniuersa completa et Nouum Testamentum, hoc est euangelium, successisse Ueteri Testamento, a quo legem
p. 1073 litterae le|ge spiritus commutatam, ut omnia quoque sacrificia

4. 5 *Hier. 31 (38), 31 6. 9. 10 *Hier. 31 (38), 32 12. 14 *Hier. 31 (38), 33 21 cf. Hebr. 8, 8—12 25 cf. Rom. 2, 29. 7, 6. II Cor. 3, 6

1 obstupescent *M* 3 uenient *Vulg.* 4 *utr.* domum *M* 5 pactum] foedus *Vulg.* nouum *om. Z* nouum—test. *om. V* 6 siue test. *om. ZF* 7 uestris] eorum *F cum Vulg.* qua *v cum Vulg.* 8 aegipti *P* 11 et] sed *Vulg.* 14 mentem *P* et—eorum *om. MA* 15 eam] eum *P* 16 docebit *Ap.c.m3 cum Vulg.* *utr.* unusquisque] uir *Vulg.* 17 prox.—unusquisque *om. V* 18 cognoscite *v* quia o. scient] o. enim cognoscent *Vulg.* omnes *om. S* 19 eorum *s. u. m3A, om. S* 20 propitiabo *Ma.c.m2* iniquitatis *V* 21 ero memor] memorabor *Vulg.* 22 est *om. M* 25 a quo] ac *Zp.r.* 26 legi *MS* in legem *V* et *S*

et circumcisio et sabbatum spiritaliter complerentur. quod autem
'pactum' pro 'testamento' ponimus, Hebraicae ueritatis est,
licet et testamentum recte pactum appellatur, quia uoluntas in
eo atque testatio eorum, qui pactum ineunt, continetur. quando 5
eductus est Israhel de terra Aegypti, tanta dei in populo
illo familiaritas fuit, ut manu eum adprehendisse dicat et
dedisse pactum, quod illi fecerunt irritum; et propterea dominus neglexit eos. nunc autem in euangelio post crucem, resur- 6
rectionem et ascensionem dare se pactum non in tabulis
lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus pollicetur, cumque scriptum fuerit domini testamentum in mente credentium, ipsum esse eis in deum et illos esse ei in populum, ut nequaquam Iudaicos quaerant magistros et traditiones et mandata hominum, sed doceantur a spiritu sancto, si tamen audire mereantur: templum dei estis et spiritus dei habitat in uobis. spiritus autem spirat, ubi uult, et diuersas habet gratias notitiaque unius dei omnium uirtutum possessio
est. 'et hoc,' inquit, 'fiet, quia propitius ero iniquitati 7
eorum et peccati eorum non recordabor amplius.' ex quo perspicuum est secundum huius περικοπῆς intellegentiam superiora in primo intellegenda saluatoris aduentu, quando uter-
que sibi populus Israhel et Iudas copulatus est. si cui autem 8

2 Hier. 31 (38), 32. 33 *Hier. 31 (38), 31. 32. 33 9 II Cor. 3, 3 13 cf. Marc. 7, 8. Col. 2, 8 15 I Cor. 3, 16 16 *Ioh. 3, 8 cf. I Cor. 12, 4 18 *Hier. 31 (38), 34

1 spiritualiter *Ap.c.m2* 2 est *om. F* 3 et *ZFA, om. cet. v* appellatur *ZFP* appelletur *cet. v* 4 meo *Ma.r.* continentur *V* 5 illo populo *v* 6 illo *om. ZF* manum *FSv* eius *S* eorum *v* adprehendisse] se *add. s. u. m3ZMA* dicatur *v* dicat et dedisse *om. V* 7 pactum] quae fecisse *add. V* quod] *rursus incipit L* 9 in *om. V* 12 ei *L, om. MVP,Aa.c. m2* 13 quaerant] qui erant *P* traditionis *M,LAa.c.* 14 ab *VP, om. M* 15 habit& *P* 16 inspirat *MAVP* 17 notitia|quãe *L* notitiãque *Ap.c.m3* notitia quam *V* possessio est] possessionẽ *Ap.c.m3* 19 peccatis *AVP*, (orum *s.* is *m3*) *M* 20 ΠΗΡΙΚΩΤΤΗϹ *A* ΠΗΡΙΚΩΠΗϹ *V* pericopes *P* (*s. u. A*) 21 intellegenda *LV,m3A* intellegentia de *exp. M* intellegenti de *m1A* intelligi *m2A* intellegenti a *P* 22 populus sibi *v* ut *V* Iuda *v* si cui] sicut (quis *s.* çuț *m2*) *A*

scrupulum facit, quare dixerit: disponam domui Israhel et domui Iuda pactum — siue testamentum — nouum non secundum pactum, quod pepigi cum patribus uestris, intellegat primam ecclesiam Christi ex Iudaeis et ad illos uenisse dominum saluatorem atque dixisse: non ueni nisi ad oues perditas domus Israhel et id ipsum apostolos confirmasse: uobis quidem oportebat primum loqui uerbum dei; sed quoniam repellitis illud et indignos uos iudicatis aeterna uita, ecce conuertimur ad gentes.
9 non enim oportebat panem filiorum dare canibus, sed quia filii patrem in sua uenientem suscipere noluerunt, dedit omnibus potestatem, ut, qui receperint eum, fiant filii dei.

31, 35. 36 (38, 36. 37) XXVII. *Haec dicit dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunae et stellarum in lumine noctis, qui turbat mare et sonant fluctus eius; dominus exercituum nomen illi. si cessauerint leges istae* — siue *statuta haec* — *coram me, dicit dominus, tunc et semen Israhel deficiet, ut non*
2 *sit coram me cunctis diebus.* Et in Genesis prin-
p. 1074 cipio legimus solem in caelo positum in lumine | diei, lunam
quoque et stellas in noctis lumine et in psalmo: dies diei
annuntiat uerbum et nox nocti indicat scientiam,
3 quod inuicem sibi dies noxque succedant. 'quomodo,' inquit,
'rerum et maxime caelestium astrorum non potest ordo mutari

1. 2 *Hier. 31 (38), 31 3 *Hier. 31 (38), 32 5 *Matth. 15, 24 7 *Act. 13, 46 10 cf. Matth. 15, 26 cf. Ioh. 1, 11. 12 17 *Hier. 31 (38), 36 (37) 20 cf. Gen. 1, 14—18 21 *Ps. 18, 3

1 domum *P,Aa.c.* 2 domum *P,MAa.c.* 4 primum *v* 6 domos *Aa.c.* id] ad *P* aposto(u)lus *M(P)* aplm̄ *V* 7 primum oportebat *v* 8 sed *om. v* repellistis *M,Aa.r.* reppullistis (*sic*) *P* 9 indicastis *M,* (*alt.* s *s. u.*) *P* aeternae uitae *Av* 10 dari *Ap.c.m3* 11 suscipire *L* 12 reciperint *La.c.* 15 turbañt *L* sonat *P* 16 cessauerint] defecerint *Vulg.* 17 iste *V* 19 sit] gens *add. s. u. m3A cum Vulg.* cuntis *A* genesi *M* g•enessis (ne *s. u.*) *P* 20 diei (*ex* di) *P* 21 lumine noctis *v* 23 nox diesque *v* 24 caelesti *V*

et sonantis maris fluctus uoluuntur ad litora fragorque gur-
gitum et undarum intumescentium terribilis auditur nec po-
test ultra procedere, quam dei iussione praeceptum est, iuxta
illud: terminum posuisti, quem non transibunt, neque
conuertentur operire terram, sic', inquit, 'semen et genus
Israhel domini erit uoluntate perpetuum nec aliquando deficiet.'
'leges' autem hic non Mosaicae intellegendae sunt, sed consti-
tutio et ordo naturae. interrogemus Iudaeos: 'si caeli peri- 4
bunt et omnes quasi uestimentum ueterescent et ad
deum dicitur: tu autem ipse es et anni tui non defi-
ciunt, quomodo semen Israhel potest esse perpetuum?' aut
enim pereuntibus caelis peribit et semen Israhel aut, si fuerit
perpetuum, ergo nec caeli peribunt. quodsi scriptura mentiri
non potest et perituri sunt caeli, peribit igitur et semen Isra-
hel, maxime cum et Iacob loquatur ad filios: uenite, et an-
nuntiabo uobis, quid futurum sit in nouissimis diebus;
quando autem dicitur: in nouissimis diebus, ergo mundus
esse cessabit et alia fiet rerum dispensatio. hoc aduersum illos.
ceterum nostris mundum istum non esse perpetuum etiam 5
euangelium demonstrat dicens: caelum et terra pertran-
sibunt et: ecce ego uobiscum sum omnibus diebus
usque ad consummationem saeculi. dicamus et aliter:
quamdiu mundus iste fuerit, semen Israhel et gentem Iudaicam

1 cf. Hier. 46 (26), 7 4 *Ps. 103, 9 8 *Ps. 101, 27 10 *Ps. 101, 28 12. 13. 14 cf. Ps. 101, 27 15. 17 *Gen. 49, 1 20 *Matth. 24, 35. *Marc. 13, 31. *Luc. 21, 33 21 Matth. 28, 20

2 auditur *om. V*; sonus *add. s. u. m3M* 3 ultro *MP* cedere *M* 5 operi *Ma.c.m3* 6 defeciet *La.c.* 7 Mosaicae non *Migne* moysaicae *MVP* moysiacae *A* sunt intelligendae *v* 9 ueterascent *v* 10 dñm *MVP* dicitur *om. V* autem] idem *add. Erasmus v cum Vulg.* est *L* deficient *MAp.c.,v* 11 aut enim—perpetuum *om. V* 12 periuit *Ma.c.* et] aut si *Ap.c.m2* aut si *P*, (*s. u.*) *L*, *om. cet.* (cū *s. u. m3M*) 13 ergo] aut *Mp.c.m3* quod] qm̄ *Mp.c.m3* mentire *P* 14 *pr.* et] aut si *Mp.c.m3* 16 qđ (*ex* quia) *A* diebus diebus *M* 17 ergo] cū *add. s. u. m3M* 18 esse *s. u. A* esset *Pa.r.* cessauit *MAa.c.* dispositio *v* 20 demonstrans *V* terram *V,LMa.c.* transibunt *v* 21 suū *V* 22 consumationem *P*

permansuram non in his, qui nunc increduli sunt, sed in his, qui cum apostolis et per apostolos crediderunt, ut reliquiae saluae fierent.

31, 37 (38, 35) XXVIII. *Haec dicit dominus: si mensurari potuerint caeli sursum et inuestigari fundamenta terrae deorsum, et ego abiciam uniuersum semen Israhel propter omnia quae fecerunt, dicit dominus.* LXX: *haec dicit dominus: si eleuatum fuerit caelum sublimius et si humiliatum pauimentum terrae deorsum, et ego non reprobabo genus Israhel, dicit dominus, pro*
2 *omnibus, quae fecerunt.* Multum in hoc loco distat Hebraicum ab editione uulgata. dicamus primum iuxta Hebraicum: 'si mensurari potuerint caeli sursum et eorum altitudo cognosci uel inuestigari fundamenta terrae et extrema eorum ratione conprehendi, et ego', inquit, 'abiciam uniuersum semen Israhel propter omnia, quae fecerunt,
p. 1075 dicit dominus. quomodo | autem illud inpossibile est, ut caelorum summitates et terrae fundamenta noscamus, sic et hoc inpossibile erit, ut abiciam uniuersum semen Israhel. sin autem abiecero uniuersum semen Israhel, ergo mensurabitur
3 caelorum summitas et extrema terrarum'. hic syllogismus et in euangelio texitur, quando inpossibile inpossibili conparatur: facilius camelus intrabit per foramen acus quam diues in regna caelorum. quomodo enim illud fieri non potest, sic nec hoc fieri poterit; quodsi hoc factum fuerit, ergo fiet

2 cf. Rom. 9, 27. 11, 5 7 *Hier. 31 (38), 37 (35) 13 Hier. 31 (38), 37 (35) 14 *Hier. 31 (38), 37 (35) 15. 19 Hier. 31 (38), 37 (35) 23 *Matth. 19, 24 etc.

2 *alt.* apostolus *M* ut] & *P* 3 fierint (*sic*) *Pp.c.* 6 et—uniuersum *in mg. A* 9 si *om. V* 11 loco hoc *P* destat *La.c.* Hebraicum] et *add., sed eras. LM* 12 **edi*tione *L* editionem *Va.r.* 15 ratio *V* 18 summitas *MAP,La.c.m2* sumitas *V* summitatem *v* noscantur *Ap.c.m3* 19 hisrahel *Mp.c.m2* 20 abicero *VP,La.c.MAa.c.m2* 21 sumitas *V* syllogysmus *M* syllogissimus *P* 22 *alt.* possibili *V,Mp.c.,* (*tert.* i *ex* e) *P* 23 camilus *La.c.* intrauit *MP,Aa.c.* 24 diues] intrare possit *add. v* regnum *V* 25 sic—poterit *in mg. V* hoc fieri nec *Pa.c.*

et illud, quod inpossibile putabatur. errant ergo, qui hunc
locum aliter edisserunt ponentes et illud testimonium, quod
potuerit petere patrem filius et duodecim legiones angelorum
adducere in suum auxilium. huic sensui LXX contrarium 4
transtulerunt dicentes: *si exaltatum fuerit caelum subli-
mius et humiliatum pauimentum terrae deorsum, et
ego*, inquit, *non reprobabo semen Israhel, dicit domi-
nus, propter omnia, quae fecerunt.* quod si ita est, repro-
babitur gens Israhel; quomodo enim caelum non potest eo,
quod est, esse sublimius nec terra humilior esse eo, quod
est, sic et genus Israhel nequaquam poterit conprobari.
si uiderimus Iudaeos iuxta Hebraicum hoc testimonio gloriari, 5
adsentiamur eis, quod non sit abiectum uniuersum semen Isra-
hel; neque enim omnes abiecti sunt, sed hi tantum, qui fue-
runt increduli.

31 (38), 38—40 XXIX. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et aedifi-
cabitur ciuitas domino a turre Ananehel usque ad
portam anguli. et exibit ultra norma* — siue iuxta
Symmachum *funiculus* — *mensurae eius contra eam
super collem Gareb et circumibit Goatha* — siue iuxta
LXX *de electis lapidibus* — *et omnem uallem ruina-
rum* — pro quibus Theodotio ipsum uerbum Hebraicum
posuit *Phagarim* — *et cineres et omnem Asaremoth* —
quod melius legimus *Asademoth*, pro quo Aquila *suburbana*
interpretatus est — *usque ad torrentem Cedron et usque*

3 cf. Matth. 26, 53 5 *Hier. 31 (38), 37 (35) 19. 21 *Hier. 31 (38), 39 23. 24 *Hier. 31 (38), 40

1 et *om. v* putatur *MA* erant *MPa.c.* 3 ••duodecim *L* de XII *MV*, (de *exp.*) *A* duodecim milia *P* 7 semin *M* 9 genus *MAv* 11 reprobari *Ap.c.m3,v* 12 testimoniū *Pa.c.* 13 adsentiamus *VP* non *om. V* 14 neque] non *v* hii *P* 17 Hananeel *Vulg.* 18 angeli *Pa.c.* exiuit *P,Ma.c.* exiliet *Ap.c.m3* normā *M* 19 eius contra eam] in conspectu eius *Vulg.* 20 circuibit *MAVP* iuxta *om. V* 21 LXX] p girū *add. s. u. m2A* ruinarum] cadauerum *Vulg.* 23 fagarim *P* cyneres *P* cineris *M cum Vulg.* omnem Asaremoth] uniuersam regionem mortis *Vulg.* asare *Aa.c.m3* asseremoth *V* 24 quod—asademoth *in mg. L, om. V,Aa.c.m3* quo Aquila] qua aliqua *P* 25 cedrom *La.c.* et *om. v*

ad angulum portae equorum orientalis, sanctum
domini; non euelletur et non destruetur usque in
2 *aeternum.* Qui mille annorum in terra Iudaea regnum Chri-
sti recipiunt, Iudaei uidelicet et nostri iudaizantes, conantur
ostendere turrem Ananehel et portam anguli et collem Gareb
et Goatha et uallem Phagarim et omnem Asademoth et tor-
p. 1076 rentem Cedron et lo|cum anguli portae equorum orientalis et
ibi dicunt sanctuarium domini, id est templum, esse conden-
3 dum mansurumque in perpetuum. quod quia post captiui-
tatem temporibus Zorobabel et Ezrae non possunt monstrare
conpletum, transeunt ad Christi tempora, quem in consum-
matione mundi dicunt esse uenturum, ut aurea atque gem-
mata iuxta Apocalypsin Iohannis descendat Hierusalem et hoc
terrae spatio, hoc est ab illo loco usque ad illum locum, aedi-
4 ficetur per circuitum. suspicionisque suae hanc aurulam capi-
unt, quod a turre Anathoth, quae hodie appellatur Hieremiae,
tribus ab Hierusalem milibus separata usque ad torrentem
Cedron — qui scribitur in euangelio et est in ualle Iosaphat,
ubi hortus erat, in quo et Iudas proditor tradidit saluatorem —
5 ciuitatis fundamenta iaciantur. 'lecturi,' inquiunt, 'sumus in
consequentibus Anamehel, filium Salom, patruelem fuisse Hiere-
miae, cuius emit agrum; et haec est turris Ananehel' igno-

12 cf. Apoc. 21, 2. 10. 11. 18—21 18 cf. Ioh. 18, 1. 2. 5 20 cf. Hier. 32 (39), 7—9

1 porta• (e *s.* •) *M* 2 non euelletur] bone uellitur *P* distrue(i)tur *M*(*P*) usque] ultra *Vulg.* 3 aeternum] perpetuum *v cum Vulg.* 4 indaizates *L* 5 turrim *Ap.c.* ananahel *AVP* garep *P* 6 goatham *P* fagarim *P* sademoth *Ap.r.* asedemoth *V* 7 cedrom *L* 8 tibi *Ma.r.* 10 zorobobel *P* ezdrae *MA* 11 consummationem *LMVP* 12 esse u. dicunt *P* aureaṁ *L* 13 iuxta *s. u. m2M* apocalypsi *Ma.c.m3* apocalipsin *V* Apocalypsim *v* 14 hoc] id *v* 15 suspic(t)ionesque *P,LAa.c.* 16 anathoh *La.c.* anatoth *VP* 17 ab] ad *V* a *v* torrem *La.c.* 18 cedrom *La.c.* euũangelio *L* et] id *L* 19 ortus *MA* 20 iaceantur *P* lectur *Ma.c.m2* 21 ananečhel (*alt.* n *ex* m) *L* anamahel *V* (?) anamechel *P* sallom (*pr.* l *s. u.*) *A* salon *P*(*V*?) Sallum *v* 22 ananahel *V*

rantes Hebraicam ueritatem; hic enim iuxta Hebraicum scri-
bitur: a turre Ananehel, per 'nun' uidelicet mediam litteram,
ibi autem: ecce Anamehel, filius Sellum, patruelis
tuus, ueniet ad te, per mediam 'm' litteram. inuocantes 6
igitur dominum saluatorem, qui habet clauem Dauid, qui
aperit, et nemo cludit, et qui cludit, et nemo aperit,
qui signatum quoque Isaiae librum et omnium prophetarum
aperuit et adorauerunt uiginti quattuor seniores tenentes
citharas, quod solus potuerit diuina reserare mysteria, aggre-
diamur aedificium ciuitatis, ad quam propheticus sermo diri-
gitur: gloriosa dicta sunt de te, ciuitas dei, et: flu-
minis impetus laetificat ciuitatem dei. aedificatur 7
itaque ecclesia a turre 'oboedientiae' siue 'gratiae' et 'donorum
dei' — hoc enim interpretatur Ananehel — usque ad portam anguli; quae licet uideatur initium habere sublime, quamdiu in ista carne consistimus, rectam ueritatis lineam non possumus possidere, sed in angulo stamus et fractis lineis exitque ultra funiculus mensurae contra eam, id est portam anguli, super collem Gareb, qui in linguam nostram uertitur aut 'incolatus' aut 'scabies', ut doceant nos aduenas

2 Hier. 31 (38), 38 3 Hier. 32 (39), 7 5 *Apoc. 3, 7 7 cf. Esai. 29, 11 8 cf. Apoc. 5, 8 11 Ps. 86, 3 Ps. 45, 5 13. 14 Hier. 31 (38), 38 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 52, 30. 53, 10. 11 18 *Hier. 31 (38), 39 19 Hier. 31 (38), 39 cf. Nom. Hebr. p. 38, 24. 54, 17 20 cf. I Par. 29, 15. Ps. 38, 13

1 hinc *MVP,Aa.r.* *alt.* hebraicam *P* scribitur a *LV* scriptura *Ma.c.m3* scriptū ē a (a *s. u. m3*) *A* scripturam *P* 2 turre *s. u. m3A* ananahel *V* (= *lin. 14*) 3 anamahel *V* ananehel *P* Sallum *v* 4 medium *P* mem (em *add. m2*) *L,v; cf. p. 379, 9. 10* 6 *pr.* cludet *Ma.c.* claudet (i *s.* e) *A* claudit *VP* *alt.* et *om. MAVPv* *alt.* claudit *VP* 7 esaiae *MVP,Aa.c.* 8 et] non *add., sed eras. M* quē *Ap.c.m2* 9 cytharas *AP* pot-erat *Aa.c.m3* potuit *V* reserare *m3A* re sacrae *m1A* pandere *m2A* 10 quem *Aa.c.* 13 ecclesiam *P* hobedientiae *P* 15 iniū (*sic*) *V* sublimen *V,La.c.* quamdiu] tam̄ *add. in mg. m2L* 16 i-sta *L* consistimur *Ma.c.* subsistimus *v* 18 exit *Mp.r.* 19 gereb *L* gaureb *P; cf. p. 409, 20* linguam nostram *scripsi* lingua nostra *codd. v; cf. p. 416, 22* 20 uertitur *om. MA* incolatur *P* iscabies *P;* dr̄ *add. s. u. m2A* doceat *Pv*

esse atque peregrinos et auribus prurientes et ad nouitatem
8 dogmatum pessimorum facile praebere consensum. et circumibit, inquit, Goatha, pro quo interpretati sunt LXX: per
p. 1077 gyrum electis lapidibus, qui uoluun|tur super faciem terrae et angulari lapide constringuntur dicente apostolo Petro: et ipsi tamquam lapides uiui superaedificamini, domus spiritalis, sacerdotium sanctum, offerentes spiritales hostias et acceptabiles deo per Iesum Christum.
9 et omnem, inquit, uallem Phagarim — quod interpretatur ruinarum — et cineres — subauditur 'circumibit' —, ut, quamquam nobis uideamur in collibus, tamen semper timeamus ruinas et consideremus cineres et paenitentes dicamus cum Dauid: quia cinerem quasi panem manducaui et poculum meum cum fletu miscebam. unde et iacentibus dicitur:
10 numquid, qui cadit, non resurgit?, dicit dominus. et uniuersam, inquit, Sademoth, quod nos uertimus in regionem mortis unum nomen in duo uerba diuidentes: 'sade', quod dicitur 'regio', et 'moth', quod interpretatur 'mortis', pro qua Aquila uertit 'suburbana' siue 'arua' et 'rura'. 'regio' autem 'mortis' regio peccatorum est et 'suburbana' regio uoluptatum, quae pergit usque ad torrentem Cedron — ubi traditus

1 cf. II Tim. 4, 3 2 Hier. 31 (38), 39 3 *Hier. 31 (38), 39 4 cf. Zach. 9, 16 5 cf. Eph. 2, 20. I Petr. 2, 6 6 *I Petr. 2, 5 9. 10 *Hier. 31 (38), 40 13 *Ps. 101, 10 15 *Hier. 8, 4 15. 16 Hier. 31 (38), 40 16 *Hier. 31 (38), 40 17 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 49, 1 19 *Hier. 31 (38), 40. cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 47, 22. 53, 10 cf. Ezech. 18, 4 21 Hier. 31 (38), 40 cf. Ioh. 18, 1. 2. 5

1 *pr.* et] non *add. v* prudentes *Ma.c.Aa.c.m2* purientes *V* *alt.* ęț *M* 2 facile] non *add. v* praeberet *M* circuibit *La.c.* circumiuit *P* 6 tamquam (quam *s. u. m2*) *M* domos *V,Mp.c.Aa.c.m2* 7 *pr.* spiritales *MP,La.c.* spirituales (u *s. u. m2*) *A* spāle *V* sacerdotum *V* *alt.* spirituales *Ap.c.m2* 9 phagarim uallem *P* 11 semp (sup *s. u. m3*) *A* 12 cinere *P* 13 quasi *LV* sicut *cet.* 14 fletum *LAa.c.* 15 cad& *P* resurget *V,MAp.c.Pa.c.* dñm *Pa.c.* 16 uniuersa *V* asademoth *Lp.c.m2* sademooth *V* regione *V* 17 asade *Lp.c.m2* 18 et *om. V* mooth *MAVP* quo *MAVv* 19 siue—suburbana *in mg. m2L* 20 uoluptatu (*sic*) *V* 21 quem *P* cedrom *La.c.*

est dominus —, qui interpretatur 'tenebrae'. uide, quanta habeat 11
loca ecclesia et quod illud apostolicum: 'ut sit sine macula
et ruga,' in futuro et in caelestibus reseruetur. audis angulos,
audis scabiem, audis ruinas et cineres et regionem mortis et
tenebras, et de tua uirtute et inpeccantia gloriaris! denique 12
sequitur: et usque ad angulum portae. et hic angulus,
ne ulla uera iustitia, ne certa uictoria in isto saeculo demonstretur. ipse quoque angulus portae quamquam sit 'orientalis', unde lumen egreditur, tamen 'equorum' appellatur, ut indigere nos doceat cursu atque certamine et tandem cum domino audire mereamur: ascendisti equos tuos et equitatio
tua salus. in porta orientali, in porta quadrigarum sanctifi- 13
catio domini est, ut tunc nos perfectos arbitremur, quando dixerimus ad dominum: currus dei decem milium multiplex, milia laetantium; dominus in eis. istiusmodi aedificatio, quae super fundamentum Christi posita est, de qua loquitur et apostolus: ut sapiens architectus fundamentum posui, numquam destruitur, sed manebit in perpetuum. obscura et difficilia latius disserenda sunt, ut manifesta breuius percurramus.

32 (39), 1–3a p. 1078 XXX. | *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam a domino in anno decimo Sedeciae, regis Iuda; ipse est annus octauus decimus Nabuchodonosor. tunc*

1 cf. Origen. Lexic. Nom. Hebr. s. u. Κοδάρ (XXIII 1231 M) 2 cf. Eph. 5, 27 5 *de tua uirtute—gloriaris*] Origenistas notat; cf. p. 267, 13 6. 8. 9 Hier. 31 (38), 40 11 *Hab. 3, 8 14 *Ps. 67, 18 16 cf. I Cor. 3, 11 17 I Cor. 3, 10

1 hebeat *La.c.* 2 quo *M,Aa.c.* quomodo *v* 3 reseruetur (*pr.* r *in ras.*) *A* șę serujetur *M* seruetur *v* angelos *V* 4 iscabi est *P* 5 inpeccatia *La.c.* in peccata *Mp.r.* 6 *alt.* angelus *V* 7 *pr.* ne] ł nec *s.* ne *m3A* ut nec *V* *alt.* nec *V,Ap.c.m3* demonstratur *Ap.c.m3* 9 ingreditur *Ap.c.m3* equorum (e *s. u.*) *LM* adpellant (n *s. u.*) *P* indegere *La.c.* ingredere *P* 10 adque *La.c.* 13 ut] et *v* arbitremus *P* 14 miliụm ḷȧėṫȧṅṫ *L* 15 eis] in Sina in sancto *add. v* 17 ut s. architectus *om. V* arcitectus *P* 18 nequaquam *V* destruetur *Ap.c.,v* permanebit *v* 21 factum] dictum *Migne* 22 sedecie *LMa.c.* 23 decimus octauus *Vulg.* nabucod. *La.c.* nabochod. *V* nabocod. *P*

exercitus regis Babylonis obsidebat Hierusalem
et Hieremias propheta erat clausus in atrio car-
ceris, qui erat in domo regis Iuda. clauserat enim
eum Sedecias, rex Iudae, dicens: quare uaticinaris
2 *dicens: haec dicit dominus?* Non solum uerba, sed et
opera prophetarum nobis exemplo sunt ad uirtutem. poterat
Hieremias prospera nuntiare et regis Sedeciae frui amicitia,
sed malebat deo magis oboedire quam hominibus et ei, qui
potest et animam et corpus occidere in gehenna quam
3 illi, qui tantum in corpus habere poterat potestatem. et hoc con-
siderandum, quod decimus annus erat regni Sedeciae obsessa
iam Hierusalem et gladio, fame ac peste consumta et capti-
uitate uicina et tamen Sedecias perstat in sententia; et ex parte
aliqua illius clementiae demonstratur, quod nequaquam eum in
carcere, sed in uestibulo recludi iusserit carceris, libera uide-
licet custodia, ne posset effugere, quasi non omnis Hierusalem
4 clausa munitionibus communis carcer fuerit habitantium. ipse
est annus duodeuicesimus regni Nabuchodonosor, qui quarto
anno regis Ioiacim cepit imperium. omnis autem causa irae
regis ista est, cur loquatur ex domini nomine, quae ei fuerant
imperata.

8 cf. Act. 5, 29 *Matth. 10, 28 10 cf. Matth. 10, 28 18 cf. Hier. 25, 1

1 obsedebat *La.c.* 2 clausus erat *v* 3 claususerat *M* 4 sedecia *Ma.c.* Iuda *Vulg.* 5 sed *om. v* et *om. M* 6 exempla *V,Ap.c.m3* 7 renuntiare *P* reges *La.c.* regi *P* 8 magis dō *M* magis *eras. A* 9 occidere] perdere *v* gehennam *APv* 10 illis *Aa.c.m3* qui *s. u. m3M* poterant *P,MAa.c.* 12 hac *Ma.r.* et *v* consumpta *codd.* (p *exp. L*) captiuitati *MAP* 13 sententiam *V* 14 clementia *MAp.r.,v* 15 *pr.* carcerem *M* liberaui *V* uidelicet *MA* 16 possit *MP* 17 munditionibus *MAa.r.* 18 annus est *v* duodeuigesimus *Ap.c.,v* uicesimus *L* duodecimus *VP* nabucod. *M,La.c.* nabochod. *V,Pp.c.* 19 ioiacim (*sic alibi semper fere Lp.c. uel primitus*)] ioacim *L* ioachim *cet.* coepit *MAP,La.r.* cepit *V* 20 ita *V* loquitur *M,Ap.c.m3* dei *v*

32 (39), 3b–5 XXXI. *Ecce ego dabo ciuitatem istam in manu
regis Babylonis et capiet eam. et Sedecias, rex Iu-
da, non effugiet de manu Chaldeorum, sed trade-
tur in manu regis Babylonis et loquetur os eius
cum ore illius et oculi eius oculos illius uidebunt.
et in Babylonem ducet Sedeciam et ibi erit, donec
uisitem eum, ait dominus. quodsi pugnaueritis
contra Chaldeos, nihil prosperum habebitis. Haec 2
erat causa irae regiae, quare praeferret mendacio ueritatem
et tam urbem Hierusalem quam Sedeciam regem diceret esse
capiendum; quodque grauius est, uisurum eum ora regis Ba-
bylonii et locuturum humilem atque captiuum cum inpoten-
tissimi regis insania. grauior enim terror est uidere, quem
timeas, et ante increpationem uerborum quam poenarum susti-
nere cruciatum. et in Babylonem, inquit, ducet Sede- 3
ciam et ibi erit, pro quo LXX transtulerunt: et Baby-
p. 1079 lonem ingredietur; quorum alterum inuitum | trahi, alterum
uoluntate pergere significat. et ibi, inquit, erit: uerbum
ponit ambiguum, ne uideatur cruciatus et miserias prophetare.
quodque sequitur: donec uisitem eum, ait dominus. 4
et, si pugnaueritis aduersum Chaldeos, nihil pro-
sperum habebitis, in LXX non habetur. prudenterque sen-
tentiam temperauit, quae ad bonam et ad malam partem
referri potest; 'uisitatio' enim, ut saepe dixi, et 'consolationem'
significat et 'supplicium'.

15 Hier. 32 (39), 5 16 *Hier. 32 (39), 5 18. 20 Hier. 32 (39), 5 21. 22 *Hier. 32 (39), 5 24 cf. p. 69, 18. Hieron. in Esai. 24, 21—23 p. 337. in Ezech. 9, 1 p. 92. in Am. 3, 1. 2 p. 252

1 manus *Vulg.* 2 sedechias *A* (*semper*) 3 chaldaeorum *MAVP* traditur *P* 4 manus *Vulg.* loquitur *P* 5 *alt.* oculis *Va.c.* oculus *P* 6 babylone *P,La.c.* ducit *P,LMAa.c.* 7 ait] dicit *Ma.c.,v* quodsi—contra] si autem dimicaueritis aduersum *Vulg.* 8 chaldaeos *MAP* 9 praeferre *LMAa.c.* mendacium *La.c.* 10 dicere *Ma.c.m2* 11 eum] ei uel *P* babylonis *P* 12 potentissimi *AVP,Mp.r.,v* 13 insaniae *P* 15 ducit *P,La.c.* 16 quo *om. P* 18 uoluntatem *MAa.r.* pergeret *Pa.r.* ibi inquit] quid *M* 19 miseria *V* 21 aduersus *codd.* (*in s. alt.* ꝺ *L*) chaldaeos *MP* 23 temperabit *P*

32 (39), 6. 7 XXXII. *Et dixit Hieremias: factum est uerbum domini ad me dicens: ecce Anamehel, filius Sellum* — siue *Salom* —, *patruelis tuus* — quod Hebraice dicitur 'dodach' —, *uenit ad te dicens: eme tibi agrum meum, qui est in Anathoth; tibi enim con-*
2 *petit ex propinquitate emtio.* Occultum ad Hieremiam dei factum esse sermonem nemo scire poterat nisi ipso indicante, ad quem factus fuerat. et praedicitur ei, quod uenturus sit ad eum Anamehel, patruelis suus, et possessionem agri, qui suus fuerat, delaturus; esse autem ipsum locum in Anathoth de suburbanis, quae sacerdotibus per singulas tribus et ciuitates dabantur ex lege; nec licitum erat possessionem de tribu transire ad tribum nec de familia ad aliam familiam — unde et filiae Salphaad accipiunt sortem inter fratres suos — praecipueque suburbana sacerdotum nulli alii poterant uenundari usque ad annum remissionis nisi ei, quem propinquitas
3 sanguinis expetebat. uenit ergo ad eum patruelis frater suus et offert emtionem, quae illi ex propinquitate debetur. Chelchias et Sellum fratres fuere germani; Chelchiae filius Hieremias, Sellum Anamehel. 'Chelchias' interpretatur 'pars domini', 'Hieremias' 'sublimitas domini'; recteque 'altitudo domini' de 'parte domini' nascitur. 'Sellum' uero in linguam nostram uertitur

3 *Hier. 32 (39), 7 11 cf. Num. 35, 2. 3. Ios. 21, 2. 3 12 cf. Num. 36, 7 14 cf. Num. 27, 7 (6). 36, 10. 11 15 cf. Leu. 25, 34. Num. 36, 4 19 cf. Hier. 1, 1 20. 22 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 53, 27. — p. 46, 9. 54, 18, 62, 6. — p. 10, 31. 78, 14

2 dicens *om. V* anamechel *L* ananehel *P,Mp.c.* anamahel *V* Hanameel (*sic semper*) *Vulg.* sella *P* 3 selom *M* sallom *Av* sollom *V* tui. *P* 4 dodac *V* ueniet *V,Ap.c.m3 cum Vulg.* em& ibi *P* 5 anatoth *VP* 6 ex] quo *add. V* emtio (*sic alibi semper fere Lp.c.*)] emptio *codd.* ut emas *Vulg.* ocultum *V* 7 dī *s. u. L* esse] dī *add. P* 9 ananehel *P,Mp.c.* anamahel *V* possionem *P* 10 fuerat *s. u. A* aut *P* anatoth *AV* atoth *P* 12 dabuntur *P* 14 sortes *P* 15 alio *V* 16 nisi *om. P* 17 patruelis *L* fratruelis *cet.* (pa *s.* fra *m2A*) frater *exp. m2A* tuus *V* 18 emptionem *codd.* (*cf. lin. 6*) chelcias *P; cf. p. 5, 8. 417, 11* 19 chelciae *MP* 20 ananehel *P* chelcias *MV* celchias *P* 22 lingua *VP* nostram *L,* (*s. u. m2*) *A* nos̄ (*s. u. m2*) *M* nostra *VP* uertatur *P*

'pax' siue 'pacificus', 'Anamehel' 'donum' uel 'gratia dei'; nec mirabimur, quod sibi 'pax' iungantur et 'gratia', cum etiam apostolicarum epistularum hoc principium sit: *gratia uobis et pax*. primum ergo pacem meremur dei et post pacem nobis gratia nascitur, quae non in possidentis, sed in donantis arbitrio est. defert autem emtionem 'gratia dei' illi, qui in 'subli- 4
mibus' conlocatus est, ut, quamuis uideatur excelsus, tamen gratia dei indigeat. illud, quod in Cantico saepe cantatur a sponsa: *fratruelis meus*, id est ὁ ἀδελφιδός μου, in Hebraico 'dodi' dicitur; ergo non 'fratruelis', sed 'patradelfus', id est
p. 1080 'patruelis', dicendus est. fuisse | autem Hieremiam filium Chelchiae de sacerdotibus, qui erant in Anathoth, in terra Beniamin, et uoluminis huius testatur exordium.

32 (39), 8 a XXXIII. *Et uenit ad me Anamehel, filius patrui mei, secundum uerbum domini ad uestibulum* — siue *atrium* — *carceris et ait ad me: posside* — siue *eme* — *agrum meum, qui est in Anathoth, in terra Beniamin, quia tibi conpetit hereditas et tu pro-*

1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 52, 30. 53, 10. 11 3 Rom. 1, 7 etc. 6 cf. p. 416, 20 9 *Cant. 1, 13 etc. 11 Hier. 32 (39), 7 cf. Hier. 1, 1 16. 17 *Hier. 32 (39), 8

1 anamahel *V* ananehel *P* domum *Ma.c.* gratiam *MAa.r.* 2 sibi] si *V* iungatur *Mv* apłicarum (*pr.* a *in ras.*) *V* epistolarum apost. *v* 3 epłarū (*ex* apłorū) *V* 4 *pr.* pacem] pro pace *M,Ap.c.m3* mereamur *v* dei] donū *add. s. u. m2M* 5 quae] ł qualis *s. u. m3A* possidentes *La.c.* possidente *P* arbitrio] in donantis *v* 6 emptionem *codd.* (p *exp. L*) 7 conlatus *P* 8 indiget *M* a *s. u. m3M* ab *P* a sponsa] absconsa *V* 9 fratuelis *MP* OaaeaΦιaOCMOY *MA*, (-MOΦ) *P* OaDΦ:ΔωCϽ-CωV *V* ἀδελφιδοῦς *v* 10 dodi] dō *P*, (*exp.*) *M* fratuelis *P,La.c.* patruelis *M* patradelfius *Ap.c.* πατράδελφος *v* 11 hirīh *V* chelchiae *A*, (*pr.* c *exp.*) *L* chelciae *M* helciae *VP; cf. p. 416, 18. 19. 20* 12 anatoth *AV* 14 ananehel *La.c.Mp.c.m2* anamahel *V* ananahel *P* 17 anatoth *V*, (na *s. u.*) *P* 18 tu] es *add.* (*s. u.*) *A, v* propinquus] es *add. V cum Vulg.*

2 *pinquus, ut possideas* siue *emas*. Quod futurum prophetae uerbum domini nuntiarat, statim opere completum est. 'uenit,' inquit, 'ad me Anamehel' — 'gratia dei' —, 'filius patrui mei' — hoc est 'filius pacis' —; 'uenit autem in uestibulo carceris dixitque ad me ea, quae dominus ab eo dicenda prae-
3 dixerat'. ager autem iste sacerdotalis, cuius emtio atque possessio Hieremiae deferebatur, in 'Anathoth' est, in terra 'Beniamin', quorum prius 'oboedientiam', secundum 'filium dexterae' sonat; et consequenter eius appetit emtionem, in quo 'oboedientia' et 'uirtus' domini uersabantur. pro 'propinquo' LXX πρεσβύτερον, id est 'seniorem', interpretati sunt, quod loco huic non conuenit.

32(39),8b–11 XXXIV. *Intellexi autem, quod uerbum domini esset, et emi agrum ab Anamehel, filio patrui mei, qui est in Anathoth, et appendi ei argentum, stateres septem et decem argenteos. et scripsi in libro et signaui et adhibui testes et appendi argentum in statera. et accepi librum possessionis signatum,*
2 *stipulationes et rata et signa forinsecus.* Durum quidem erat et prope inconsequens risuque dignum eum, qui iam iamque capiendam prophetabat Hierusalem et omnes ducendos

1 *Hier. 32 (39), 8 cf. Hier. 32 (39), 6. 7 3 Hier. 32 (39), 8 cf. p. 417, 1 4 cf. p. 416, 22 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 24, 28. 53, 7 cf. Gen. 35, 18 (sec. Vulg.). Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14 10 *uirtus* = *dextera* (lin. 9); cf. p. 440, 8 Hier. 32 (39), 8 11 *Hier. 32 (39), 8 20 cf. Hier. 32 (39), 3—5

2 nuntiaret *P* 3 ananehel *Mp.c.* anamahel *V* ananahel *P* dei *om. V* 5 ea—praedixerat *in mg. V* 6 emptio *codd.* (p *exp. L; sic semper fere*) 7 anatoth *AP* anatot *V* est *om. V* 8 Beniamin] in *add. P* primus *P* 10 propinquo (pro *s. u.*) *L* quo *cet. v* 11 ΠρCBΥΤερΟΝ *M* ΠΡΗCBΥΘΗρωΝ (presbiteron *s. u.*) *A* ΠρΗCBιΤερΟΝ *V* ΠρεCBιΘερΟΝ *P* seniores *P* 14 ab anamahel *V* anabamehel *MAa.c.* ab anenehel *Mp.c.m2* 15 in *om. V* ananatoth *V* anatoth *P* adpendii (*alt.* i *s. u. m3*) *M* stateras *Aa.c.* starę *P* septem stateres *Vulg.* 17 adibui *V* argente *P* 18 statere *Pa.c.* accipi *M, Va.c.* signatum] et *add. Vulg.* 19 stipulationeş *M* sata *P* forensecus *La c.* forensicus *M* 20 eum *L, om. cet.* iam *om. M* 21 capiendum *V*

esse captiuos uel gladio, fame et peste perituros, agrum in
Anathoth emere, quem non erat possessurus. 'sed intellexi,'
inquit, 'uerbum esse domini et emtionem meam argu-
mento et uaticinio domini coaptandam; et ideo adquieui prae-
cepto eius, ut emerem, nec frustra ad me super huiuscemodi
re dei factum esse sermonem et appendi argenti decem et
septem siclos', quos nos in 'stateres' uertimus. siclus autem
uiginti habet obolos, ut in Hiezecihelis extremo uolumine
scribitur. emitque propheta 'decem et septem' siclis, in quo 3
numero cantauit puer domini Dauid in die, qua eruit eum
dominus de manu omnium inimicorum eius et de
manu Saul et dixit: diligam te, domine, fortitudo
mea! dominus firmamentum meum et refugium
meum et liberator meus. deus meus adiutor meus
et sperabo in eum; protector meus et cornu salutis
p. 1081 meae. 'de|narium' numerum esse mysticum ostendit decalogus, 4
quae scripta fuit in tabulis lapideis digito dei, et dies ieiunii
et propitiationis mensis septimi; 'septem' quoque, in quo uerus
est sabbatismus et requies, esse sanctum multis scripturarum
testimoniis conprobamus, de quibus saltem pauca posuissem,
nisi otiosum esset docere, quae nota sunt. in hoc igitur numero 5

2 *Hier. 32 (39), 8 7 Hier. 32 (39), 9 *Ezech. 45, 12 10 cf. Ps. 17, 1 etc. Ps. 17, *1. 2. 3 17 cf. Ex. 31, 18. Deut. 9, 10 cf. Zach. 8, 19. Leu. 16, 29—31. 23, 27. 28. 25, 9. Num. 29, 7 18 cf. Gen. 2, 2. 3. Ex. 16, 23. 20. 11. 35, 2. Leu. 16, 31. 23, 3. 24. 39. 25, 4. Deut. 5, 14. Hebr. 4, 4 19 cf. Hebr. 4, 9 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 15, 2. 75, 29. 78, 14. 81, 17

1 in anatoth agrum *P* 2 anatoth *V* 3 esse] est *La.c.* domini esse *v* et *s. u. M* 4 coaptanda *P* adquieui] atq; ibi *P* praecepta *Aa.c.* 5 ne *P* 6 rem *V* rei *P,MAa.r.* dei *om. MAP* appende *V* 7 *pr.* syclos *A* siclos—septem (*lin. 9*) *om. V* quod *MA* 8 hiezecielis *M* iezechihelis (*pr.* i *s. u.*) *A* hiezechielis *P* 10 puer] aūt *add., sed eras. P* 11 eius *om. V* 12 et *om. P,MAa.c.* deligam *La.c.* 15 et sperabo—meus *in mg. P* in *eras. V* 16 esse m. numerum *v* 17 qui scriptus *v* 18 septimi] septim (i *ex* e) *P* septem] septenariū *Ap.c.m2* 19 sabbatissmus *V* sč̄am *Mp.c.m2* 20 saltim *P,Mp.c.Aa.c* 21 mota *P*

a propheta et sacerdote emitur possessio scribiturque in libro atque signatur et adhibentur testes argentumque diligenter appenditur, ut omnia uenditionis et emtionis iura seruentur et sit certa possessio stipulationibus et responsionibus roborata. uel hoc audiant, qui falsa testamenta et interdum ne testamenta quidem sibi adhibitis testibus uindicare conentur!

32 (39), 12 XXXV. *Et dedi librum possessionis Baruch, filio
Neri, filii Maasiae, in oculis Anamehel, patruelis
mei, et in oculis testium, qui scripti erant in libro
emtionis, in oculis omnium Iudaeorum, qui sede-
2 *bant in atrio carceris.* Quamquam statim esset posses-
sio relinquenda, immo emenda posteris, et ab eo emenda,
qui filios non habebat — neque enim uxorem acceperat —,
tamen oboediens imperio domini omnia rite celebrat signatum-
que librum possessionis dat Baruch, filio Neri, filii Maasiae.
'Baruch' in lingua nostra 'benedictus' dicitur, qui erat filius
'Neri', qui interpretatur 'lucerna mea' dicente propheta: lucerna
pedibus meis uerbum tuum et lux semitis meis
ardens; Neri quoque, pater Baruch, filius 'Maasiae', id est 'fa-
3 cturae' et 'operis domini'. animaduertamus ergo, quantis uir-
tutum priuilegiis discipulus Baruch Hieremiae ministrauerit
dicente Dauid: ambulans in uia inmaculata hic mihi
ministrabat. unde et Heliseus, minister Heliae, in tantum

13 cf. Hier. 16, 2 (1. 2) 16 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 53, 19 17 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 65, 15 *Ps. 118, 105 19 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 54, 24 22 Ps. 100, 6 23 cf. IV Reg. 2, 9

1 a *s. u. V* et] a *P* scribiturquae *Lp.c.m2Ma.c.* 2 et *om. P* deligenter *La.c.* 3 ut] in *add. s. u. m3A* 4 possessionis *M* sponsionibus *v* 5 audiant hoc *P* *pr.* testimonia *P* nec *V,Mp.c.m3* testamento *Ap.c.m2* 6 quidem *om. V* 7 baruc *P* (= *lin. 15. 16*) 8 neeri *Mp.c.m3* Neriae *v* masiue *La.c.* ananehel *P,Mp.c.* anamahel *V* 9 et *om. Vulg.* erant scripti *v* 10 emtionis] et *add. Vulg.* sedebat *V* 12 relinquendam *L* reliquenda *P* posteris—emenda *in mg. L* 15 *pr.* filii *Ma.c.m3* *alt.* filio *V* 17 quae *L,Ma.c* 18 lux] lumen *v* 19 filium *V* futurae *M* 20 animaduertamur *V* 21 priuilegiis] plebi legis *P* 23 helysheus (*sic*) *P*

placuit deo, ut post translationem magistri etiam duplicem
spiritum mereretur accipere. hoc dico ad commonitionem eorum,
qui malorum hominum abutuntur ministeriis et non audent
abicere, quos malae conscientiae norunt sibi glutino copula-
tos. traditur autem liber Baruch, tanto et tali uiro, uidente 4
Anamehel, qui uendiderat, et testibus, qui suscripserant et
quorum nomina in emtionis uolumine tenebantur, et in con-
spectu, inquit, omnium Iudaeorum, qui sedebant in
atrio carceris, qui uidelicet uel ad prophetam uenerant
p. 1082 consolandum uel | studio timoris dei domini uerba audire
cupiebant.

(39),13–15 XXXVI. *Et praecepi Baruch coram eis dicens: haec dicit dominus exercituum deus Israhel: sume libros istos, librum emtionis hunc signatum et librum hunc, qui apertus est, et pone illos in uase fictili, ut permanere possint diebus multis. haec enim dicit dominus exercituum deus Israhel: adhuc possidebuntur domus et agri et uineae in terra hac.* Cunctis, quos praeteritus sermo narrauit, praesen- 2
tibus et uidentibus Baruch ministro praecipitur et discipulo, non sermonibus praeceptoris, sed dei iubentis imperio, ut assumat libros, unum signatum, alterum apertum — quae emtionum consuetudo hucusque seruatur, ut, quod intrinsecus clausum signacula continent, hoc legere cupientibus apertum uolumen

7 *Hier. 32 (39), 12 19 cf. Hier. 32 (39), 12

2 meretur *P* commonionem *La.c.* 3 hominum *om. M* audient *V* 4 abiecere *L*; eos *add. v* norunt] ł ministros *s. u. m3A* glutine *Ap.c.m2* gluttino *VP*; habent *add. s. u. m3A* 6 ananehel *Mp.c.* anamahel *V* annanehel *P* subscripserant *AV*, (sub *s. u.*) *M*, (n *s. u.*) *P* 7 emptiones *Ma.c.* emptione *P* uoluminis *P* 14 istos] tuos *Ma.c.* 15 apertus] signatus *Ma.c.m2* uasis *MAVP* 16 fictilibus *codd.* (bus *exp. L*) 18 domos *V,MAa.c.Pp.c.* uinea *P,Aa.c.m2* in] & *P,Aa.c.m2* 19 hac] ista *Vulg.* narrabit *P* 22 quem *P* 23 ut *s. u. A*

exhibeat —, utrumque in uase fictili, ut permanere possint diebus multis. firma igitur erat et longo post tempore futura possessio, quae tanta custodia seruabatur, ne uel foris emtionis libri positi paterent rapinae uel humo conditi umore terrae
3 soluerentur. hoc autem totum fit, ut intellegant, qui uidebant, rursum habitandam Hierusalem et possidendos agros; quod licet absque sermone Hieremiae debuerant per se intellegere, tamen domini sermonibus commonentur et dicitur ad eos: haec dicit dominus exercituum deus Israhel: adhuc possidebuntur domus et agri et uineae in terra ista. hoc est illud, quod Hieremias dudum dixerat: intellexi uerbum esse domini; et idcirco emit agrum, quem possessurus non erat.

32(39),16–19 XXXVII. *Et oraui ad dominum, postquam tradidi librum possessionis Baruch, filio Neri, dicens: heu, heu, heu, domine deus* — siue *qui es, domine deus* —, *ecce tu fecisti caelum et terram in fortitudine tua magna et in bracchio tuo extento* — siue *excelso* —; *non erit tibi difficile* — siue *inpossibile* — *omne uerbum* — uel iuxta LXX *nihil apud te est absconditum* —, *qui facis misericordiam in milibus et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos, fortissime, magne, potens* — quod He-

1 Hier. 32 (39), 14 9 Hier. 32 (39), 15 11 *Hier. 32 (39), 8 16. 18. 19. 20 *Hier. 32 (39), 17

1 exibeat *V* ut *om. V* 2 erat *om. M* et] ut *P* longo (a *s. alt.* o *m2*; ł o *s.* a *m3*) *A* postempore *P* tempora *Aa.c.m3* 3 tantae *M* nec *P,LMAa.c.* 4 homo *Aa.c.m2* humore *VP,Mp.c.m3* 5 soluentur *La.c.MAa.c.m2* 6 habitandum *Ma.c.m3* quos *L* 7 deburant *V* 8 di *VP* 10 domos *VP,MAa.c.m2* uiniae *P* 11 ēē uerbum *V* 12 emi *V,MAp.r.* 13 eram *MAV* 15 Neriae *v* 18 brachio *MAVP* 19 siue] non erit tibi *add. P* possibile *Pa.c.* 20 uel] etiā *add. s. u. m3A* est *om. M* 22 reddes *P(V?),LMa.c.* iniquitatem] et peccata *add. P* senum *La.c.* sinum̄ *M* sinu *v* 23 magnae *Ma.c.*: et *add. Vulg.*

braice dicitur 'gibbor' —, *dominus exercituum* — siue
uirtutum — *nomen tibi! magnus consilio et incon-* 2
*prehensibilis cogitatu, cuius oculi aperti sunt super
omnes uias filiorum Adam* — siue *hominum* —, *ut
reddas unicuique secundum uias suas et secundum
fructum adinuentionum suarum.* Post emtionem agri 3
p. 1083 iure celebratam et | post sententiam domini, qua pollicitus est
domos, agros et uineas deinceps possidendas, orat propheta ad
dominum et dolorem cordis gemitibus exprimit dicens: heu,
heu, heu, domine deus, pro quo LXX transtulerunt ὁ ὤν,
id est qui es, domine deus, iuxta illud, quod Mosi dicitur:
uade, dic populo Israhel: qui est, misit me; non quo
non sint alii, sed aliud est creatoris esse beneficio, quod sub-
sistat, aliud aeternitate naturae. laudat deum et ex creaturis 4
praedicat creatorem; primumque potentiam eius et misericor-
diam atque iustitiam in omne hominum genus eleuat uocibus,
dein transit ad Israhel et, quanta ei praestiterit, celebri ser-
mone describit. et post tanta beneficia dicit eos immemores
bonorum illius clementiam in amaritudinem prouocasse, ita ut
obsideatur ciuitas et, antequam hostium in eam fiat inruptio,
gladio et fame et peste consumta sit. haec autem uniuersa 5

2 *Hier. 32 (39), 18 4 *Hier. 32 (39), 19 6 cf. Hier. 32 (39), 9—14 7 cf. Hier. 32 (39), 15 9 Hier. 32 (39), 17 10. 11 *Hier. 32 (39), 17 12 *Ex. 3, 14 17 cf. Hier. 32 (39), 20—23 19 cf. Os. 14, 1 sec. Vulg. Am. 6, 12 (13) cf. Hier. 32 (39), 24

1 gibor *MAP* cebor *V* 6 suarum] eius *Vulg.* emptationem *P* 7 celebrata *P* 9 dolore *P* expremit *P,La.c.* 10 pro—deus *in mg. m3M* O·N *Pp.r.* oon *s. uoculas Graecas A* 11 es] est *V,Aa.r.* moysi *MAVP* 12 me] ad uos *add.* (*s. u. m2*) *A,v* 14 aliud] qd *add. s. u. A* dñm *Mv* 15 praedicta *La.c.* 16 iustiam *P* eleuat *om. P* 17 deinde *AVPv* eis *MAp.c.* praestiterint *P,LMAa.r.* 18 eos] debere *add. in ras. m3M* imemores (ime *add. m3*) *M* in memoriis *P* 19 illius] & *add. s. u. m3M* amaritudine *P* 20 ostium *M* ea *MVP,LAa.c.* 21 fame et gladio *v* consumpta *La.c.* consumptu|ta (tu *in u. fine add. m3*) *M* consupta *P* uniuersas *P*

praemisit, ut consequenter illud inferret, quod in reprehensione
diuinae sententiae facere uidebatur: et tu dicis mihi, domine deus: eme agrum argento et adhibe testes, cum
urbs data sit in manus Chaldaeorum? haec interim tota
6 loci istius continet περικοπή; nunc ad singula reuertamur. tu
fecisti caelum et terram in fortitudine tua magna. et
Iohannes dicit de filio: omnia per ipsum facta sunt et
sine ipso factum est nihil, quod factum est; haec est
enim domini 'fortitudo' apostolo conprobante: 'Christus dei
7 uirtus et dei sapientia'. et in bracchio tuo extento siue
excelso, quorum utrumque percutientis indicium est; hoc autem 'bracchium', de quo et Isaias loquitur: et bracchium domini cui reuelatum est? non erit tibi difficile omne uerbum — quae enim apud homines inpossibilia, apud deum possibilia sunt — siue cui nihil est absconditum iuxta illud psalmografi dicentis: quia tenebrae non obscurabuntur a te et nox sicut dies inluminabi-
8 tur. qui facis misericordiam in milibus et reddis
iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos. grandis clementia creatoris misericordiam suam in mille generationes extendere et iustitiam statim in altera generatione monstrare, quae tamen et ipsa mixta est misericordiae; non

2 Hier. 32 (39), 25 5 Hier. 32 (39), 17 7 Ioh. 1, 3 9 cf. I Cor. 1, 24 10 Hier. 32 (39), 17 11 *Hier. 32 (39), 17 12 Esai. 53, 1 13 Hier. 32 (39), 17 14 *Luc. 18, 27. cf. Matth. 19, 26 15 *Hier. 32 (39), 17 16 Ps. 138, 12 18 *Hier. 32 (39), 18

1 sequenter *P* reprehensionem *MAVv* 2 dñs *MAP* (*V?*) 3 testis *La.c.* 4 manu *La.c.* 5 continent *P* ΠΕΡ:ΚΟΤΗΝ *MP* ΠΗΡΙΚωΘΗΝ *A* ΠΗΡ:ΚΟΠΗΝ *V* pericope (*s. u. A*) *v* 7 iohannis *P,La.c.* 8 ipsum *M* quod factum est *eras. A* *tert.* est] autem *Va.c.* 9 enim *om. P* 10 brachio (*sic semper*) *MAVP* 11 hoc] est *add. v* 12 autem] est *postea add. M* *pr.* brachio *V* *pr.* et *om. Pv* esaias *MVP,Aa.c.* 13 difficile] siue impossibile *add. s. u. m2A; an recte? cf. p. 422, 19. 429, 9. 430, 9* 14 enim *om. M* inpossibilia] sunt *add. V* apud dm̄ possibilia *om. MP,LAa.c.m2* 16 psalmographi *A* -graui *V* psalmigrafi *P* dicentes *P* 18 reddes *P,Mp.c.Aa.c.* 19 iniquitates *P* sinu *LMAV* sinum *P cum ODF; cf. p. 422, 22* 21 alteram generationem *P* 22 myxta *A* est mixta *v*

enim statim punit delinquentem, sed exspectat paenitudinem.
p. 1084 ut, si liberi imitati fuerint parentum uitia, diu dilata | poena
reddatur. fortissime, magne, potens, dominus exerci- 9
tuum — siue uirtutum — nomen tibi! ista nomina potentiam indicant creatoris; ceterum proprie nomen dei 'pater' est, quod in euangelio per dominum reuelatur dicentem: pater, manifestaui nomen tuum hominibus. magnus consilio: et audet se quisquam domini inserere secreto et de illius iudiciis iudicare! et inconprehensibilis cogitatu: quem non conprehendit cogitatio, quomodo potest sermo conprehendere? cuius oculi aperti sunt super omnes uias filiorum Adam:
frustra ergo homo putat se dei celare notitiam. quodque infert: 10
ut reddas unicuique secundum uias suas et secundum fructum adinuentionum suarum, hoc indicat, quod interdum pro nimia sapientia iudicia eius uideantur iniusta; quem locum apostolus plenius explicat ad Romanos: ignoras, quoniam benignitas dei ad paenitentiam te hortatur? secundum duritiam autem tuam et inpaenitens cor thesaurizas tibi iram in die irae et reuelationis iusti iudicii dei. quanto igitur serior uindicta peccantium est, tanto iustior, in similitudinem Pharao, qui decem plagis ammonitus, non punitus et in duritia perseuerans ad extremum Rubri Maris fluctibus obrutus est.

3. 4 *Hier. 32 (39), 18 6 Ioh. 17, 1. 5. 6 7. 9. 10 Hier. 32 (39), 19 12 cf. Hiob 13, 9 sec. Vulg. 13 *Hier. 32 (39), 19 16 *Rom. 2, 4. 5 21 cf. Ex. 7, 20—cap. 11 22 cf. Ex. 7, 3 etc. cf. Ex. 14, 27. 28

1 expectat *codd.* (*corr. L*) paenitudinem *s. u. M* 2 paena *VP* 4 nomina] proprie (prie *s. u. m2*) *add. A* 5 cerum *P* 6 dicente *V,La.c.* 7 magna *V* 8 audit *P* 9 cogitatum *V* 10 sermone *M* 12 ego *Ma.c.m2* se putat *v* se *s. u. P* notitiae *Mp.c.* quoque *Aa.c.* quod *Va.c.* 13 reddat *MP* 14 fructum *s. u. L* 15 patientia *Ap.c.m3,v*, (p *ex* s) *M* 17 cohortatur *M* ortatur *Aa.c.* 18 duritiam] iniustitiam (in *s. u. m2*) *M* autem duritiam *La.c.* cor impoenitens *v* 21 pharaonis *Ap.c.m3,v* admonitur *P* 22 non] ē *add. s. u. m3M* punitur *V* duritiā *MA*

32(39),20–23 XXXVIII. *Qui posuisti signa et portenta in terra
Aegypti usque ad diem hanc et in Israhel et in ho-
minibus* — siue *terrigenis* — *et fecisti tibi nomen
sicut dies haec. et eduxisti populum tuum Israhel
de terra Aegypti in signis et in portentis et in
manu robusta et in bracchio extento et in terrore
2 magno. et dedisti eis terram hanc, quam iurasti
patribus eorum, ut dares eis terram fluentem lacte
et melle. et ingressi sunt et posséderunt eam; et
non oboedierunt uoci tuae et in lege tua non am-
bulauerunt. omnia, quae mandasti eis, ut facerent,
non fecerunt; et euenerunt eis uniuersa mala haec.*
3 De generali transit ad speciale et, quid proprie praestiterit Isra-
heli, breui sermone percurrit. qui posuisti, ait, signa et
portenta in terra Aegypti, quibus afflicta est Aegyptus,
usque ad diem hanc et in Israhel et in hominibus
4 siue terrigenis. hoc, quod dicitur: 'usque ad diem hanc',
posterioribus copulandum est, ut legamus: 'et in Israhel et in
cunctis mortalibus cotidie tua signa conplentur'; siue aliter:
'signa atque portenta non solum in Aegypto perpetrasti, sed
usque hodie eadem tuae misericordiae fortitudo saluauit popu-
p. 1085 lum tuum et uni|uerso generi humano creatoris subuenis pote-
state'. et hoc notandum, quod 'Israhel' ab 'hominibus' separat
atque 'terrigenis' iuxta illud: filius primogenitus meus

3 *Hier. 32 (39), 20 13 cf. Hier. 32 (39), 17—19 14. 16 Hier. 32 (39), 20 17 *Hier. 32 (39), 20 Hier. 32 (39), 20 24 *Ex. 4, 22

2 hominibus] omnibus *V* 3 siue] in *add. P* terriginis *Pa.c.* 4 sicut] est *add.* (*s. u. m2*) *MA,v cum Vulg.* isrhł *s. u. M* 5 *alt.* in *om. P* *alt.* et *om. P* 6 *pr.* in *om. v* extento] excelso *MVP, Aa.c.m2* 8 lac et mel *VP,La.c.Ma.c.m3Aa.c.m2* 9 possiderunt *MVP,LAa.c.* 10 obaudierunt *P* ambulauerunt] et *add. s. u. m3M* 12 uenerunt *P* uniuersa] omnia *Vulg.* 13 generale *P* specialem *P* quod *V* 15 porta *Ma.c.* 16 usque—dicitur (*lin. 17*) *in mg. L* 18 *pr.* et *om. V* *alt.* in *om. MP* 19 cottidie *V* 21 odie *La.c.* saluabit *VP,Aa.c.* 22 subuenisse *M* 23 nontandum *P* seperat *P* 24 meus primogenitus *v*

Israhel. et fecisti tibi nomen sicut dies haec: 'laudes', 5
inquit, 'tuae totius orbis sermone celebrantur.' et eduxisti populum tuum Israhel de terra Aegypti: pulchre dixit 'populum tuum'; eo enim tempore, quo eductus est, domini imperiis seruiebat. 'eduxisti autem signis et portentis, quibus percutiebatur Aegyptus, et in manu robusta et in bracchio extento et in terrore magno,' quando Mare Rubrum transeunti populo Israhel uiam praebuit et Aegyptium oppressit exercitum. et dedisti eis terram hanc, 6
quam iurasti patribus eorum, ut dares eis, Abraham uidelicet et Isaac et Iacob. ergo non suo merito terram repromissionis, sed patrum accepere uirtutibus, terram fluentem lacte et melle; necdum enim solidum poterant cibum capere, sed melle et lacte nutriebantur infantiae uel certe melle et lacte, rerum omnium ubertate et abundantia. et ingressi sunt et possederunt eam. statimque inter possessionem et inoboedientiam nihil fuit medium; ubertas enim securitatem, securitas neglegentiam, neglegentia contemtum parit. et non 7
oboedierunt, inquit, uoci tuae et in lege tua non ambulauerunt. frustra ergo in heremo promisere dicentes: omnia, quaecumque dominus praecipit, faciemus; non enim in sponsione, sed in opere praemium est; ad retundendam

1 *Hier. 32 (39), 20 2. 4 Hier. 32 (39), 21 5 *Hier. 32 (39), 21
6 Hier. 32 (39), 21 (21. 22) 7 cf. Ex. 14, 21. 22 9 Hier. 32 (39), 22
10 cf. Ex. 32, 13 etc. 11 cf. Hebr. 11, 9 12 Hier. 32 (39), 22
13 cf. Hebr. 5, 12—14 15. 18 Hier. 32 (39), 23 21 *Ex. 19, 8

1 sicut] est *add. s. u. m2A* 2 urbis *P* et *s. u. m2L* 5 imperio *MAVPv* autem] in *add. Mp.c.m3,v* 6 *pr.* et *s. u. L* 9 oppressis *L* 11 *pr.* et *om. v* 12 accipere *P,LAa.c.* fluente *La.c.* 13 lac *MV,Aa.c.* mel *M* poterat *V* cibum poterant *P* 14 *pr.* mel *Ma.c.m2* *alt.* lacte et melle *v* 15 abundantiā *L* habundantia *V* habundatia *P* 16 possiderunt *MVP,Aa.c.* 17 inobidientiam *La.c.* 18 neglegentia *eras. P* conteptum *La.c.* contemptum *cet.* 20 ego *P* in heremo *L* interim *cet.* promisere in eremo *v* 21 precepit ns *V* praecepit *Pv* 22 sponsioñ *P* premium *La.c.*

eorum inpudentiam, qui putant hominem omnia posse conplere, 8 quae se facturum esse pollicitus est. omnia, quae mandasti eis, ut facerent, non fecerunt; et certe se facturos promiserant. et euenerunt eis uniuersa mala haec; ‘mala’ patientibus, ceterum iuxta domini sententiam ‘bona’, quae reddit unicuique secundum uias suas.

2(39),24.25 XXXIX. *Ecce munitiones exstructae sunt aduersum ciuitatem, ut capiatur, et urbs data est in manus Chaldaeorum, qui proeliantur aduersum eam, a facie gladii et famis et pestilentiae et, quaecumque locutus es, acciderunt, ut ipse tu cernis; et dicis mihi, domine deus: eme agrum argento et adhibe testes, cum urbs data sit in manu Chaldaeorum?* p. 1086 2 Decimus annus erat re|gis Sedeciae; ita enim scriptum est: uerbum, quod factum est ad Hieremiam a domino anno decimo Sedeciae, regis Iuda; tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Hierusalem et Hieremias propheta erat clausus in atrio carceris. recteque nunc dicitur: ‘ecce munitiones exstructae sunt aduersum ciuitatem, ut capiatur, et urbs tradita est in manu Chaldaeorum nec habent, quos uincant, sed quos capiant; iam enim gladio, fame et peste consumti sunt et, quaecumque dixisti, uidemus esse conpleta; quomodo ergo

2 Hier. 32 (39), 23 4 *Hier. 32 (39), 23 6 Hier. 32 (39), 19 15 Hier. 32 (39), *1. 2 19 *Hier. 32 (39), 24

2 est] ait *add. s. u. m3M* 3 non fecerunt *om. V* facturos se (se *s. u. m3*) *M,v* 4 uenerunt *AP* *alt.* mala *om. P* 5 facientibus *Ap.c.* bonam *VP,Ma.r.* qui *AV, eras. M* 7 extructae *MAV,La.c.* aduersus *v* 8 manu *M* manib; *P* 9 chaldeorum *V (saepius)* praeliantur *M* preliantur *V* aduersus *MAv cum Vulg.* 11 es] ei *V* ē *P* accederunt *P* tu ipse *Vulg.* et] tu *add. (s. u., sed eras.) M,v cum Vulg.* 13 manus *AVPv cum Vulg.* 14 sedechiae *A (semper)* 16 iudae *Lp.c.m2* 17 obsedebat *La.c.* 18 clausus erat *v* clusus *La.c.* 19 -que] quoque *P* extructae *MAV,Pp.r.* sunt exstr. aduersus *v* 21 manus *P,Ap.c.,v* uincat *P* sed] aut *v* 22 *pr.* et *om. v* consumpti *MAV*, (p *exp.*) *L* cosumpti (i *ex* e) *P*

mihi dicis, domine: eme agrum argento et adhibe testes,
cum urbs data sit in manu Chaldaeorum?' igitur non repre- 3
hendit, sed interrogat nec tam sibi quam aliis uult discere, qui
sedebant in atrio carceris et forsitan taciti reprehendebant,
quomodo idem propheta, quem uerum nuntiare credebant, et
urbem dicat esse capiendam et agrum emat quasi possessurus.
32 (39), 26 29 XL. *Et factum est uerbum domini ad Hieremiam dicens: ecce ego dominus deus uniuersae carnis; numquid mihi difficile* — siue *inpossibile* — *erit* — aut *abscondetur a me* — *omne uerbum? propterea haec dicit dominus: ecce ego tradam ciuitatem istam in manu Chaldaeorum et in manu
regis Babylonis et capiet eam. et uenient Chal-* 2
daei — aut *ingredientur* — *proeliantes* — siue *uenient Chaldaei* — *aduersum urbem hanc et succendent eam igne et comburent eam et domos, in quarum domatibus sacrificabant Bahal et libabant dis
alienis libamina ad irritandum me.* Tristibus laeta 3
subiungit et post euersionem Hierusalem captiuo populo reditum pollicetur. primumque causas exponit offensae et iusti furoris dei, ut, quanto maior culpa peccantium, tanto amplior
in peccatores clementia creatoris. ego, inquit, dominus deus 4
uniuersae carnis; nequaquam cunctarum gentium nec

1 *Hier. 32 (39), 25 3 Hier. 32 (39), 12 9. 10 *Hier. 32 (39), 27 14 *Hier. 32 (39), 29 18 cf. Hier. 32 (39), 37—44 20 cf. Hier. 32 (39), 23. 29—35 22 Hier. 32 (39), 27

2 manus *P,Ap.c.* 3 ne *La.c.* alitos (os *s.* ţọş) *P* 4 forsitam *L* forsan *v* 5 quomodo—credebant *om. M* credidebant *P* ut *Mp.c.* 10 absconditur *P,La.c.* 12 *utr.* manus *Ap.c. cum Vulg.* manum *V pr.* manum *v* 13 capit *V* capient *Vulg.* 14 aut *scripsi et codd.* siue *v* et ingredientur *ut glossema e p. 431, 11 huc illatum delendum censet Engelbrecht* preliantes *V* praeliantes *P* (= *p. 430, 22*) siue *om. v* 15 Chaldaei *om. M* aduersus *v* 16 ignem (m *s. u., sed eras. uid.*) *L* igni. (*ex* ignem) *A* igni *Vv cum Vulg.* domus *MV* 17 dogmatibus *P* libant *Ma.c.* dis *MAa.c. et alibi semper L uel primitus uel p. r.* diis *LVP.MAp.c.* 18 aliis *Ma.c.* 19 captiuum populum *Va.c.* 21 ut *om. M* quanta *P* amplius *M,Aa.c.* 22 peccatoris *P*

populi Israhel aut certe, ut de sanctis crebro dicere solet: 'deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob,' sed deus, inquit, uniuersae carnis, ut et rationalia et bruta animantia ipse fecisse credatur. sunt enim, qui prouidentiam creatoris usque ad rationalia confiteantur, bruta autem fortuitis casibus asserant uel perire uel uiuere; propheticusque sermo declarat nihil esse,
p. 1087 quod fugiat prouidentiam et scientiam | dei, quia alia propter
5 se, alia in usum hominum sunt creata. numquid mihi erit difficile — aut inpossibile aut certe abscondetur a me — omne uerbum? et supra diximus: quae apud homines inpossibilia, apud deum possibilia sunt, 'uerbum' autem hic et in multis aliis locis pro 'rebus' debemus accipere. quid est autem, quod factum est uerbum: propterea haec dicit dominus? quid enim praecesserat, ut causalem coniunctionem poneret dicens: propterea haec dicit
6 dominus? 'quia', inquit, 'curae meae est omnia regere, uniuersa disponere et reddere singulis iuxta uias suas, idcirco ego tradam ciuitatem istam in manu Chaldaeorum et in manu regis Babylonis et capient eam'; primum enim uallatur exercitu et absente capitur Nabuchodonosor
7 Sedeciasque ducitur Reblatha et ibi regi traditur. et uenient, inquit, Chaldaei proeliantes aduersum urbem hanc.

1 cf. Ex. 3, 6. Matth. 22, 32. Marc. 12, 26. Luc. 20, 37 2 Hier. 32 (39), 27 3 cf. Hier. 27 (34), 5 (4) 8. 9 *Hier. 32 (39), 27 10 cf. p. 424, 14. *Luc. 18, 27. cf. Matth. 19, 26 12 cf. Hier. 32 (39), 17 Luc. 1, 37. Hieron. in Esai. 39, 2 p. 477 13. 15 Hier. 32 (39), 28 16 cf. Sap. 15, 1 17 cf. Hier. 32 (39), 19 *Hier. 32 (39), 28 21 cf. Hier. 39 (46), 5. 52, 9. IV Reg. 25, 6 Hier. 32 (39), 29

1 aut] ut *V* 2 habraham *Mp.c.m3; et add. V* Isaac] et *add. V* inquit] dixit *v* 5 confitentur *MVP,Aa.c.* 6 uidere *P;* sed *add. s. u. m3M* propheticus *M* 7 fugiant *P,LMAa.c.* 8 uso (v *s.* o; *sed* o *et* v *eras.;* sus *s. u. m3*) *M* usu *V* erit *om. v* 9 aut inpossibile *om. M* absconditur *LP; cf. p. 429, 10* 10 diximus] quia *add. s. u. m3A* 11 dnm̄ *Ma.r.* **possibilia (*alt.*) *M* 12 debemus] ait *add. P* 13 autem *Engelbrecht* ait *codd. v* 14 causale *P* 17 ergo *VP,MAa.r.* 18 manus *P,Ap.c.* 19 manus *Ap.c.* 20 exercito *Pa.c.* nabucod. *P,La.c.* 21 sedecias *V* d*citur (u *s.* *) *L;* in *add. v* reblatha* *M*

melius Aquila, qui pro eo, quod scriptum est 'uenient', trans-
tulit εἰσελεύσονται, hoc est 'ingredientur' ciuitatem; neque enim
absentes erant, ut 'uenirent', quippe qui circumdederant Hieru-
salem, sicut scriptura testatur: tunc exercitus regis Ba-
bylonis obsidebat Hierusalem ac deinde: ecce muni-
tiones exstructae sunt aduersum ciuitatem, ut capia-
tur, et urbs data est in manus Chaldaeorum. quomodo
igitur 'uenient', qui praesentes erant? 'sed hi, qui obsidebant 8
urbem, ingredientur', inquit, 'et capient eam et succendent et
ad solum usque comburent' — uerbum enim Hebraicum 'bau'
ambiguitate sui et 'uenient' et 'ingredientur' sonat — 'et
domus, in quarum domatibus sacrificabant Bahal,
idolo Sidoniorum, et libabant dis alienis libamina ad
irritandum me, ut non errore religionis, sed contentione qua-
dam et in creatorem contumelias facere uiderentur'. quomodo 9
autem periturus scribitur mundus iuxta illud, quod scriptum
est: caelum et terra pertransibunt eo, quod in maligno
positus sit, sic et domus ipsae et loca, in quibus flagitia per-
petrata sunt, irae dei subiacent. sunt, qui contentiose illud,
quod scriptum est: 'locus, in quo crucifixus est dominus
atque saluator, spiritaliter Gomorra et Aegyptus uocatur,'
ad ipsa loca referant. alii uero uniuersum mundum sub
nomine Aegypti et Gomorrae significari putant; ut enim Go-

1 Hier. 32 (39), 29 2 *Hier. 32 (39), 29 4 Hier. 32 (39), 2 5 Hier. 32 (39), 24 8. 11 Hier. 32 (39), 29 9. 11 *Hier. 32 (39), 29 11. 13 Hier. 32 (39), 29 17 *Matth. 24, 35. *Marc. 13, 31 cf. I Ioh. 5, 19 20 cf. Apoc. 11, 8 23 cf. Gen. 19, 24. 25

1 qui *s. u. L* 2 eiceleYconſai (τ *s.* ſ) *A* ecce HYCWNIIa: *V* eice aeΦCONTa: *P* hoc est *A* 5 obsedebat *La.c.* 6 extructae *MAV,La.c.* aduersus *P* 7 manu *MV* chaldeeorum *P* 8 hii *MP,Aa.r.* obsedebant *La.c.* 11 ambiguitatis *M,Aa.c.m2* ambiguitati *V,Pa.c.* ingrediuntur *P* 12 domos *v; cf. p. 429, 16* dogmatibus *VP* 13 sydoniorum *A* libant *V* di.s *L* diis *MVP,Ap.c.* 14 relegionis *La.c.* 15 creatore *AVP,La.c.* contumeliam *MAVP* contumelia *v* 17 terram *MAa r.* 18 ipsa *Aa c.m3* 21 spiritualiter *Ap.c.* gomurra *M* 23 *pr.* gomorre *La c.* gomurrae *Ma.c.* significare *v* *alt.* gomorrae *Ma.r.*

morra diuino igne deleta est, ita et mundum dei iudicio con-
cremandum.
32 (39), 30 a XLI. *Erant enim filii Israhel et filii Iuda iugi-
ter — siue *soli* — *facientes mala in oculis meis ab*
adulescentia sua. Uerbum Hebraicum 'ach' Aquila inter-
p. 1088 pretatus est πλήν, | quod coniunctionem 'uerumtamen' significat,
Symmachi prima editio et LXX et Theodotio 'solos' interpre-
tati sunt; secunda quippe Symmachi uertit διόλου, quem et
nos in praesentiarum secuti sumus, ut diceremus 'iugiter'.
2 dicamus igitur primum iuxta Hebraicum: filii Israhel et
filii Iuda iugiter facientes malum. 'et decem,' inquit, 'et
duae tribus malum sine cessatione fecerunt et iugis eis fuit
in pessimis operibus perseuerantia'. si autem iugis et semper
3 in toto populo, ubi est iustitia sempiterna? porro iuxta LXX,
qui dixerunt: soli facientes malum, oritur quaestio: num
et aliae gentes eo tempore, quo Israhel Iudasque peccabant,
malum non fecerant? quod sic soluitur: qui habet notitiam
dei et recedit ab eo, solus peccat in oculis dei; qui uero
increduli permanserunt, quasi illo non uidente et neglegente
delinquunt. unde et Dauid, uir sanctus, quia corruerat in pec-
catum uxoris Uriae Bethsabee, agens postea paenitentiam
loquitur: tibi soli peccaui et malum coram te feci, id

4. 6. 7. 8 *Hier. 32 (39), 30 9. 10 Hier. 32 (39), 30 15 *Hier. 32 (39), 30 20 cf. II Reg. 11, 3—5. 27 22 Ps. 50, 6

1 mundus *V* iud. dei *v* iudicium *La.c.* concremandus *V* 3 filii Iuda et f. Israel *v* 4 malum *Vulg.* 5 adulescentiam (m *s. u., sed eras.*) *L* adulisc. *M* adolesc. *V*, *Ap.c.* adolisc. *P* ach] hac *P* 6 ΠaHN *M* ΠaeN *P* paen *s. uocem Graecam A* significat uerumt. *v* 7 simmachi *P*; & *add. s. u. m3M* solus *P* 8 ΔΙΟλωΙ (dioloi *s. u.*) *A* DιωΛωy *V* editio ΛΟΙ *P* διόλον *v* et *om. V* 10 hebraicum] erant *add. s. u. m2A* 11 facientes iug. *v* decim *La.c.* dem *V* 12 fuit eis *v* 15 questio *AV* nam *Ap.c.m2* 16 quod *AP*, (d *exp.*) *LM* indaque *P* 17 fecerint *AV*, (v *s.* i *m3*) *M* fecerunt *Pv* 18 et *om. P* 19 increduli (in *ex* non) *P* permanserint *v* 21 bethsabe *M* bethsabae (h *s. u.*) *A* bethsabeę *V* betsabae *P*

est 'in conspectu tuo'. denique iungitur: soli facientes malum in oculis et in conspectu meo ab adulescentia 4
32(39),30b sua. quodque sequitur: *filii Israhel, qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit dominus*, in LXX non habetur et de Hebraico additum est. quia autem ab adulescentia sua usque ad praesentem diem iugiter deliquerunt, ideo iusta sententia dei est et merito scriptura contexit:

32(39),31 XLII. *In furore et in indignatione mea facta est mihi ciuitas haec a die, qua aedificauerunt eam, usque ad diem istam, qua aufertur de conspectu meo.* Si ex eo tempore, quo ciuitatis iacta sunt fundamenta, usque in hanc diem, quando capta est atque succensa et sublata de conspectu domini, fuit semper in uitio et indignationem contra se domini prouocauit, ubi est — ut saepe iam diximus — peccatorum quies?

32(39),32 XLIII. *Propter malitiam*, inquit, *filiorum Israhel et filiorum Iudae, quam fecerunt ad iracundiam me prouocantes ipsi et reges eorum, principes eorum et sacerdotes eorum et prophetae eorum, uiri Iuda et habitatores Hierusalem.* Quia supra dixerat: in furore et in indignatione mea facta est mihi ciuitas haec a die, qua aedificauerunt eam, usque ad diem istam, qua aufertur de conspectu meo, et nullum generaliter absque peccato fuisse monstrauerat, nunc per

1. 5 *Hier. 32 (39), 30 13 cf. Hier. 32 (39), 29 15 cf. p. 215, 15. Hieron. in Esai. 57, 17—21 p. 683 22 *Hier. 32 (39), 31 24 cf. Hier. 32 (39), 30

2 et *om. v* adulisc. *M* adolisc. *P* 3 quoque *La.c.* 4 exaceruant *M* operibus *MAVP* 5 et (x *s.* t) *A* de *om. A* 6 qui *MP,Aa.c.* adulisc. *M* adole(i)sc. *V(P),Ap.c.* ad] in *V* 7 iugiter *om. V* delinquerunt *MVP* iuxta *VP,Ma.c.* sententiam *VP* 9 quia *ante pr.* in *add. Vulg.* *alt.* in *om. VP* (= *lin.* 22) 11 auferetur (etur *s. u. m2*) *M,Ap.c.m3 cum Vulg.* 13 in] ad *v* 14 fuit] & *add. s. u. m3M* et] in *add., sed exp. L* 15 prouocabat *P* 18 iuda *Ap.r. cum Vulg.* 19 *pr.* eorum] et *add. MPv* 20 *pr.* et *om. v* 21 dixerañt (i *s.* a) *L* 24 auferetur (etur *s. u. m3*) *M*

partes enumerat et reges et principes et sacerdotes et prophetas eorum et uno cuncta sermone conprehendens: uiri, in-
2 quit, Iuda et habitatores Hierusalem. pulchreque non
p. 1089 di|xit: 'reges mei et principes mei et sacerdotes mei et prophetae mei', sed quia peccauerunt: reges eorum et principes eorum et sacerdotes eorum et prophetae eorum.

32 (39), 33 a XLIV. *Et uerterunt ad me terga et non facies.* Iuxta illud, quod alibi scriptum est: et uerterunt contra me scapulam recedentem. qui enim precatur, inclinata ceruice in terram pronus funditur; qui uero tergum uertit, ipso gestu corporis indicat se neglegere comminantem. 'et hoc,' ait, 'faciebant'.

32 (39), 33 b XLV. *Cum docerem eos diluculo et erudirem et nollent audire, ut acciperent disciplinam.* 'Fugatis erroris tenebris et omni idolorum cultu, mea sententia confutata cotidie corda eorum inluminare cupiebam et docere, quae recta sunt'. et ut liberum seruaret arbitrium, iungit et dicit: et nollent audire, ut acciperent disciplinam. sequitur:

32 (39), 34 XLVI. *Et posuerunt idola sua in domo, in qua inuocatum est nomen meum, ut polluerent eam.* Non solum eo tempore Iudas posuit in templo dei statuam idoli, quam in Hiezecihelis principio legimus, sed usque hodie

2 Hier. 32 (39), 32 5 *Hier. 32 (39), 32 9 *Zach. 7, 11
17 cf. Eccli. 2, 10 sec. Vulg. 19 Hier. 32 (39), 33 23 cf. Ezech. 8, 3

2 cuncta uno *v* cunctos *Mp.c.m3* uir *VP,LMAa.c.* 8 tergam *P* faciem *V* 9 alibi *om. P* 10 praecator ē (o *ex* u; ē *s. u. m3*) *M* 11 in—funditur *in fine pag. om. L* 12 gesto *La.c.m2* se negligere (i *ex* e *m2*) *L* neglegere se *cet. v* ait] ita *La.c.m2* faciebant ait *P* 14 deluculo *LMa.c.* 15 reciperent *Ap.c.m3* 16 dolorum *L* cultum ea *P,La.c.* confutato *Ap.c.m2* 17 quotidie *Lp.c.m2* cottidie *V* 18 *pr.* et *add.* (*m2*) *L cum OD, om. cet.* (*cum ZF*) seruarent *P* iunxit *M* dicet *La.c.* 24 hiezecihelis (*pr.* i *s. u.*) *L* hiezechielis *MV* iezechielis *P,* (*pr.* i *s. u.*) *A* principium *P,LMAa.c.* legis *V* hodie *s. u. L*

in domo dei, quae interpretatur ecclesia, siue in corde animaque credentium ponitur idolum, quando nouum dogma construitur et iuxta Deuteronomium adoratur in abscondito; nescitis, inquit, quia templum dei estis et spiritus dei habitat in uobis?

32(39),35a XLVII. *Et aedificauerunt excelsa* — siue *aras* — *Bahal, quae sunt in ualle filii Ennom, ut initiarent filios suos et filias suas Moloch.* Pro 'initiarent' in Hebraico scriptum est 'ebir', quod Aquila et Symmachus 'transducerent', LXX et Theodotio 'offerrent' interpretati sunt. de 'ualle filiorum Ennom', quae Hebraice dicitur 'Gehenna', supra plenius diximus, quod subiaceat Siloae fontibus et amoenitate sui, quia locus inriguus est, populum prouocauerit ad luxuriam, quam idolorum cultus sequitur. notandumque, quod 'arae' et 'excelsa' He- 2
braico sermone appellentur 'bamoth'; propter eos, qui, in Samuelis et in Regum uolumine quid significet hoc uerbum, dubitant. Moloch idolum Ammanitarum est, quod in 'regem' uertitur; significat autem scriptura diuina, quod non solum Bahal idolo, sed et Moab cunctisque daemonibus in ipso loco populus seruierit.

3 cf. Deut. 27, 15 4 I Cor. 3, 16 6 *Hier. 32 (39), 35, 8 Hier. 32 (39), 35 9. 10 *Hier. 32 (39), 35 11 cf. p. 29, 16. 105. 16. 231, 19. Hieron de sit. et nom. p. 128, 9 14 *Hier. 32 (39), 35 Hier. 32 (39), 35. cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 16, 17. 25, 9 15 cf. II Reg. 1, 19 (18). 25. 22, 34 16 cf. III Reg. 3, 2 etc. IV Reg. 12, 3 etc. 17 cf. III Reg. 11, 5 (5. 7). 33. IV Reg. 23, 13. Hieron. Nom. Hebr. p 46, 17. 54, 24. 70, 5 19 cf. III Reg. 11, 5 (7). 33. IV Reg. 23, 13

2 dogmatû *L* constituitur *v* 4 nescitis—uobis *in mg. M* 5 habitet *P* 6 et *om. V* haras *Aa.r.* ars *V* 7 fili *P* ennon *V,Ap.c.* 8 suas] idolo *add. v* moloth *A,MPa.c.* initiauerunt *Mp.c.m3* ebraico *P* 9 euir *P* transtulerunt *P* 10 theodotion *P* interpr. s. offerent *v* 11 ennon *A* emnon *P,Ma.c.* genna *La.c.* Geennom *v* super *P* 12 siloe *VPv* 13 luxoriam *Aa.c.* quam] qđ *Aa.c.m3* 14 -que] quoque *v* 15 appellantur *MAVPv* hamoth *V* in *om. V* samuhelis *AV* 16 in *om. MAVv* 17 ammonitarum *MPv* rege *M* 19 Moab] moloch *Mp.c.m3,v* cunctisq;ûe(;*add.m2*)*L* demonibus *V* in *om. V*

32 (39), 35 b XLVIII. *Quod non mandaui eis nec ascendit in cor meum, ut facerent abominationem hanc et in peccatum deducerent Iudam.* Proprie tribus Iuda et Beniamin in fano Bahalis et Moloch daemonum simulacra p. 1090 uenera|tae sunt; uitulos autem aureos in Bethel et Dan decem tribus, quae appellabantur Samaria, Ioseph et Ephraim, coluisse perspicuum est. tantumque mali fuit, quod a populo factum est, ut testetur deus se numquam cogitasse nec ascendisse in cor suum, quae illi facturi fuerint. omnia autem haec ἀνθρωποπαθῶς.

32 (39), 36 XLIX. *Et nunc propter ista haec dicit dominus deus Israhel ad ciuitatem hanc, de qua uos dicitis, quod tradatur in manu regis Babylonis in gladio et in fame et in peste.* Sicut sperantibus auxilium et in murorum firmitate fidentibus prophetatur, quod subuertenda sit Hierusalem et populus iam iamque capiendus et ante captiuitatem gladio et fame et peste periturus, sic desperantibus et post subuersionem urbis nullam salutem exspectantibus suum auxilium pollicetur, ut et confidentia atque superbia iustam sententiam et desperatio atque humilitas dei mereatur auxilium.

32 (39), 37—41 L. *Ecce ego congregabo eos de uniuersis terris, ad quas eieci eos in furore meo et in ira mea et in indignatione grandi, et reducam eos ad lo-*

5 cf. III Reg. 12, 28. 29 15 cf. Hier. 32 (39), 24. 28. 29 19 cf. Hier. 32 (39), 37—44

2 abhom. *Pp.c.* 3 propriae *MAVa.c.* 4 demonum *V* 5 Dan] et *add. AP,LMa.c.,v* 6 tribubus *Ap.c.* appellantur *v* samariae *M* et *om. V* efraim *A* coluisse *LAp.c. cum ODZF* incoluisse *cet. v* 9 omnia a. haec *om. V* ΑΝΘρωΠω- (antropopatos *s. u.*) *A* aNΦρω- *V* ΑΝΤΡΟΠΟΠΑΘΟΟC *P* 13 traditur *P* tradetur *Vulg.* manus (s *ex* m) *A cum Vulg.* 14 *pr.* et *om. V* *alt.* in *om. V* *tert.* et *s. u. m3M* 15 firmitatem *P* 16 iam *om. V* 17 *pr.* et *om. v* perituros *P,MAa.c.* sic *om. V* 18 expectantibus *MVP,La.c.* 19 ut *om. M* & (v *s.* e *m3*) *M* adque *M* absq; *P* 20 iusta sententia *V* disperatio *MP* 23 eicio *V* eos *om. v* *pr.* mea *P* 24 in *om. P* indignationi *La.c.*

cum istum et habitare eos faciam confidenter et
erunt mihi in populum et ego ero eis in deum. et
dabo eis cor unum et uiam unam, ut timeant me
uniuersis diebus et bene sit eis et filiis eorum post
eos. et feriam eis pactum sempiternum — siue *dis-* 2
ponam testamentum aeternum — et non desinam
eis bene facere et timorem meum dabo in corde eorum,
ut non recedant a me. et laetabor super eis, cum bene
eis fecero — siue *et uisitabo eos, ut bene eis faciam* —,
et plantabo eos in terra ista in ueritate — siue *in*
fide — in toto corde meo et in tota anima mea.
Multi hoc putant tempore Zorobabel, filii Salathiel, et Hiesu, 3
filii Iosedec, sacerdotis magni, quando Aggeus et Zacharias
prophetarunt sub Ezra sacerdote, conpletum, quando et aedifi-
catum est templum et sub Neemia exstructi muri per circui-
tum, ut, quos ante eiecerat in furore et ira et in indignatione
grandi de Hierusalem et in toto orbe disperserat, postea redu-
ctos habitare fecerit confidenter, et fuisse eos in populum dei
et dominum fuisse in deum eorum et cetera, quae scriptura
contexit. sed quomodo hoc possit illi tempori coaptari: habi- 4
tare eos faciam confidenter et feriam eis pactum
sempiternum siue disponam illis testamentum aeter-
num, penitus non potest approbari, quippe quos legerimus

5 *Hier. 32 (39), 40 9. 10 *Hier. 32 (39), 41 12 cf. II (I) Esr. 3, 2. 8. 5, 1. 2. Eccli. 49, 11 (13). 12 (14) 15 cf. II Esr. 12 (2), 17. 18. 20. 16 (6), 15. Eccli. 49, 13 (15) 20. 21 Hier. 32 (39), 37. 40 22 *Hier. 32 (39), 40

3 ut] et *P* 7 facerem *V* corda *P* 8 et *om. V* eos *V* eis benefecero *v* 9 ut] & *P* eis benefaciam *v* 10 terram istam *P* 11 toto *om. M* 12 zorobabil *La.c.* salathihel *V* iesu *Pv* 13 iosedech *MAVP* zaccharias *M* 14 prophetauerunt *v* ezdra *M* sacerdotem *P,Aa.r.* et *L, om. cet. v* 15 extructi *MAV,La.c.* 16 quod *V* ante] scę *V* eicerat *P,La.c.* deiecerat *v* *pr.* et] in *add. MVP (Migne)* *alt.* in *om. VP* 17 et *s. u. L* urbe *P* 19 scripta *La.c.* 20 tepr *P* coaptari] & *add. s. u. m3M* 22 illi *M* 23 paenitus *A,La.c.* poenitus *Pp.c.* quos] cum (*in ras.*) *M* eos *V*

et sacra narret historia non solum a uicinis gentibus, sed a
Persis quoque et Macedonibus et Aegyptiis Romanisque saepe
p. 1091 5 captos et hucusque seruire. | omnia igitur ad aduentum refe-
renda sunt saluatoris, quae nostro et fidei tempore uidemus
expleta, et electio — iuxta apostolum — reliquiarum salua facta
est et in Christo habitant confidenter et datum est eis cor unum
iuxta illud, quod scriptum est: multitudinis autem cre-
6 dentium erat cor et anima una. et uiam, inquit, unam —
illum, qui dicit: ego sum uia et uita et ueritas —, ut
timeant me uniuersis diebus; principium enim sapien-
tiae timor domini. uniuersis, ait, diebus: quod si Iudaeis
non conpetit, de nostro populo accipiendum est, cui et bene
fuit et est et erit, non solum ipsis, sed et filiis eorum
post eos; nobiscum enim pactum pepigit sempiternum nec
7 desinet nobis ultra bene facere. quodque sequitur: et timorem
meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me, sic
liberum donat arbitrium, ut tamen ipse timor, qui tribuitur,
gratia permaneat largitoris. 'cumque eis,' inquit, 'bene fecero,
laetabor et gaudeam', creaturam uidelicet suam esse saluatam;
unde et gaudium angelorum est in caelis super uno peccatore
8 agente paenitentiam. et plantabo, inquit, eos in terra ista

5 cf. Rom. 11, 5 7 *Act. 4, 32 8 Hier. 32 (39), 39 9 *Ioh. 14, 6 Hier. 32 (39), 39 10 Prou. 9, 10. *1, 7. *Ps. 110, 10. *Eccli. 1, 16 11. 13 Hier. 32 (39), 39 15 Hier. 32 (39), 40 20 cf. Luc. 15, 7 21 Hier. 32 (39), 41

1 narrat *V,Mp.c.m3,v* narraret *P* historiam *L* *utr.* a *om. V* 2 machedonibus *V* 4 tepr *P* 5 reliquarum *P* 6 *pr.* et] qui *add. v* habitante *P* *alt.* et *om. v* eis] illis *v* 7 multitudines *La.c.* 8 cor] unum *add.* (*s. u. m2*) *A,v* uia *MP* *alt.* una *P,Mp.r.* 9 illud *P* *pr.* et *om. v* ueritas et uita *v* ut] et *v* 13 *tert.* et *om. V* 14 pepigit pactum *P* nec] & *P* 15 desinit *P* 16 cor *P* 17 donatur *V* timor tamen ipse *P* tribuetur *P;* in *add. s. u. m3M* 18 inquit eis *v* 19 et *om. v* gaudet *v;* quippe quia uidet *add. v* uidelicet *om. v* 20 est angelorum *P* 21 poen. agente *v* plantaui *M* terram istam *P*

in ueritate siue — ut LXX transtulerunt — in fide, ut proprie significet populum Christianum, cuius religio fides est. in toto corde meo et in tota anima mea: si domini uerba sunt saluatoris, recte cor et anima eius creditur, qui dicit in euangelio: 'potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo iterum sumendi illam'; sin autem ex persona dei patris accipimus, secundum illud intellegendum est: numenias uestras et sabbata et dies festos odit anima mea.

32(39),42–44 LI. *Quia haec dicit dominus: sicut adduxi super*
populum istum omne malum hoc grande, sic adducam
super eos omne bonum, quod ego loquor ad eos. et
possidebuntur agri in terra ista, de qua uos dicitis,
quod deserta sit eo, quod non remanserit homo et
p. 1092 *iu|mentum, et data sit in manu Chaldeorum. agri* 2
pecunia ementur et scribentur in libro, inprimetur
signaculum et testis adhibebitur in terra Beniamin
et in circuitu Hierusalem, in ciuitatibus Iuda et in
ciuitatibus montanis et in ciuitatibus campestribus
— siue *sephela — et in ciuitatibus nageb* — hoc est:
quae ad austrum sunt —, quia conuertam captiui-
tatem eorum, ait dominus. Haec iuxta litteram licet in typo 3
praecesserint post reditum de Chaldaeis, quando ad Cyri regis imperium reuersus est populus in Iudaeam, tamen spiritaliter in Christo et in apostolis uerius pleniusque complentur. tunc et homines et iumenta reducti sunt in ecclesiam iuxta illud, quod scriptum

1 *Hier. 32 (39), 41 2 Hier. 31 (39), 41 5 *Ioh. 10, 18 7 *Esai. 1, 14 19 *Hier. 32 (39), 44 22 cf. II (I) Esr. 1, 1—5

1 propria *A* 2 significent *M* fide *P* est] se *P* 6 si *Pa.c.* 7 ueomenias *V,LMAp.c.m2,v* neomoenias *P; cf. p. 70, 1* 8 sabbata] ura *add. V* et d. festos *om. V* 12 possed. *La.c.* quo *P* 13 eo *MAp.c.m3* et *cet.* 14 manus *Mp.c. cum Vulg.* manum *v* chaldaeorum *MAP* 15 ementur pecunia *Vulg.* scribuntur *P* libro] et *add. v cum Vulg.* inprimentur *Aa.r.* 16 signum *Vulg.* testes *P,LAa.c.* adhibentur *P* 19 sephala *P* nageb *LXX* quae—sunt *Vulg.* 20 quae ad] quod *P* 22 praecesserit *MVP,LAa.c.* chaldeis *V* 23 reu. e. populus] *in his uerbis desinit L* iudeam *V* spiritualiter *Ap.c.* 24 in *ODFV, om. cet. v* ueritus *Pp.c.m2* completur *V*

est: homines et iumenta saluos facies, domine,
rationales quique et simplices. tunc agri emti sunt pecunia, ut
faceremus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos reci-
perent in aeterna tabernacula, et scripti in libro — hau dubium
quin uiuentium — et inpressum est signum uexilli dominicae
crucis atque uictoriae et testes adhibiti sunt, martyres et
4 omnis sanctorum chorus. in terra Beniamin, ubi est
domini 'fortitudo'; et in circuitu Hierusalem, in qua est
'uisio pacis' et aeterna securitas; in ciuitatibus Iuda, in
quibus est Christi uera 'confessio'; et in ciuitatibus mon-
tanis, de quibus una est, de qua dicit: non potest
ciuitas abscondi in monte posita; et in ciuitatibus
campestribus — quae Hebraice appellantur 'sephela' —, ut
de profundis atque depressis per camporum aequalitatem ad
summa gradiamur; et in ciuitatibus, quae ad austrum
sunt — quod 'nageb' LXX transtulerunt —, ubi est 'meridies' et
5 plena lux ueritatis. cum autem haec omnia facta fuerint, im-
plebitur, quod scriptum est: conuertam captiuitatem eo-
rum, ait dominus, de quo scriptum est: ascendens in
altum captiuam duxit captiuitatem; accepit siue —
ut apostolus ait — dedit dona hominibus.

1 *Ps. 35, 7 3 cf. Luc. 16, 9 4 cf. I Reg. 25, 29. Ps. 68, 29 7—10. 12. 15. 18 Hier. 32 (39), 44 7 cf. p. 418, 8. 10 8. 9. 13 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 50, 9. 62, 5. 74, 17. 75, 23.—p. 7, 19 etc.— p. 55, 16 11 *Matth. 5, 14 13. 16 *Hier. 32 (39), 44. cf. Hieron. De sit. et nom. p. 154, 11.—142, 7 19—21 Eph. 4, 8. cf. Ps. 67, 19

2 emti *O* empti *cet.* 3 facerem *O* de *om. OD* mamona *MAV* recipient *OD* receperint *P* 4 hau (*cf. p. 386, 16*)] haut *O*, (h *s. u.*) *A* haud *MV* aut *P* 5 quin] in *O* inpressus *P* uexillū *A* 6 martires *M* 10 ē *post* confessio *tr. V* 11 est una *M* dicit *OD* dicitur *cet.* (*cum ZF*), *v; cf. p. 361, 10. 394, 16* 13 hebraicae *MV, Aa r.* apel¹. *M* sepala *V* sephala *P* 14 opressis (*sic*) *P* adsumā *V* 15 in *om. v* 16 negeb *Oa.c.* negab *P* 17 facta] cōpleta *M* 20 accepit *om. M* 21 hominibus] finit *add. m1* explič lib' sext' sči ieroī in ieremiā pphm̄ *add. m. rec. O; cet. add. litt. fere maiusc.:* expliciunt cōmentariorum (i *s.* ọrụm) hieronimi in hieremia libri ·VI· feliciter AMHN · *M* exp̄ commentariorum in hieremia proph̄ lib̄ sextus dō gratias amen *A* explicit lib VI in hieremia *V* explicit explanationum in hieremiam liber sextus sči hieronimi *P*

I. INDEX SCRIPTORVM.

A. LOCI SACRAE SCRIPTVRAE[1]).

[1]) Loci asterisco notati cum Vulgata non concordant. Veteris Testamenti locos secundum LXX interpretum numeros attuli exceptis Hieremiae capitibus nonnullis et uersibus, ubi utriusque uersionis numeri inter se discrepant. sed cum Hieronymus in his explanationibus in Hieremiam proficiscatur a uersione a se confecta, Vulgatae numerorum notas priore loco dedi, Graecae uersionis numeros uncis inclusos apposui.

B. SCRIPTORES ECCLESIASTICI.

C. SCRIPTORES PROFANI.

II. INDEX NOMINVM ET RERVM.

III. INDEX VERBORVM ET ELOCVTIONVM.*)

*) In nonnullis libris laudandis, quos in hoc indice conficiendo saepius in usum meum uocaui, haec adhibui compendia: Bayard = Le Latin de Saint Cyprien par L. Bayard. Paris 1902. Bonnet = Max Bonnet, Le Latin de Grégoire de Tours. Paris 1890. Friebel = Otto Friebel, Fulgentius der Mythograph und Bischof (Studien zur Gesch. u. Kultur des Altertums V 1. 2). Paderborn 1911. Goelzer = Henri Goelzer, Le Latin de Saint Avit. Paris 1909. Étude lexicographique et grammaticale de la latinité de Saint Jérôme. Paris 1884. Hoppe = Heinrich Hoppe, Syntax u. Stil des Tertullian. Leipzig 1903. Löfstedt = Einar Löfstedt, Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae. Uppsala 1911. Rönsch = Hermann Rönsch, Semasiologische Beiträge zum lateinischen Wörterbuch I. II. III. Leipzig 1887—1889.

IV. INDICVLVS ORTHOGRAPHIAE.*)

*) Praeterea cf. Index III s. u.: *aemorousa. alfa* (p. 534). *alfabetum. byblinus. chirographum. condicio. ebdomas. elemosyna. fasma. heremus. nausia. pellicius. plebicula. psalmografus. spiritalis(-iter). subtegmen. suggillare.*